

F. GVNDSALVI
DE LA CERDA, ORDINIS
MILITIAE DE ALCANTARA, PHILIPPI. II.
HISPANIARVM REGIS CATHOLICI, A SACRIS,
COMMENTARIA IN EPISTOLAM D. PAULI
APOSTOLI, AD ROMANOS.

VLYSSIPONAE,
EX OFFICINA ANTONII RIBERO,
CATHOLICAE MAIESTATIS TYPOGRAPHI.

1583.
CVM PRIVILEGIIS.
(:?:?:?)

F. GVNDISALVI
DE LA CERDA, ORDINIS
MILITÆ DE ALCANTARA, PHILIPPI. II.
HISPANIARVM REGIS CATHOLICI, A SACRIS,
COMMENTARIA IN EPISTOLAM, D. PAULI
APOSTOLI, AD ROMANOS.

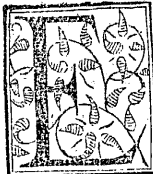

VLYSSIPONAE,
EX OFFICINA ANTONII RIBERO,
CATHOLICÆ MAIESTATIS TYPOGRAPHI.

1583.
CVM PRIVILEGIIS.
(:†:)

APROBAÇAM DO

REUEADOR.

GO Frater Bartholomæus Ferreira sacre Theologie magister, sancte Inquisitionis deputatus, & Librorum censor, de mandato illustrissimi & Reuerendissimi Archiepiscopi Vlisiponensis, Lusitaniæ Inquisitoris Generalis dignissimi, examinaui has lucubrationes super Diuum Paulum ad Romanos, per F. Gundisaluum de la Cerda Doctorem, continatas: & assero, singulari eruditione esse scripta omnia, ac proinde dignissima, quæ in publicam vtilitatem excendantur. Orthodoxa enim sunt quæ docet. Nec aliquid habent quod bonis moribus aduersetur.

Frater Bartholomæus Ferreira.

Licença do Conselho geral da S. Inquisiçam.

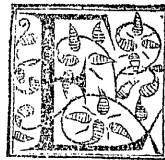
VISTA a informação do Padre Reueedor, pode-se imprimir: & depois de impresso tornará a esta Mesa hum dos nouamente impressos com o original, pera se conferir com elle, & se lhe dar licença pera correr. Em Lisboa ao primeiro de Junho, de .82.

Paulo Afonso. Jorge Sarvão. Antonio de Mendoga.

Licença do Ordinário.

AUTHORITATE Ordinaria, dou licença que se imprima este Liuro. Em Lixboa a xxj. de Janeiro, de 1583.

Christouão de Matos.

VEL REY faço saber aos que este aluará virem, Que auendo respeito ao que na petição atras escrita diz o Doctor Gonçalo dela Cerda meu Capelão, & por lhe fazer merce, ey por bem & me praz, que por tempo de dez annos imprimidor algum, nem outra pessoa de qualquer qualidade que seja, não possa imprimir, nem vender em todos meus Reinos & senhorios, nem trazer de fora delles o liuro que ora tem composto que se intitula Commentarios na Epistola de Sam Paulo aos Romanos, de que na dita petição faz menção, que diz que ora quer imprimir, saluo aquelles liureiros & pessoas que para isso teuerem seu poder & licença. E qualquer imprimidor, liureiro, ou pessoa, que durando o dito tempo, imprimir, ou vender os ditos comentarios nos ditos meus Reynos & senhorios, ou os trouxer de fora delles, sem licença do dito doutor Gonçalo dela Cerda, perdera pera elle todos os volumes que assi vender, imprimir, ou de fora trazer, & alem disso encorrerá em pena de cincoenta cruzados, ametade para minha camara, & a outra ametade para quem accusar. E mando as justiças, a que o conhecimento d'isto pertencer, que cumpram & guardem este aluará como se nelle contem. O qual ey por bem que valha como carta feita em meu nome & per mi assinada; sena embargo da Ordenação do segundo liuro, titulo vinte, que diz, que as cousas cujo effeito houuer de durar mais de hum anno, passem per cartas, & passando per aluaras não valhão. Pero da Costa o fez em Lisboa, a xvij. de Junho, de Mil & Quinhentos & oitenta & dous.

REY.

SERENISSIMO
ALBERTO ARCHIDVCI

AVSTRIAE, AC S. R. E. PRÆSBITERO CARDINALI,
F. GVNDISALVVS DELA CERDA, ORDINIS MILITIAE
DE ALCANTARA, PHILIPPI II. HISPANIARVM
REGIS CATHOLICI, A SACRIS,
FELICITATEM.

TSI multi doctissimi, & sanctissimi viri, Serenissime ALBERTE, D. Pauli Epistolae, suis Cōmentarijs illustrarunt, tamen ingēti meo, erga D. Pauli lectionem desiderio, non adhuc planē, satisfecerunt. Difūteri enim nequeo, quod me sapius, & sermonis ipsius quasi peregrinitas, & rerum difficultas, ab eius lectione auerterit, quāquam ab vberissimo fructu, quem ex eo percipere poteram, non oportebat vllis incommodis deterreri. Quapropter, huic fallidio, vel desperationi potius, meo labore studens succurrere, quae apud viros sapientissimos erant dispersa, de-

legi, collegiq; , quibus, vel in hanc quam scripsit ad Romanos Epistolam, diuino auxilio fretus, iustum ederem Cōmentarium, quod solum mihi metipſi compararem, vt scilicet quocūq; lubitum eſſet, circumferrem, & vt mecum hic noſtræ religionis ANTISTES, dilucidè, familiariterq; videretur confabulari. Hoc igitur vtrūq; peractum, non potui non familiaribus quibusdam, eximix quidem virtutis, & doctrinæ viris, communicare. Porro, ipſi poſtquam id perſpexerunt, ſuaſere mihi, atque in animum induxere, vt id in lucem ederem. Itaq; me retractantem, ac reſiſtantem, vt id facerè impulerunt. Aiebant enim, neminem ſibi ſoli natū eſſe, nec oportere lucernam accenſam ſub modio, ſed ſuper candelabrū ponere, vt luceat omnibus qui in domo Dei ſunt. Me autem hoc, vt verum fatear, deterrebat. verebar enim, ne multorum iudicium, hoc mihi, nimix audaciæ, temeritatiq; tribueret, quod nullis eruditionis ornamentis excultus, poſt tot viros ſapientes, ingenijsq; præſtantibus præditos, operi adeo ſublimi, manum admouere, cogitaſſem. Sed tamen ſpes gratiæ altitudinis tuæ, cui dicatum hoc opus volumus, audacem me fecit, quod amplifiſima nominis tui dignitate, & autoritate, me tutum à cuiusuis iudicio, & dente, fore putaui. Ac ſanè meritò altitudini tuæ, nos hæc Cōmentariola dicamus, quippe cū omnium bonarum artium, tum ſacrarum litterarū ſtudioſiſſimus es, ac ſupra ætatem doctiſſimus, doctorumq; hominum, maximus patronus, verusq; Mæcenas. Digniſſimus de quo, & propter ſummū generis ſplendorem, & propter ſingulares animi virtutes, & propter mirum in litteratos ſtudiū, ſemper omniū linguæ, & ora loquatur. Quæ quidè Cōmentariola cognoſces, ex plurimorū autorū lectiōne collecta, in elucidationem Epistolæ ad Romanos, quæ & ordine & dignitate, cæteris antecellit. Tu illa nunc, pro tua ſingulari benignitate, & clemètia ſuſcipe. Annuente enim Deo, progrediar vltra, ſi ſenſero libellum hūc, & læta fronte abs te acceptū, & alacri ſtudio perleſtū. Atq; hoc etiam laboris mei foeliciſſimū aſpiciū eſſe ducā, præmiūq; mihi abudè perſolutū, ſi Paulus, primū tibi, deindè per te cæteris ſit deinceps aliquanto cōmendatior, aut certè familiarior, quibus & commendatiſſimum, & familiariffimum eſſe, par eſt. Bene valeat tua altitudo.

ARGUMENTVM
IN EPISTOLAM. D. PAULI APOSTOLI,
AD ROMANOS.

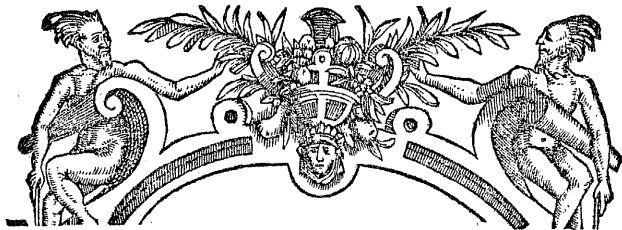

NOTE R. *Gentiles & Iudeos ad CHRISTI fidem conuerſos, qui Apostolorum tempore agebant Romæ, constat fuisse periculosas factiones, & odiosas contentiones. Quandoquidem alij alijs præferri volebant. Iudei enim patribus suis peculiariter factas promissiones de Christo IESU adducentes, Gentiles contemnebant. Hi verò econtrariò, ingratum & immemorem, simulque incredulum animum, Iudeis in exprobatorem obijciebant. Rursum Iudei Mosaicam legem ad salutem necessariam, etiam in Christum credentibus, asseruebant. Gentes à Petro (vt par est credere) aut à quouis alio pio homine instituti, asseuerabant antiquatas esse ceremonias, ac legem euandam. Quæ quidem lege cum tantopere gloriarentur Iudei, ipsi contrà, suam ostentabant philosophiam, per Ciceronis, aliorumque doctissimorum vigilias, à Grecis ad Romanos allatam. Quæ cum Sapientissimus Paulus audisset, graui & iniquo animo ferens, tantam inter eos esse discordiam, scripta hæc Epistola à Corintho, vehementer cupit eorum contentionem dirimere: quam quidem singulari ac diuina arte contextens, nunc hos, nunc illos increpans, ac interdum etiam mulcens, ad Christi fidem modis omnibus, & ad mutuam beneuolentiam, Christi q; religionem pellicere conatur. Neque enim vult, si fieri possit, quemquam omnino mortalium perire suo duci, id est, Christo. Itaque & utrosque obiurgat, & utrosque rursus erigit ac subleuat. Gentium supercilia deprimit, ostendens nihil illis profuisse neque nature legem, neque philosophiam cuius professione tuebant, quominus in omne scelerum dedecus prolaberentur. Rursum, Iudeorum arrogantiam coercet, qui legis fiducia perdidissent id quod erat totius legis caput, fidem in CHRISTVM IESVM. Docens Legis ceremonias antiquatas esse iam coruscante Christi Euangelio, quem legis vmbre delimitant. Vtrique igitur genti demonstrat ex sua conditione salutem non esse, id est, Iudeis ex suo Iudaismo, neque Gentibus ex sua gentilitate, sed omnes debere*

ARGUMENTVM.

debere peccatorum remissionem, & veram quæ coram DEO est, iustitiam, per gratiam DEI, ex fide IESV CHRISTI expectare: & in Euāgelij negotio omnes qui credunt, pares esse quantum ad salutem, ita ut demiceps nemo debeat se aduersus alium extollere tāquam dignior qui ad Christi fidem admittatur. Porro cum eos ad mutuam animorum concordiam exhortatur, exemplum membrorum corporis, quæ quidem ad tuendam hominis salutem conspirant, adducit. Post hæc varijs salutationibus Epistolam concludit. Atque hoc quidem totius Epistolæ caput est. Veruntamen quo clarior illa fiat (nam obscuritatibus est plena) singulis capitibus, sua quoque argumenta præponam. Candidè legat qui cupit intelligere, & sapientiam Pauli degustare.

(:: ::)

LAVRENTII PACENSIS
EXASTICHON, IN HÆC D. PAVLI
COMMENTARIA.

¶ QUI Studio flagras pietatis, & aurea PAVLI
Eloquia, obscuri credis habere aliquid:
Hæc lege quæ scripsit, longè doctissimus Author,
Obscuri mnemes, doctus haberi nihil.
Tam clarè illustrent, hæc præuia lumina Paulum,
Quam noctis tenebras, Sole Oriente dies.

F. 1.
EPISTOLA DIVI PAVLI
APOSTOLI AD ROMANOS.

¶ ARGUMENTVM TRI-
MI CAPITIS.

SALVATIONE incipiens, diuinus Apostolus, Romanorū fidei congratulatur, suā in illos benevolentiam commemorat, euāgelij virtutem manifestat: philosophus arguit propter nimiam eorum erga Deum ingratitudinem, omnis idolatriæ fontem & caput, in quam prolapsi, per omnia flagitiorum genera volutati, computresciti sunt tanquam iumenta in stercore suo.

¶ CAPUT PRIMUM.

PAVLVS seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in euāgelium Dei (quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis) de filio suo, qui factus est ei, ex femine Dauid, secundum carnem, qui predestinatus est filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum, IESU CHRISTI Domini nostri, per quem accepimus gratiam eorum apostolorum, ad obediendum fidei in omnibus gentibus, pro nomine eius, in quibus estis & vos vocati IESU CHRISTI, omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis & pax, à Deo Patre & Domino nostro IESU CHRISTO.

¶ EXPLANATIO.

PAVLVS.) Cōsuetudo fuit Iudæis, nominibus nonnunquam appellari illarum gentiū quibus D. The. seruebant, aut Græcorū, vt de Iassone, & Melaelo scribitur in libris Machabæorum, 2. Mac. aut etiā Romanorum, ijs præcipuè qui ciues fuissent Romani, qualis, vt constat, natus fuit Paulus, quod quidem nomen, celebre fuit apud Romanos, & idcirco Apostolus, Saulus propter legē, & propter honorem ciuitatis, Paulus nuncupatus est: sed hoc tamen nomine non videtur vsus, nisi postquam cœpit gentibus prædicare. Binomius ergo fuit Apostolus, iuxta illud, Saulus, qui & Paulus: illud Hebræicè, hoc vero Latine: & sicut in Iudaismo, nomen plurimū vsurpauit Sauli, sic postea in Christianismo, nunquam se nisi Paulum, appellare visus est: tum, vt Hebræo nomine vnā cum lege reiecto, Christianum se vbiq; de nomine prædicaret: tum etiam, quia Romani, quibus scribebat, celebrior (vt dicitur) habebatur talis nominatio: pari modo etiam dici potest de Ioanne qui cognominatus est Marcus, id est, simul nominatus, non enim (vt credo) Marcus, cognomen erat, sed nomen, vt cum nomine Hebræo, quod dimisit, habuerit simul & Romanū, Marcus, quod retinuit: similiter dicendum videtur de Leui, & Mattheo.

2. SERVUS IESU CHRISTI.) à seruo, inquit Hieronymus, cœpit, exemplum nobis humilitatis ostendens, qua si imitator eius qui exaniuit semetipsum, formam serui accipiens, & humiliavit seipsum, factus obediens vsque ad mortem, propter quod & Deus illum exaltauit: & omnes quidē serui sumus Iesu Christi: tum, quia redemit nos sanguine suo: tum etiam, quia saluberrimis institutis gubernat nos: est sanè ingens dignitas, cum

A Chri-

Christus sit nostra perfectio, seruos esse illius, quia tanto aliquid est perfectius, quanto plus suae perfectioni subijcitur, sicut corpus animae, aer luci, creatura creatori. Subijciamus ergo nos IESU Christo, non coactè, quasi serui timoris, sed spontanè, tanquam filij libertatis euangelicae: non enim accepimus nos Christiani, spiritum seruitutis, iterum in timore, vt olim Hebraei, sed accepimus spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus abba pater. Subijciamus nos Iesu Christo, qui est salus, potentia, sanctitas, & sapientia nostra: hoc enim praesertim nomen Iesu Christi. Iesus enim Saluator interpretatur, Christus vero vnictus gratiae Spiritus sancti, praeparatus suis.

Rom. 8.

1. Cor. 1.

Luc. 1.

Rf. 44.

bus suis. vngebatur autem olim in lege, Reges, sacerdotes, & prophetae, Reges ad potestatem: sacerdotes, ad sanctitatem: prophetae, ad cognitionem designandam, quae illis dabatur à Deo: quibus utique vnctionibus, veteri Christi praesignabatur munera: vnde, quod Graeci Christus, Latini, vnctus, id Hebraei dicebant Messias. Fuit igitur Dominus Iesus, quatenus homo, vnctus praeparatus suis, oleo inuisibili, gratiae Spiritus sancti, primo quidem in Regem, non vt Rex, quocumque modo, sed vt Rex regum, & Dominus dominantium, potestatem habens super omnia, in caelo, & in terra, & sub terra. fuit vnctus in sacerdotem, non legis Moisaicae, nec ad tempus, nec ad sanctitatem limitatam, sed vt sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedech, & vt sanctus sanctorum, fonsque totius puritatis. Fuit vnctus ad sapientiam, non vt ceteri prophetae, sed vt magister, & pater omnium prophetarum. in instanti enim suae sanctissimae conceptionis in utero virginis clausus, fuit vir perfectus, assumptus à verbo in eadem persona, anima eius beata, & vidit Deum clarius, omnibus beatissimis Angelis.

Esa. 48.

3. Vocatus Apostolus. Vsurpatissimi fuit in veteri testamento, vt qui ad munus ali quod obendum, assumebantur à Deo, dicerentur vocati, vt constat ex eo quod in Esaia dicitur, Audi me Iacob, & Israel

quem ego voco, quod alij transferunt, vocat me: item, Dominus ab utero vocauit me: & Paulus, conuersos ad fidem, appellat vocatos, vt ibi, Vocatis Iesu Christi, & vocatis sanctis, & ipsis aut vocatis, Iudaeis atque Graecis. Item Sophonias Propheta, sanctificauit, inquit, vocatos suos. ex quo loquendi modo scripturae, sancti usurpant sermonem illum, Bernardus vocatus, Abbas: Anselmus vocatus episcopus: id est, sine meritis proprijs, vocatione Dei: cui successit, & quod nunc est in usu, Gregorius in sermone diuina, Papa. 3. sic igitur (Paulus, vocatus apostolus) id est, ad apostolici muneris functionem, vocatus, id est non natus, vt cuius natus Romanus, nec hereditario iure, nec ex legis meritis, sed sola Dei vocatione institutus.

Facit hoc ad auctoritatem Pauli, contra falsos apostolos, negantes ipsum non esse electum à Christo, ex quo ratio apostolice constat, atque adeo non fuisse eius reuelationibus imbutum: sed hoc refutat dicitur, ait, vocatus apostolus, ac proinde lumine diuinae sapientiae illustratus, & fauore caelesti adiutus, ad munus sibi commissum rectè, integrèque obeundum.

Fuit autem vocatus Paulus à Christo domino, non vt alij apostoli, quos elegit & vocauit, dum adhuc in natura mortali viueret, sed iam caelo receptus, neque muta sorte, vt Mathiam, sed fulgentior sole apparens ei, viua voce, proprio, geminatoque nomine, Saul Saul, vocauit eum: quod utique, ad cumulum auctoritatis ipsius facit.

4. Segregatus in Euangelium Dei. quam eleganter his duabus vocibus exponit duas praecedentes: nam quod dixerat vocatus, exponitur per (segregatus) id est, absque ullis meritis altissimo Dei consilio ex mortaliu genere selectus: quod autem (dixit apostolus) id per euangelicam functionem describit: dum ait (in euangelium Dei) quo quidem verbo, iuxta Chrysostomum, functionem suam, supra prophetarum vaticinia commendat. nam cum euangelium, idem sit, quod bonum futurumque nuntium, euangelium Dei (à quo nihil nisi eximium promanat) esse non potest nisi optatissimum, & quod huma-

1. Cor. 1. Soph. 1.

Chrysost.

nas mentes, sui nominatione sursum rapiat: magnam ergo secum affert maiestatem, nominatio sola euangelij Dei, ad quod fuit Paulus segregatus. tria autem sunt apostoli munia, nempe, euangelium promulgare, idque spiritu prophético: deinde, miraculis doctrinam confirmare, ac demum, euangelij professores gubernare: has omnes functiones complectitur dum ait (segregatus in euangelium Dei.) non dicit in particulari, ad praedicandum euangelium, quod est vnum particulare officium, ad apostolorum quoque, successores deriuatum, sed simpliciter dicit, in euangelium Dei, vt omnia apostoli amplectatur officia.

Cicero.

Videtur etiam his verbis alludere ad sectam pharisaeorum, quam tunc in iudaismo proferebatur. à vitae enim instituto, & vestitus delectu, quo à vulgo erant differentes, potissimè tamen quia legi meditanda, erant segregati: dicebantur pharisaei: Quem admodum religio si ex Ciceronis sententia, à relegendo dicti sunt, ut pote quibus incumbit, legem & philosophiam relegere, quae vulgi mores componant. alludens igitur ad hoc, inquit, (Paulus) non iam Saulus turbulenter, sed Paulus humilis, & pacificus, nuper legi Moisaicae obnoxius, nunc verò Mosi libertus, seruus factus Iesu Christi, hand equidè per fuga, desertorae pristini instituti, sed nouo miraculo de caelo accersitus, ad apostolatus officium, ac felicitus segregatus, quam eram, cum pharisaicae factiones propugnator, impiè pius, & indoctè doctus errarem: sed nunc demum, verè Pharisei dignus cognomine, quippe semotus selectusque; ab ipso Christo, ad obeundam negotium longè praeclearius: nempe ad praedicandum euangelium Dei, idque miraculis confirmandum, illiusque professores moderandum.

D. Th.

5. Quod autem. Quinque modis commendat euangelij auctoritatem, primò ab antiquitate, dicitur autem, & facit contra paganos, euangelio detrahentes, vt ait D. Tho. quia si post longa tempora, subito eius praedicatio esset exorta, sed ad hoc repellendum, dicit, (quod autem) nam licet ex tempore certo, praedicari inceperit, antè tamen praenunciatū

fuit diuinitus: & non solum paganorum, sed etiam omnium hominum ingenium est, vt quae noua sunt, & de improbitate exorta, signata esse credamus: ea verò quae iam olim fuerunt, diuinis praesertim oraculis praedicta, quoniam eorum expectatione tenebamur, facile recipimus, idcirco clementissimus Dominus, postquam suam discipulis mortem, & à mortuis resurrectione praedixerat, hoc nunc, inquit, praedixi vobis, priusquam fiat, vt cum factū fuerit credatis: & beatus Petrus Apostolus, quò plus fidei, & auctoritatis dictis suis astrueret, nos vobis, inquit, annuntiamus eam, quae ad patres nostros, repromissio facta est: hac ergo de causa omnipotens Deus, tot ante secula, mittendum à se in carne filium, pollicitus est mundo, nimirum vt tanto mysterio percipièdo, sese homines fide exercentes, praepararent. quoniam si extemplo nos imparatos iuuenisset, magno opus esset negotio, antequam à nobis reciperetur. Deinde cum dicit,

Act. 13.

6. Promisserat. Commendat euangelium ex eius firmitate & infallibili veritate. nam cum sit Deus (omnibus etiam philosophis assentientibus) immutabilis naturae, non potuit non seruire promissae fidei: & cum nec fallere possit, nec falli, nequit esse illud quod reuelauerit, nisi firmæ, indubitataeque; veritatis. Tercio cum dicit,

Amos. 5.

Act. 10.

D. Th.

Hier. 23.

Tit. 1.

3. Re. 18.

7. Per Prophetas suos. Commendat euangelium ex dignitate ministrorum, quibus antè fuerant reuelata quae sunt completa circa verbum incarnatum. Vnde per Amos dicitur, non faciet Dominus verbum, scilicet incarnari, nisi reuelauerit secretum ad seruos suos Prophetas: & in Actis Apostolorum, huic omnes prophetae, testimoniū perhibent: signanter autem dicit, suos, quia, sicut ait D. Tho. sunt aliqui prophetae, spiritu humano loquentes, iuxta illud Hieremiae, visionem cordis sui loquuntur, non de ore Domini. & ad Titum: dixit quidam ex illis, proprius illorum propheta. sunt etiam quidam demonum prophetae, qui immundo spiritu inspirantur, quales fuerunt, quos interfecit Elias. Prophetas autem suos, vocat Apostolus Prophetas Dei, quibus in aurem arcana

4 sua fugerebat Deus, quæ ceu suo ipsius ore euulgerent: & quanuis gentilibus fuerunt nonnulla de Christo mysteria, à suis Sybillis decantata, extarentq; nõnulla venturi præfagia (qualis erat illa Athenis superscriptio, ignoto Deo) erant tamen, rara hæc testimonia, exiliaq; & inferiora, quàm vt illis Apostolus, diuinam auctoritatem, cõfirmaret. Quartò cum dicit,

8. In scripturis sanctis.) Cõmendatur euangelium, ex modo quo traditum est, quia non solum fuit verbo editum, sed & literis mandatum, tanquam res magna & præclara. non enim vt inquit D. Th. cõ-

D.Th. suerunt scribi, nisi magna, quæ sunt memoria digna, & quæ oportet ad po-

Aug. 18. teros deuenire: & idè, vt inquit Aug. tuc inceperit scribi prophetiæ de Chrò

per Esaiam, & Oream, quando Roma est edita, sub cuius imperio Christus erat nasciturus, & fides eius gentibus prædicanda. Addit autem (sanctis) id est, integris, puris, & incorruptis, ad differentiam scripturarum gentilium, quæ non sunt nisi humanae, vt pote quarum, solus homo est author, ac proinde possit esse falsa, seu ambigua: sed scripturis sanctis nihil falsi, nec ambigui, esse potest com-

2. Pe. 1. mixtum, nam earum autor, & conserva-

2. Ti. 3. tor, est Spūs sanctus, & idè dicuntur & sunt diuinæ.

Observa hinc, miram sapientiam Pauli, auctoritatem euangelij ita tuentis à suspicionem, tam nouitatis, quàm antiquitatis: nam quia noua, vana esse solent, à vetustate cõmendat illud, dum ait (quod ante promiserat.) Sed quia tẽporis longinquitas multa solet parere fabulosa, testes adhibet summæ auctoritatis, quorum oracula, nunc quoque extant, in libris non quibuslibet, sed sanctis, inuolataq; fidei, vt meritò dicat Aug. scribuntur non sros esse: Iudæos, Codicem portantes, vnde Christianis credat: nulla enim natio, tantam vnquam adhibuit diligentiam & curam, vt leges suas, integras, & incor-

Aug. ruptas seruariet, quàm Iudæorum gens. Nam Lacedæmones, Athenienses, Romani, & Gentes vnuerſi, leges suas, & scita, in æs incidebant, quò essent, in sancta custodia: sed Hebræi, iussa quidè Dei,

Joseph. li. 2. supras seruariet, quàm Iudæorum gens. Nam Lacedæmones, Athenienses, Romani, & Gentes vnuerſi, leges suas, & scita, in æs incidebant, quò essent, in sancta custodia: sed Hebræi, iussa quidè Dei,

in arca de lignis Sectim auro mundissimo, intus & foris adornata, aureaq; micante corona, legem (vt quæ euangelio datura erat testimonium) electis ex primoribus, qui humeris eam haurerent, ante castra præferebant: pro qua tuèda, vitam exponere erant paratissimi: hanc postea in templo, intra sancta sanctorum reconditam, venerabantur.

At verò nunc ab Apostolorum tempore, longè aliam curam habet Spiritus sanctus, vt iam, scilicet absq; corporeis illis instrumentis integram fidem scripturarum custodiat per auctoritatem ecclesiæ. Nam iuxta D. Th. duo sunt ad assensum fidei necessaria, videlicet habitus intellectus quo inclinamur ad credendum ea, quæ à Deo reuelata sunt: Deinde, vt ipsa nobis eadem proponantur, hoc est, indubitarè constituantur, quæ nam sint illa, quæ sunt reuelata. hæc autem duo non in viribus humanis, nec angelicis, posita sunt, vt runq; enim est donum Dei supra naturalem, aliàs non posset in ecclesia, vna constare fides. habitum quidem, quo inclinamur ad assensum fidei, Deus nobis infundit: sed auctoritatem infalibilem proponendi, quæ credenda sunt, elargitus est ecclesiæ, vbi Petrum vniuersalem pastorem, & vicarium instituit, & vbi ait, Ego rogavi pro te Petre vt non deficiat fides tua. Hac autem auctoritate, proponendi nobis fidem, dupliciter ecclesia fungitur: primo quidè deſinendo, hinc, aut illum esse auctorem diuinum, videlicet Paulum, Petrum, Esaiam, & huiusmodi: deinde exprimendo hunc vel illum sensum ex sacra scriptura, decernendoq; illud esse de fide. propter primùm, est illa sententia Aug. euangelio non crederem, nisi me ecclesiæ catholice, cõmoneret auctoritas, quod est, nisi ecclesiæ mihi, vt hoc esse euangelium crederem, iuberet: non enim illius est sententiæ Aug. quòd, Ioanes, aut quouis aliº apostolorum, aliqua ecclesiæ auctoritate indigeat, vt fides ei certissima esset adhibenda, si modo constaret, hunc esse apostolum. Est enim apostolis, ceu diuinis organis, auctoritas ipsius Dei, quibus proinde, etiã si angelus de cœlo, aliud euangelizaret, firmissima debetur fides, vt ait Paulus:

D.Th. 22. q. 6.

Aug. cõtra epist. Manic. c. 1.

at quòd hæc sit apostolica doctrina, aut alterius cuiusq; authoris sacri, ecclesiæ munus est pronuntiare: in quo quidem ipsa errare nõ potest, vt pote quæ habeat spum, semper docentem omnem veritatem, quem filius Dei misit à Patre, nobiscum in æternum permansurum: ex quo quidè firmissimè credimus, in scriptura sacra, nihil falsi inueniri posse, cum sit à Spiritu sancto, custodita, & conseruata: atque in hoc sanè, optimè consultum est nobis diuinitus, quòd vnũ principium fidei est, hos quibus vtimur libros esse canonicos: cuius rei gratia, vt ait Aug. necessaria fuit, publicæ ecclesiæ auctoritas, cuius dicto de hac re standum esset: quinto cum dicit,

Aug.

5. De filio suo.) Commendat euangelium ex mirabili iocundissimaq; materia, quæ inestimabilem ei confert dignitatem, & amplissimam auctoritatem dum ait, (de filio suo) iam olim à se, promissò, multis prophetarum oraculis, quæ nunc quoque extant, in libris sanctis, inuolataq; fidei. Sic placuit clementissimo Patri, vt mundum in magnam spem venturi filij, mitteret, ingentiq; afficeret cupiditate videndi, quem maiori venientem alacritate, & obsequio exciperent. Hoc enim significauit nobis Dñs Iesus, vbi dicebat, Multi Prophetæ & iusti, cupierunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt. Nec immeritò id quidem, cum videre filium Dei, carne nostra indutum, sit omnium maximum miraculorum, cuius eloquiũ dulce, cuius pulchritudinem, Sol & Luna mirantur, & in quem etiam desiderant Angeli prospicere. De hoc, inquit Paulus, est euangelium Dei, (de filio suo) id est, proprio & naturali, vt ait D. Tho. atque etiam Hilarius, Hic verus, inquit, & proprius est filius, origine, non adoptione, contra Photinum: veritate, non nancupatione, contra Sabellium: natiuitate, non creatione, contra Arrium. Procedit enim à Patre, sicut verbũ à corde, quod pertinet ad eandem naturam, præsertim in Deo, vt ait D. Th. in quo non potest aliquid accidentaliter aduenire: vnde & ipse ait, Ego & Pater, vnũ sumus: quod dicit vnũ, liberat te ab Arrio: quod dicit sumus, liberat à Sabellio, vt ait Aug.

D.Th. Hilari.

D.Th.

Ioan. 10.

Aug.

De hoc igitur est Euangelium Dei, nèpe de vnigenito Patris, qui ardentissimo charitatis amore, venit in hunc mundum ingratum, vt illius salutem, miris modis operaretur in medio terræ, & vt eum doceret, sicut docuit, mysterium profundissimum, Trinitatis, in cuius conspectu, vera felicitas est. Docuit præterea, & alia quamplura secreta cœlestia.

Obseruandum in hoc loco, euangelium Dei, sumi posse, tripliciter, & vt scholæ terminis vtat, sumitur, largè, strictè, & strictissimè. Primo modo, tota sacra pagina, tam veteris, quàm noui testamenti, dicitur euangelium Dei. In tota eni illa agitur de Christo, sine venturo, vt in veteri, cuius finis est Christus: sine iam incarnato, vt in nouo testamento: vnde & ipse Dñs, Scrutamini, inquit, scripturas, illæ enim sunt, quæ testimoniũ perhibent, de me. & hoc secundo modo sumitur, pro illa publicæ annuntiatione, ex diuina reuelatione, tam verbo, quàm scripto facta, de Christo iam incarnato: & sic, solum testamentum nouum, dicitur euangelium, quod cõtinet, quatuor euangelia, & epistolas sanctorum apostolorum &c. Qua quidè ratione, lex noua, secernitur à lege veteri. Tertio modo sumitur, pro historia ipsa personæ Christi, vsque ad ascensionem, & eius propria, de seipso, prædicatione: & sic euangelium secernitur, à reliqua parte, noui testamenti: scripta verò, aut prædicationes aliorum sanctorum post Apostolos, quinimo, nec ecclesiastica decreta, digna sunt, nomine euangelij, quia non sunt immediate, reuelationes Dei, vt sacer canõ, etiã si fauore, & (quod aiunt) manutentione Spiritus sancti, ecclesiæ Dei, errare nequeat.

10. Qui factus est.) à corporea Christi humanitate, ad diuinitatem eius progreditur, vt seruariet ordinem nostræ cognitionis, quæ iuxta philosophum semper incipit à sensu, & vt ait Chrysoſtomus, ab immis ad summa perduceremur. Non dicit genitus, vt suspicionem tolleret, quòd esset genitus humano more: sed dicit factus, vt significantius explicaret incarnationis mysterium, opus fuisse Spiritus sancti, absque virili femine. Sed quid iocundius,

Chryſt.

cundius, quid præclarus, quid facilius, poterat mundo contingere, quàm quod sempiternus, unigenitusq; Dei filius, lumen de lumine, Deus verus, de Deo vero, per quem & facta sunt omnia, idem ipse in tempore, propter homines verus factus est homo, vt homines deos faceret? verè euangelium Dei est hoc, & hominibus est euangelium Dei. Agnoscat ergo homines suam dignitatem, ac tantam felicitatem: & vt ait Leo pap. diuina consortes facti naturæ, nolint in veterem vilitatem, degeneri conuersatione redire. Meminerint, cuius capitis & cuius corporis sint membra: reminiscantur, quòd eruti de potestate tenebrarum, translati sunt in Dei lumen, & regnum.

Leo pp.
serm. de
Natiuitate.

Gen. 16.

11. Et.) Frequens loquendi modus sacræ scripturæ: vt Agar, peperit Abraham filium, & natus est ei, ex Agar (Israhel: sic filius Dei, factus est homo patri suo, quæ ipse semper veneratus est, eiusq; gloriam quæ fuit: iuxta illud, Ego non quærò gloriam meam, sed gloriam eius qui nūc

Joan. 8.

fit me. Quo exemplo, docet Christianos vt & ipsi similiter faciant, cum sint eidem patri etiam filij, non quidem ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex ipso Deo nati, ac proinde iam non sibi ipsis, sed Patri suo, tanquam veri filij, debent semper viuere.

Joan. 1.

12. Ex semine Dauid.) non dicit ex semine Abraham, cui promissio facta fuit de Christo nascituro, sed ex semine Dauid, vt daret spem venturæ, peccatoribus: nam & Dauid, aliquando peccator fuit, ex cuius semine Christus nascitur: Abraham verò iustus: atque etiam vt cõmen daret regiam Christi dignitatem Romanis, regnum gentium tenentibus.

1. Cor. 15.

Joan. 1.

13. Secundum carnem.) Nomine carnis totum intellexit hominem, iuxta illud, Veniet omnis caro, idest, homo, vt adorare coram facie meâ: & Verbum caro factum est. Itaque ex stirpe Dauidica, temporaria natiuitate, secundum carnem, idest, secundum humanitatem, de matre patri factus est homo, ex quo erat ab æterno, sine matre, genitus Deus. Vnde secundum Verbi substantiam, factus esse

non potuit, contra Arrium, & Photin. D.Th.

14. Qui prædestinatus est filius Dei in virtute.) de Christo domino, fuerat ab æterno prædestinatum, idest præordinatum, vt in tempore esset, secundum carnem manens, Dei filius, eiusdem omnino cū patre virtutis, seu potentia, ad differentiam nostræ prædestinationis, nimirum quòd nos prædestinamur esse Dei filij adoptiui, Christus verò prædestinatur esse Dei filius naturalis: & non refert, quòd persona Christi, semper fuerit filius Dei, ad hoc quòd secundum humanam naturam, dicatur prædestinatus filius Dei, cum prædestinari dicatur respectu rei, quæ nondum est: non enim prædestinatus est secundum diuinam naturam, sed quatenus existit in humana natura, prædestinatus est esse filius Dei in virtute: vt scilicet qui futurus erat secundum carnem filius Dauid, esset tamè in virtute filius Dei: & quemadmodum secundum humanam naturam, competit ei, vulnerari, strire, fatigari, crucifigi, & mortuum esse, ita etiam & prædestinari, quæ quidem secundum diuinam naturam minime competunt. Prædestinatio igitur attribui potest personæ Christi, secundum quòd subsistit, in humana natura, licet non attribuatur ei, secundum quòd subsistit in diuina, vt ait D.Th. Vnde & Apostolus, prius filium Dei, incarnatū esse præmiserat, & postea ei prædestinationem attribuit, vt intelligatur prædestinatus esse, secundum quòd factus est ex semine Dauid, secundum carnem: & sic à filio Dei, explicando incarnationis mysterium, descendit ad carnem, & à carne secundum prædestinationem, ascendit ad filium Dei: vt ostendatur, quòd neq; gloria diuinitatis, impediunt in firmitatē carnis, nec infirmitas carnis diminuit maiestatem Dei. Hæc D.Th.

D.Th.

Obseruandum est in his Apostoli verbis, aduentum Christi, qui est causa iustitiæ nostræ, non ex condignis meritis humani generis, sed ex gratuita prædestinatione Dei; nobis obuenisse. Hoc omnes antiqui doctores Latini, sapienter explorauerunt, & perspexerunt: inter quos D. prædestinatus. Aug. multa in hac parte, sapientissimè do-

Aug. de

prædestinatus.

c. 15.

do-

docuit. Præclarissimum, inquit, lumen prædestinationis & gratia, ipse saluator est, ipse mediator Dei & hominū, homo Christus Iesus: illè enim vt à Verbo Patri coeterno, in unitate personæ assumptus, filius Dei unigenitus esset, vnde hoc meruit? quòd eius bonum qualecunque præcesserit, vt ad hanc ineffabilem excellentiam perueniret? & infra: apparent itaque nobis: in nostro capite, ipse fons gratia, vnde secundum vniuersalemque mensuram, se per cuncta eius membra diffundit: sit ea gratia ab initio fidei suæ, homo quicumque Christia nos, qua gratia homo ille ab initio suo, factus est Christus: de ipso spiritu est hic renatus, de quo est ille natus: eodem spiritu sit in nobis remissio peccatorū, quo spiritu factum est, vt nullum haberet ille peccatum: ipsa est igitur prædestinatio sanctorū, quæ in sancto sanctorum maxime claruit: quam negare quis potest, rectè intelligentium eloquia veritatis? nam & ipsum Dominum gloriae (in quatum homo factus est Dei filius) prædestinatum esse dicimus: Clamat doctor gentium in capite epistolæ suarum, qui prædestinatus est filius Dei &c. & paulò inferius concludit, Sicut ergo prædestinatus est ille vnus, vt caput nostrum esset, ita multi prædestinati sumus, vt membra eius essemus: humana hæc merita conticecant, quæ perierunt per Adam, & regnet, quæ regnat, Dei gratia per Dominum nostrum Iesum Christum. Quisquis in capite nostro, precedentia merita, singularis illius generationis inuenit, ipse in nobis membris eius precedentia merita, multiplicata regenerationis inquirat: hæc D. Aug. Quæ ideo tradita sunt vt propositum Pauli in hac epistola intelligamus esse, ludæorum timorem retūdere, qui suis meritis arrogabant, incarnationem Christi: idcirco in fronte ipsius epistolæ, scopum ob oculos figit, quòd totam referre decrebit: nam si nostra singulorum iustificatio, sine præuijs meritis nostris sit, idem solidiori ratione, & de Christi aduentu confiteri debemus.

15. Secundum spiritum sanctificationis.) idest, secundum spiritum sanctificantē,

est enim phrasis Hebræa, cuius sensus est, quod cum nos prædestinati sumus vt Deo, in filios adoptati, sanctificemur, Christus prædestinatus est, esse filius Dei in virtute spiritus sanctificantis nos per remissionem peccatorum, iuxta illud, Qui factus est sapientia nobis à Deo, & iustitia, & sanctificatio: item, Sanctificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri: nam & si homo Christus omnem habebat potentiam Dei, non tamen, iuxta hæc Pauli sententiā prædestinatus est esse filius Dei, ad vniuersa patranda quæ virtute diuina poterat, vt creare, à nihilare eundem mundum, sed ad ea tantum, quæ ad nostram spectabant salutem: nimirum vt nos in gratiam patri reconciliaret, legibus institueret, ecclesiasticos magistratus conderet, & (quod omnium consummatio est) mortuis in vitam inmortalem renocatis, prout quisq; gessisset in corpore, retribueret.

16. Ex resurrectione mortuorum IESU Christi Domini nostri.) Sanctificatio prædicta Spiritus sancti, incepit post Christi resurrectionem, vnde dicit, Ex resurrectione mortuorum.) idest, postquam Christus resurrexerat à mortuis. nam iuxta beatū Joannem, nondum erat spiritus datus, quia nondum Iesus fuerat glorificatus: quod non est sic intelligendū, vt nullus ante Christi resurrectionem, spiritum sanctificantem acceperit, sed quia ex illo tempore, vt ait D. Tho. incepit copiosius, & cõmunis spiritus sanctificationis dari, vt constat ex mundi ad fidem conuersione, & Martyrum constantia, quorum alij ibant gaudentes quoniam digni habiti sunt, pro nomine Iesu contumeliam pati, vt Apostoli: Alij ad exemplum Christi, orabant pro suis persecutoribus, vt Stephanus: Alij in medio tormentorum, diuinas laudes decantabant: Sed vnde hoc? proculdubio à virtute spiritus Christi, per quem erant sanctificati, & quo erant repleti. At verò in illa vltima, & generali mortuorum

Joan. 7.

D.Th.

80.

resurrectione, quæ supremum est Spūs sanctificantis opus, manifestabitur claris hæc Christi virtus sanctificandi, in quam prædestinatus est: Nam iuxta Apostolum, sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo, omnes vivificabuntur: hoc est, sicut Adam in firmitate prævaricatus, seipsum & universum genus humanum, in mortem adiecit, ita Christus, virtute & potentia, in qua fuit prædestinatus, mortis nexibus abruptis, liber ipse à mortis resurgens, nos quoque spiritus vivificantem regenitos, immortalitate donabit.

1. Cor. 15

17. *Per quem accepimus gratiam & Apostolorum.* Per Christum, à Deo, accepit Paulus gratiam remissionis peccatorum, & spiritualium donorum, atque etiam apostolatus officium. Apostolus enim Græcè, idem est quod missus Latine, sunt quidem missi quasi eius auctoritatem & vicem gerentes: vnde ait, Sic ut misit me Pater, & ego mitto vos, id est cum plenitudine auctoritatis: & ipse quoque Dominus, apostolus nominatur à Paulo, Considerate inquit apostolum, & Pontificem Iesum Christum: idem & per ipsum tanquam principalem apostolum, siue missum, alij sunt secundario apostolatus consecuti. Elegit, inquit beatus Lucas, duodecim, quos & Apostolos nominavit.

Joan. 20

Heb. 3

Luc. 6

Per quem, inquit, accepimus) non à quo: nam à Deo ut est nomen naturæ, cuncta proveniunt quæ in rebus creatis sunt: vnde est illud Theologorū axioma, opera Trinitatis indivisa sunt extra: ea verò quæ ad nostram salutem spectant, per Christum, tanquam per mediatorē nostrum donantur nobis, siue ad personā propriè attineant, siue ad commune bonum.

Nomine autē gratiæ, in hoc loco, videtur Paulus exprimere copiam cumulate gratiæ, ad hoc ut idoneus esset quod apostolatus dignitas ei concederetur. Nam & si gratiarum dona quæ in cōmune bonum conferuntur, absque iustificatiōe gratiæ, iniquis nonnunquam hominibus, cum iustis & sanctis communia esse possunt, iuxta illud Salvatoris, Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine,

Mat. 7

nōne in nomine tuo prophetavimus, &c. Eos tamē quos Deus ad tales dignitates accersit, maxime ad apostolatum, quales summum in Ecclesia, obtinet fastigium, nunquam nisi gratia & virtutibus præmunis, super ecclesiæ candelabra constituit, licet sua inde culpa decidere possint ut Iudas: vnde, sufficientia nostra, inquit alibi Paulus, ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros novi testamenti. Quamobrem qui Ecclesiæ Antifites immeritò præsidet, sibi videant à quo sint dæmonē in Ecclesiā obtrusi.

Soto.

Neque verò eadem sunt, quæ ad omnia obeunda munia, desiderantur merita, & gratiarum plenitudines: nam de Chrō Dño, qui Dei & hominum mediator, dignè esse nequiverat ut gratiam nobis Dei ad iustum mereretur, nisi immensè ipse charus, gratiūq; esset Patri, ait Evangelista, Verbum caro factum est, plenum gratiæ, & veritatis, nempe sine mē sura & modo. Et beatissima Maria Dei genitrici, ait Angelus, Ave gratia plena: non qualibet quidem, sed ea prorsus gratia, qua esset super omnes angelorum choros subleuata, quo quidem loco apud Deum esse decebat, cui nomē ipse suæ paternitatis, erat cōmunicaturus, videlicet, quæ eius filij mater, erat futura, cuius ipse pater erat. Et protomartyrem Stephanum, plenum gratiæ & fortitudine legimus, utpote ad iustum, quæ tum in eo desiderari poterat, qui martyrum inuictissimi exercitus, dux futurus erat. Qua autem mensura emetiri Christus debuit suis Apostolis gratiam, facile est perpendere: nempe qui de media plebe sublatus, in hoc debebantur, ut evangelium quocunq; terrarū, propagarent, quod non verbis tantum persuaderent, sed signis & prodigijs cōfirmarēt: neque obiectos hostes armis debellarent, sed (quod potentia diuinæ præclarissimum est argumentum) sine pera, sine baculo, velut oves mactati, mira mansuetudine præditi lupos deterrerent, fugarent, ac prosternerent.

Joan. 1

Luc. 11

Accepit quidem Paulus, non Apostolatum modò, sed gratiam & cætera donaeidē functioni necessaria, & dona quidē quam alij forsā apostoli cōsumatiōra: nam

1. Cor. 15

nam abundantius inquit, illis omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum. Mortalium igitur principum, solertia esse debet & prudentia, aptos idoneosq; explorare, quibus magistratus fidant, sed Deus immortalis, ut ex dictis constat, dignos ipse facit, quorū fidei, negotia sua, & causas committant.

18. *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.* id est, ut ab omnibus intergentes, fidei obediatur. Asequuti sunt enim beati Apostoli à Christo apostolicā functioni, quò per illos prædicaretur inter gentes quascunq; evangelium Christi, non ut inuoluerentur legis oneribus, sed ut se se, fidei de Christo prædicatæ submitterent, & huic ioniterentur, non inani philosophorum sapientiæ. Nam hoc interest discriminis inter fidem & humanas disciplinas, quòd hæ naturali quidem mentis acie & lumine cernuntur, & compellere possunt atq; evincere intellectum: fides autem invisibilem diuinorum, quæ nisi per lucem illam, mortalium oculis inaccessam, conspici nequeant, non argumentorum vi, syllogismorumq; acumine demonstrantur, sed voluntario obsequio, tacitaq; auscultatione suscipitur, nullus enim credit nisi volens ut inquit August. & idem circa fidem obedientia locū habet: non enim habet illa locum nisi in his quæ voluntariè facere possumus, cuiusmodi sunt credere quæ fides docet, cum sint supra rationem.

Aug.

1. Cor. 1

Marc. ult.

Chry.

In his autem verbis, diuinus Apostolus, notam incredulitatis impingit utriusque populo, Iudæorum scilicet, qui, signa petebant, & gentium, qui sapientiam, & philosophicam persuasionem, postulabant: tamen si prudentissimè cōsultum à Deo mortalium generi fuerit, ut evangelica prædicatio, miraculorum signis confirmaretur. Nam cum humana nostra cognitio, à sensu semper incipiat, consentaneum fuit, ut sensibilibus miraculis, ad supernaturalium fidem homines promouerentur, quantum astatu internus Spiritus sancti efficacis esset. Nā ut Chryostomus ait, non Apostoli res ita gessissent, nisi Spiritus sanctus viam præmu-

Theoph.

niret. & Theophilatus, euangelium, inquit, prædicare, apostolorum est munus, Dei verò audientibus persuadere.

19. *In omnibus gentibus.* Gentium hic nomine vniuersas nationes comprehendit, iuxta illud Salvatoris ad Apostolos, dicentis, Euntes docete omnes gentes, cuiuscunq; sint nominis, & conditionis: ad differentiam antiquæ legis, exiguis spatij constructæ. specialiter Paulus in omnes gentes apostolatam acceperat, ut ei competere possit, illud prophetæ, parum est ut sis mihi seruus ad suscitandas tribus Jacob, & feces Israel conuertendas, dedi enim te in lucem gentium, ut perueniat salus mea usque ad extremum terræ: tamen ab eius apostolatu, exclusi non erant Iudæi, præsertim qui inter gētes habitabant, ut infra dicitur est, quandiu quidem ego sum gentium apostolus, ministerium meū honorificabo, si quomodo ad emulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex ipsis.

Esa. 49

20. *Pro nomine eius.* id est, vice ipsius Christi (pro quo alibi legatione se fungi ait) ad fidei obediētiā, gētes omnes adduceremus: vel (*Pro nomine eius.*) scilicet dilatando & glorificando. nomen enim Iesu Christi, debet esse finis vltimatus omnium concionatorum, & ad exemplū Pauli portare illud coram gentibus, & Regibus, & filiis Israel.

21. *In quibus estis & vos, vocati IESU Christi Domini nostri.* id est, inter quos ac de quorum numero & vos estis: (*Vos, inquam, vocati IESU CHRISTI.*) Dicit autem vocatos Christi, pro vocatos à Christo, ut vulgò, dilectum Dei, pro dilectum à Deo dicitur. Et qua ratione dixerat vocatus Apostolus, ait vocatus Iesu Christi, ut cuius se scholæ vocatum magistrum profiteretur, eiusdem etiam & vocatos esse discipulos: in quo etiam ansam extollentiæ illis aufert: non enim suis meritis, sed diuina Christi largitate vocati sunt. monet insuper eos ad vnitatem & pacem, ac fraternam charitatē, utpote qui vocati, ad vnum Deum, Dominum, & patrem, ad vnam vitæ sanctitatem, & gloriæ eternitatem. Quare diuina seclarum varietate, & vocabulorū,

iam

iam non Stoici, non Academici, non peripatetici, non Romani, non Hebraei, sed Christiani dicendi sunt: hæc enim cunctis nominibus illustrius & præclarus nomen, nunquam fuit aliud simile huic, nec postea futurum est.

22. *Omnes qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis.* Non toti Romanorum Reipub. scribit, sed Christianis tantum: quasi dicat, ille inquam Paulus, salutem dicit, (*Omnes qui sunt Romæ, dilectis Dei.*) id est, Deo charis (*vocati sanctis.*) id est, à pristinis vitijs, ad sanctioniam vitam vocati, non ex ante actis meritis. sermo est vsitatus inter Apostolos, vt.

Iud. 1. Iudas Iesu Christi seruus, ijs qui sunt in Deo Patre dilectis, & Christo Iesu conferuatis, & vocatis. atq; aded sunt vocati, quod prius dilecti, vt vocatio sit amoris effectus, vocationis verò opus, sanctitas: nam quos prædestinavit, hos & vocauit, quos vocauit, hos & sanctificauit, &c.

Observandum in hoc loco, quod in tempore primitiæ ecclesiæ, omnes Christiani, dicebantur sancti, iuxta illud, Salutate omnem sanctum, & salutant vos omnes sancti, & mihi omnium sanctorum minimo. Sanctum enim idem sonat, quod purum, mundum, sordibusq; penitus defecatum, Deoq; dicatum: & quoniam baptismi gratia tales nos reddidit, dum Deo nos consecrat, ideo vt amplissimum Christi donum, Orientibus tunc Christianis, magis commendaretur, sancti dicebantur omnes Christi fideles, quamobrem, & ad impositionem manuum apostolicarum, quorum pectoribus interne Spiritus sanctus illabebatur, eorum vis sensibiliter effulgebat, vt

Ab. 10
6. 19. constat ex Actis Apostolicis.

Postea verò adolescente iam ecclesia Dei, inter patres tantum & proceres hoc durauit. Ita enim Basilii, Chrysostomi, Hieronymus, & horum similes, mutò se nomine, & honore sanctitatis honestabant.

Adulta verò ac senescente Christiana religione, diuinos duntaxat, hoc titulo censemus, vt quos firmitas sempiternæ sanctitatis, securos iam, tutoq; possidet. Est tamen in terris vnà Ecclesiæ caput,

videlicet, Papa, quem Sanctitatis nomine meritò veneramur, tum quidem vt agnoscamus quanto sit honore à nobis Christi vicarius suspiciendus, tum etiam vt de suo ipse epitheto, vicissim admonitus intelligat, quo debeat gradu reliquo corpori antecellere, qui vniversorū iudex, & censor, in specula Christianæ reipublicæ, publicitus sedet.

Obserua etiam, quod Paulus, dum ait omnibus, salutem dicit, omnes credentes, quos æqualiter vt ait Hieronymus diligit *Hiero.* Deus, sine acceptione personæ, Iudæi, & Græci, vt vel hæc ratione, factionum sibi, rescindere incipiat.

23. *Gratia vobis, & pax, à Deo Patre nostro, & Domino IESU CHRISTO.* Pulchra salutatio, quasi dicat, Opto vobis gratiam, & pacem, non quidem eam, quam mundus hic vulgato more solet præcari, sed veram, nouamq; pacem, quæ proficitur à Patre, & Domino nostro Iesu Christo. Congruèbat satis hæc salutatio Romanis seditiosis, & de legis primatu, tumultuantibus. Est enim pax habitus sedati animi, atq; à cupiditatibus, ac desideriorum fluctibus pacatis & est optimus gratiæ fructus: nam gratia via est ad pacem, & radix meritum prima. Exordium siquidem salutis nostræ, à dilectione Dei sumitur, non quæ nos ipsum, sed qua ipse nos prius diligit, per quam errata nostra gratis cõdonat, atque exinde charitatem qua ipsum redamemur infundit, ad quam sequitur gaudium, & ad hoc pax: lignum itaque Paradysi, plantatus in anima nostra, est gratia Spiritus sancti, fructus autè eius sunt, charitas, gaudium, pax: nam habens charitatem, habet in se dilectum Deum, iuxta illud, Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo: idcirco quasi optato bono potitus, gaudio perfunditur, ac protinus fruatur pace: non mundi quidem, vt iam diximus, nã hæc fallax est, & vana, sed Christi mediatoris, & Domini nostri Iesu Christi, quæ ipse nobis dedit, & reliquit, tanquam vnã pretiosam margaritam. Hac enim suo vnusquisque iure continetur, alienum ne violat, intus rationi animus, vt par est, obsequit, exigua hæc angustaq;

Galat. 5.

1. Ioan.

4.

mun-

mundi bona, in communi possideri necia, lege Dei circumscripta, per partes possidentur. Hæc est pax vera militiæ Christianæ. Est autem alia sublimior pax quæ exuperat omnem sensum, qualis est illa celestium beatorum, de qua regius Vates, Qui possit, inquit, fines tuos pacem. & per Esaiam, Dominus, Sedebit, inquit, populus meus in pulchri tudine pacis. Vbi immensum illud pedagus infinitorum bonorū, quod nullis terminis intercluditur, deposito mortalitatis nostræ onere possidetur. Vbi cū fruentium societas fuerit numerosissima, ita erit voluptas singulorum (propter ardentem omnium charitatem) maxima, pax cunctis firmissima, quietissima possessio, atque aded foelicissima: hæc pacem nos Christiani habemus nūc in spe, postea Deo adiuvante, habituri in re.

Psal.
Esa. 22

24. *PRIMUM quidem gratias ago DEO meo per IESUM CHRISTUM pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiata est in vniuerso mundo. Testis enim mihi est Deus cui seruo in spiritu meo in euangelio Filij eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio, semper in orationibus meis, obsecrans, si quomodo tandem aliquando, prosperum iter habeam, in voluntate DEI veniendi ad vos. Desidero enim videre vos, vt aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandos vos, id est, simul consolari in vobis, per eam qua inuicem est, fidem vestram, atque meam. Nolo autem vos ignorare fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, sed prohibitus sum usq; adhuc, vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Græci ac barbari, sapientibus & insipientibus, debitor sum, ita quod in me promptum est, & vobis qui Romæ estis euangelizare: non enim erubescio euangelium.*

¶ *TOTUM* hoc ad Epistolæ exordiū pertinet, in quo prudentissimè agit, dū suam erga Romanos beneuolentiam detegit, eosq; sibi leniter conciliat, quorum scelera, prauosq; mores, melius possit arguere, & increpare: prebens in hoc necessarium documentum præfectis ecclesiæ, nẽmpè vt quotiescunq; corri-

piendi subditos necessitas contingat, sciant Christiana lenitate, mitigare acerbitatem, à beneuolentia semper inchoâtes correptionem: nam cum vtrumque sit necessarium, amari potius appetant quàm timeri: vt dicit beatus Augustinus.

25. *PRIMUM quidem gratias ago Deo meo.*

Non fuit Ciceronis, aut alicuius philosophorū, talis eloquentia. Si enim fuisset, longè aliter illis contingeret, referti enim cum essent diuinis beneficijs, non Dominum, sed ipsos laudabant, ita superbe loquentes, Labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est? Sed Pauli eloquentia & omnium sanctorum, à gratiarum actione inuenitur, à qua omnis oratio debet semper proficisci: non enim est dignus beneficiâ consequi, qui pro acceptis gratias non agit. Vnde

Psal.

Sapientis, Ingrati (inquit) spes, tanquam hybernalis glacies tabesct. & idem Sapiens, Ad locū (inquit) vnde exeunt flumina reuertuntur, (per gratiarum actionem) vt iterum fluant. scilicet, per iteratam beneficiorum exhibitionem. Cum igitur

Sap. 16.

Eccl. 12.

in omnibus quæ petimus vel agimus, diuino beneficio indigemus, debet ante omnia gratiarum actio præmitti, vt suo exemplo nos docuit Saluator, qui à gratiarum actione assidue inchoabat opera sua.

D. T. B.

Demolitur etiam his verbis Paulus, oēs vanos honores, vnde inanem gloriam aucupantur homines, docens quod proximi non sunt laudandi nisi in his quæ ad virtutem, & religionem pertinent, & tum quidem non homines ipsi, sed precipuè bonorum omnium largitor laudandus est. Etenim virtutum opera nõ tã quod merita nostra sint, quàm quod dona Dei, laudibus sunt efferenda in præsentī vita. Deus enim est qui quatenus sunt merita, laudabit, remunerabitq; in futura vita.

26. *DEO meo.* Natura, inquit Hieronymus, Deus omnium est, merito & voluntate, paucorum, vt Deus Abraham; & Deus Isaac, & Deus Iacob.

Hiero.

27. *PER IESUM CHRISTUM.* Eodem ordine, & eadem via gratiarum actiones referendæ sunt in Deum, quo gratias

gratia ipse à Deo in nos derivantur, nimirum (*Per Iesum Christum*) qui est via, mediator, sacerdos, & Pontifex noster, cuius est minister, & dona nobis à Deo deferre, & nostras vicissim ante conspectum eius, præces & sacrificia offerre. Vnde Apostolus, qui paulò antè gratiã & apostolatam se recepisse per Iesum Christum confessus est, per quem etiam & gratiam & pacem Romanis optauerat, per eundem quoque modo gratias Deo refert, hinc Ecclesia in præcationibus suis, semper subiungit, Per Dominum nostrum, &c.

28. *Pro omnibus vobis.*) Non pro Iudeis solis, sed, *Pro omnibus vobis*, id est, vestro omnium nomine, tum quia propter vinculum charitatis, gratias quasi suas reputabat, tum etiam quia omnibus placere, & omnium salutem & pacem desiderabat, ne si peculiariter pro quibusdam tantum gratias ageret, factiosis hominibus, & de honore concertantibus ansam præberet iurgandi. In omnibus enim seu dictis, seu factis, vitanda est occasio pacem amittendi.

29. *Quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.*) Non congratulatur eis de terrenis, & caducis, puta, de imperij ditione, & gloria, quæ pro nihilo sunt habenda Christianis, sed de fide, quæ est Christianæ religionis fundamentum, & huius epistolæ argumentum, *Fides ergo vestra*, inquit, *annuntiatur.*) id est, celebratur, prædicaturque toto terrarum orbe, quæ sanè res, pro meo erga vos amore, non potest, non esse mihi gratissima.

Comendantur in hoc loco Romani, quia fidem de facili susceperant, & in eadem firmiter permanebant. Vnde & usque hodie apud eos, plurima fidei signa ostenduntur in visitatione sanctorum locorum, ut Hieronymus dicit, & nostris oculis ipsi conspeximus. Nondum tamen perfectam fidem tunc habebant, quia ut ait S. Tho. aliqui eorum præuerti erant à pseudoapostolis, ut crederent, legis ceremonias euangelio iungendas, de quo est eos postea reprehensurus, quia fidem Christi, non pro dignitate æstimarent, dantes legi scriptæ, vel naturali, quod soli fidei debetur.

Hieron.

Thom.

Gaudet autem Paulus, & gratias agit de eorum fide suscepta, non solum propter eos, sed propter utilitatem inde consequentem, quia scilicet, eorum exemplo qui erant Domini gentium, aliæ gentes prouocarentur ad fidem, & nomen Christi posset amplissimè diuulgari. quia ut dicit Glossa, promptè facit inferior, quod videt fieri à superiori. Quia quidem de causa, admonentur prælati, à beato Petro, ut fiant forma gregis ex animo.

Gloss.

1. Pet.

vlt.

30. *IN vniuerso orbe sue mudo.*) Ditionem & dominatum Romanorum, vocat vniuersam mundum suam orbem. Sic enim vocabant ditionem suam Romani quò latissimè patere significarent: iuxta illud, Exijt editum à Cæsare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis. Obseruandum in eo quod ait, *Quia fides*, ubi, quia, dictum est, pro, quòd, idque si equens est interpreti Scripturæ.

31. *Testis enim mihi est Deus, cui serui in spiritu meo, in euangelio filij eius*) ex desiderio visendi eos, & voluntate beneficiendi, ad iduique precibus pro eis ad Deum fuis, ostendit quam grata sibi fuerit ipsorum ad Christum conuersio: & quoniam oratio, negotium secretum est, quod absque testibus agitur, iurat Paulus ut Dei testimonio prober, se pro eis orare. omnia enim quæ sunt, sub Dei testimonio sunt, iuxta illud, Ego sum index & testis. Hinc apertè possumus intelligere, verbum Domini apud Mattheum, videlicet, Ego dico vobis, nolite iurare omnino: & beati etiam Iacobi dicentis, Antè omnia autem fratres mei, nolite iurare, non significare, iuramentum esse omnino illicitum, quia sicut Aug. dicit, intellectus sacræ scripturæ, ex actibus sanctorum sumitur: idè enim spiritus, quo sacræ scripturæ sunt editæ, sanctos etiam viros, ad operandum inducit: sed quòd homo pro viribus conari debet, ut iuramento non utatur, tãquam quodam bono, & per se appetibili, tum propter periculum perituri, quod ex linguæ labilitate euenire potest, iuxta illud Sapiētis, iurationi non assuecat os tuum, multi enim casus in illa. (Est autem peierare sacrilegium, per quod Deo impingitur nota aut ignorantia, quàm

Iere. 11.

Mat. 5.

Iac. vlt.

D. Aug.

Eccl. 13.

quasi ipsum lateat, quid homo habeat in corde: aut iniustitiæ, quod veritatis conficius, contrariè attestetur falsitati.) tum etiam propter irreuerentiam maiestatis Dei euitandam, dum eum de rebus parui momenti testem inducimus. At verò si ex necessitate fiat iuramentum, suosque habeat comites, ut ait Hieronymus, nempe veritatem, iudicium & iustitiam, tum quidem, non solum non est illicitum tale iuramentum, verum etiam honestum religionis officium, ad Dei cultum pertinens. Nam ipsum iurantes, confitemur infallibilem omnium veritatem, & prospicientiam habere, omniaque, nuda & aperta esse oculis eius, etiam cordium cogitationes. quòd vero iuramentum debeat habere tres comites ad hoc ut sit licitum & honestum, non solum est doctrina Hieronymi, verum etiam est præceptum Dei, dicentis

Hieron.

Iere. 4.

Iere. 4.

Hieron.

per Hierem. Iurabis viuut Dominus in veritate, in iudicio, & iustitia. Quod exponens Hierony. Animaduertendum (inquit) est, quòd iusiurandum, hos habet comites, scilicet veritatem, iudicium, & iustitiam. probatur ratione, quoniam per iuramentum, Deus qui summa veritas, summaque iustitia est, in testem adducitur, necessarium ad eius reuerentiã est, ut id quod iuratur primum sit verum, mox iustum, & æquum, sed tertio præterea, circumspectio iurandi, ut non leuiter, sed maturo iudicio & discretione fiat. Non enim sumitur iudicium in hoc loco, pro executione iustitiæ, sed pro discretione & prudentia.

Est autem duplex iurandi modus, vnus quidem per simplicem attestacionem, sicut cum dicitur, per Deum, vel testis est mihi Deus, & hoc modo iurat apostolus in hoc loco. Alius autem est iurandi modus, per execrationem, quando scilicet aliquis, implorat diuinum testimonium, secundum pœnam sibi infligendam si mentitur, iuxta illud Psal. Si reddidi retribuentibus mihi mala, &c. & hoc etiam modo Apostolus iurat in secunda quâ scripsit ad Corinthios, ubi dixit, Testem Deum inuoco in animam meam.

2. Cor. 1.

Mat. 5.

Quod autem habetur in Euangelio, Sit sermo vester est, est, non, non, quod am-

plius est, scilicet, quàm simplex verbum, à malo est: non est intelligendum à malo eius qui iurat, sed eius qui exigit iuramentum, non quidem à malo culpæ, nisi in casu quando existimat quis, cum à quo exigit iuramentum, esse falsum iuraturum, tum enim esset graue peccatum, ut inquit August. sed intelligit esse à malo pœnæ, scilicet, ignorantia, quia nescimus an sit verum quod nobis dicitur. Nam post peccatum Adæ tale ingenium est mortalibus, ut non faciliè de rebus occultis fidem adhibeant, citra testes & iuramentum: & sunt nonnulli adeò increduli, ut nec iuramento velint credere veritatem, cum deberet esse omnis contro-

Aug.

Heb.

uerfiæ finis. Superest nunc videre, an iusiurandum Pauli, sit omnibus suis circumstantijs vestitum, & decoratum. Continet quidem in primis, infallibilem veritatem: quem enim spiritu sancto afflatus loqueretur, mentiri non potuit. Deinde fuit iustum, tum propter euangelij doctrinam, tum etiam propter ipsius erga eos charitatem, persuadendam. Denique fuit discretum, quia de re occultis, vbi cõsultius & maturius consueverunt homines loqui. Quòd autem melius iurantis reuerentiam perciperemus, addit iuramento dilectione qua erat affectus erga Deum, dicens, (*Cui serui*) id est, quem colo, non vanis gentium ritibus, nec crassis & corporalibus Iudæorum cæremonijs, nec solum exterè (*sed in spiritu meo*) id est, in toto corde meo, & in spiritualibus obseruantijs (*in euangelio filij eius.*) id est, in negotio euangelij filij eius: quòd idè dicitur filij eius, quia est de ipso, & quia ab ipso est prædicatum ex proprio officio, & ab ipso apostolis iniunctum ut prædicaretur eundem gentibus. Fuit igitur iuramentum Pauli non excusandum modò, sed omnino laudandum.

32. *Quod sine intermissione memoriam vestri facio, semper in orationibus meis.*) Sic est litera continuanda, gratias ago pro vobis, quia bona vestra reputo quasi mea, quod patet ex hoc, quod pro vobis oro, sicut pro me ipso: & non ait simpli-

B

citer,

citer, (sine intermissione) quia & dormiebat, & faciebat alia pro ipsius necessitate: sed (sine intermissione) idem est, quod in omnibus suis orationibus, scilicet quotiescunque stans horis orabat. Est enim praelatorum munus, non solum verbum Dei, in animis populi predicando senescere, sed praecationum item assiduitate, agrorum exemplo, apud Deum agere, ut humore, caloreque sufficienti, seminem ad fructum usque perducatur: nam ego, inquit alibi, plantavi, Apolo rigavit, Deus autem incrementum dedit. In hoc igitur loco Paulus, ostendit se omnia ex dilectione dicturum, quo libentius audiat: praebetque omnibus exemplum sine intermissione orandi, maxime autem praelatis.

33. *Obsecrans si quomodo tandem, aliquando prosperum iter habeam, in voluntate Dei, veniendi ad vos.* Inter alias deprecationes, hoc maxime postulabat Paulus, ut sibi aliquando liceret venire Romanam. Erat enim tum temporis cum socio suo Barnaba impeditus in Macedonia, & alijs regionibus, ubi hanc scriptam epistolam, ad quas destinati fuerant, tum praedicationis gratia, tum etiam ut eleemosinas pauperibus qui erant Hierosolymis, colligerent, & ideo ante tractatum negotium, non inde poterant proficisci: imò neque absque voluntate Dei, ex qua omnia ipse gerebat. Hanc solum facere optabat Paulus, non timens aëris inclementiam, marisque pericula, nec distantiam locorum.

Aduerbiorum autem haec augmentatio, & inculcatio, otiosa non est, sed habet nescio quid energiae: nam adverbium tandem cum reliquis, vehementiam praeserunt desiderij, ideo est sensus, testor Deum, quod citra intermissionem, mentionem vestri facio (obsecrans) id est, precibus meis deprecans illum, (si quomodo,) id est, si qua fieri possit, ut quod iamdiu desidero, (tandem aliquando) contingat, & (Prosperum iter habeam, in voluntate Dei veniendi ad vos.) id est, ita volente Deo, ut prospero itinere, feliciter veniam ad vos: nam sine voluntate Dei, nihil potest esse prosperum.

34. *Desidero enim videre vos, ut aliquid*

impertiar vobis gratia spiritualis, ad consummandos vos, id est, simul consolari in vobis, per carum quae inuicem est, fidem vestram, atque meam. Magno tenebatur Paulus desiderio, videndi Romanos non quidem sui compendij gratia, sed ut muneris aliquod illis impartiret, non Mosi crastam, sed Christi spirituale, quo magis etiam confirmarentur in eo quod instituerat: id est, ut ipse modestiae gratia dicit, ut mutua esset vtriusque eorum, consolatio, danti & ipse illis de eorum fide, & illi, Paulo, vicissim de sua gratularentur, atque ita fieret, ut mutua exhortatio, vtrorumque fidem corroboraret, fulciretque.

Obserua, quod gratia, in hoc loco, non sumitur pro iustificante, quam solus Deus confert per sacramenta, sed pro gratis data, qualis esset, docere, praedicare, & huiusmodi. Addit autem (spiritualis,) ut semper eos à terrenis, ad caelestia manuducat. Dicit (impertiar) ut bona quae promittit, non propria, sed à Deo accepta insinuet. (Ad consummandos vos) in ea scilicet gratia, quam susceperitis, (id est simul consolari &c.) humanitatis & modestiae gratia positum est, ut parem se illis, & comitem faceret in omnibus.

35. *Nolo autem vos ignorare fratres, quod saepe proposui venire ad vos.* Non erat vanum nec nudum desiderium Pauli: nam frequenter fuit illi in animo Romanos inuisere, & hoc est quod vult eos non latere, ut agnoscentes affectum ipsius, deuotius eius verba susceperent.

36. *Sed prohibitus sum usque adhuc.* Prohibitus hic occupatus accipitur, ut ait Hierony. dum alijs prouincijs praedicauerit, sicut ipse exponit in fine huius Epistolae dicens, *Propter quod et iam Romam pediebar plurimum venire ad vos.* Ostendit igitur se occupatum necessitate Euangelij praedicandi, Romam adhuc ire non potuisse: ac si ita diceret, quod vos haecenus non inuiserim, per me non stetit, quoniam ad hunc usque diem non licuit, per impedimenta quae inciderunt.

37. *Ut aliquid fructum habeam in vobis, sicut et in ceteris gentibus.* Nō erat inutile Pauli desiderium, & quod antea dixe-

dixerat, scilicet. *Ut aliquid impertiar vobis gratia spiritualis,* hoc est quod explicatius modo ait, *Ut aliquid fructum habeam in vobis,* (scu apud vos) alludens ad

15. illud Saluatoris, *Posui vos, ut caris, & fructum afferatis, & fructus vestri maneant.* Modestia autem gratia, & humilitatis, non dixit, faciam, sed *habeam.* Potest etiam sumi fructus pro mercede, ut sit sensus, *Cupio videre, & docere vos, ut aliquem fructum etiam habeam apud vos pro mercede laboris mei.* Multarum ditiarum cupidus, ut ait Origenes, ex multis possessionibus congregare proventus desiderabat Paulus. sed prior sensus uenti literae videtur magis consentaneus. Nam qui Deo plenus, apostolico munere fugebatur, non tam ad suorum meritum accessione, quam ad amplificandam, stabilendamque fidem in cordibus hominum, intendebat animum, sciens inde charitatem copiosius ditari, quod non quaerit quae sua sunt: atque hic sanè sensus, ex adiunctis continuo verbis eruitur, ubi ait, se debitorem esse cunctis nationibus.

38. *Gracis, ac barbaris, Sapientibus, & insipientibus, debitor sum.* Mirabilis est Deus noster in Sanctis suis, maxime in Paulo seruo suo, qui cum Iudaeus esset, ex gente nimirum, vniuerso serè orbi profusus inuisa, humilis tentiorum tutor, debitorem se Gracis, Romanisque, erudiendis audebat praedicare. ita proculdubio, iuxta suum altissimum consilium, visum est omnipotenti Deo, perdere sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobare: nam quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

38. *Gracis, ac barbaris, Sapientibus, & insipientibus, debitor sum.* Mirabilis est Deus noster in Sanctis suis, maxime in Paulo seruo suo, qui cum Iudaeus esset, ex gente nimirum, vniuerso serè orbi profusus inuisa, humilis tentiorum tutor, debitorem se Gracis, Romanisque, erudiendis audebat praedicare. ita proculdubio, iuxta suum altissimum consilium, visum est omnipotenti Deo, perdere sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobare: nam quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Notandum ex D. Tho. quod Barbarus, dupliciter dicitur, vno modo, secundum quid, qui scilicet est extraneus quoad aliquem, iuxta illud Pauli, *Si ego nesciero virtutem vocis, ero cui loquar Barbarus.* Unde Anacharidis extat dictum, in Solonem vrbane relictum: is enim cum ex Scythia Athenas venisset, à Soloneque Barbarus esset salutat, respondit, *Est per Ionem, & Solon Anacharidis, ita ut venit Latinis, ut ignarus suae linguae, barbaros appellat.* Altero modo sumitur barbarus, simpliciter, qui scilicet est extraneus à communitate hominum, in quantum ratione non regitur: iuxta id quod in libris Machabaeorum habetur, ubi dicitur, *Ne ita ferociter, ac barbarè feceris, id est, inhumanè.* & quia Graeci, ut ait D. Thom. fuerunt primi legum inuētores, omnes Gentiles, qui humanis legibus reguntur, nominat Graecos. Et hinc forsitan, quoniam Pythagoras Graecus, philosophiam in Italiam attulit, magna pars Italiae, quae vulgariter dicitur, La Romania, dicebatur olim, ut ait Hieronymus, magna Graecia. Quod quidem non est parua coniectura, quod Graecorum vocabulo, intelligantur etiam Romani. De Iudaeis autem qui diuinis legibus reguntur, mentionem non facit, quia non erat institutus iudaeorum Apostolus, sed Gentium.

Hinc etiam potest colligi, omnibus quibuscunque nationibus, quantumvis remotissimis, & abditissimis, ingenisque barbaris atque belluinis affectis, deberi euangelica praedicatio, & huius contrarium dicere, esset error danatissimus. Alioquin neque vellet Deus omnes homines saluos fieri, nec fuisset Christus, uti vniuersalis Redemptor, pro toto humano genere passus. Sensus igitur Pauli est, hanc euangelij praedicandam operam à Deo mihi mandatam, non huic aut illi genti proprie debeo, sed ut ille Deus est ex aequo omnium, & Redemptor omnium, ita eius euangelium, aequè ad omnes pertinet. Itaque non Gracis modò, verum etiam barbaris, non sapientibus, & eruditis tantum, sed rudibus quoque, & illiteratis operam hanc debeo, quisque fuerit ille qui non rejiciat, & auerfetur.

39. *Ita quod in me promptum est, et vobis qui Roma estis Euangelizare.* Ex dictis concludit promptitudinem animi sui dicens, (ita) id est, proinde, (quod in me) id est, quantum ad me attinet, dummodo aliunde non impediatur, (promptum est) id est, gestit animus, (et vobis qui Roma agitis) id est, qui in gloria summa, & in fastigio mundi estis, quique leges orbi praecribitis, & eloquentia nu-

meros

meros cum omni philosophia genere cō
inigitis, (*Euangelizari*) idest, Euange-
lium prædicare.

40. *Non enim erubescit Euangeliū.*) Ex-
cludit impedimentum promptitudinis,
scil. erubescitiam, propter quam multi
eæ prætermittunt, quæ alias facerent
promptè, si non erubescerent. idèd in-
quit, (*Non erubescit, &c.*) ac si diceret,
Non me detertet imperij Romani Ma-
iestas, neque pudendum mihi duco fun-
tionem si prædicem Euangeliū Christi.
Huius verò rationem reddit cum ait,

41. *Virtus enim Dei est in salutem omni
credenti.*) Res credita & prædicata, di-
citur in hoc loco Euangeliū, & sic est
virtus Dei : quia vt ait Hierony. nulla
maior virtus est, quàm quæ, devicta mor-
te, homini perditō reddat vitam.

Hier.

(*Omnis credenti,* inquit, Nam incredulis,
infirmitas quædam videtur Euange-
lium Christi. At verò quanuis illis res
frivola, ridiculaq; videatur, si quis ta-
men rectè crediderit, huic virtus Dei est
efficax ad conferendam salutem, quam
nec Iudæorum leges, nec gentium phi-
losophia, opesvè conferre potuerunt.

Hier.

Beatus Hierony. rectè, inquit, dicit Pau-
lus, non se erubescere prædicationem
crucis, quæ credentibus, Dei virtus est
in salutem. Item, hoc ad taxationē sub-
tiliter pertinet paganorum, qui cum
non erubescant credere, Deum suum
Iovem, propter innam libidinem in
animalia irrationabilia, & insensibilia
esse mutatum, nobis erubescendum pu-
tant, Dominū, propter salutem perditū
hominis credere crucifixum, cum in al-
tero, horrendum sit dedecus, in altero,
admiranda pietas, atque virtus. Simul
& illos hæreticos tangit, qui hæc tan-
quam indigna Deo refugiunt, vt homi-
nem induerit, quem pro salute humani
generis passioni traderet, non intelligē-
tes, nihil dignius creatori, quàm creatu-
ræ suæ curare salutē, maximè cum ipse,
per hoc, naturæ detrimētum, quasi im-
passibilis sentire non possit. Hæc sapiē-
tissimus Hiero.

Hier.

42. *Iudæo primum, & Græco.*) Cum E-
uangelij vis æque valeat omnibus, tamè

primum in Iudæos & Græcos propaga-
ta est, vel (*primum*) refertur Iudæo, vt
scil. dicat tempus, non dignitatem, iux-
ta illud, Vobis oportebat primum lo-
qui regnum Dei, &c.

A. 1.

Hic Pauli locus iam expositus, est pri-
mus vnde Lutherani ab orthodoxa Patrū
expositione discordant. Hinc suorum
argumentorum turba. Hinc bellum cō-
tra Catholicos de iustificatione adoriū-
tur. Si enim, inquit, salus, apostolico
testimonio, omni in vniuersum credenti
patet, quid aliud ad iustificationem de-
siderare oportet, aut exigere, quàm
vnicam fidem? Fatentur autem Catho-
lici, per fidem, vt hic ait Paulus, iustifi-
cari credentes, sed tamen per eam fidē
quæ per charitatem operatur. Nam a-
liàs, & si tanta esset fides, quæ transerē-
dis montibus sufficeret, nihil ad iusti-
tiam coram Deo valeret, pro eo quòd
vt ait Iacobus, otiosa esset, quin etiam
mortua. At neque illi negant, fidem qua
iustificamur, eam esse, quæ per charita-
tem operatur, sed tamen id verbo tenus
sustinent. Cōcedimus enim omnes, fide
per charitatem operante, apprehendi
iustitiam Dei. At tamen apprehendere,
idem illis, quod credere, putā intellet^o
assensione, accipere verbum promissio-
nis diuinæ, quod solū, vt aiunt, neces-
sarium est ad salutem : iustitiam autem
& gratiā, sola sic fide apprehensam, sub-
sequitur, secundum illos, charitas, & re-
liquæ virtutes, quæ idèd nullatenus con-
currunt ad primam iustitiam sed sequū-
tur iustificatum. Vbi facilitum est per-
spectu, quemadmodum iuxta eorum
dogma, non iustificamur fide per cha-
ritatem operante : sed sola fide, idest,
intellectus assensione, antequam p cha-
ritatem operemur.

Soto.

Gal. 3.

1. Cor. 13.

Veritas autem catholica est, fidem esse
omnino necessariam ad salutē, per quā
quidem apprehendimus, hoc est, cogno-
scimus, vnde pendeat, & in quo consi-
stat iustitia & salus nostra. Veruntamē
hanc Deus salutem in adultis, per actus
fidei & charitatis operatur, qui ante gra-
tiam, informes sunt, post verò formati.
Deus enim ita nobis, per fidem Christi,
pollicetur salutem, si fecerimus quæ fi-
des.

des iubet. Non solū ait, Qui credide-
rit, sed, Qui crediderit, & baptizatus
fuerit. & Nisi pœnitentiam habueritis,
omnes simul peribitis. Et, Si impius e-
gerit pœnitentiam, omnium iniquita-
tum eius, non recordabor. & Conuer-
timini ad me, & ego conuerrar ad vos.
Non ergo satis est credere ad iustitiam,
sine actione pœnitentiæ. idcirco fides,
non solū operatur per charitatem for-
matam in eo qui iam iustus est, sed per
actus etiam quodammodo charitatis
disponit ad iustitiam, dum peccator nu-
mine afflatus, diuinoq; attractus digi-
to, assensum præbet Deo, liberè nos
mouenti, atque diuinæ motioni coope-
ratur, per spem salutis, & peccatorum
detestationem. Hic igitur est huius loci
sensus beati Pauli.

43. *Iustitia enim D E I, in eo reuelatur,
ex fide in fidem.*) Explanat quonam-
modo euangelium sit virtus Dei in salutem
omni credenti. Pro quo notandum est,
quòd iustitia Dei, est nostra salus. Tunc
enim veram salutem habemus, cum iusti-
sumus apud Deum : & non sumitur ius-
titia hic, pro speciali virtute quæ distin-
guitur in commutatiam, & distributi-
uā, sed pro toto virtutis genere, quod
vniuersam probitatem comprehendit,
sicuti illud, Sic enim decet nos implere
omnem iustitiam. & Nisi abundauerit

Mat. 3
& 5.

iustitia vestra pluraquam scribarum &
pharisæorum.

Dicit autem iustitiam Dei, ad differen-
tiam iustitiæ hominum, quæ respicit bo-
num honestum, & generali affluentia
Dei, potest homo, talem exequi iustitiā.
Potest quippe nonnulla opera, morali-
ter bona agere, quæ licet non sint æter-
næ vitæ meritoria, atque adèd nec sim-
pliciter bona, sunt tamen vtunque bo-
na, idest, iusta apud homines. Iustitia
autem Dei, habet finem supra naturalē,
nempe, videre amatum Deum, atque ad-
dèd in vita gratiæ cōsistit, eaq; præstare
officia, quæ Deo sint grata & accepta,
ad æternam vitam. Hæc ergo iustitia
Dei, idest, quæ à Deo est, seu inter ho-
minem & Deum, seu coram Deo, est
nostra salus. Et hoc quidem, mundum
semper latuit, atque adèd procul absfuit

mundus à salute, dum nec morbum suū
intelligeret, & vnde petendum esset re-
medium ignoraret. Cum enim ante ad-
uentum Christi, alijs in rebus alij, sitam
esse iustitiam existimarent, postquam
autem venit, (*in eo,*) idest, in euangelio
ipsius, (*reuelatur*) idest, palam fit omni-
bus (*iustitia*) non Moisi, sed ipsius (*Dei*)
quæ non sita sit in superstitioso cultu si-
mulachorum, aut legalibus Iudæorum
ceremonijs, sed (*ex fide*) est vera iusti-
tia Dei, quæ cunctis proponitur (*in fi-
dem*) hoc est, vt credant euangelio ho-
mines, & ex fide quærant deinceps iusti-
ficari. Vel (*iustitia Dei*) qua nos Deus
iustificat, & sanat, est, & constat (*ex fi-
de in fidem,*) hoc est, fide promouente,
ac subinde augete, qualis est ille He-
braismus, ibunt de virtute in virtutem,
idest, in augmentum virtutis. Vel (*ex
fide*) veteris testamenti (*in fidem*) noui
in vtroq; enim continetur Christus Dei
virtus & sapientia. Vel (*ex fide*) incho-
ante, (*in fidem*) perseverantem. Non e-
nim saluabitur qui in finem non cre-
diderit. Vel (*ex fide*) præteritorum, (*in
fidem*) futurorum, quòd non fat sit cre-
dere Christum pro nobis natum, passū,
resurrexisse, nisi & nos in illo credamus
resurrectores, & æternam vitam conse-
cuturos. Vel (*iustitia Dei*) idest Chrūs,
(*reuelatur in euangelio ex fide*) veteris
iustitiam, (*in fidem, & per fidem*) noui.
Qui enim in lege adumbrabatur, ma-
nifestatus est in euangelio. Nam qui in
lege non intelligebat illud Esai. Ecce Esai.
virgo concipiet, dum in euangelio legit,
Ecce concipies, & paries filium, qui nō
capiebat illud Micheæ, Egressus es à Micheæ
diebus æternitatis, dum audit Ioannem
tonantem, ac dicentem, In principio e-
rat verbum. illi reuelatur iustitia Dei
Christus, qui enigmaticè tantum præ-
ferebatur in lege.

Ps. 83.

44. *Sicut scriptum est, Iustus autem ex
fide vivit.*) Ab autoritate Scripturæ
ostendit quod fides sit radix, salutis,
iustitiæ, & vitæ nostræ, quam operatur
euangelium, quod dixit esse virtutem
Dei. Et potest ita exponi, *Iustus ex fide,*
hic punctus, deinde, *vivit,* ac si dicat,

Abac. 2.

Iustum ex fide Dei iustificari atque vitam animæ habere, & qui fidem non habet, non est iustus nec viuens. Vel sic *iustus, ex fide uiuit*) idest victurus est, quod idem dixit, Secundū Hiero. Quia sine fide, idest, sine spe retributionis bonorum operum, perficere virtutes nemo poterit, sicut & ipse ad Hebr. Testimonium perhibens docet, inquit, sine fide impossibile est placere Deo, credere enim oportet accedentē ad Deū. Constat igitur quod per fidē operatur euangelium salutem, iustitiam, & vitam in nobis.

Tho. Pro cuius maiore intelligentia, notandum ex D. Thom. quod fides importat assensum quendam cum certitudine, ad id quod non videtur, ex voluntate, quia nullus credit nisi volēs, vt Augu. dicit. Et hoc modo differt credens à dubitante, qui in neutram partem assentit.

Aug. Differt, etiam ab opinante, qui assentit in vnam partem non cum certitudine, sed cum formidine alterius. Differt à sciente, qui per certitudinem assentit ex necessitate rationis: & secundū hoc, fides est mediā inter scientiam & opinionem. Deinde notandum quod si accipiat fides pro re credita, iuxta illud, Fides autem catholica hæc est, vt vnum

Aba. Deum, in trinitate &c. Tunc quidem fides non est virtus. Si autem accipiat pro habitu quo credimus, sic, quandoq; est virtus, quandoq; non. Est enī virtus, principium actus perfecti, actus autem ex duobus principijs dependens, non potest esse perfectus si alteri principiorum, desit sua pfectio: sicut equitatio non potest esse perfecta, si vel equus bene non vadat, vel scissor equum ducere nesciat. actus autem fidei, qui est credere, dependet ex intellectu, & voluntate mouente intellectum ad assensum. Vnde actus fidei erit perfectus si voluntas perficiatur per habitum charitatis, & intellectus per habitum fidei, non autem si habitus charitatis desit: & idem fides formata charitate est virtus, non autem fides informis.

Tertio notandum, quod idem numero est habitus fidei, qui sine charitate erat informis, adueniente charitate, fit vir-

tus: quia cum charitas sit extra essentiam fidei, per eius aduentum, vel recessum, non mutat substantiam eius.

Quarto notandum, quod sicut corpus viuut per animam naturali vita, ita anima viuut per Deum vita gratiæ. primo autem Deus animam inhabitat per fidem, nec tunc est perfecta habitatio, nisi fides sit formata charitate, quæ per vinculum perfectionis, nos vnit Deo. Cum ergo dicitur per Prophet. quod iustus ex fide viuut, intelligendum est, de fide viuā, quæ per charitatem operatur.

Quinto notandum, quod hic secundus est locus, quem Lutherani pro se adferunt, volentes quod fides per se, sit vita iusti, reliqua verò opera nihil ad iustitiam, coram Deo conferre: Cum tamen non ille sit sensus, quod fides sit vita ipsa & forma qua homo est iustus, sed quod fides sit quæ iustum tum in finē dirigat, tum, alliciat ad virtutem. Excitat enim Deus per illa verba Prophetæ, desideriosos homines ac sensuales, qui nō nisi presentibus commouentur, quibus ait, Ecce qui incredulus est non erit recta anima eius in semetipso. *Iustus autem in fide sua viuut.*) idest, spe per fidem reuelata durabit, perseuerabitq; in opere. Viuit ergo iustus ex fide, dum propter Deum, quem fide cognoscit, & propter præmium cuius spem habet, ex fide, facit opera charitatis. quibus verbis, status, & conditio, peregrinantium à Deo describitur. Nam illi triūphatores cælicolæ ex visione amantes viuunt: nos verò ex fide operantes.

Atque hic est etiam germanus sensus illius sententiæ, euangelii est virtus Dei in salutem omni credenti: videlicet, corde, ore, & opere: vt scilicet, Credamus corde reuelata à Deo, constitemur ore, & operemur, quæ Deus mandat. & ita fides est radix, salutis, iustitiæ, & vitæ nostræ.

45. *Reuelatur enim ira DEI de celo super omnem impietatem, & iniustitiam, hominum eorum, qui veritatem DEI in iniustitia detinent.* Quemadmodum iustitia Dei, quæ est omne bonum, pertinet ad verè credentes, sic ira Dei, quæ est

est omne malum, pertinet ad incredulos: hi possunt dici omnes impij, & iniusti, qui fuerunt ab initio mundi. nam quauis essent Gentiles, & fides cum sit donum Dei non cadat sub merito, tamen si fecissent quod in se erat viuendum secundum rationem, Deus nunquā illis deesset, qui stat ad ostium & pulsar, paratus omnibus auxiliari, & dedisset illis fidem, vt dedit beato Iob, Cornelio, Ceaturioni, Chananeæ, & huiusmodi. At verò non solum secundum rationē, non vixerunt, sed aduersum omnem rationem egerunt: idcirco merito ira Dei venit super illos, dum quasi cæcos dimisit illos in foueam omnium malorū cadere: & iterum veniet super eosdem in die iræ, extremi iudicij DEI, cum Christus summus iudex, descendet de celo, vt ponat rationem cum vniuersis, reddatq; vnicuique mercedem pro merito suo. Hoc quidem declaratum est in Euangelio, per Christum IESVM, qui de celo venit, vt doceret mundum, & illuminaret his qui in tenebris, & in vmbra mortis agebant, ad dirigendos pedes eorum in viam pacis. Hæc via pacis, est fides Christi, qui tenuerit eam, erit filius pacis, qui verò hanc viam negauerit, erit filius iræ, perditionis, mortis, & inferni.

Inquit nunc ergo beatus Paulus, dico quod Euangelium est virtus Dei efficax, ad conferendam salutem, omnibus rectè credentibus. nam sicut in ipso Euangelio declaratur, quod fides sit radix omnis boni, ita infidelitas omnis mali. (*Reuelatur enim*) idest, declaratur, scilicet in Euangelio, (*Ira DEI*) idest, vindicta, (*de celo*) quia per Christum qui descendit de celo, in vterum Virginis, vbi nostram naturam induit, declaratur. (*Super omnem impietatem*) idest, aduersus omnes homines impios, qui contra Deum, (*& iniustitiam*) idest, omnes homines iniustos, qui contra proximos, peccauerunt: homines infideles & maligni, (*qui veritatem DEI, in iniustitia detinent.*) idest, qui veritatem cognitam de Deo, non accommodarunt ad piē, sancteq; viuendum, sed eam iniuste occupant male viuendo.

Veritatem, inquit, DEI,) idest, veram de DEO cognitionem, (*in iniustitia detinent,*) idest, detinent iniuste quasi captiuam. Veritas enim ex se tendit in eum à quo procedit, illuminat mentē, docet intellectum, ad colendum Deum: qui autem habet veritatem, & non colit Deum, sed creaturam, vim inferi veritati, volenti Deum colere, perinde ac si impediret cælum à motu, aut Solem ab illuminatione. De hoc ergo impij, iniusti; (Pauli iudicio) censentur Gentiles, quod cum Dei notitiam, tali lege, & fide receperint, vt eam in eius cultū, & gloriam, impenderent, nequiter eam tamen, ac perditissimis moribus polluerunt, ac simulachrorum cultura vitauerunt: quemadmodum vt ait Chrysol. *Chryso.* si cui rex, thesaurum suum crederet, vt in suum ipsius Regis honorem, & splendorem dispensaret, in prædones ille tamen, & in meretrices, per fidē effunderet: is sanè grauitè in Regem peccasset, & dignus esset ira Regis: sic impij infideles, & iniqui homines, qui contra veritatem agnitam fecerunt, digni sunt ira Dei, illa scilicet, quæ declaratur in Euangelio, nimirum, peccatum pro peccato, vt qui in sordibus est, sordescat adhuc & vt cæci sint cæcorum duces. pœna itē æterna pro culpa mortali, iuxta illud, Ire maledicti in ignem æternum. & Amen dico vobis, nescio vos. Quam verò nefandè, veritatem Dei, impietate sua, & iniquitate, Ethnici, compresserint, ac violauerint, ad explicandum progredietur.

46. *Quia quod notum est DEI, manifestum est in illis.*) Ecce quomodo veritatem cognitam, iniuste detinuerunt Gentiles, (*quia*) scilicet, (*quod notum est Dei.*) idest, quod naturaliter de Deo nosci potest. (*manifestum est in illis*) idest manifestum est illis, ex eo scilicet, quod in illis est, idest, ex lumine intrinseco. nam aliquid circa Deum est omnino ignotum homini in hac vita, nempe quod sit trinus Deus: vnde Paulus inuenit Athenis aram inscriptam, (*ignoto Deo.*) & hoc idem quia cognitio hominis, incipit ab his quæ sunt ei connaturalia, scilicet, à sensibilibus creaturis, quæ nō sunt prop-

portionatæ ad representandam diuinam essentiam, quantum ad trinitatem personarum: potest tamen homo ex huiusmodi creaturis, de Deo cognoscere an sit, idèd dicit, (*quod notum est DEI &c.*) Quasi dicat, Totus quidem vt est Deus, humano ingenio cognosci ipse nequam potest, ceterum quod in humanam cadit cognitionem, id Ethnici sunt assecuti, quanquam & hoc ipsum Deo illi debent. Vnde subdit.

46. *DEVS enim illi manifestauit.*) Hoc dicit, ne mundi huius sapientes insolentia intumescerent, cogitantes eiusmodi cognitionem DEI, suapte ingenio, atq; industria, comparasse. & vocat hinc manifestationem Dei, lumen illud naturale, de quo ait Propheta, signatum est super nos lumen vultus tui Domine. Nam & si lumen hoc, debitum sit conditioni, & naturæ hominis, sicuti sua singulis naturis, debita congenitaq; sunt accidentia, tamen quia Deus est naturæ parens, qui res ex nihilo condidit, opera ipsa naturalia quæ sunt per formas, ab ipso rebus inditas, perq; generale auxilium, munera sunt eius, ad confutandû ergo philosophorum opinionem, qui ignorantes mundi creationem, non ita pro dignitate, Deo ascribebât beneficia nature, ait Paulus, (*DEVS illis manifestauit.*) Neque enim assecuti fuissent, nisi Deus hoc illis aperuisset. aperuit autem si non Prophetarû libris, quibus, Indæis modò locutus videbatur, certè totius huius fabricæ mundanæ miraculo, in qua, sicut in quodam libro aperto, sensibus & ratione inuestigatrice, legunt virtutem, & mirabilem magnitudinem, & sapientiam conditoris, tot, tantarumq; rerum, idèd subdit.

48. *Inuisibilia enim ipsius, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas.*) Pro intelligentia huius sententia, notandum, quod sicut effectus Solis, quos experimur, non eum secundum totam naturam representant, sed quatenus eorum est causa, vtputa, quod sit calidus, sicus, lucidus: ita neque per creaturas innotescit nobis Deus, secundum naturam & essentiam suam, sed se-

cundum potentiam, quæ est rerum effector: ac proinde, effectus eius, non sunt cum eo similis substantiæ, sicut sunt arbor ex arbore, animalia ex animalibus genita: sed sunt naturæ, & substantiæ dissimilis, veluti plantæ, & animalia, opera sunt Solis, à quo progignuntur. Agit autem Deus extra se, quatenus vnus, (*nam opera Trinitatis, indiuisa sunt extra.*) non autem quæ ratione est trinus. Fit ergo, vt quemadmodum qui nunquã vidisset Solem, neutiquam ex rebus genitis cognouisset, cuius quantitatis aut figuræ esset, (quod munus est Astrologiæ,) cuiusvè esset essentia (quod pertinet ad Metaphysicum,) ita neque per creaturas, altius à nobis conspiciatur Deus, quàm vt intelligatur esse vnus, primaq; omnium rerum causa, incorporeus, infinitus, &c. Ea verò quæ ad Deû pertinent tanquam trinum, superioris sunt cognitionis, putâ fidei in ænigmatate, visionis autem, in propria specie: vnde Sapiens, Altiora, inquit, te, (idest, ea quæ intellectum tuum naturaliter excellunt) ne quæseris, (idest, ne explores naturali tua virtute) plurima supra sensum hominis, ostensa sunt tibi. ac proinde ad rationis trinitatem, nõ debes ea petpendere, sed ad fidem, per cuius lumen, talia cognoscuntur.

49. *Inuisibilia enim ipsius.*) Qualia sunt bonitas & sapientia, & similia, quæ velut in speculo relucunt in hoc mundo, tam mirificè condito, ac tam mirificè administrato: & cû ipse mundus sit corporeus, visibilis & angustus, Deus incorporeus, inuisibilis, infinitus, & immensus: mundus sensibilis, Deus insensibilis: mundus compositus, Deus simplex & purus: & quæ in creaturis sunt accidentia, in Deo sunt per se subsistentia. hæc & multa alia attribuantur Deo per viam negationis. eminentiori enim modo sunt in Deo, quàm in creaturis. & quauis pro nostro modo cognoscendi, pluraliter dicantur inuisibilia, in Deo tamen sunt vna simplexq; substantia, quam significant. & quoniã hæc à nobis non videntur, idèd dicuntur inuisibilia.

Scm.

50. *Sempiterna quoque eius virtus.*) Per viam efficientiæ, cognoscitur virtus Dei in creaturis. cum enim in causis, non sit progressus in infinitum, nam aliàs, nulla esset prima causa, nulla autem extantè prima, quæ ceteras mouere incipiat, nullus esset motus, deueniendum est ad vnã primam causam immobilem: nam aliàs moueretur & ipsa aliundè. Hæc est virtus suprema, omnium mutationû principium effectuum: hæc, non plures, sed vnus est Deus. Nomine enim Dei, potentia quædam, summaq; virtus, ac per se sufficientissima, enunciat. Si enim, duo essent dij, aut vnus alterius ope egeret, & tunc non esset omnipotens: aut per se omnia posset, & tunc, alter esset superuacaneus: aut vnus valeret alteri resistere, & tunc, alter non esset consummata virtutis: aut resistere non posset, & tunc, esset hic imbecillus.

Quinimo, & ex mirabili huius mundi compositione, ex membris tam disparibus, tanta concordia & vnitate confederatis, compacti, facile colligitur, vnus Dei esse signentum.

AD hæc, cum virtus hæc summa, immobilis sit, ac proinde non habeat, vnde giens, aut corrumpi possit: sempiterna vtiq; est. Patet etiam hoc, ex ipsa generationum perpetua constantia. nam materia perpetua est, quæ semper manet ex corrupto, subsequentiq; generationi, substernitur. Cælum itidem perpetuum est, vnde generationes perpetuantur: multò ergo maiori ratione primum omnium principium, sempiternû erit.

51. *ET Diuinitas.*) Per eandem viam efficientiæ, speculari potest Diuinitas DEI, quæ quidem aliter, quàm deitas, essentiam Dei significat. nam deitas naturam Dei absolutè exprimit: diuinitas verò, non nisi ea ratione, quæ rebus extra diffusa, participatur, finisq; omnium est. nam diuinû dicitur, quod Deitatis est particeps, quod est, iuxta D. Thom. bonam commune, quod ab omnibus participatur: & diuinitas idèd pollet, quod participata seu participans se deitas: quæ propter Deum, non

Tho.

dicitur diuinus, licet attributa eius, dicantur diuina, quia significantur modo intelligendi humano, veluti accidentia.

Cognouerunt itaq; Philosophi, Deum, quodammodo se rebus communicare, atque ad eò cûcta propter semetipsum, seu supremam finem, mouere. Non enim Deus acquirendæ vilius rei, quæ caret, desiderio operatur, sed potius amore suæ effundendæ bonitatis. Indagatur autem hæc ratio vltimi finis, per eosdem creaturarum motus, in hûc modum. omnia quæ sunt, manifestè constat, quòd agunt se, vel aguntur propter finem, homo quidem, mouet se ad finem tanquam dominus suorum actuum, per liberum arbitrium, quod est facultas voluntatis, & rationis: illa verò quæ ratione carent, mouentur in finem à suo primo sapienti motore, sicut sagittæ quæ ab aliquo, in scopum mittuntur: (nam tota irrationalis natura, comparatur ad Deum, sicut quodam instrumentum ad agens principale) bruta quidem animalia, in finem apprehensum: ea verò quæ omni cognitione carent, in finem non apprehensum: finis autem vnus, in alium refertur, non est tamen in finibus ascensus in infinitum, cum ad summum sit tandem perueniendum, vt ipse qui primus est motor, supremus quoque sit finis, propter quem cuncta fabricauit. Demus huius rei exemplum huiusmodi, vapor quidem ordinatur ad pluuiam, pluuiã verò ad fruges, fruges ad animalia, & totus denique mundus, vt dixit Plato, ad hominem, homo verò ad Deum, & sic Deus, est finis vltimus omnis creaturæ: tum quidem quia perpetuò in seipso permanet immotus, tum etiam quia iugi perpetuæque providentiã, ab initio cuncta gubernat: vt ait Sapiens: & ipsemet Saluator, etiam inquit, Pater meus vsq; modo operatur, & ego operor.

Ex his quæ dicta sunt, diuinæ essentia attributa nobis innotescunt: nempe, omnipotentia, quæ cuncta creat: bonitas, ob quam operatur: sapientia, quæ gubernat vniuersa: atque id genus alia, quæ hic Paulus vocat inuisibilia DEI, vt potest

Aristo.
& phys.

Plato.

Sap. 14
Ioa. 13.

vt pote quæ significant Dei substantiam, quæ in se vna & simplicissima est, mortaliumq; oculis, omnino invisibilis, innotescit tamē nobis, per has perfectiones, quæ in nobis multæ sunt, & diuersæ. Hæc de via excellentiæ.

Per viam autem excellentiæ, tribuenda sunt Deo ea, quæ perfectionem significant in nobis: & quauis in nobis imperfecto sint modo, in Deo tamen sunt perfectissimè. Esse enim, & viuere, & sapere, & id genus alia, in nobis quidem, imperfecto, limitatoq; sunt modo: in Deo tamen perfectissimè conuenit ei per se esse, per se viuere, sapere, & intelligere, &c. De hac triplici via, scilicet negationis, efficientiæ, & excellentiæ. Agit Dionysius, in lib. de Diuinis nominibus.

*Diony.
de diu.
nominibus.*

52. *Per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur.* id est, ex ipsius effectibus intellecta, vt iam explanatum est, conspiciuntur.

53. *à creatura mundi.* id est, à conditione mundi, scilicet ex quo mundus est conditus: vel (*à creatura mundi.*) id est, ab homine qui præcipuus est creaturarum omnium, intellecta conspiciuntur.

*Hugo de
S. Victor.
in suo di.
scipulo.*

54. *Quia vt sint inexcusabiles, quia cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt.* Postquã docuit Apostolus, gentes habuisse noticiam Dei per creaturas, hic incipit enarrare, quam commiserint culpam impietatis, & iniustitiæ: colligens ex dictis, nullam habere excusationē, qua se possint defendere de peccato suo, nam iuxta Augu. si de summo Deo, ista senserunt Philosophi, quod & rerum creaturam esset effectus, & lumen cognoscendarum, & bonum agendarum, quodq; ab illo nobis sit, & principium naturæ, & veritas doctrinæ, & sollicitas vitæ, nihil erat, quo suæ valerent culpæ obtinere. Et D. Chrysol. Nunquid, ait, non audistis vocem cælorum, qui enarrant gloriā Dei, per oculos nobis immisissam, concentumq; rerum omnium pulcherrimum, vndiq; tuba clarius intonātem? &c. quæ quidem omnia ad naturalem pertinent cognitionem gentium, quæ

*Aug. 8.
de ciu. c.
9. 11.*

Chrysol.

proinde, nullam poterūt impietatis suæ excusationem habere.

Pro maiori intelligentia, notandum ex Augu. quod peccatum nisi esset voluntarium, non esset peccatum: atque adeo omnis illa causa, quæ prauis hominum operationibus aliquid auferret libertatis, tantum de ratione culpæ, ait Philosophus, remitteret: tria autem assignat ipse, quæ plene libertati aduersantur: hæc sunt, ignorantia, vis, metus: hæc quidem si præcedant, velut causa operis, excusari potest illis vnusquisque, sed non aliter: qualis fuit Pauli ignorantia, ecclesiam Dei persequentis, cuius proinde culpæ, misericordiam & veniam assecutus est, quia ignorans fecit. at verò Gentiles, non ob ignorantiam, veritatis, idololatræ effecti sunt, sed de sua potius sapientia, itate exultantes, ac superbiētes, Deum verum, studio contempserūt, à quo proinde, iusto suo iudicio sunt execrati, ac traditi in reprobam sensum. non ergo fuerunt excusabiles per ignorantiam, vt satis, particula, (*ita*) præferret, nam posita cognitione Dei, quana per creaturas, lumine naturali rationis, obtinuerunt philosophi, sequitur colligens, (*ita vt sint inexcusabiles.*) id est, non habentes, quo prætexerent impietatem suam. Nam vt ait beatus Iacobus Apostolus, Scienti bonum, & non faciēti, peccatum est illi.

Bisariam autem Deum cognouerunt Gentiles, vno modo, sicut omnibus supereminētem: & sic debebant ei gloriā, quæ superexcellētibus debetur: atque adeo inexcusabiles dicuntur, quia cum Deum cognoscerent, haud tamen vt Deo, honorem habuerunt, tanquam omnium principii, vel quia ei debitum cultum non impenderunt, vel quia virtuti eius & scientiæ terminum imposuerunt, aliqua potentia, & scientiæ Dei subtrahentes, cum sit ipse, infinitæ sapientiæ, & virtutis. Vnde sapiens, Glorificantes, inquit, Dominum, magnificante eum quantumcūque poteritis, maior est enim omni laude.

Deinde cognouerunt Deū Philosophi, sicut omnium bonorum causam, vnde ei, in omnibus gratiarum actio debebatur.

Aug.

3. Eth.

*Aug. 1.
de dor.
Chr.*

tur: Hanc tamen ipsi non impendebant, sed potius suo ingenio, & virtuti suæ, bona sua ascribebant: ideo dicit, (*Aut gratias egerunt,*) velut omnium operationibus auctori, cui proinde, & hoc ipsum scientiæ, acceptum ferri oportuit, quo ipsi timebant.

EX dictis manifestè constat, summa pietas, & misericordia summi nostri Dei, erga vniuersum mortalium genus, quibus hunc mundum creauit, non solum in vsu humanæ vitæ necessarios, sed potissimum, vt ait Augu. in vehiculum, quo per rerum cōtemplationem, Deum speculantes, ac proinde colentes, ab huius loco nostræ peregrinationis, assumēremur in cœlestem patriam, quod vtique negotium philosophiæ commisit naturali, vt per sapientes, vulgus ad Dei cultum institueretur. Nam licet fides Christi viua & quæ per charitatem operatur tanquam per formam, sufficiat & requiritur ad salutem: nam iustus ex fide viuic, quod iam supra explanatum est, & est valde memoriæ commendandum, tamen si iuxta cognitionem naturalem, ostendentem Philosophi vnū Deum, in cuius gloriam tenebantur omnia referre, ius, præceptaq; naturæ seruassent, Deus infunderet illis lumen fidei, per quam altior Dei notitia habetur: ad quam vtique fidem habendam, non satis erat lumen naturale, cum per ipsam captiuemur intellectum nostrum in obsequiū Christi, & sine ipsa, non sumus sufficientes, cogitare aliquid eorum quæ per gratiā Christi reuelata sunt, dicente Esaias, quod nisi credideritis, non intelligetis. Hæc semper fuit, eritq; vna. non enim alia quàm ea quæ nunc est fides, ab initio mundi vsque ad finem, salui facti, faciendiq; sunt homines, vt ait Aug. & cum hæc sit supernaturalis, sit vt semper talis fuerit: quæ licet publicè, non esset per legem diuinitus promulgata, infundebatur tamen latenter, seruantibus ius naturæ.

*Aug. li.
3. hypo.*

SI igitur Gentiles non habent vnde prætexant impietatem & iniustitiam suam, propter cognitionem veri DEI, quem illis Deus, per creaturas, & intel-

lectum manifestauit: quid erit de Christianis, qui tot tantisq; cœli fauoribus referti, præuauitq; sunt, ad observationem mandatorum Christi, mores autem eorum sunt prauis, vitæq; de fidiōsa? Certè durius punientur quàm illi, quoniam iuxta Seruatorem, Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, lignè plagis vapulabit multis.

Luc. 11.

55. *SE. D. euauerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipientes cor eorum, dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Non antecelsit gentium impietatem ignorantia, qua eam ipsi possent prætexere, sed innanis aura gloriæ, qua turgidi, vanique facti, frustrati sunt cogitationibus suis, & arrogantia nebula obtenebratum, est insipientes eorum: atque hoc ipso stulti, indoctiq; sunt facti, quod se iactarent esse sapientes, & eruditos.

Notandum ex D. Tho. vanum id dici, *Tho. 1.* quod non habet firmitatem seu stabilitatem, quales sunt omnes huiusmodi creaturæ: solus autem Deus, de se est immutabilis, iuxta illud, Ego Deus, *Mal. 3.* & non mutor. Tunc ergo solum, mens humana est à vanitate libera, cum Deo innitur: Cum autē, Deo præternisso, innitur cuiuscūq; creatura, incurrit vanitatem, iuxta illud, Vani sunt sensus *Sap. 13.* hominis, in quibus non subest scientia Dei. (*In cogitationibus suis,* inquit, *euauerunt,*) in quantum in seipsis, & non in Deo, fiduciam habebant: vel (*cogitationibus suis,*) id est, ratiocinationibus dum notionem, non vni Deo tribuerūt, sed suis argūtis & syllogismis ad eam se peruenisse gloriati sunt, sibiq; & nō Deo bona sua, & sapientiam suam ascribentes, aiebant, Labia nostra à nobis sunt, quis noster Dominus est. *Psal.*

56. *ET obscuratum est insipientes cor eorum.* Non prius insipientes, quàm obscuratum, sed per insipientiam, quæ est lucis priuatio. (*Obscuratum est cor,* id est animus, *eorum.*) nō quod se Deus, oculis eorum subduxerit, sed quod ipsi à Deo se auerterunt. sicut enim qui oculos corporales à Sole materiali auer-

rit, obscuritatem corporalem incurrit, ita qui à Deo auertitur, de seipso præsumens & non de Deo, spiritualiter obscuratur. Vnde in Proverb. dicitur, Vbi humilitas, per quam scilicet homo se DEO subijcit, ibi sapientia: vbi superbia (per quam homo, à Deo se auertit.) ibi contumelia. Et Saluator apud Matth. Abcondisti, inquit, hæc à sapientibus, id est, ab his, qui suis oculis sapientes videbantur, & reuelasti ea paruulis, id est, humilibus. & Apostolus quoque, alibi, Genes, inquit, ambulat in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum.

57. Dicentes enim se esse sapientes.) Ecce gentium vanitatem qui sapientiam suam, non Deo, sed sibi ascribebant. Vnde in diuersas sectas diuisi, quisque nomen suum, celebrare conabatur, vt alij, Stoici: alij, Academici: alij, Peripathetici: alij, Pythagorici: & huiusmodi vocarentur. Mox dogmata quisque sua, profiteri instituit: nec tam lucem intellectus sectari, quam alios oppugnare, propriaque, tueri placita. Hæc fuit Philosophorum vanitas: cuius effectus fuit qui subditur.

58. Stulti facti sunt.) Stultitia est vanitatis effectus, & quas supra dixerat mentis tenebras, easdem nunc stultitiâ appellat: (Stulti, inquit, facti sunt.) quasi contra diuinam sapientiam agentes, tales sunt omnes qui de seipsis præsumunt, iuxta illud, Stultus factus est omnis homo scientia sua, de qua scilicet præsumebat.

Gentium autem stultitia, ferè omnibus est manifesta, quia tam de naturalibus rerum principijs, & causis, quam de ratione morum, vsque adeò varia, diuersaque; commenta & monstra confinxerunt, vt qui plerosque eorum legerit, nihil aliud quam ab irato dæmone, dementatos existimet. Aduersum hos est illud Esai. 5. Væ qui sapientes estis in oculis vestris. Væ illis, qui abeuntes post vanitatem, vani & stulti facti sunt. Væ illis, quia sine DEO, in hoc mundo, & sine Deo internum, comparati sunt iumentis insipientibus, & similes facti sunt

Pro. 11.

Mat. 11.

Eph. 4.

Hier. 18.

Esai. 5.

Psal.

Psal.

illis. In stabulo clauduntur iumenta: væ illis, quia tanquam iumenta clauduntur, in stabulo inferorum: & inde non exibunt: mors depascet eos: & non morientur, sed eruciabuntur in æternum.

59. ET mutauerunt gloriam incorruptibilis DEI, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum.) Vide quoque cæcitate, quoque stultitiâ deuentum est. adulterauerunt Maiestatem immortalis Dei, adumbrata imagine mortalis hominis: nec hominis modò, verum etiam volucrum, quadrupedum, & Serpentum. Summo Deo neglecto, hominem primum, par sibi animal, mox volucres supra volantes, deinde subiectum sibi brutum pecus, ac demùm abiectissimos Serpentes adorauerunt: quibus si faber, aut figulus, tribuisset cor, authorem ipsum suum adorassent, vt ait August. Vide ergo quanta fuit idololatrarum amentia, nam cum solum hominẽ Deus voluitate & mente donasset, vt pro omni creatura Deo gratias ageret, illi in saxa vertebant gloriam Dei, quæ non solum sine numine, sed etiam sine sensu erant, reclamantia, non ipsa nos, sed Deus fecit nos.

Obseruandum in hoc loco, quòd occasionem idololatriæ, primi dederunt tyranni, qui suis imaginibus, templa, arasque erexerunt, vt de Belo, Babiloniorum Rege, memoriæ proditum est. Deinde propter aliqua facinora (vt propter urbem cõditam, Romulo:) seu propter egregias victorias, (vt Herculi, alijsque; compluribus) statua posita sunt, quæ quidem tunc, non habebantur vt dii, sed extabant in eorum memoriam, atque vt homines, ad virtutis studium excitaret. Nam idòlum, idem est, quòd simulachrum. Post verò cum sensuales homines, imagines sensibus obiectas, tanta veneratione suspicerent, data inde occasione, dæmonia illuc ingressa, responsa dare ceperunt, atque homines deludere, qui crederent, subsidia, præsidiaque; inde sibi à statuis, ac delubris obtinere. Animalium verò cæterorum adorationem, Ægyptus, Astrologiæ superstitio.

Psal.

Aug. in li. de vii. Diu.

Aug. in li. de vii. Diu.

Aug. in li. de vii. Diu.

Sot. 10.

stitutionibus imbuta, edidit: vt apud Strabonem copiosè inuenies. Cunctas namque animalium effigies, in Zodiaco conpertas, vt Arietem, Taurum, Scorpionem, & alia pro dijs habebant. Vnde & Dominus filius Israel, in Ægypto nutritus, ab huiusmodi cultu, remouet, dicens: Ne forte oculis eleuatis in cælum, videas Solem, & Lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus, adores ea, & colas. Et non solum animalibus, vt idem author ait, verum & capris, & porris, quibus vesecebantur, deferebant diuinos honores: quin & Crocodilus, ferocissima bellua, Arsinoe vrbe Ægypti, à sacerdotibus mansuefacta, colebatur. Hæc, sub nomine serpentum videtur includi, sicut sub nomine volucrum, Aquilæ, vel Anseres Romanorum, qui ob custodiam Capitolij, sacri habebantur.

Tempus autem quo in Italia consueverunt imagines hominum coli, patà, Iouis, Iunonis, Bachi, Veneris, Plutonis, aliorumque id genus, (qui hominum potius portenta, monstrorumque; prodigia, habendi fassent,) inquit Gloss. & D. Tho. fuit ab aduentu Eneæ, in eam: sed tempore Cæsaris Augusti deuicta Ægypto, eorũ cultum, Romani assumpserunt, qui vt dictum est, imagines animalium colebant, propter figuras, quæ notantur in cælo, quibus tanquam Astrologiæ dediti, cultum diuinitatis impendebant. sed de his, Eusebius & Lactantius latissimè, & D. August. qui Hermetem Trimegistum, Ægyptiorum celebratissimum, inducit dicentem, quòd sicut Deus, summus omnium pater, effector est cælestium deorum, ita & homines, terrestres sibi deos effingere. Circa quod obiter notari potest, dignitas pariter & vanitas mortalium hominum, dignitas quidem bonorum qui per obedientiam, & humilitatem, ascendant vsque ad cælos, & dicuntur & sunt dii, per participationem. Vanitas verò malorum, qui per superbiam, descendunt vsque ad inferos, sub tyrannidem Sathanæ, qui eos ludibrio habeat, in cunctis adinventionibus suis.

HINC erit fuit tam antiquorum,

Strab. li. 7.

Gen. 4.

Gloss. Tho.

Euseb. Lactan.

Aug. 8. de ci. diu.

quam modernorum hæreticorum, circa cultum imaginum, quas in templis habemus: quorum fuit Seruius Marcellianus Episcopus, Leo quartus imperator, & alij quamplures, qui increpabant Catholicos, quòd idolatrarum more imagines colerent: contra illam Deuteronomij legis prohibitionem, Non facies tibi sculptibile, neque omnem similitudinem quæ est in cælo desuper, & quæ est in terra deorsum, & eorum quæ sunt in aquis sub terra: non adorabis ea, neque coles. Qui error damnatus est sub Grego. 3. in Concilio Romano. & Franconia, sub Adriano. 1. & in Concilio Niceno. 2. & postremò in sexta Synodo Constantinopolitana. & refertur in Decretis. Non enim aliæ erant antiqui imagines interdictæ, quam Astrorum, animalium, & piscium, quæ subnotantur nominibus illis, cæli, & terræ, & aquarum: quibus adorandis, cum totus penè mûdus erat infectus, tum maxime populus ille suo ingenio deditus. sed ab hoc periculo, procul quidem absunt modò Christiani. nullus est enim adeò rudis, ac barbarus, qui crucifixi, sanctorumque imagines, tanquam idòla veneretur. Sed quemadmodum olim Deus insit, in propitiatorio collocari duo cherubim, vt de eorum medio loquens, humanis etiam sensibus Maiestatem suam ostenderet, ita & nunc, præsertim postquam Deus, visibilis homo factus, sanctissimè institutum est, quòd superna illa triumphantium Ecclesia, vbi Deus, inter tot beatorum coronas, medius regnat, in hac interim militanti, ob oculos nobis obijceretur, tum vt per visibilia, ad sclicitatem contemplandam duceremur, tum etiam, vt per Sanctorum exempla, ad eorum imitationem accenderemur. Neque enim est quispiam Christianus, qui non intelligat, Sanctos, aduocatos nostros esse, non principales authores nostrorum bonorum: omne enim bonũ de sursum est, descendens à Patre luminum, Sancti verò eius, sunt intercessores nostri.

Deu. 5.

Concil. Rom.

Adri. 1.

Conc. Nic. 2.

Conc. 2.

Conc. C. 6.

Sanctiss.

6.

De cõse.

d. 3. c. 6.

vera.

Sot. 10.

60. Propter quod, tradidit illos DEUS in dõ

C

in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumelios afficiant corpora sua, in semetipsis.) Ob iam dictam prodigiosum Dei cultum, passus est Deus, idololatrias ire precipites, ut animi sui cupiditatibus obsequentes, eò prolaberentur turpitudinis, ac spurcitiæ, ut ipsi inter sese dedecoraret corpora sua, probrisq; afficerent. nam cum homo medium locum obtineat, inter Deum, & animalia bruta, & cum utroque extremorum commicet, cum Deo quidem, in intellectu, cum animalibus verò brutis in sensu: Sicut igitur homo id quod est Dei, scil. gloriam & cultum, transiit ad bestias, ita Deus, id quod est diuinum in homine, nempe rationem, subiecit ei quod est brutale in ipso, scil. desiderio sensualitatis: iuxta illud Psal. Homo cū in honore esset, (scil. diuinæ imaginis propter rationem) comparatus est iumentis insipientibus. Et hoc est quod dicit, (*Propter quod*) iusto iudicio, (*tradidit illos Deus.*) idest, permisit tradi, non Leonibus, non Vesps, aut Tigribus, (*Sed in desideria cordum suorum*) quæ omnibus bestiis seniores, atrocioraque sunt. Traditi sunt ergo ut tanquam dominis crudelibus, proprijs seruirent cupiditatibus, quod est contra naturalem ordinem hominis, secundum quod ratio, appetitui sensibili dominatur: iuxta illud: Sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius.

Psal.

Gen. 4.

Eth. 3.

61. IN IMMUNDITIAM. Seruitutem turpem & ignominiosam designat. pertinet enim immunditia ad peccata carnalia, quorum delectationes, manifestè sunt nobis communes cum brutis animalibus, & idè magis exprobrabiles, quasi magis brutales, ut dicit Philosophus. Dicitur autem immundus, homo carnalis, quia per libidinem carnis, erahitur ad id quod est infra seipsum. Vnumquodq; enim dicitur immundum, siue impurum, ex coniunctione vilioris, sicut argentum ex coniunctione plumbi. Vnde, quasi declarans hoc, addit dicens, (*Ut contumelios.*) scil. inauditis, idest turpibus, & immundis actibus, (*afficiant*) idest, inficiant, (*Corpora sua*

in semetipsis.) idest, inter sese, in suam ipsorum ignominiam. Notandum, quòd li, ut, in hoc loco, euentum rei, non causam dicit, idest, propter quam Dei desertionem cõtingit, ut derelicti ab illo, compara sua contumelios afficerent, ac dedecorarent. Hic est locus, quem Lutherani, diaboli instinctu, eò detorqueant, ut audeant Deum infamare dicentes, eum, non modo causam esse peccati, verum ita efficacem, ut ad malum cogat. quinimo ita sit causa, ut solus ipse sit causa. Aduersum quos, in sancta Synodo Tridentina, ita decretum est: Si quis dixerit, non esse in potestate hominis vias suas malas facere, sed quòd mala opera, ita ut bona Deus operatur, non permissiue solum, sed etiam proprie, & per se, adèd ut sit eius proprium opus, non minus proditio Iudæ, quam vocatio Pauli, anathema sit. Deus enim, ut inquit Fulg. rarius, non est author eius, cuius est vitor, & D. Tho. Deus, inquit, non necessitate, sed ratione & iudicio, permittit nostram nos sequi inclinationem. quæ quidem permissio, nunc traditio, nunc excæcatio, obduratio, vel agrauatio nuncupatur. Indurat autem Deus, ut ait Orig. patienter tolerando, schemate illo sermonis quo clementissimus herus in seruum ait, Ego te talem serue feci, patientia mea, tuæ extitit insolentiæ causa. Igitur Deus, ut ait D. Tho. non dicitur tradere homines in immunditiam, directè inclinando affectum hominis ad malum, cum iuxta Proverb. Vniuersa propter se operatus est Deus, & ad se ordinat illa. Peccatum autem, est contra diuinam ordinationem, prorsusq; auertit à Deo. indirectè tamen tradit homines in peccatum, in quantum non confert gratiam, per quam ipsi continebantur ne peccarent: quemadmodum si aliquis alicuius sustentaculum tolleret, diceretur facere casum eius. Et ad hunc quidem modum, ut ait D. Tho. primum peccatum, est causa sequentis peccati, sequens verò est pœna prioris. per primum enim peccatum, amittimus gratiam, qua amissa, homo ruit in secundum peccatum, & sic primum, est causa secundi,

Luth.

Soto.

Conc. trid.

Sess. 6.

can. 6.

Fulg.

Th. 1. 1.

q. 79.

Orig. li.

3. de pri.

ca. delib.

arbit.

Tho.

Pro. 16.

Tho.

indirectè seu per accidens, tanquam remouens prohibens. Non quòd pius, ac misericors Dominus, prorsus destituerit hominem, (quantuuis peccatorem) auxilio suo, statueritq; quasi firma sententia nunquam succurrere illi, sicut facit cum his qui cruciantur in inferno, quibus iam, non est locus poenitentia. Non enim durante tempore, vult clementissimus Dominus, mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur, & viuat: idèd stat ad osium, & pulsat. Vocat ad poenitentiam, & ait, Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Vocat ad salutem, & ad quietem, Venite ad me qui sum salus & saluator, & inuenietis requiem animabus vestris. Vocat ad sapientiam, Venire filij, audite, & docebo vos timorem Domini, qui est initium sapientia. Itaque miserabilis homo, per peccatum amittit gratiam Dei, & cum ea omne bonum. Sed piissimus Dominus, pro sua benignitate semper inuitat ad illam. Homo resistit Deo per superbiam, sed Deus præcatur hominem, per suam pietatem. Potest & alio modo, vnum peccatum, esse causa alterius, scil. directè: primo quidem ex causa finali, sicut qui ex auaritia, inducitur ad homicidium. Fur eni occidit ut furetur. Deinde ex causa materiali: sicut gula, ministrando materiam, incitat ad sibi linem. Tertio ex causa mouenti, sicut ex multis actibus, generatur habitus, ad simile peccatum inducens. Diximus paulò superius, vnum peccatum, in poenam alterius peccati, frequenter euenire. circa quod est valde notandum, quòd peccatum, in quantum peccatum, cum sit voluntarium, non potest esse pœna: nam poenam contra voluntatem patimur. At verò propter aliqua quæ sociantur peccatis, & sicut contra voluntatem peccantis, peccatum vnum contingit in poenam, & est pœna præcedentis peccati. amissio quidem gratia, non parua iactura est, hæc præcedit peccatum. cum amissione autem gratia, amittitur quoque Deus, sine quo, passim corruit homo. sine DEO animus manet vacuus & miserabilis,

Ioa.

Psal.

Tho.

Aug.

Tho.

atque adèd turbatur valde, & agitur sicut arundo quæ à vento mouetur. sine Deo inordinatur: & quid peius, & quid molestius, quam animus inordinatus? iustitiæ Diuine, & sic est, ait August. ut pœna sibi sit omnis inordinatus animus. Habent præterea peccata, quam plures labores alios sibi adiunctos, ac difficultates, ut quilibet peccator, fatebitur si velit. At verò in inferno positi, velint, nolint, fatebuntur hoc omnes impij & peccatores, dicentes, Ambulauimus vias difficiles. Demum, remorsus conscientia, infamia, & similia quæ peccatum sequuntur, & magnam animo conferunt molestiam, faciunt illud, quamuis voluntarium, esse poenam peccantis.

Psal.

Aug. li.

1. conf.

Sap. 5.

62. QVTA COMMUTAVRINT VERITATEM DEI IN MENDACIUM, & COLUERUNT, & SERUIERUNT CREATURE, POTIUS QUAM CREATORI, QUI EST BENEDICTUS IN SECLA, AMEN. Propterea tradidit illos Deus in passionem ignominia. Explicat quod dixerat, de culpa & pœna idololatriæ, quomodo in tam multa vitiorum portenta, prolapsi sunt Gentiles, qui Deum cognitum tam potentuofè coluerunt, ut pro DEO vero, mendacem, & arte confictam statuanam adorarent. ac præposterè res conditas venerati sunt, colueruntq; supra eum, qui condidit omnia. Contumeliosi in Deum, qui solus laude ferendus est, & hoc honoris apud homines meretur, in omne æuum, amen. Quas ob causas offensus Deus, passus est eos prolabi, in cupiditates scædas ac probrosas.

63. MUTAVRINT VERITATEM DEI.) idest naturam diuinam quæ solum Deo vero competit, mutauerunt in mendacium, idest, in idòl, quæ sunt deorum portentuosâ mendacia. est enim mendacium, quidquid non est id quod representat.

64. ET COLUERUNT, & SERUIERUNT CREATURE, POTIUS QUAM CREATORI.) Non solum in Deum ingrati fuerunt, ei gratias nõ agendo, cumque non glorificando ob veritatem illius cognitam: verumetiam

vt perfidi sacrilegi, aras, thura, sacrificia, & ceteros honoris titulos, soli Deo vero debitos, in creaturas transtu- jerunt: contempto, prætermissoq; Deo vero, solis ipsius creaturis, diuina ob- sequia præstiterunt.

Hilar. 12. de tr.

65. Qui est benedictus in secula. Non poterunt idololatræ lædere diuinam Maiestatem, non valuerunt ei aliquid auferre, qui à creatoris nullatenus pender, & per se (est benedictus in secula.) idest, benedictione sempiterna, atque ad eod omni laude dignissimas. Hunc benedictum dimiserunt gentes excæcati, (videre amentiam detestabilem) & adorauerunt deos manuum suarum.

66. Amen.) Vox Hebrææ, quæ omnimodam designat certitudinem, & est idem, quod verum, vel fiat.

67. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie.) Tradidit illos, non impellendo, sed deferendo. (Tradidit.) idest, abire permisit, subrahendo id, quod demeriti erant auxilium. Tradidit inquam, (in passiones ignominie.) i. in libidines ignominiosas, puta in peccatum contra naturam. Quod quidem, passio ignominie, merito dicitur. nam passio proprie dicitur, quando aliquid trahitur extra ordinem suæ naturæ, puta cum aqua calefit, aut cum homo infirmatur: aqua enim per calorem, homo verò per morbum euincitur, & deturbatur de sua natura. Vnde quia per huiusmodi peccata, homo recedit ab ordine naturali, conuenienter dicuntur passiones. Dicuntur autem passiones ignominie, quia non sunt nomine dignæ. Nam ignominia, componitur ex nomine per negationem: est enim nomen hominis, idem quod honor eius, & celebritas, iuxta illud, Melius est nomen bonum, quam diuitiæ multæ. Et sic ignominia, contraponitur honori, sicut ignobilitas, nobilitati. Peccatum ergo contra naturam, non est nomine dignum. Nam si peccata carnis, cõm- munitè exprobrabilia sunt, quia per ea homo, deducitur ad id, quod est bestiale

Tho.

Prou.

in homine, multò magis peccatum contra naturam, per quod etiam à natura bestiali decidit homo.

NON erit abs re, obiter hic notare discretim inter peccata carnalia & spiri- tualia, nam licet carnalia sint turpio- ra, spiritualia tamen, vt infidelitas, su- perbia, iniustitia, & huiusmodi, peiora genere suo sunt, peccatis carnalibus, quantum ad grauitatem culpæ: tum ratione subiecti, nempe spiritus, qui di- gnior est corpore, & per quem fieri debet in Deum conuersio. nam corporis natura, est conuerti ad sensibilia Tum ratione obiecti, quia per peccata spiri- tualia vel Deum in mediâtè offendi- mus, vel proximos, quos plus tenemur diligere, quàm propriu corpus. In quod (vt ait Paulus) qui fornicatur peccat, atque ad eod minus infert iniuriæ. tum denique ratione motiui, quia delectabi- lia tactus, vehementius mouent quàm spiritualia, propterea magis excosant. Igitur quoad grauitatem culpæ spectat, peiora sunt spiritualia carnalibus. At verò, si infamiam consideres, antecellunt carnalia spiritualibus. Vnde Gregor.

Th. 1. 2. q. 73.

Greg.

68. NAM femina eorum, immutauerunt naturalem usum, in eum usum quò est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu femine, exarserunt in desiderijs suis, inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & rur- sedem quam opportunit erroris sui, in semet- ipsis recipientes.) Hic clarissimè cõstat, quid sit mortalis homo sine fide Christi agens. Est sanè miser & miserabilis, deteriorq; cunctis brutis animalibus. sine fide enim nec legem naturalem cus- todit, nec si custodisset, Deus illi non accessisset, nec negaret fidem ad salutem neces-

nece-

necessariam. quid sint præcor nunc isti Mahometani infideles, nisi quædam natura monstra, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum? quid olim infideles, nisi pessimi, & fœdissi- mi amentes, qui à cognitione veri Dei, ad idola peruerfi, in horrendum protinus submersi sunt flagitiorum barathrum? nec ipsi solum, verum etiam fœ- mina illorum oblitæ sexus sui, natura- lem fœminei corporis usum, mutauerunt in eum qui contra naturam est: nimiru exemplo masculorum qui relicto naturali usu fœminarum, mutuis cupiditatibus inter seipsos deslagrarunt, ad eod vt mas in marem abominandam turpitudinem parare: atque his modis contumelia in Deum admissa, in se- ipsos recidit, dignum amentie præmiu.

69. Nam fœmine eorum.) à fœminis incipit, vt defectum pudoris illorum temporum intelligas, nam si illis pudor desit, omnia erunt impudica.

Gloss.

Tho.

Aug. 14.

de ci.

Diony. 4.

c. de diu.

no.

70. Mutauerunt naturalem usum.) Natura- lis usus est, vt dicitur in gloss. quod vir & mulier in vno concubitu coeant: quamuis si hoc fiat extra matrimoniu, sit peccatum, & contra naturam ratio- nis, cuius est agere secundum virtutem, & legem Dei.

Tho.

Hiero.

71. N, cum usum qui est contra natu- ram.) Usus contra naturam est, vt mas- culus masculum polluat, mulier mulie- rem. Contingit enim etiam ipsis, am- plexari se iniquè: & eadem ratio est, vt ait D. Tho. de omni actu coitus, ex quo generatio sequi non potest. Nam secundum naturæ intentionem, cõmix- tio sexuum in animalibus, ordinatur ad ætam generationis: id eod omnis com- mixtionis modus, ex quo generatio se- qui non potest, est contra naturam ho- minis, in quantum est animal. Hunc ordi- nem peruerterunt idololatræ. omnia enim, ait Hiero. peruerterunt, in Deum peruersi: neque enim ordinem naturæ seruauerunt, qui naturæ dereliquerunt au- thorem, infandorum enim idolorum cul- tara, ois mali causa est, initiu, & finis.

72. Similiter masculi, relicto naturali usu femine.) idest, qui secundum naturam est, (exarserunt.) idest, extra terminos naturæ asserunt, (in desiderijs suis.) scil. carnalibus, (inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes) idest, turpissimè feditate se inuicem polluen- tes. nam, vt inquit Hiero. effrenata li- bido, modum seruare non nouit.

Hiero.

73. ET mercedem quam opportuit erro- ris sui in semetipsis recipientes.) Quam- uis merces, proprie sumitur in bonam partem, hic tamen sumitur communiter, pro quacunque retributione in mal- lis. ordo igitur inter idololatras sic cu- rrit. Vt qui Dei oblitæ erant, nec se- ipsos agnoscerent, & qui Deum verum falsis dijs infamauerant, à semetipsis quoque infamarentur.

Tho.

Obseruat hic D. Th. peccatum nefan- dum, quod est grauissimum inter pec- cata carnalia, conuenientem esse cum ido- latria, quasi peculiarem eius vitione. Nam sibi eodem ferè tempore, ambo exorta fuisse videntur, cum paulò ante tempus Abraham, Bellus ille Babylonius idolatrare cœperit, quando & So- domorum vrbes, de execranda turpi- tudine exultæ, dederunt pœnas. tamen si & ante disiuuium, quando omnis caro corruerat viam suam, dicitur aliqui, hoc eodem vitio laborasse mundum, conta- minatumque fuisse genus humanum. Nam propter quid aliud, tam extimef- cenda illa punitio æquior fuisse? Postea verò, idololatria crescente, huiusmodi vitia creuerunt, nam vt legitur in libris Machab. Iasson ausus est, sub ipsa arce, optimos quosque Ephæborum, in lu- panaribus ponere. Erat autem hoc, non initium, sed incrementum quodam, & profectus gentilis, & alienigenæ conuer- sationis, vt ait D. Tho. Fuerunt quidè illa tempora infelicia, in quibus D E I cognitio, ab humanis mentibus, prorsus iam deleta videbatur. Nusquam eni viguit, genus hoc stupri nefandissimū, quo homo, ad imaginem Dei factus, in usus pecuinis peiores, prostituitur, nisi vbi notitia Dei, sèpiternaq; alterius vitæ, aut nulla est, aut est per quæ exigua.

2. Mac.

Tho.

74. *ET sicut non probauerunt, Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea que non conueniunt.* Qui ambulat in tenebris, ait Salvator, odit lucem. & qui discedit à DEO, stultus est valde. sicut ergo idololatraz, (*non probauerunt.*) id est, non approbauerunt, (*Deum habere in notitia.*) id est, non placuit eis, Deum cognitum agnoscere, præq; oculis habere, ita, scilicet vicissim, (*Tradidit illos DEUS in reprobum sensum.*) id est, passus est eos Deus, suis tenebris excecatos, abire in mentem reprobam, idq; eorūque, (*Ut faciant ea que non conueniunt.*) id est, quæ sunt viris indigna, qualia sunt flagitia iam dicta.

Dicitur autem reprobus sensus, quo aliquis reprobandum iudicium habet deo genis. Fuit igitur rationi consentaneum, ut qui Deum à se ipsis proiecerunt: in peruersitatem sensus, & ipsi traderentur.

75. *Repletos omni iniquitate.* Non solum impij in Deū, impudici in seipfos, verumetiam in se inuicem iniqui, inurbaniq; fuerunt idololatraz, omni genere scelerum opperti, videlicet.

76. *Iniquitate.* Iniquitas, generale nomen est, ad omne vitium: sicut iustitia, generaliter sumpta, ad omnem virtutem pertinet. Dicit autem repletos omni iniquitate, ex eo quod eorum voluntas nullam haberet lineam præscriptam ad peccandum. Ille enim videtur repletus iniquitate, cuius affectus est totaliter dispositus ad peccandum. *Tho.* Vertit autem interpres repletos per accusatum, ut referatur ad verbum tradidit illos: quod quidem semper est accipiendum permissiue, ut supra dictū est.

77. *Malitia.* Hæc opponitur bonitati, quæ idem pollet quod virtus, vsurpatur autem pro illa peruersitate qua quis, sciens & prudens, data opera, male agit. Vnde Cicero, Virtutis, inquit, contraria est vitiositas: nam malitia, cuiusdam vitij nomen est. *4. Thsc.*

78. *Fornicatione.* Hinc vsque ad verbum, *Superbos,* incipiunt peccata commisionis, quæ sunt transgressiones prohibitionum negatiuarum. Fornicatio autem propriè sumpta, significat concubitus cum meretricibus, quæ iuxta fornice, id est, arcus triumphales publicè se prostituebant. Tamen hæc latius extendi videtur, ad omnem scilicet illegitimam rem venerem intra naturales limites contentam, ut sunt, adulterium, incestus, & huiusmodi.

79. *Auaritia.* Hæc offenditur proximus, sicut fornicatione propriū corpus, idè congruè sequitur illam. Significatur autem per auaritiam, quæuis in iustitia, quoties quis aliquid, præter ius suum, vsurpat: Ut sunt farrum, rapina, & quæuis fraudulenta surreptio. Est enim auaritia, inordinatus habedi appetitus.

80. *Nequitia.* Hæc opponitur frugalitati, quæ significat animorum fecunditatem, & idè nequitia, significat sterilitatem virtutum, earum maximè quæ sunt circa beneficia proximis conferenda. vel dicitur à nequeo, dum scilicet, aliquis attentat aliquid, quod nequit adimplere: & hoc maximè contingit circa nocumenta proximorum, quibus nō potest aliquid aliquando pro voto nocere.

81. *Plenus inuidia.* à nimium videndo dicitur, eo quod inuidus, animum suum semper habeat intentum, in aliorum fortunas. Vnde inuidia idem est, quod dolor de alieno bono. Licet aliquando, de odio prædicetur. Et quem admodum inuidia diaboli, mors introiit in orbem terrarū, ita hoc ferè morbo, tabescit mortalium charitas, quæ mutua inter omnes deberet esse. *Sap. 8.*

82. *Homicidio.* Primum mundi homicidium, inuidia patratum est, qua frater estuauit in fratrem, scilicet Cain in Abel. Hoc est præcipuum nocumētum proximorum: & est duplex, operis & voluntatis. Vnde beatus Ioannes, Qui odit, inquit, fratrem, homicida est: qui scilicet odit ad occidēdū, ut exponit S. Th. *Tho.*

83. *Contentione.* Hæc significat iurgia, & pugnas vel honorum ambitiones, quando scilicet plures contendunt super eadem re. vel est impugnatio veritatis, cum confidentia clamoris: & ut ait Hiero. vbi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur. & vbi iam non veritas quæritur, sed proximus fatigatur.

Hiero.

84. *Dolo.* Ex contentione oriuntur doli: quando scilicet aliud simulatur, & aliud agitur, & frater decipit fratrem. sagitta vulnerans, ait Propheta, lingua eorum, dolum locuta est in ore suo, pacem cum amico suo loquitur, & occultè ei ponit insidias.

Hiero. 9.

85. *Malignitate.* Hæc opponitur benignitati, & significat malum ignem, id est, malum affectum in corde, vel malitiæ votum, ut ait Hiero. quod est radix malorum operum.

Hiero.

86. *Susurriones.* Hi sunt murmuratores, non in faciem, sed in aurem loquentes, ad seminandum inter fratres discordias: in quos est illud Ecclesiastici Salsuro & bilinguis, maledictus in populo, multos enim turbauit pacem habentes. *Ecc. 18.*

87. *Detractores.* Hi sunt qui etiam occultè arrodunt, & detrahunt honorem, & famam alicuius: eo ignorante, dicunt mala de illo: de huiusmodi ait Sapiens, si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet, qui occultè detrahit.

88. *DEO odibiles.* Hoc non pertinet ad nouum crimen, sed ne putarent crimina proximè nominata, non esse vsque adeo graua, quæ possint dirimere amicitiam Dei, quia solo ore committuntur, addit hoc, scilicet, (*Deo odibiles*) id est, huiusmodi homines à Deo odio haberi: maximè qui susurris suis, seminant inter fratres discordias. Vnde Sapiens, Sex, inquit, sunt quæ odit Deus, & septimū detestatur anima eius, nimirum, qui seminat inter fratres discordias. Offendunt enim in hoc, id quod Deus in ho-

Pro. 6.

minibus maximè amat, scilicet mutuum amorem. Hoc, inquit Dominus, est præceptum meum, ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Et in hoc cognoscent quod Discipuli mei estis, si diligatis inuicem. Qui autem charitatem proximi offendit, consequens fit, ut & diuinam etiam violet, ut colligit Beatus Ioannes dicēs: qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt, quomodo potest diligere? *1. Ion. 4.*

89. *Contumeliosos.* Hi sunt, qui alios manibus, aut lingua publicè dehonestant, ut maior sit contemptus in contumeliā, quàm in susurratione, aut detractione. Nam qui detrahit, aut susurrat, reuereri videtur eum, aut timere, quem clamculum roddet: vnde & contumelia, ut ait Seneca, à contemptu dicitur, quæ idcirco honorem lædit. *Seneca.*

Conueniunt autem hæc tria vitia, in materia, nam illis maledicuntur proximus: differunt verò in fine, nam susurratio, discordiam: detractor, infamiam: contumeliosus intendit iniuriam. & hæc differt à cæteris, quod re, & cōiuitio fit.

90. *Superbos.* Superbire, est superius quàm iustum est ire, per inordinatum appetitum excellentiæ. Volunt enim superbi præesse, & non subesse aliæ regulæ. idè præcepta omittunt, estque superbia radix delictorum, quæ sunt præceptorum omissiones. Sapiens de ipsa, inquit, quod est initium omnis peccati. Sed hoc quidem verum est quantum ad auersionem à Deo, dum peccans, à diuina obedientia eximitur, non autem quantum ad conuersionem ad bonum cōmutabile, quod fit per cupiditatem: nam iuxta Apostolum, Cupiditas est radix omnium malorum. *Ecc. 10.*

91. *Elatos.* Elatio est, qua superbus homo, se effert super alios, ut Phariseus ille qui dicebat, Non sum sicut ceteri hominum. & est filia superbiæ, quæ quidem est habitus appetendi præter ius & æquum excellentiam, ut nullius quis suscipere velit leges, sed omnibus alijs imponere, quæ malorum complurium sentina est. *Luc. 18.*

92. *Inventores malorum.*) Ex elatione insurgit scelerum inventio, quod superbi egregij habeantur. Nam cum bonam à Deo & hominibus sint instituta, consequens est ut & ipsi de nouo adinueniant mala: & forsitan idem est nunc Paulo, inventores malorum, quod inventores bonorum: quod enim recenter inuentum est, suspitione non caret, & hac potissimum aetate, vitium est pestilentissimum. quapropter, coticola dogmatibus examinandis omnium fidelissima, est authoritas vetustatis, in his vel maxime quæ ad Christianam pertinent religionem.

93. *Parentibus non obedientes.*) Maiores omnes intelligit, magistrosque, & magistratus. quibus non obtemperare, iniquum est valde. obsequia enim & fides, honoresque debentur illis.

94. *Inspicientes.*) Ex superbia, precipitari in insipientiam, necessarium est. itaque insipientes, idem est, quod contra diuinam reuerentiam agentes. Ecce, inquit beatus Iob, timor Domini, ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia.

Tho. Iob. 18.

95. *Incompositos.*) Hi dicuntur, qui non sunt morum decentia, & venustate, externè appostiti, sed cachimis, & reliquis gestibus dissoluti. Nam iuxta Hiero.

Hiero.

qui à fonte sapientiae recesserunt, necessesse est ut inordinatè ferantur. & Aug.

Aug.

impudicus, inquit, oculus, impudici cordis est nuntius. & Solomon, A nictus corporis, ait, & risus dentium, & gressus hominis, enuntiant de illo. Apud Esaiam

Ecl. 19.

Esai. 3.

tamen, inculpatur quidam de hoc quod composito gradu incedebant: quia illa compositio, excedebat modum communem hominum, inter quos agebant.

96. *Sine affectione.*) Differunt affectio, & affectus, quod hic ad omnes animi motus tam bonos, quam malos extenditur: affectio autem est amicitia: & maxime parentum erga filios, ac contra. & sic à Paulo sumitur in hoc loco, pro studioso, scilicet erga propinquos amore, quem natura mortalibus ad societa-

tem indidit. Animalia bruta nos docent, quæ naturaliter mutuo se amant, ut salutem quæ vniuersis sunt speciei, conciliantur inter sese. Diligit enim omne animal sibi simile. quapropter, quia ubi abundat delictum, refrigescit charitas, positus alijs sceleribus, continuo addit, (*Sine affectione.*) idest, humanitatis expertes, & charitatis. Affectio enim inter propinquos esse non potest, ubi defuerit charitas Dei, & fides Iesu Christi. Vi merito dicitur in Proverbio, Viscera impiorum, crudelia. quorum experimentum quotidie sumitur inrer paganos, qui regnandi causa, filij non parcunt parentibus, & de conuerso, nec fratres fratribus.

Ecl. 13.

97. *Absque fœdere.*) Non quod fœdus non inirent, sed quod fœdera, & pacta, seruare non curabant, nec hodie curant, ut videmus in nequissimis Machabæanis, quos cum illis idololatris, & idra- gos, merito vocare possumus.

98. *Sine misericordia.*) Nec sibi, nec alijs voluerunt compari. Debemus igitur, miseris omnibus exhibere misericordiam, ut & nos iram extremi iudicii Dei caueamus. Nam iudicium sine misericordia, illi qui non fecerit misericordiam. & Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Sed, ut inquit Hiero. de istis impijs, quomodo alijs poterant misereri, qui in se misericordes esse noluerunt? Hæc omnia per ordinem digesta peccata, de illis dicuntur, qui derelinqunt Deum, ab ipso vicissim sunt derelicti. Cauemus ergo & nos, ne quid malum ex his habentes, similiter relinqnamur.

Hiero.

99. *Qui cum iustitia DEI cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agere digni sunt morte.*) Quasi dicat, prædicti impij, cum Deum esse scirent, eundemq; summè iustum esse scirent, (*Non intellexerunt.*) idest, non cognouerunt, vel non crediderunt, Deum, punitorem esse malorum, iuxta illud Prophetæ, Dicunt in corde suo, non faciet Dominus malè. Vel (*Non intellexerunt.*) idest, noluerunt intellegere, nec cordi illud imprimere,

Soph. 1.

pecc-

peccatis mentem obscurantibus, & voluntate, à recto deuantibus: (*Quoniam*) idest, quod, (*qui talia*) scilicet flagitia (*agunt,*) idest, peccant, (*digni sunt morte.*) & vterque sensus conuenit cum illo quod superius dixit, nempe, & sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobam sensum, ut scilicet, non credant, non credentes, non intelligant ea quæ pertinent ad æternitatem futuræ vitæ: nam iuxta Prophetam, Nisi credideritis, non intelligetis. Non intelligentes autem, faciant ea quæ non conueniunt: & sic de primo ad vltimum, contemptus Dei cogniti, fuit causa eorum cæcitatæ, & totius prauitatis.

Esai.

100. *Digni sunt morte.*) Verè digni sunt morte: nam anima quæ deserit Deum propter amorem temporalem, dignum est ut deseratur & ipsa à corpore per mortem corporalem, & à Deo per mortem spiritualem, & æternam. Hæc est mors secunda, de qua fit mentio in Apocalypsi, & quam Regius Vates in quodam Psalmo, dicit esse pessimam.

Apoc. 2. Psal. 33.

101. *Non solum qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus.*) Non solum prædictæ mortis pœna, digni sunt qui huiusmodi committunt flagitia, verum etiam qui committentibus assentiuntur, licet ipsi per se non commiserint: quoniam illis peccandi fiant veluti autores, tum quidem, aut directè laudando peccatum, dicendo bonum malum, malum bonum, præbendo consilium, & fauorem: tum etiam aut indirectè, quando scilicet, aliquis non reprehendit, vel impedit malum, quocumque modo potest, maxime, si ex officio pertineat ad illam: sicut peccata filiorum, imputantur Heli patri suo, eo quod non reprehenderit eos. Hæc autem dicta sunt ab Apostolo, propter quosdam Gentilium sapientias, qui & si idola non colebant, tamè colentibus non cohibebant: præsertim propter Romanos qui orbi tunc ius dicebant. Nam cum totus decalogus, sit de iure naturæ, quem propterea nouisse

& sanxisse debuissent, multa nihilominus contra eum patrabantur flagitia, quorum nulla in eorum legibus cautio scripta erat. Simplex fornicatio, quam liberam venerem appellabant, non habebatur apud eos pro illicita: nec ineffandam immunditiam, legitimè scriptum ab illis capitale supplicium, uti par erat. Ad hæc, præter paucos Romanos, & Græcos, reliqui gentium, sub nollis ferè legibus vivebant: neque vetabant Romani idololatram provinciarum, quæ in suam ditionem venerant, etiam si non omnè probarent, illam scilicet, quæ cum atroci iniuria erat coniuncta. Non igitur, gentilium principes & sapientes, immunes sunt à peccato, qui cognoscētes veritatem Dei, populum in idololatria, & in multis probrosis criminibus irreprehensum dimiserunt, queam ad veritatem instruere debuissent: atque ita agentes & consentientes, nullam habent excusationem: omnes subiaccēt iræ Dei, quæ in Evangelio, manifestata est, de cælo ventura, super omnes impios & iniquos.

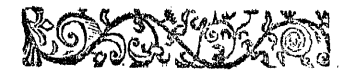
Soto.

NON est prætermittendam, ut obseruant hic viri sapientes, quod non quacunque negligentia prælati erga vnum subditum, etiam si peccatum mortale esset, grauior censenda est, quam si ipse idem committeret: tanetsi aliquando contingat, nequiores esse eum, per què alteri peccare licet, illo qui impunitate ipsa, licentiæ quæ abutitur. Quemadmodum in principe, ad quem pertinet, leges tam condere, tam etiam defendere, idque maxime in ecclesiastico rectore: grauius inquam peccaret, scelera publica, impunè permitttere, quam si alienò do tale peccatum committeret: præsertim si sciens, lege decerneret, malum, bonum: aut bonum, malum: aut si quis peccata laudaret, ut ait

Soto.

Chry. Chrysol.

(:?:?)

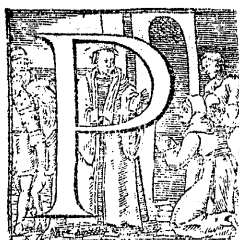

ARGVMENTVM, CAPVT. II.

ONFV-
lis Genti-
libus in pri-
mo capite
in hoc secu-
do Iudæos
quoque hu-
miliat: ostē-
dens, eodē-
dem peccati mor-
bo, eos laborasse, quo & Gentiles, ab
ipsis tanquam peccatores, contemptos:
doceat; non temerē de proximo iudi-
candum, neque irritandum Dei longā-
nimitatem: sed bonis operibus insu-
dandum, quæ sine personarū acceptio-
ne, præmiaturus est Deus. Deinde, nec
Gentiles impiane faturos ostendit, qui-
bus vice legis est conscientia: nec Iudæos
hypocritas, quibus neque carnalis
Abrahæ profapia, nec externa circū-
cisio est profutura.

CAPVT. II.

ROPTER
quod inex-
cusabilis ē
homo omnis
qui iudicatur,
in quo enim
alterum iu-
dicatur, recipi-
sum condē-
nas: eadem
enim agis,
quæ iudicatur.
scimus enim, quoniam iudi-
cium Dei est secundum veritatem, in eos
qui talia agunt. Existimas autem hoc, ē
homo qui iudicatur eos qui talia agunt, &
facis ea, quia tu effugies iudicium DEI?

EXPLANATIO.

1. TROPTER, quod inexcusabilis
ē homo omnis qui iudicatur. in quo enim al-

terum iudicatur, te ipsum condemnas, eadem
enim agis quæ iudicatur.) Non mirum est
quod inter Iudæos & Gētiles esset olim
mutua discordia, cum inter ipsos
Christi discipulos, facta quoque sit con-
tentio, quāquam eorum esset maior.
Iactabant ergo se Iudæi de lege Dei
accepta, & obijciebant Gentibus idolo-
latriam, & multa alia crimina. eon-
tra genes de lege naturæ, & observatio-
ne iustitiæ se efferebant, Iudæis expro-
brabant, legis acceptæ violationem, ean-
dem etiam idololatriam, vt ex sacra pa-
gina manifestē constat. quocirca Apo-
stolus, ex superioribus Gentilium sceleribus
concludit, dicens, quod neutri
eorum habent quo se excusent, dum se
in vicem mordent, ex eo quod vtrique
populo revelata fuit iustitia Dei: Iudæis
quidem per fidem, Gentibus autē
per ea visibilia quæ facta sunt: & tamē
neque illi scriptam, neque hi naturalem
custodierunt. Est igitur sensus literæ,
(Propter quod,) idest, propter flagitia
iam recentia, (ō homo,) idest, quisquis
es hominum, siue Iudæus, siue Genti-
lis, qui tibi placens, (Alterum iudicatur
inexcusabilis es.) idest, non habes quo
te excusare valeas, scilicet ignorantiam aut
quidquam aliud. (In quo enim alterum
iudicatur, te ipsum condemnas, eadem enim
agis.) idest, conuictus, (quæ iudicatur,)
idest, quorum nomine dampnas alium.
Cum quæ simili culpæ sis obnoxius, in
teipsum pronuntias sententiam, dum
in alterum pronuntias. Quandēquidem
legem quam tu Iudæus scripto recepisse
gloriaris, nihilo fidelius seruasti quā
illi naturalem: & omnes denique pec-
catis obuoluti es: idcirco non est cur
alter alterius contubernium dedigne-
tur. nam vt conqueritur Deus per E-
saiā, Si mutauit gens Deos suos, & cer-
tē ipsi non sunt dii, populus autem me-
us mutauit gloriam suam in idōlum.

Notandum est in hoc loco, quod secu-
dum D. Tho. cum aliquis aliquem iudicatur
de peccato, quod ipse committit,
non per hoc ipsam, semper sibi damna-
tionem acquirat, quia non semper mor-
taliter peccat sic iudicando, semper tū
suam

suam damnationem manifestat. Si enī
publicē sit in peccato, de quo alium iu-
dicat, videtur scandalizare iudicando,
nisi forte humiliter, se simul cum illo
reprehendat, pro suo peccato ingemif-
cens. si verō sit in eodem peccato occul-
tē, non peccat iudicando alium de pec-
cato eodem, maximē cum humilitate,
& cōnato ad resurgendum. Vnde Au-
gustini. Cogitemus, inquit, primum, cum
aliquem reprehendere, necessitas nos
eogit, vtrum tale sit vitium, quod nun-
quam habuimus: & tūc cogitemus nos
etiam habere potuisse: vel tale quod
habuimus & iam non habemus, & tunc
tangat memoriam fragilitatis cōmunis:
vt illam correctionem non odium, sed
misericordia præcedat. Si autem inue-
nimus nos in eodem vitio esse: non ob-
iurguemus, sed congemiscamus, & ad
pariter condolendum inuitemus. & hæc
est via rectē iudicandi, & reprehenden-
di, ad seruandum, non ad perdendum
proximum.
Porro, iudicium iniquum, & temera-
rium, maxime cauendum est: vtrumq;
enim causa damnationis est. iniquum
quidem est, quod fit contra regulam
iustitiæ. Temerarium verō dupliciter cō-
mittitur: vno modo, quādo aliquis pro-
cedit circa id quod est sibi commissum
iudicium, absque debita veritatis cog-
nitione, fallacibusq; iudicijs, audent sen-
tentiā ferre. alio modo, quando aliquis
vsurpat sibi iudicium de occultis, de
quibus Deus solus iudicare habet, vt
sunt cordium cogitationes, & futura
contingentia. De hoc quidem iudicio
temerario, fit mentio in multis sacra
scripturæ locis. in Ecclesiastico dicitur,
Ne temerē quid loquaris. & in Euange-
lio, Nolite iudicare, & non iudicabimi-
ni. Sed potius sumite exemplū beati Iob,
qui causam quam ignorabat, diligen-
tissimē vt ipse dicit inuestigabat, in his
scilicet iudicijs, quæ ad eum pertinebant.

Aug. de
ser. diu.

Ecl. 5.

Fai. 2.

Tha.

Ecl. 10.

Iob. 19.

2. Scimus enim quoniam iudicium DEI
est, secundum veritatem in eos qui talia
agunt.) Cum ea quæ sunt, vt dicitur in
lib. Sapientiæ, adducet Deus in iudicio.
& beatus Iob, Vltor, inquit, iniquitatis

est gladius, & scitote esse iudicium. Si
enim peccatorem sibi similem iudicat,
quanto magis Deus iudex iustus, iudi-
cabit hominem iniustum & peccatorem,
ne illi mala placere, & displicere bona
forsitan videantur. Erit ergo iudicium
Dei, de cunctis quæ in tempore agun-
tur. Illud autem erit secundum verita-
tem, iuxta illud Psalm. Iudicabit orbem
terræ in æquitate. Hominis iudicium,
etiam si iuste iudicet, non semper est
secundum veritatem negotij, sed secun-
dum dicta testium, quæ quandoq; dis-
sonant à veritate: nec potest homo iu-
dicare de secretis cordium vt Deus, qui
solus scrutatur renes & corda. Potest
item multis alijs modis humanum iudi-
cium violari, dum non secundum causæ
merita fit, sed secundum personarum
acceptiōnem. Amore enim aut odio:
timore, aut auaritia, iudicij integritas
violatur, & contra iustitiæ regulam in-
terdum voluntas inclinatur. At verō in
iudicio diuino non est sic: quia, vt ipse
per Hierem. dicit, Est iudex & testis, non
potest falli, falsis allegationibus: nec, vt
ait Iob, parceret peccatori, quasi verbis
potentibus, & ad deprecandum compo-
sit. sine personarum acceptiōne est
iudicium eius, nec amicis suis, nec An-
gelis, legimus pepercisse peccantibus.

Psal.

Hic. 29.

3. Existimas autem o homo, qui iudicatur
eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu
effugies iudicium DEI.) Hominibus qui-
dem imponi potest: & horum iudicium,
fortassis effugiet homo, qui coniecturas
ac speciem veri sequentes, pronuntiant:
ceterum arcana mentis non perspicit.
At Deus cuius oculis conspicua sunt
omnia, non iuxta speciem, sed iuxta ver-
ritatem sententiā feret, aduersus eos
qui patrant eiusmodi flagitia, quæ mo-
do recensuit Paulus: ac proinde iudi-
cium Dei nemo poterit effugere. quā-
uis autem hæc verba Pauli, ad omnes
iudicatores pertineant, maxime tamen,
ad principes & superiores, qui cum non
habeant iudicem super terram, oblitū
iudiciorum Dei, absque vilo timore per-
petrant mala, quæ in alijs damnant: nec
est qui eos audeat arguere, nec dicere,
ma

malè agitis. sed audiant illi Sapientè, cum eis, & contra eos sic loquentem: Horrendè & cito, apparebit vobis Dominus, quoniam iudicium durissimum, in his qui præfunt, fiet: exiguo enim conceditur misericordia, potentes autè potenter tormenta patientur. audiant quoque & Paulum, zelo Dei affectum, hæc proferentem: (*Existimas autem ô homo,*) idest vsque adeò tibi blandiris ô homo, (sive magnus sis, sive parvus, sive potens, sive humilis, quisquis sibi concius est, hunc appello) vsque adeò, inquam, tibi blandiris, dum iudicas eiusmodi vitij obnoxios, vt existimes effugere te posse iudicium DEI, cum ipse committas eadem? cum tibi pœnas det homo homini, te non daturum pœnas Deo? & elaberis ab illius iudicio, cum tuum iudicium homines effugere non possint? si hæc existimas, falsa est tua existimatio: quo enim abibis à spiritu Dei? aut quò à facie eius fugies? si ascendero in cœlum (inquit ille magnus & Rex & Vates) tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumptero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Vtinam hæc verba istius magni Regis, frequentius legerent, & intelligerēt Principes Christiani, forsitan timor iudiciorum Dei, faceret eos, longè alios esse quàm sunt.

4. AN diuitias bonitatis eius, & patientie, et longanimitatis, contemnis? Ostendit causam falsæ existimationis Ethnorum, & omnium iniquorum, esse clementiam iudicis. persuadent enim sibi impanitatem, propterea quòd clementissimus Dominus, nolens mortem peccatoris, expectat, & vindictam differt iræ suæ, vt per pœnitentiam peccator effugiat iudicium eius. Tangit autem in hoc loco Paulus, triplicem gradum ingratiitudinis, secundum triplex nomē hîc positum: nimirum, bonitatem, patientiam, & longanimitatem. bonitas, est benignitas, qua suis copiosè nos afficit beneficijs. patientia, qua tolerat nostra scelera, quibus scēditragi in eum,

impj, & sacrilegi existimus. longanimitas, qua non semel, & bis, sed longissimis vitæ spatijs, nos perfert. ingratiitudinis crimen ille committit, qui contra gratiam alicuius delinquit: gratia verò est, beneficium citrà debitum collatum: bonitate autem sua nos DEVS gratis, tum condidit, tum cunctis beneficijs, tam naturalibus, quàm supernaturalibus, ad regnum cœlorum spectantibus, cumulauit. Cum primùm ergo, quis in Deū peccat, ingratus est in eius bonitatem: sed qui ad primùm crimen addit aliud, ingratus est in eius patientiam, ac proinde culpabilior. Cumularior namque gratia, est peccatorē ferre, (vt potèd cui non solum, nihil debeat Deus boni, sed iustissimè etiam rependere posset malum) quàm mundum esse nihil creare: quando est nemo fuerat benè de Deo, non tamen vllus fuerat malè meritis. At verò cum quis non solum à Deo auersus, sed etiam suam mentem relinquens, laxatis habenis in abyssum vitiorum, à sua se finit cupiditate præcipitari, non solum bonitate, & patientia, sed etiam immensa Dei longanimitate, ingratiissimus abutitur. qui ad hunc vsque ingratiitudinis gradum perueniunt, in profundo malorum videntur esse: qui non ingrati tantum, sed Dei ofores, & contemptores, potius dicendi sunt. iuxta illud, Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit.

Diuitias bonitatis, &c.) idest, exuberantem illam bonitatem, patientiam, & longanimitatem, qua pœnam differens, multa tolerat, contemnit ille, qui in peccatis suis, non dubitat perseuerare.

5. Ignoras quoniam benignitas DEI, ad pœnitentiam te adducit? Benignitas in hoc loco, pro summa Dei liberalitate, & magnificentia accipitur. verbum autè ignoras, ironicè dicitur: quasi dicat, non est cur ignorare debeas, diuinam in te lenitatem, ac summam largitatem, haud quidem impunitatem polliceri nocentibus, sed blandè innitare ad pœnitentiam, vt beneficijs illius obrutus, incipias tandè tibi displicere. Vbi apertè mon-

monstratur, cur permiserit Deus, istos tradi in desideria cordis eorum, in passionem ignominie, & in reprobum sensum. nam cum posset inferre vindictam, occidere, &c. maluit tamen eos conuerti ad penitentiam: idè enim oblationem nostram, diutissimè expectat, nolens mortem peccatoris, sed vt conuersus glorificet eius maiestatem. At vero contemptus tantæ benignitatis est in causa, cur non consideremus, quo sine nos expectet Deus. ô mira, & ineffabilis, erga homines, Dei benignitas & patientia, cuius non fuerunt Angeli capaces: tum quidè quia suapte natura intellectuales, abque discursu (non vt homines) omnia simul nouerant, nullam habuerunt causam excusationis: tum etiam quia post electionem, sunt voluntate inflexibiles, nec pœnitere valentes. Aprehendant enim perspicuè, & immobiliter, ea quæ natura sua cognoscunt, sicuti nos prima principia, à quibus nulla nos ratio dimouere valet, vt quòd totum sit maius sua parte. tum præterea, quia natura sua immortalibus, nullum potuit certum indici tempus pœnitendi, quemadmodum hominibus destinata est tota hæc præfens vita. vnde, sicut ait Damascenus, quod nobis est mors, illis fuit casus per primùm peccatum. tum denique cœlorum puritas, ferre non poterat peccatorum fordes, quin vel peccatores euomeret, vel ipsi dirumperentur: idè angeli peccantes, eodem momento, & à Deo auersi sunt, & nullo expectato redemptore, nulloq; concessio spatio pœnitendi, de fastigio cœlorum, præcipitati, & in tartarorum abyssum obruti. Nec ramen tota eorum multitudo corruit, vt in vno homine totum humanum genus: quod idè, nisi fuisset redemptum, nullus potiretur illa felicitate, ad quam ab æterno destinatus fuerat. Meritò ergo increpandi sunt contemptores homines tantæ benignitatis, & patientie, & longanimitatis, qua nunquam Angelos Deus, sed nos ad pœnitentiam inuitat. Quid dico longanimitatem? dicam potius infinitatem, qua tot, tantaq; scelerum genera, tanta

æquanimitate, & silentio, per tot annorum curricula, tolerat. quàm multa perfert, procrastinando vindictam? qua dissimulatione & lenitate, & quo silentio, tegit inimicorum suorum crimina? tanquam fidissimus zelator & custos honoris ipsorum tegit illa Deus, dum Solem suum oriri facit, super bonos & malos, pluit super iustos, & iniustos. omnes illuminat, omnibus inspirat, ad omnium pulsat ostium, per eximia allicit beneficia tam gratiæ, quàm nature. pollicetur præciosissima gloriæ dona, terribilia comminatur, vocat per lectiones, per prædicationes, per exempla sanctorum, per punitionem iniquorum, per ægritudines proximorum & deformitates, per longam vitam, per mortem repentinam, nihil denique omittit, quosittim suam inextinguibilem salutis nostræ significare valeat. his modis & multis alijs vocat nos Deus, tacensq; ac tēgens nostra delicta, vocat ad eorum pœnitentiam, cuius infinita & admirandæ clementiæ, ex parte quidem nostra nihil aliud contingit respondere, nisi bellinidius quidam sensus, quo ex tot præciosissimis beneficijs & fauoribus, insensum nobis, accerbumq; furoris thesaurum, conflagramus in diem Domini, quando manifestè veniet, & non silebit, & cognoscetur ipse iudicia faciens.

Iure ergo optimo maius est gaudium in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta iustis qui non indigent pœnitentia. Non solum propter difficultatem pœnitendi, in quam delabitur peccator obdurati cordis, & propter periculum vnde pœnitens eripitur, verum ob eximiam gratiam, nunquam Angelis impensam, vt, Luc. 15.

Nonaginta nouem ouibus iustis in deserto relictis, quæsitum Deus veniret hominem errantem, factus homo. quàm obrem effulgentior est ratio gratiæ pœnitentium, quàm innocentium; pro eo quod in peccatoribus, non solum nulla est ratio debiti, verum etiam vltionis maxima.

Valet sententia hæc Pauli, aduersus eos qui libertatem arbitrij, stultè, & impudenter, auferunt. neminem enim

D cogit

cogit Dens nec ad bonum nec ad malum, sed benignitate nos ad poenitentiam inuitat, & nimia patientia, & longanimitate, expectat assensum nostrae conuersionis, ad quam, ut dictum est, nos excitat quotidie quasi infinitis modis.

6. *Secundum autem duritiam tuam, & impoentens cor, thesaurizas tibi iram, in die irae; & reuelationis iusti iudicij Dei.* Qui DEI voluntati resistit qua vult omnes homines saluos fieri, aut tardat conuerti ad Dominum, durior fit, & ineptior, ad poenitentiam: non solum hoc, verum & Dei mansuetudinem, in se ipse sibi vertit in cumulum damnationis suae. Dum enim obstinata mente, quae nullis rationibus ad poenitentiam queat emoliri, Deum ad meliora prouocantem aspernatur, ac repellit, recondit & accumulatur sibi thesaurum irae diuinae: quae etsi in praesentia se se non dum proferat, tamen aliquando sentietur, nimirum *(in die irae)* id est, in tremendo illo iudicij die, cum iam consumpta lenitate, hoc seuerius afficietur impij supplicij, quo contumaciae reiecerunt, ad meliora prouocantem Dei mansuetudinem.

Secundum duritiam tuam. id est, propriam. Deus enim intentione sua, nomen indurat, sed omnia ordinat in bonum nostrum: nos sumus qui superbia nostra induramus nos metipsos, iuxta illud beati Iob, Dedit illi Deus locum poenitentiae, & ille abutitur eo in superbia. Dicitur autem cor induratum, ex eo quod non cedit tangenti Deo: nimirum, quod nec tolerantis benignitate emolitur, neque terrentis metu, comminantisq; fleatit iracondia: quemadmodum, ut ait Origi, eadem pluuia, terra bona, herbas profert bonas, mala vero: malas: atque eodem Solis calore, liquefit cera, indurefcit lutum: ita eadem patientia Dei, cor alijs emolitur, alijs vero induratur. Vnde Augu. quasi inuitus, inquit, vindicat Dominus, qui in vitam, non in mortem, a principio constituit homines. ipse enim infert sibi interitum, qui medentis contempnit consilium Domini. & beatus Chrysost. Ille,

Iob.

Orig. li. 3. de pri.

Aug.

inquit, tibi omnia praestitit, ad poenitentiam te euocans, tu te autem inflexus manens, colligis tibi iram.

Chry.

7. *ET cor impoentens.* id est poenitentiae nescium. Dupliciter autem alicuius cor, fieri potest impoentens: aut per obstinationem, aut per desperationem, per illam, nimium confidentes peruertunt in iram, bonitatem Dei: per hanc, desperantes auferunt eandem bonitatem: & utroque modo est blasphemia in Spiritum sanctum, quae non remittitur in hoc seculo, nec in futuro. per spiritum enim sanctum remittentur peccata poenitentium, nimirum vero impoententium. Hinc manifeste constat, vox illa iudicis tremebunda, Ite maledicti in ignem aeternum, quod paratum est Diabolo & angelis eius, quanto maiori improprio, erit hominibus impoententibus, qui poenitere noluerunt, quam angelis qui non potuerunt? His namque destinatus est ignis ille, quibus non est concessum poenitentiae tempus: hominibus vero non tam vlciscendi animo, quam ad terrorem, facta est noticia loci illius, ut iustitiae timor, diuitias gratiae, & misericordiae custodiret illis.

Ioa. 20.

Orig.

8. *Theaurizas tibi iram.* Recondita Dei iudicia significat. De triplici autem thesaurizandi modo, fit mentio in sacra pagina. Est enim thesaurus in terra, in qua prohibet Dominus thesaurizare, & est thesaurus in caelo, in quo iubetur fideles suas opes recondere: est tertius irae Dei, hic, ab Apostolo reprobatus. Primus quidem thesaurizator, animalis est & stultus: de quo in Euangelio, stulte hac nocte repetent abs te animam tuam, quae congregasti cuius erunt? Secundus vero, spiritualis est & Sapiens. sed tertius carnalis & saeuus: de quo hic dicitur, secundum duritiam tuam. Na qui perdit nunc obstinati, tam DEI, quam sui ipsorum obliti, neque de maximis flagitijs existimabant se reddituros esse rationem, tum quidem de minimo quoque verbo ociofo respondebunt, omnia persoluentes, vsque ad minimum quadrantem.

9.

9. *IN die irae.* Extremi iudicij dies, & cuiuscunque hominis particularis, dies Domini, & dies irae dicitur. dies Domini, quia in illo die faciet Dominus suam voluntatem, vt nunc faciunt homines suam. reddet enim tunc vnicuique iuxta opera sua, & ostendet se vniuersorum dominum cum terrore magno, & tremore: iuxta illud Prophetam, Magnus dies Domini, terribilis valde, & quis sustinebit eum? dicitur etiam dies Domini, quia de die illo nemo scit, nisi Christus, vt innuitur in Ezechiele, & erit dies vna, quae nota est Domino. dies autem irae dicitur, quia in ipsa, ira summi Dei, summo cum rigore, manifeste incipiet crimina iniquorum vindicare. & competenter quidem, diei benignitatis, & clementiae, opponit diem irae, misericordiam quodammodo terminantis, qua illic vsque sustentata est impoententium obstinatio. Nam & si Dei misericordia, in se infinita sit, confer tamen illam nobis Deus, sicut & pleraque alia, in numero, pondere, & mensura. Aceruus enim nostrorum criminum, & adamantina durities cordium, fines illi praescribit. Vnde est illud, Nondum coepta sunt peccata Amorrhoeorum vsque nunc. Et quamuis per Prophetam, pollicitus sit Deus quod in quacunque die respicerit peccator, suarum amplius iniquitatum non recordabitur, & longanimitatem hic Paulus expectatis enuntiat, nusquam tamen longam vitam promisit nobis scriptura: imò vero admonuit, vt diem postremum, veluti furem noctu, vigilantissime operiremur. Documento nobis est, tum generalis illa orbis inundatio, quando Deum poenituit fecisse hominem, tum Sodomorum conflagratio, quemadmodum, vt cumulatisima praecesserit misericordia, ita in maximam iracundiam Dei, transformetur. Vnde in Psal. Existi masti iniquè, quod ero tui similis? hoc est, quod simili, qua tu causa delinquis, ego te perfero? hoc est, quod ceu tuis oblectatus delictis conuiuio? Haud ita falsus existimes. Redarguam enim te, & statuam contra faciem tuam, vt tua te ipsius crimina reuincant.

Ioa. 2.

Ez. 14.

Orig.

Gen. 15.

Ex. 18.

Iero.

Psal.

10. *ET reuelationis.* Dies reuelationis, dicitur iudicij dies, quia in conspectu omnium, apperietur iustum DEI iudicium, quod nunc videtur esse occultum: & quia omnia opera, cuiuscunque meriti sint atque valoris, ex omnibus suis causis, ac circumstantijs, & accidentibus, erunt tunc etiam compertissima, atque adeo aequalitas iustitiae, prorsus seruabitur in omnibus. Hae autem reuelatio iustitiae, responderet reuelationi irae Dei superius dictae, quae quidem in Euangelio reuelatur nunc per fidem, fedit tunc reuelabitur appertè, & manifeste omnium oculis.

11. *Iusti iudicij DEI.* Per hoc verbum iusti, moderatur verbum irae, vt non morbum animi inteligamus perurbantem iustitiam: sed *(iusti)* inquit, quia non hominum more iudicabit, aut errans, aut fauens, sed vt incorruptissimus, & omnium conscius iudex.

12. *QUI reddet vnicuique secundum opera eius.* Quemadmodum DEVS est summè verax, benignus, & inexcitabilis: ita est summa aequitate praeditus: atque adeo, vnicuique siue probo, siue reprobo, pro suis factis, praemium reponet. Quod quidem de habentibus vsum rationis tantum inteligitur. Nam prima gratia quae ante rationis lumen, vel ex priuilegio in vtero, vel ex lege communi per Sacramentum quibusdam conferitur, ac perinde quae illi respondet gloria, non reperatur pro operum praemio, imò est per se praemium solius passionis Christi, quae quidem post gratiam, in causa est meritorum. Pari quoque ratione, neque paruuli cum sola decedentes originis laeae, accentur ingressu regni caelorum ob opus proprium, sed ob peccatum Adae.

13. *Secundum opera eius.* Sicut gratis iustificamur, ita & iuste praemiamur: quia ante gratiam, nullum est meritum, per gratiam vero meremur, per quam iusti efficiamur apud Deum. Hinc Paulus, cum de gratia reconciliationis sermonem facit, opera quidem excludit

D 2 quae

Ro. 4. quasi merita, nam si gratia, inquit, esset ex operibus, non esset gratia, sed merces. At verò, ubi sermo sit de retributione gloriæ, aut supplicij, id iuxta operum merita, constituit emetiendum nobis à Deo, vt in hoc loco. Nam & si opera nostra secundum eorum substantiam considerata, non sint digna vitæ æternæ, tamen quatenus à gratia proficiuntur, quantumuis leuia, & parua, & momentanea videantur, æternum gloriæ pondus, supra modum, in sublimitate operantur in nobis. Opera igitur

2. Cor. 4.

Aug. c. 7. nostra, & dona dicuntur ab August. & de gra. et lib. arbi. merita nostra: dona quidem, quia auxilio Dei, nobis illa proueniunt: merita verò, quia per nostram etiam sunt liberam voluntatem, per quam nostrarum sumus actionum Domini. Similiter vita æterna, & gratia dicitur, & præmiu: hoc, quia nostris meritis datur: illud verò, quia ea, ipsa merita quibus datur, non à nobis parata sunt: per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam. Misericordia itaq; Dei, vt ait August. semper adheret iustis, siue cum conuertuntur, siue cum præstantur, siue cum coronantur. Quibus verbis insinuat triplicem gratiam, scilicet operantem, aqua præstentur: cooperantem, per quam meremur: & præmiantem, dum coronamur. & hoc est in causa, quòd, vt aiunt Theologi, præmiu semper est ultra condignum, quia non per nostram nos sufficientiam, sed per suam ipsius gratiam, illud obtinemus. Suppliciu verò, semper est citra condignum, nam quauis in inferno, ex lege iam posita, ad iustum Deus agar cum reprobis, nihilominus quia merito potuisset acerbiora in illos supplicia statuere, dicitur punire citra condignum. Vtrumq; tamen est æternu, & præmiu, & suppliciu. Iustorum enim officia, opera sunt, tum filiorum Dei, tum etiam in immensam ipsius bonitatem, & gloriam relata, ac perpetuo proposito confirmata, ideo digna profectò sunt vitæ æterna. Similiter, iniquorum commissa, quibus ab illo infinito bono, perpetua intentione veluti tenebrarum filij, deficiunt, digna profectò sunt perpetuis

Aug. de corr. & gra. c. 13

supplicijs. nam vt inquit August. in retri- ^{Aug. 11. de eu.} butione iustitiæ, non cõsideratur æqualitas temporis inter culpam & pœnam, cum & in ciuili Repub. pro breuissima adulterij culpa, capite plectitur adultera, atque adeo perpetuo priuatur, vitium societate. ita etiam non est miru, si peccata commissa contra charitatem, per quam scilicet est societas inter Deum & homines, æternaliter, diuino iudicio puniantur: atque huius rei iudicium esse iustissimu, patet ex causa iam dicta, videlicet, ex voluntate peccantis volentis in peccatis semper esse, vt auarus, aut fornicator. Deus enim qui inspector est cordis, præcipuè ad voluntatem peccantis atrendit.

Assignatur autem secundum Theologos, duplex damnatorum pœna, videlicet, damni, & sensus, quas sapienter discernunt hoc modo: vt pœna damni, auersio à Deo respondeat: pœna verò sensus, conuersio ad creaturas: & ad hanc pœnam, quod in hoc loco ait Paulus s. (secundum opera) refferri debet: vt, exempli gratia, eadem sit proportio inter tormenta Iudæ, & diuitis epulonis, & aliorum, quæ fuerat inter eorum delicta: iuxta illud, Pro mensura delicti, erit & plagarum modus. Pœna autem dani, quæ est carentia diuini cõspectus, quauis multi dicant quòd est æqualis omnibus dånatis, dici tamen potest, quod habeat suos doloris gradus. Acerbius enim per se torquetur eos, qui maiori odio Deum habent: veluti idem exilium, eò grauius, molestiusque feret quis, quòd à maiori, magisq; iniusto hoste fuerit impostum.

Pro. 1

14. HIS qui secundum patientiam boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem, querunt vitam æternam. Ijs autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira, & indignatio, tribulatio & angustia, in omnem animam hominis operantis malum. Iudæi primum & Græci. Gloria autem, & honor & pax, omni operanti bonum. Iudæo primum & Græco. Distributio diuinæ iustitiæ fiet in hæc modo-

modu. Nimirum, reddet Deus unicuique præmiu pro factis suis: alteris quidem veram gloriam, honorem, & immortalitatem, seu incorruptibilitatem, nempe (ijs qui secundum patientiam boni operis) idest, qui perseverantes in bonis operibus, (querentibus,) idest, qui querunt, non temporalem, caducam, aut bonam vitam, sed (æternam, alteris,) rursus, (Qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati,) idest, qui peruersè contentiosè; maluerunt iniustitiæ, quàm veritati obtemperare, digna scilicet factis, merces erit: nimirum, (ira, indignatioque) diuina: atque hinc (tribulatio,) idest, afflictio, (et angustia,) idest, animi anxietas: eaque pœna, (in omnem animam hominis operantis malum. Iudæi primum & Græci.) idest, prædicta pœna, manet ex æquo mortales omnes, quicumque peccauerunt, sed in primis Iudæum & Græcum, vt primas teneant in pœnis, quibus primu oblata est Dei benignitas. è diuerso, (Gloria, honor, & pax,) ex æquo rependetur (omni operanti bonum,) idest omnibus quicumque bene vixerint, sed in primis (Iudæo simul & Græco.)

15. SECUNDUM patientiam boni operis.) Patientia in hoc loco, sumitur pro perseverantia in bono opere. vnde Christus adnotauit, non sola fide, nostram collocandam fiduciam, quandoquidem prætorium Dei, opera etiam ipsa examinetur. & conuenit cum illo superius dicto, iustus ex fide uiuit. Nam inde opus est nobis patientia, quòd operamur spe bonorum, quæ non videntur, vnde fit manifestum, quòd non qualemcuq; insinuet perseverantiam, sed illam quæ est cum tolerantia, & sustentia molestiarum inimicorum animæ. Potest enim in re suau, & grata, esse perseverantia atque patientia. Optimè autem responderet patientia hæc, patientiæ Dei superius dictæ. Nam si culpas ipse nostras, adeò benignè tolerat, vt ab ipsis respicamus, cur nos molestias temporis, propter Deum non sustinebimus, vsque in vitæ finem? quid dico propter

Deum? imò & propter nos: quoniam hæc virtus, est portus nostræ securitatis, huic debetur palma: ad hanc pertinet nostra salus, & omnium virtutum perfectio. Nam patientia, inquit Iacobus, opus perfectum habet. & Saluator noster, in patientia vestra, possidebitis, idest, seruabitis animas vestras. & alibi, Qui perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hæc excitat vniuersos, ad laborem virtutis. Delicatos ac moles, vt excutiant pigritiam, & timorem: desides, ac socordes, ne languescant in via: sed debiles, ac imbecillos, ne tentationum frangantur vehementia.

1. ac. 1.

Luc. 12. Mat. 10

16. Querentibus vitam æternam.) Tria sunt ad meriti perfectionem necessaria. primum est perseverantia, de qua iam dictum est. Secundum est, bonitas operis: quod quidem tunc dicitur bonam, cum sit secundum ordinem ad debitam finem, & secundum quod conuenit regis debita, quæ est lex DEI, & ratio humana. Tertium est, rectitudo intentionis, quæ exprimitur hic, cù ait, querentibus vitam æternam, vt scilicet, in malis quæ homo patitur, vel in bonis quæ agit, non querat aliquid temporale, sed æternu, iuxta præceptum Domini dicentis, Querite primum, (id est, principaliter, & ante omnia,) regnũ Dei. Hæc tria pertinent ad meritum, ad præmiu autem tangit consequenter alia tria dicens.

17. GLORIAM, & HONOREM, & incorruptionem.) Hic, manifestè patet, quòd fides Christiana, non damnat naturalem nostrum appetitum gloriæ, & honoris, aliorumque bonorum quorũ oblectamentis, alliciuntur homines ad virtutem. Sed ostendit, vnde sint legitima hæc, verissimaque expectanda. Hac enim de causa Christus Dominus, vbertatem & affluentiam æternæ vitæ, nobis per conuiuium patefecit, cum dixit: Et ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam, &c. pari modo Apostolus, gloriosus Romanis, si caducis, ac vanis mudi rebus, contemptis, solam æternam

Luc. 8.

vitam conquirent, gloriam & honorem proponit, non qualia eorum Philosophi docebant, sed quæ essent cum æternitate coniuncta. Equum enim est, qui pro æterno Deo laboravit, illi quæ obtemperavit, & ab eo æternam quæsiuit vitam, ut uiuat, glorificetur, & honoretur in æternum.

18. GLORIAM. Significat hæc, claritatem sanctorum, tam interiorem, quam exteriori. Beati enim tam anima quam corpore, erunt amicti lumine, sicut vestimento. Implebit, inquit **Psal.** Esaias, splendoribus animam tuam. Et **1. Cor. 15** Apostolus, Reformabit, inquit, corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ. Et ipse Dominus, **Mat. 13** Fulgebunt, ait, iusti, sicut Sol, in regno patris eorum. Circumstabit namque in conspectu illius infinitæ maiestatis, veluti astra ante faciem Solis, coruscantes suo quisque fulgore, quo fuerint ab illa promeritis irradiati. **Amb.** Sumitur etiam gloria, teste Ambrosio, pro clara notitia cum laude, qua vnusquisque beatorum, erit cum ingenti laude notissimus, tum Deo, tum etiam alijs. Hinc dignitatum, opulentia, generis, & huiusmodi, amplitudo, gloria nuncupatur: & qui in his sunt magni & præcelsi, dicuntur clari, & illustres. Ite, **Gen. 45** inquit Ioseph fratribus suis, & annuntiate Patri meo, omnem gloriam meam. Hæc igitur sanctorum gloria, quæ in hac lachrymarum valle, tot calamitatibus & miserijs est opperta, erit in illa die, Christo auctore, spectatissima: Videlicet, dum animorum prospector Deus, pondus meritorum, publicè manifestabit, dicens, Esuriui, & dedistis mihi manducare, &c. Nec delictorum sordes, gloriæ quidquam obnubilabunt illis, quorum fuerit ignominia, per penitentia fructus, contacta.

19. ET HONOREM. Honor, iuxta Philosophos, est quiddam alicui, in testimonium excellentiæ alicuius impeditur, ac potissimum virtutis, cuius honor est præmium. Honorat autem tam Princeps, suo ordine ciues præmiando,

quam ciues contra, principem reuerendo. Sanctorum igitur honor, est eorum dignitas, à Deo illis exhibita: nempe quod amici Dei, Reges, & Sacerdotes, quia, & filij DEI, & dicantur & sint: quo nihil maius, dici, aut esse potest. Ad hæc, erunt tanquam fideles ministri, in conspectu Domini sui, vbicunque fuerit ipse. Sedebunt insuper tanquam victores, (mira profectò dignitas) cum duce suo IESV, in throno gloriæ ipsius, sicut & ipse vicit, & sedet cum patre suo, in throno eius. Huic præexcellsa maiestati, summam vbique & assidue exhibebunt reuerentiam, instar seniorum illorum, qui procedentes in facies, coronas de capitibus proieciabant in terra, adorantes Dominum. Nam (ut dictum est) honorat tam princeps suo ordine ciues præmiando, quam ciues contra, principem reuerendo. inde etiam illis, omnis creatura reuerentiã præstabit, quæ debetur filijs Dei, quam neque filij Sathanæ miseri, negare poterunt, cum aperta confessione, in illo die videntes eos, & expauesceti, publicè dicturi sint, Ecce quos habuimus in derisum, quomodo computati sunt inter filios Dei. Mutuis quoque honoribus, seipsos decorabant, vnumquemque pro merito & gradu suæ dignitatis: quod vtique erit, citra omnem inuidiam. Nam in possessione immensi illius pelagi infinitorum honorum, nullus erit inuidiæ locus, ut inferiores exardeant in superiores. sua enim vnique (iuxta Christi promissum) erit mensura plena, proque sua dignitate, conferta, & coagitata, & superfluens. Igitur cum desiderij cuiusque, sit prorsus impletum, non est cur in mutuis illis honoribus, decorum ab omnibus non seruetur. In hac autem presenti vita, non est sic. Nam cum secundum Philosophum, honor sit in honorante, hoc est, non sit in potestate illius qui honore dignus est, pro suo merito honorari, sed in arbitrio honorantis, fit, ut frequenter, iniuste distribuatur honores. At verò, in illa cœlesti Hierusalem, vbi nulla potest esse voluntas, nisi cum summa ratione coniuncta, nullus est, qui vel proprio possit

Luc. Apoc. 5. 10a. Sap. 5.

Apoc. 3.

Sap. 5.

Phil.

Greg. 31. Moraliz. Eccle. Hiero.

fraudari honore, vel quemquam suo velit defraudare. Vnde manifestè constat, quod sicut presentis vitæ, non est multi faciendus, ita honor illius beatæ vitæ, est plurimi habendus. Nam honor presentis vitæ, (vt dictum est) ab iniquis, & insipientibus exhibitoribus, contingit negari dignis, & concedi indignis: atque adeò non est verus, nec legitimus honor: sed beatorum honor, est legitimus, & verus, qui ab ijs qui prudentia, & probitate præstant, exhibetur: quarum vtraque virtus, illic superbia est, vbi Deus, & visu præsens cognoscitur, & visus, amore amplectitur.

20. ET INCORRUPTIONEM. Hoc dicit, quia prædictus honor & gloria, non erunt transitoria, sicut ea quæ sunt in hoc mundo, sed solida & vera omnibus qui diuina præsentia perfruuntur. Quod enim corruptioni non subditur, ab omni prorsus detrimento, liberum est, qualis beatus est in patria. Vnde manifestè constat, quod in hac vita, nulla contingit vera felicitas, vt potè quæ, in tanta rerum turbulentia, nequeat esse perpetua, & vniformis.

21. HIS AUTEM QUI SUNT EX CONTENTIONE. Hebræorum more loquitur, & significat contentiosos, vt etiam cum dixit, ij qui sunt ex circuncisione, pro eo quod est circuncisi. Est autem contentio, impugnatio agnitæ veritatis, & videtur tangere illos, qui per fidem euangelicam, nolent abijci caremonias legis: item, omnes qui ex proprio vitio, nolent dimittere sua falsa dogmata. Quemadmodum ergo, de patientia & perseuerantia dictum est, quod est fons, & robur bonorum omnium meritorum, ita & contentio contra fidem radix est malorum omnium, ea parte, qua, teste Greg. filia est superbiæ, quæ, vt ait Sapiens, initium est omni peccati: idcirco Hierony. in hunc locum, Audiant, inquit, qui sæpe visi, animositate contendunt, & timeant in consuetudine pessima permanere, ne ista omnia super eos deputentur.

22. ET QUI NON ACQUIESCUNT VERITATI, CREDUNT AUTEM INIQUITATI. Expositio est præcedentis verbi. nam contentio si hominis est, non credere veritati, sed obedire potius iniquitati: & sicut veritas, idem est quod aequitas, ita iniquitas, idem est quod falsitas. quoniam veritas, regula est in intellectu DEI, suæ ipsius voluntatis, cuius comparatione, aequitas constituitur in opere. Euangelicæ veritati, non credebant Romani, sed conscribent iniquitati, vel falsitati, vt relicto creatore, desertirent creaturæ.

23. IRA, & INDIGNATIO, TRIBULATIO, ET ANGSTIA. Hæc quatuor pertinent ad thesaurum malorum, quæ sibi congregauit omnis iniquus: idè non dicit, reddet, sicut dixit de gloria, & honore, quæ sunt ornamenta virtutis, & vitæ æternæ. Bona enim cuncta, ex proposito Dei nobis obueniunt: mala verò, nobis ipsi paramus, præter Dei intentionem. Distinguntur autem hæc quatuor, in hunc modum. Ira, significat executionem iustitiæ Dei, vel dispositionem ad puniendum: quæ quidem erit malis, valde horribilis, dum montibus & petris dicturi sunt, Cadite super nos. Indignatio, significat sententiam iudicis, pronuntiantis peccatores omnes indignos esse vita æterna, dignos verò vltione iustitiæ, prout ipsi conuicti à iudice, & indignati sibi ipsis, manifestè confitebuntur dicentes, Errauimus à via veritatis. Tribulatio, dicitur à tribulo, quæ pungit: vnde ad tribulationem potest pertinere, omne quod dolorem infert. Tribulantur quidem impij, in tartara coniecti, vbi tormentorum doloribus inuolentur, qui, si mortales essent, singulis eos momentis, absumerent. Angustia, dicitur ex hoc quod animus hominis angustiatur, non valens inuenire remedium, contra mala quæ timet, vel iam patitur. Angustiæ mihi sunt vndiq, aiebat Susanna, & quid eligam ignoro. In talibus angustijs erunt damnati, conclusi in inferno, vt neque mors, valeat eos eruere, neque Deus velit eos amplius exaudiri. Nunquid clamorem illius, scilicet

Apo. 6.

Sap. 5.

Dan. 12.

dam.

damnati, ait beatus Iob, audiet Deus, cum venerit super eum angustia? quasi dicat minime. Quamobrem, miseri in inferno, tribulatione simul & angustia, maximè affliguntur.

Orig. Origenes in hoc loco, sapientissimè distinxit tribulationem iustorum in hac vita, à tribulatione iniquorum: videlicet, quòd priorem illam, nulla sequatur angustia, eo quòd subsidium Dei, veluti asyllum sibi constituunt. De qua idcirco tribulatione, ait Paulus, Tribulatio, patientiam operantur. Et rursus,

Rom. 5. Tribulationem patimur, sed non angustiamur. Et David, In tribulatione dilatasti me. Quia de causa Deus de sanctis suis, quos habere novit, intra cordis sui domicilium, gratia, longè lateq; diffusa, dicit, Habitabo in eis, & inambulabo. At verò, iniquorum tribulationem, angustia subsequitur, quæ cumulum suppliciorum perficit: in quorum angustissima corda, diabolus ingreditur, non ut inambulet, sed ut tanquam serpens, lateat in caverna. hæc ille.

24. IN omnem animam hominis, operantis malum.) Sumitur anima pro homine, pars pro toto, ut in Genesi, Iacob cum 70. animabus, idest, hominibus, in Ægyptum, fertur introisse. Vel (in omnem animam,) idest, contra omnem animam, quia sicut gloria sanctorum, ab anima ad corpus derivatur, ita reproborum pœna, primò & principaliter, est in anima, & secundo in corpore: quod propter defectum, & culpam animæ, resurget passibile: quin, & antè corporis resurrectionem, anima interim, contorquebitur. Vbi confutantur hæretici, qui, ut ait Hiero. dicebant, solam carnem delinquere, & animam negant posse peccare.

25. OPERANTIS malum.) Perseverantiam & continuationem in malis significat. Nam ut corona non datur, nisi perseverantibus in bono usque in finem: ita nec supplicium æternum, nisi peccantibus usque ad mortem.

26. IVDÆI primum & Græci.) His primum, prædicatum est Evangelium

DEI, & idèò in tormentis erunt etiam primi, grauiusq; punientur: tum, propter alia commissa crimina, tum etiam, quia magnum fidei donum, reiecerunt. Quo in loco adnotant Theologi, quòd quamuis omnis infidelium pœna ratione infidelitatis, atrocior sit, quàm illa quæ Christianis infligitur, tamen, ob idem peccatum, quòd nobis, illisq; commune est, ut propter adulterium, vel furtum, ad maiora rapiuntur supplicia Christiani, quasi minorem habentes excusationem ignorantia. Seruus enim sciens voluntatem Domini, & non faciens, ait ipsemet Dominus, dignè plangis vapulabit multis.

27. Gloria autem, & honor, & pax, omni operanti bonum.) De gloria & honore, iam supra dictum est. Loco autem incorruptionis superius positæ, ponitur nunc pax: quæ quidem plus significat, quàm incorruptio. Hæc enim tantum excludit, rerum contrarietatem, ad corruptionem tendentium: pax verò, vltra hoc, includit etiam summam animi ac corporis tranquillitatem, ac requiem, summam civium concordiam ac lætitiā, perpetuis vinculis confirmatam. Hæc est illa pax, in die natalis Domini, ab Angelis decantata, quæ exuperat omnem sensum. Quia quidem, veluti quodam muro inexpugnabili, & perpetuo, circumseptæ est, illa cœlestis civitas, vnde & nomen ipsa accepit, Hierusalem. Significat enim visionem pacis. Est autem pax, teste August. ordo tranquillitas, vel ordinata tranquillitas. Nihil ergo ibi videtur, quòd non sit, summo ordine collocatum, nihil deformæ, aut imbecillum, aut nocivum. Nullum ibi periculum, amittendi bonum possessum. Nullus est pauper, aut ignorans. Omnes sunt pleni divitijs ineffabilibus. Omnes sapientes, fortes, speciosi, robusti sunt, & æterni. Et quamuis sapientia, virtus, & pulchritudo, iustitia, & magnificentia Dei, in conditione, & dispositione rerum naturalium appareat, ibi tamen maximè & manifestè in magnitudine gloriæ sanctorum, conspicitur.

28.

28. OMNI operanti bonum.) Videlicet, omnibus dicbus vitæ suæ: nam iuxta Proverb. Omni tempore diligit, qui amicus est, & bona cœlestia, dabitur solis amicis Dei.

29. Iudæo primum & Græco.) Quia primi erunt in honore, qui primi fuerunt, in fide & labore.

30. NON enim est, acceptio personarum apud DEUM: quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt: & quicumque in lege peccaverunt, per legem, iudicabuntur.) Equissimus est iudex erga omnes Deus: reddet unicuique præmium, pro factis suis. Nec enim est apud Deum, vilius personæ respectus, ut Ex personæ respectu suæ operum examinatione, hunc iudicet, illum saluet, quemadmodum apud homines iudices esse solet: sed is idem, pariter & æquus est omnibus. Proinde, (Quicumque sine lege,) scilicet scripta, peccaverunt Gentiles, (sine) scripta etiam (lege) propter solam naturalis dictaminis transgressionem (peribunt.) (Et quicumque in lege) idest contra legem, scilicet scriptam (peccaverunt) eam transgredientes, (per legem iudicabuntur,) idest, condemnabuntur.

31. NON est acceptio personarum apud DEUM.) Acceptio personarum vitium est iustitiæ distributiæ contrarium: quòd tum quidem contingit, quando iudex, qualitè respicit personæ, nihil ponderis habentem ad causam: ut si aliquis prælatus, propter consanguinitatem, bona ecclesiastica conferat indigno. Non enim conueniens est ratio conueniens distributionis bonorum spiritualium. Si verò in bonis distribuendis patrimonialibus talem quis habeat respectum, non est cur censetur personarum acceptor: nam consanguinitas est causa conueniens ad hoc. Quia igitur Deus, omnia conuenientissima ratione facit, non cadit in ipsum, personarum acceptio: disponit enim omnia suauiter. Nec valet aduersum hoc si dicas, quòd peccatorum quoddam, in suis peccatis

relinquit, quoddam verò ad se vocat: quia ut dictum est, personarum acceptio, vitium est, iustitiæ distributiæ contrarium: iustitiæ verò nulla est ratio, vbi non est ratio debiti: Deus autem nõ ex debito, sed gratis, ad pœnitentiam vocat. Nullus ergo apud Deum, est personarum respectus. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, ait Paulus, sed secundum suam misericordiam, saluos nos fecit. Similiter in prædestinatione sanctorum, cum longè minor inueniatur ratio debiti, sed summa misericordia, non datur illis personarum acceptio. At verò, in adultis iudicandis, de quibus hæc proprie, agit Paulus, acceptio esset personarum, nisi pro cuiusque meritis, illis tribueretur præmium. Nam quamuis per se officijs humanis, non valeamus assequi futuram gloriam, diuina tamen præeunte gratia & cooperante eadem, tanquam obsequijs filiorum Dei, debentur æternæ vitæ præmia ex ipsius stipulatione, qua, seruantibus mandata, vitam illam promittit. Paruuli verò, in omni æuo, sine proprijs operibus, partim, ob meritum, fidemq; Christi, aliquo sacramento applicitum, vel in lege naturæ, aliquo sacrificio, recipiebantur in regnum. Partim verò (ut qui tale sacrificium, vel sacramentum non receperunt) ob peccatū Adæ, inde exulabunt, absque pœnarum verò sensu. Nam sicut in ipso, omnes deliquimus, ita in Christo, omnes meruimus, quibus eius applicatur fides. Et ve reprobi, ob parentis noxam, sententiam exilij, perferunt: ita & prædestinati, ob merita Christi, sempiternæ potiuntur hereditatis. Vnde constat, nullam in eis subesse personarum acceptionem, sicut nec in angelis, quos Deus absque discrimine omnes ante propria merita, sua dignatus est gratia, quemadmodum & nostros primos parentes. Omnes igitur mortales, ex æquo iudicabuntur secundum merita: adulti, secundum propria: paruuli verò, secundum communia, nempe Christi, aut primorum parentum. Nihil tibi proderit, ô homo, in causa animæ tuæ, ante tribunal Christi, quòd fueris Romanus, aut Hebræus, Græcus, aut

aut barbarus, nobilis aut ignobilis, ad hoc quod rationem vitæ præterita, exactè non reddas: quinimo, tanto utiq; maiore redditurus es, quanto plus boni, dum adhuc viueres, accepisti de manu Domini: & pro meritis tuis, erit merces tua, siue in bono, siue in malo.

32. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt.* Hunc locum, sapienter vt omnia, explicat D. Hiero. cuius verba sunt hæc. sine lege, inquit, litteræ, in lege naturæ. Hoc loco, peribunt & iudicabuntur, vnum voluit intelligi. quia & qui perit, per Dei iudicium perit, & qui iudicatur, peccator perit, sicut scriptum est, quia peccatores peribunt. Nam & similes illos facit, dicendo, non auditores tantum iustos esse, sed factores. Et paulò inferius dicit, Gentes in die Domini iudicandas. Quis enim dubitat, tam sub lege positos, quam sine lege degentes, nisi Christum crediderint, perituros? Hæc Hiero. Animus verò Apostoli, per hæc verba, & quæ immediatè sequuntur, est, ostendere quòd non sit personarum acceptio apud Deum, eo quòd omnes qui peccant, puniuntur. Iudæos item demittere, qui ex eo quod legem receperant, putabant immunes fore, à reddenda ratione malefactorum suorum: vnde subditur.

33. *ET quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.* Intelligit legè scriptam, datà Iudæis, per quam utiq; omnes, illius transgressores, iudicabuntur.

34. *NON enim auditores legis, iusti sunt apud DEUM; sed factores legis iustificabuntur.* Hoc directè tendit aduersus gloriationem Iudæorum, iactantium se suprà gentes, de accepta lege: idè Apostolus rationem reddit, quare non sint Gentibus meliores. Dixerat enim quicumque lege accepta peccauerunt, per legè iudicabuntur, non enim auditores legis, iusti sunt, &c. ac si diceret, non satis est audisse legem, vt iustus habearis apud Deum, ne quid nomine tibi blandiaris o Iudæe, (sed factores legis iustificabuntur.) idest, qui

factis ac moribus, legem exprimunt, præstantq;: ij denique, iudice Deo, iusti habebuntur.

35. *Factores legis iustificabuntur.* Intelligitur de credentibus. Fides enim Christi, siue implicita, siue explicita, semper fuit radix & fundamentum iustitiæ Dei, iuxta illud supra dictum, Iustitia Dei, in eo reuelatur ex fide in fidem. Ex fide articulorū, in fidem præmiorum. ex fide cordis, in fidem operis. Adultus ergo qui vult iustus fieri apud Deum, opus est in primis, vt credat quæ Deus & ecclesiæ dicit, deinde vt faciat quæ fides præcipit: videlicet, vt respiciat vitæ præteritæ, vt speret præmium promissum, vt baptizetur, in nomine Patris &c. hæc ad primam iustificacionem. Quæ verò deinceps sequuntur opera, deseruiunt ad augmentum prioris: & sic intelligitur illud Iacobi Apostoli. Estote factores verbi, & non auditores tantum, si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro, &c. & illud Saluatoris, Qui audit verba mea, & non facit ea, similis est viro stulto, qui autem audit, & facit, similis est sapienti. Abeant ergo stulti Lutherani, qui à diabolo suasi, audent asserere, solam fidem satis esse ad salutem. Disperdat illos Deus tanquam mendaces, & faciat illos descendere in infernos viuentes.

36. *Quoniam enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legi sunt faciunt: eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis, scriptum in cordibus suis: testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum, accusantium, aut etiam defendentium, in die, cum indicabit Deus occulta hominum, secundum Euangelium meum, per Iesum Christum.*

Ostendit quòd factores legis, etiam si non sint auditores, iustificabuntur. Nā Deus amplectitur, approbatq; beneficia, etiam si nulla sit lex: & magis auctatur eos qui cum legem habeant, legi non obediunt: quanquam nullis omnino deest lex. (Cum enim gentes,) idest,

nationes, (qua legem non habent,) scilicet Mosaicam, (naturaliter,) idest, naturæ ductu, (qua legi sunt,) idest, quæ lege iubentur, (faciunt,) scilicet vitæ. (Eiusmodi legem non habentes,) idest, quanuis nullo legis Mosaicæ præscripto, moneatur, tamen, (ipsi sibi sunt lex,) idest, legis vice: propterea quod (ostendunt opus legis, scriptum,) idest, insculptum, non in tabulis, sed (in cordibus) idest, in mentibus suis: & quiddid apud eos qui sub lege viuunt, geri solet apud tribunal, hoc in istorum pectore geritur: dum pro eis, aut aduersum eos (testimonium reddit illis conscientia ipsorum & cogitationum,) idest, cogitationibus, genitiuo pro ablatiuo, more Græcorum, vel conscientia cogitationum, idest, quæ constat ex cogitationibus, (inter se inuicem,) scilicet, altercantibus, quid faciendum vel non faciendū. quæ quidem cogitationes, secundum doctrinam euangelij Christi, erunt accusantes, aut defendentes nos in die iudicij, propterea inquit, accusantium, aut etiam defendentium, idest, accusantibus aut defendentibus nos (in die) iudicij, (cum indicabit Deus occulta hominum.) Nam quod nunc fit in præcordiorum latebris, tunc palà fiet sub omnium oculis, pronuntiante eo, cui nihil est occultum. & secundum hæc. scilicet conscientia testimonium, & cogitationes quas olim habuerant, iudicabit illos Deus, quia bonum, malumvè non ignorasse, probantur, ac proinde cogitationes defendent, aut accusabunt eos in die iudicij. Verū in hoc iudiciū, ager Deus (per Christum) filium, nunc Dominum ac seruatorem, olim iudicem futurum totius humani generis. atque hæc quidem erat pars euangelij quod Paulus prædicabat, ne quis fabulam, aut somnium esse putet: propterea dicit (secundum euangelium meum,) scilicet, quod ego prædico.

37. *GENTES quæ legem non habent.* Intelligitur de lege scripta, solis Iudæis data. Sed ne Iudæi superbirent, quòd præter suam, nulla esset alia lex, addit, quòd & gentes habebant legem & ser-

uabant illam melius illis. In quo vicissim, honorem Ethnicorum resarcit, in quos suprà, acri accusatione, inuectus fuerat. Vnde dicit.

38. *Naturaliter ea quæ legi sunt faciunt.* Intelligitur hoc, non de præceptis iudicialibus, aut cæremonialibus, quæ ad Iudæos solos pertinebant, qui proinde soli, ad eorum obseruationem tenebantur: sed de moralibus, quæ sunt præcepta decalogi, quibus vniuersum humanum genus, natura ipsa, tum instituit, tum etiam obligauit. Naturaliter, inquit, ea quæ legi sunt faciunt; nõ dicit omnia, hoc enim fuit solius naturæ integræ, in primis parentibus; qui, parte sensitua per iustitiam originalem rationi subdita, poterant naturaliter implere omnia præcepta, quoad substantiam operum. Nos verò in natura lapsa, non omnia, sed tantum aliqua. Vnde Augusti. neque in malis, inquit, adeo est de trita imago Dei, quin in sua impietate, aliqua legis opera faciant: licet, tam illi, quam nos, absque gratia nequimus vllum meritorè adimplere. idè non dicit, naturaliter legem complent, sed quæ legi sunt faciunt: quæ si fecissent, vel si faciebant, Deus tunc succurrebat illis per speciale auxilium, illustrando eorum mentes altiori lumine, quo possent in Dei amicitiam recipi, & iusti apud ipsum haberi, sicut & de beato Iob dicitur, quod erat iustus, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo. Et ipsemet hoc ipsum testatur, dicens, velligia eius, idest, præcepta naturalia, secutus est pes meus, idest, vita mea, vias eius custodiui.

39. *IPSI sibi sunt lex.* Philosophus inquit, quod lex est sermo, coactionem habens, ab aliqua prudentia & intellectu procedens. Est autem quadruplex dignitatis gradus in hominibus; vt notat S. Tho. primus & supremus est eorum qui non ab alijs, sed à seipsis interiorius inducuntur ad virtutem. Secundus est eorum, qui inducuntur ab alio, sed sine coactione. Tertius verò eorum, qui coactione indigent ad hoc quod fiant

fiant boni. quartus denique est eorum, qui nec coactione, ad bonum dirigi possunt: de quibus est illud Prophetae. Frustrā percussī filios vestros, disciplinam non receperunt. De primo igitur gradu, intelligitur hic Apostolus, quatenus aliqui Ethnicorum, fugebantur officio legis ad se ipsos, ut ait D. Tho. instruendo se, & inducendo ad bonum per lumen naturalis rationis, non tamē, sine aliquo cœli favore. Et hoc etiam modo intelligitur illud Apostoli, ad Thimoth. iusto non est posita lex: hoc est, exterius lege non cogitur: sed posita est iniultis, qui indigent exterius cogi.

40. QVI ostendunt opus legis, scriptum in cordibus suis. id est, illi qui sibi sunt lex, ostendunt operibus exterioribus, quod habeant interius in voluntate, scripta omnia opera, quæ lex rationis præcipit ut faciant, qualia sunt, Deum diligere plusquam se, & proximum tanquam se, & quæ ex his proficiuntur opera.

41. IN cordibus suis. Cor nostrum, est quodam membrum, in cuius cellularis spiritus vitales, motoresq; ingenerantur: atque hac ratione, transfertur nomen cordis in sacris literis, ad significandam voluntatem, quæ omnium est potentiarum motrix: quare & tota mente, & toto corde, iubemur Deum diligere. & quia omnis qui amat, habet id quod amat in corde, ideo illi qui amant vivere secundum legem rationis, habent opera legis in cordibus quasi scripta, quæ illis ratio ostendit, & præcipit ut faciant: & sic exterius ostendunt, quid habeant interius, & glorificant patrem verum, qui in cœlis est.

42. Testimonium reddente illis conscientia ipsorum. Conscientia, ut ait D. Tho. est applicatio scientiæ, seu cognitionis habitæ, ad opus particulare, qua iudicatur, rectum ne sit, an prauum: & quia iudicium sumitur, collatione facta ad rationem, quæ est lex actionum, seu norma, fit, ut testimonium conscientiæ, sit manifestum indicium operum

legis, quæ scripta sunt in cordibus nostris. Est ergo sensus, quod cum gentes, in lumine naturali, conscientiam habeant, unum esse colendum, summum rerum opificem, eaq; à nobis præstanda alijs officia, quæ nobis metipsis optamus, per id ostendunt, rem legis insculptam gestare in cordibus. ex quo etiam manifestum fit, quod vivere secundum rationem, est homini naturale: peccare verò, est contra naturam hominis, quatenus homo est.

43. ET inter se inuicem cogitationum. Quod dixit, conscientia ipsorum, exprimit, dum ait, (& inter se inuicem cogitationum:) id est, conscientia quæ constat ex cogitationibus, inter se se inuicem, scilicet altercantibus de veritate & iustitia: & qualis fuerit cogitatio, talis erit, & conscientia. tu igitur, cogitas, quod fur tum & homicidium sunt fugienda, si hæc non fugis, contra conscientiam agis. tu cogitas, quod vnus Deus, est super omnia colendus: si eum colis, secundum conscientiam agis. sed si animus est anceps, cogitationem sequere, quæ tibi videatur, secundum ius esse naturæ.

44. Accusantium, aut etiam descendantium, in die, cum indicabit Deus occulta hominum. Cogitationes quæ nunc sunt occultæ, erunt in die iudicij omnibus manifestæ: quarum aliqua, accusabunt reprobos, propter eorum praua opera, cogitationibus bonis contraria: aliqua tuebuntur ignorantes, ignorantia scilicet inuincibili, dum cogitatio illis bona fide persuasit, licitum esse quod faciebant. Vnde sicut Iudæi iudicabuntur per legem scriptam, ostendentem eis viam veritatis: ita gentes, immò & omnes peccantes in ius naturæ, iudicabuntur per suas cogitationes, eandem veritatem proclamantes. & sic potest intelligi, quomodo conscientia in hoc seculo, fiduciam parit: & in futuro, gloriam: dicente beato Euangelista Ioanne, Si cor nostrum, non reprehendit nos, fiduciam habemus ad Deum. & Apostolus, Gloria, inquit, nostra, hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.

45. Cum

45. (VM indicabit DEUS occulta hominum.) Conscientia & cogitatio humana, oculis humanis omnino est occulta, ac proinde solus Deus de illa iudicare potest, & iudicabit, in illo die cum illuminabit abscondita tenebrarum, ad confusionem iniquorum, laudem verò bonorum. illi enim contra, hi verò, secundum suam conscientiam, operati sunt. Tunc ergo cognoscuntur dolo si, fallaces, duplices corde, hypocritæ, & traditores, & huiusmodi: qui omnes magnam Dei sentient indignationem.

46. PER IESUM CHRISTUM. Christus Dominus, constitutus est à Deo, iudex vivorum, & mortuorum, nam ei, tanquam redemptori competit vniuersale iudicium, in quo videbitur ab omnibus, siue bonis, siue malis. iuxta illud beati Ioa. in Apocal. Videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, sed à bonis quidem videbitur, etiam secundum gloriam diuinitatis, dicente Iſaia, Regem in decore suo videbunt. à malis verò secundum naturam humanitatis tantum, quia scriptum est, Tollatur impius, ne videant gloriam Dei.

47. Secundum Euangelium meum. Hoc quod prædictum est de futuro iudicio, est vna pars euangelij, quod Paulus prædicabat. Et quod supra vocauerat euangelium Dei, dicit modò euangelium suum: aliter tamen, & aliter euangelium quidem Dei, tanquam auctoritatis, & reuelatoris ipsius: suum autem, tanquam ministri. Et quantum baptisimi, esse etiam minister, non poterat propriè dicere baptismum suum: quia in baptismo, nihil operatur industria hominis. Sed in euangelio prædicando, industria hominis operatur: iuxta illud, Prout potestis legentes intelligere, prudentiam meam in ministerio. Baptisimus, & gratiam confert, & est professio fidei: ideo tantum dicitur Christi, per cuius vnus gratiam, & fidem, iustificamur. Euangelium verò sanctificationem etiam operatur, mouendo, scilicet, audiētium animos, quod ministris suo quoque modo conuenit.

48. SI AVTE M tu Iudæus cognominaris, & requisicis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti voluntatem eius, & probas utiliora instruetus per legem, confidus te ipsum esse ducem cecorum, lum. en eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ et veritatis in lege. qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui predicas non furandum, furaris? qui dicis non macchandam, macharis? qui abominaris idola, sacrilegium facis? qui in lege gloriaris, per prauaricationem legis, Deum inhoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est. Circuncisio quidem prodest si legem obserues, si autem prauaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Si igitur præputium insuis legis custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te qui per literam et circuncisionem prauaricator legis es? Non enim qui in manifesto, Iudæus est: neque quæ in manifesto in carne, est circuncisio: sed qui in abscondito, Iudæus est: & circuncisio, cordis in spiritu, non litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. Conuertit se ad Iudæos, docens: opere, non nomine tantum, debere esse Iudæum, eumque esse verum, cuius occulta sunt bona, respiciens ad illa prima verba huius capituli, inextinguibilis es omnis qui iudicatis, & prætereà amplificat quod dixerat, non auditores, sed factores legis, & stimari apud Deum, ut potest quod non solum facientes naturaliter legem sine auditu, iusti olim habebantur, verum quod auditores contra, absque opere, peiores sint existimandi. Inquit ergo, (Si autem tu Iudæus,) quasi dicat, audi me nunc o Iudæe, ut conuertatur tua elatio, (si tu Iudæus cognominaris,) cuius cognomento tibi places, (& requisicis in lege) tibi à DEO prodita, quasi per eam certificatus in credendis, & in agendis, (& gloriaris in Deo,) tanquam in auctore tuæ religionis, per quem legem accepisti, (& nosti voluntatem eius, & probas) id est, potes probare prægentibus (vltima.) Ut non solum ipse discas

Esierc. 2.

Tho.

Thi. 1.

Tho.

Aug. 1.

de civ.

1. Ioa. 1.

2. Cor. 1.

Ad. 10.

Apoc. 1.

Isa. 33.

Eph. 3.

E

noscas quæ fugienda, quæ expetenda sint, veracitiam quæ in bonis præcipua, & hæc quidem dignoscis (*instru-ctus per legem*.) idest magisterio legis edoctus, & ex sacris literis à Deo profectus, (*confidis*) etiam, (*te*) scilicet posse (*esse duces cæcorum*) vel cæcis, (*Lumen eorum qui in tenebris sunt*.) quasi dicat, confidis te præluere posse ijs qui in tenebris versantur, hoc est, (*Eruditorē*) esse posse (*insipientium*) idest, parum sapientium, (*magistrum*.) idest, doctorem, (*infantium*.) idest, stultorum, (*habentem formam scientiæ & veritatis in lege*.) quasi dicat, id est ita confidis, & hæc iactas, quia habeas formam veræ scientiæ, & certæ veritatis in lege, idest per legem ad quam semper respiciens errare non potes. Hoc igitur tibi lex præstitit, ut formam, vitæ quæ præscriptum, ac veri normam teneas, sed non idem Ethnico præferes: In eis quæ si dicat, non opinor, imo lex facit, ut deteriorum etiam causam sis habiturus apud tribunal Dei, nisi secundum legem de qua gloriaris, vitam institueris: itaque scientiâ quam iactas, in te retorquebitur. Quid enim mihi te iactas, legis ostentator? (*Qui ergo alium doces, te ipsum non doces?*) idest, cur te ipsum non doces? (*qui prædicas non esse furandum, furaris?*) idest, ipse furtum committit? (*qui dicitis,*) idest, denuncias, (*non malechandum,*) idest, vitandum esse adulteriam, (*maritari?*) idest, ipse committit adulterium? (*qui abominaris idola*) idest, execraris simulachrorum cultum (*sacrilegium facis?*) idest, sacrilegio polueris? (*Qui in lege*) idest, de lege, Deo authore data, (*Gloriaris,*) idest, iactas temetipsum apud homines, ac vendas, idem (*per præuentionem legis*) legem transgrediendo, (*DEVM.*) scilicet legis authorem (*inhonoras?*) idest, dedecoras, ac dehonestas, & vnde tibi gloriam aucuparis apud alios, hoc illi veritas in præbuit, cui soli omnis debetur gloria? Quid enim est istud aliud quam de honestate Deum, quod quidem in te est, nam ad ipsum, nulla peruenit ignominia. Ecce enim gentes, vestram malam conuersationem viden-

tes, vos inducitis in Dei blasphemiam, de quibus olim questi sunt sacri Vates, nominatim autem, Eliaas, & Ezechiel, (*nomen*) inquit (*DEI*) per vos, idest, culpa vestra, (*Blasphematur*) idest, male audit, ac probri afficitur, & ignominiosum habetur (*inter gentes*.) scilicet, idolis deditas, dum Dei, legisque, inuoluntati gloriantes, impiè viuitis. (*Circumcisio quidem prodest, si legem obserues,*) ac si diceret, non satis est, Iudæum esse natum, aut in Iudæorum religionem cooptatum esse, sed eatenus profuerit tibi circumcisio, si id præstes, cuius gratia data est circumcisio, scilicet, vita præstes, quod cæremonii profueris. (*Si autem præuicator legis sis,*) idest, si legem transgredieris, (*Circumcisio tua, præputium facta est,*) quasi dicat, nihil confert circumcisum esse, cum apud Deum perinde sit, quasi præputium habeas incircumcisum. (*Si igitur præputium,*) idest, præputiatus homo (*institias legis, custodiat, nomen præputium illius in circumcisioem reputabitur,*) idest, gentilis homo seruans legem, reputabitur pro circumciso. ac si apertius diceret, quem admodum Iudæo, circumciso, vertitur in præputium, nisi reliqua item legis edicta præstet, quæ ad bonos mores faciunt, ita nihil obest Ethnico præputium, imò pro circumciso habebitur ipsi Deo, si ignoratis, & neglectis legis cæremonijs, ea præstet, in quibus summa legis finisque sita est, videlicet, integram, puramque vitam: scilicet, Christo, qui legum omnium est summa, obtemperet. (*Et iudicabit,*) idest, stabit in iudicium, aduersum te, (*id quod ex natura est præputium,*) idest, præputiatus homo (*Legem consummans,*) idest, implens, iudicabit inquam te, (*qui per litteram & circumcisioem,*) idest, qui litteræ inhærens tantum, & circumcisioem, (*præuicator,*) idest, transgressor (*legis es*) minima obseruas, & præcipua omitens, cæremonialia implens, & moralia transgrediens: & ita non solum æquabitur in hac parte Ethnicus Iudæo, verum etiam præferetur, ut hoc ipso Iudæo melior habeatur, quod circumcisionem nesciat, id est quæ Ethnici innocen-

centia damnabiliorem ostendit Iudæi impietatem: quod iam alienus à legis professione, legis tamē finem ac mentem, vita exprimat, cum Iudæus verbis, ac syllabis legis innitens, & circumcisionis nota legē profectus, viole id quod est totius legis caput. (*Non enim qui in manifesto,*) idest, coram hominibus (*Iudæus est,*) hunc scilicet, Deus, verum Iudæum spiritualiter reputabit, (*Nec quæ in manifesto, in carne est circumcisio*) idest, circumcisionem carnis exteriorē, Deus, veram reputat, (*sed qui in abscondito Iudæus est,*) idest, iustitias legis obseruans, hic inquam coram Deo, Iudæus est, (*et circumcisio cordis,*) scilicet, vera est, quæ (*in spiritu,*) scilicet, sit, (*non littera*) idest, carne: (*Cuius laus non ex hominibus sed ex DEO est.*) qui intuetur abscondita cordium, eiusque calculo comprobari, solida felicitas est.

49. *SI autem tu.*) Hactenus in tertia persona, locutus est cum gentibus, nunc vero apostrophè vitur in secunda, ad Iudæos, quæ vehementiorem habet insultandi acrimoniam.

50. *Iudæus.*) Triplex fuit Iudæis, honorificentia nomen, ut in hoc loco adnotauit Ambrosius, à tribus patriarchis deductam, gloriabantur enim se fuisse filios Abraham, quod filii meritum, nuncupabantur & honoris gratia Israelitæ à Iacob, qui propter auctam in ipso eandem filium, appellatus est Israel. tertio, dicti sunt Iudæi, non à Iuda Machabeo, ut quidam dicunt, forte propter hoc, quod Iudas Machabeus, gentem illam multis in locis dispersam congregauit, & protexit. inuenitur enim nomen Iudæorum ante Iudam Machabeum, iuxta illud Hester, Iudæis noua lux orti visa est. sed à Iuda Patriarcha dicuntur Iudæi: tum, propter historiam diuisionis tribuum. cum enim tempore Roboam Regis, decem tribus ab eius regno se segregarunt, & vitulum aureum adorauerunt, hoc peccatum, in transmigrationem sunt ductæ ab Assyrijs, de quorum reuersione, nulla sit mentio in scriptura, ut ait S. Tho. sed

potius terra mansit occupata ab alienigenis, qui postmodum Samaritani sunt dicti. duæ autem tribus scilicet Iudæ, & Benjamin, adherentes regno Roboam, perseverauerunt in cultu & lege Dei & quantum in captiuitatem Babylonis fuerunt ductæ, postmodum tamē per Cyrum Regem Persarum, sunt reducti in terram suam. & quia tribus Iudæ maior erat, ab ea gens tota illa denominabatur, non solum illi qui erant ex tribu Benjamin, sed etiam de alijs tribus reuertentibus, qui se illis adiunxerunt. tum maximè, propter significationem Christi, inde descendens, in cuius figuram, benedixit ei pater suus dicens, Iuda, te laudabunt fratres tui. Gen. 49. inter gentes autem, maximè inter Græcos, & Romanos, hoc nomen, fuit cælebris populus absconditus.

51. *Cognominaris.*) Ut contundat eorum arrogatiam, non concedit illis rem, sed nomen tantum, in sine conclusurum, non esse verum Iudæum, qui in manifesto circumcisionem gestat in carne, sed qui in spiritu, circumcisus est corde, declarans etiam per hoc, quod non auditores sed factores legis, habentur iusti apud Deum, & quod Deus non sit personarum acceptor. non enim propterea quod Iudæus quispiam sit, aut cuiusuis illustis profapia, meliori loco est apud ipsum.

52. *Et requiescit in lege.*) Qui dubius est intellectu, non quiescit, sed vtrunque sollicitatur: qui autem sapientiæ certitudinem accipit, mente quiescit. hinc sapiens, intrans, inquit, scilicet, sapientia, in domum meam, conquiescam cum illa. Iudæus quidem per legem, citrà negotium philosophiæ, habebat certam ac veram cognitionem de credendis, & agendis, idem in lege quiescebat, præterquam nihil amplius sibi deesse ad salutem arbitrabatur.

53. *Et gloriaris in DEO.*) idest, gloriaris te solum nosse Deum, ipsumque velut authorem tuæ religionis iactas. Aug. in præposere, ut ait Aug. de Deo gloria de spu, et bantur ha.

bantur isti, non scilicet eo modo quo postulat gratia, quæ non operum meritis, sed gratuito donatur. at ita isti gloriabantur in Deo, velut qui soli meruissent legem eius accipere, quam sua iustitia arbitrabantur implere.

54. *Et nosti voluntatem eius.* scilicet per legem, cuius est munus ostendere animum & voluntatem legislatoris.

55. *Et probas vtiliora.* id est, scis approbare, eligendo non solum bona à malis, sed etiam meliora minus bonis, qualia sunt quæ pertinent ad amorem Dei, & proximi, quod erat maximum

Mat. 22 in lege mandatum

66. *Instructus per legem.* id est, magister legis edoctus, & ex sacris literis à Deo profectus, scilicet nosti voluntatem Dei, & dignoscis quæ fugienda, quæ expetenda sint, quæque in bonis præcipua: ut supra. & nota, quod non dicit, facis voluntatem Dei, aut vtiliora, sed nosti, & probas: ut per hæc describat qualitatem personarum, quas Deus non respicit, cum in eis iustitia non consistat, quin potius cum eiusmodi privilegiis, beneficia potius sint Dei, quam ipsorum merita, magis eos inde pudefaciat, redarguitque, vrgentius ingratitude.

57. *Confidis teipsum esse ducem cæcorum.* Prima incitiae causa est, cum quis caret ingenio, seu mentis oculis, aut lumine rationis, huiusmodi tanquam cæcus, non potest doceri viam, sed tantum duci, hoc est, non potest lumen scientiæ percipere, ut ipse per se videre possit quid sit agendum, sed præbet ei homo ductum ut cæco, mandando quid sit agendum, quoniam mandatorum rationem non agnoscat. Hoc muneris arrogabant sibi turgidi Iudæi, conuersi ex Iudaismo, ideò non dicit, dux es eorum, sed confidis, ut eorum notaret iactantiam: & respondet hoc primæ dignitati, quæ dixerat, Iudæus cognominaris, quasi inde posset tanquam videns, (quoniam notus in Iudæa Deus) cæcos Gentiles ducere.

Pf.

58. *Lumen eorum qui in tenebris sunt.* Hi sunt qui defectu præceptoris versantur in tenebris ignorantiae, cum aliis sint apti ad discendum, si esset qui eos doceret: & respondet hoc, ei quod dixerat, requiescis in lege: quæ quidem lumen est, & lux vitæ, iuxta illud, Lex Domini immaculata convertens animas, 2° præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Apti quidem erant Ethnicorum multi ad discendam veritatem: ideò filius Dei venit in mundo factus homo, quod posset eos docere, & illuminare sedentes in tenebris, & umbra Lnc. 1° mortis, sua lege euangelica.

59. *Eruditorem inspicientium.* Hi sunt, qui quavis habeant ingenium, & lumen intellectus alicuius disciplinæ, nondum tamen in ea consummati, indigent magistro qui erudiat eos, id est, eruat à ruditate, quæ à principio inest omnibus qui instruuntur. respondet autem hoc, ei quod dixerat, gloriaris in Deo, quia nulla est alia sapientia quam nosse Deum, nec est alia gloria, in hoc gloriari, inquit, qui gloriatur, scire & nosse me. Hæc enim est vita æterna, ut cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum. 10a. 19.

60. *Magistrum infantium.* Hi sunt parvuli ætate vel sensu qui indigent docteri primæ rudimenta: & respondet, ei quod dixerat, nosti voluntatem DEI. Nam secundum hanc tradenda sunt primæ religionis principia.

61. *Habentem formam scientiæ, et veritatis in lege.* Formam, inquit Christus, non rem, sed imaginem, & exemplar veritatis, quam opere non imitatis: cum tamen gentes, sine tam expresso exemplari, ductum naturæ sequuntur, similes his sunt non pauci Christiani concionatores, qui sola forma scientiæ & veritatis contenti, verbis, non exemplo, volunt docere alios. dicuntur autem habere formam, quia habent sapientiam, & sanctorum dicta, in authoritate, quasi quandam regulam, seu formam eorum quæ docent.

61.

62. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces?* Opprobrio confundit Iudæos, comparatione ad laudem supra memoratam gentium, qui legem non habentes, ipsi sibi erant lex. Iudæi contra, legem habentes, in dō & docentes legem, erant legis violatores: quapropter, deteriori causam apud tribunal Dei erat Iudæus habiturus, quam Ethnicus, quia secundum legem de qua gloriabatur, vitam non instituebat. itaque scientia, quam Iudæus iactabat, in ipsam retorquenda erat: quid enim se alijs iactabat legis ostentator, qui alios docens, seipsum non docebat?

63. *Qui prædicas non furandum, furaris? qui dicit non mæchandum, mæchavis?* A nobis hæc crimina, explicitissimè prohibentur in decalogo, tanquam lethalia, non tantum operis, sed & cordis. non concupisces, inquit, domum proximi tui, non desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bovem non asinum. & pro vno boue, quinque petebantur, pro vna ouicula, quatuor. sed & de adulterio, decretum erat capitale supplicium, tam contra mæchum, quam contra adulteram. gentibus verò, non erat tam lucida notitia, nec tam distincta animadvertio: ideò maiori erant Iudæi vituperio digni. Ambrosius verò, & Aug. interpretantur hæc mysticè, dicentes, quod Iudæi, aduentum Christi manifestam furabantur, id est, calabant: & relicta lege euangelica, adulterium faciebant cum Synagoga.

64. *QUI abominaris idola, sacrilegium facis?* Idololatriam vocat in hoc loco, sacrilegium, quod est sacrorum violatio, & contaminatio. crimen hoc, erat præcunctis alijs abominabile in lege. Nihil enim frequentius, nec tanta vehemètia, erat in ea prohibitum, quam non facietis vobis idolum, & sculptile, nec titulos erigitis, neque insignem lapidem ponetis in terra vestra, ut adoretis eum: ego enim sum Dominus Deus vester. & in Deut. iubebantur aras idolorum subvertere, confringere statuas, locosque succidere & sculptilia comburere. &

Leu. 16.

Deu. 7.

denique, ne inferes quidquam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema: quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum ac sordes, abominatio- ni habebis, quia anathema est. adeò erat execrabilis idololatria, ut nec tangere illis liceret, idolothita: & hoc est quod ait, *abominaris*. scilicet per professionem legis: & tamen sapissimè atque adeò scèdissimè, illa polluti fuerunt impietissima abominatione, ut ab initio statim receptæ legis constat, quando aurum confluxit, in execrandum vitulum, & historijs, tum Salomonis, tum sacris alijs compluribus, scriptum est.

65. *QUI in lege gloriaris, per prauaricationem legis DEVM inhonoras?* Quæ Thō. admodum legis obseruantia, in bonis operibus, est occasio videntibus ut honorent Deum, ita etiam transgressio legis per mala opera, occasio est videntibus blasphemandi. Propter hoc igitur Saluator noster, inducebat discipulos ad bene operandum, dicens, sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cælis est. Et beatus Petrus, ex bonis, inquit, operibus vos considerantes, glorificent Deum, qui scilicet est, adiutor vester in bonis, minime verò in malis. scopus itaque Christianæ vitæ, debet esse honor, & gloria Dei, tali enim sine, nullus noster labor, nullumque tempus amittitur, & omnia opera nostra, erunt valde bona, & verus honor, veraque gloria, ex ipso nobis accrescent. è contra verò, in epist. ad Thim. hortatur Paulus eos qui sub iugo seruitutis agunt, ut dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini, & doctrina fidei blasphemetur: hinc etenim, hoc est, ex praua Christianorum vita, omnis blasphemia, & omnium hæresum pestis proficiscitur. Ait ergo Paulus, o tu Iudæe, qui in lege gloriaris, id est de lege: Deo autore data, temetipsum apud homines iactitas, ac venditas, idem per prauaricationem legis, id est, transgrediendo legem, Deum legis autorem inhonoras, id est, dedecoras, ac dehonestas, & vnde tibi gloria

E 3 auct.

aucuparis apud alios, hoc illi veris in probum, cui soli debetur gloria, quid enim est istud aliud quam dehonere Deum? quod quidem in homine est, nam ad Deum nulla pervenit ignominia, ut supra dictum est.

66. *Nomen enim Dei, per vos blasphematur inter gentes.*) Nam gentes videntes Iudæorum malam conversationem, existimabant hoc provenire ex mala instructione legis à Deo traditæ. & sicut per bona opera eorum, benedicebatur Deus, ita, non rectè conuersantibus Iudæis, blasphemabatur. idem dicendum videtur nunc, de Christianis nostris & de paganis, quoniam & de Christianis ecclesiasticis & secularibus, hi enim suo modo blasphemant nomen Christi, si non verbo, certè in opere, nã fatentes se nosse Deum, factis autem negant, ut inquit Paulus. dum enim vident ecclesiasticum, qui est lux mundi, sal terræ, iniquè agere: maiori cum audacia, & absq; vilo timore, & quadam animi securitate, secularis perpetrare mala. Sed vã vtriusq; vã cæcis, ex ore ducibus, ambo in infernam cadent, sed profundius cadent dices, à quibus, ut ait Petrus, necesse est, ut incipiat iudicium Dei.

67. *SICUT scriptum est.*) Præpostero ordine anteposuit testimonium, quam diceret, scriptum est. ita enim dicentis sermo dilapsus est, ut quod ex propria intentione dicebat, eodem sensu scriptum repererit. In Esaiâ, sic habetur, dominatores eius iniquè agunt, & iugiter tota die nomen meum blasphematur. Et in Ezechiele, sic, polluerunt nomen sanctum meum, cum diceretur de eis, populus Domini iste est, & de terra eius egressi, & peperci nomini sancto meo, non propter vos, sed propter nomen sanctum meum, quod pollistis in gentibus ad quas intrastis. Hi ergo duo sacri vates, nominatim questi sunt olim de Iudæis, quòd nomen Dei, per eos malè audiret, ac probris afficeretur, ac ignominiosam eorum culpa haberetur inter gentes, idòis deditas,

Esai. 52.
Eze. 36.

dum Dei, legisque ritulo gloriantes, impiè, viverent.

68. *Circuncisio quidem prodest si legem observet, si autem prauaricator legis sit, circuncisio tua praputium facta est.*) erat olim circuncisio, protelatio quedam legis, sicuti nunc baptismus Euangelij, vbi populus ille nomina dabat, addicebatque sese legi, iuxta illud Pauli, testificor vni circuncidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ. quã obrem paruuli circuncisi, qui ante usum rationis moriebantur, absque alio legis officio, per illam fidei professione seruabantur. At verò adulti, si legis esset transgressores, à gratia circuncisionis decidebant. Et hoc est quod dicit, non satis est iudæum esse natum, aut in Iudæorum religionem cooptatum esse, sed carens profuerit tibi circuncisio, si id præstes, cuius gratia data est circuncisio, sique vita præstes, quod caremonijs profiteris, sicut religiosis prodest professio, si regulam obseruent. erat quippe circuncisio, quasi quædam professio, obligans homines ad obseruantiam legis, ut dictum est. Atqui, si prauaricator legis sit, idest, si legem transgredieris, circuncisio tua praputium facta est, idest, nihil conferet tibi circuncisum esse cum apud Deum, perinde sit, quasi praputium habeas incircuncisum: Quia non seruas quod per circuncisionem profiteris. Vnde per Prophetã dicitur, omnes gentes praputium habent, domus autem Israel, incircuncisi sunt corde. Quinimo ex hoc sunt Iudæi gentibus deteriores, quia non seruant quod promiserunt. Displicet enim Deo, infidelis & itulata promissio, ut dicitur, in Eccl. 1. Intellegitur autem circuncisio profuisse ante euulgatum Euangelium: nã de hoc nostro tempore ait ad galat. Paulus, si circuncidimini, Christus vobis nihil proderit.

Eccl. 1.
Mat. 22

69. *Si igitur praputium, iustitias legis custodiat, nonne praputium illius in circuncisio reprobabitur?*) Quemadmodum Iudæo, circuncisio verteretur in praputium, nisi reliqua item legis edicta præstaret

staret, quæ ad bonos mores faciunt, ita nihil oberit ethnico praputium, imò pro circuncisio habebitur ipsi Deo, si praputium, idest, ethnicus praputiat, ignoratis & neglectis legis ceremonijs, iustitias legis custodiat, idest, ea præstet, in quibus summam legis, finisque situs est, videlicet, integram puramque vitam. Huius ratio est, quia ad circuncisionem non tenebantur nisi Iudæi, & quia ut ait Hiero. visibilia indigent inuisibilibus, inuisibilia non indigent visibilibus. Eo quòd visibilia, imago sunt inuisibilium. Et inuisibilia, veritas sunt visibilium: idèò circuncisio carnis, indiget cordis: circuncisio autem cordis, non indiget carnis: quia imagine, non indiget veritas, imago autem indiget veritate. Hæc Hiero. secus autem esset de lege euangelica, extra quam non sufficit impleri totum ius naturæ.

Hier.

70. *Et indicabit id quod ex natura est praputium legem consummans, eo qui per litteram & circuncisionem, prauaricator legis est.*) Non solum æquabitur Ethnicus Iudæo in hac parte, verum etiam præferetur, ut hoc ipso melior habeatur Iudæo quòd circuncisionem nesciat, id eoque Ethnicus innocentia, damnabilior ostendet Iudæi impietatem, quòd is alienus à legis professione, legis mentem ac finem, vita exprimat: cum Iudæus verbis ac syllabis legis innitens, & circuncisionis nota legem professus, violat id, quod est torus legis caput.

71. *Iudicabit.*) De iudicio comparationis intelligitur, iuxta illud, Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam. Et Regina Aultri, surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam.

72. *ID quod ex natura est praputium.*) Periphrasis est, & illustratio praputij gentium, quod non erat eis voluntaria culpa (eo quòd nõ teneretur illud rescindere) sed res naturalis, ad differentiam praputij Iudæorum, quod si aliquis Iudæus haberet, esset illi voluntarium cri-

men: & idèò licet legem impleret, nihil ei prodesset.

73. *Iudicabit et qui per litteram &c.*) Non inquit praputium iudicabit circuncisionem, sed, et, qui per litteram, idest, per approbationem scriptæ legis, & circuncisionem carnis, quibus tantum inherens prauaricator legis es. minima obseruans, præcipua omittens: ceremonialia implens, & moralia transgrediens.

74. *Non enim qui in manifesto, Iudæus est, neque qua in carne, est circuncisio, &c.*) Assignat rationem factæ æquationis inter Iudæos & græcos: nempe, quòd apud Deum diuersa sit ratio tam Iudæi, quàm græci, ab illa quæ est apud homines, nam apud Deum, qui non ex corporeis notis, sed animi pietate iudicat, Iudæi nomen amittitur, nisi Iudæi professio præstetur. Non enim, apud Deum, qui in manifesto, (scilicet Iudæismi notam in corpore circumfert) Iudæus est, scilicet verus & spiritualis: nec que in carne, scilicet facta est per illius pelliculæ praputij amputationem, illa est vera, circuncisio: sed qui in abscondito, idest, intus in animo, quem solus Deus inspicit, & hinc estimat omnes, Iudæus sit, ille verè, Iudæus est & circuncisio cordis in spiritu, illa vera est, non littera, idest, non illa quæ tantum est secundum litteram, quasi dicat, ille apud Deum est verè circuncisus, qui cor habet circuncisum, potius quàm genitale membrum quæ quidem circuncisio, non saxo, insculptis literis fretus, sed spiritu ac mente legis.

75. *Iudæus in abscondito.*) Non eo dicitur hoc, quòd necessarium esset gentibus ad iustificationem, votum circuncisionis, sicuti nunc est baptismi: sed cum foris essent absque Iudæismi nota, seruabant tamen morales legis præceptiones.

76. *Circuncisio cordis.*) Puritatem mentis significat, gerit enim similitudinem & imaginem cordis nostri, pudenda illa parti-

particula, quæ abscissione pelliculæ de-
regitur: atque adeo data est circumcisio
præputij in signû feederis inter Deum
& homines, quo abrupto, circumcisio
reddebatur infrugifera. Vnde & Pro-
pheta, ad hoc fœdus seruandum maxi-
me, hortabantur omnes. Moses primus,
circuncidite, inquit, caritatem cordis ve-
stri. Et Hier. circuncidamini in Domi-
no, & auferre præputia cordium vestro-
rum. Id est euellite idôlolatram, quæ
præputium est gentiû, ex pectore vellro.

Estiære.

77. *Quis laus non ex hominibus, sed ex Deo est.* Veritas & bonitas vniuscuiusque rei, non est æstimanda, ex probatione & commendatione humana, quæ reconditas rerum causas non penetrat, sed ex Deo omnium inspectore: & sic iudicium veri Iudæi, & veræ circumcissionis, ad Deum solum pertinet, non ad homines, vnde ait, *Cuius scilicet, veri Iudæi, & veræ circumcissionis, laus, non ex hominibus, sed ex Deo est.* Etenim cui caro est tantam circumcisio, apud homines quidem vt Iudæus gloriari potest. Cæterum, quem animus à vitijs purgatus & pronus à Christum, verè Iudæum reddidit, vt fraudetur sua laude apud mortales, certè Deus hunc agnoscit & approbat, cuius calculo comprobari, vt supra, diximus, solida felicitas est, homines enim vident ea quæ parent, Deus autem intuentur cor.

2. Re. 16

ARGVMENTVM, CAPVT. III.

OCET diuinus Apostolus, promissiones Dei, peccatis hominum non irritari, neque frustra tum iri, cum sit Deus verax & fidelis: omnesque mortales peccato esse constrictos, à quibus non lex, sed Dei gratia,

gratia, per Christi propitiatoris sanguinem, iustificat.

CAPVT. III.

VID ergo amplius Iudæo est? aut quæ utilitas circumcissionis? multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.

eloquia Dei, quid enim, si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas illorum, fidem Dei euacuauit? absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

EXPLANATIO.

1. *QVID ergo amplius Iudæo est? aut quæ utilitas circumcissionis?* Si quemadmodum supra dictam est, summa rei pender à pietate vitæ, ac innocentia notum, quæret hic forsitan ex Iudæis quispiam: *quid amplius Iudæo, id est, quid reliquum sit Iudæo, quo præcellat Ethnicum? aut quæ utilitas circumcissionis?* id est, quid retulit, circumcisum fuisse, si pietas & innocentia vitæ, æquat circumcisum, & in circumcisum: imo si circumcisio Iudæi peccantis, causam facit deteriorem? omnia quidem ista referenda sunt ad tempus legis scriptæ, non tamen euangelicæ.

2. *Quid amplius Iudæo est?* Nomen Iudæi olim, adeo insignis, generosum, & gloriosum habebatur, vt nunc reputatur infame, propter peccatum occisionis Christi.

3. *Aut quæ utilitas circumcissionis?* Circumcisio, nota erat Iudæismi, qua notus erat populus ille toto orbe terrarum, & selectus in singularem cultum veri Dei.

4. *Multum per omnem modum.* Respondet quæstioni dicens, quod magni refert

refert omnino Iudæicæ gentis esse. Circa quod, notanda est singularis prudentia Pauli, qui sic laudat vtrunque populum, scilicet Iudæorum & gentium, vt nemini ansam præbeat extollentiæ. Sic eos deprimunt, vt neutrius violet ius.

5. *Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei.* Incipit enarrare priuilegia Iudæismi, & inquit, quod in primis hoc nomine, iure gloriari licet Iudæis, quia credita, id est commissa sunt eis eloquia, id est verba Dei, siue quod eis peculiariter lex & prophetiæ prodita sunt, siue quod eis solis Deus loqui dignatus est promissiones tanquam amicis ac familiaribus. scilicet quod ex eis & inter eos Christus nasceretur. Primum magnificum est hoc honoris habitum fuisse à Deo ei genti, vt scilicet circumcissionis nota designatam, & responsis suis, & promissionibus, infinitisque beneficijs dignatus fuerit Deus. Deinde multo præparatior videtur ad si lem Euangelicam, qui legis promissa tenet: & vero propior est, qui veri tenet imaginem: siquidem Moysi lex, & Prophetarum oracula, gradus est ad euangelicam Christi doctrinam.

6. *Primum.* Refertur hæc particula ad ordinem prærogatiuarum Iudæorum, & dicit primum, quia per totam ferè epistolam, enarrat eorum priuilegia, propterea enim dixit, multum per omnem modum. sed obserua, quod non narrat aliquod eorum rectè factum, sed tantum Dei beneficia, quos propterea merito reprehendit quia non crediderunt.

7. *Credita sunt illis eloquia DEI.* Abraham inter mortales omnes, electus dignusque factus est à Domino, cui in aurem ipse loqueretur, arcanaque de Christo venturo acciperet, nam exultauit vt videret diem Christi, vidit & gaudens est. Moses, vocatus electusque est à Domino, vt esset dux populi sui, quem liberavit de manibus Pharaonis, & omnium Ægyptiorum, transiit mare sicco vestigio, duxit per desertum, ascendit in mō-

10a. 8

tem, vbi locutus est cum Domino facie ad faciem, à quo accepit legem. Vnde & ipse Moses, magnificans hoc beneficium, inquit ad populum. Interroga de diebus antiquis, qui fuerunt antè, ex die qua creauit Dominus hominem super faciem terræ, si facta est aliquando huiusmodi res, aut vnquam cognitum est, vt audiret populus vocem Domini loquentis de medio ignis, sicut tu audisti, & vidisti, &c. & Regius Vares Dauid, Non fecit, inquit, taliter omni nationi, &c. quare hoc? quia celsitudo tanti mysterij, non statim erat toti orbi communicanda, ne margarita conculeretur inter porcòs: sed electis tantum committenda, donec mundus adolesceret in virum idoneum, cui promissus mitteretur.

Deut. 4.

8. *QVID enim siquidam illorum non crediderunt?* Ex prædicta Iudæorum prærogatiua, mouet Apostolus dubium contra seipsum, dicens. Tu dicis quod Iudæi præcellunt Ethnicos, in eo quod illis & non istis commissa sunt verba Dei: sed cum plures eorum manifestum sit, Dei eloquijs non credidisse, videtur nihilominus verum, quod illi præcellant illos. respondet quod incredulitas eorum, fidem Dei non euacuauit: nec infidelitas aliquorum, potuit officere rectè credentibus: vniuscuiusque enim malitia, in seipsum redundat, cuius contrarium esset contra veritatem & iustitiam Dei, reddentis vnicuique iuxta opera sua, pœnam peccantibus, gratiam & misericordiam pœnitentibus.

9. *Quid enim si quidam illorum.* Multi ex patribus crediderunt. ideo non dicit, nulli, sed quidam illorum non crediderunt. Qui utique non crediderunt Eze 2a. legislatori, nec Moyse, nec ipsi filio Dei. 10a. 8.

10. *Nunquid incredulitas eorum fidem Dei euacuauit.* Id est, inhanem, aut irritam fecit? hoc esset magnum inconueniens, nam si propter incredulitatem aliquorum, prærogatiua Iudæorum tolleretur, sequeretur, quod peccatum hominibus

minis

minis fidem Dei euacuet, aboleat, & antiquet.

11. *Fidem Dei.*) Dupliciter in hoc loco sumi potest fides Dei. Vno modo, pro fide qua creditur in Deum: & sic infidelitas aliquorum, non officit fidei aliorum. Malum enim quorundam in societate existentium, non euacuat, siue abolet aliorum bonum. & hoc facit

Aug. in epi. ad ple. HIPP.

contra illos, contra quos dicit Aug. ad quid aliud sedent isti, & quid aliud tractant, nisi ut cum Episcopus, vel Clericus, vel Monachus, vel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credant: sed non omnes posse manifestari alio modo potest sumi pro fidelitate, idest, pro firmitate, stabilitate, & constantia veritatis Dei, implentis omnia promissa sua. Hæc autem fidelitas euacuaretur, si propter quorundam incredulitatem accideret, quod nihil amplius esset Iudæo, promissit Deus populum suum multiplicare, & magnificare, promissit etiam eis se daturum, & ex eis nasciturum, & hæc quidem (licet Christi aduentus non fuerit efficax nisi credentibus, quippe quibus solis, Christi redemptionis, & passionis eius participatur effectus, iuxta illud, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius) gratis promissa sunt, non sub conditione aliqua dependente ex hominum fide, vel voluntate, vel operibus. est igitur sensus literæ, nam istorum incredulitas, fidem diuinorum promissorum irritam fecit, aut mendacem eum constituit, ut hominum more offensus, & iratus, pacta rescindat, & nulli præstet, quod omnibus ex æquo promissum est? Respondet negatiuè, dicendo.

Gen. 22.

Luc. 11.

1. Cor. 1.

12. *Abst.*) Scilicet hoc, quin potius ita futurum est, ut nemini non præstetur promissum, nisi qui reiecerit oblatum, ut iam promissoris fidem in casare non possit, ut appareat Deus verax, qui cum mentiri nesciat, paratus sit exolueri, quidquid est pollicitus. Hinc etiam colligi potest quod sicut incredulitas aliquorum, non po-

tuit irritam facere fidem promissorum Dei, circa mysterium incarnationis: ita nec fides credentium, nec legis observatio, fuit causa quod Deus præstiterit illa. Si enim nemo credidisset (ut Chrysostr. sentire videtur) legi nauasset operam, nihilominus venisset ad perfoluendam promissionis fidem. Gratis enim promissus est, & gratis nobis datus, filius paruulus, qui natus est nobis, contra arrogantem Iudæum, qui suis ipsius meritis ascribit, aduentum Iesu Christi.

Chr.

Isai.

13. *EST autem Deus verax.*) Desumptum est hoc, ex Hieremia Propheeta dicente, Dominus autem Deus verax est. Cuius quidem intellectus cum causa sit & regula omnis veritatis, voluntas autem & intellectus Dei idem sint, non potest falli, nec fallere, sed est omnino verax, imo est ipsamet veritas, & hic est sensus illorum verborum Pauli, Deus fidelis est, seipsum negare non potest, nempe quod cum per se ille sit ipsissima veritas, si veritatem declinaret, seipsum negaret. Vtrumque autem competit in hominem, quatenus homo est, nimirum & falli posse, & fallere. Non enim sicut Deus, est homo ipsa bonitas, nec ipsa veritas, & ideo mendacium ab ipsis hominibus proficiscitur, qui suapte culpa frustrantur promissis Dei.

Hier. 10.

14. *Omnis autem homo mendax.*) Ex quodam Psalmo desumptum est hoc, Ps. 115. & ut docet Hiero. hic, *omnis*, pro maxima parte, dicit, sicut omnes sua quæcas est mecum solus. Vel *Omnis homo mendax*, idest, per se promptus ad mendacium & infidelitatem, nisi a DEO inspiraretur ad eloquendum & operandum veritatem. Et tanto Deus magis apparet verax, quanto etiam infidelibus & mendacibus nobis suam fidem seruat. Nec refert quod Ionæ propheta de subuersione Ninivæ, nec Isaiæ, de morte Regis Ezechie, non sint completæ, nam cum duplex sit genus prophetiæ, alterum commina-

Ion. 3.

1. Re. 28.

tionis, quod non prædicitur, quasi sit omnino fatorum, sed secundum præsentiam hominum merita si non mutantur: iuxta illud, repente loquar aduersus gentem, & aduersus regnum, ut eradicem, & destruat, & disperdam & dissipem illud: si penitentiam egerit gens illa &c. agam & ego penitentiam super malum &c. alterum est genus prophetiæ prædestinationis, quæ ceu simpliciter implenda profertur. illud Ionæ, est prioris generis, promissio veri Christianæ salutis, posterioris, quæ nihil à nobis dependet. Promissio inquam venturi Christi: quoniam applicatio passionis eius singularitiam ad membrorum salutem, & à Sacramento petidit quidem in parualis: & in adultis à peculiari præterea cuiusdam fide & assensione. quoniam nemo, nisi qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. sed neque hoc modo, cuiusquam incredulitas, fidem Dei euacuat. Etenim cum non fuerit pollicitus saluate nisi credentem, non frangit fidem, dum incredulum non seruat. De hac autem certissima Dei fide, adducit testem David, in quodam Psalmo dicentem.

Hier. 8.

Solo.

15. *UT iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum indicaris.*) Particula (*ut*) non causam, sed euentum rei dicit, idest, ac propterea factum est, ut dum mihi peccanti, promissa seruas, veracior appareres ac infior, vinceresque eorum impietatem, qui te ob mea peccata, promissis non staturam mentiebantur.

Probat Paulus Davidis exemplo, hec quaquam ob peccatum, & incredulitatem populi, Dei fidem & promissionem irritam fieri, sed veracem illam semper remanere, sicut de se testatur David dicens Deo, Tibi soli peccavi, ut iustificeris. dicatur clarior. Promiserat Dominus David per Natham Prophetam, quod regnum eius in æternum stabiliret in semine suo, ut haberet in libris Reg. Postea verò cum in graue peccatum incidere, adulterij scilicet, & homicidij, propter huiusmodi peccatum dicebatur à

1. Re. 7.

2. Re. 11.

quibusdam, quod Deus non esset ei promissionem obseruaturus. David autem nimia animi sui angustia & amaritudine pressus, mœroreque confectus, tanti flagitij veniam precans, nulla propria merita oculis Dei proponit, sed tantum ipsius fidem, pollicitis veniam, confessis crimina: & ideo dicit, Munda me à peccato meo, quo tibi soli peccavi, (quonia peccatum nō esset nisi quia contra legem tuam:) *UT (sic) iustificeris,* idest, iustus appareas & verax, (*in sermonibus*) idest, in dictis tuis, quibus misericordiam promittis penitentibus: & mihi promissisti, in promissione à te facta de semine meo, vbi dixisti, Ego ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium, qui si iniquè aliquid gesserit, arguam eum &c. misericordiam autem meam non auferam ab eo: & sic re ipsa (*Vincas cum indicaris*) idest, quoties ut vanum pollicitorem te inculcabit homines, suspicantes fore, ut ob inuicem seculi nō prætes genti Davidicæ quod pollicitus es. mœrebar ipse frustrari promissio, sed refert tamen fidem ac veritatem tuam, ita commendatiorem ac testatiorem fieri mortalibus meo peccato, si conspexerint te ne tanto quidē admissio offensum, vertisse sententiam.

IN extremo quidem iudicij die, iustitia Dei clarior cunctis astris apparebit, qui peccatores vocarit ad penitentiam, penitentibus dederit veniam, iustis præuis, omnibusque constanter seruaueit fidem, etiam ipsis perfidis, quæ fidem ei promissam defregimus: atque adeo ipse solus iustificabitur, qui promissorum fidem, nec minima ex parte cassauerit. Nulla ergo Iudæis hinc relinquatur occasio iactandi se amplius, cum non propter eorum merita, Deus stetit promissioni suæ, sed propter suam ipsius fidem. in quo viam sternit Paulus ad principale intentum, nimirum quod nō ex operibus, sed ex fide Christi iustificamur. Satisfacit etiam illis qui hinc vellēt colligere, non ideo Iudæos, Ethnicos præcellere quod illis & non istis facta sit de Christo promissio: nam licet non fuerit eorum merito, fuit tamen diu-

diuino beneficio, præ cæteris gentibus, Iudæis propriè promissus, qui erat vniuersalis redemptor mittendus, iuxta suum ipsius verbum dicentis, non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.

Mat. 15

16. *Si autem iniquitas nostra, iustitiam DEI commendat, quid dicemus? nunquid iniquus est DEVS qui infert iram?* Excludit fallum ioculæum authoritatis inductæ, qua dixerat malum coram te feci, vt iustificeris &c. posset aliquis intellegere hoc, secundum quod dictio (vt) non diceret euentum rei, sed causam: & sic daretur quod peccatum hominis directè ordinaretur ad commendandam Dei iustitiam: sed Apostolus contrariù docet, ostendens, quod dictio, (vt) solum dicit euentum rei, quia scilicet. Dauid peccante, factum est, quod diuina iustitia manifestaretur, sicuti grauitas morbi manifestat, & commendat artem medici, tanquam materia in qua relucet. Quoniam nisi peccata essent, non splendesceret misericordia iustificantis: & si Deo omnes fideles essent, non tam claresceret promicaretque eius fides, quam cum ab eo seruatur etiam fœdissimis, quemadmodum fides Marci Reguli, inde illustrior fuit, quod hostibus seruata est. Non igitur dictio (vt) in hoc loco dicit causam, quasi peccatum hominis commendat DEI iustitiam, tanquam bonum impulsu Dei factum, vt est illud Euangelij, Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum. Aut sicut fabrica mundi manifestat Dei potestatem & sapientiam, vel tanquam prudentia consilij, qua clarificatur iustitia principis: sed tanquam malum culpæ, diaboli suasu commissum, cuius remissio & iustificatio, eximiam Dei ostendit misericordiam. Ad literam igitur venientes, facit Paulus enthymema, cuius illationem solam inficiatur, dicens, (*Si autem iniquitas nostra, &c.*) quasi dicat, poterat alicui venire in mentem, si Dei iustitia commendatior, spectatiorque redditor, hominum iniustitia, idest, est ita sit (*quid dicemus?*), idest, quid sentiendum de hoc? (*Nunquid iniquus est Deus qui infert iram?*) idest,

Mat. 5.

dicemus hoc, quod Deus qui infert iram, idest, vindictam pro peccato est iniquus, aut quod velit existere peccatum, quo magis elucescat sua iustitia.

17. *Secundum hominum dico.* Absurditatem loquendi proximè dictam, mitigat his verbis: ac si dixisset, iam non meis, sed impiorum hominum verbis loquor.

18. *Abstr.* Negatio est, exhorrentis affirmationem: vt si dixisset, (*Abstr.*) vt hæc cogitatio, videlicet, quod iniquus sit Deus, pio homini nunquam in mentem veniat.

19. *Alioquin quomodo indicabit Deus hunc mundum?* Causam prædicti absurdi ostendit his verbis dicens. Si Deus iniquus est, quo pacto erit iudex summus huius mundi? nam si iniquitas esset punire scelera nostra, non ei legitime competeret, iudicium orbis, cum id quod bonum est, tanquam malum puniret, & prauis contra præmia decerneret. Nam si vitium nostrum bonum esset, contraria eius virtus esset praua. At vero Deo competit esse supremum, & vniuersalem mundi iudicem, non ergo est iniquus, imo est iustissimus, tum quia induratam iniquitatem viciscitur, tum etiam, quia penitentibus donat veniam, & iustis præmia. Et sic peccata nostra sub diuersa ratione, sunt materia iustitiæ, & misericordiæ Dei, cuius vtraque, virtus in peccatis nostris præfulget, ad ipsius gloriam.

p.

20. *Si enim veritas DEI in meo mendatio, abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator indicor, & non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere,) faciamus mala, vt veniant bona.* Repetit eandem sententiam contra blasphemos, in quorum persona legenda sunt verba hæc. (*Si veritas, inquit, Dei,*) promissa seruantis, (*in meo mendatio.*) idest, in mea fidei violatione, (*abundauit,*) idest, creuit, (*in gloriam ipsius,*) illustriorem eam reddens, meumque probrum celsit in gloriam ipsius, (*quid*) idest,

idest, cur (*adhuc & ego.*) scilicet, quicumque mentior homo, qui laudari deberem, si meo mendacio Dei veritas comprobatur, cur inquam (*tanquam peccator indicor,*) idest, cur mihi peccatum meum imputatur (*et non*) scilicet, potius carni indulgentes (*faciamus mala, vt, hinc, eueniant bona.*) si quidem per nostram iniustitiam, commendabilior facta est Dei iustitia, (*quemadmodum blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere,*) idest, maledici nos calumniantur, sic interpretantes, quasi nos ita loquamur, faciamus mala vt veniant bona.

Perditorum hominum sunt verba hæc, qui in via perditionis laxare habenas cupientes, non aliter in suam miseriam loqui poterunt. Hos vocat D. Petrus, indoctos & instabiles, deprauatoresque epistolarum Pauli. Hi audientes Apostolos predicantes, per fidem, hoc est, non ex meritis præcedentium operum, salutem esse hominibus propositam: diuinamque misericordiam inde efferentes, quod peccatorum multitudinem & grauitatem, iniquis condonaret, atque adeo, quod essent cumulatiores, eodè patenter esset gratia Dei: ac denique legem subintrasse, vt ad abundaret delictam, ac subinde gratia: talem prædicationem ludibrio habebant stulti, interpretantes nihil aliud esse, quam persuadere, vt homines perditè viuèrent, cõpluraque patrent mala ex quibus beneficium remissionis haberent.

Hæc autem non solum in homines erat maledicentia, sed & in Deum grauis blasphemia. Cum enim peccatum sit auersio mentis à Deo, & recessus ab ordine secundum Dionysium, & ab eo quod est secundum naturam secundum Damasc. idcirco per peccatum irrogatur Deo iniuria, & directè inhonoratur Deus non glorificatur. Veruntamen, quoniã tanta est Dei bonitas vt non permitteret malum, nisi prænosceret aliud bonum inde venturum, & tanta est virtus eius, quod malum omnino impediret, nisi aliquod bonum ex malo elicere posset, propterea malum culpæ, indirectè atque per accidens, scilicet, præter pro-

priam conditionem, & præter peccantis intentionem, ordinatur & valet ad declarationem diuinæ iustitiæ, secundum quod Deus per penam ordinat culpam, in quo diuina sapientia atque iustitia manifestè refulget. Quemadmodum etiam ex crudelitate tyrannorum præter intentionem ipsorum, manifestauit Deus patientiam atque constantiam martyrum. Peccata igitur indirectè & per accidens, possunt esse materia gloriæ Dei, & sanctorum, minimè verò directè, cuius contrarium dicere, est blasphemia manifesta, & inferno digna: idco subdit, dicens.

21. *Quorum damnatio iusta est.* Relatiuum (*quorum*) refert blasphemos illufiores, qui verbis Apostolorum peruersè intellectis abtrebantur ad Apostolorum infamiam, aut ad peccati libertatem: periude de Deo parolizantes, ac si quis de viro iusto argueret in hunc modum. Patientia viri iusti inde refulget, quod iniuriæ perfert condonatque, ergo irrogandæ sunt illi iniuriæ. Horum (*damnatio iusta est.*) idest, iuste, meritoque damnantur. Sicut enim non est verum sillogizandum ex falsis, ita non est perueniendum ad bonum finem, per mala, vt ait D. Tho. Vel iuste damnantur ob incredulitatē, quod vt Deo non possunt imputare peccatum suum, cuius ipsi sua sponte sunt authores, ita nihil gratiæ debetur istis, si quod illi suo vitio peccant, Deus sua bonitate vertit in gloriam suam, vel (*quorum*) scilicet, hæc nobis falso imponentium (*damnatio iusta est*) iuste enim damnantur peruersores sacre doctrinæ, iuxta illud: Apost. Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus plagas scriptas in libro isto. vel vt ait Hiero. quid iustius quam vt hanc penam sentiant, quam nos negare mentiti sunt, qui nihil magis quam iustum Dei iudicium prædicamus. Hæc autem sententia non sunt facienda mala, vt inde eueniant bona: intellegenda est de malis culpæ. Peccatum enim cum sit res illicita, nullo pacto licebit nunquam illud perpetrare, quãuis sit ad euitandum maius malum. Nec obstat

Th.

Apos.

Hier.

F con-

Conc. Concilium Toler. vbi dicitur, quod duo mala, licet omnino cautissime sint precauenda, tamen si periculi necessitas, vnum ex his perpetrare compulerit, id debemus resolueret, quod minori nexu noscitur obligari. Nam vt patet ibidem ex subiuncto exemplo, admonemur quod in malè promissis etiam iureiurando firmatis, rescindamus fidem: vt qui iuravit hominem occidere, potius frangat iuramentum quam occidat, quoniam frangere non est peccatum, sed fecisse iuramentum. Consultere autem minus malum, quando alia via peccatum vitari non potest, forsitan erit licitum. Nam quemadmodum meretrices ad vitanda adulteria permittuntur, ita qui amicum nulla alia ratione abducere ab adulterio valeret, non esset forsitan iniquus, si cõsuleret vt fornicatione simplici citius libidinem expleret. quia consilium, non ad malum, sed ad bonum potius videtur referri, putà ad cauendum quod peius est: quare consulens non eligit minus malum, sed alter qui facit: id quod *Dist. 13. sup. nr.* colligitur ex D. Grego. eadem dist.

22. *Quid igitur præcellimus eos? nequaquam.* Postquam egit de diuinis beneficijs quibus Iudæi fuerunt proprie donati, hic agit de proprijs operum meritis, ideoque diuersis vtitur verbis. Sopra enim non dixit Iudæum præcellere, sed aliquid amplius habuisse, id est, recepisse: hic autem amputat eis excellentiam, sanè quæ ad virtutem propriam & merita refertur. Vnde cum aliquid laudis videbatur tribuere Iudæis, id protulit in tertia persona: cum verò crimina eorum tangit, humilitatis gratia ait, (*quid ergo?*) scil. dicemus nunc Iudæi, (*Præcellimus eos?*) id est, potiores sumus Ethnicis, eo quod plura beneficia accepimus? respondet, dicens, (*nequaquam*) sinè quantum ad excellentiam personarum attinet, quia illis diuinis beneficijs, quæ accepimus à Deo, non sumus debite vsi. Vnde dicit.

23. *Causati enim sumus, Iudæos & Græcos, omnes sub peccato esse.* id est, ar-

gumentis docuimus (*Iudæos pariter & Græcos.*) id est, Gentiles omnes, culpæ obnoxios esse: iuxta illud, à planta pedis vsque ad verticem, non est in eo sanitas. Et videtur loqui Apostolus, de peccatis actualibus, nam de originali, nullam hætenus mentionem fecit. Vtriusque igitur populi crimina superius ostendit, gentium primò, quia veritatem Dei cognitam, in iniustitia detinebant: deinde Iudæorum, quia lege suscepta, per præuicationem legis, Deum inhonorabant: atque adeò, neque illos sua philosophia: neque hos legis cognitione, quidquam promouisse.

24. *Sicut scriptum est.* Ostendit propositum per auctoritatem scripturæ: quauis Apostolis non erat necessaria scripturis suam prædicationem contestari, sicut nec Deo, cuius organa erant: vtuntur tamen eis perinde atque Christus Dominus, tum, ad ostendendam consonantiam vtriusque legis, nouæ. scil. & veteris, tum etiam propter Iudæos incredulos, qui nihil præter suam legem recipiebant.

25. *Non est iustus quisquam.* Hæc verba cum cæteris quæ sequuntur ex diuersis scripturæ locis desumpta, referenda sunt ad populum malorum, inter quos nullus est iustus. Est enim consuetudo scripturæ, vt ait D. Tho. vt quandoque, *Th.* loquatur de toto populo ratione malorum, quandoque, ratione bonorum, vt patet ex Hiere. vbi dicitur, quod cum com-
Hier. 18. plesset Hieremias loqui omnia quæ preceperat ei Dominus, vt loqueretur ad vniuersum populum, apprehenderit eum sacerdotes & Prophetae & omnis populus, dicentes, morte moriamur, & postea subditur, dixerunt principes & omnis populus, Non est viro huic indicium mortis, & quod ita verba hæc debeant intelligi, manifestissimè patet, nam inter Iudæos multi fuerunt viri præclari, mira sanctitate & iustitia præditi, quales fuerunt Abraham, Isaac, Iacob, David, Simeon, & alij quamplures. Hoc igitur primum verbum, (*non est iustus quisquam.*) desumptum est, ex Michæa Propheta, vbi

Mich. 7. vbi dicitur, Perijt sanctus de terra, & relictus in hominibus non est. aut ex illo *Ecl. 7.* Ecclesiastes, Non est homo iustus in terra, qui faciat bonum & non peccet. Sumitur autem iniustitia pro vitiositate in genere, à quo exorditur, vt ad particularia crimina descendat.

26. *NON est intelligent, non est requirens Deum.* In quodam Psalmo scripta sunt verba hæc, & vtitur zeuma figura, constituens eundem accusatiuum duobus participijs. Agit autem his verbis de cognitione Dei practica, cui omnia officia semper sunt referenda, hæc carebant illi de quibus loquitur, inter quos nõ erat qui inteligeret ea quæ Dei sunt, aut exquireret Deum per opera bona & sancta. D. Hiero. super hæc verba, ait, qui non intelligit non requirit, seu idè non intelligit, quia non querit. Deus autem tunc requiritur, cum eius voluntas inquiratur, quia omnis qui peccat, non vidit eum, nec agnouit eum, eo quod qui peccat, Domini sui non cognoscit voluntatem: nam & vulgò nescire dicitur, cuius voluntas ignorata est.

27. *Omnes declinauerunt.* scil. à regula diuinæ legis. Nam qui non querit fundamentum, nempe Deum, necesse est vt declinet.

28. *Simul innutiles facti sunt.* id est, pariter innutiles, ad opus ad quod fuerant procreati. Hoc enim inutile dicitur, quod non consequitur finem suum, vnde cum homines à voluntate & cognitione Dei declinent, propter quem facti sunt, dicuntur & sunt innutiles, iuxta illud Sapientia, Multitudo impiorum non est utilis.

29. *NON est qui faciat bonum.* Hoc est, non est qui sic exerceat in veritate & probitate, iuxta illud Propheta, Sapientes sunt vt faciant mala, bene autem facere nescierunt.

30. *NON est vsque ad vnum.* Exclusiue intelligitur, quasi dicat, non est, vel vnus, qui scil. exerceat probitatem. Ha-

ætenus de Psalmo. 13.

31. *Sepulchrum patens, est guttur corum.* Ex Psalmo quinto desumptum est hoc contra impios maledicos, quorum os imprimis comparat sepulchro aperto: sepulchrum enim clausum, significat homines qui flagitia sua contegunt exterius, specie sanctitatis morum. De his inquit Saluator, Vg vobis hypocrite, qui similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus autem plena sunt ossibus mortuorum. Patens verò sepulchrum est, homo, quem nullus, vel metus, vel pudor cohibet, sed in publicum, scelere factorè spirat, vel lætatus cum malefecerit, vel pestifer vt mala persuadeat, vel certè maledicus vt alienum honorem, famamque deterat. Quin multò est sepulchro pestilentior obtrektor homo & contumtiator. Sepulchrum enim neminem occidit, sed excipiendis mortuorum cadaueribus patet: maledici autem guttur, adeò ad deuorandam alienam famam fatiscit, vt viuentes absorbeat: de cuius ore, vt est in Apocalypsi, procedit ignis, & fumus, & sulphur. Nam & famam exurit, & obnubilat gloriam, & putorem emittit emunctis naribus intolerabile. Et idè quemadmodum sepulchra mortuorum diligenter teguntur à viuentibus, ad vitandam pestem per aeris corruptionem, ita obstruendum est os loquentium iniqua, vel vitando, vel puniendo illos.

32. *Linguis suis dolose agebant.* id est, ad dolum, vsi sunt. ex eodem quinto Psalmo, etià defumitur hoc. Ratio autè quare maledici, ad dolum vtuntur linguis, est, quia ex maledicendi appetentia, protinus infurgit dolus in lingua. Sagitta vulnerans, ait Propheta, lingua eorum, dolum locuta est: aliud ore promittentes, aliud corde volutantes.

33. *Venenum Aspidum sub labijs eorum.* Ex eodem quinto Psal. etiam est hoc: cui simile videtur illud Deut. Fel draconum, vinum eorum, venenum Aspidum insanabile. Meritò profecto pestilentes isti, alienæ famæ deuoratores

cum monstretur his beluis ac serpenti-
bus componuntur, horum enim ser-
pentium, pessimum dicitur esse venenū.

Pf. 9. 34. *Quorum os maledictione & ama-
ritudine plenum est.* Ex Psal. nono alle-
gatum est hoc. Sed observa quā exa-
tè depinxerit inuisum hominū genus
detraكتورum. quorum enim os, appet-
tum, dolosum, venenosum dixerat, ac
mōdō, & quod sit execratione & ama-
rulentia plenum, ita ut ad maledicen-
dum sint paratissimi: quorum iniurijs,
nimia amaritudine conficiuntur pro-
ximi. ac proinde detraكتورes isti, tan-
quam publica pernicijs, & veluti qui-
dam rabidi canes hominibus inuisissi-
mi, & ingratisimi, à consortio hominū
deberent profigari. Sunt enim, ut ait
Prou. 4. Sapiens, abominatio hominum detra-
كتورes, cum quibus cōmisceri vetamur.

Pfal. 35. *Veloces pedes eorum ad effunden-
dum sanguinem.* Ex Isai. desumptum
est hoc, & designatur promptitudo ma-
le agendi in pedam velocitate, omnis
verō proximorum iniuria, in sanguinis
effusione, hoc est, in homicidio, quod
est proximi summa iniuria: Et potest in-
telligi tam de occisione corporum quā
animarum, quas etiā adulando inter-
ficiunt adulatores. Porrō autem pedes
& gressus spiritaliter, sunt voluntatis
affectus.

Isa. 19. 36. *Constitutio & infelicitas in vijs ro-
rum.* id est, in vijs seculi, siue in operi-
bus eorum. Ex eodem loco Isai. atque
etiam ex Proverb. desumptum est hoc,
& potest intelligi actiue, simul & pas-
siue. quoniam admodū enim alios conterunt
calamitatibus, & faciunt infelices, dum
eos de iure suo perturbant, ita etiam
ipsi assidue suarum cupiditatum labo-
ribus conficiuntur, & infelicitate oppri-
muntur. Laesariq; in via iniquitatis, vias
ambulantes difficiles (ut ipsi farentur)
ad aliam infeliciorem properant cala-
mitatem: hoc est, ad pœnam æternam
sensus, de qua Isaias, cōnitiuentur, in-
quit, sicut conteritur lagena figuli, &
ad pœnam æternam damni, quæ est pri-

uatio æternæ felicitatis, ut meritō de
ipsis dicatur illud Sap. infelices sunt, *Sap. 12.*
& inter mortuos spes eorum.

Isa. 59. 37. *Viam pacis non cognouerunt.* Ex
eodem Isai, loco desumptum. per viam
autem pacis intelligit rationis, vel Chri-
sti legem, quæ vtiq; onus est leue, &
iugum suauis, & via eius pulchra. Nam
consilia & præcepta Christi, viæ sunt pa-
cis, quibus itur ad illam cœlestem pa-
cem quæ exuperat omnem sensum, in
cuius pulchritudine, ut inquit Isai. *Isai.*
debet populus Dei, in requie oppulen-
ta. Hanc non cognouerunt impij & pec-
catores, dum ambularent per viam per-
ditionis.

Psa. 15. 38. *NON est timor Dei ante oculos
eorum.* Ex alio Psalmo desumitur hoc,
qui incipit, dixit iniustus &c. *NON est
timor Dei ante oculos eorum:* id est, an-
te ipsorum considerationem. Conclussit
autem huius rei allegationes in timore
Dei. Nam sicut timere Deum est ini-
tium sapientiæ, ita carere timore Dei,
est præcipitium malorum omnium. Vn-
de qui timorem Dei ante oculos sem-
per habet, non vtiq; delinquit: neque
enim audet seruus Dño presente pec-
care. In omne ergo scelus genus ita
se præcipites dederunt iniqui Iudæi, ac
si nullus esset quem vererentur, Deus.
Et plus significat dicendo, non est timor
Dei ante oculos eorum, quā si dice-
ret, non habet timorem Dei. Nam ipsa-
met peccata, quibus homines oblectan-
tur, præferunt, ac velut digito osten-
dunt futuram Dei vindictā, quam nul-
lus homo non videt, nisi terebris pecca-
torum sit omnino excæcatus.

39. *Scimus autem quoniam quæcumque
lex loquitur, is qui in lege sunt loquuntur.*
Vritur Apostolus figura prolepsis, id est,
præoccupatione exceptionis, qua se po-
terant Iudæi defendere dicentes, maledi-
cta illa prophetarum, non esse in se
istata, sed aduersus Gentes. Ampnat
ergo eis exceptionem hanc, ostendens
ea quæ in lege dicuntur, ad eos qui in
lege sunt. i. quibus lex posita est, per-
tinere.

tinere: lex autem non erat pagani sed
Iudæis edita. Sumitur autem in hoc
loco lex, pro toto veteri testamento, si-
cut & in illo loco vbi dicitur, ut implea-
tur sermo qui in lege eorū scriptus est,
Ioa. 15. quia odio habuerunt me gratis. Diui-
ditur enim aliquando vetus testamentū
in tria, videlicet, in quinq; libros Moy-
si, Psalms, & Prophetas, vt pater ex D.
Luc. 22. Luca. Aliquando verō diuiditur in legē
& Prophetas, vt constat ex Mathæo, &
ita Psalterium sub prophetiæ nomine
comprehenditur. Nō tamen negat Pau-
lus multa etiā in veteri testamento
pronuntari pertinentia ad alias gentes,
vt patet ex pluribus Isaiæ locis, & Hie-
ronimū, vbi dicuntur multa contra B. by-
lonios & alias nationes. Sed obseruandū
est cum D. Tho. quod quæcumque scriptu-
ra indeterminatè loquitur, ad eos per-
tinere videntur, quibus lex data est: quā-
do verō de alijs loquitur, speciali titulo
designat illos, sicut cū dicitur, Onus Ba-
bylonis quod vidit Isaias filius Amos,
& onus Tyri, & multa similia. Ea verō
quæ contra alias gentes in veteri testa-
mento dicuntur, aliquo modo pertine-
bant ad Iudæos, quatenus eorum infor-
tuita, ad consolationem, vel terrorem
Iudæorum prænantabantur. sicut etiā
prædicator ea debet dicere quæ perti-
nent ad eos quibus prædicat, non autē
quæ pertinent ad alios, iuxta illud, An-
nuntia populo meo peccata eorū, id est,
non quæ sunt aliorum.

40. *Et omne os obstruatur, & seditus
sui omnis mundus Deo.* Incusatio ha-
ctenus facta ab Apostolo, tam cōtra gē-
tes, quā contra Iudæos, fuit, vt omnium
iactantiam reprimeret, & omnes deniq;
homines subijceret Deo in confessione
peccati, & propriæ fragilitatis: ideo in-
quit, *(vt omne os obstruatur &c.)* q. d.
peccata gentium & Iudæorum ostendi
vobis, vt ex æquo mortalibus omnibus
os obstruatur, dum non habeant vnde
gloriarī possint: & tanquā v infirmus
medico *(seditus fiat omnis mundus Deo)*
per humilitatem confessionis, ab eo solo
petens, & sperās animæ iustificationem,
& peccatorum remissionem.

41. *Quia ex operibus legis, non iusti-
ficabitur omnis caro coram illo.* Quoniā
poterat aliquis insurgere aduersus Pau-
lum & dicere, quare dō Apostole tu dicis
quod omnes tacere debent, quasi nul-
lus inter eos inuentus sit iustus coram
Deo: nonne quamplures, tam gentium,
quā Iudæorum, iusti & sancti habitū
sunt apud Deū & homines, vt Iob, Noe,
Abraham, Dauid, & alij quamplures?
ergo, & isti loqui possūt, & sic nō omne
os obstrui debet vt ais. Respondet ad
hoc Paulus, quod sanctitas, siue iustitia
istorum, non debetur operibus legis si-
ue naturalis, siue scriptæ, sed gratiæ Dei,
& fidei Iesu Christi, siue implicitæ, siue
explicitæ, sine qua vnquam, fuit impos-
sibile placere Deo. Vnde & Dauid, *Tpsal.*
creddi, inquit, propter quod locutus sum,
quasi nullus nisi credens loqui possit, &
tunc loqui debet beneficia Dei, maxi-
mè, quod per gratiam eius Christianus
factus est, vt Paulus cum dicebat, gratia
Dei sum id quod sum.

Sed contrā videtur sensisse Paulus, cum
superius docuit non auditores legis ius-
tos esse apud Deum, sed factores legis
iustificari. Ad hoc tamen est eadem re-
sponso, nam factores legis, cuiuscunque
legis sit, si id quod faciunt sola natura-
li facultate præstiterint, iustitiam qui-
dem operum exhibent, hoc est, opera
faciunt honesta, naturali ciuiliq; æqui-
tate: qua denique iustitia iusti sunt
apud homines, & vocatur illa à beato
Ambrosio, temporalis, tanquā ad ci-
uilem statum, & tranquillitatem perti-
nens. atverō huiusmodi officia, non
per se sufficiunt iustificare personam,
hoc est, amicos nos Deo constituit, quæ
sanè amicitia, æterna est iustitia. Qui igitur
gratis per fidem reconciliatus, eadē
postmodum adiutus cooperatorque gra-
tia, mandata seruat, dignus est vita æter-
na. Et sic sententia Pauli est verissima,
quod lex, siue naturalis, siue scripta, siue
moralis, siue ceremonialis, absque di-
uina gratia, non potest quemquā mor-
taliū, iustum & innocentem reddere
Deo, cui nisi iustus sit homo, frustra
hominibus habeatur iustus. Quis autem
sit legis vsus, cum per eam non contin-
gat

gat homini iustitia ostendit dicens.

42. *Per legem enim cognitio peccati.*) In hoc certè prodest lex, quod per eam suum quisque peccatum magis agnoscit, est nonnullus ad sanitatem gradus, morbum suum intelligere. dicitur autè lex, latus sumpta, à legendo, edquod publicitè legitur dum promulgatur. Græcis verò nomos, idest, norma dicitur. est enim norma & regula rationis, ostendens nobis viam qua in legitimum scopum tendamus. Et quauis etiam à iurisprudētibus, iussa principum, leges dicantur, est tamen lex, splendor & regula diuini intellectus, quæ nos in diuinam dirigit voluntatem. Agnuit & hoc Marcus Tullius Cic. qui legē definiens ait, quod sit certa ratio è mente diuina manans, quæ recta suadeat, prohibeatque contraria. Vbi sumi potest ratio, pro illo lumine de quo inquit Dauid, Signatum est super nos lumen vultus tui Dñe. Tamen si Cicero de lege scripta videatur sermonem facere, quæ clarius effulgeat, quàm nunc noster intellectus, multis passionibus obnubilatus, & imbecillis factus, qui proinde scripta indiget lege adiuuari, & illuminati. nam præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. & mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ.

Pf. 18.
Pro. 6.

Ratio autem quare nulla lex per se possit hominem iustificare, est, quia iustitia apud Deum, superat omnem legē. Est enim idem quod amicitia cum ipso, atque acceptatio ad vitam æternam, quæ cum sit supernaturalis, nempe ordinem creatæ naturæ præcellens, fit, vt huiusmodi amicitia, munus etiam sit super-naturale. Hinc manifestè constat, quod licet quis præter legem aliquam conderetur homo absque villa vel culpa vel gratia, nullis suis tamen officijs posset hæc dignitatem comparare, imò verò neque Adam in statu naturæ integræ, si gratiam semoueas, id quidem potuisset. Inis autem posteris, cum filij iræ, & inimici Dei nati simus omnes, minus posset nobis per officia nostra, gratia recõciliationis contingere. nõ enim placere possunt Deo inimici eius, cū illos odio

habeat. Et sic manifestissimè constat quod omnis legis virtus, sit peccati rationem pandere, atque adeo nec remittere valet delicta, nec regni hæreditatē commereri. Peccatū vlciscitur lex, id est iudicandi illius vim habet, non remittendi. Ad hæc, lex homini datur, vt per eam cognoscat quid agere debeat, quid vitare: ex hoc autem quod homo cognoscit peccatū quod vitare debet tanquam prohibitum, nõ statim sequitur, quod illud vitet: quod pertinet ad rationem iustitiæ, quia concupiscentia, vt ait S. Th. subuertit rationis iudicium in Th. particulari operabili, & idè lex nõ sufficit ad iustificandum, sed est necessariū aliud remedium, per quod concupiscentia reprimatur.

43. *Nunc autem sine lege, iustitia Dei manifestata est, testificata à lege & Prophetis, iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes et super omnes qui credunt in eum.*) Quemadmodum olim, legis partes erant, proderet peccatum hominū, prius minus euidentia (nunc) scilicet tempore gratiæ per Euangelium declarata est (vera iustitia, sine lege,) idest, quæ legis adminiculo non egeat ad sui manifestationem, cum sit per Christum & suos ministros (manifestata:) tamen si testata sit eam lex & Prophetæ: (iustitia,) inquit non legalis, sed (Dei,) idque non per circumcisionem, aut Iudaicas ceremonias, sed (per fidem Iesu Christi,) per quem vnum vera iustitia confertur, non Iudaicis modò, aut his, aut illis nationibus, sed circa delectum omnibus & singulis, quicumque illi fidè habuerint.

44. *Iustitia Dei.*) idest, iustificatio quæ Deus clementer & gratiose efficit in nobis, peccata tollendo, & gratiam fundendo. Dicitur autè iustitia Dei, tum, quia Deus reddit quod promiserat de hominum iustificatione, tum etiam, quia omnes credentes in Christum, & ad se per obedientiam confugientes suscipit, suscipere autem sic, iustitia dicitur: quia non suscipere confugientem, iniquitas inter homines reputatur. tum denique, quia

quia per eam vnusquisque à Deo iustificatur.

45. *SINE lege manifestata.*) Non dicitur effecta aut constituta, ne suspensio inijceret, quòd tunc primum tempore Christi, fuisset creata iustitia hæc, cum tamen ab orbe vsque condito, patuerit salus credentibus in Christum, fidè saltem obscura, & sub nubilo implicita, id quod Apostolus ad Hebræos, multis exemplis satis appertè ostendit. Sed tamen illa quæ prius fuerat obuelata, per euāgelium, idest, per euāgelicam prædicationem reuelata est.

46. Fuit autem manifestata hæc iustitia, tripliciter, nempe per Christi doctrinam, & per eius miracula, & per facti euidentiam, per Christi doctrinam, vt cum Ioannes dicebat, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. & Saluator ipse, vt sciatis, inquit, quia filius hominis habet potestatem remittendi peccata. & Accipite Spiritum sanctum, quorū remiseritis peccata remittuntur eis. & Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. & Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriat, qui credit in me non sitiet in æternum. & Ego sū via, veritas, & vita. & Ego sum ostium, per me, si quis introierit, saluabitur. atque id genus plurima, quibus edoctus est mundus, per vnam fidem Iesu Christi vitam, condonari delicta nostra, aditūque patere ad cœlestem Hierusalem. Hæc verò per legem naturæ manifestari nequiverant, quippe quæ lumine naturali non dilucebant. nec etiam per legem veterè manifestata sunt, hoc est, explicata, hoc enim sonat manifestari.

Per miracula autem Christi fuit manifestata, vt cum ipse cecos illuminabat, morbos curabat, mortuos suscitabat, faciebatque multa alia miracula, quibus appertè testabatur quod esset Deus & homo, & verus mundi Saluator. Per facti euidentiam est etiam iustitia DEI manifestata in quantū euidentis est, multos esse diuinitus iustificatos: & hoc sine lege. scilicet gaudente iustitiam, iuxta il-

lud Apostoli, Euacuati estis à Christo Gal. 5: qui in lege iustificamini, à gratia excidistis.

47. *Testificata à lege & Prophetis.*) Hoc dicit ne aliquis crederet, quod lex vetus fuerit inutilis, aut in aliquo contraria nouæ legi. & sumitur hic lex, non pro moralibus præceptis, quæ in eundè erant illis vsam edicta, in quem nobis, sed pro ea parte quæ ceremonias continebat, quibus iustitia Dei, (testificata,) hoc est, adumbrata, suisque figuris delibata est. Nihil enim aliud existimanda est tota illa priscorum lex, quàm variacinium Christi, atque adeo theatrum quoddam, quo futurorum comœdiam, in conspectu mundi, Deus exhibebat: & quos Christi mysteria, ceremonijs, prodigijs, ac rebus gestis adumbrabat: & quo demum humanū genus, quasi guerum, neque idoneum cui palam fides reuelaretur, sub legis pædagogia educabat, vsque dum in virum iam aduultum (quod Paulus vocat plenitudinem temporis) maturum esset cui detectam tandem veritatem manifestaret. Vnde ad Corinthios inquit Paulus, omnes in nomine & in mari baptizati sunt, quia omnia in figura contingebant illis.

1. Co. 10.

Propheta autem testificati sunt, præntiando nobis hanc iustitiam, iuxta illud, Act. 13: Huic omnes testimonium perhibent. Nam ob hoc fuerunt omnes diuino numine pleni, quod futurum prædicerent Saluatorem. quocirca Apostoli, & Euāgelistæ, atque etiam ipsemet Saluator testimonia ex veteri testamēto acciscunt, & duo testamēta mutuo se iuuant, vt nouum veteris auctoritate corroboretur, & vetus noui illustratione pateat, vt est illud Matthæi, Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictū est à Domino per Prophetam dicentem, Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium. Et illud Ioannis, Facta sunt hæc vt scripturā impleteret, Os non cõmnuetis ex eo. & illud Saluatoris, Si crederetis Moysi, crederetis forsità & mihi, de me enim ille scripsit. Et id genus quamplura.

Mat. 12.

Io. 19.

48. *Iustitiam autem Dei per fidem Iesu Christi.* Iudaeorum error fuit dicere, quod per suae legis operam, merebantur apud Deum iustitiae praemia. Contra quos Paulus inquit, quod nullus potest esse iustus apud Deum, nisi per fidem Christi. Bene quidem potest homo facere aliquid, quod civiliter, aut (quod aiunt) moraliter, sit bonum, ob idque reputari iustus ab hominibus, non tamen a Deo, cui nihil in nobis gratum esse potest, nisi credamus in dilectum filium suum. Atque adeo inquit, *(iustitiam autem Dei scilicet per fidem Iesu Christi.)* id est, qua Christo creditur tanquam auctori salutis nostrae, qui dedit semetipsum pro nobis, & pretio sui sanguinis soluit nostrum debitum, & meruit nobis gratiam reconciliationis cum patre suo & creatore nostro, & remissionem omnium peccatorum, docuitque finem nostrum ultimum, pro quo laborare debemus dum vivimus. Magister veritatis docuit, cui discipuli credere debemus, ut Christiane vivere possimus. Nemo enim agit propter finem, nisi prius cognoscat illum, finis autem hominis cum sit supernaturalis, cognosci non potest naturaliter absque fide, quae est lumen supernaturalis: ergo ut cognoscamus finem nostrum ultimum, necesse est credere Christo magistro nostro. Nam iuxta *Isai. Abro.* Prophetam, nisi credideritis, non intelligetis. Et alium Prophetam, Iustus ex fide vivit, id est, operatur: quia per fidem vivit, sperat, & amat. Ad haec, praetium sanguinis Christi, nobis non applicabitur nisi crediderimus ipsum fuisse nostrum liberatorem, eique vicissim nos ipsos ad dicamus servos, captivantes per fidem nostrum intellectum in obsequium illi? Necesse est ergo fides Christi, ut iustus quis habeatur apud Deum.

Non autem dicit Paulus quod per solam fidem iustificamur, ut pessimi isti haeretici Lutherani, inuita veritate vellet. Iustificatur enim homo fide, spe, & charitate, atque poenitentia, quae est charitatis actus. Non ergo quia sola, sed quia prima est iustificationis causa, per fidem dicimus iustificari. & quemad-

modum in radicibus cuiusque arboris, virtute continetur arbor, frondes, flores, & fructus, ita in fide omnes virtutes, est enim fides radix earum, cui nisi nostra obsisteret libertas, carnis illecebris compressa, fides suo ingenio ferax est omnium bonorum, genitrix quidem spei, ac charitatis parens. Respondet enim fides cognitioni illi clara & manifesta, quae in patria habetur de Deo, quae ibi foelices animae gaudentes vident sicuti est: & cum ibi nullus sit foecordiae locus, nullum cum carne luctamen, non potest talis conspectus, illas proinsum in ardentissimum Dei amorem non rapere, perpetuoque amoris nodo, cum ipso habere coniunctas. At vero fides, quae hic obscura est cognitio, licet de se sit ferax, & efficax, propter carnis tamen luctam impeditur, ne charitatem quam de se parturit, ubique pariat. Fides itaque non est tota machina, sed pietatis exordium, & fundamentum Christiani aedificij, ut ait Aug. spes autem est murus, *Aug. li. 2. de praed. sanct.* & charitas est perfectionis vinculum, & ideo preparamentum proximum ad gratiam, veluti nexus quo cum Deo copulamur.

Duo autem significat Fides. Significat primò veritatem & iustitiam quae in affirmantibus seu pollicentibus aliquid inesse debet, quae dicitur moralis virtus, de qua supra facta fuit mentio, circa Iud. Nunquid incredulitas eorum fidem Dei evacuavit? Deinde, significat etiam fides, intellectualem virtutem, puta assensum, quem denuntianti, promittentive nobis aliquid, praebemus. Quo significatu sumitur in hoc loco. huiusmodi enim assensus, quae dictis Dei habemus, & quo potissimum in Christum credimus, primum est nostrae salutis initium ac fundamentum, sine quo est impossibile placere Deo. atque adeo *Heb. 11.* cedentem ad eum oportet credere quia est, & quod remunerator est, & quod per Christum filium eius sit auctor salutis nostrae, & gratiae, & veritatis.

Ratio autem iustificationis, secundum patrum doctrinam, sic se habet. In adultis

tis quidem habentibus iam usum rationis (nam parvuli sacramero fidei ablati, iustitiam assequuntur) Deus sola eius clementia, nullis eorum praecedentibus meritis, pulsata fores peccatorum, irradiat corda, ad se alliciens ut eos trahat & conuertat: cui si assentiuntur vocanti ad conversionem, tunc illos Deus ad se per novum motum principium fidei, mox spei, tandem charitatis in detestationem peccatorum: instat illius, qui cum aeternum haberet vultum à Sole, in illum se conuertere permitteret, ut lumen reciperet. Illos vero preparatorios motus, quae parte gratiam iustificationis antecedunt, negamus meritorios esse gratiae, sed meritorios vocantur dispositiones, quibus nos spontaneos ad se Deus conuertit, ut eius suscipiamus iustitiam. quatenus vero iam opera sunt iustorum, à diuina gratia, infusaque charitate profluentia, bene fieri possumus merita esse, cum gloria, tum augenti gratiae. Quemadmodum enim lignum igne comburendum, disponitur ab igne per calorem, exsiccando, & calcificando illud: & in illud iam satis dispositum, introducitur forma ignis: qui si materia non desit, potest augeri in infinitum, huc in infinitum. ita Deus nostro motu fidei, spei, & charitatis, disponit animam ad gratiam suam, qua introducta, potest per illum usum vehementer augeri. Et sicut lignum dispositum ad ignem, nondum est ignitum antequam habeat formam ignis, ac proinde non potest per se ardere, nec alium accendere ignem, si vero habeat formam, potest utriusque: ita homo ante gratiam iustificationis, quantumvis dispositus, nondum est iustus, cum non habeat gratiam: nec potest illam mereri cum sit prima, per quam omnia opera nostra fiunt merita: ac proinde illa introducta iam in anima, possumus & illius augmentum, & gloriae coronam, per illam mereri. Non iustificari ergo ex operibus, sed per fidem, idem pollet, quod non viribus nostris naturalibus, ut haeretici volebant Pelagiani, & pravi Iudaei, sed gratis per auxilium Dei. quia non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis: nam omnis sufficientia nostra,

ut ait Paulus, ex Deo est. Ipse enim facit adiuvando omnia opera nostra, & eadem facimus cooperando, sed si ille desit à iuvando, nos similiter desistimus ab operando. Nam sine illo nihil profus facere possumus, nec cogitare, nec optare, quod illi sit gratum & acceptum. Hinc etiam sumi potest, quod non coactè, sed liberè pro modo nostro, facit Deus nostram conversionem, neminem enim saluat inuitum.

ET quoniam fides donum sit Dei praevientis, illuminantisque, ac praevientis liberum nostram arbitrium, est etiam nostra, qui liberè assentimur ipsius inspirationi & motui. Deus praevient nos auxilio suo, nos vero assentimur adiuvanti, contra Pelagium dicentem, Deus à nobis praevient. Vnde Saluator inquit, *Ioan. 6.* Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum. & statim subdit, Omnis qui audit à Patre, & didicit, venit ad me. ut conversio sit opus trahentis Dei, & nostrum liberè venientium. Sed quia praevient, non ait, duxerit, sed traxerit, ut ait Aug. qui & hoc addit, *Aug. 6. de tr. 2. epi. pe. 16. c. 19.* quod nemo venit nisi velit. nam homines, fieri non potest, ut nolentes credant, sed Deus, inquit, facit ut ex nolentibus sint volentes, hoc est, liberè assentientes. Vnde est illa eiusdem celebris sententia dicentis, qui creavit te sine te, non iustificabit te sine te. atque adeo illi soli debetur gratiarum actio, pro nostra conversione. Nisi enim praevenisset nos sua infinita misericordia, nunquam ad eum converteremur.

Propter quam arbitrij libertatem, inter creaturas solus Angelus & homo, sunt divinae gratiae, & gloriae capaces. Vnde Hierony. Liberum, inquit, arbitrium dedit Deus homini, ut viveret unusquisque non ex imperio Dei, sed obsequio suo, id est, non necessitate, sed ex voluntate, ut virtus haberet locum, & à ceteris animalibus distaret, dum ad exemplum Dei, permissum est nobis facere quod velimus. Et D. Bernardus, Tolle, inquit, *Ber. de li. arb.* liberum arbitrium, & non erit quod saluetur, tolle gratiam, & non erit unde saluetur.

Soluetur. & deinde, quod ergo à solo Deo, & soli datur libero arbitrio, tam absque consensu esse non potest accipere, quam absque gratia dantis: & ita gratia operanti salutem, liberum arbitrium dicitur cooperari dum consentit, hoc est, dum saluatur. Proinde irrationalis spiritus, salutem minimè capit, eoquod illi, voluntarius consensus desit, quo Deo saluanti, placidè obtemperet, siue iubenti acquiescèdo, siue pollicenti credendo, siue reddenti gratias agendo. Hæc Bernar.

49. *IN omnes & super omnes.*) hoc est, Non tantùm Iudæis, hæc iustitia & salus Dei contingit, sed omnibus & singulis credentibus in Christum: quandoquidem non merito legis, sed fidei beneficio exhibita est humano generi. Cum ergo inquit *in omnes*, amplitudinem fidei significat. *Super omnes* verò, eminentiam: quia videlicet facultatem humanam, ac merita excedit.

50. *QUI credunt in eum.*) De fide viva siue formata intelligitur, perquam homo iustificatur: quæ quidem, non est intellectus ociosus actus, sed actio facta illa fides & officiosa, quæ per charitatem operatur: iuxta illud, In Christo Iesu nec circumcisio aliquid valet, nec præputium, sed fides quæ per charitatem operatur. Per talem fidem habitat Christus in cordibus nostris, nam refert Joanne, Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

51. *NON est distinctio. Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei.*) Gloria Dei, vocat iustificationem peccatoris. Quemadmodum enim sanare infirmos, maximè si id fiat gratis pro virtute, cedit in gloriam medici: & omne opus virtutis, cedit in gloriam operantis: ita cedit in gloriam Dei, iustificatio peccatoris. Hæc enim est nostra salus, quam ex charitate sua nobis contulit Deus, per sanguinem virginis filij sui. Hæc est illa magna Christi gloria, propter quam quotidie gratias agimus immensa, assidueq; ei agere debemus, qui de tan-

tis periculis, nos eruere dignatus est. Quid enim mihi proderat natum esse, si reuatus, hoc est, Christianus non essem? Melius profectò mihi tunc foret, natum nunquam fuisse, si filius perditionis, inferni, & mortis, seruus diaboli, inimicus Dei tantum essem. Cum igitur Apostolus dixisset, quod iustitia Dei, quæ peccatores sunt iusti apud Deum, pertinet ad omnes in Christum credentes, inquit modò, quòd quantum ad hoc, nulla est distinctio inter homines, siue Iudæi illi sint, siue gentes. Nam sicut gentiles nullam sibi possunt arrogare gloriam à sua naturali lege, ita neque à sua sibi scripta Iudæi: quandoquidem ut utraque suos docuit subditos, quid agere, quid vitare in moribus deberent: tamen neutra præstitit auxilium, aut originalem maculam delendi, aut cauèdi actualia: ob id quæ citra delectum (*omnes.*) & singuli (*egent gloria Dei.*) hoc est, salute & favore Dei, quia (*omnes peccaverunt.*) atque adeò omnes infirmi & imbecilles, serui peccati, filij iræ & tenebrarum, miseri & miserabiles.

52. *Iustificati gratis, per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Iesu.*) Obserua piè Lectòr, & attentè considera magnam gloriam Dei. Ille dedit nobis filium suum, ut emeret nobis rem, siue qua proculdubio eramus perituri: emit quidem iustitiam Dei, seu iustificationem nostram. Eramus enim iniusti omnes, & filij iræ, & perditionis. Emit autem eam non gratis, sed magno pretio sanguinis sui, donauit vero non aliquo pretio, aut cen debitam mercedè obseruata legis Mosaicæ, siue etiam naturæ, sed (*gratis, per gratiam suam.*) id est, per beneficentiam suam. Quid ergo, hoc opere diuini & gloriosius in Deo? quid in nobis iocundius & charius esse potest? pro quo sanè parum aut nihil esset vitæ millies exponere. Porro quid damnabilis illo, qui post tantum beneficium audet committere vel leue crimen.

53. *Per gratiam ipsius.*) Expositio est illius particulæ *gratis.* & relatiuum, *ipsius,* refert Christum, per quem Deus sua

sua impleuit promissa mundo, qui fidè Deo præstiterat. quibus etiam verbis omnium hominum deijcit arrogantiã, maximè Iudæorum qui nullum propter legem habent priuilegium ad assequendam veram iustitiam, sed tantum per gratiam Iesu Christi.

54. *Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.*) Mirabilis gratia, est nostra iustitia. Nam si gratia, quomodo iustitia? si iustitia, quomodo gratia? iustitia enim ex debito, gratia verò gratis habetur. Vtrumq; tamen est, & gratia & iustitia: gratia quidem, quia gratis à Christo data. iustitia verò, quia per Christum comparata. & nostra est, quia per gratiam ipsius, eius effecti membra, omnia eius nostra sunt, nam factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio.

2. Cor. 1.

55. *Per redemptionem.*) Non dicit per emptionem, ut adnotauit Hierony. (sui enim eramus prius per naturæ creationem) sed per redemptionem, alludens ad illud Isai. gratis venundati estis, & sine argento redimemini. Nam peccatis nos gratis ipsi tradimus Sathanæ, nullum inde reportantes emolumentum: ita sine vilo nostro pretio, pretiosissimo sanguine illius qui nullum fecit peccatum, redempti sumus à tyrannide diaboli: non quod diabolo Christus persoluerit, infamia enim esset hoc dicere; nam iniquo tyranno, quid homo debuisset? imò verò quid erat Deo, cum iniquissimo tyranno, rationem iustitiæ ponere? Sed satisfecit Patri, cuius eramus inimici, & ipsam nobis per mortem suam propitium fecit. Hoc enim sonat nomen redemptio, ut ait Orig. est enim pretium illud, quod hostibus solet, pro captiuorum liberatione, pendi. Soluit ergo Christus pro nobis, non diabolo, sed Deo, à quo delictis nostris eramus alienati: & sic Christi beneficio liberati sumus à diabolo, & à peccato, quorum eramus serui. Nam, ut inquit Saluator, qui facit peccatum seruus est peccati.

Uai. 52.

Orig.

7 ad. 8

4. P. 2.

& D. Petrus à quo quis superatus est, huius & seruus est. nullum tamen exinde diabolus acquisiuit in nos, quod illi

esset reddendum, sed exercebat tyrannidem.

56. *QUI est in Christo Iesu.*) Non in Angelo, aut in aliquo viro quantumuis sancto, non in Deo tantum, sed in Christo Iesu, homine simul & Deo: quia non est aliud nomen datum de cælo, in quo oporteat nos saluos fieri. Ipse enim solus est noster Iesus, id est, verus Saluator mundi. Non poterat homo peccator placare Deum offensum, factus est ipse homo, cum esset Deus, qui non suis, sed alienis peccatis mortuus, à nostris nos proprijs erueret, atque adeò iustitia eius, nostra efficeretur. iuxta illud Pauli, Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso.

ET quauis alijs modis, posset Deus liberare genus humanum, ut ait Aug. 13. de Tr. nulla tamen esset perfecta redemptio, & plena satisfactio, ut etiam ait S. Th. nisi ea quæ à Christo facta est. Perfecta enim satisfactio, est solutio debiti, quæ nulla ex parte à creditore, sed tota à debitore proficiscitur. Si enim ego à creditore meo, argentum dono suscipere, quo, debitum illi persoluerè, esset quidem satisfactio, sed quæ ex dono esset parua creditoris: talisq; esset quæcūq; alia satisfactio per creaturam aliam facta, quantumuis sancta & Dei amica esset. Christus verò Dominus, licet sua misericordia factus est homo, tamen quia suppositum eius erat diuinum, & quale Patri suo, quauis nulla alia esset donatus creata gratia, opera ipsius (nã opera, non naturæ sunt, sed suppositorum) infiniti essent valoris & pretij: atque adeò de se adiutum, & ex æquo satisfecit. Pro quo quidem munere, sumas illi gratias agere debeamus. Hoc igitur nos docet Paulus, dicendo (*in Christo Iesu.*) id est, non in alio esse poterat redemptio. s. perfecta & consummata. Non quidem in Angelo, quia tunc non esset hominis satisfactio. Nec in solo Deo, cum ipse sit creditor noster, & nos illius debitores. Non in homine puro, qui non poterat infinitum debitum soluere, cum esset ipse finitus. Ergo necessarium

AB.

2. Co. 5.

Aug.

13. de Tr.

Tr.

Th. 3. 7.

41.

facium

farium fuit quod Deus fieret homo, vt ratione personæ suæ in finitæ, posset homo ex æquo, soluere Deo omne debitum.

57. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Eternam redemptionem significat, cum redemptor sit æternus. Nam Christus Iesus, Rex immortalis est, qui licet semel mortuus fuerit, iam verò non moritur, mors illi vlti non dominabitur. Christus enim Iesus, heri & hodie, ipse & in secula. Eterna autem redemptio, de æternis est: nimirum de æternis præmijs, de æterna salute & vita, id quod nomē redemptoris significat, Iesus enim à salute & vita dicitur. Vocabis, inquit Angelus ad matrē, nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Felix ergo culpa, vt ait Grego. quæ tantum actale meruit habere redemptorem.

58. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Non solum pro præteritis, sed etiam præsentibus, & futuris delictis: non solum septies, sed & septuagies septies commissis, adhuc est, non de hie esse. scilicet redemptio, sed adhuc est, nec extra se ipsam, sed in ipso est: quia non per aliud præteritum, externum, sed per mortem nos redemit quam pertulit in seipso: prout quinque vulnera hodie testantur, quæ in corpore eius sacro & glorioso, mirabili fulgēt claritate. Quotidie cadimus, & quotidie soluimus hoc benedictum præteritum in sacramentis. Sed tunc sanè, vt ait Hierony. Frustruosa erit redemptio, si peccare celsimus.

59. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Triplex est causa salutis nostræ: prima, est gratuita Dei voluntas, quæ significatur in eo quod dicit (*quem proposuit*): secunda est æquissima Christi iustitia, quæ designatur in eo quod dixit (*per redemptionem quæ est in Christo Iesu*). Tertia est vtriusque ad nos applicatio, quæ significatur in hoc quod ait, (*per fidem*). Nam per fidem efficiuntur participes gratiæ Dei, & iustitiæ Christi.

60. *QVÆ est in Christo Iesu.*) Excludit opera & merita nostra. Nā hæc fuit gratia Dei, & voluntas eius beneplacētis, necessaria prorsus ad mundi remediū, vt redemptorem nobis daret, qui pro omnibus solueret Deo, & satisfaceret iustitiæ eius, & placaret eum nobis, valde & meritissimò iratum. (*proposuit*) inquit, id est, ab æterno disposuit, secundum Chryso. & Ambro. vel secundum Hiero. in promptu ante oculos omnium posuit, vel in palam dedit, & in communi proposuit omnibus filium suum propitiatorem, vt quicumque, per saluificam fidem eum suscipere, eius sanguine redempti, Deum haberent propitium.

61. *Propitiatorem.*) Alludit ad propitiatorium veteris testamenti, quod erat quædam tabula ex auro mandissimo. hæc erat imposita arcæ testamenti, vnde responsa dabat Deus per Angelos suos. Fuit hoc Christi figura, qui corpus ex mundissima, ac purissima carne, munere Spiritus sancti indutus, ecclesiæ suæ erat præficiendus, & non vt olim per Angelos, aut Prophetas, sed os ad os nobiscum locutus: quod fuit magnum & mirabile beneficium.

62. *PER fidem in sanguine ipsius.*) id est, de morte Christi. Necessaria est fides ad placandum Deum: nam incredulus semper est iratus, cum sint inimici eius manifesti, iam iudicio Dei igni inferni deputati. Nam qui non credit, iam iudicatus est, ideoque non resurgunt impij in iudicio, scilicet discussionis. Quæ admodum ergo inter homines, satisfactio vnus, alteri non valeret, nisi eam ratam haberet, satisfactoriæ acceptum ferret, ipsique se debitorem agnosceret: sic etiam cum Christus, suo nos beneficio liberauerit, non antè, suū sanguinis præteritum nobis imputabitur, quam per fidem tanti mysterij, eum credamus liberatorem fuisse nostram, cui vicissim nos ipsos gratias agere addicamus seruos.

63. *In sanguine ipsius.*) Sanguinis effusione designauit mortem Christi, vt aluderet ad sanguinem agni, quo delin-

Chry.
Amb.
Hier.

Exo. 25.

Pf. 10.

sunt

sunt Iudeorum postes, in exitu de Ægypto. Vel ad sanguinem hostiarum, quem pro peccatis olim aspergebat Pōtifex contra propitiatorium, quod, vt dictum est, fuit umbra & typos Christi. Nam sola tunc fide huius effundendi in cruce cruoris, propitiabatur Deus: sicut & nunc iam effusi, propitiatur nobis.

64. *Ad ostensionem iustitiæ suæ.*) Horrendum est incidere in manus Dei viuentis. Ad ostendam seueritatem iustitiæ suæ, Pater tradidit filium suum in mortem, pro peccatis omnium populorum. Cauet ergo à peccatis miserabilis homo. Si enim proprio filio non pepercit Deus pro peccatis alienis, quomodo parcat tibi pro tuis, si post tantū beneficium peccare non cessas? & si innocens talia passus est pro peccatore tormenta, quid accipiet ipse peccator pro suis flagitijs? Væ ingratis ab ira Dei. Magnus iræ thesaurus repositus est illis, quem reddet illis in illo die iustus iudex Christus.

65. *Propter remissionem præcedentium delictorum.*) In mysterio mortis Christi, non solum est considerare tremendum iudicium Dei contra peccatum, verum etiam inestimabilem eius misericordiam erga peccatorem: vt si timeas eum in istum, ames etiam eum tanquam piū, & beneuolum, & amicum tuum. Sic enim te dilexit, vt filium suum vnigenitum tibi daret propitiatorem, quo prius tuis commissis iniustus, nunc reconciliaris Deo, non quidem per sanguinem pecudum velut apud Iudeos, sed per ipsius Christi sacrosanctū sanguinem, omnia omnium crimina diluentem, hoc pacto declarans hominibus suam iustitiam & misericordiam, dum contra peccatū, & pro peccatore, cruci affigi voluit filium suū. Non enim alio modo conuenientiori, integra eius iustitia & misericordia seruari poterat, quam in morte filij eius pro nobis crucifixi. Non ergo solum vt appareat iustus, sed etiā vt appareat misericors, pater tradidit filium suum in mortem.

66. *Præcedentium delictorum.*) Præcedentia delicta vocat, errata prioris vitæ, quæ omnia condonantur per mortem Christi, dum in sacro baptismo induimus illum, & commorimur cum illo, & in nouitate vitæ ita resurgimus cum illo, vt nolit nos posthæc in vitia recidere. Aut (*præcedentium delictorum*) id est, eorum qui præcesserunt Christi passionē, quæ licet per Christi venturi fidem iam essent dimissa, quantum ad culpam, nō tamen quantum ad omnem pœnam. Detinebantur enim in limbo, non quidem patientes pœnam sensibilem, sed expectantes introire in gloriam, per Christi passionem. Vnde dicit.

67. *IN sustentatione Dei.*) hoc est, in patientia Patrum qua Deum per tot secula sustinuerunt, expectantes suam redemptionem: iuxta illud, Expecta Psal. Dominum viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum. Quare autē Deus per tot temporum curricula, voluerit ianuam regni cælorum omnibus esse clausam, patresque in limbo tandiū derineri, fuit, vt hoc præfinito tempore, palam faceret iustitiam suam. & ideo dicit.

68. *AD ostensionem iustitiæ suæ, in hoc tempore.*) Percontari quis potest in hoc loco, qua de causa, cum Deus sit diues in misericordia, non citius, ac breuius operatus est mundi redemptionem, quò mundus à tantis periculis, & malis eriperetur? hoc sanè fuit, tum, propter superbiam hominum prius edomandam. Tum etiam, propter dignitatem Christi venturi. Vt superbus autē edomaretur, opus erat vt per duas leges transiret, naturalem scilicet & scriptam, quibus conuinceretur de ignorantia & imbecillitate. De ignorantia quidem, per legem naturæ, dum per id temporis in errores, & turpia peccata incidit. De imbecillitate verò, per legem scriptam, qua sub ampliori luce constituto, cognitionem quidē peccati ipsa faciebat, auxiliū verò nō ferebat, cum peccatum cognitum, per legem vitare non poterat: atque adeò tam legi, quam naturæ diffusus, ad Deū

G

verum

verum confugeret, qui cum opitularetur, cuius diu expectatum auxilium, pluris idcirco estimaret. Dignitas verò vè turi adeò est magna, vt mundus tunc infantior ac rudior esset, quàm qui posset tantum beneficium agnoscere, quoadusq; venit plenitudo temporis. Denique voluntas Dei fuit, vt in illo & nò alio tempore, salutem nostram operaretur in medio terræ. Nam vt scriptum est, *Psal.* & tradit August. non est volentis, neq; currentis, sed miserentis est Dei.

Psal.
Aug. in
lib. de
perse.

69. *UT sit ipse iustus, & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.* Hoc quidem colligit Paulus, ex his quæ dicta sunt, nempe, Deum proposuisse propitiatorem filium suum, ad ostensionem iustitiæ suæ, & hoc fecit Deus (*ut sit,*) idest, vt appareat (*ipse iustus*) non iustificatus, vt nos per susceptam iustitiam, sed ex sese sua natura verè iustus appareat, dum vindictam sumens de peccato, integram seruauit iustitiam, accipies à filio integram pro nobis satisfactionem.

70. *ET iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.* Vnicus iustitiæ nostræ author, est Deus noster omnipotens: & hoc quidem designat beatus Apostolus cum ait, (*Et iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.*) in quo etiam apparet ipse iustus, dum seruauit promissam fidem iustificandi, non quidem promiscuè, ac temerè vniuersos, sed eos prorsus qui sunt (*ex fide Iesu Christi.*) idest, qui fidem habuerint Euangelio Iesu Christi. Apparet etiam in hoc ardentissima omnipotentis Dei erga homines charitas, qui sola sua bonitate, voluit eos participes fieri iustitiæ filij sui, ad promerendam inmarcescibilem gloriæ coronam, quam in illo die ex condigno, reddet illis Dominus iustus iudex.

71. *Vbi est ergo gloriatio tua?* Ad Iudæum loquitur qui contra gentiles se nimium iactabat, eò quod sub Moyse lege viueret, quasi per eam, & non aliter vera posset haberi iustitia. Sed Apostolus ex his quæ supradicta sunt, concludit hanc eius gloriatiorem innanam esse:

quoniam non ex lege, sed ex fide Iesu Christi habetur iustitia vera. Dicit ergo (*vbi est gloriatio tua*) ð Iudæe, qua scilicet in lege gloriaris, & per hoc vis te gentibus præferre? Responderet.

72. *Exclusa est,* idest, adempta tibi est, posteaquam diuina voluntas omnes orbis nationes æquat in negotio euangelij. Deffertur & Gentibus salus ac iustitia. Neq; verò dixit, vt notauit Chrysofost. Perijt gloriatio tua, quam scilicet à lege acuparis: aut cessauit, aut quid simile, sed significantissimè, exclusa est, idest, adempta, vel repulsa per ostensionem iustitiæ fidei: vt videatur alludere ad eiectionem Agar ancillæ Abraham. Hæc quoque spectat, quod ait Ioan. Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est: *Ioan. 1.* nempe gratia iustificationis, & figuratè veritas, vel gratia & iustitia. Deus enim per Moysen legem dumtaxat dedit qua doceret populum: at quidquid gratiæ ac iustitiæ ab orbe condito largitus est post peccatum, id per Christum factum est.

73. *Per quam legem? factorum?* In persona Iudæorum hæc duplex interrogatio facta est. Vocat autem legem factorum, legem Mosaicam, quia multa iubebat facere, & non præstabat auxilium ad faciendum, atque adeò iugum durissimum, atque ad portandum grauissimum fuit, prout D. Petrus in persona Iudæorum fidelium testatur dicens, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Primam interrogationem ponit, quoniam, vt dictum est, Iudæorum gloriatio erat in lege, idè oportere videbatur, quòd per aliquod eiusdem generis, eorum gloriatio excluderetur, idest, per legem, idè dicit, (*per quam legem,*) scilicet est nostra gloriatio exclusa? Secundam verò interrogationem ponit, quoniam posset aliquis credere, quòd eorum gloriatiorem exclusam Apostolus diceret, per aliqua præcepta legalia, quibus quædam maiora opera mandarentur: idè interrogando dicit, (*factorum?*) quasi dicat, nūquid per aliquam legem

legem factorum, gloria nostra exclusa est? Responderet.

74. *NON, sed per legem fidei.* Fides vocatur lex propter vim quam habet directiuam. Est enim lex, norma, & vis operum, & quidquid talem vim habet, potest per metaph. dici lex. Et sic lex mentis, dicitur vis mentis ad optima tendens. Lex membrorum, est carnis illecebra & cupido. Fides ergo nos, nostraq; officia rectificans, lex probè nuncupatur. Lex fidei viuæ, est omnis lex quæ habet charitatem. Hæc autem est magistra timoris Domini, sapientiæ, & humilitatis. Omnem fiduciam suam collocat in Domino, propter quem, mundum & gloriam eius contemnit. Non quarit quæ sua sunt, sed quæ IESU Christi, & tandè omnia in gloriam Dei facit. Est radix honorum omnium, causa iustitiæ, nec tamen est sine factis, non quidem præcedentibus diuinum subsidium, cum hoc semper præcedat illa, sed concomitantibus illud, vt patet in conuersione Latronis, & Magdalene, quos de improviso sua fides saluos, idest, iustos fecit: non quidem fide sola, vt volunt Lutherani: nam verba Latronis, Memento mei, spes, ac penitentiam & charitatem præferunt, quibus fuit vnà cum motu fidei à Deo tractus. Et in Magdalena appertius id indicauit, tum stertens, tum & Christi testimonium, dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Habet præterea fides alia opera, primam iustitiæ consequentia, quæ ad cultum, incrementumque illius, sunt necessaria.

75. *Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.* Nos Apostoli à Spiritu sancto instructi, (*Arbitramur,*) idest, existimamus id quod res est, posthæc (*hominem,*) scilicet quemcunque siue Iudæum, siue Gentilem, (*iustificari,*) idest, iustitiam consequi posse, (*per fidem*) scilicet viuam, (*sine operibus legis*) siue naturalis, siue scriptæ, siue moralibus, siue ceremonialibus: siue operibus inquam, meritis iustitiam.

76. *AN Iudæorum Deus tantum? nonne & Gentium?* Dixerat superius, quod iustitia fidei, generaliter se haberet ad omnes mundi nationes, & singulos homines, & ad hoc manifestandum, sumpterat, argumentum à causa materiali, ex eo, scilicet, quod omnes peccauerunt, & egebant gloria Dei, idest, iustificatione Christi. At verò, probatio quæ solum est ex causa materiali, non sufficit, quia materia non mouetur per se ad formam sine causa à gente, & idè ex illa peccatorum indigentia, non tam extruitur argumentum quòd essent seruandi, quàm ex benignitate causæ agentis, ad quam pertinebat reducere ad viam salutis quos condiderat. Argumentum itaque Apostoli, sic se habet. Deo proprium est eos iustificare, quorum est Deus, non tantum est Deus Iudæorum, sed etiam Gentium: iustificat ergo cum Iudæis pariter & Gentes. Nam secundum hæc Apostoli verba, videtur quòd Iudæi vellent, propter susceptam legem, Deus verus, Deus Hebræorum propriè diceretur, & Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob: & quòd propter eos tantum aduenisset Christus. Sed de hoc errore illos deiecit hac sci-
Exo. 8.
ficatione. Nam & si ob peculiarem cultum Deo exhibitum, esset tantum Iudæorum Deus, & inter ceteras nationes notus in Iudæa Deus diceretur, erat tamen Deus omnium per creationem, & commune regimen vniuersorū, iuxta illud *Psal.* Rex omnis terræ Deus. Ait igitur nunc diuinus Apostolus: (*An Iudæorum Deus tantum?*) quasi dicat, lex illa Mosaicæ, peculiaris erat genti Iudæe, verum hoc beneficium iustificationis, ab ipso Deo proficitur. An verò Deus, Iudæorum tantum est Deus? Nonne idem æquè & Gentium Deus est? nunquid Iudæos solos Deus creauit? aut de illis solis curam gerit? Nam & gentes peccauerunt, & vos: & si vos *Hier.* cōuertimini, & illi: si vobis venit Christus ex lege promissus, & illis. Nam & frequenter Prophetæ, de gentium vocatione dixerūt. Responderet quæstioni dicēs.

77. *Imò & Gentium.* Pulchrè, ait Hiero. *Hier.*
G 2 modum

modum seruauit in uerbis : (imò) dixit, ut ostenderet magis gentes, quàm uis non erant circumcisi, & Abraham ante circumcissionem iustus. Est itaque gentium Deus, quas gubernat & regit, secùdum Hierem. Quis uò timebit te ò rex gentium?

Hier. 10.

78. Quoniam quidem unus est Deus, qui iustificat circumcissionem ex fide, & preputium per fidem.) Reddit rationem quare Iudæorum Deus, sit etiam Gentium, dicens, (Quoniam quidem unus est Deus:) Ac si diceret, non est, nec esse potest, nisi unus Deus, (in quo etiam agit gentium errorem, circa multiplicationem deorum) ergo idem omnium est Deus, & d num illius, par est omnium esse commune. Po' hac ergo Iudæe, ne uento superbia tumidus, creator omnium, Deum tuam peculiarem facias, aut propter te solum aduenisse filium eius dicas, iustitiaq; illius ad te solum, propter tuæ legis obseruationem pertinere. Non enim ita est, ut cogitasti. Audi quid dicat magister gentium: (Qui scil. Deys (iustificat,) quosnã? Iudæos tantum? Gentes tantum? omnes utiq; quantum ad sufficientiam, licet non quantum ad efficaciam. Sed quoniam modo contingit hæc iustificatio? num merito legis obseruata? Absit, sed per fidem Iesu Christi, pro mundi redemptione in mortem traditi. Unde dicit.

79. Circumcisionem ex fide, et preputium per fidem.) D. Hiero. inquit, idem esse, ex fide, & per fidem. Et quòd uis scripturarum est, ut iisdem de causis, male uis mutare, quàm repetere sermonem.

Dan. Sicut in Daniele scriptum est, Propter Abraham seruum tuum, & Isaac dilectum tuum, & Israel sanctum tuum.

Th. Potest tamen secundum D. Tho. aliqua differentia dari. Nam hæc præpositio ex, designat aliquando aliquam causam remotam. Hæc uero præpositio, per, propinquam: Iudæi ergo iustificari dicuntur ex fide, quia fides fuit prima causa ex qua processit circumcisio, & cætera legalia sacramenta, & ita fides iustificat Iudæos sicut quædam causa pri-

maria, per quasdam medias causas. Sed Gentiles per ipsam fidem immediate iustificantur. Et sicut à fide legis, ad fidem euangelij traduxit Deus Iudæos, ita à cultu simulachrorum, ad eandem communem fidem uocauit incircumcisos.

80. Legem ergo destruimus per fidem?) Qui non essent bene affecti erga Paulum, nec multum intelligentes, poterant grauius perturbari, animi q; consternari, eoquòd ad eò fidem uideretur attollere, legem q; ad eò suppeditare, ac si fides contraria esset legi, eam q; profusus ociosam, & inuultile faceret Iudæis. Apollolus autem lenit, sedatq; eorum animos, petens ab illis primò quod poterat eos grauius moleitare, dicens, Legem ergo destruimus per fidem?) Vobis dico qui grauius fertis, propterea quod asseram, omnia nunc per fidem Christi præstari. An creditis quòd per hoc legem destruimus, hoc est, abrogamus, euacuamus, & proijcimus? respòdet.

81. Absit.) Negantis & abhorrentis est vox: quasi dicat, bona uerba quæso.

82. Sed legem statuimus.) quasi dicat, imò ad eò non abolemus legem, aut labefactamus, aut reprobamus, ut eam etiam confirmemus, stabiliamusq; & honoremus: id prædicantes factum, quòd lex futurum promiserat: eumq; nuntiantes, in quem ceu scopum summa legis spectabat. Neq; enim id aboletur, quòd in meliorem reparatur statum, non magis quàm si defluentibus arborum floribus, succedat fructus, aut umbræ succedat corpus. Non ergo destruitur lex per fidem, sed potius, ut dictum est, confortatur, roboratur, & honoratur. Quid enim unquam potuit, aut ualuit lex sine fide? Lex grata esse Deo non potuit absque fide. Lex ostendebat peccatum, sed auxilium non præstabat ad uirtutem sine fide. Lex, manu ducebat ad Chrùm tanquam pedagogus, non quidem per se, sed per fidem. Veritas legis in suis uaticinijs, & oraculis, & figuris, nunc per fidem cognoscitur. Multum quidem ualuit lex, sed per fidem. Iam amplius

pius non est necessaria, uenit finis eius, id est, Christus, per quem cessauit, sicut ipse testatur dicens, Non ueni soluere legem, sed adimplere. Illa enim non fuit edita, nisi usque ad Christum, per quem iam impletum est tempus illius, ergo non est amplius necessaria.

Conuenit itaque inter uetus & nouum testamentum, quòd utriusque fides est necessaria, sine qua impossibile est placere Deo. Nulla est gratia, nec iustitia uera, sine fide.

Differunt uero penes hoc, quòd fides in nouo, explicatior est, quàm in ueteri testamento. Què enim olim credebant uenturum, uenisse iam, nunc credimus. Ad hæc, lex uetus non fuit ad eò uniuersalis, sicut est lex noua, illa enim ad solos pertinebat Iudæos, & poterant gentes extra illam saluari, hæc uero ad omnes in uniuersum pertinet; sine cuius professione nemo saluabitur. Denique mysterium salutis quòd in ueteri sperabatur, in noua lege est iam exhibitum, quæ proinde lex dicitur gratiæ, cum salus & redemptio mundi iam sit facta, & ianua regni cælorum aperta per Christum, cuius septem sacramenta, ueluti instrumenta passionis eius, gratiam conferunt, quòd utique Paulus antiquis denegat, tanquam infirmis, & egenis elementis, hæc facultate iustificandi carentibus. Tamen si in circumcissione, tanquam sub signo professe fidei Christi, gratia præstatur, iuxta omnium sententiam, ad diluendam culpam originalem, copiosius tamen & abundantior datur per nostrum baptismum.

ARGUMENTVM. 4. CAPITIS.

LORATIONE Iudæorum de Abraham de Abraham, & circumcisio ne tollit, quado eum ostendit, non ex le-

gis obseruatione iustificatum, sed fide. Nam ante circumcissionem acceptam, & iustificatum fuisse constat, & promissionem accepisse. Et huius exemplo docet omnes per Christi fidem iustificari, & filios esse Abraham secundum spiritum.

CAPUT. III.

UID ergo dicemus inuenisse Abraham Patrem nostrum, secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatus est illi ad iustitiam.

EXPLANATIO.

1. QUID ergo dicemus inuenisse Abraham Patrem nostrum secundum carnem.) Resumit quæstionem supra positam. sc. quæ utilitas circumcissionis? Et quia Abraham princeps fuit circumcissionis, (nam de ea primus accepit mandatum à Domino) quo stirpis auctore, præcipue gloriatur, & iactat sese gens uniuersa Iudæorum, id eò proponit illis, non quemuis Iudæum, sed ipsum Abraham, dicens, si ita est quòd Deus iustificat Gentes & Iudæos, & quòd ad hoc nihil confert legis obseruatio, nec ipsa circumcisio, (Quid ergo dicemus inuenisse (utilitatis) Abraham patrem nostrum, secundum carnem.) id est, secundum circumcissionem carnalem, & alias obseruantias carnales? uidetur esse inconueniens si dicatur quòd nihil utilitatis inuenitur, cum dicat Dominus per Prophetam, Ego Dominus docens te uisilia. Quæ quidem uerba ad omnes homines maxime ad iustos pertinere uidentur. Sed ad hanc quæstionem non statim

Gen. 17.
10a. 8.

Isai. 48.

respondet Apostolus, quò prius ostendat Abraham, nec ex circumcisione, nec ex legis operibus iustificatum esse.

2. *Si Abraham ex operibus legis iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.* Manifestum est ex diuinis literis, quod iustitiæ laus, patri nostro contigit Abrahamæ: dispiciendum est vnde illi contigit, nam (*si ex operibus legis,*) id est, ex circumcisione, cæterisque huiusmodi, quæ postea Moysi lex, præscripsit obseruanda; (*habet quidem gloriam, sed non apud DEUM.*) id est, habet quod gloriatur, verum apud homines, non item apud DEVM. Quare apud homines? Nimirum quòd ex rebus corporeis, de quibus homines iudicant: & quos inueniunt studiosos, honore afficiunt, humanis legibus decreto. Quare non apud Deum? quia non ex commendatione fidei, quæ nos Dei commendat oculis. Nam per opera sine fide, non remittitur peccatum, nec fit reconciliatio cum Deo: atque adeò nec re, nec nomine sunt absolutæ virtutes, sunt tamen suo modo virtutes, hoc est, ciuiles, & morales, & honore dignæ apud homines, qualia fuerunt opera multorum philosophorum gentilium.

3. *Habet gloriam, sed non apud Deum.* Si dicatis ò Iudæi, quòd Abraham pater noster, per opera legis tantum, consecutus est iustitiam, ille non est verè beatus, nam iustitia quæ non proficiscitur à fide, non est verè beatitudinis causa: vera felicitas est in Deo, non in hominibus, hanc parit nobis iustitia fidei. Felicitas autem quæ tantum est apud homines, innanis est prorsus, & falsa, qualis est felicitas magnorum Philosophorum, & Regum infidelium, qui cum laudentur in terris ab hominibus, eorum animæ cremantur in infernis à diabolo. Quis audeat dicere quòd Abraham fuerit sicut vnus ex illis, & quòd non fuerit verè sanctus & iustus & amicus Dei, & quòd nunc non fruatur Deo, tanquam verè beatus in patria? At verò, certissimè tenendum est, quòd iustitiæ laudè

apud Deum est consecutus, non ergo ex obseruatione præscriptorū legis consecutus est, sed ex eadem fide, perquam omnibus Iudæis simul & Gentibus, est laus eadem ambienda, videlicet, verè filij Abrahamæ. (Nam & si quoad carnalem attinet cognitionem, Iudæorum Pater est,) non minùs tamen pater est omnium quicumque illum fidei similitudinè, hoc est, animi imagine referunt, non corporis. Nam circumcisio quæ primum in Abraham prodita est, totius Mosaicæ legis pignus est, ac signaculū, & vt ita dicam, peculiare symbolum, quo Iudæi, Iudæi sunt.

4. *QVID enim dicit scriptura?* Testimonio scripturæ probat, quòd non explicitè dixerat; videlicet, quòd Abraham habet gloriam apud Deum, & id quidem, non per opera, sed per fidem.

5. *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Ex libro Genesios, desumpta est hæc autoritas, vbi de seminis multiplicatione Abrahamæ, & benedictione gentium agitur. Promiserat Deus benedictionem gentium in semine eius, posteritatemq; stellarū numero, parem, ei, cui & vxor esset sterilis, & nullus adhuc hæres extitisset. Sed Abraham nihil constans, fidem habuit pollicenti, non cōsiderans, quale esset quòd promittebatur, sed quis esset promissi autor, ideòq; hoc ipsum credere, (*reputatum illi.*) scil. à Deo (*ad iustitiam,*) id est, probatum à Deo est, veluti officium iustitiæ: non quidem ex circumcisione, quam nondum acceperat, sed ex fide: & sic patet quòd non apud homines solum, sed apud Deum, (quo vno teste, hoc negotij tunc agebatur, & à quo illi imputatum est ad iustitiā quòd credidit) gloriam habet, cum legis Mosaicæ iustitias non præstitisset. Ante legem enim, sicut & ante circumcisionem, Abraham per iustitiæ virtutem consecutus est gloriam apud Deum.

6. *Credidit Abraham DEO.* Iustitia, inquit D. Th. quam Deus reputat, scriptam expressit, non in aliquo exteriori opere,

opere, sed in interiori fide cordis, quam solus Deus intuetur. & ideò posuit proprium actum fidei, eius speciem demonstrantem, qui est, credere DEO. Nam credere in Deum, demonstrat ordinem fidei ad finem, qui est per charitatem credendo in Deum ire, quòd charitas facit: & sic sequitur speciem fidei, credere autem Deum, demonstrat fidei maiestatem, secundum quòd est virtus theologica, habens Deum pro obiecto: & ideò hic actus, nondum attingit ad speciem fidei, quia si quis credat Deum esse, per aliquas humanas rationes, & naturalia signa, nondum dicitur habere fidem, de qua loquitur, sed solum quòd ex hac ratione credit, quòd est dictū à Deo, quòd designatur per hoc quòd dicitur, credere Deo: & ex hoc fides specificatur, sicut & quilibet habitus cognitionis speciem habet ex ratione per quam assentit in aliquid. Alia enim ratione inclinatur ad assentiendum habens habitū scientiæ, scil. per demonstrationem: Et alia ratione habens habitum opinionis, scil. per syllogismum dialecticum. Hæc D. Tho.

7. *ET reputatum est illi ad iustitiam.* Non fuit per hunc fidei actū, Abraham tunc primò iustificatus, id est, ex iniuncto iustus constitutus. à prima enim aetate, iam iustus erat apud Deū, & iam antè, multa eius officia, eum viri iusti, Deo fuerant grata & probata. Nimirum cum iussu Dei, iam obediens vocanti, fide exierat de terra sua, & de cognatione patris sui, & apud conuallem Mambre edificauerat altare Domino, & benedictione Melchisedech, comprobatus fuerat iustus apud Dominum, cuius significatione panem ei obtulit & vinū. Et alia huiusmodi officia, quibus potuit à plurimis annis, fidei exercere iustitiā. Sed hic credendi actus, fuit actus iustitiæ & obedientiæ, & ideò Deo valde gratus & acceptus: quemadmodum si quis nunc iustus, probaret, susciperetq; aliquem fidei articulum, quem antè à se ignotum, ecclesiā promeret ex Evangelio. Et sicut legitur de Apostolis, quòd post resurrectionem crediderunt

sermonem quem prædixerat IESVS de excitatione templi, sensum habuisse de ipsius corpore. Non enim per illā fidem fuerunt primū iustificati, sed fuit illis virtus iustitiæ. Pari modo in Abraham, ipsum tum credere, probatū est à Deo veluti officium iustitiæ. Per quòd quidem officium, scil. credendi, quo sub figura suæ prolis, fideijs Abraham credidit donandum nobis redemptorem, commōstrare vult diuinus Apostolus, remissionem peccatorum, non nisi per eandem fidem, factam vnquam fuisse. Et super hoc fundamentum, superædificati sunt, quicumque vel in lege naturæ, vel scripta, opera iusta fecerunt, quæ Deo essent grata & accepta, vt ad Hebræos docet Paulus de Abel, qui fide, plurimam hostiam quam Cain, obtulit Deo. Et fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum exire, quem accepturus erat in hereditatē. & plurima alia quæ ibi asserit huiusmodi exempla.

8. *EI autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam, secundum propositum gratiæ Dei.* Exponit prædictam autoritatem, quantum ad hoc quòd dicit, reputatum est illi ad iustitiam, quid nam, & quomodo reputatū? fides sanè reputata est: quoniam modo ex operibus legis, an ex gratia? non ex operibus, nam opera, sunt merita præmiorū quæ debentur operantibus, siue laborantibus, ergo ex gratia, reputata est fides Abraham ad iustitiam. Nam imputari siue acceptum ferri propriè dicitur, quòd re per se solutum non est, sed tamen ex imputantis benignitate soluto habetur: & hoc est quòd dicit, (*Ei autem qui operatur,*) id est, Iudæo legis ceremonijs obnoxio, si quid præmij rependitur obseruanti legem, non (*imputatur merces secundum gratiam*) id est, ex conferentis fauore, (*sed secundum debitum,*) id est, ex pacto rependitur. Rursum, si quid pœnæ infligitur non obseruanti, ipsius merito infligitur, si quidem vt accepit dimensum suum seru-

Heb. 11

uus, qui penſum operis abſolvit, ita flagris emendatur, qui officij ſui non meminit. (*Ei verò qui nō operatur,*) id eſt, Ethnico qui legis ceremonias nescit, aut Iudæo etiam qui à legis ſervitute, ad Chriſti fidem deſciſcit, nec iam operatur velut ex præſcripto, (*credenti autem in eum qui iuſtificat impium,*) id eſt, purè, ſimpliciterq; fedit illi, qui gratis perfectam iuſtitiam conferret etiam impijs, quorum vniuerſa ſcelera ex ſua morte ſuſtulit, ijs inquam (*reputatur fides ad iuſtitiam,*) id eſt, fides illis hoc præſtat, vt ad exemplum Abrahæ, nulla legis obſetate commendatione, ſed ſolius fidei, pro iuſtis habeantur: ad quam fidem nemo cogitur, ſed inuitantur omnes, vt volūtatis ſit non ſeruitutis, quòd in Chriſtum credimus. Gratia, non debiti, quod in iuſtorum numerum, per illum aſſerimur. Et hoc designat cū ait, (*ſecundum propoſitum gratia Dei.*) quia ſcil. propoſuit, gratis per fidem peccata dimittere. Ex dictis igitur poteſt ad mentem Apoſtoli colligi talis ratio, ſi ipſe Abraham Patriarcha, non aſſecutus eſt iuſtitia laudem merito circumciſionis nondum acceptæ, ſed ſolius fidei commendatione, non eſt, quod legis ſug ceremonijs fidat Iudæus, cui lex ad tēpus data eſt, & multo minus Ethnicus, cui lex ea data non eſt.

¶ Iterum repetendum quod ſuprà dictū eſt, de Abrahamo, ſcil. quòd non tunc primò, cum hoc contingit, iuſtificatus fuit: iam enim multo antè fuerat à Deo iuſtus conſtitutus, nec animus Apoſtoli eſt hoc ita ſentire, ſed vt quemadmodum tunc Abraham, nullius exhibens opus legis, aut naturalis, aut ſcriptæ, ſed tantum fidei ſupernaturalis obedientia, cum quadam animi ſinceritate præſtitit, atque adeò tanquam verum iuſtitia opus, valde grata & accepta eius fides habita ſit Deo, vt eius laudem in omnium exemplum mereretur habere omne per ſuum: ita & in iuſtificatione impij vſu venit. Videlicet, quod non operati, hoc eſt, vt inquit Auguſt. iacenti in peccato, atque adeò non benè operanti, neque quidquam meriti adferenti, ad ſuam iu-

Aug.
Pſ. 31.

ſtificationem, credenti tamen per auxili-
um Dei, fides reputatur ad iuſtitiam.

9. *EI autem qui operatur.*) Poſt reconcili-
ationem factam cū Deo, omnis homo
in gratia conſtitutus, dicitur operans,
& gratia eius dicitur, cooperans, per quā
omnia hominis opera ſunt meritoria:
quæ ideò, vt docet Auguſt. & dona ſunt
Dei, vt ſine cuius ſanore, nec cogitare
aliquid à nobis poſſumus: & merita no-
ſtra, propter liberum noſtrū aſſenſum.

Aug. de
na. et grā
& li. arb.

10. *EI verò qui non operatur.*) Ante re-
cōciliationem, nemo poteſt dici operas,
eo quòd per nullum opus poteſt mereri
gratiam reconciliatiouis: ideò huiusmo-
di gratia præueniēs peccatorem, gratia
operans nuncupatur.

11. *Credenti autem in eum.*) De fide
quæ per charitatem operatur intelligi-
tur. Talis enim phraſis, ſcil. credenti in
eum, voluntatis affectum designat com-
mitē fidei, quo affectu ſerimur in Deū.

12. *Reputatur fides ad iuſtitiam.*) Sem-
per, & in omnibus reputatur fides ad iu-
ſtitiam. In paruulis quidem ante ratio-
nis vſum, vel lucem, ſola fides per ſacra-
mēta applicata, tam in lege veteri, quā
in noua reputatur & ſufficit ad iuſtitia.
Per quod ſacramentum paruulus ea ra-
tione credere cenſetur, quòd revera o-
bligatur voluntate patentum, fidem ad
mortem vſque ſuſtinere, ac legi obſequi
Chriſti, cui illic damus nomina. In adul-
tis verò cum ſola originalis macula exi-
ſtētibus (ſi qui fortè eſſent) ſolus actus
fidei cum baptiſmo ſufficeret ad ſalutē.
Nā qui crediderit, & baptizatus fuerit,
ſaluus erit. Illa enim fides Dei quod re-
munerator eſt, ſpem ſecum aſſert, atque
intinctio ipſa aquæ baptiſmalis, chari-
tatem, & obedientiam, quæ illis ſuffice-
ret abſque vlla pœnitētia. Qui verò vn-
cum Originis labe, habet etiam a ſua-
lia peccata, non ſatis illis eſſet actus fi-
dei, tamen ſi primus ſit omnium neceſſa-
rius, ſed requiritur cum ſpe veniæ, per
aliquam forſitan in genere pœnitētiā,
obicem illū qui gratia obſtat, amouere,
vel

Soro. li. 2
de na. &
gra.

vel omni ſaltem prava affectione ſemo-
ta, baptiſmum ſuſcipere in remiſſionē
peccatorum. Qui autem à gratia bap-
tiſmali dilapſus eſt, illi quidem reputabi-
tur fides ad iuſtitiam vel ſalutem, ſi ha-
beat comites ſecum, ſpem veniæ, & ſin-
gularis charitatis pœnitentiam. Iuſtis
denique viris, quorum omnia opera
ſunt meritoria, reputatur etiam fides
ad iuſtitiam, eo quod ratio meriti, non
ex naturali virtute arbitrij ipſorum, ſed
Dei munere exiſtit.

13. *SICUT & David dicit.*) Senten-
tiæ ſæ accerſit teſtem David Prophe-
tam regium, & Regem propheticum,
primam, ſecundum Abraham, Iudaicæ
gentis gloriam, & in quo nobis præci-
puè promiſſus eſt Chriſtus, vnicus iu-
ſtitia noſtræ ſons.

Pſ. 31.

14. *Beatitudinem hominis cui Deus ac-
cepto fert iuſtitiam ſine operibus.*) Hic
eſt ſenſus verborum David ab Apoſtolo
depromptus, qui dicit, quòd ad eundē
modum deſcribit hanc, quæ nunc per
Euangelij apperitur hominis beatitu-
dinem, vt declaret eam non contingere
ex Moſaicæ legis operibus, ceu debitā,
ſed ex beneficentia diuina, qua ad Chri-
ſti fidem trahimur. Et hoc eſt quod in-
quit, (*Cui Deus accepto fert iuſtitiam*)
ideſt, debitum omne, Deo ex rigore iu-
ſtitia ſoluendum, (*accepto fert.*) id eſt,
deputat in acceptum, vel pro accepto,
iuxta loquendi modum quo dicitur, do-
tibi hanc rem pignori, id eſt, in pignus
vel pro pignore: & hoc (*ſine operibus*).
præcedentibus, id eſt, gratis. Cum enim
nos ſoluendo non ſimus Deo, acceptam
fert ipſe iuſtitiam, id eſt, debitum no-
ſtrum, ſine operibus, id eſt, ſine debiti
ſolutione, dum modo illi fidem polli-
centi habeamus. Nam acceptum ferre,
remiſſionem debiti ſignificat, & cum
creditor debitum remittit debitori, di-
citur illi acceptum ferre: vnde dimana-
uit acceptatio verbi iuris, vt cum ille
qui non eſt ſoluendo, querit à ſuo credi-
tore, vtrum acceptum habeat quidquid
illi debebat, hoc eſt, pro accepto, & ſo-
luto deputet: tunc quidem ſi creditor

reſpondeat, habeo, acceptumq; tibi fe-
ro, remiſſio illa & condonatio dicitur à
iuriſtis acceptatio, quæ eſt regione op-
ponitur iuſta ſolutioni. Hanc ergo iu-
ſtitiam; ſue veniam delictorum, quæ
pœnam infinitam merebantur, à Deo
gratis datam, & conceſſam credētib;,
& ex iniuſtis iuſtos fieri per fidem, vo-
cat Apoſtolo & Propheta, beatitudinē.
Et meritò id quidem, quoniam magna
eſt beatitudo, ſine labore legis alitius,
aut pœnitentiæ, tantum debitum ſol-
uere, & in Dei gratiam peruenire, iu-
ſtosq; vocari; veluti ſiquis dignitatem
aliquam gratis accipiat. Beatitudo au-
tem hæc à Domino Deo eſt, ergo manū
feſtiſſimè patet, illum habere gloriam
apud Deum, qui non ex operibus legis
Moſaicæ, ſed ex fide Chriſti iuſtificatur,
ac proinde eſſe vere beatum, vt dictum
eſt.

Delictorum veniam pro quibus aternā
damnationem, & iram Dei prometeba-
mur, vocauit iuſtitiam, ſic enim dicitur
& eſt, Deoq; valde accepta, cum ſit ef-
fectus iuſtitia Chriſti, oblati in cruce
Patri ſuo in odorem ſauitatis, pro pec-
catis totius mundi. Dicitur etiam bea-
tutudo, vt iam dictum eſt, & iterum di-
co, quia eſt effectus gratia Dei Gratis
enim nobis conceditur, hoc eſt, ſine la-
bore legis, aut pœnitentiæ particularis.
Et eſt quid. n. magnum & valde glorio-
ſum, amicus Dei eſſe & vocari, iuſtusq;
haberi apud eundem, per ſolam fidem
Ieſu Chriſti, quæ etiam eſt donum ip-
ſius Dei, ideoq; reputatur ad iuſtitiam.
Reputatur autem prima fides ad iuſti-
tiam, vt pulchrè ait, Hiero. vt de præ-
terito abſoluitur, & de præſenti iuſtifi-
cetur, & ad futura fidei opera præpare-
tur.

Hiero.

15. *Beati quorum remiſſe ſunt iniquita-
tes, & quorum reſta ſunt peccata, beatus
vir cui non imputant Dominus peccatū.)*
Hæc ſunt verba Davidis, prædictam ſen-
tentiam continentia, vbi eos dicit eſſe
beatos, quorum remittuntur iniquita-
tes, & teguntur peccata, nec imputan-
tur ad ſupplicium: vt remiſſio, referatur
ad ablationem culpæ: reſta verò, ad
obliuionem præteriti actus: non imputatio,

ratio, ad condonationem pœnæ: & ita primū, est causa secūdi: secundū, terrij. Quod enim remittitur, tegitur, vel deletur de memoria Dei: oblitum verò, nō imputatur ad pœnam. At verò, licet sic distinguantur ratione, in re tamen idem profus de signant ad mentem Apostoli. Nam his verbis absolutam describens iustitiam, seu beatitudinem David, nullius facit operis mentionem; totam eā apud Deum in peccatorum remissionē constituens, quæ secundum Dei beneplacitum acquiritur, & non secundum debitum, vel condignum meritum. Cū enim vult Deus, peccata dimittit, & nulli in hoc debitor esse potest.

16. *BEATI.*) Nūc quidē in spe, post verò futuro, in re, quia nullus illuc, post Adæ peccatum, patet nobis aditus, nisi per gratitiam huiusmodi condonationem peccatorum.

17. *REMISSÆ.*) Verè auferuntur, & radicātus conuellantur peccata quæ à Deo remittuntur, ita vt nihil maneat omnino culpæ in homine iustificato, sicut verè est iustus, quem Deus iustum reputat, per Spiritum sanctum, quem effudit in eum abundè: contra hæreticos Lutheranos contrarium asserētes. Vnde Aug. Dicimus, inquit, baptisina omnium dare indulgentiam peccatorū, & auferre crimina, non radere, neque peccatorum radices in mala carne teneri, quasi rasorum in capite capillorum, vnde crescant iterū ressecanda peccata.

18. *Iniquitates.*) Peccatum originale, vt ait D. Tho. iniquitas dicitur, quia est carentia originalis iustitiæ, per quam secundum equitatē, ratio hominis subiiciebatur Deo, inferiores vires rationi, corpus animæ: sed per peccatum originale, hæc æquitas tollitur, quia postquam ratio desijt esse subiecta Deo, inferiores vires, rationi rebellant, & corpus ab obedientia animæ subducitur per corruptionem & mortem. Ponitur in plurali, iniquitates, vt etiam in illo Psal. vbi dicitur, Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, quia licet sit vnū

peccatum originis, virtute tamen continet in se quodammodo omnia peccata. Ab hoc enim fonte dimanant omnia. Huiusmodi autem peccatum remitti dicitur, quia transit reatus, superueniēte gratia, sed remanet actū, remanente fomite, seu concupiscentia, quæ non tollitur omnino in hac vita, sed remittitur, siue mitigatur, vt ait D. Thomæs. *T. 2o.*

19. *Tæta sunt peccata.*) De actualibus potest intelligi, quæ & si oculis omnium manifestè patebunt in die illa vniuersalis iudicij: nam tunc referet vnusquisque ante tribunal Christi, vt ait Paulus, propria corporis prout gessit, siue in bonum, siue in malum: nimirum, vt non solum in reprobatorum vindicta, iustitia refulgeat Dei, verum etiam in retributione iustorum, tam eadem pateat iustitia in laude bonorum operū, quam summa misericordia in delictorū venia. Nihil tamen inde confusionis ipsi contrahent iusti, tanta erit contigentis Dei misericordia, tantaque penitentia, per fauorem eius, virtus & gloria, tanta profectò charitatis efficacia, multitudinem peccatorum operientis, ac proinde abolerentis, ac si nunquam fuissent perpetrata.

20. *Cui non imputauit Dominus peccatū.*) Quemadmodum cui reputatur fides ad iustitiam est verè iustus, ita cui non imputat Dominus peccatum, est verè sanctus: quia vt ait Aug. neque peccatum est, quidquid non imputabitur in peccatū.

21. *Beatitudo ergo hæc, in circuncisione tantum manet, an etiam in præputio?*) Secundum Hiero. Apostolus vult istam beatitudinem, & iustificationis felicitatem, tribus temporibus assignare, Naturæ, Circuncisionis, & Christianitatis. Quam enim Abraham in lege naturæ, per fidem assecutus est iustitiam, eandē quoque & olim poterant gentes assequi per eandem fidem, & posteri etiam nūc Christiani sine circuncisionis chara & ere, contra Iudæos, qui tanquam posteri Abraham, merito legis obseruata, propriè sibi vendicabant istam iustitiam, exclu

exclusis Gentibus. Et euangelium suscipientibus aiebant, necessariam etiam esse circuncisionem: idè aduersus eos mouet hanc quæstionem, dicens, (*Beatitudo hæc, in circuncisione tantum manet, an etiam in præputio?*) qua si dicat, responde mihi o Iudæi, felicitas hæc in Abraham declarata, & per David pronūciata, vtrum ad eos tantū pertineat qui circuncisionis sunt, & ob hoc legi obnoxij, an ad eos quoque qui nec circuncisionem norunt, nec legis ceremonias?

22. *Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam.*) Omnes cōfitebatur, & consentiebāt, vt quod ratio de Abraham inuenisset, id de cæteris sentiendum. Ab illo enim cum esset totius gentis Iudaicæ caput, reliquum genus oportebat æstimari: neque enim par est nepotes sibi vendicare ius, quod in generis auctore non fuerit. Constat quidem (*quod fides Abrahæ reputata est ad iustitiam.*) id est, Abraham dictū esse iustum propter fidem.

23. *Quomodo ergo reputata est?*) Illud expedit inuestigare (*quomodo,*) id est, quo statu, & quo tempore Abraham dictus est iustus propter fidem.

24. *In circuncisione, an in præputio?*) Id est, pro eo tempore quo iam erat circūcisus, & sic ob amputatam præputij pelliculam, assecutus est iustitiæ laudem? an pro eo quo adhuc erat incircūcisus, & sic ob fidem dictus est iustus, citra vllam circuncisionis commendationem? respondet.

25. *NON in circuncisione, sed in præputio.*) Manifestum est ob circuncisionem Iudaicam, Abraham non contigisse iustitiæ laudem, cum id temporis nec esset adhuc circūcisus, nec iustus circūcisus, & sic prius fuit iustus quem circūcisus. Hoc sanè constat ex sermè rationis scripturæ: prius enim credidit Abraham ex suo semine nasciturum Christum, per quem beatitudinem hanc, & paternam iustitiæ laudē assequerentur omnes gentes, & ob hanc fidem, iustus est

habitus, vt habetur Gen. 15. cap. Circuncisionem tamen accepisse legitur, Gen. 17. cap. Si igitur Abraham adhuc incircūcisus existens, iustificatus est per fidem, manifestum est quod iustitia fidei, per quam gratis remittuntur peccata, non est solum in (*circuncisione*) id est, in Iudæis, (*sed etiam in præputio*) id est, in gentilitate.

26. *ET signum accepit circuncisionis.*) Quoniam posset aliquis dicere, si Abraham ante circuncisionem iustificatus est, ergo sine causa & frustra circūcisus est. Ad hoc respondet, quod circūcisio non fuit superflua data, sed valde utilis & necessaria. Data enim est, non vt res, sed vt signum magnæ rei: idè inquit, (*Et signum accepit circuncisionis.*) id est, signum quod est circūcisio. Cuius autem rei fuerit signum, declarat dicens.

27. *Signaculum iustitiæ fidei.*) Perfecta enim fuit, vt signaculum mereretur, semper enim res plena signatur, vt ait Hiero. Promiserat Deus Abraham prolem amplissimā, per quam Christus Dominus erat venturus, cuius promissionis fide iustificatus fuit. Deus autem ab illo vicissim voluit, vt se suamque familiam perpetuò circūcideret, quò in mēbro illo generationis ministro, sigillationē gestaret promissæ prolis. Quapropter signum illud recisæ carnis, signaculum fuit, vel indicium, seu sigillum, testificans illam iustitiam, quam fuerat per fidem consecutus: quæ quidem iustitia, est vera cordis circūcisio, quæ non in sectione pelliculæ, sed vitiorum amputatione consistit. Sectio autem pelliculæ, non est vera circūcisio, sed signum veræ circūcisionis, idè forsitan non dixit Paulus, accepit circūcisionem, sed signum circūcisionis.

28. *Qua est in præputio.*) id est, fuit scilicet iustitia in præputio, quasi dicat, antequam circūcisionem suscipere Abraham, assequutus est iustitiæ laudem per fidem Christi venturi, vt aperte cognoscant Iudæi, non à circūcisione, sed à fide pendere iustitiam.

29. *VT sit pater omnium credentium per praputium, ut reputetur & illis ad iustitiam, et sit pater circumcisionis.* Finis circumcisionis fuit, ut Abraham, primum exéplū fidei, (fuit enim primus cū quo de futura salute, voce pactus est Deus, ac primus qui hanc sibi fidem expressiorem adhibuit) intelligeretur (quod ipsi fuit magna dignitas) pater omnium qui eius imitatione, citra vllam carnalem circumcisionem, crederent Christo Domino. Et hoc est quod ait, (*Vi sit pater omnium credentium per praputium,*) idest, gentium qui sunt in statu praputij, aut (per praputium,) idest, per id quod habuit in statu praputij, scilicet, per fidem quam habuit Deo ante circumcisionem, (*ut reputetur & illis ad iustitiam*) idest, quemadmodum fides Abraham reputata est illi ad iustitiam, ita his quoque, ceu germanis ac legitimis Abraham filijs, reputetur fides ad iustitiam, (*& sit pater circumcisionis,*) idest, Iudaeorum credentium. Nam ita est Gentium pater, ut Iudaei non excludantur, ut non duo populi distincti, sed vnus per fidem cōfatus adnotetur: iuxta illud Saluatoris, Alias oves habeo quae non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere, ut fiat vnus ouile, & vnus pastor, & ideo vnus grex.

Hac autem Abraham paternitas, in infinitam praestantior fuit carnali paternitate, prout testatur Ioan. Baptista, cōtra Iudaeos, de hoc nimium se iactantes, dicens, Ne velitis dicere intra vos, patre habemus Abraham (illa enim carnis compago, pro nihilo ducitur apud Deū) dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis (idest, de incredulis gentibus) suscitare filios Abraham, hoc est, fide regenerare Abraham filios, non in illam literalem terram Iebusaeorum, & Amorrhaeorum, sed in aeternam ac coelestem hereditatem. Hanc enim aduibrabat terra promissionis, & illa quidē in primis tanquam scopus peregrinantium propōita est patri nostro Abraham, cum illum eduxit de terra sua. Deinde quia sempiterna illa hereditatis felicitas, nemini vnquam potuit contingere, nisi per fidem Christi, pollicitus est illi

Deus proprium legitimumque; heredē, ex cuius vastissima propagine, procreandus esset naturalis Dei filius, per cuius iustitiam fidei adeunda erat, promissa prius coelestis hereditas: cuius rei gratia Paulus tradidit illum locum, credit Abraham Deo, &c. Hac autem omnia ante circumcisionem peracta sunt, nequis crederet, ob iustitiam illius obedientiae, vel fuisse tunc iustificatum Abraham, vel quempiam in posterum iustificatum iri.

30. *NON ijs tantum qui sunt ex circumcisione, sed ijs qui sectantur vestigia fidei, quae est in praputio patris nostri Abraham.* De Iudaeis totum hoc intelligendum videtur, quorum, Abraham, est verus pater, si non hoc tantum nomine sibi placeant (*quod sint ex circumcisione*) idest, quod ab Abraham circumcisi stirpe ducant genus, nota dūtaxat corporis, cognationis argumentum circūferentes, sed multo magis fidem illam exprimentes, (*quae est in praputio patris nostri Abraham.*) idest, qua nondum circumcisi, Deo habitus est iustus. Nullum enim certius argumentū, liberis non spurios parentibus suis asserit, quam paternarum virtutum aemulatio. Cum enim homines abdicēt ex se prognatos, suosque; negent esse filios, qui degenerant a motibus, ingenioque; maiorum, multo magis Deus, hac nota nothos, a legitimis discernet. Vnde Saluator ad Iudaeos iactantes se esse filios Abraham aiebat: si filij Abraham estis, opera Abraham facite. Secundum carnem, filij quidem illius estis: at verò secundum opera, non estis filij nisi diaboli. Abraham enim proprium filium vniuersum suū, statuit occidere in obsequium Dei: vos me contra, filiū Dei, praefidelitate vestra occidere molimini: Non ergo tanti patris estis filij, sed, ut inquam, diaboli, qui homicida est ab initio.

Multis quidem de causis, aiunt Sancti, olim instituta fuit circumcisio. Primò in signum promissionis Abraham a Deo factae de tanta futura prole, ideoque; in membro illo generationis congruenter efficiebatur, ut scilicet, circumcisi acciperēt,

& fidem Abraham pariter cum illa. Deinde ut esset signum verae illius circumcisionis, ac fidei Abraham, & ut quemadmodum a membro illo concupiscentiae deseruēt, abscinderetur superflua illa pellicula, ita etiam a corde hominis cuius ipsam imaginem gerit, omnis superflua concupiscentia tolleretur, iuxta illud Prophetae, Circumcidimini Domino, & auferete praputium cordium vestrorum.

Hier. 4.

Tertio, ut Abrahamidas, Deique; populū ab alijs nationibus discerneret, qua de causa iustus est populus antequam Gentibus commiseretur, praputia rescindere quae in deserto nutriuerant. Opportebat enim populum veri Dei, scerni a Gentibus idololatri, insignisque; haberi inter omnes orbis nationes, maxime si ipse populus in pura & casta conversatione responderet signo a Deo sibi dato.

Ios. 5.

Quarto, data est circumcisio in signum futurae circumcisionis spiritualis fiende per Christum, ad quem omnes legis ceremoniae comparantur, sicut figura ad veritatem, & sicut umbra ad corpus. Hac autem circumcisio efficienda erat, primò quidem quoad animam, dū per Christum, peccatorum reatus, & concupiscentiae praescinduntur, seu vetus homo carnis exiit. Ad quod pertinet

Col. 2.

illud Pauli, dicentis, in quo scilicet, Christo, circumcisi estis, circumcisio non manu facta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisio Domini nostri Iesu Christi: & ideo circumcisio baptismi circumcisio abegit, iuxta illud, Si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit. Deinde verò quantum ad corpus, quando in generali illa mortuorum resurrectione, ab electorum corporibus quauis passibilitas, & mortalitas prorsus auferetur. Et vtriusque; circumcissionis figura, fuit illa circumcisio in deserto cultus pettinis facta, ad designandum quod spiritualis circumcisio fienda erat per petram, qui est Christus: non tamen generaliter obseruabatur, quod necesse esset circumcisionem fieri cum petra: & ad hoc etiam pertinet, quod circumcisio fiebat octauo die, qui

Ios. 5.

significat octauam aetatem resurgentium, nam septima est quiescentium in Christo, sex autem aetates sunt, quibus seculum currit.

Quinto, data est circumcisio pro remedio illius naturae maculae quam a primo parente contrahimus omnes: nam in circumcisio abstergebatur illa. At vero, ut docet S. Thome, circumcisio ex ipso opere operato, non habebat virtutem effectiuam, neque quantum ad remotionem culpae, neque quantum ad operationem iustitiae, sed erat solum iustitiae signum, ut hic ait Apostolus, & per fidem Christi, cuius circumcisio signum erat, auferebatur peccatum originale, & conferebatur auxilium gratiae ad recte agendum. Et sic est intelligenda glossa illa Bedae dicentis. Idem salutare curationis auxilium, circumcisio in lege, contra originalis peccati vulnus praebat, quod baptismus agere, tempore reuelatae gratiae consequitur. Idem inquit, sed non eodem modo. Nam circumcisio non erat tum temporis instrumentum passionis Christi, cum nondum esset exhibitā, qualia modo sunt nostra sacramenta nouae legis; sed tantum signaculum fidei, ut dictum est. Quamobrem illa non iustum faciebant hominem, sed fides. At vero baptismus noster, ut instrumentalis virtus Christi, gratiam confert, iuxta illud Pauli, Saluos nos fecit per la-

Gloss.

uacrum regenerationis. Et hac etiam ratione circumcisio non aperiebat ianuam regni caelorum, licet illic daretur gratia erga Deum. Huc etiam pertinet illud Aug. dicentis, ex quo instituta est circumcisio in populo Dei, quae erat signaculum fidei iustitiae, ad sanctificationem purgationis valebat paruulis, originalis veterisque; peccati, sicut etiam baptismus ex illo coepit valere tempore ad inuentionem hominis, ex quo institutus est. Et D. quoque Greg. quod apud nos, inquit, valet aqua baptismalis, hoc egit apud veteres, vel pro paruulis, sola fides: vel pro maioribus, virtus sacrificij: vel pro ijs qui de Abraham stirpe prodierunt, mysterium circumcisionis. Non quod in lege naturae non esset aliqua saltem oblatio paruulorum, qua parentes fide

Tit. 3. 1

Aug. cōtra Iul.

Grego. in Mora.

pro-

protestarentur pueri coram Deo, sed nō erat certum diuinitus institutum sacrificium, quia nulla erat tunc secretio populi peculiaris Dei.

Hinc sumitur fortissimum argumentū, quod in circumcissione debeatur originale peccatum, aduersus omnes hæreticos & blasphemos. Nam cum vilo tempore nemo mortalium, absque applicata sibi fide Christi, siue implicite, siue explicite, iustificari valuerit, (quia sine fide impossibile est placere Deo) & paruuli credere actu intellectus nequeant, manifestum est, quod semper fuit aliqua sacrificij forma, per quod fides applicaretur illis: talis autem erat circumcissio diuinitus instituta, quæ cum, antore Paulo, esset signaculum iustitiæ, quam consecutus est Abraham, certissimum etiã est signum, ut quicumque circumcissionē reciperet, iustificaretur per applicatã illi fidem, aliàs non erat cur teneri paruuli, ante rationis usum circumciderentur. Et sicut circumcissio fuit remedium veteris, ita baptismus nouæ, & sacrificia, naturæ legis. Pertinebat enim hoc ad misericordiam & prouidentiam omnipotentis Dei, ut in omni seculo consuleret infantium saluti. Non enim consentaneum videretur, ut qui in culpa erant, quam propria voluntate non admiserant, omni destituti præsidio, quotquot ante rationis usum obirent mortem, deperirent.

Præterea, circumcissio erat quædam protestatio & professio fidei, per quam paruuli obligabantur legi, sicuti est modo in baptismo, iuxta illud Apostoli, Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersæ legis faciendæ: & hac quidem ratione, tunc paruuli credere dicebantur, dum circumcidebantur, sicuti nunc nostri infantes dum baptizantur, & sic veritas illius sententiæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, est vniuersalis, ut pertineat etiam ad paruulos qui aliquo modo credunt: non quod vllum habeant actum fidei, nec solum propter infusum habitum, sed propter obligationem qua addicuntur fidei, & legi: qua de causâ decernuntur

illis ab Ecclesia susceptores, qui eorum nomine interrogati, respondeant, credo. Equissimum ergo erat ut qui per obligationem fidei Christi, subdebatur legi, per eandem liberarentur ab illa innata culpa, cuius ipse erat futurus Redemptor. Quem vtique sensum sapienter agnouerunt patres in verbis legis, masculus cuius præputij caro circumcisa non fuerit, debetur anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit. Significatur enim ob culpam aliquam delendam esse animam incircumcisi, quæ culpa in infatulo nulla esse, nisi originalis poterat.

Ad hæc, in illa autoritate Pauli prælegata. s. Circumcisi estis circumcissione non manu facta, in expoliatione corporis carnis, sed circumcissione Christi, cõsepulti in baptismo, videtur sentire Apostolus, id quod nunc facit baptisma, fieri tunc olim in circumcissione. Ex quo etiam manifestum relinquitur, quare oporteat circumcissionem mutari: nã, ut dictum est, Circumcissio erat signum futuri, nos autem idem signum conuenit præsentis, siue præterito & futuro, baptismus est signum præsentis gratiæ, qui copiosorem, & vtiliorem illam cõfert quàm circumcissio conferebat, quia quanto agens est propinquius & præsentius: tanto efficacius operatur.

AD argumenta verò quæ contra hæc fieri poterant, ex dictis facile respondeatur, si teneamus mente quòd per merita operum legis nō adquiritur iustitia, circumcissio autem cum esset opus legis, non iustificabat per se, nec per modum meriti, sed fides illi applicata. Quamobrem ceremonias legis vocat Apostolus in firma elementa, cum per se nihil efficerent: sed erant vmbra & veluti puerorum rudimenta, quibus erudiebantur, ac preparabantur, suscipiendo Euãgelio. Pro paruulis verò qui erant ante circumcissionem in lege naturæ non deerat remedium ad dictam iustitiam cõparandam, quod quidem durauit sub lege scriptæ, tam pro feminis, quàm pro paruulis ante octauum diem.

31.

31. *NON enim per legem promissio Abraham, aut semini eius, ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.*) Ex diuina pollicitatione hereditatis, confirmat sententiam suam Paulus, videlicet quòd circumcissio, siue quodcumq; opus legis non iustificet posteros Abraham. Nam quemadmodum Abraham non promeritus est hoc, obseruatione legis Mosaiçæ, quæ nondū erat prodita, nec merito circumcissionis, quam, ut dictum est, nondum acceperat, ut eū Deus tam magnificis promissis honoraret, pollicens fore, ut totius orbis dominium ad ipsum ac posteros illius, hereditate deueniret, (sed per iustitiam fidei,) id est, per fidem Christi, qua iusti cognomen meruit: ita non est quòd Iudæi sperent huius pollicitationis diuinæ ius, solo circumcissionis, aut legis titulo, ad se peruenturam. Nec enim alia ratione propagari potest in posteros, quàm qua primum partem est ipsi generis auctori. Abraham (non per legem,) sed per fidem, & iustus, & pater multarum gentium, & hæres mundi constitutus est à Deo, ergo & posteri eius, iusti, & hæres, & veri eius filij, per eandem fidem, & non aliter etiam constituentur.

32. *UT hæres esset mundi.*) Sub his quidem verbis nullibi legitur facta promissio, sed sub his, in te benedicentur vniuersæ nationes terræ. Magna profectò virtus fidei, quæ dominium mundi habet in præmium. Sub cuius figura promittebatur creditibus cœlestis hereditas. Sed has promissiones conuersi ex Iudaismo interpretabantur factas ad modum stipulationis, id est, si legem, quam circumcissione Abraham profitebatur, custodirent. Hinc eorū blasphemia dicentium, per circumcissionem, & reliqua legis opera se esse iustificatos, & cõmeritos ingressum æternæ hereditatis, aduentumq; Messias. Nam pleriq; fatebatur quòd venturus esset, traditurusq; eis hereditatem Abraham promissam: inde enim modo in hanc peruenerunt amentiam ipsi Iudæi, ut Messiam adhuc præstolentur, qui regna sit eis amplissima traditurus.

33. *AVT semini eius.*) Hoc dicit, quia & si hæc promissio, in ipso Abraham non fuit completa, complenda tamen erat in eius semine, iuxta illud, Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ. In semine, inquit, tuo, id est, in posteris tuis, quorū caput est Christus, ad quem idem tanquam ad maiorem fratrem, principaliter pertinet hereditas promissa: nam, ut ait Paulus, Abraham dictæ sunt promissiones, & semini eius, non dicit in seminibus quasi in multis, sed in semine quasi in vno, quod est Christus. Et per regium Vatem David, inquit Pater ad Filium, Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Cuius possessionem post resurrectionem accepit, ut ipsemet testatur dicens, Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra. Secundario autem pertinet ad minores fratres, qui per fidem & gratiam Christi, sunt spiritualiter semen Abraham, iuxta illud, Qui filij sunt promissionis, altimantur in semine, qui etiam, ut ait D. Th per Christum sunt mundi hæreses, in quantum omnia in gloriam electorum cedunt, iuxta illud, Omnia vestra sunt.

34. *SED per iustitiam fidei.*) Hoc est, per iustitiam quæ ex fide procedit, quæ erat in Abraham, pro hac namq; iustitia, seu merito eius, facta est Abraham præinducta promissio, ut habetur in Genesi.

35. *SI enim qui ex lege, hæreses sunt, exinanita est fides, abolita est promissio: Lex enim iram operatur, ubi enim non est lex, nec præuicatio.*) Magnum sequeretur incommodum, si tantum per legem adiretur hereditas, nihil esset fides Abraham, reputata illi ad iustitiam: & Dei fidelissimi promissio nulla, qua dictum est in semine ipsius benedicendas omnes gentes: tum quia nihil cõmune geribus cum lege, tum etiã, quia nec Iudæis ipsis, lex hereditatem præstare poterat, quæ iram tantum ac vindictam asserre nouit, quando sine vlla miseratione in peccantem animaduertebat, quòd si lex non esset, neque præuicatores essent

H 2 in

in quos animaduertent. Nam reum agere nemo potest, ni prius lege lata poenam denotent. Porro lex Moſaica de plurimis ſtatuit, aut præcipiens, aut prohibens, in quibus nulla eſſet præuaticatio ſi non eſſet lex, vt de circuncifione, de ſabbatis, de neomenijs, de ciborum diſcrimine, de morticinjs, de ſuffocatis, de ſanguine, de lotionibus, quæ omnia ſunt huiusmodi, vt obſeruata non conferant ſalutarem illam iuſtitiam, & tamen qui tranſgrediat, reus fit, poenæ; obnoxius. Quod autem ad moralia pertinet, grauius eſt tranſgredi ſimul legem naturæ & legem ſcriptam, quam ſolam legem naturæ: & idco lege data ſine gratia adiuuante, præuaticatio creuit, & maiorem iram prouocauit. Ex quo videtur manifeſtum quod deteriores erant in hac parte Iudæi quam Gentes. Et quod nimium ſulti erant qui conuerſi ex Iudaifmo, volebant ſimul cum Euangelio, ſuſtinere legis enus, quod neque Apoſtoli, neque patres eorum, vt ait Petrus, portare potuerunt, & quod nimium etiam ſunt cæci, qui adhuc volunt eſſe ſub iugo tantæ ſeruitutis, nolentes venire ad Chriſtum, cuius eſt iugum, ſaque, & onus leue.

Obſerua in eo quod ait, ex lege, Hebraiſmum eſſe Paulo peculiarem, pro eo quod eſt, factores legis, ex legis operibus ijs ſibi facientes hæreditatis obtinenda.

36. *LEX enim iram operatur.*) Diſcrimen inter legem & fidem ſic ſe habet, quod malorum ſuplicium, non à beneficentiſſimo Deo directa intentione inſigitur, ſed lex illos punit. Deus enim nihil in eos agit, niſi ſecundum legem, quam utique poſuit intentione præmiadi. Eſt enim legiſlatoris intentio, vt inquit Philoſophus, per legem bonos facere ciues, & ad facilitatem perducere. Sed præuaticatio voluntas cauſam præbet, cur lex iram operetur. Præmium autem & corona iuſtorum non legi debetur, ſed diuinæ miſericordiæ per fidem Chriſti: iuxta illud Prophetæ, Perditio tua ex te Iſrael, ex me tantum auxilium

ſ. 11b.

ſ. 13

tuum. Quod diſcrimen inde naſcitur, quia, vt dictum eſt, Lex præcipit, & non adiuuat, ſed quod lex iubet, implet fides Chriſti, qui adiuuat infirmitatē noſtrā.

Rom. 8.

37. *UBI enim non eſt lex, nec præuaticatio.*) Omnis lex tam naturalis, quam ſcripta, eſt index & linea voluntatis Dei; idco præuaticatio legis, inobedientiæ quædam eſt, & peccatū voluntati Dei aduerſum, dignumq; proinde illius iræ, quam comminatur lex. Vnde Auguſt. Vtrūq; complexus ſ. legem, & Deum, inquit, peccatum eſt dictum, vel factū, vel concupitum contra legem Dei.

Aug.

38. *Idco ex fide.*) Neceſſarium eſſe videtur, vt promiſſum Dei impleatur, aut per fidem, aut per legem: non per legem, quia promiſſio Dei aboleretur, quod eſt impoſſibile: (*idco ex fide.*) id eſt, merito fidei, ſcil. contingit hæreditas promiſſa. Lex enim non donat peccata, ſed damnat: & idco, non poteſt omnes gentes filios facere Abrahamæ, quia ſecundum, quod omnes ſub peccato inueniunt ſunt, omnes erant utique puniendi. Fides contra ex impio, iuſtum reddit: nam dimiſſis per gratiam peccatis, omnes credentes, filios efficit Abrahamæ, quibus ſicut & patri reputatur ad iuſtitiam.

39. *VI ſecundum gratiam firma ſt promiſſio.*) Dictum eſt quod ſi iuſtitia ex lege eſſet, fides nulla redderetur, promiſſio aboleretur: ſed ſi ſit ex fide, promiſſum firmum & conſtans, propter virtutem, diuinæ gratiæ iuſtificantis hominem per fidem, cam ſcil. quæ per charitatem operatur. Et hoc eſt quod dicit, (*Ut promiſſio (Dei) ſt firma.*) non quidem per operationes hominum, quæ poſſunt deficere, ſed (*ſecundum gratiam*) quæ infalibilis eſt. Vel aliter, (*ſi promiſſio*) id eſt, hæreditas promiſſa de dominio mundi, (*ſi ſecundum gratiam*) id eſt, videatur res gratiæ & fauoris, non debiti, atque ita (*ſi firma*) ſcil. eadē promiſſio, hoc eſt, fides promiſſi diuini conſtet, quo poſteris omnibus Abrahamæ, ſpes huius facilitatis oſtenſa eſt. Vnde dicit.

40.

30. *OMNI ſemini.*) id eſt, omni homini qui fuerit qualitercunque ſemen Abrahamæ.

41. *NON ei qui ex lege eſt ſolum, ſed ei qui ex fide eſt Abrahamæ.*) Exponit quod dixerat, Omni ſemini, quaſi dicat, (*ſemini*) hoc eſt, poſteros Abrahamæ voco, non eos qui dumtaxat (*ex lege ſunt*) id eſt, per legis cognationem ad Abrahamā pertinent, (*ſed &*) id eſt, multo magis (*ei*) id eſt, eos (*qui ex fide ſunt Abrahamæ*) id eſt, qui fidem parentis exprimit. Par eſt enim vt plus habeat momenti cognatio fidei, per quam ille promiſſū meruit, amicus Dei factus, quam cognatio legis, quæ occasionaliter offenſas gignit, & reos facit. Adhæc, ſi per ſolam legem Moſaicam, eſſet implenda promiſſio, non impleteretur in omnibus poſteris Abrahamæ, ſed ſolum in Iudæis, qui eam ſeruarent: quia verò impletur per fidem, quæ eſt omnibus communis, planum eſt quod impletur in omni ſemine.

Nec tamen hinc poteſt argumentum ſumi, vt volūt hæretici Lutherani, quod omnis Chriſtianus propter fidem quam habet, certus ſit de ſalute ſua, quia & ſi fide iuſtificamur, & obtinemus promiſſam hæreditatē, intelligitur de fide quæ per charitatem operatur. Nemo tamen communi lege eſſe poteſt certus, quod tali vigeat fide, quia non poteſt eſſe tutus, an habeat charitatem. At ille ſolus qui infantem baptizat, certus eſt, certitudine fidei, in gratiam illum tūc Dei eſſe, ab originali reſtitutum.

104. 5.

42. *QUI pater eſt omnium noſtrum.*) Stultè gloriantur Iudæi in Abraham, eodē patre peculiari, dicentes apud Ioānnem, nos patrem habemus Abraham, cum iſ ſit pater omnium noſtrum, quicumque ex quacunque natione profecti, Chriſti fidem amplectimur, quemadmodum teſtatur & ipſe Deus, in lib. Geneſis, dicens.

Gen. 17.

43. *QUIA pater multarum gentium conſtituit.*) Hoc fuit cum adaucto nomine, & pro Abram, dicto Abraham, ait Deus, (*pater multarum gentium conſti-*

tuire) (præteritum quod futurum, prophetarum more, ob certitudinis firmi tatem.) id eſt, non illius populi tantū ſed vniuerſorum qui fidem tecū mihi dederint. Certè verū ſit oportet quod locutus eſt Deus. At qui tandem pateat erit multarum gentium Abraham, ſi is ad vnicam circunciforum nationē pertinet? imò ſicut Deus, cōmunis eſt omnium ſibi fidentium, ita voluit Abraham qui Dei typum gerebat, vt Iſaac Chriſti, eſſe patrem, non huius aut illius nationis proprium, ſed commune omnium, quas illi fidei affinitas copulaſſet. Et inde eſt, quod iuſtorum omnium locus, in Euangelio Luca, ſitus Abraham nuncupatur. Et in Matthæo habetur, quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob, in regno cælorum: filij autem regni, id eſt, qui ob carnis circuncifionem tales ſe venditant, eijciētur foras. Hūc pertinet & illud quod ad Galat. inquit Paulus, ſcil. Qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahamæ. Proridens enim ſcriptura, quia ex fide iuſtificat gentes Deus, prænuſtiauit Abrahamæ, quæ benedicentur in te omnes gentes. Et colligens ait, igitur, qui ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Luc. 16.

Mat. 8.

Gal. 3.

44. *Ante Deum cui credidiſti.*) Verba ſunt Pauli declarantis hanc orationem (*conſirmi te*) id eſt, poſui te, quonam modo? (*ante Deum*) id eſt, in præſentia Dei: nam licet proles Abrahamæ, non erat præſens, ſed futura in re, tamen erat æternitari Dei præſens. Apud Deū enim, futura perinde ſunt, vt præterita & præſentia. Vel ante Deum, poſitum eſt, ad differentiam illius paternitatis, quæ cognatione circuncifæ carnis propagatur, illa ſiquidem coram hominibus eſt. Quæ autem fide coaleſcit, coram Deo, cuius vice interpres tranſtulit, (*ante Deum*) ac ſi diceret, patrē multarum gentium conſtitui te, non utique apud homines, ſecundum quorum iudicium, ſolum carnalium Iudæorum pater haberis, ſed (*ante Deum*) id eſt, coram Deo. (*cui credidiſti*) id eſt, apud quem credendo, hoc meruiſti.

45. *QVI vivificat mortuos, & vocat ea qua non sunt, tanquam ea qua sunt.*) Nō potuit Abraham falli credulitate sua, quandoquidē filius est illius promissis, qui nō solum effectis dare potest fecunditatem, verūmetiam mortuis vitam reddere, adeō vt postea iussus occidere filium unicum Isaac, in quo vno spes omnis posteritatis erat sita, nihil tamen addubitarit de fide promissoris, à quo sciebat illum in vitam posse revocari, *(qui vivificat mortuos, & ea qua non sunt)* scil. in rerum natura, nec naturaliter possunt esse, vocat, scil. Deus, idest, potest vocare in suum obsequiū, *(tanquam ea qua sunt,)* vel *(qua non sunt,)* idest, mortalium opinione prorsus nihil sunt, perinde quasi sint aliquid, potest ad hanc felicitatem asciscere. Hoc dictum est cōtra Iudaeos tumidos, qui sibi videbantur vivere, & aliquid esse. Gentes verō cecū mortuos, & nulla bona re dignos, abominabātur. At his plus praestat Dei vocatio, quam illis sua cognatio. Vox enim Domini in virtute & magnificentia, qua potest de quibusq; lapidibus facere filios Abraham.

Psal.

46. *QVI contra spem in spē credidit, ut fieret pater multarū gentiū*) Digna profe cōderat fauore, Abraham senis fides, qui pollicente Deo fretus, de his rebus certam spem concepit, de quibus iuxta naturā vires, nulla erat spes: agnoscens, ac re testans, promissoris tūm fidem, tūm omnipotentiam. Nam cum ipse omni naturā vigore esset ad generandum deslitutus, Saram quoque contemp latas, quae non solum in sua inuentute sterilis fuerat, verū legitimam iam aetatem esset supergressa, nullā inde spē prolis naturaliter posset concipere, contra hanc *(spem,)* idest, contra huiusmodi desperationis naturales causas *(credidit)* Deo *(in spem,)* hoc est, fidem illi habuit, ex qua supernaturali fide per ductus est *(in spem)* sobolis, quam abnegabat natura. Historia huius, sic se habet. Dixit Abraham Domino, Domine Deus, quid dabis mihi? ego vadam absque liberis, ecce vernaculus meus,

Gen. 15.

haeres meus erit: (quod ob desperatā facultatem naturalem generandi dicebat.) Cū autem protinus audiuit sermonē Domini, non erit hic haeres tuus, sed qui egredietur de vtero tuo, nihilo cunctantius credidit, nō solum vt vnus tantūm filij pater futurus esset, sed etiam aliorū quāmplurium. Vnde dicit.

47. *VT pater fieret multarum gentium, secundum quod dictum est ei, Sic erit semen tuum, sicut stelle caeli, & arena maris.*) quasi dicat, Non dubitavit, cum ipse esset effectus, & uxorem haberet sterilem, & iam senem, se tamen fore patrem multarum gentium, ac posteritatis autorem tam numerosae, vt stellarum multitudinem, & arenam posset equare, quod Deus educto in agrum, cū ostendisset caelum innumerabili stellarum densitate differtum, dixit: numera stellas si potes, sic erit semen tuū. Ac si diceret, quān ho ignis numerare nō potes, tam erit innumerabilis posteritas ex te procreata.

48. *VT stella caeli, & arena maris.*) Differentia filiorum Abraham attenditur in his verbis, vt per stellas caeli, intelligantur praedestinati, qui fidem Abraham operibus excolentes, caelestibus suis sedibus resurgant, in ea resurgenti numerositate, & claritate, quae stellae fulgent in firmamento. Per arenam maris intelliguntur peccatores, qui susceptam Abraham fidem, vel moribus deturparunt, atque adeō fluctibus huius mundi, quasi cuiusdam maris, iusto Dei iudicio opprimuntur: vel prorsus abiecerunt vt haeretici, qui postquam se ab ecclesia absciderunt, ita se habent inter sese, veluti arena sine calce, in diuersas secti opiniones, vt nullus cum alio conueniat.

Dan. 12.

49. *ET non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum mortuum, cum iam ferē centum esset annorum, & mortuam vuluam Sara.*) Quemadmodum temperatus homo, ostenditur non esse infirmus, qui magnis concupiscibilibus non vincitur, ita fidelis vir cognoscitur non

non esse infirmus, sed fortis & robustus, qui à magnis difficultatibus non superatur. Qua fidei fortitudine D. Petrus, nos praecipit inuitos esse aduersus diabolum, cum ait, cui resistite fortes in fide. Talis erat Abraham fides, cui cum non probabile, aut simile veri tūm videretur ob aetatis imbecillitatem, tamē, infirmus licet viribus, *(Non infirmatus est fide,)* idest, fidei vigore, nec diffidentium more, circumspicere coepit argumenta, quibus hoc, aut fieri posset, aut non fieri. *(Non enim consideravit corpus suum mortuum, cum iam ferē centū esset annorum,)* hoc est, non respexit corporis vires iam effaetas, & ad generandum inualidas, vt qui iam accederet ad annum centesimum. *(et mortuam vuluam Sara,)* idest, non consideravit aetatem vxoris, cui & ipse iam per aetatem emareu erant membra muliebria, vt etiam si ipse gignendi viribus non esset deficiens, tamen illa ferendo vtero, esset innabilis.

50. *Mortuum.*) Praeter suum publicū significatum, est etiam idem quod inualidum, ac viribus exhaustum ad aliquid faciendum, id quod & effectum appellatur. Dicitur enim foeta mulier, quae foetum edidit, effaeta verō illa cuius naturae vires iam partu lassatae, descecerunt ad concipiendum. Et hoc modo *(mortua vulua)* idest, matrix *(Sara)* affirmatur, non solum propter sterilitatē, sed etiam propter senium eius: desiccant enim iam tunc ei fieri muliebria, vt habetur in Genesi. Horum autē mortificationem, & frigiditatem eleganter Isaias descripsit dicens, Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quae vos peperit, attendite ad petram vnde excisi estis, & ad cruernam laci, seu loci, de quo praecisi estis. Nec refert quod post mortem Sarae, Abraham duxerit uxorem Cethuram, quae etiam genuit ei filios, vt habetur in Genesi: nā per miraculum fuit ei restituta vis generandi: & quantum ad Saram, & quantum ad omnes mulieres. Licet Aug. & Hiero. dicant, quōd licet Abraham destitutus esset virtute generandi ex Sara anti-

Gen. 19.

Isai. 51.

Gen. 25.

Hiero. in hoc loco.

Aug. super Gen. 35. h. i.

qua, non tamen ex Cethura iuencula. Solent enim senes ex iuenculis mulieribus prolem gignere, non autem ex antiquis quae sunt minus aptae ad concipiendum. Sed primum est melius, vt Tho. ait D. Tho.

Quod verō legitur in Gene. quōd Abraham, audita pollicitatione prolis, cadens in faciem suam riserit in corde suo dicens, Putans ne centenario nasceretur filius? & Sara nonagenaria pariet? Non facit contra dictum Apostoli dicentis, quōd Abraham non consideravit, &c. Nam cum primum Dei vocem audiuit, secum reputavit naturā imbecillitatem, nihil tamen haesitavit de diuina omnipotentia, sed forsitan de verborū sensu, an is esset, quem prima fronte ostendebant: quemadmodum beata Virgo non dubitavit, sed modum percontando ait, quomodo fiet istud? At verō cum iterum dictum est ei, quod verē Sara esset paritura, adeō firmiter credit, ac si nullum haberet naturae impedimentum ad generandum.

Porrò his verbis, duo nos latent mysteria memoriae maximē commendanda. Primum est Redemptoris nascituri ex Virgine, quae nullo suscepto semine, obumbratione Spiritus sancti, ipsum cōcepit, & mirabiliter peperit, quemadmodum Abraham centenario, & Sarae nonagenariae, supra omnem naturae ordinem, natus fuit Isaac. Alterum est Christianorum, qui per fidem Abraham adoptantur in filios Dei. Non enim tantum beneficium proprijs naturae viribus nobis contingit, sed illius gratia & voluntate, qui praeter facultatem naturae, sobolem propagauit Abraham. Cuius ideō fides adeō commendata est, data quae omnibus in exemplum, vt quoties calamitas, ingensq; periculū opprimat nos, curramus ad Dominum, apud quem nō est impossibile omne verbum, vt dixit Archangelus Gabriel, nec potest deficere cuiquā, qui vero corde fidat in eo.

51. *Non repromissione autem Dei, non haesitavit dissidentia, sed conuersatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quacumque promissit Deus, potest esse facere, id est*

id est & reputatum est illi ad iustitiam.) In repromissione quam de sua posteritatis multiplicatione, & potentia, seu exaltatione acceperat Abraham, (*non habuit diffidentiam*) id est, nihil diffusus est, (*sed*) toto pectore fretus promissis Dei, (*confortatus est fide*), fuitque tam fide robustus, quam corpore invalidus: de sua virtute desperans, depromissoris virtute certissimam spem obtinuit. Quibus utique verbis Abraham compurgatur ab omni suspitione infidelitatis, & haesitationis. Et forte alludit Apostolus ad illud signum quod Abraham volebat, cum polliceretur illi Deus terram Chaldaeorum, tunc signum poposcit dicens, Unde scire possum quod possessurus sum eam? Ait modo Paulus, nil tunc Abraham haesitasse, sed potius fide maxime confortatum esse. Siquidem cum morem Dei agnovisset, qui foedera sua & pacta, dato aliquo signo stabilire consueverit, ut appareret in arcu exhibitio

Gen. 15. Chaldaeorum, tunc signum poposcit dicens, Unde scire possum quod possessurus sum eam? Ait modo Paulus, nil tunc Abraham haesitasse, sed potius fide maxime confortatum esse. Siquidem cum morem Dei agnovisset, qui foedera sua & pacta, dato aliquo signo stabilire consueverit, ut appareret in arcu exhibitio

Gen. 15. Chaldaeorum, tunc signum poposcit dicens, Unde scire possum quod possessurus sum eam? Ait modo Paulus, nil tunc Abraham haesitasse, sed potius fide maxime confortatum esse. Siquidem cum morem Dei agnovisset, qui foedera sua & pacta, dato aliquo signo stabilire consueverit, ut appareret in arcu exhibitio

Gen. 15. Chaldaeorum, tunc signum poposcit dicens, Unde scire possum quod possessurus sum eam? Ait modo Paulus, nil tunc Abraham haesitasse, sed potius fide maxime confortatum esse. Siquidem cum morem Dei agnovisset, qui foedera sua & pacta, dato aliquo signo stabilire consueverit, ut appareret in arcu exhibitio

32. Dans gloriam Deo, plenissime scitis, quia quaeunque promisit Deus, potens est et facere.) Vide pulchritudinem & puritatem fidei Abraham, nulla propria iactantia, aut haesitatione humana permixta fuit. In beneficiis sibi concessis, aut promissis factis, nihil sibi vindicavit, sed totam gloriam, ac laudem vni Deo transcripsit. Dedit insuper gloriam Deo, dum sua inconcussa fiducia eum simul & veracem testatus est, qui nolit quemquam fallere, & omnipotentem, qui praestare potest quicquid esset pollicitus, quantumlibet illud humanas vires excederet. Qui enim Deo fidem negat,

impientissime detrahit honori, & existimationi ipsius, qui summa ipsaq; per se veritas est, cui ideo subest posse eum voluerit, & apud eum nihil est impossibile. Qui vero incaute ei fidem praestat, gloriam illi & laudem dignam tribuit.

53. Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.) Effectus fidei Abraham, fuit utiq; vera iustitia, qua apud Deum verè iustus habitus est. Deus enim qui nostris officijs nusquam eget, gloria fidei nostrae potissimum delectatur, ideo fides perfecta imputatur ad iustitiam, quemadmodum Abraham, qui perfectè, & firmiter sermonibus Dei fidè habuit, ut inquit divina scriptura. Vbi notandum, quod iam saepe admonuimus, quod fides quae imputatur ad iustitiam, semper intelligitur de fide viva, quae per charitatem operatur. Nam quae sine charitate est, tanquam mortua non vivificat, nec iustificat.

54. NON est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos, quibus reputabimur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Christum dominum nostrum à mortuis.) Quidquid de commendatione fidei Abraham (*scriptum est*.) id non vnius Abraham gratia scriptum esse arbitrandum est, (*quia*) pro quod, (*imputatum est*.) id est, fides illi imputata est (*ad iustitiam*.) neque enim hoc tantum agit divina scriptura, ut Abraham gloriae consulari (*sed & propter nos*.) id est, ut nobis Abraham nepotibus paretur exemplum, (*quibus reputabimur, &c.*) quasi dicat, perpicuum fiat vniuersis, ut quemadmodum Abraham firmæ fidei commendatione, citra legis patrocinium, aut adminiculum assequutus est, ut apud Deum iustus haberetur, ita nec nobis hoc à legis observatione petendum esse. Ille iustus dicitur quod credidit Deo: nobis non aperitur alius ad iustitiam aditus, nisi ut credamus ipsi (*in eum*.) id est, in eundem Deum, qui quod Abraham pollicitus est in typo Isaac, id nobis praestitit in Christo Iesu domino nostro, (*quem suscitavit à mortuis*) declarans nobis frustra

Sap. 12 Luc. 1.

frustra credidisse Abraham eum esse qui vitam daret & mortuis, & ea quae non sunt, perinde reuocet, quasi sint. Meminit autè Apostolus mortis Christi, ut veram assignaret causam iustitiae & salutis nostrae. Haud enim fides, vel Abraham, vel nostra, pro iustitia habetur apud Deum, nisi qua ratione subnititur passioni Christi, quod & Abraham lumine fidei cognovit dum filium pararet ad sacrificium, qui, arietem mactato, servatus est. Illud quippe, vaticinium fuit aeterni patris, qui vnicuique nostrum pro nobis prius tradidit, post verò suscitavit à mortuis. Ideo subdit.

55. QUI traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.) Mors Christi fuit causa meritoria, efficiens, & exemplaris nostrae iustificationis. Cum enim humanitas Christi, esset quodammodo instrumentum diuinitatis eius, ut Dominus dicit, Omnes passionibus & actionibus humanitatis Christi, ait D. Tho. fuerunt nobis salutariter, utpotè ex virtute diuinitatis propucentes: sed quia effectus habet aliquantulum similitudinem causae, mortem Christi, qua extincta est in eo mortalis vita, dicit esse causam extinctionis peccatorum: resurrectionem verò, quae est triumphus Christi glorificati, & nihil habet meriti, sed multum praemij, qua ipse rediit ad nouam vitam gloriae, dicit esse causam iustificationis nostrae, qua ipsi redimus ad nouitatem iustitiae: atque adeò resurrectio est tantum causa exemplaris illius.

CHRISTO igitur non Moysi iustitiam & innocentiam nostram acceptam feramus oportet, (*qui traditus est*.) & à traditore Iuda, ex auaritia: & à perfidis Iudaeis, ex inuidia, sicut fuit olim Ioseph à fratribus suis, qui eum in puteum miserunt, & inde extrahentes vendiderunt in Aegyptum. Traditus est & à patre suo, sed ex ardentissima charitate: & ex eadem à seipso, qui sponte sese tradidit in mortem, (*propter delicta nostra*.) id est, ut gratis nostra dilueret commissa, (*& resurrexit*) scilicet idem, hoc est, reuixit excitatus à mortuis, (*propter in-*

Damas.

Tho.

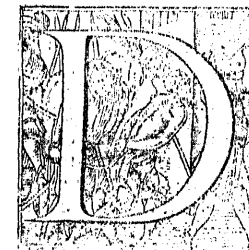
Phil. 2.

Mat. 20 Gen.

Rom. 8. Eph. 5.

ificationem nostram.) id est, ut à mortuarijs factis abstinere, neque posthac peccaremus, ea rursus committentes, ob quae ille mortem oppetisset. Mortuus est inquam, ut in nobis culpam occideret, & resurrexit à mortuis, ut prius per illum mortui proximis culpis, mox vnà cum illo & per illum in baptismo resuscitati in nouam vitam, deinceps iustitiae viuamus, quam illius beneficio accepimus. Traditus est splendor gloriae, ut lumine gloriae illuminaret tenebras miseriae nostrae. Imago Dei tradita est, ut imaginem hominis, id est, mentem nostram reformaret. Vita tradita est, ut homo non amitteret vitam. Resurrexit propter iustificationem nostram, hoc est, ut per resurrectionem credentes esse Deum, autorem suae, & nostrae futurae resurrectionis, iusti haberemur per hanc fidem apud ipsum. Sed heu, magna pars hominum hac iustitia caret, quia sic viuunt hodie Christiani, quasi nihil crederent. Fatentes enim se nosse Deum, factis autem negant. Sic viuunt ingrati, quasi nunquam pro ipsis Christus mortuus esset. Sed vae ingratis, tradentur, iuxta Prophetam, in manus gladius, & gladius irae Dei deuorauit eos, & partes vulpium erunt in inferno.

ARGUMENTUM QUINTI CAPITIS.

O C E T
Diuinus
Apostolus,
quod iustificationi fidei, glorificatur in aeternis, nec omnino quidpiam veretur, ob immensam in se Dei & Christi charitatem: qui etiam nos inimicos, patri reconciliauit, & mortem per Adae peccatum inuectam commutauit in vitam. obiter autè de tyrannide peccati attingit, quam Dei & Christi gratia extinxit.

CA

CAPUT V.

IUSTIFICATI igitur ex fide, pacem habemus ad Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloria filiorum Dei.

EXPLANATIO.

1. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus ad Deum. Postquam Apostolus pertractavit causam, quare nemo coram ex operibus iustificatus sit, sed omnes ex fide, quod exemplo Abraham probavit, cuius se filios esse solos, Iudaei se iactabant, ostenditque; ratione quod non genus nec circumcisio, sed fides faciat veros Abraham filios, qui per fidem iustus est constitutus apud Deum: qua ratione conclusa, pacem nunc eos habere hortatur, quia nemo suo merito, sed omnes aequaliter Dei gratia sunt salvati: & sumitur hae pax, non solum pro amicitia, quae est apud Deum, verum & pro animi tranquillitate, quae pariter est fructus fidei. Cum ergo sola peccata similitudinem pariant inter Deum & homines, (iustificati) inquit, id est, postquam ex impijs, & peccatoribus iusti facti sumus, idque; nec per legem Moysaica, quae occasionaliter magis augebat offensas, nec factorum nostrorum merito, sed ad exemplum patris nostri Abraham (ex fide,) scilicet quae per charitatem operatur, sola enim haec, parit nobis veram iustitiam, (habemus) exhortatorium est verbum, hoc est, retineamus, seruemus, custodiamus, pacem; non quidem mundanam quae crudelis est, & carnis amica, & valde periculosa, sed Christianam, quae spiritus, & est (apud Deum) a Christo pro testamen-

to relicta, & valde commendata prope mortem ipsius. Mundana vero pax ab eodem damnata & reprobata, de qua intelligitur illud, Non veni pacem mittere, sed gladium. Christiana pax, in mandatorum observatione consistit. Nam pax multa, inquit regius Vates, diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum. Mundana vero, rebellis & inobediens praecipis ipsius, haec est proles Sathanae, illa fidei Christi. (Pacem ergo habemus ad Deum,) hoc est, Deo humiliter subijciamur, & nostram voluntatem divinae ordinationi in omnibus submittamus, quieti & tranquillae semper existentes in Deo. Illustre nomen & gloriosum valde filiorum Dei, sortiti sunt pacis amatores, dicente Christo, Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Hic est fructus optimus, de quo Propheta, acquiesce Deo, & habeto pacem, & per hoc habebis fructus optimos. Pax igitur optima rerum, quas homini natura dedit, ut dixit quidam poeta.

2. PER Dominum nostrum Iesum Christum. Non per Moysen, aut per alium purum hominem, sed per filium Dei verum, (Dominum nostrum Iesum Christum,) Contingit pax, & omne bonum. Ipse enim est pax nostra, est DEVS & homo, mediatorque; utriusque; quod nobis magno debet esse solatio, talem scilicet habere mediatorem.

3. Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam. Redemptor noster Iesus Christus, existens in terra factus homo, & noxias nostras suo sanguine diluens, morteque; sua, Deum nobis, ante ob commissam nostram insensum, reconcilians, aperuit nobis aditum, ut intercedente fide, citra legis, aut circumcissionis adminiculum, ad hanc Evangelij gratiam perduceremur. Unde dicit, (per quem,) id est, quo mediante, (accessum habemus per fidem,) id est, credentes, (in gratiam istam,) Evangelij ad quam vocati sumus. quae quidem est, gratia adoptionis filiorum Dei.

4. IN qua stamus. In persona iustorum

rum loquitur, quorum est stare firmi, per fidem vivam. Nam quemadmodum superius dixit, quod iustus vivit ex fide, ita & nunc dicit, quod per fidem stat: ad quem pertinet illud, Qui stat, videat ne cadat. Impij & peccatores, non stant, nisi in via peccatorum, miserabili caecitate affecti. Sed quid retribuet homo Domino, pro tanto dono fidei, cuius est, erigere collapsos, firmosque; eos tenere, illuminare eos qui in tenebris, & in umbra mortis sedent, & Dirigere pedes eorum in viam pacis.

5. Et gloriamur in spe gloria filiorum Dei. Hae gloria debetur etiam fidei, quae facit pius non solum stare animis alacres & erectos, pacemque; illis esse cum Deo, verum etiam gloriari spem certissimam ostensam, fore ut per fidei vitae perseverantiam, fruatur aliquando gloria Dei: quae quidem nunc interim in eis inchoatur per spem, nam spe, inquit Paulus, salvi facti sumus. Sed observa hic pie Lector, quam praestantior sit Christianorum gloria, omni alia hominum gloria. Nam Iudaeorum gloria in circumcissione, carnalis est. Gentilium gloria in simulachris, falsa est. Mundanorum gloria, terrena, inutilis & inanis est. At vero Christianorum gloria ad spiritum pertinet, coelestis & divina est, atque adeo valde utilis, utpote quae de bonis coelestibus, & divinis, & aeternis est.

6. NON solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus. Vehementiam apostolicae, seu perfectae spei, oportet hic maxime considerare. Nam qui vehementer aliquid sperat, libenter sustinet gravia & amara, propter illud, quemadmodum infirmus, si vehementer sperat sanitatem, libenter bibit potionem amarum, ut sanetur per ipsam. Signum ergo vehementis spei, quam habemus propter Christum est, quod non solum gloriamur in spe futurae gloriae, sed etiam in malis quae pro ipsa patimur. Quod utique ad magnam fidei facit commendationem. Nam in Philosophorum institutis fuit apud gentes, ut vtranque fortunam aequo animo ferrent, ne di-

uitiarum honorumque; affluentia, aut aerumnarum, laborumque; & calamitatum incursus, mentem perturbarent. At quod ex pressuris & mundi procellis voluptatem etiam caperemus, inauditum fuerat mortalibus, antequam ab ore audiverit divino, beati pauperes. Beati qui lugent, & qui persecutionem patiuntur. Nunquam ergo poenitebit perfectos Christianos fidei: quae fructum adfert tanto vberiorum, neque gloriae, cuius spe interim fulciuntur, & tribuntur. Quae quidem si nondum appareat, & si ad eam, multa ferendo pervenendum est, tamen has ipsas afflictiones, interim sibi laudi, gloriaeque; ducunt, quas & glorioso titulo patiuntur, nempe propter Dei honorem, Apostolorum instar, qui flagellis caesi, ibant gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt pro nomine IESU contumeliam pati. Quae etiam ad immortalitatem asperunt nobis aditum: nam per multas tribulationes oportet nos introire in regnum caelorum. Nam si oportuit Christum ducem nostrum pati, & ita intrare in gloriam suam, nos milites, & servi, qua ingrediemur in gloriam non nostram, sed Christi domini nostri? certe non per aliam, quam per portam tribulationis & doloris. Nam haec porta Domini, iusti intrabunt in eam. Est igitur adeo ineffabilis magnitudo istius praemij, ut sola eius consideratione, roboratur fides, erigitur spes, flammescit igne charitas, excitantur virtutes, & cuncti mundi labores, leues, latique redduntur. Unde Iacobus, Omne, inquit, gaudium exultimate fratres charissimi cum in varias tentationes incideritis. Adhaec, est perfectae dilectionis probatio, laeta laborum tolerantia. Nulla enim maior dilectio, quam ea qua libenter patimur propter amicum: ideo Sap. Vasa, inquit, figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et hinc est, quod perfectiores in hoc mundo, maioribus sunt destinati laboribus, ut in caelo etiam maiori afficiantur honore. Potasti nos, ait David, Iachrymis in mensura, sic ut maiori Dei amico, contingat maior mensura, non quidem bonorum

norum, huius mundi; sed dolorum, & lacrymarum. Constat hoc, exemplo Christi, & beatissimæ matris eius, qui cū Deo essent chariores, pondus omne tulerunt doloris. O vos omnes qui trāsitis per viam, inquit filius Virginis, loquens ad cunctos mortales, qui per hunc mundum, tanquam per quandam laborum viam sunt transeuntes, videte si est dolor, sicut dolor meus? quasi dicat, non est, nec fuit, nec esse potest. Post filium, matrem proculdubio, doloris gladius pertransiit, iuxta Vaticinium sancti Ieremias. Hos sequitur Apostoli sancti, qui cum primitias spiritus accepissent, acrioribus molestis, & crudelioribus tormentis vitam consumarunt. Et sic de omnibus Christianis dici potest, quibus pro gratia, & dilectione Dei, contigit & mensura laborum.

Caudeant ergo pauperes, & afflicti propter Christum, quoniam in thesauris cœlestibus, & inestimabilibus habent diuitias reconditas. Timeant diuites, quibus omnia pro voto contingunt in hoc mundo, agant spontaneam penitentiam, ne cum hoc mundo dānentur. Turpe enim est, ut ait Augustinus, velle cœlorum regnum adipisci, absque lacrymis, & penitentia. Caueant peccatores, qui in bonis ducentes dies suos, ne in punto ad inferna descendant. Caueant Lutherani, qui meritū operum demoliri contendunt, cum nō alia de causa diuinus Apostolus doceat, gloriantur in tribulationibus, in afflictionibus, & hostilibus pugnis, ut si victoriam Deus favore suo & ope tribuerit, in meritum nobis cedant felicitatis æternæ. Causa enim spēs in qua dixit gloriantur, esse non potest, nisi in ratione meriti, ad quod & illud pertinet, quod in præsentibus est momentanei, & leuē, tribulationis nostræ, æternum gloriæ pondus, supra modum in sublimitate, operatur in nobis. Et beatus Ambrosius causam, inquit, cur gloriantur sit in tribulationibus, hanc scribit Paulus, quod tribulatio augmentum faciat præmij. Et idem, contemnere præsen-

tia, & in præsentibus non cedere, magni meriti est apud Deum.

7. Quoniam tribulatio, patientiam operatur. Hoc nōnum exemplū a Christo sumpsimus, hanc eximiam doctrinam ab eodem accepimus, quod tolerandis malis, corroboratur tolerantia virtus. Merito ergo gloriandum in tribulationibus, (quoniam tribulatio patientiam operatur,) qua vnusquisque erit Dominus sui ipsius, dicente Domino, In patientia vestra possidebitis animas vestras. Non quod tribulatio dicitur, ut aiunt, operetur, & efficiat patientiam, Deus enim est, qui per suam gratiam operatur in nobis velle, & perficere, id est, omnem virtutem, sed tanquam materia in qua versatur. Afflictiones enim ad patientiam nos exercent, quibus illa vegetatur, & ut dictū est, corroboratur, veluti confictio belli, augetur fortitudo, in star lignum palmarum, quod contra molem superpositum assurgit, cuius proinde ramus, dari consuevit victoribus triumphantibus.

8. Patientia probationem. Beatus Iacobus contrario modo posuit hæc verba, dum ait, probatio fidei vestra, patientiam operatur, sed idem dicit verque. Idem enim apud Iacobum probatio, quod apud Paulum tribulatio, siue tentatio. Probatio verò apud Paulum, accipitur pro eo quod est, probatum, exploratumque esse, id quod effectus est patientiæ. Nam malorum tolerantiam, iudiciū & examen est verum, cuiusdam infracti animi, quique anchora diuinæ gratiæ Deo firmiter adheret. Probè ergo, inquit, (patientia probationem,) scilicet operatur. Nam velut aurū igni, tolerantia reddimur Deo & hominibus spectatores, & probatores. Vnde in Psalmo dicitur, Probasti cor meum, & visitasti nocte, igne, scilicet tribulationis me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas. Et in Ecclesiastico, In dolore sustine, & Eccl. 3. in humilitate patientiam habet, quoniam in igne probatur aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humilitatis. Item in Proverb. Doctrina

Tho.

virī per patientiam noscitur. Huius probationis ratio est, quia, manifestum est, ut ait S. Tho. quod detrimentum alicuius rei, de facili sustinemus, propter id quod magis amamus. Vnde si aliquis in temporalibus & corporalibus, patienter sustinet malum propter bonam æternam, sufficienter ex hoc probatur, quod talis, magis amet æternam, quam temporalia. Verus igitur thesaurus Christiani viri, non aurū, aut argento, aut lapidibus præciosis, sed laboribus copiosis, & variis tribulationibus pro Christo sumptis, debet esse refectus.

9. Probatio verò spem. Quia quo pluribus malis fuerimus probati, hoc firmior præmij spes, nobis nascitur. Et respicit ad id quod dixerat, Gloriamur spe gloriæ filiorum Dei: ut doceat qualis debeat esse animus sperantis illam cœlestem dignitatem filiorum Dei. Nō enim debet esse nudas bonitate, hoc est, sine multis bonis operibus, prout perfidi Lutherani mentionunt, docentes, sola fide iustificari homines, certissimi que per eam protinus fieri suæ iustitiæ. Spes enim absque bonitate, non verè dicitur spes, sed præsumptio, cuius proinde non est bona gloriatio. Patens verè & bonæ spēs, ut hæc docet Paulus, est (probatio,) & experimentum operum fidei, quod vti que & re ipsa satis compertum est. Vnde Augustinus, Qui vult, inquit, habere bonam spem, habeat bonam conscientiam, ut autem habeat bonam conscientiam, credat, & operetur. Et Chrysolost. Tribulatio, spem in nobis vigere facit. Ex probatione igitur, in afflictionibus, constantior spes nostra redditur, & securior.

10. Spes autem non confundit. Id est, non pudescit. Pudore enim afficitur, qui quod diu, patienterque expectauit, tandem non assequitur: quod ijs accidere solet, qui vanam in hominibus spem collocant. Sunt enim mendaces, propter quod scriptū est, Maledictus homo, qui confidit in homine. Sed spes Christiana, minime potest fallere, aut delinquere, ut apud imperatorem credidisse.

Tum, quia in Deo est, qui nec falli, nec fallere potest, cuique nec facultas deest, nec beneficiendi voluntas. Tum, quia amicis suis deesse non potest, prout regius Vates David, vnus ex Dei intimis testatur dicens, in te Domine speraui non confundar in æternum. Amici Dei, sunt omnes illi obtemperantes. Nam si quis, inquit filius Dei, diligit me, sermonem meum seruabit. Ideo obediens Deo, non confundetur, iuxta illud, Qui audit me, non confundetur. Amici quoque sunt, qui in virtutis operibus assidue se exercent coram Deo, id est huicmodi non confundentur, iuxta illud, Ego Dominus, super quo non confundentur, qui expectant eum, id est, qui beneuolentes confidunt in eo. Pignus ergo certissimum Christianæ spēs, est verus charitatis amor, quo homines, amici Dei constituuntur: hunc qui habuerit, minime confundi potest ab eo quod sperat. Vnde dicit.

11. QVIA charitas Dei, diffusa est in cordibus nostris. Charitas, idem est, quod amicitia Dei, ob idque indiuidua comes gratiæ. Hæc est prima nostræ salutis causa, & initium habet in Deo. Non enim quia boni nos primum sumus, ab ipso diligimur, (ut mentitur Pelagius,) sed per suam nos ipse dilectionem, efficiet, & per gratiam formaliter, honos facit & iustos, suosque constituit dilectores per infusam in nos charitatem. Nam quis prior dedit illi, & retribuetur ei? item, Charitate perpetua dilexi te, id est attraxi te. Et in hoc est charitas, inquit Ioa. non quasi nos dilexerimus Deū, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Item, Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est. Et per suam misericordiam saluos nos fecit: & cætera id genus quàm plurima. Hæc autem charitas, qua Deus ipse nos diligit, dicitur in nobis diffundi eo loquendi modo, quo causa per effecta diffunditur, sicut bonitas & sapientia Dei dicuntur diffusa super omnia opera sua, & liberalitas principis, licet in ipso persistat, dicitur per beneficia in cines diffundi.

fundi. Sed est maximè obseruandum in eo quod dicit, Diffusa in cordibus nostris, quasi dicat, non solum foris, ad opera exteriora rectè agèda exhibita est, verumetiam abundantissimè impressa cordibus nostris, quæ nos illum redamare compellat. Hæc quidem multis vijs potest donari nobis, maximè tamen datur in sacramenti Ecclesiæ, quæ sunt veluti quædam vasa gratiæ Dei, seu potius sunt fontes Saluatoris, de quibus cum gaudio haurienda est hæc cœlestis aqua. Causa verò principalis huius tanti beneficii, non sunt merita nostra, vt dictum est, sed Spiritus sanctus. ideo addit.

12. *Per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Cuncta Dei dona, cõmunia quidem sunt totius Trinitatis, sed Spiritui sancto attribuuntur, eo quod sola diuina voluntate donentur, per cuius scilicet voluntatis modum, Spiritus sanctus à Patre & Filio spiratur, & inter cætera, charitas illi peculiari ratione ascribitur, nimirum, quia per eum qui nexus amoris est Patris & Filij, statuit nos Deus, & inter nos & secum, amore conglutinare. Vnde Saluator noster, suis precibus à Patre hoc postulans dicebat, vt sint vnus in nobis, sicut, & nos vnus sumus. In hoc autem quod dicit, (*per Spiritum sanctum,*) auxilium supernaturale designat necessarium ad redamandum Deum, non vt causam primam rerum naturalium (quod generali Dei auxilio, per vires nostras agere valeamus,) sed tantquam causam supernaturalem rerum supernaturalium, quas fides Christiana nos docet. Quod verò ait (*datus*) donum gratuitum significat, mereri enim naturaliter non potest. Datur autem

104. 17.

Mag. substantiam, vt Magister sententiarum opinatus est: si enim secundum substantiam inesset, nullo esset alio opus habitum charitatis: sed datur in effectu suo, nimirum in charitate, quã in nos effundit. At verò licet humanis meritis, ille nobis non detur, datur tamen Christi meritis, qui morte sua hoc meruit: & sic datur in sacro baptismo, iuxta illud,

Th. 1. Saluos nos fecit per lauacrum generatio-

nis, & renouationis per Spiritum sanctum, quem effudit in nos abundè. Hoc igitur donum, simul potest dici, & gratia, & iustitia, gratia quidè ex parte nostra qui nihil meremur. Iustitia verò, ex parte Christi, qui sanguine suo cuncta nobis meruit, nam factus est nobis iustitia, sanctificatio, & redemptio.

1. Cor. 1.

Ardentissimam Dei erga nos charitatè oportet hic considerare, qui cum bonorum nostrorum non egeat, non solum charitatè qua illum reddamemus, (quod fuit signum vehementissimi amoris, velle, scilicet amari ab amato,) sed & ipsum Spiritum sanctum in charitate, sicuti causam in suo effectu, nobis contulit. Neque solum in cordibus nostris per charitatè, sed & ecclesiæ suæ in Petro & successoribus, tanquam magistrum veritatis, vt non deficeret fides sua, & in omnibus etiam Apostolis, tum ad remittendum peccata, tum, in die Penthecostes, ad prædicandum Euangelium omni creaturæ per vniuersum orbem: quò censet Ambr. respectisse Paulum, nam inde illustrata est plurimùm fides nostra, spesq; valde corroborata. Igitur Spiritus sanctus non est datus in persona, sicuti Christus, quem nobis dedit Pater factum hominem.

Ambr.

Hinc quoque potest colligi excellentiæ Euangelij supra legem veterem, vbi frigida litera tantum data est, pro qua in Euangelio datus est nobis Spiritus sanctus, velut arra promissi: cuius proinde spes, non potest confunderi.

13. *Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est?* Postquam ostendit firmitatem spei Christianæ per donum Spiritus sancti, hic corroborat eandem sententiam argumento mortis Christi, qui tempore quo mundus laborabat imbecillitate & infirmitate, suisq; erat cupiditatibus obnoxius, quas lex irritare poterat, coercere non poterat, volente Patre, descendit in terras, & assumptum mortali corpore, pro nobis mortem optinuit, non solum imbecillibus, & inutilibus, verumetiam (*impijs,*) idest idolis seruientibus, multisq; alijs flagitijs

opple-

opletis, (*mortuus, inquit, est secundum tempus.*) idest, præfinito à Patre tempore, vel in tempore & opportunè, cum scilicet, omnia essent infidelitate conclusa: vel ad tempus, scilicet, triduum, quo moraretur in morte, die autem tertia exiret de sepulchro, sicut exiuit Ionas de ventre Ceti. Ad quid ergo totum hoc cõtingit, Christum, scilicet, ad tempus pro impijs mori, nisi vt in spem nos erigeret firmissimam? non enim potest esse tam magnum quid, nisi propter aliquè certum & magnum fructum. Similis hinc est quæstio illa Psalm. quæ vtilitas in sanguine meo dum descendero, &c. quasi dicat, nulla, si non sequatur humani generis salus, si non per eius mortem vellet Pater vitam consequi.

Mat. 12

Psal.

14. *Vix enim pro isto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori.* Ab exemplis humanis sumit argumentum, quo mirabilem Dei amorem erga homines, clarè manifestet. Cum enim virtus velleter circa difficile, tanto illa erit præclarior, quanto difficilius id circa quod versatur. Virtus est diligere amicos, magnæ virtutis inimicos etiam diligere, sed maioris virtutis pro amicis vitam ponere, maximæ verò pro inimicis, at verò inter homines vix vllum reperias tam amicum, vt iusti, promeritiq; amici periculum, sua morte vellet redimere. Dicit autem vix reperiri, (*nam pro bono, scilicet, viro, forsitan quis*) inuenietur qui zelo virtutis (*audeat mori*): vbi iuxta Hieron. Bonus & iustus pro eodem sumitur. Quod verò ait, (*forsitan & audeat,*) est ad temperandam sententiam, vt scilicet, ostendat difficultatè & metum mortis. Nam cum vita, fundamentum sit bonorum omnium temporalium, & mors, terribilium omnium horrendissimum, vix vnus est, aut alter, qui pro bono virtutis vitam exponat: tamen si pro mundi gloria, & pro seipso, vbi egritudo animum semel occupauerit, plures inueniri possent, imò passim inuenientur, qui Ethnicorum more, eam despondeant. D. autem Ambr. constituit differentiam inter bonum & iustum: vt iustus accipiatur pro viro iam pro-

Hiero.

Amb.

batæ, adultæque virtutis, bonus pro innocente puero: pro hoc, facilius se exponet quis, quàm pro illo. Nam mori pro innocente, potest ex compassione misericordiæ provenire: Sed mori pro iusto; provenit ex zelo virtutis, qui in paucioribus inuenitur, quàm misericordiæ compassio. Orig. autem, in verbo, bono, Christum recognoscit, pro quo sancti martyres, ausi sunt vitam libenter exponere. Vtque; tamen se res habeat, sensus Apostoli est, detur inueniri inter homines, qui pro bono amico forsatis mortem non recuset adire, Deus tamen omnia charitatis exempla superauit, qui pro impijs & indignis; vnicum filium suum, in mortem tradiderit. Vnde dicit,

Orig.

15. *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est.* Commendat, inquit, idest, nobilem, atque illustrem reddit, & confirmat (*charitatem suam*) ex eo quod pro impijs mortuus est. Quando enim indebitè aliquid præstatur, vt ait Hiero. tum maxime charitas commendatur. Quid autem tam indebitè quàm vt sine peccato Dominus, pro seruis impijs moreretur, & vniuersitatis conditor dignaretur apparere in homine, & contemni ab homine pro reparatione hominis, ingratiissimæ suæ creaturæ. Colmen humanæ charitatis in hoc tantum esse potest, quod animam suam ponat quis pro amicis suis, vt inquit Saluator, sed diuinus amor, inuito modo illud transcendit. Nullam eni in nobis Deus inuehit, seu bonitatem, seu amicitiam quam diligeret, sed moriendo pro nobis indignis, nos, nisi per nos ipsos steterit, iustus effecit, dignos, bonos, & amicos suos. Fuit proculdubio infinitus hic diuinus amor, quo, & Deus in mortem crucis proiectus est, & demones sunt victi, stupefacti angeli, homines filij Dei constituti. Hinc tanta inuidia diaboli de morte Christi, vnde tantum bonum emanauit. Hinc rabies ipsius in persecutione ecclesiæ, pro qua Christus mortuus est. Ex qua quidè parte, idest, qua-

Hiero.

tenus à diabolo, & à suis ministris parata est mors Christi. Deo grata esse non potuit: inò nec quatenus mors est quodam malum, quo Deus non delectatur, cum ipse sit author vitæ, mortem autem, vt in Sap. dicitur, ipse non fecerit. inhumana natura, sed est per peccatum indulta. Nec etiam peccatoris velit mortem, sed magis vt conuertatur, & viuat. At verò, quatenus ab vnigenito sponte fuit oblata, gratissima illi fuit, & infinito estimata. erat quippe in altissima iustitia Dei, hæc ratio recondita perfectissima satisfactionis, pro debito humane nature.

Primo modo dicendum de martyribus, quorum mors, vt quodam malum paratum contra veritatem, Deo inuimè placuit: tamen quatenus ipsi sancti martyres, potuenda veritate, eam spontè tulerunt, fuit quidem prætiolus in conspectu Domini, & sacrificium valde acceptabile, atque suavissimi odoris. Per quam magnificè ergo omnipotens, & clementissimus Deus nos, suam erga nos charitatem, nobis commendatam, atque inde præsertim spem nostram confirmatam fecit, in eo quod ipse pro iniustus, ad tempus morti dignatus est. Et hæc est responsio quæstionis: supra ductæ de morte Christi, pro impijs, vbi dixit: *(Et quid enim Christus, cum adhuc in firmis esset, secundum tempus, pro impijs mortuus est?)*. Unde sicut charitas Patris ad nos, ostenditur per hoc quod spiritum suum dedit nobis, vt dictum est, ita & per hoc, quod dedit filium suum. Nam sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Vbi notandum, quod beatus Paulus, exposuit beatum Ioannem, quod enim Ioannes dixit mundum, vocauit Paulus (impios.)

Quod verò inquit, dedit, dicit Paulus, *(martyris est.)* Sic ergo Deus dilexit mundum, impium & iniquum, vt filium suum vnigenitum daret, scilicet in mortem, pro eodem impio, & iniquo mundo, qui odio habuit, eundem vnigenitum. Vnde mundo ingrato tantæ bonitati.

16. Multo igitur magis, nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira

per ipsum.) Concludit propositum ex præmissis dicens, si ita est, inò quia ita est, quod tantum beneficium præstitit impijs, ac nocentibus, *(multo ergo magis nunc.)* tempore pacis & gratiæ, *(iustificati,)* id est, purgati, & emendati, atque reconciliati, *(in sanguine ipsius,)* id est, per effusionem sanguinis prætiolissimi, filij Dei, *(salui)* id est, liberi *(erimus ab ira)* scilicet Dei, super incredulos ventura *(per ipsum,)* scilicet Christum, seu merito eius. Amplius enim est impium iustificare, quam iustificati, à pena eruere. Accipitor autè hic ira, pro illa ira extremi iudicij, cuius terrorè eximere conatur à iustorum animis. Si enim in primo aduentu, tam insignem erga nos beneuolentiam, & Dei amorem experti sumus, non est cur in altero *(perseuerantes, tamen in gratia ipsius)* extimescimus iram. Obserua hic pie Lector, grauitatem culpæ Christianorum, qui deuo peccantes reciderunt in iram, tanto grauius condemnandi, quod ad impietatis culpam, & ingratitude malum accesserit.

17. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius.) Ostendit necessitatem prædicte consequentiæ per argumentum, à minori ad maius, comparans mortem Christi, vitæ ipsius. Potentior enim vita eius videtur quam mors, quia, vt alibi inquit Paulus, mortuus est ex infirmitate, scilicet carnis nostræ, sed viuixit ex virtute Dei. Cum ergo dixisset, quod multo magis iustificati, salui erimus ab ira per ipsum, probat hoc tali ratione dicendo, si enim mors Christi potuit inimicos reconciliare, multo facilius poterit eius vita reconciliatos saluare. Christus pro nobis mortuus est ad tempus, sed idem resurrexit semper victurus: vt nobis mortuus est, ira & nobis resurrexit: quod si mors illius tantum nobis præstitit, vt cum aetæ Deum haberemus iratum & insensum, postea cœperimus habere propitium ac beneuolum, multo magis hoc nobis præstabit illius vita, ne in veterem similitudinem recidamus.

Mors

mors Christi abstulit peccatum, vita Christi tuebitur innocentiam. Mors Christi eruit à potestate diaboli, vita Christi, erga nos amorem conseruabit, beatosque in æternum faciet.

Multa sunt in hoc loco, notatu dignissima. Primò, quam frequenter Apostolus mentionem facit status præteriti infidelitatis in qua fuimus aliquando, & presentis gratiæ in quo sumus modo, vt hinc recognoscamus Christiani, qualiter erga Deum nos exhibere debeamus. Deinde, homo potest dici inimicus Deo, dupliciter, vno modo, quia contra Deum inimicitiam exercet, dū eius mādatis renititur, currēs aduersus eum erecto collo, vt inquit beatus Iob.

Iob. 15. Alio modo, per hoc quod Deus homines odio habet, nō quidem natura, sed actibus. Diligit enim Deus omnia opera sua tanquam valde bona. Sed opera diaboli, qualia sunt peccata, odio magno sunt Deo: ablata autem inimicitia causa, scilicet peccato, per mortem

Gen. 1. Christi, facta est reconciliatio. Per mortem inquam Christi, non quidem quatenus mors est, nec quatenus culpa fuit occisorum, sic enim non potuit esse causa

Sup. 11. & 14. reconciliationis, sed potius indignationis. Nam Deus non latatur in perditione viuorum, & odit omnem homicidam. Sed quatenus fuit opus obediētiæ ad Patrem, & charitatis maximæ ad homines, quo quidē modo fuit omnino meritoria, & plenissimè satisfactoria pro peccatis totius mundi, & in tantum Deo grata, quod potuit reconciliare ipsos Christi occisores, ex quibus aliqui etiam sunt saluati, per orationē Christi factam in cruce.

Ecc. 13. 2. c. 5. Tertiò, considerare oportet certitudinem spei nostræ, quæ ex parte quidem Christi deficere non potest. Nam qui in carne tot pro nobis pertulit iniurias, contumelias, flagella, vulnera, quomodo poterit negare coronam iustis,

Sup. 1. penitentibus veniam, peccatoribus auxilium, quo conuertantur ad ipsum?

Act. 3. Argumenta sunt hæc diuina erga nos charitatis adeò euidētia, vt non solum securos reddant, certamque spem præbeant, nos fore tutos ab ira ventura,

Phil. 2. Eph. 5. Luc. 23.

verum etiam tantam addant alacritatē, vt gloriari etiam iuuet. Vnde dicit.

18. NON solum autem, sed & gloriamur in DEO, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus.) Dum in hac parte gloriamur homines, non quidem debemus nostra iactare merita, sed Deo Patri gratantes, cuius beneficentiæ debemus hanc totam felicitatem, quam nobis largiri voluit, non per legem, aut circuncisionem, aut Angelum, sed per Dominum nostrum Iesum Christum, vnigenitum suum, eundemque non angelica, sed nostra indotum natura, *(per quem)* id est, per cuius interuentum, *(nunc)* scilicet tempore gratiæ, *(reconciliationem accepimus,)* hoc est, in gratiam cum Deo rediimus, quò videlicet, summæ huius beneficij, non aliò referatur, quam ad ipsum Deum. Hæc igitur debet esse omnis Christiani gloria, quam ad solum Deum referre debet, nihil enim, quod Christianus ex impio factus est, non vtuntque, neque à quocunque, sed ab ipso omnipotenti Deo, per vnigenitum filium eius.

Vel est sensus *(non solum)* de spe felicitatis quæ nobis obuentura est oblectamur, *(hæc enim latitia, de amore concupiscentiæ nascitur,)* sed *(in Deo ipso gloriamur,)* id est, nostrum collocamus amorem beneuolentiæ, nostramque adeò gloriam, cum quo vnum, ratione quadam, futuri sumus: iuxta illud, Nō-

1. Ioa. 3. dnm apparuit quid erimus, cum apparuerit, similes erimus. Et illud, Vt sint vnum in nobis, sicut & nos vnum sumus. Gloriarī enim sic in Deo, est ipsum propter seipsum, absque vilo nostri respectu, deamare. Quò etiam resurri potest gloriatio tribulationum, nam qui perfectè amat, libenter patitur propter amatum.

19. Propter eā, sicut per vnum hominem, peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt.)

Hactenus de bonis, quæ nobis contingunt per fidem denarratum est,

13 dein-

Deinceps verò de malis, à quibus per eandem liberati sumus, acturus est: inter quæ ponitur lex vetus, non tanquã malum, sed tanquam occasio mali. Referuntur autem omnia illa, ad duo hæc mala, nempe, ad peccatum, & mortem, hoc est, ad culpam & pœnam. Nomine enim mortis cunctas humanæ vitæ misérias amplectitur, sicuti cuncta Christi beneficia, in gratia & vita æterna continentur. Ordo autem verborum est, congruentissimus: miro enim & arcano Dei consilio curatum est, ut restitutæ salutis ratio, cum accepti exitij ratione congrueret. Vnde, cum de pace dixisset, qua per fidem Christi potiti sumus, bellum autem nobis prævaricatio Adæ cõsauerit, optimè subiungit, (*propterea*) id est, si pacem per Christum, & quæ filiorum Dei est, spem, adepti sumus, consequens fit, ut (*sicut per unum hominem*) scilicet Adam, qui primus prætergressus est Dei præscriptum, (*peccatum in hunc mundum intravit*) non solum imitatione, ut mentitur Pelagius, sed etiam propagatione, hoc est, per carnis originem vitiatam, ut ait S. Tho. (*& per peccatum mors*) quam comitem secum traxit, quandoquidem peccatum, animæ venenum est: (*& ita*) scilicet factum est, ut (*mors*) id est, omne malum pœnæ, à principe generis ortum, (*in omnes homines*) hoc est, in vniuersam Adæ posteritatem (*pertransiret*), vel dimanaret per propagationem, & imitationem, dum nemo non imitatur primi parentis exemplum, vnde dicit (*in quo*) id est, quatenus, (*omnes peccauerunt*), vel (*in quo*) id est, in cuius lumbis (*omnes*) scilicet posterij, (*peccauerunt*) id est, originali macula sunt maculati. Oratio hæc per longum hyperbathon protenditur, & resumitur inferius, vbi ait, (*igitur sicut per unum delictum*, &c.) & ponitur alterum comparationis membrum, quod ad sensum sic se habet, ita per vnum Christum, in quo renascimur omnes per fidem, iustitia seu innocentia inducta est, & innocentia comes vita, atque ea felicitas ab vno noui generis principe profecta, deriuatur in omnes, qui fidei cognatione ad Christum pertinent, &

innocentis vestigia sectantur innoxia vita.

Multa quoque hic se offerunt obseruatu digna. In primis, Cognitio peccati originalis in lege naturæ haberi non poterat, nisi per reuelationem supernaturalem, factam primum ipsi Adæ, post verò sub nube quibusdam singulariter personis, ut beato Job, qui hæc de causa, dicebat, Preat dies in qua natus si, & nox in qua dictum est, conceptus est homo. Et, Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? & nemo mundus absque sorde, neque infans cuius est vnus diei vita super terram. In lege autem scripta, expressè habita est vniuersis, huius peccati cognitio. Ecce enim, ait David, in iniquitatibus conceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Et Salomon, à muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur. Sed expressius habetur illa in Euangelio, Ecce, inquit Ioannes, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, vel iuxta Græcos peccatum mundi: ut generale illud designetur. Et beatus Paulus in hoc loco, peccatum per vnum hominem, in hunc mundum intravit, &c.

CAUSA huius peccati fuit, transgressio illa prima precepti Domini, quod sub mortis comminatione, toti naturæ positum erat, qua Adam totam vitauit naturam, in mortemq; ac mortaliū miserias adegit. Tota enim in illo erat tunc humana natura, totumq; in eius lumbis latebat humanum genus. Vnde Aug. cum Adam, inquit, peccauit, natura in illo tota peccauit. Cuius voluntas, fuit quodammodo totius humani generis, non aliter quam si præsentem essemus omnes, sicut est regnum in voluntate Regis, & sicut sunt membra in voluntate personæ: peccatum enim personæ, deriuatur ad omnia membra.

Errant ergo Pelagiani cæci, negantes peccatum originale, eoquod illic nihil interueniat voluntarij. Voluntarium enim fuit, ait beatus Aug. voluntate primi parentis, qua commissum fuit, quædo Dominici præcepti transgressio facta est.

Job. 3. & 14. et 25

Psal. 50.

Eccl. 25.

Aug. lib. Hyp. art. 2.

Aug. lib. 1. retrac. c. 14.

est. Vnde & factum est nobis peccatū hæreditarium, sicut & donum iustitiæ quæ nostris sensibus frenum erat futura, & donum ligni vitæ, cuius esu perpetuæ immortalitatis potiremur, essent etiam nobis hæreditaria. Non enim primo parenti tanquam singulari personæ, sed vt publicæ, hæc dona communia toti naturæ collata sunt, atque adeò perpetua originum seriè, in posteros successura. Vnde & originalis iustitia nomen accepit, sicut & originale peccatum, quia per origines transfunditur hoc, quo deficiente, illa transfundenda erat eodem modo.

Dono autem illa in primo parente nobis concessa, gratuita profus erant, ideo in conferendis illis, seu amouendis, non opus erat noster consensus. Nec mirabitur quisquam Dei punitionem si intelligat, non in alios casus, seu incommoda, per illam culpam nos incidisse, quàm in illa profus quæ à natura nobis inessent, nisi supernaturali eius nos privilegio præseruasset.

Æqualiter ergo se habet peccatum originale in Adam, & posteris eius, tam quoad reatum culpæ, quàm quoad pœnam. Eodem enim modo fuit in illo & in nobis, ita vt vnusquisque suam inde trahat culpam & pœnam, dicente Paulo (*in quo*) tanquam in persona in qua continentur virtute, (*omnes peccauerunt*) sicuti regnum peccat in principe, qui nomine publico delinquit. Vnde

Aug. li. vii. c. 15

Ps. 50.

Hyp. ar. 2.

Aug. reatu, inquit, peccati Adæ, nos esse implicatos, & ob hoc, pœnæ obnoxios. Et ide n, Nemo, ait, nascitur, nisi trahens pœnam, & meritum pœnæ. Meritum autem pœnæ, peccatum est, omnis ergo qui nascitur per carnis concupiscentiam, peccatum trahit. Et idem, Peccatum Adæ, non solum ipsum, sed omne necauit genus humanum, cum eius damnationem, simul & culpam suscepimus. Vnde & Adam, fuit forma Christi, quia sicut gratia Christi verè iustificamur, ita Adæ peccato omnes iniusti sumus, verèq; peccatores constituti, gratia autem in singulis, ergo & culpa. Et sicut in illo gratiam Dei amissimus, ita in Christo eam recuperamus. Primus

igitur Adam de terra, terrenus; secundus Adam, de cælo, cælestis, Christus Iesus Dominus & Deus noster.

Peccatum originale, iuxta eius formalem rationem, est quædam obliquitas, atque animi deflexus à lege, & voluntate Dei: hæc eadem fuit in Adam, & in nobis. Vnde ineptè dicitur quòd peccamus originaliter, sed quod illud peccatum per originem trahimus cum natura. Totum enim hominum genus peccauit in illo homine, illo peccato, sicuti regnum peccat in principe, qui nomine publico delinquit, vt dictum est. Sola hæc differentia videtur dari posse, inter Adam & eius posteros, quod per illud peccatum, non fuerint illi obnoxij pœnæ sensus, sicut ipse pater Adam: in cæteris verò omnibus, æqualiter se habent, vt dictum est. Nam culpa eadem, pœna damni eadem, pœna mortis corporalis eadem omnibus, & sic de cæteris miseris temporalibus, quæ æqualiter possunt contingere cunctis mortalibus.

Anima tunc inficitur hoc peccato, cū carni infunditur, non quod in carne sit aliqua morbida qualitas, qua anima accedens inficiatur, sed quia ex vtraque simul, carne scilicet & anima, compingitur natura humana, quæ in Adam vitata fuit. Hinc est quod doctores aiunt, peccatum originale habere modum habitus. Nam quemadmodum præunte actu peccati, dicitur peccatum, per modum habitus in homine remanere, quãdiu non resipiscit, ita & in nos reatus ille transfunditur, qui vtiq; non videtur esse, aliud quam respectus quidam ad illud peccatum Adæ. Demus quod omnes Adæ posterij, tùm viuerent cum ipse peccauit, omnes proculdubio reatum illum participarent, reiçq; haberent, & peccatores, licet, vt iam diximus non essent obnoxij pœnæ sensus, sicut ipse, sic etiam per generationem qua natura propagatur, traducitur idem reatus, atque vt suam quisque recipit indiuiduam naturam, ita & suo inficitur reatu, quo nascitur formaliter peccator, vt sancta Synodus Tridentina optimè Cõc. Tri. explicuit dicens, peccatū quod origine Nef. 5. vnum 14. 3.

vnus est, & propagatione transfusum, omnibus inest, vnicuique proprium. Peccata verò actualia, siue primorum, siue aliorum parentum, non cōmaculant sobolem, eo quod illa nō committuntur, vt à persona quæ totam repræsentet naturam, nec per talia crimina fit priuatio donorum, quæ toti sunt tributa naturæ. Vnde patet quòd quāuis primus parens, vt habetur in lib. Sap. fuerit educus à delicto suo, idest, suæ personæ, non tamē totius naturæ quā ipse scædauerat. Quemadmodum ablutis in fonte baptismatis contingit, quibus originale remittitur quatenus personam polluit, manet tamen adhuc natura coinquinata, vt qui lotus est, filios nihilominus procreet infectos.

Sanctissima virgo Maria, ab hac generali regula merito excipienda videtur. Nam cum mater futura esset vniuenti filij Dei, pulchrior luna, purior Sole, splendidior cūctis astris oportuit ipsa concipi. Potuit enim Dei filius suam matrem tali honore afficere, ergo & voluit. Nam ipse primus legem sancit de honore parentum, ergo absque dubio credendum est, quod etiam primus, tanquam verus imperator, hanc legem seruans, voluerit matrem suam sic honorare. Iam enim ex ea natus, mira obedientia eam honorauit, cum erat subditus illi, ergo & antequam eius vterum ingrederetur, dum cœlesti puritate, genitricem suam faciens, decorauerit. Hanc partem tenent doctores grauissimi, inter quos sunt illustrissimi Parisienses: & quannus Concilium Tridentinū innotando decretum Sixti, libertatem fecerit sentiendi in vtranque partem, tamen hæc pars, est aded recepta, & aded celebris inter omnes, vt eius contraria, absque odio & inuidia populi nequeat publicitus prædicari.

Damna & incōmoda culpæ originalis, videntur esse tot numero, quot sunt mala in mundo. Primum fuit gratiæ priuatio, quod est generale nocumentum omni peccato. Deinde, expoliatio iustitiæ originalis, quæ illi primo Adæ peccato, fuit peculiaris pœna, His accedūt

quatuor illa naturæ vulnera, à venerabili Beda assignata, nimirum, ignorantia, intellectus: voluntatis, malitia: irascibilis, infirmitas: concupiscibilis, concupiscentia. Ac demum, corpori accessit mors, quæ molestias, langores, & ærumnas, & omnem laborem comprehendit, quo vita humana maximè fatigatur. His plagis fuit cæsus homo ille euangelicus, qui incidit in latrones, à quibus spoliatus, & seminarius relictus dicitur.

Prædicta vulnera, quodammodo fuerunt naturalia, quodammodo pœna peccati. Mors quidem ratione materiæ, naturalis est homini, quia omne mixtum ex elementis, qualis est homo, est suapte natura corruptibile: atque huc pertinet illud Genesius, Puluis es, & in puluerem reuerteris. At verò effectus peccati est, remouentis donum illud iustitiæ, quo possemus nō mori, sed illud nostra culpa amissimus, ided in terram de qua sumus sumpti reuertimus omnes. Quo etiam pertinet illud, Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum. Et quod in hoc loco ait Paulus (per peccatum mors.) Idem sentiendum de pugna carnis aduersus spiritum: nam licet ex principijs naturæ nudæ ortum habeat, tamen quia per donum gratuitū iustitiæ originalis cōprimebatur, factum est, vt dissolutio cōfrenatioq; ipsius, sit etiam opus ac pœna peccati. Pari etiam ratione dicendū de condnatione & priuatione gratiæ & regni. Nam si homo in meris naturæ dotibus fuisset conditus, tunc esse eum extra gratiam & ius regni, esset quidem mera negatio, quia nullo sibi iure compererent: tamen quia in Adam, ius quodammodo prius habuimus, post verò perdidimus, non negatio mera, sed est priuatio & condemnatio, quod orbati beneficijs illis nascimur, & filij iræ.

Ab sit ergo, vt quisquam sit illius opinionis asserentium, mortem, reliquaq; vitæ calamitates & miseras, ac carnis pœnas, non fuisse Adæ naturales, etiam si absque illo iustitiæ dono in nuda natura fuisset conditus. Nec etiam cuiquā durum videatur, ob vnus primi parentis

Beda.

Gen. 3.

Sup. 1.

Arist.

1. Eth.

Iob. 22.

tis peccatum, nos omnes in hanc vitam aded calamitosam deuenisse. Non enim aliud fecit nobiscū clementissimus Dominus, quam quod corruptibili nostræ naturæ inditum erat. Ex quo demum manifestissimè patet, nec peccatum originale, nec iustitiæ originalis, per lumen naturale comprehendī ab vilo potuisse, sed tantūm per diuinam reuelationem. Nā, mortē, & alias vitæ miseras & labores, quibus homo lumine suo naturali, reputasset naturales, cum sint etiam illius peccati effectus, remouentis scilicet prohibentem iustitiā, quæ sensualitatis nostræ frenus erat: & hæc fuit læsio naturæ nostræ.

20. *Vsq̄ ad legem enim peccatum erat in mundo, peccatum autem non imputabatur cum lex non esset.* Maximus infirmorum morbus, est morbum non agnoscere, pessimus inimicus, est inimicus ignotus: hinc ergo omne malum, quo olim laborabat mundus, (vsque ad legem) inquit, (peccatum) inimicus noster, venenum animarum nostrarum, (erat in mundo) regnabat in malis hominibus, peccatum, inquam, siue originale intelligas, siue actuale, quod ex illo originem docit: (peccatum autem non imputabatur,) ecce miseriam antiquorum, (non imputabatur) non agnoscebatur morbus, non videbant inimicū, erant cæci, & sedebant in tenebris, & in vmbra mortis (cum lex) scilicet Mosaica data (non esset) quæ lumen rationis penè extinctum accendens, eos illuminaret. Nam lex naturalis, iam obliterata erat in natura, per eius assiduam prauaricationem. Hinc tot eorum errores, quibus impletus est mundus. Hinc eorum amentia, vt assererent nihil esse naturale iustum, aut iniustum, sed solum delinqui in leges humanas. Hinc etiam eorum blasphemia, quæ circa res humanas negabant diuinam prouidentiam, in quorum persona, inquit Iob, circa cardines cœli perambulabat, nec nostra considerat. Ante legē igitur Mosaicam quæ prodideret transgressionem, non aberat peccatum in mundo, & originale, quo omnes in Adam peccauimus: & actuale,

quo vnusquisque per se peccat, ob legē naturæ, quæ omnium mentibus erat indita, licet obliterata ferē, vt dictum est, lux veritatis nunquam illis defuit, sed illi claudentes oculos, nolebant intelligere, vt bene agerent: indulgebant sibi homines, ac veluti impune peccabant tanquam exleges: illa tantum legibus cauentes, quæ tranquillitatem Reipublicæ perturbabant, vt furta, homicidia, adulteria, & id genus reliqua. Non defuerunt autem vnquam inter malos pauci boni, qui per reuelationem cognouerunt peccatum originale: & per lumen rationis diuina gratia sussultum, omnia peccata actualia pro cuiusque merito, & grauitate exstimator.

21. *Sed regnauit mors ab Adam, vsque ad Moysen.* Ab effectu ostendit quod peccatum erat in mundo etiam ante legem. Mors enim corporalis, effectus est peccati, præcipuè originalis, nam per peccatum introiit mors, hæc erat in mundo vsque (ad Moysen,) idest, vsque ad legem datam per Moysen, ergo, & peccatum quod fuit eius causa. Omnes enim moriebantur, ergo in omnibus inerat causa mortis suæ. (regnauit, inquit, mors,) idest, vim tyrannidemque suam exercuit. O infelicitatis regnum, in quo nulla erat libertas vitæ. Nam timore mortis, ait Apostolus, per totā vitam multi obnoxij erant seruituti, vtgens eos ad idololatriam, & alia huiusmodi flagitia diabolus, quem mors habebat socium imperij sui. Sed adueniens Christus vita nostra, morte sua destruxit mortem, & socium eius diabolum, qui habebat mortis imperium, vt iam per ipsum verè liberi effecti, nullum timemus aduersarium, ambulantes super Aspitem & Basiliscum, & conculcantes Leonem, & Dracōnem, nempe mortem, diabolum, & infernum. Exemplo sunt sancti Martyres, qui pro Christi nomine, mira animi lætitia, gladijs impiorū occubuerunt, & omnes veri Christiani, qui cum sanctis Apostolis, etiam ipsi gloriantur in tribulationibus.

22. *Etiam in eos qui non peccauerunt.*

Hoc

Hoc dicit propter pueros, qui proprio actu non peccauerunt: & propter iustos, qui non peccauerunt mortaliter, qui tamen peccauerunt in primo homine, ut dictum est, unde addit,

23. *IN similitudine prauaricationis Adæ* quasi dicat, regnauit mors etiam in eos qui proprio actu non peccauerunt, (*in idest, ppter similitudine prauaricationis.*) simul enim cum similitudine naturæ, traxerunt per originem etiam similitudinem peccati Adæ, ideoque moriebatur omnes. & hoc est quod Apostolus videtur se velle ostendere, nimirum, quod per Adam, peccatum originale in hunc mundum intravit.

24. *QUI est forma futuri.* scil. futuri Adæ, hoc est, Christi, qui tempore Adæ, futurus erat Adæ nouissimus. Est autem Adam forma Christi, per dissimilitudinem, quia sicut Adam est fons mortis, ita Christus fons vitæ: & sicut per proprium Adæ peccatum, vel sine vilo proprio demerito (nullam enim legem instar Adæ, propriæ voluntatis actu transgressi sumus) obnoxij morti reddimur, ita per Christi gratiam sine vilo nostro merito iustificamur. Per similitudinem quoque, quia sicut Adam est caput & vir Euzæ, ita Christus caput & sponsus Ecclesiæ. Sicut in Adam omnes generati, sic in Christo omnes regenerati: sicut Adam de terra virgine, & non maledicta, sic Christus natus est de virgine benedicta. Circa quod obseruandum est diligenter quàm parum nobis prodesset ex primo Adamo semel natos esse, si ex nouissimo iterum non nasceremur, imò melius esset homini nunquam nasci, si ex Christo non renascatur. Nam nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non poterit introire in regnum caelorum, iturus tamen, pro dolor, in mortis secundæ perditionem.

25. *SED non sicut delictum, ita & donum.* Posita similitudine causarum, assignat nunc disparitatem & contrarietatem effectuum, nimirum culpe Adæ, & gratiæ Christi. Hæc enim cum procedat ex immensitate diuinæ bonitatis,

potentior est illa, quæ ex voluntate humana & infirma procedit. Quauis ergo Christus & Adam aliqua ex parte similes fuerunt, non tamē in suis effectibus pares fuerunt. Siquidem cum alioqui, per se sit efficacius seruare quàm perdere, longè potētior est Christus ad seruandum, quàm Adam fuerit ad perdendum: & obedientia Christi multo fuit efficacior ad conferendam vitam, quàm Adæ transgressio ad inducendam mortē: & omnino noxæ Adæ, vincit Christi bonitas, nequis tantum tribuat peccato primi parentis, aut proprio suo, ut de facienda salute diffidat, veluti Cain blasphemus, qui ausus est dicere, Maior est iniquitas mea, quàm ut veniam merear, cuius damnatio iusta est. Sed potius cū David fideli, cōfidenter dicēdū, Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam.

26. *SI enim vnus delicto, multi mortui sunt.* Duplex est mors, temporalis scil. & æterna, quàm beatus Euangelista Ioannes, vocat mortem secundam, & est mors: siue morte, ut ait Grego. Prima item est duplex, corporis scil. & animæ: illa est separatio animæ à corpore, hæc verò, Dei separatio ab anima. Vita enī animæ nostræ, est ipsemet Deus noster. Æterna item est duplex, vel animæ tantum, vel animæ simul & corporis. Hæc post iudicium, illa ante iudicium continget. Morte itaq; animæ (*mulii.*) idest, omnes mortui sumus (*vnus.*) scil. Adæ (*delicto*) antequàm nati essemus, & mortui etiam nascimur, & filij iræ. In Adā enim, omnes peccauimus. Morti verò corporali temporali, & morti æternæ, tam animæ quàm corporis, nascimur obnoxij. Sed ab omnibus his moribus, redemit nos, clementissimus Dominus Iesus, suo sanguine pratiofissimo. Cuius virtus applicatur nobis per sacramenta, exempli gratia, in sacro fonte baptismatis, per sanguinē Christi, quem aqua illa, representat, lauantur omnes maculæ, & reconciliamur Deo, donatur noxa, & omnis poena delicta: adoptamur in Dei filios, anima manet à morte culpæ libera, & à poena æterna inferni, quæ est pef-

Gen. 4.

Pf. 50.

Apo.

Greg.

Pfal. pessima peccatorum mors. A morte verò corporali non statim liberamur, vsque ad extremum iudicij diem, in vltima resurrectione, quando mortui resurgent incorrupti, & interficietur inimica mors.

Opportet prius nos mori corporaliter, hoc est, dormire in nostris sepulchris, vsque ad illud tempus. Statutum est enī hominibus semel mori.

Heb.

Satis consentaneum videtur, ut omnis homo quantumuis iustus, moreretur corporaliter. Hoc fuit valde vtile, & lex iusta, & sancta: tum quidem, ad edomandam humanam superbiam: nam mortis memoria, frenum superbiæ est. Homo qui intellegat vilitatem corporis sui, de limo terræ plasmati, atque ex hac parte puluerem esse, & in puluerem reuersurum, qui nam poterit gloriari de his quæ ad carnem pertinent? quid enī superbiat terra & cinis? Tale frenum conatur nobis adhibere pia mater ecclesia, cum in capite ieiunij quadragesimalis, cineres imponens capitibus filiorum suorum inquit, Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Tum, ut sic prudentiam singularem doceret mortales omnes. Satis enim prudens, & sapiens valde erit ille, qui sciens animam suā citò spoliandam mortali veste corporis sui, curat festinanter parare illi aliam præclariorem, atque fulgentiorem, ne relicto per mortem corpore, nuda appareat & confusa coram Deo & Angelis eius. Vestitus propriæ anime nostræ, est ille deauratus, auro perfectæ charitatis, quo induta, & circumdata varietate & pulchritudine celestium virtutum, absque vilo pudore, sed mira cum lætitia, & singulari maiestate tanquàm regina, altabit à dextris sponsi sui Christi regis magni. Tum etiam, ad castigandam & puniendam carnis amentiam & audaciam, quæ quædiu vixit, noluit pacem habere cum spiritu, concupiscens semper aduersus illū, cum aliis teneretur ei in omnibus obtemperare. Atquē igitur erat, ut talis proteruita, morte puniretur. Tum denum, ut maxima virtus Dei, in suscitatione illa mirabili beatorum, manifestaretur, ubi corpus quod seminatur animale & mortale, resurget

spirituale, & immortale. Iniquorum verò corpora, licet surgent immortalia, non tamen impassibilia, quo poenas demeritas, in æternum soluant in inferno.

27. *Multo magis gratia Dei & donū.* Summa omnium gratiarum, videtur filij Dei incarnatio: hæc nullis operibus mereri potuit, ideo fuit gratia, & quia magna, ideo gratia Dei dicitur, iuxta phrasim Hebraicā, quæ ingentia omnia, opera Dei vocat, ut ciuitas Dei, mons Dei, & huiusmodi. Sic Dei incarnatio, magna quidem gratia & donū, per excellentiam dicitur, unde omnes gratiæ & dona proficiscuntur. Hanc gratiæ celsitudinem videtur significasse Ioannes, cum dixit, Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum vnigenitum daret. Et Isai. Parvulus datus est nobis, & filius natus est nobis. Est itaque Iesus summa gratia, & sumum donum, & ipsemet est autor omnium gratiarum & donorum.

101. 3.

Isai.

28. *In gratia vnus hominis Iesu Christi.* Quadrat hoc cum prædicta sententia, & est quasi interroganti, in quo sit hæc gratia Dei, & donum, respondeat, (*in gratia vnus hominis Iesu Christi.*) idest, in eo quod donauerit nobis Deus, vnū hominem Saluatorem omnium hominum. Non inueniebatur inter homines, qui officio Saluatoris posset fungi: omnes enim declinauerunt à via veritatis & virtutis, non erat qui bonū coram Deo faceret, non erat vsque ad vnum, qui scil. expectabatur. Hic erat Iesus Christus filius Dei, verus Deus, verus homo, & verus Saluator hominum. Vnus homo, singularis in gratia & virtute, flos cæpi, idest, omnium hominum, qui in campo huius mundi nascuntur: & liliū conuallium, idest, omnium perfectorum. Perfectio enim à gratia Dei proficiscitur, gratia autem ad humilitatem pertinet, humilibus enim dat gratiā: per conuales, intelliguntur humiles, & Christus est magister humilitatis, Discite, inquit, à me, quia mitis sum, & humilis corde. Est ergo liliū perfectionis. Et ideo dicitur Christus, idest, vnctus vnctione Spiritus. S. præ participibus suis: imò est ple-

Pfal.

Cant. 4.

Iacob.

ple.

702.1. plenus gratia & veritate; de cuius plenitudine nos omnes accepimus, ut hoc etiam quadret cum prædicta expositione, accepimus à Deo tantum donum & gratiam, nempe unicum eius filium Iesum Christum. Accipimus & à Iesu Christo omne beneficium & gratiam. Utique enim comprehenditur in eo quod ait, (in gratia unius hominis Iesu Christi,) cuius gratia, fuit etiam summa iustitia, redemit enim nos sanguine suo, vnde

1. c. 1. Paulus, Factus, inquit, est nobis iustitia, Tit. 1. &c. & idem, Apparuit gratia Dei, & Salvatoris nostri Iesu Christi, ubi per illud, et, exponitur quod antecessit, & in eo quod sequitur, ostenditur Christi gratia & iustitia simul, videlicet, qui non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.

29. *IN plures abundavit*) Quamvis pauciores sint numero qui salvantur, quam qui damnantur. Nam iuxta Salomonem, infinitus est numerus stultorum, & Christus Dominus, Archa, inquit, est via quæ ducit ad vitam, & pauci ambulat per eam. Et, Multi sunt vocati, pauci vero electi: hoc tamen non contingit defectu gratiæ, sed sua ipsorum culpa: nam in Osea dicitur, Perditio tua ex te Israel. Gratia enim natura sua, & ingenio, sufficientissima est ad salutem omnium, iuxta illud beati Joannis dicentis, Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi. Colligentes igitur iam ex dictis sensum Apostoli, sic se videtur habere, nempe, si tantum valuit ille peccandi princeps, ut tantos hominum numerus, ob unius commissam morti sit obnoxius, plus valebit, & in plures exundabit Dei beneficium, ac benignitatis munus, quod nobis in uno, & per unum item hominem Iesum Christum, innocentiam principem largitur: per quem non modo mortis, & peccati tyrannidem abstulit, sed pro peccato iustitiam, pro mortis tyrannide, vitam regnum contulit, sic ut Adæ damnatum, Dei benignitate, nobis in lucrum cesserit.

30. *ET non sicut per unum peccatum, ita*

Et donum. Nam iudicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis, in iustificationem.) Hic locus est unus ex ellipticis Pauli. In superiori autem comparatione collata est gratia cum culpa, secundum effectus vitæ & mortis, in hac vero confertur secundum iustificationem, & condemnationem: ubi condempnatio non sumitur pro sententiæ executione, quæ simpliciter dicitur, sed pro sententiæ prolatione: & iustificatio pro absolutione, quæ utraq; iudicii terminus est. Unum fuit igitur delictum in omnes homines exundans, cuius scilicet rei facti, poena illa damnatumus, In quoocunque die comederis ex eo, morte morieris, & ab utraque paradiso, tam cælesti, quam terrestri sumus exclusi. Cum hoc itaque delicto Paulus, gratiam confert in hoc loco, quæ non solum hoc, sed omnem actuum congeriem, quæ homines suo arbitrio coacerant, delet. Vnde etiam effulget alia gratiæ præminentia, nimirum quod propter illam originis culpam, tantum, ut communior tenet opinio, proiecti sumus à facie Domini, nunquam amplius illum visuri, quæ à Theologis dicitur poena damni, quæ valde gravis est & acerbissima: sed gratia tamen Christi, ab illis nos etiam liberat fligijis, quæ in supplicium obtrudunt æternum, quod poena sensus dicitur.

Inquit ergo Paulus, (Et non sicut per unum peccatum,) scilicet Adæ fuit condemnatio, (ita & donum,) scilicet iustificationis fuit, non inquam qualis illa, talis & hæc fuit. (Nam iudicium,) scilicet mortis, (ex uno) scilicet peccato originis ab Adam deducto, (in condemnationem,) scilicet omnium processit: illud enim unicum fuit delictum ob quod finitus omnes iudicati, damnatiq; & à iure cælestis hereditatis proiecti. (Gratia autem,) idest, beneficium mortis Christi, non ex illo tantum delicto originali, sed (ex multis,) idest, universis delictis iam aglomeratis, iam confirmatis, quæ sibi quisq; auxit (in iustificationem,) idest, absolutionem omnimodam, scilicet procedit liberam tam ab actuali, quam ab originali, tam à commissis, quam à committendis.

Mirabilis est Christi misericordia, quæ omnem

omnem vincit humanam malitiam. Peccavit Adam, in quo omnes eius posterii peccaverunt: peccavit ite Jenuo multipliciter unusquisq; arbitrio suo, & tamen morte sua Christus, omnibus consequens est veniam, & pro committendis remedium præbuit. Verè est pius & misericors, & prætabilis super malitiam, Deus noster.

31. *Si enim unius delictum, mors regnavit per unum, multo magis abundavit gratia, & donatio, & iustitia accipientes, in vita regnabunt per unum Iesum Christum.*) Duplex est regnum, mortis scilicet & vitæ. Regnum mortis est temporale, ortumq; habuit à culpa Adæ, durabitq; usq; ad finem mundi, quia statutum est hominibus semel mori, & ideo omnes moriantur, & tanquam aquæ dilabuntur quæ fluunt super terram. Regnum autem vitæ est æternum, Christi sanguine fundatum, incipietq; à fine mundi in secula seculorum. Tunc enim interficietur inimica mors, cum Christus inserit cadauera à monumenti surgere. Hoc est igitur quod inquit Paulus, (Si enim unius delictum, mors regnavit per unum,) idest, si tantum valuit unius hominis culpa, ut omnes, mortis tyrannidi redderet obnoxios, & qui ad primi parentis exemplum peccaverunt, si niter mortis iugum ferant: (multo magis,) idest, plus, scilicet largitur exuberantissima Dei benignitas, nimirum, ut qui ad Christi exemplum, innocentiam, ac iustitiam amplectantur, non solum liberentur à peccati, mortisq; tyrannide, verum etiam (regnabunt in vita,) hoc est, regnante vita, regnabunt & ipsi per illum, unicum nostræ felicitatis autorem. Regnabunt, inquam, quoad animam simul & corpus, nam quoad animam tantum, iam cum Christo regnant in cælo, omnes viri iusti & sancti.

32. *Abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes.*) Hæc sunt insignia civium vitæ in hoc seculo, & regni æterni pignora, nimirum (abundantiam gratiæ) per quam remissio omnium delictorum sumitur: (donatio,) per quam intelliguntur virtutes & dona Spiritus

sancti: (iustitiæ,) quæ est exercitatio eiusdem gratiæ, & earundem virtutum, & donorum, per gratiam concomitantem. Hæc (accipiuntur) vel per sacramentum, vel, si rationis fuerit compos, per propriam sibi assensionem participantur.

33. *In vita regnabunt.*) Idest, in regno vitæ futuro, quod Salvator vocat cælorum regnum, ubi beati ab omni mortis periculo & lege, securi & tui degent ubi Christus rex omnium supremus, iusti verò inferioribus absq; ambigose prælati, superioribus absq; rebellionem subditi, secum adeo quieti, suo casusq; ordine singuli reges, le quibus est illud beati Joannis, In his, (scilicet beatis) secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis, idest, seculis infinitis. Et vocat secundam mortem, poenam inferni, in quam, mors hæc temporaria, transfunditur iniquos. Regnum autem vitæ futurum, haud parva habet initia in hoc seculo, dum favore gratiæ Christi, suæ carni imperant, dominantur veluti proprijs affectionibus, & sui ipsorum veluti Domini constituti, libertate magna, & tranquillitate animi gaudent, quos nulla præmit miseria, nulla vel calamitas perturbat, vel lædit iniuria, nec tangit adversa fortuna: vnde illud, Servire Deo regnare est. Cuius utique regni libertatem expertos Apostolus, quis nos, inquit, separabit à charitate Christi? at vero communita possessio, ut dictum est, tunc erit, cum tradiderit regnum patri.

34. *PER unum Iesum Christum.*) Videt Dominum Iesum Christum, patrem nobis esse salutis, sicut & Adam fuit perditionis. Salvator enim est omnium hominum, quantum ad sufficientiam: at verò, quantum ad efficientiam, non nisi fidelium, qui accipiunt abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ.

35. *Igitur sicut per unius delictum, in omnes homines in condemnationem, sic & per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ.*) Colligit ex dictis duos fontes, malorum scilicet & bonorum omnium,

ons malorum, fuit Adæ delictum, ex quo flamina culparum, & pœnarum innumerabilium, derivata sunt. Fœs verò bonorum, est Christi iustitia, ex qua omnis gratia profluit & gloria. Unde fit, quòd sicut nullus moritur, nisi per Adæ peccatum, ita nullus iustificatur nisi per iustitiam Christi, quæ est per fidem ipsius, omnibus creditibus in eum, tam præcedentibus, quam sequentibus eius incarnationem. Eadem est omnium fides. Num sicut nos credimus cum natum & passum, ita illi crediderunt nascitarum & passuram. Dicit itaq; divinus Apostolus. *Igitur sicut per unius, scil. Adæ, delictum, quòd irrepsit in omnes homines, ventum scil. est in condemnationem mortis, nam delictum Adæ, omnes reddidit morti obnoxios, (sic & per unius, scilicet Christi, iustitiam) propagatam in omnes homines) qui credant, & vitæ regno sese subjiciunt, subaudi, ventum etiam est, in iustificationem vitæ. Nā iustitia Christi, sic credita & accepta, iustos facit, & vitæ æternæ participes. Quæ autem fuerit culpa delicti, quæ tumq; iustitiæ meritum, explicat in specie, dum ait:*

36 Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obediendum, iusti constituentur multi. Delictum Adæ, non dicit fuisse galam, nam estus illius arboris natura sua, nisi esset prohibitus, nullū esset delictum: sed dicit fuisse inobediētiā, iuxta illud, Quia audisti vocem uxoris tuæ, & comedisti de ligno ex quo præceperam tibi ne comederes, &c. Nec obstat illud Ecclesiastici, Initiū ois peccati superbia, quod theologo, de primo tūm angelorū, tūm hominū crimine, interpretatur. Nā, ut ibidē dicit, Initiū superbiæ, facit homines apostatate à Deo: quia prima pars superbiæ consistit in hoc, ut ait

Gen. 3.

Ecc. 10.

Tho.

D. Tho. quod homo non vult subijci præceptis divinis, quod vitæ ad inobedientiam pertinet: vnde primū hominis peccatum fuisse videtur inobedientia, non secundū actū exteriorem, sed secundū motū interiorē superbiæ, quo voluit divino præcepto contraire, dicentē Aug. quod primus superbiæ illius motus fuit elatio, qua noluit subesse & obedire,

Aug. 2. sup. Gen.

& fortè nō tantūm præcepto sibi imposto, verūm nec diviñæ gubernationi subesse voluit. Imposuerat enī illi Deus, illud facile præceptum, vt vel ita homines inteligerent, non de bobus, sed de hominibus Deum curam habere, Deoq; semper illos indigere, tanquā cæcos suo ductore, ac proinde in omnibus eū invocarent, & in eum sperarent. At verò primus parens, audito quod aperirentur illius oculi, sciretq; vti Deus, bonū & malū, eo superbiē elatus est, vt fortas: è cogitaret, absque Dei ducatu, & adminiculo se per se posse deinceps gubernare inter bonum & malū. Ob quam impietatem, meruit spoliari supernaturalibus illis dotibus, ac præsidij, vt à Deo desertus, quā esset naturæ imbecillis, ac fragilis, experiretur.

VT igitur delictū Adæ, fuit quædam detestabilis inobedientia, sic etiam contrariio modo iustitia Christi, fuit quædam mirabilis atq; stupenda obedientia. Nam factus est obediens vsque ad mortem, mortē autē crucis. Nec refert quod dicitur, Chrūm ex charitate mortuum, nā hoc ipsum quod obediuit, processit ex ardentissima erga patrem, & erga homines charitate.

Philipp. 2.

Notandum est diligenter quod in hoc loco docet D. Th. nempe, quòd per obedientiam, & inobedientiam probat Apostolus nos per vnam peccatores effici, & per vnū iustificari: quia iustitia legalis, quæ est omnis virtus, attenditur in observatione præceptorū legis, quod pertinet ad rationē obedientiæ: vnde Chrūs volens à Ioāne baptizari, inquit, Sic decet nos implere omnem iustitiā.

Tho.

Mat. 5. Eth. 5.

Iniustitia autem illegalis, quæ est omnis malitia, vt ait Philosophus, attenditur in transgressione mandatorū legis, quæ pertinet ad rationē inobedientiæ. Merito ergo dicitur, quod per obedientiam constituuntur homines iusti, & per inobedientiam peccatores.

Soto.

Notandum etiam, ex alio doctore, circa hoc quod ait, (Constituti,) vnde appertē colligitur de peccato originali loquit: nam constituti, idem sonat, quod circa filiorum consensum, parentis inobediētiæ rei facti, antea quā nascerentur: sicuti

fienti & obedientia Christi, pari contraforma, iustos nos absque nostris constituit meritis: Quocirca non solum ad adultos, sed etiam vsque ad infantes ante vsum rationis, tam gratia hæc protēditur, quā illa culpa. Hæc ille.

Notandum insuper attēte, primam scintillam inferni, quæ in hunc mundū intravit, diabolo portante, fuisse inobedientiam. Hac, magna sylva incensa est, Hac, totus mundus ardere cepit. Nam vnus Adam, dum non obtemperat præcepto Dei, plurimos traxit in peccatum: vnde, inquit Paulus, Peccatores constituti sunt multi. At verò, aqua baptisimū Christi, & lachrymis pœnitentiæ, extinguitur hic malus ignis: ibi enim obedientia Christi participatur, qui obediit patri vsque ad sapientiam crucis, ac proinde multi sunt iusti, obediētiæ sectatores. Detestanda est igitur in omni rebellio, cum videamus clementissimū Dominū obtemperasse vsque ad crucem, vt nos faceret suæ consortes diuinitatis, atque adeò donaret æterna vita. Sed nos vice versa, tot illi nominibus debitā obediētiā, sic passim subtrahimus, vt in obliatam dæmonum naturam degenerantes, prolabamur in æternam mortem.

37. LEX autem subintravit, vt abundaret delictū. ubi autem abundavit delictum, superabundavit & gratia, vt sicut regnavit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam, in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum. Respondet tacite quaestioni, qua quis poterat querere a Paulo, videlicet, docuisti hæten⁹ dīvine Apostole, quod per vnus obediendum, iusti constituuntur multi, sed animus meus circa hoc hæret in dubio. Nam si Dei cōsilio destinatum erat, tali via tollere peccatum, & cōferre iustitiā, & vitam, quorsum attinebat legem inducere, quæ nihil conferret? Responder dicendo, hoc legem contulisse, vt per eā clarior, & euidentior esset Dei erga nos beneficentia. Quo magis enim eminet & scit peccatum, hoc magis elucet eius beneficium, qui à peccato liberat. (Lex autem, inquit, subintravit,) id est, ad tempus introducta, & imposita est populo

imperfecto, per cuius aduentū, vitio nō obseruantium, factum est, (vt abundaret delictum,) id est, vt graviora, & plura fierent ab eis peccata, dum multa præciperet, quæ sine lege peccata nō essent, dumq; malū demōstrans, per occasionē auget tentationem, & auxiliū gratiæ non præberet ad euitandam. Nam cupidō per legem compressa, magis recrudescit, sicuti contrarium suo contrario circumseptum. In ijs quæ licent, libertas ipsa faciendū cū liberit, restinguit libidinem, vt coniugatis compertū est. In illa verò quæ interdicitur sunt, quia tanquam ardua magnæq; molis iudicantur, impetuosius fertur æger animus, quibus adeò maiori cum voluptate potitur. Quam ergo lex auxiliū gratiæ non præberet ad mitigandam concupiscentiam, (nam lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est) eam peius inflamabat, iubēdo, & non iunando. Vnde Aug. Lex, inquit, prohibendo, auget desiderium malum, sicut aquæ impetus, si in eam partem non cesset influere, vehementior fit obice opposito, cuius molem cum euerit, maiori cumulo præcipitatus, violentius per prona proouoluitur: & causam subdens, ait, Nescio quo enim modo hoc ipsum quod concupiscitur, fit iocundius cum vetatur. Et idem super Ioannem, sapienter adnotauit dicens: Ante experientiam legis, dicebat superbus populus, non decet qui impleat, sed decet qui iubeat: omnia quæ locutus est Deus facimus, & erimus obediētes. At post receptam legem, quæ non adiuvabat, sed minabatur, effere ere illis experit appetitus idololatriæ, aliorūq; scelerum: atq; hoc forsitan sibi vult Paulus dicere in verbo (subintravit,) illud enim subintrat, (vt ait Orig.) quod vnā cum alio intrat, bonæ intentioni legislatoris adiungitur occasio mala ex hominū fragilitate. In eo autem quod ait, (vt abundaret delictum,) particula (vt) non causam, sed eventum rei, significat, ac si diceret, propterea quia subintravit lex, factum est, vt delictum abundaret, quod etiam verbo (abundavit) id est, ad tempus designat, quam nobis appertuit lex,

Ioan. 1.

Aug. de sp. & h. a. 4.

Aug. sup. Ioan. 1. 1. 3. E. x. 24.

Orig.

dum ei frustra oblectarentur homines, sine gratia Christi: (*sed ubi abundauit delictum, superabundauit & gratia*), quasi dicat, potens erat & valida peccati tyrannus, sed potentior Dei benignitas, quam hoc magis sentimus, quo grauiorem mortis tyrannidem hactenus experiri sumus. Atq; hoc certè legi debemus, quod intellegimus diuini beneficii magnitudinem, quo factum est, (*ut sicut regnauit peccatum*) idest, diabolus per peccatum, (*regnauit*), idest, tyrannidem exerceuit, (*in mortem*) quã scil. in omnes inuexit, vel tyrannidem adeptus (*in mortem*), idest, mortem in omnes inuexit, (*ita*) scil. Deo largiente, (*gratia*) Christi, in cordibus fidelium (*regnet*) idest, dominetur, (*per iustitiam*) idest, per iustitiæ exercitationem, quam scil. iustitiam in nobis facit gratia Christi, cuius iustitiæ vel gratiæ habitus, debet tendere in actum, quousq; ducat nos (*in vitam æternam*) quæ est merces iustitiæ & cõsummatio, (*per Iesum Christum dominum nostrum*) idest, autore Iesu Christo dño nostro, quo vno domino ac principe gloriamur, iam à mortis seruitute liberi, sub cuius mortis imperio, paulò ante militauimus.

AD ea quæ dicta sunt, possunt addi & aliqua quæ videntur cognitione digna. Primum circa id quod dicit, (*Lex intravit ut abundaret delictum*) quod videtur posse intellegi de omni lege, tam diuina, quam humana, si fidem & gratiam Christi semoueas. Nã fides, teste Aug. docet nos à quo debeamus auxiliũ petere, vt faciamus quod lex iubet, lex autè vt à gratia & fide distinguitur, omnem legem videtur comprehendere. At verò hoc fuit peculiare legi veteri, quod augendo cognitionem peccati, & multiplicando præcepta, maiorem obtulit occasionem peccandi, quam lex naturæ, & aliæ leges.

SED est maxime notandum, quod cum ingresso sumi legislatoris fuerit per legẽ aperire diuersitatem recti, & prauĩ, quo facilius homines & declinarent malum, & facerent bonum: Deinde etiam aduentum prænuntiare Saluatoris: idcirco benè natis, rectèq; institutis homini-

bus, non potuit lex, alicuius esse occasio mali, sed plurimi potius causa boni. Nã per moralia præcepta instituebantur, per cæremonialia diuertebantur ab idololatria, & venturi Christi aduonebantur, vnde Paulus, Lex, inquit, pedagogus Gal. 3. noster fuit in Christo, idest, in his quæ ad Christum pertinent. Peruerſi verò & rebelles homines, multis inde modis naçi sunt occasionem augendi maiora peccata, vt dictũ est, de quo est illud Pauli, Lex iram operatur, scil. per occasionem non obseruantium.

Notandũ præterea, circa hoc quod ait, (*superabundauit et gratia*): illud posse intellegi tam ex parte Dei largientis, quam ex nostra recipientium. Ex parte item Dei, tripliciter, primo quidem ex numero, quia non solum vnum peccatũ Adæ, quod per originem transfusum est, sed etiam omnia actualia proprio cuiusque arbitrio cõmissa, per gratiam Christi condonata sunt. Deinde ex qualitate, & modo, scil. (*superabundauit*) propter gratiæ Christi eximiam virtutẽ. Quemadmodum enim infirmos corpore, perfectè sanabat Christus, vt nullus illis lanquor reliquus fieret, sed ea euaderent valetudinis firmitate, vt postet qui iacebat in grabato, illud confectum humeris portare, ita nõ solum nos à cõmissis culpis, earumq; agridudinibus curat, verum quantum ad gratiæ virtutem pertinet, vires nostras corroborat aduersus tentamenta, vt possimus omnino futura cauere crimina, vt sequenti cap. mōstrabit. Tertio, ex præmij magnitudine: (*superabundauit etiam gratia Dei*), nam pro vita temporalĩ, quam culpa Adæ amittimus, comparata est nobis à Chrõ vita illa fœlicitissima, & sempiterna, quã viuunt beati in cœlorũ regno: à cuius iure, licet nos etiam orbauerit peccatum illud, maiori tamen gloriæ cumulo, instauratum est nobis per Christum. Ingressus enim regni, gloriosior est modo, quam si status innocentie perdurasset. Triumphator ille gloriosissimus, tradet quidem regnum Patri, sanguine proprio comparatum, virginum laureis florens, confessorum meritis decoratum, martyrum

tyrum stematibus, stigmatibusq; , ac trophyis splendidũ: quibus certè ornamentis, carnis illa sublimis beatorũ ciuitas, nisi (*ubi abundauit delictum, superabundasset et gratia*). Hoc verò ignoramus nos, si homines non peccassent, vtrum efferendi & sublimandi essent, vsque ad choros Angelorum, an forsitan, sicut natura inferiores, ita deberent esse in gloria, sed nunc iam credimus inter angelicas sedes homines collocatũ iri, quinimo & beatissimam Virginẽ super choros Angelorum exaltatam. In summa, si vera est concordior Patrum sententia, hoc nobis defuisset insigne, quod si Adam non peccasset, non fuisset homo Deus. Ecce quomodo gratia Dei, ex parte ipsius, abundauit supra culpæ Adæ incommoda.

A parte quoque nostra, abũdantia peccati, abundantior est quodammodo dispositio ad respiscendam. Nam quod delictorum aceruus maior est, & quorum pondus grauius, eò hominem bene natum, abiectiorem, humiliorẽq; reddit, vt opem magis suppliciter exposulet à Deo, cautioremq; facit in futurum: id quod manifestè videtur in lamentis David Regis, & lachrymis Magdalenæ, quæ de suis flagitijs odoriferũ confecit balsamum pœnitentiæ, vt audiret dimissa sibi peccata multa, quoniam dilexit multum. Nam cui plus dimittitur, plus diligit. Quauis hoc non semper contingit, quia & absolutè loquẽdo, & cæteris paribus, innocēs plus tenetur Deum amare, plusq; amator à Deo, quam peccator conuersus, vt ait D. Th.

Tho.

Notandum præterea, circa id quod ait, (*Regnauit peccatum*), quod regnare peccatum, non est vteunq; committi, (tamen si consensus, nonnullum seruitium sit, iuxta illud, Qui facit peccatum, seruus est peccati,) sed subditam, ac pendẽ vinctam habere libertatem. Vbi enim quis ignorantia delinquit, aut repẽtina animi cõmotione corrumpit, peccatum, nõ tam rex est, quam fors, inſidiatorq; : cum tamen iam homo obdurata mente prudens & sciens, absque vilo prauitatis sensu, suis cupiditatibus inservit, ita vt neq;

Ios. 8.

legis memoria, neque vilo Dei metu, tyrannidem, iugumq; peccati valeat excutere, tunc iam in regnum prorsus descendit, & dominatum eius: id quod in peccato idololatriæ Iudæorum satis cõpertum est.

Notandum præterea, non simpliciter dixisse, (*gratia regnet in vitam æternam*) sed (*gratia regnet per iustitiam*) quod referri potest, vel ad iustitiam Christi, in quo gratia, plena iustitia, misericordie effulsit. Vel ad effectũ ipsius gratiæ in nobis, quæ nostra fuit iustificatio. Vel certè ad iustitiam operũ, quæ iustificati, diuino fauore operantur. Nam quandoq; Paulus sermonem facit de dono gratiæ, illud absque nostris meritis attribuit nobis impedi: vbi verò de præmio vitæ æternæ, iustitiam operum in meritum commemorat, quæ per fidei gratiã sunt.

Notandum denique & diligenter ex D. Aug. in Aug. quod licet per gratiam Evangelij, lib. de pars sensualis, non prorsus subijciatur corr. & rationi, veluti per iustitiam originale, gratia. tamen quodam modo præclarior nobiscum actum est per gratiam, quam olim cum Adam per iustitiam illam originale. Quæ quidem tantum præstabat vt posset homo perseuerare si vellet, haud tamen dedit vt perseueraret, aliàs non cecidisset. At verò per gratiam Christi plurimis egregijs viris collatum est, vt perseuerarent, illis nempe qui nullum erimen admiserunt mortale: quàm plurimis insuper, vt martyribus, donatum est, inter sæuisima, immaniaq; tormenta perdurare vsque ad mortem. Adam, inquit Aug. terrente nullo, & insuper contra Dei terrentis imperium, libero vsus arbitrio, non stetit in tanta nõ peccandi fœlicitate: isti autè non terrente mundo, sed scire ne starent, steterunt in fide. Cum videret ille bona præsentia quæ fuerat relicturus, isti autem futura bona, quæ accepturi fuerant, non concernerent, hæc ille.

Super hæc autem omnia, tum, Apostoli confirmati sunt, vt non solum nõ offenderent mortaliter, verum neque offenderent possent. Tum, demum, beatissima Virgo, vt neque in leuissimã, vngualia

sublabetur. Hæc omnia per IESVM Christum eius Filium, Dominum nostrum.

ARGUMENTUM SEPTIMI CAPITIS.

ROPO-
sitæ quæ-
stioni &
insolutæ
in tertio
Capit. an
scil. in pec-
cato sit
permanen-
dum, ut gra-
tia Dei a-
bundet, utq; magis clarificetur gloria
Dei, respondet modò, nequaquam id
conuenire: nam qui semel per baptis-
mum, (qui est imitatio mortis Christi)
peccato sumus mortui, debemus, nos-
tro: vetere homine in illum conspulan-
to, peccati tyrannidem excutere, & in
nouitate vitæ ambulantes, Deo seruire,
& fructificare.

CAPUT. VI.

QUID
ERGO
DICEMUS?
Manebimus in
peccato,
ut gratia
Dei a-
bundet?

EXPLANATIO.

1. **Q**UID ergo dicemus? manebimus in peccato, ut gratia Dei abundet? *Abstr.*
Quoniam dixerat in fine præcedentis capituli, per legem exuberasse peccatum, idq; in hoc profuisse, quod magis exuberaret Dei benignitas, nostraq; iniustitia magis commendauit diuinam iustitiã: quod quidẽ aliquis posset malè

intelligere, quasi abundantia delicti, esset causa superabundantiæ gratiarum, indeq; occasione arripere, in vitij perseverandi: Ideò nunc movet hanc quæstionem dicens, (*Quid ergo dicemus? manebimus in peccato?*) idest, si peccatum illud, & auget beneficentiam DEI erga homines, expedit ne iterum atq; iterum peccare, quo magis abundet? oporteret hoc dicere, si delicta essent propriè & directè causa incrementi gratiæ, sicuti & iustorum virtutes: cum tamen id non innuerit Paulus, sed quod sunt occasio, velut materia quæ per gratiam aboletur. Imò contrarium huius ex dictis licet colligere & asserere, nimirum, si gratia extinguit delicta, veluti rem diuinæ amicitia aduersam, cauendum deinceps nobis est, ne in eisdem relabamur: nam ideò nos Deus ad suam amicitiam adiungit, ut ab ea nunquam discedamus, sed officijs assiduis eam colamus, quia cui plus dimittitur, plus tenetur diligere. Conuenienter igitur Apostolus, protinus respondens, execratur talem blasphemiam, dum ait,

2. *Abstr.* scil. à pijs mètib; ista tam impia cogitatio: de pristina vitæ peccatis locutus sum, quæ Deus nobis vertit in bonum. Verum (*Abstr.*) ut postquam semel à peccati tyrannide sumus asserti in regnum innocentia, rursus à vindice nostro deciscamus, & in veterè tyrannidem precipites eamus. Ex hac igitur Pauli responzione, scil. (*Abstr.*) elicienda est nobis conclusio & prothema totius cap. videlicet, quòd non est villo pacto manendum in peccato, sed perseuerandum iniustitia.

3. **Q**UI enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? Pugnans inter se vita & mors, adeò ut vicissim sese profligent, neque simul cohæreat iuxta eandem rationem: itaq; cum simulatq; corpimus Christo viuere, (*mortuiq; sumus peccato,*) vel diabolo, (*quomodo adhuc viuemus in illo?*) hoc est, quòd conuenit ut adhuc illi viuamus, cui iam mortui sumus? non enim naturalis ordo rerum habet, ut à morte redeatur ad vitam,

Philos.
Isai. 26.

vitam, quandoquidem à priuatione ad habitum, ut ait Philosophus, impossibilis est regressus: & Isai, orientes non viuunt. Si Christo viuimus, peccato non viuimus: si peccato viuimus, Christo mortui sumus: at nunc Christo viuente, (*mortui sumus peccato,*) quòd ipse sua morte profligauit. Discrimen est inter hos loquendi modos, videlicet, mori peccato, & peccatum mori alicui: (phrasin Paulo perquam familiarem) viuere peccato, seu in peccato, idem est, quòd vitam seruitio eius dicere. Nam seruus quidquid est, Domini sui est: & ideò mori peccato, idem sonat quòd dominium peccati excutere, quinimo, & illud de memoria delere, ita ut peccatum vel mundus, nullam omnino memoriã mei habeat. Peccatum verò mihi mortuum esse vel mundum, est perinde me habere ad illud, sicut me haberem ad cadauer: de utroque est illud, Per què mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. At verò, cum Paulus stimulo carnis laborabat, tunc quidem, peccatum illi mortuum erat, quia neq; sentiebat, neque conuersabatur cum peccato: sed tamen ille non erat mortuus peccato, quoniam ininica caro cum molestijs multis afficiebat. Quo ergo virtutem gratiæ, maiori emphasi extolleret diuinus Apostolus, ait, per ipsam nos mortuos esse peccato, quantum ad ipsas pertinet facultatem.

Eph. 2.

Illud verò quòd ad Ephesios, inquit, Cum mortui essetis delictis, contrariã huius habet significationem, est enim ablatiuus casus, & significat, cum mortui essetis per lethifera delicta: atque etiam in hoc loco, datiuum Græcè, per ablatiuum red. lere possumus, ut sit sensus, (*qui peccato mortui sumus,*) idest, qui per peccatum mortem incurrimus, (*quomodo adhuc in illo viuemus?*) si per datiuum, ut iam expositum est Peccato enim per baptismum, tanquam illi mortui renouati sumus, ideò non debemus amplius illi viuere.

4. *An ignoratis fratres, qui quicumq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Conspecti enim*

sumus cum illo, per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.) Probat mortuos nos esse peccato, per hoc quòd dum in Christo baptizamur, in morte eius baptizamur. (*An ignoratis, inquit, fratres,*) idest, fugere vos non est consentaneum, quòd baptismus Christi vel efficiat, vel designet, (*quia quicumq; baptizati sumus in Christo Iesu,*) idest, in nomine Iesu Christi, (*in morte,*) idest, ad similitudinem mortis ipsius, quasi ipsam mortem Christi in nobis representantes, vel (*in morte,*) idest, per virtutem mortis eius (*baptizati sumus?*) Cõmorimur enim vnã cū illo pristinis peccatis, quasi morte abolitis, neque solum cõmorimur illi, verum etiam (*conspecti sumus,*) idest, vnã sepelimur, idq; (*per eundem baptismum in mortem,*) idest, ad similitudinem mortis illius (*ut quomodo Christus,*) qui scilicet nunquam vixerat peccato, tamen pro nostris sceleribus mortuus (*surrexit à mortuis,*) idest, reuocatus ad vitam æternam, (*per gloriam Patris,*) idest, non humanis viribus, sed Patris gloriosa virtute, (*ita & nos*) scilicet, à morte vitiorum excitati per eundem, pristinis vitij mortui, (*in nouitate vitæ ambulamus,*) idest, nouam agentes vitam, versetur in pietatis vestigijs, semper ab honestis, ad honestiora progredientes.

5. *An ignoratis fratres.*) Emphasim habet hæc Pauli interrogatio, quasi turpe esset rem adeò manifestam ignorare. Publicè enim olim prædicabatur mysterium hoc de baptismo, ut ait quidam egregius doctor. Soto.

6. **IN CHRISTO IESU.** idest, in nomine & virtute Christi, ad differentiam baptismi Ioannis, nam Apostoli in nomine Christi baptizabant. All.

7. **IN MORTE IPSIUS.** Hoc est, in virtute & similitudine mortis Christi. Intentio enim est hic ostendere, qualiter baptismus in nomine Christi, speciem ferat mortis eius, & non solum mortis, sed etiam sepulture: ideò subdit.

8. *Consepulti enim sumus.*) Sepulturae mentionem facit, ut rationem mortis auget. Sepultura enim, non nisi mortui debetur. Per baptismum homines sepeliuntur Christo, id est, conformantur sepulturae ipsius. Sicut enim qui sepelitur, ponitur sub terra, ita ille qui baptizatur immergitur sub aqua. Quod autem prius dixerat (*in morte*) dicit nunc (*in mortem*), ut utriusque tribuat baptismum, nimirum, & quod fiat in similitudine mortis Christi, & hoc insuper sine, ut eius efficiamur participes. Christus autem e converso, prius sepelitur sub aqua, ut participes mortis Christi, moriamur peccato. Sacramentum enim nouae legis, ut ait D. Tho. efficit quod significat, unde cum sepultura quae fit per baptismum, sit signum mortis peccati, mortem eius efficit in baptizato. Et hoc est quod dicit, quod (*sumus sepulti in morte*), ut per hoc ipsam, quod signum sepulturae Christi in nobis accipimus, consequimur mortem peccati.

Dam. l. 4. c. 10. Hinc, ut Damascenus docet, instituta olim fuit illa forma baptizandi per immersionem, ut Christi Sepultura illi effigietur: ac proinde trina illa immerfio, non solum trinitatem Dei, sed mortis etiam Christi triduum significat, & refert. Et sicut triduum Sepulturae non facit nisi in vna sepultura, ita trina immerfio non facit, nisi vno baptisma. Hinc etiam est quod in Sabato sancto, ut ait D. Tho. solemniter baptismus in ecclesia celebratur, quando commemoratur Sepultura Christi, sicut & in vigilia Penthecostes, quando solemnizatur de Spiritu sancto, ex cuius virtute aqua baptismi accipit vim purgandi: iuxta illud, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest, &c. ut igitur omnia vno verbo colligam, baptismus, licet non sit mors corporalis, est tamen mors spiritualis peccati. & ideo baptizamur, ut peccatum illi occidatur, & sepeliatur, eiusque memoria deleatur de terra nostra, quantum possibile est.

Tho. Hinc etiam est quod in Sabato sancto, ut ait D. Tho. solemniter baptismus in ecclesia celebratur, quando commemoratur Sepultura Christi, sicut & in vigilia Penthecostes, quando solemnizatur de Spiritu sancto, ex cuius virtute aqua baptismi accipit vim purgandi: iuxta illud, Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest, &c. ut igitur omnia vno verbo colligam, baptismus, licet non sit mors corporalis, est tamen mors spiritualis peccati. & ideo baptizamur, ut peccatum illi occidatur, & sepeliatur, eiusque memoria deleatur de terra nostra, quantum possibile est.

9. *PER gloriam Patris.*) id est, per glo-

riam virtutem Patris, ex qua ipse Pater glorificatur, iuxta illud Psal. Exurge gloria mea. More scripturae confecto, quae ubique; in signe aliquid miraculum maiestatis Dei effulget, gloriae illi Dei apparere dicitur: ut patet de Manna, & Corturnicum miraculo, ecce, inquit, gloria Dei apparuit in nube. Et de tabernaculo foederis, opperuit, inquit, illud nubes, & gloria Dei impleuit illud.

10. *¶ TA & nos in nouitate vitae ambulamus.*) Secundum verba praecedentia Pauli, videtur quod esset additurus, sic & nos resurgamus, cuius loco dixit, (*TA & nos in nouitate vitae ambulamus*) aliam resurrectionem, ut Graeci aiunt, per meliorem vitae conuersationem afferens, ut scilicet qui fornicabatur, iam non fornicetur, qui furabatur, iam non furetur, & similia. Nam sicut Pater glorificatur, in Filij gloriosa resurrectione, ita etiam per conuersationis nouitatem, debet in baptizatis honorari. Christus Dominus, sicut mortuus & sepultus, surrexit ad vitam gloriosam, nunquam amplius moriturus, ipse splendor gloriae, & figura substantiae eius, purgatione peccatorum facta, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis: & nos ei per baptismum consepulti, criminibus mortui, pristinae vitae renuntiantes, in ea nouitate vitae debemus esse, ut ne signa quidem veteris hominis agnoscantur in nobis. Neque enim aliquid velle, aut cupere debemus, quod volunt, aut cupiunt qui nondum sunt baptizati, & quicumque adhuc veteris vitae erroribus implicentur. Quin potius, contemplantibus nobis, non quae videntur, sed quae non videntur, nostra conuersatio in caelis esse oportet: & ea quaerere, & ea sapere, quae sursum sunt, non quae super terram, quae sursum, inquam, sunt, ubi Christus dominus noster est, ad dexteram Dei sedens.

11. *SI enim complantati facti sumus, similitudini mortis eius, simul et resurrectionis eius.*) Probat necessitatem conuersationis. Christus enim postquam fuit mortuus, resurrexit, unde conueniens est, ut ait D. Tho. ut illi qui conformantur Christo

Christo quantum ad mortem in baptismo per mortem peccati, conformentur etiam resurrectioni, eius, per innocentiam vitam. Mors namque Christi, & resurrectio, non solum sunt res, sed etiam signa quadam aliarum rerum. Mors enim Christi, significat veteris ac praeuersionis occisionem. Resurrectio vero, spirituales mentis renouationem. Cum autem per baptismum inseramur corpori Christi, & quodammodo in illum transformemur, quidquid in illo gestum videmus qui caput est, id omne in nobis qui membra sumus, vel exprimentum est, vel sperandum. Resurrexit ille, ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. Haec iam in Christo perfecta, ita demum nobis speranda sunt, si hic eadem, quod nobis licet, emulemur ac veluti meditemur. In his versari debemus per totam vitam perseuerantes, & conseruantes ea quae in baptismo accepimus, ne per mortem peccati, & innocentiam vitam, quae est resurrectio animae nostrae. Haec duo, simul contingunt, scilicet mors peccati, & resurrectio animae. Quemadmodum per illuminationem, simul fit tenebrarum fuga, & accessus lucis, sic per baptismum, simul morimur peccato, & surgimus ad vitam. Et hoc est quod dicit Paulus, (*Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius,*) id est, si in nobis assumptum similitudinem mortis Christi, dum baptismo accepto, peccatis pristinis, & noxijs cupiditatibus mortui, Christi mortem retulimus, sicut ramus insertus, refert naturam arboris in qua insertus est, (*simul & resurrectionis,*) scilicet similitudini, (*erimus,*) pro fuimus, complantati, more loquendi consueto apud vulgares, ut si ego sum homo, etiam ero, rationalis, ubi ponitur futurum pro presenti. Quemadmodum igitur, per similitudinem mortis Christi probauit Apostolus, quod sumus mortui peccato, atque adeo non debemus amplius peccare, sic & per similitudinem resurrectionis eius, probauit quod debemus innocenter viuere, & pijs actibus nos iugiter exercere, quibus & illa hic exprimitur, & in futuro ad similem gloriam peruenitur. Reformabit enim corpus

humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae. Et, si mortui sumus, *Phil. 1. 2. Tim. 2*

12. *Complantati.*) Non idem sonat quod simul plantati: nam arborum quae simul seruntur, nulla alterius humore nutritur: sed idem valet quod in arbore plantata, plantati & insiti: & illuc spectare videtur, ubi ait Dominus, Ego sum vitis vera, & vos palmites, & pater meus agricola est. Nam idem agricola, & filium plantauit in cruce, & nos illi complantati in baptismo, tamquam ligna secus decursus aquarum, ut de plenitudine eius nos omnes accipiamus. Nam sicut ramus humorem excipit ab arbore, quo humore in eandem coalescit naturam, ita & nos, per intimam diuinam gratiam influxum, debemus in Christo fructificare.

13. *Similitudini mortis eius.*) Per hoc exponitur quod dixerat, in morte ipsi baptizati sumus. Christus Dominus peccatum non fecit, nec contraxit, sed missus in similitudinem carnis peccati, factus est pro nobis maledictum, chirographum delicti nostri attingens cruci, ac deinde sepultus est: nos vero corporaliter quidem non morimur, sed in aqua sepelitur baptismi, ubi peccata relinquimus, quae verè aut contraximus, aut fecimus. Sic quoque baptizati, Christi mortem imitamus, non ut verè mortem appetamus, aut corpus nostrum violamus, sed si, ut dictum est, ad pristinas cupiditates sic obstupescamus, ut illis mortui videamur.

14. *HOC scientes, quia vetus homo non est simul crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato.*) Ostendit, facultatem nobis adesse non permanendi in peccato. Cum enim dixisset, quod debemus in nouitate vitae ambulare, ne hoc cuiquam impossibile videretur, addit (*hoc scientes,*) id est, diligenter attendentes, (*quod vetus homo noster,*) id est, terrenus Adam, quena imitando peccamus, (*simul crucifixus est,*) id est, vna cum Christo sublatus in crucem velut occisus est: hoc contingit nobis

nobis per baptismum, in quo membra Christi efficiuntur. Et ille quidem innoxium corpus appendit, ut noxium nos à vitijs, suspendamus: in cuius mysterio Moyses Serpentem Æneum in deserto exaltauit, vel suspendit. (*ut destrueretur corpus peccati.*) id est, ut omnia vitia destruantur. Nam vinum vitium, u. embrù est peccati: omnia verò, corpus totum. Christus non ex parte, sed integer est crucifixus. Vel (*destruatur.*) id est, extinguitur (*corpus peccati.*) id est, omnis reum caducarum cupiditas, quarum vniuersam vim, corpus peccati meritò quis dixerit. Id salubriter moritur in nobis, quoties extinctis noxijs affectibus, non amplius seruimus peccato, idè quasi exponendo subdit, (*ut ultra non seruamus peccato.*) id est, corpus nostrum destruitur à seruitute peccati, & fiat iustitiæ mancipium, quod solebat esse delicti. Queniammodum ramus in fitis, nõ uiuit amplius uita propria, sed illa quam ei truncus subministrat, ita qui per baptismum inseritur Christo, non debet amplius uiuere uita culpæ, sed gratiæ, quam ei Christus copiosè largitur: stat enim ad ostium & pulsat. Spirituales autè insitio nostri in Chrò, est valde longè diuersa, ab ea quæ sit per artem agriculturæ. Nemo enim inserit syluestrem arborem in prætiola, sed uice uersa pirum in quercu, nempe ut insitus ramus humorem quem fugit degeneris truci, in bonum fructum digerat. Nos uerò contrà in baptismo, ueluti steriles rami inserimus prætiolissimæ arbori, quæ Christus est, ut suo ipsi diuino humore, fructus gratiæ proferramus.

15. *UTRVSQ; HOMO*) Intra duplicè originem, duos in nobis homines oportet imaginari, alterum ueterem & crassiorē, & Adæ terrenum similitudine reddentem, est qualis per Adæ genituram procreatur, utpote nõ modo in peccato, sed in peccati fomite, cum alijsq; mortis legibus natus: est deniq; fomes peccati, & ueteris Adæ reliquiæ. Alterum nouum & cœlestium appetentem, ut qui à Christo cœlesti duxit originem.

SED ex his iam occurrit dubium non contemnendum. Si per baptismum, ut dictum est, inserimur Christo, in quo uetus homo crucifixus est, unde nobis tot molestiæ carnis nostræ, & acerba ipsi, assiduaq; pugna aduersus spiritum, & lex membrorum legi mentis repugnâs, ut Pauli etiam ipsum cogeret clamare, Quis me liberabit de corpore mortis huius? sed dicèdũ, quod gratia Christi, non adimit nobis libertatem, neq; naturã carnis, nec Paulus dicit, quod statim destruitur corpus peccati, sed quod crucifigitur, hoc est, debilitatur, ac uiribus imminuitur uetus homo, ut exercitio destruat corpus peccati. Nec ait quod non peccemus, hoc enim pro humana fragilitate, est nobis impossibile, sed ne amplius seruimus peccato tanquam Domino, cuius tyrãnidem nos subiiciamus. Facultas igitur gratiæ & ingenium est, armare nos, & constabilire aduersus carnis concupiscentiam, quam suapte natura eneruare, extinguere quæ conatur. Hoc tamen ut perficiat, plurimo negotio opus est, & indefesso conatu: & hac quidem uia potest Christianus homo, ueterem in se hominem confodere & crucifigere, ut dicat tandem cum D. Paulo, Vivo ego, iam non ego, *Gal. 2.* uiuit uerò in me Christus. Hanc gratiam meruit nobis Chrùs in cruce per debitam placationem, & condignam satisfactionem ante Patrem, datq; in baptismo per quem Christo conotatur. At uerò uictoria consummata ueteris hominis, non nisi assidua exercitatione eiusdem gratiæ comparatur. Quamobrem uideat Christianus homo, & caneat, ne gratiam Christi in uacũ receperit, sed eam potius colat assiduis pietatis officijs, ut ad perfectionem Christianam perueniat.

16. *QUI ENIM MORTUUS EST, IUSTIFICATUS EST À PECCATO.*) Congeries peccatorum destruitur, quando peccata homini remittuntur: hec itaque modo destruentem corporis peccati manifestat dno ait, (*qui enim mortuus est.*) scilicet, per baptismum quo Chrò conotatur, (*iustificatus est à peccato.*) hoc est, à statu

peccati comissi, translatus est in statum iustitiæ: in numerumq; iustorum cooperatus, desijt esse peccato obnoxius, à cuius tyrannide iam est assertus. Mira ra pulchritudo fontis baptismatis, pulchrioris utique illo qui erat in medio Paradijs, ex quo non aqua elementaris, sed uera emanat iustitia, per quam ad cœlestem beatitudinem peruenitur. Summa igitur cura ac diligentia, custodienda est iustitia hæc, ne si amittatur, fiant nouissima hominis peiora prioribus: si autem firmiter teneatur, cœlestis illa felicitas deesse non potest. Unde dicit,

17. *SI AUTEM MORTUI SUMUS CUM CHRISTO, CREDIMUS QUIA SIMUL UIUEMUS CUM ILLO.*) Hoc est, si sumus commortui Christo mortuo, à pristinis uitijs liberi (*credimus.*) id est, confidimus fore, eiusdem scilicet beneficio, (*quia*) pro quod, per uitæ inculpatæ innocentiam, (*simul uiuemus cum illo.*) id est, cum Christo uiuente uiuemus, hęc uitam gratiæ, & in futuro uitam gloriæ, uitam inquam gratiæ, nõ ita debemus uiuere per gratiam baptismalem, ne uinquam relabamur in mortem peccati, & in hoc, Christi simulachrum quoad fieri potest, referentes. Unde dicit,

18. *SCIENTES, QUOD CHRISTUS RESURGENS EX MORTUIS, IAM NON MORITUR, MORS ILLI ULTRÀ NON DOMINABITUR: QUOD ENIM MORTUUS EST PECCATO, MORTUUS EST SEMEL, QUOD AUTEM UIUIT, UIUIT DEO. ITA & UOS, EXISTIMATE UOS MORTUOS QUIDEM ESSE PECCATO, UIUENTES AUTEM DEO, IN CHRISTO IESU.*) Corroborat sententiam suam, & perurget nos ad perseverandum in noua uita, exemplo Christi resurrectionis. Neque enim ille sic resurrexit, ut denuò ius aliquod morti in se permetteret, sed reuixit immortalis deinceps futurus. (*Nam quod mortuus est peccato.*) id est, pro peccato tollendo, (*semel*) scilicet dumtaxat (*mortuus est.*) ceterum (*quod nunc uiuit, uiuit Deo.*) id est, ad conformitatem Dei, cuius uirtute reuocatus est ad uitam immortalem. Effectus enim conformator causæ, ut ait D. Tho. unde & uita quam Chrùs resurgens acquisiuit, est

Dei formis, sicut ergo uita Dei est sempiterna, & absque corruptione, ita & uita Christi est immortalis. (*Ita & uos.*) id est, ad exemplum Christi, (*existimate uos*) quoque semel, (*mortuos esse peccato*) extinctis per baptismum pristinis uitijs & cupiditatibus, tanquam ad eadem nunquam sitis reuerfuri, nõ autè alios factos, ac ueluti resuscitados, (*uiuentes*) quasi uitam immortalem, (*Deo.*) id est, ad honorem, vel similitudinem Dei, cuius beneficio contigit innocentia. Neque enim Deo uiuit, nisi qui uiuit pietati, nisiq; iustitiæ cæteris uirtutibus. Cum enim insiti corpori Christi, idem facti sumus cum illo, necesse est, ut capiti membra respondeant. Caput autem Christus est: is cum Deo uiuat iugiter, conuenit ut nos item eidem uiuamus, (*in Christo Iesu.*) id est, per Iesum Christum Dominum nostrum, sine quo nihil boni potest nobis contingere.

19. *SCIENTES.*) Certitudinem fidei dicit, nam scientia, euidetia quædam est.

20. *RESURGENS.*) In Græco est excitatus, seu qui surrexit, pro quo ponitur, resurgens. Nam uerbum resurgo, non habet latinè participium præteriti: uertit autem interpres, resurgens, ut doceat, Chrùm non tam excitatũ aliena uirtute, quàm propria: uirtute enim diuinitatis suæ surrexit ad immortalitatem.

21. *MORS ILLI ULTRÀ NON DOMINABITUR.*) Dominatur mors in homine, non solum dum moritur per separationem animæ à corpore, sed etiam dum uiuit in hoc mundo, per agridudines, calamitates, erumnas, miserias, dolores, quæ satellites sunt mortis, quibus concutimur & affligimur, & suo nos iure fatigat, macerat, atterit, & tandem uitam absumit. Sed ab his omnibus libera est uita Christi resurgentis, & idè non subijcitur dominio mortis, sed potius ipse dominium habet super eam. Habet enim clauem mortis, & inferni. Semper habuit Chrùs hoc dominium, & potuit, si uellet, nunquam mori, erat enim Deus uerus, &

Apo.

Gal. 2.

Apo. 1.

Tb.

& dominus vitæ, & mortis, qui mortificat, & viuificat, occidit, & viuere facit: tamen propter homines se subiecit morti, vt mortē suā, eos liberaret à morte, cuius dominatum iam resurgendo recit.

22. *QVOD enim mortuum est, vel mortuus est.*) Vtrūq; legitur, & non variat sensum. Primum refertur ad corpus, melius autem legitur mortuus, ac si diceret, hoc ipsum quod mortuus est, non ob suam ipsius necessitatem illi contigit, sed propter delicta nostra mortuus est, vt aiunt Petrus, & Paulus. Vnde dicit.

23. *Peccato mortuus est.*) Idem quod de nobis, asserit de Christo, vt eius clementiam ostendat, qui per omnia voluit fratribus assimilari, sed est discrimen, quod ipse mortuus est in cruce, morte iustificante à peccato. Nos verò in baptismo, morte qua iustificamur à peccato. Deinde nos morimur peccato, id est, in poenā peccati proprii: Christus verò in poenā alieni. Fuit itaq; mors clementissimi filij Dei, & poenæ, & prætiæ: poenā, culpæ alienæ: prætiæ, etiam debiti alieni.

24. *Semel mortuus est.*) Non debuit Christus mori nisi semel, vna enim morte, persoluit debitū naturæ assumptæ, cui liberatum erat semel mori, & prætiū quoque redemptionis mundi. Cum enī illud esset infinitum, vna oblatione cōsummavit in sempiternam sanctificatos. Et per proprium sanguinē introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta, hoc est, redemptione quæ non esset iteranda, & integranda, sed quæ vniuersis peccatis abolendis sufficeret, tam præteritis, quam futuris. Vnde manifestè colligitur, sacramentū baptismi, cum sit imago crucifixionis Christi, non posse iterari, nec innocentia baptismalis semel amissa, posse recitari: sed currendum est ad poenitentiam, quæ est post naufragium secunda tabula, qua ad littora celestia venire necesse est. Consule circa hoc, Ioannē 704. Cl. Climacum.

25. *IT A & vos existimate.*) Non vtiq; cogitandum mysterium hoc, sed vehementi animi attentione assidue meditandum: nempe, quid fuimus ante baptismum, quid post baptismum, & per quem, & quomodo. Eranus enim viuēs peccato, & filij iræ, & perditionis: nunc autem mortui pristinis vitij, viuētes Deo, filij Dei nominamur & sumus, per filium Dei vnigenitū, qui causa huius rei, factus est obediens vsque ad mortem crucis.

26. *NON ergo regnet peccatum, in vestro mortali corpore.*) Ex proximè nūc dictis, colligit hanc moralem exhortationem, videlicet, *(Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.)* Cuius est sensus: quemadmodum Christus caput nostrum, semel excruciatum à morte, non patitur rursus vllam mortis tyrannidē, ita vobis enitendum est, ne *(peccatum)* semel proligatum in baptismo, *(regnet in vestro mortali corpore.)* hoc est, tyrannidem auistam in vobis recuperet, mortisq; ius iteret. Deformitas peccati, factis constat ex diffinitione Aug. qui ait, esse dictum, vel factum, vel concupitū contra legem Dei. Nullum est monstrū deformius. Nullus tyrannus crudelior. Seducor manifestior. Promittit magna, ex quibus nunquā apparet nisi ridiculus mus, aut quædam bulla. Nam omnia peccati bona, momentanea sunt, propterea, hortatur nos Paulus, vt non regnet in nostro mortali corpore. Nam omnia eius bona, cum mortali corpore pereunt, quantum ad actum: manent tamen quantum ad reatum poenæ. Nā in æternū punientur, nisi prius hęc puniantur per poenitentiam. Vult ergo diuinus Apostolus, vt in corpore mortali, viuamus quasi in mortales, nolimusq; peccatum habere regem, sed potius eū perdere tanquam inimicum manifestū, cuius virtus in cruce adeo per Christum fuit debilitata, vt nobis dominari non possit, si velimus.

27. *VT obediatis concupiscentijs eius.*) Primus regnandi in odus peccati, est per interiorē animi consensum: hunc excludit

excludit Paulus dum ait, *(vt obediatis concupiscentijs eius.)* scil. impijs & fœdis, non obediat, quibus vos diabolus in pristina seruitutem illestat. Sic enim obedire, lege illa Dei est prohibitum, post concupiscentias tuas non eas. Nā in hoc videtur esse initium regni peccati. Consummatum verò in operis executione. Vnde dicit,

28. *SED neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato.*) id est, ne committatis vt *(membra vestra.)* scil. corporis vestri iam Christo cōsecrata, posthac sint *(arma.)* id est, instrumenta *(peccato.)* id est, in obsequium peccati, vel militent sub peccato, aut diaboli arbitrio à Christo deuicti. Arma inquam *(iniquitatis.)* id est, ad patranda iniquitatem. Discrimen inter animam & corpus, videtur esse illud, quod inter arma & armatum: membra corporis sunt arma, quibus armatur animus, ad bene vel malè agendum: vide si membrum corporis nostri in malos vsus exhibeamus, arma iniquitatis illud efficitur ad iustitiam expugnandam, & introducendam peccatum. Penes quod, atrocius scelus quàm explicari valet, committi videtur. Nam si cuius qui hostē patriæ, vel aruis instruit, vel intra mœnia recipit, proditor Reipub. iure pronūtiatur: eum qui in seipsum hostem Dei admittit, vt Deum inde propellat, quo nomine dignè censendum putamus? Videat ergo deinceps quid agat homo, oculis, manibus, lingua, & cæteris sui corporis membris. Nam si malè egerit, certè incidet in illud horrendum iudicium Ezechielis Prophætæ dicentis, Cum armis suis ad inferos descenderunt. Si autem bene, oculus non vidit, nec auris audiuit, quæ præparauit Deus diligentibus se. Ad hoc autem secundum exhortatur statim dicens,

29. *SED exhibete vos DEO.*) Hoc est honestam, vile, & delectabile. Deus enim est omnium perfectio, gaudium, & lætitia: *(exhibete vos Deo.)* creature, creatori: serui, Domino: imperfecti, perfectioni. *(exhibete,)* præstate *(vos Deo,)*

id est, summæ bonitati, summæ lætitiæ, summæ exultationi. *(Exhibete vos)* illi, non in parte sed in totū, tam interius, quàm exterius, tota anima & tota mente, & totis viribus, nos illi exhibere debemus.

30. *Tamquam ex mortuis viuētes.*) Sic nos Deo exhibere debemus, videlicet, *(tamquam ex mortuis viuētes.)* æquum est enim, vt qui viuūt, iam nō sibi viuāt, sed ei qui pro omnibus mortuus est, vt omnes illi viuērent: illiusq; sit, per quem & vitam obtinuit, & sine quo nemo potest viuere. Fuimus aliquando mortui, miseri, & miserabiles, sed per Christum vitam nostram, suscitati sumus ad vitam & felicitatem tantam, & ecce sumus *(viuētes tamquam ex mortuis.)* id est, tamquam reducti ad vitam gratiæ, de morte culpæ: ergo viuētes exhibeamus nos ei, per quem in spiritu facti sumus viuētes.

31. *ET membra vestra, arma iustitiæ Deo.*) Non solum potentias animæ nostræ, sed etiam omnia corporis membra debemus exhibere Deo, id est, ad obsequium Dei, *(arma iustitiæ.)* id est, instrumenta quædam ad exequendam iustitiam, quibus scil. pugnemus contra inimicos Dei, vt oculus qui antè videbat ad concupiscendum, nunc videat nudum ad vestiendum. Labia iniqua, & lingua dolosa, nesciant loqui, nisi laudes Dei, & confessionem scelerum suorum, & sic de reliquis membris. Militemus ergo nos deinceps, non vitij ad seruendum diabolo, sed iustitiæ ad seruendum Deo. Æquum enim est, nos totos ei militare, cui semel nomina dedimus, neque quidquam habere cōmercij cum eo, à quo iam descimus. Libertatem arbitrij nostri, oportet hic obiter adnotare, contra perfidos hæreticos eam profus abolentes, cum hominibus membra sua, cui vult parti per eam exhibeat, siue in bonum siue in malū. Et secundum Orig. inter concupiscentiam peccati, quæ est in carne, & concupiscentiam spiritus, quæ est in mente, media est anima, quæ per voluntatis

Heb. 9.

Heb. 10.

Heb. 2.

704. Cl.

2. c. 5.

Hier.

Orig.

L assen-

assenſum, vel regnum conſtituit peccati, ut obediamus concupiſcentijs eius: vel regnum Dei, ut pareamus ipſius mandatis. Ut enim ſine diuina ope nihil poſſumus, ita niſi illi aſſenſum præbeamus, non erit eius auxiliū in nobis efficax.

32. *Peccatum enim vobis non dominabitur.* Hoc facit contra ignauios, & malignitate præditos, qui per excuſationē nolunt evitare mala, & eorum quæ cōmiferunt, primorum hominum inſtar, non omnino fatentur culpam: ſed fruſtra excuſantur in peccatis, cū non deſiſtunt vires ad fugandum malum, & ſectādum bonum. Accerrimus hoſtis eſt diabolus, qui tamquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret: ſed reſiſtite diabolo, ait Iacobus, & fugiet à vobis. Sublimis eſt Deus qui in altis habitat, imò lucem habitat inacceſſibilem, ſed appropinquate Deo, inquit idem, & ap-
Luc. 4. pinquabit vobis. Fortis eſt caro, quæ pugnat pro peccato contra ſpiritum, ſed *ſal.* (*peccatum Chriſtiani non dominabitur*) ſi ipſi volunt. Verè enim liberi ſunt, cū filius Dei eos liberauerit in croce, vbi peccatū ſimul crucifixū eſt. Cōfiguramur autem Chriſto per baptiſmum, & ſic libertate ab ipſo data gaudemus.

33. *NON enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.* Ac ſi diceret, nullum iam periculum eſt, ne peccatum, vos nolentes, in priſtinam retrahat ſeruitutem, quandoquidem iam non eſtis obnoxij legi, quæ cupiditates irritabat, potius quam coercebat: ſed gratiæ Dei, quæ ſicuti præſtare potuit, ut à peccati tyrannide liberaremur, ita præſtare poteſt ne reuoluamur in peccati tyrannidem. PER Legem intelligitur in hoc loco ſtatus antiquorum, quorū lex ſiue naturalis, ſiue ſcripta, dici nō poterat lex gratiæ. Præſtium enim redemptionis nondum erat datum, ianua cœli erat clauſa, fides obſcura, ſacramenta grauiā & infirma, (de ſacramentis in genere loquor, deq; eorum vi & energia) quoniam non ignoro, ſidem, per circuncionem, id circuncifis conſuliffe, quod nobis baptiſmus: per ſe tamen effica-

tia non erant vilius gratiæ, auxiliij ve, aut fauoris, ad legis inſta faciendā.

PER gratiam verò intelligitur ſtatus Chriſtianorum, quorum lex, dicitur lex gratiæ, tum quia à latore gratiæ prolata, & eiufdem ſanguine rubricata eſt: tum etiam, quia fides maniſeſtiſſima, præcepta rariſſima, auxilia quāmplurima ad ea implendā: tum denique, quia ianua regni, cœlorū olim omnibus clauſa, iam his temporibus, omnibus Chriſtianiſ per Chriſtum eſt aperta, ut meritò dicat Ioannes, Lex per Moſem data eſt, gratia & veritas per I E S V M. *700. 70.* Chriſtum facta eſt: in cuius ſignum, dum Chriſtus baptizaretur, cœli appeti ſunt. Exhortatur igitur nunc Paulus omnem Chriſtianiū ad perſeuerandū in gratia accepta contra peccatum, & ſi ceciderit, ad reſurgendum per penitentiam: pro omnibus enim eſt remedium copioſius, quā̄m olim in lege naturali, & ſcripta. Vnde Chryſoſt. Ante *Chry.* Chriſti aduentum, inquit, quando lex erat tantummodo præcipiens, faciſſimū erat corpus noſtrum mancipatū in ſeruitutem peccati: nunc autem per gratiam, quæ & priora dimittit, & ad futura quoque cauendā nos munit, faciſſimū illi reſiſtere poſſumus. Et D. Aug. peccatum dominatur ſub lege, non quia lex mala eſt, ſed quia ſub illa ſunt, quos reos, facit iubendo, & non adiuvando. *Aug. in lib. de grā. & lib. arb.*

34. *QVID ergo? peccabimus quoniam non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia?* Quoniam poterat verbum præmiſſum malè *Tho.* inteligi ab aliquibus, ut ſcil. fideles Chriſti non ſint ſub lege quantum ad debitum obſeruandū præcepta moraliā, ex quo ſequeretur quod fidelibus Chriſti licitum eſſet peccare, ſcil. contra præcepta moraliā faciendū: idè ſub hoc ſenſu queſtionē mouet dicens, (*quid ergo?*) ſcil. dicemus? nunquid (*peccabimus*) contra præcepta moraliā legis faciendū? (*quoniam*) dictum eſt, quod (*non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia.*) idèſt, quoniam à me dictum eſt, nos eſſe à lege liberos, exiſtimatiſ forſan lege ſublata, impunè peccandum eſſe, aut Dei gratiā, quæ priſtina cōmiſſa condonauit, pari-

ter & in poſterum delinquendi indulſiſſe impenitentem? Reſpondet, talem deteſtando calumpniā, dicens.

35. *Abſit.* Idèſt, longè ſit à fidelium mentibus, ſit occasione gratiæ Dei, licentiores ſiant ad peccandum. Neque enim ita intellexerat liberos eſſe ab illa priſca legē, ut nulla deinceps obligarentur noua: quin potius pariter per eandem baptiſmi profeſſionem, vbi veterè hominem exuimus in nouam vitā, legi quoque addicimur nouæ. Vnde dicit.

36. *AN nescitis quoniam cui exhibetis vos ſeruos ad obedendum, ſerui eſtis eius cui obediftis, ſiue peccati ad mortem, ſiue obditionis ad iuſtitiam?* Non ſumus nos Chriſtiani ſine lege, quia per obedientiā fidei, facti ſumus ſerui Chriſti, qui lege ignea gubernat ſuos fideles. Mutata eſt itaque ſeruitus, non proſus adempta. Ita deſiimus eſſe ſerui legis antiquæ, ut ceperimus eſſe ſerui Chriſti, cui ſeruire, ſælicitatis eſt ſumma. Non debemus peccare, quia peccando, amitteremus verum Dominum, efficeremurq; ſerui tyranni crudeliſſimi, nepe peccati, cui per obedientiam nos ſubijcimus: cuius merces eſt mors culpæ in via, & mors pœnæ æternæ in gehenna. Merces verò fidelium ſanctorū, eſt proculdubio magna nianis. Nam eſt ipſemet Chriſtus, qui eſt pulcher viſu, & aſpectu deſiderabilis. In ipſum enim deſiderant Angeli proſpicere. Eſt videntib⁹ vita æterna, & credentibus vita iuſtitiae. Nam iuſtus, ex ſide vinit. Hoc eſt ergo quod dicit Paulus, (*Abſit.*) à vobis fratres, ut libertatem Chriſtianam in occaſionem peccandi habeatis. *An nescitis,* idèſt, pro certo habere debetis. Vel res eſt maniſeſtior, quā̄m ut eam ignorare debeatis, videlicet, (*quoniam*) pro quod (*cui vos*) propria voluntate (*exhibetis ſeruos ad obedendum*) ſpontaneè, (*ſerui eſtis eius cui obediftis*) quia cum aliquis obedit alicui, ſe ſeruum eius proſicitur obediendo. Diuerſo tamen ſtipendio, ut dictum eſt, diuerſis dominis obeditur. Stipendium peccati, mors: idèſt dicit, (*ſiue peccati in mortem*) ac-

ciendam. Stipendium autem obedientiſ diuinorum præceptorum, eſt iuſtitia, quæ eſt omnium virtutū chorus, & concentus: idèſt dicit, (*ſiue obedientiſ ad iuſtitiam*) accipiendam in viam, per quam peruenitur ad gloriam ſempiternam in patria. Rectè oppoſuit obedientiſ peccato, ut ait D. Tho. Nam obedientiſ in hoc loco, eſt obſeruantia diuinarum præceptionum: peccatum verò, ut ait Ambro. eſt tranſgreſſio legis diuinæ, & cœleſtium inobediſtia mandatorum. Videat igitur vnuiquiſq; cui Domino ſe ſubijcit per obedientiam, illius enim eſt ſeruus. Videat cuius ſuit ante baptiſmum, & cuius eſt baptizatus, audiaturq; Apoſtolum hæc nos docentem, dum ait,

37. *GRATIAS autem Deo, quod fuiſtis ſerui peccati, obediftis autem ex corde, in eam formam doctrine, in quam traditi eſtis: liberati autem à peccato, ſerui facti eſtis iuſtitiae.* Tria dicit, & quid ſerunt ante baptiſmum, & quid iam erant baptizati, & qua via ad hoc perueniunt. Ante baptiſmum, fuerunt quidem ſerui peccati, (miſerrima ſeruitus) ſeruiſtes Simulachris, & ſcædis cupiditatibus additi. Poſt verò & per baptiſmum, facti ſunt ſerui iuſtitiae, ut ei ſeruirent, & illius imperata facerent, iuxta nouam Euangelicæ doctrine formam. Ad baptiſmum autem venerunt, non vi coacti, ſed per obedientiam voluntariam. Pro his omnibus beatus Paulus, non ſolum gratias agit Deo, ſed etiā lætus animo, videtur gratulari eis, dicendo: (*Gratias ago Deo.*) idèſt, gratulor vobis, & hoc nomine gratias ago Deo (*quod*) olim, (*fuiſtis ſerui peccati*) nam qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati, ac etiam diaboli, qui eſt autor, & inuentor peccati, nunc ab huius tyrannide deſeſcentes (*obediftis ex corde.*) idèſt, vtrò, & ex animo vos dediftis ſ. Chriſti imperio, (*in*) pro ad, (*eam formam doctrine*) Euangelicæ accipiendam, (*in quam traditi eſtis*) idèſt, cui vos totaliter ſubdidiftis, vel (*in*) pro ad (*quam*) à priſtiniſ vitijſ (*traditi*) idèſt, traducti (*eſtis*) & ita traducti, ut proſus in aliud ius trā-

seritis. Nam (*liberati à peccato.*) idest, à dominio peccati manumissi, (*serui facti estis iustitiæ*) Christianæ, quæ est omnis virtus, vt ei seruiatis. Nam seruire virtuti, est seruire Deo, cuius est fructus magnus. Seruire autem vitij, est seruire diabolo. Proinde nemo deserat virtutem cuius factus est seruus.

38. *GRATIAS ago DEO.*) Verus gaudendi & gratulandi modus, laudandiq; virtutem & bona proximorum, est per diuinarum gratiarum actionem, per quam tamquam omnium auctori referenda sunt Deo opt. max. idè præcipit Paulus in omnibus gratias agere, non hominibus, sed Deo. Sic enim melius cauetur nocua adulatio, & periculum innanis gloriæ, veriusq; laudatur proximus, & securius in Deo, quam in seipso. Propterea, inquit, qui gloriatur in Domino gloriatur. Nam vt in ipso est firmissima, & magni ponderis, ita extra ipsum est nullius, & innanis omnis gloriatio. Gratias agit Paulus, non pro diuitijs aut honoribus secularibus, sed pro salute animarum. Sic fecit in initio huius epistolæ, pro fide accepta Romanorum quæ annunciabatur in vniuerso mundo. Gaudium enim sanctorum tunc est maius, quâdo est de virtutibus, quàm de alijs rebus proximorum. Inslar beatorum Angelorum, qui lætantur in celo super vno peccatore penitentiam agente. Vnde Ioannes, Non habeo, inquit, maiorem horum gratiam, quàm vt audiam filios meos ambulare in veritate.

39. *Obedistis ex corde.*) Obedientia fidei debet esse libera, non coacta, nec armorum metu introducenda. Idè enim Dominus, primos illos prædicatores, misit nudos & inermes, & tamquam agnos in medio luporum, vt prædicarent Euangelium per vniuersum mundum.

40. *In eam formam doctrinæ.*) Forma hæc doctrinæ, est Christi Euangelium, quod amplectitur omnes fidei articulos, septem Ecclesiæ sacramenta, & de-

cem præcepta decalogi, & quidquid ab his pendet. Huic doctrinæ tradimur, & subijcimus, cum in baptismo damus nomina Christo.

41. *Liberati à peccato, serui facti estis iustitiæ.*) Darius est casus, Iustitiæ, quasi à dominio peccati manumissi, vt seruiamus iustitiæ. In cuius obsequio in id sanctitatis culmen potest quis prouehi, vt nullam reuertentiam sensualitatis præsentiat: vbi iam charitas foras miserit timorem, omniaq; ex amore filiali suaviter fiant, vt de ipso dici possit, quod de viro iusto dicitur, quod non sit ei posita lex: nam meta legis non indiget ad seruendum virtuti. At verò quod aliqui, vel ipsi confirmati Apostoli, ita sint exempti à vinculo legis, vt licet illam transgredierentur non peccarent; hæresis est manifesta. In patria vtiq; faciet nos illa beata visio profus inpeccabiles, gratia verò huius vitæ, non item, vt ait quidam Doctor. Nam seruus iustitiæ, obnoxius est legi Evangelicæ, iuxta illud, Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos, & docetes facere omnia quæ mandauimus vobis. Et vnicuiq; quantumvis iusto pertinet illud, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Adam primus parens, in illo felicitatis culmine fuit legi obnoxius, & potuit cadere, & cecidit.

42. *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ, sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ, in sanctificationem.*) Exhortatur adhuc Romanos ad virtutem, ratione sumpta ex pristina vita: excusatq; se de comparatione virtutis ad vitium, eo quod rem exigat facilem qui maiora posset exigere, vt scilicet tantum iustitiæ præstarent, quantum iniustitiæ præstiterunt: quod dicit se facere, propter eorum imbecillitatem, & imperfectionem. Vnde ait (*humanum dico*) idest, exigo, poteram exigere diuinum aliquid, & supra humanum, tamen non exigo à vobis, nisi humanum, congruens imbecillitati vestræ, vnde ait, (pro-

(*propter infirmitatem carnis vestræ.*) idest, propter vestram imbecillitatem, cui me atten vero cum in vobis non lum adoleuerit spiritus, & adhuc repullulare meditentur affectus. Illud modo requiratur, vt parem habeat apud vos iustitiæ conditionem e in peccato. Itaque (*sicut*) ante hæc (*exhibuistis*) idest, præbuitis (*membra vestra seruire*) idest, ad seruendum (*immunditiæ, & iniquitati*) idest, spurcitijs, & vitij (*ad iniquitatem*) alia, & aliam perpetranda, sic vt libidini arbitrio, à turpitudine, ad torpiditatem prolaberemini, semper iniquiores: (*ita nunc exhibete*) idest, par est vt itidem exhibeatis (*membra vestra seruire*) idest, ad seruendum (*iustitiæ*) Christianæ, in cuius ius vltro vos a seruitute, & hoc (*in sanctificationem*) idest, sanctitatem maiorem obtinendam, vt scilicet à virtute in virtute, vsque proficientes, semper puriores, emendatioresq; reddamini. Vehementer enim iniquum videtur, non hoc saltem ius apud nos obtinere Christum, quod pridè obtinebat diabolus, & non idem obsequium præstari dominæ iustitiæ, quod tyranno peccato præbueritis. Dicit autem hoc esse humanum, quia secundum rectum iudicium, vt ait D. Tho. exigere vt homo plus seruiret iustitiæ, quàm ante seruiret peccato. Vnde per Prophetam dicitur, Sicut fuit sensus vester, vt erraretis à Deo, decies tantum iterum conuertentes requiretis eum.

43. *Humanum dico.*) Sumitur aliquando homo, pro re fragili, & vulgo frequenter dicitur illud Comici, homo sum, humani à me nihil alienum puto Huic consonat & illud Sap. Homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum iudicij & legum. Et Apost. cum sit inter vos zelus & contentio, nõne carnales estis, & secundum hominem ambulatis. Et ita sumitur in hoc loco, humanum dico, idest, congruens infirmitati vestræ.

44. *Propter infirmitatem.*) Perfectiora sunt tradenda præcepta, infirmis verò leuiora sunt danda: iuxta

illud Apostoli, Sapientiam loquimur 1. C. 2. inter perfectos. Et illud, Perfectorum Heb. 5. est solidus cibus. Et illud, Tamquàm paruulus in Christo, lac vobis potum dedi, non escam. Et illud, Facti estis, quibus Heb. 5. lac opus est.

45. *Carnis vestræ.*) Infirmitas humana, non ex spiritu, sed ex carne procedit: quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, ait Sapiens: & ipsamet Sapientia Dei, Christus, dixit, quod spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.

46. *Immunditiæ, & iniquitati.*) Immunditia refertur ad peccata carnalia, iniquitas verò ad spiritualia, maximè quibus læditur proximus, vt ait S. Tho. Tho.

47. *Ad iniquitatem.*) Hic sumitur iniquitas, pro omni peccato, quia omne peccatum est iniquitas, quatenus discordat ab æquitate diuinæ legis.

48. *Seruire iustitiæ.*) scilicet in lege diuina propositæ.

49. *In sanctificationem.*) Executionem, & augmentum sanctitatis designat, vt ait D. Tho. & apud Theologos idem ferè valet quod iustificatio, vt accipitur pro emundatione à priori peccato, & pro confirmatione in bono, & pro augmento ipsius: quæ de eandem ambo simul componuntur in Apocalyp. vbi dicitur, Qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc. Ad hunc sanctitatem nos inuitat Pater, dum ait, Sancti estote, quoniam ego sanctus sum. Et pro eadem orat Filius, dicens, Sanctifica eos in veritate. Et de consecratione per sanguinem suum ait, Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate. Pro hac sanctitate Spiritus sanctus facit nos clamare, Abba, pater. Ad hanc denique tamquam ad finem vltimum presentis vitæ, vocati sumus omnes Christiani. Vnde Apost. Elegit, inquit, nos, vt essemus sancti, & immaculati. Et iterum, Deus vocabit nos, non ad inmunditiam, sed ad sanctificationem. Sed heu, quam

quam longè, & quantos cernimus distare ab hoc proposito fine.

§0. *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati à peccato, serui autem facti Deo; habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam.* Persiliter in exhortatione ad virtutem, ratione sumpta ex qualitate vtriusque status, pristini, scil. quando erant sub Paganismo: & nouissimi, cum iam sunt conuersi ad fidem. De primo, inquit, dico quòd debetis seruire iustitiæ, sicut olim seruiebatis peccato: effectus enim vtriusque, longè inter sese distant: effectus iustitiæ faciunt pro nobis, peccati verò contra nos, videamus vtrunque. (*Cum enim serui essetis peccati,*) dum in paganismo versantes ei seruiebatis (*liberi fuistis iustitiæ,*) id est, liberi ab ea, nihil ei seruiebatis. Dicite ergo qui vtrunque seruitutis genus estis experti, fructum obsequij longè diuersissimum expendite, & dicite, (*quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis,*) quasi dicat, redeat vobis in memoriam cum vitijs seruiretis, & obscenis cupiditatibus, ceu mancipia obsecudaretis, quod tandem præmij reportabatis. Fructus est pudor & ignominia, nam illis nunc vos erubescitis. Nō potest esse quidquam boni in illis quæ pereunt, & faciunt perire, peccata sunt huiusmodi, (*nam finis illorum mors est,*) & sui ipsorum, & animarum. Voluptas enim peccati velocibus transit quam sagitta, transiensque percutit, & occidit suo veneno animam, non quidem quoad vitam naturæ, in qua est immortalis, sed quoad vitam gratiæ, & dānāt ad gehēnam ignis, quæ est mors secunda. Perijt anima cum consensit peccato, sed propter voluptatem, quæ est venenuni peccati, consensit. Talis est merces, talia sunt stipendia seruientium peccato. Superest vt videamus de seruientibus iustitiæ, quid boni illis accrescat. Audi Apostolum loquentem, (*Nunc vero liberati à peccato,*) ecce vera libertas (*serui*

autem facti Deo) ecce verum & magnum imperium, nam seruire Deo regnare est, (*habetis fructum vestrum in sanctificationem*) ecce vera vita. Solus enim ille verè vivit, qui sanctè & innocenter vivit, quod significat habere fructum (*in sanctificationem,*) id est, sanctificationem pro fructu, vel fructum, quæ est sanctificatio. (*finem verò vitam æternam*) id est, immortalem, & gloriosam, quæ est summum, verumque; sanctitatis præsentis stipendium.

§1. *Cum serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.* Sententia est Prosperi, quod vt nemo potest duobus dominis seruire, ita neque esse potest absq; domino: nec dari potest seruitus respectu vnius, absque libertate, respectu alterius: & e conuerso, non datur libertas respectu vnius, absque seruitute respectu alterius. Qui autem iniquos, primùm vocauit seruos peccati, fuit Christus Dominus. Vnde Apostoli id prædicatione sua celebrarunt aduersus gentes, qui pro libertate ducebant viuere prout libitū esset. Dicit hoc etiam vt pudore eos confundat, detestariq; faciat talem seruitutem. Nam si opprobriosus est inseruire homini vili & iniquo, quāto magis ipsi vilitati & iniquitati.

§2. *Liberi fuistis iustitiæ.* Qui reiecto iustitiæ iugo, liberè seruiant peccato, dicuntur liberi iustitiæ, in datiuo casu, in quos, vt dictum est, regnat peccatus: quia nec pœnæ metus, nec pudor delicti eos retrahit à male agendo. Qui idèd meritò dicuntur iustitiæ legibus exempti, & liberi: non quod hæc sit vera libertas, sed durissima & miserrima seruitus. Cum enim homo sit rationale, secundum propriam naturam, tunc erit ei vera libertas, quando viuat iuxta suam naturam, scil. rationalem. Est autè duplex pars hominis, nimirum sensualis & rationalis, siue animalis carnalisque, & spiritualis intellectualisque: media est voluntas, quæ si à rationis lege & ordine semota, partes corporis sequatur, verè captiua tenetur, quoniam in hoc nata est, vt rationem semper sequatur

non

non carnem. At quandiu rationi subdita est, tunc vtiq; sua fruitur genuina, naturali; libertate, quæ illi conuenit ratione specificæ formæ. Vnde fit, vt quo quis est magis in bono confirmatus, qualis fuit Virgo beatissima, & Apostoli sancti, eo est magis liber: quæ de causa beati in patria, diuino amore firmati, vera, secunda, & integra libertate fruuntur: maxima autem omnium libertas inuenitur in Deo, cui peccare est impossibile. Nam peccare, non est potestas, sed infirmitas.

§3. *Quem fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* Insa quidem vitia & peccata, secum adferre videtur sapientium suam, iam statim homine non consistant & contaminant, & talibus probis ac dedecoribus deformant, vt postea quàm resipuerit, velut à viciosa remalentiā, pudeat cum sui ipsius, & animas à cogitatione quoque pristinarum voluptatum aborreat. Idèd inquit, quem fructum habuistis, &c. vt supra expressum est.

§4. *Liberati à peccato, serui autem facti Deo.* Quos dixerat seruos iustitiæ, dicit nunc seruos Deo, idem enim est. Ac proinde summa libertas. Nam seruire Deo, regnare est. e contra, seruire peccato, est seruire diabolo, ac proinde summa infelicitas, & miserrima seruitus. Soli igitur iusti & boni, sunt verè liberi, iniqui autem & peccatores, serui infelices.

§5. *Habetis fructum vestrum,* id est, profectum, vel perfectionem vobis congruentem, (*in sanctificationem.*) A iustitiam vestrum: iuxta phrasim scripturæ, dicit in sanctificationem, secundū illud, Ego ero illi in patrem, pro pater, & ipse erit mihi in filium, pro filius: sic, habere fructum in sanctificationem, pro sanctificationem, ita quod fructus vester sit sanctificatio vestra, seu puritas animæ. Fructus hand dubiè præciosus, spectabilis, & amabilis valde, quo spiritualiter & sanctè delectantur iusti.

§6. *Finem verò vitam æternam.* Po-

stemus arboris finis, videtur esse fructus illius, hominis verò non quidem fructus sed fructio, est summus finis, hoc est; fructum perceptio: Atque adèd hic distinxit inter fructum voluntatis nostræ, quæ est arbor bona, vel mala, ferensq; proinde bonos, malosq; fructus; & finem ipsius hominis, qui est æterna vel mors, vel vita. Et Sapienter quidem dicit, vitam æternam esse finem sanctificationis. Nam cum ratio vidèdi Deum, in qua vita æterna consistit, iuxta illud, Hæc est vita æterna, vt cognoscat te, & quæ misisti Iesum Christum, sit puritas, & mundities cordis, iuxta illud, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt, puritas autem & mundities cordis est sanctificatio per opera iustitiæ, quæ ex charitate sunt, vnde quo mundius & purius est cor in via, eo erit in patria visio clarior, ac perspicacior, bene ergo vita æterna respondet sanctificationi, tanquam finis, proportionatus suo medio.

EST autem fructio, ipsamet Dei visio, quæ quidem vtriusq; potentie, scil. intellectus, & voluntatis est actus, voluntatis quidem mouentis, intellectus verò elicientis: vt sic componatur his theologorum dissidentium de actu, in quo beatitudo consistit. Quid est aliud, inquit Aug. id quod dicimus frui, nisi præsto habere quod diligis. Non dixit, diligere quod habes, sed habere quod diligis. Habetor autem Deus præsens, per intellectualem conspectū, quocirca, inquit D. Tho. visio in quantum est visio, actus est intellectus, in quantum verò est bonum & finis, est voluntatis obiectum, & hoc modo est eius fructio. Vnde finem, inquit, hunc, intellectus consequitur tanquam potentia agens, voluntas autem tanquam potentia mouens ad finem, & fruens sine iam adeptis, scil. per intellectum, quemadmodum per gustum, fructum pomis: Et per visum, pulchro: & per odoratum, odore, &c. tanquam per actiones à se ipsa, non quidem elicita, sed imperatas. Est igitur vtriusq; potentie actus fructio, & est idem quod visio: quæ quidem iuxta

Aug. in *Th. 1. 2.* *eccle. 9. 11.*

Aug. in *ep. deu. 36.* *Aug. in*

tur, diligentibus Deum. Nam si quis diligit me, ait Saluator, ego diligam eum, & ostendam me ipsum illi: & alibi, Viso, inquit, sola, est summum bonum. Item, Deum videre, summa felicitas est, summa iocunditas, vita aeterna, vita beata. Unde appertet constare, quod licet charitas in hac vita praestantior sit fide per quam tamquam in aenigmate, cernuntur etiam futura & inuisibilia, & potest quis tantam habere fidem, ut etiam montes transferat, mortuos suscitet, & alia ingenia miracula faciat, tamen sine charitate nihil profusus erit ille. At vero, in patria longe praestantior est visio charitate, sicuti intellectus praestantior est voluntate, ut docet Arist. Nam per intellectum Deum videmus sicuti est, & illum habemus, quem voluntate amamus, perque eundem intellectum concupitis in caelo potimur. Nam per appetituum potentiam ferimur in obiectam, quod apprehendimus per apprehensivam: beatitudo in comprehensione, & possessione Dei consistit, iuxta illud, Sic currite, ut comprehendatis. Et D. August. Beatus, inquit, est, qui habet quidquid vult, & nihil mali vult: non ergo beatitudo est amare quod habes, sed habere quod amas, & sic in visione, posita est ipsa.

Aug. li. 1 de tr. & in de spu. et li. 7. 57.

Philos.

1. C. 9.

Aug. 13. de tr.

Tho.

Superest nunc vel obiter tangere quoddam dubium, circa ea quae paulo superius dicta sunt. Cur scilicet cum homo natura sit liberi arbitrij, propter rationem & voluntatem, quae cogi non potest, dicitur ab Apostolo servus iustitiae, aut peccati: quoniam servus libertatem non habet, sed quidquid est, domini sui est? Dicendum ad hoc, quod homo quantum ad arbitrium rationis attinet, semper est liber a coactione, non tamen ab inclinatione: inclinatur autem arbitrium nostrum aliquando ad bonum per habitum gratiae vel iustitiae, & tunc homo dicitur servus iustitiae, & est liber a peccato: aliquando vero inclinatur ad malum per habitum peccati, & tunc dicitur peccati servus, quia trahitur ad consentiendum peccato, contra iudicium rationis, & liber a iustitia, cui obtemperare contemnit. Hae D. Tho.

57. Stipendia enim peccati, mors: gratia autem Dei, vita aeterna. Manifestat quod dixerat, de finibus malorum, & bonorum. Dicitur enim, quod finis peccatorum est mors: (Stipendia enim peccati, mors.) id est, stipendium diaboli, quod ipse pro misero, turpique servitio rependit suis, est mors, & contra a de fine honorum, qui pro sua virili Deo servit, inquit, (gratia autem Dei vita aeterna.) id est, immortalitas scilicet. reposita est illis, beneficio summi, ac pijsissimi Dei.

Stipendia, iuxta D. Tho. dicuntur mercedis militum, a stipe pendenda, id est, ponderanda, quia pecunia distribuenda militibus ponderabatur. Quia ergo peccatores, sub vexillis peccati militant, membra sua exhibentes arma peccato, mors dicitur stipendium peccati, id est, retributio quam diabolus retribuit sibi servientibus: unde fit, quod finis peccatorum est mors, non quem ipsi peccatores quaerunt, sed qui eis rependitur: iuxta illud Psalmi. Ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis eorum. Psal.

Tho.

Ro. 8.

1oa. 4.

58. Gratia autem Dei, vita aeterna. Si considerentur opera nostra in sui ipsorum natura, & secundum quod procedunt ex libero nostro arbitrio, non merentur quidem ex condigno vitam aeternam, quia non sunt condignae passionibus huius temporis, ad futuram gloriam quae reuelabitur in nobis, sed solum secundum quod procedunt ex gratia Spiritus sancti, qui est fons aquae salientis in vitam aeternam. Hinc iustis, cum per gratiam Dei sint iustitiae milites, suis strenuis operibus, fidemque servantibus, & cursum consummantibus, tamquam merces debita, reposita est a propitio patre corona iustitiae in vita aeterna. Ut autem non sibi, aut suis operibus, propriisque viribus, tantum primum ascribant, sed gratiae Dei, loquitur in hunc modum odium dicens, (Gratia Dei vita aeterna.) Nam per gratiam Dei in talem militiam asciti sumus, in eiusque acie dirigimur, atque de ipso Deo bene meremur. Vita autem aeterna, est propter merita haec, propter gratiam: gratia autem, gratis datur:

ARGUMENTVM SEPTIMI CAP.

Arthobola viri & vxoris ostendit: Apollolus, a lege liberos esse iudicatos. Quando enim vivit vir, obnoxia

est legi illius mulier, mortuo autem viro, impune alteri nubit: ita ante Christum vivente lege, populus Iudaeorum, quem veluti uxorem legis facit, ad illius praescriptum obnoxius erat vivere: mortua vero per Christi mortem lege, alteri viro, id est, Christo habere debet. Docet praeterea, quod licet lex vetus in se bona, & spiritualis esset, occasione tamen sumpta, peccatum auxit, dum iuberet facere, & non iuaret ad faciendum: demonstraret peccata, & non preberet vires ad cavendum illa, quemadmodum lex Evangelica, quae in omnibus iuvat per gratiam Christi. Deum vim, energiamque habitantis in vnoquoque peccati manifestat.

CAPVT. VII.

Nignoratis fratres, (scilicet legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit.

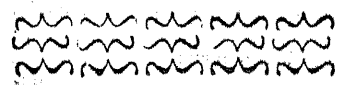
EXPLANATIO.

1. AN ignoratis fratres, (scilicet legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore vivit? Inter praecipuos Iudaeorum errores, ille videtur

datur: ergo gratia Dei vita aeterna, quia propter gratiam meremur illam.

Luth. Abeant ergo detestabiles haeretici Lutherani, qui hinc sibi ansam arripiunt negandi meritum iustorum operum, contra veritatem evangelicam docentem multis in locis, virum iustum mereri sibi vitam aeternam: Hoc ipsum docet August. ubi ait, quod merita iustorum sunt, quia iusti sunt: sed ut iusti fierent, merita non fuerunt. Et idem, ipsa vita aeterna quae in fine, sine fine habebitur, & ideo meritis praecedentibus redditur, tamen quia eadem merita quibus redditur, non in nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa, (scilicet vita aeterna) gratia nuncupatur, neque ideo quia meritis non datur, sed quia data sunt & ipsa merita quibus datur. Et idem, cum dixisset scilicet Paulus stipendium peccati, mors: in nobis congruentissime & convenienter addere iudicaret, Stipendium autem iustitiae, vita aeterna? Et verum est, inquit, quod sicut merito peccati, tamquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiae tamquam stipendium vita aeterna: Unde etiam & merces appellatur, plurimis sanctarum scripturarum locis. Hae Aug. quibus manifestum relinquitur, vitam aeternam esse quoque militantium stipendium. Ad amputandum tamen omnem inanem gloriationem, vitur tali modo dicendi, (Gratia Dei vita aeterna,) in gratia namque Dei innotuit merita, quibus ipsa datur immortalitas.

59. IN CHRISTO IESU Domino nostro.) id est, ipsa immortalitas & vita aeterna, datur non quidem per Moysen, sed per IESUM CHRISTUM Dominum nostrum, gratiae auctorem, cui proinde voluit acceptum ferri Patet quidquid nobis largiri placuit, potius quam per ullam legem, aut circumfessionem.

rat fuisse, quod scilicet lex vetus non esset per Euangelium antiquanda. Tanti enim suam legem faciebant, ut, veluti quæ à Deo fuisset etiam lata, sic digna esset, quæ simul cum Euangelica custodiretur. At vero Apostolus, non solum à peccato & morte, verumetiam ab ipsius legis Mosaicæ seruitute, ad tempus Iudæis data, nos liberasse Christum ostendit. Nos, inquam, non gentes tantum quæ huic legi non fuerunt obnoxie, verumetiam ipsos Iudæos, qui ei fuerant obnoxii, ut hortetur omnes ad gratiam, sine legis timore transire. Ad hoc autem ostendendum proponit documentum, ex quo sumit argumentum, quo probat intentum. Documentum est notum, idem inquit (*an ignoratis.*) quasi dicat, non est cur ignoretis (*scientibus enim legem loquor.*) idem, Iudæis ad fidem conuerſis, quos ego nunc appello, qui cum legis præcepta teneatis, non potestis nescire, hoc scilicet. (*quod lex in homine dominatur.*) idem, tantisper homo tenetur legi, (*quanto tempore.*) idem, donec (*viuit*) ipse homo. Nam si moriatur illud, desit esse obnoxius legi. Data est enim lex, ut ait S. Tho. ad dirigendos homines in via huius vitæ, iuxta illud, Legem statuit ei, in via quam elegit. Idem legis obligatio, morte soluitur.

Tho.

Psal.

2. *Nam qua sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaque fratres mei, & vos mortificati estis per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo.* Manifestat quod dixerat, per exemplum in lege matrimonij. Neque enim aliud seruandum videtur in legis obligatione, quam in obligatione mulieris viro iunctæ, lex ipsa iubet seruari. (*Nam qua sub viro est mulier.*) idem, viro nupta, & maritali subiecta dominio. (*viuente viro, alligata est legi.*) qua tenetur illi conuiuere, idem, tantisper obligata est viro, quoad vixerit vir. (*Si autem mortuus,*) idem,

simulatq; mortuus (*fuerit vir eius.*) scilicet mulieris. (*soluta,*) exempta (*est*) vxor (*à lege viri.*) idem, à vinculo matrimonij illius, suiq; iuris fit, illico ab obitu mariti. (*Igitur viuente viro,*) idem, si viuo marito in cuius ius semel venit. (*fuerit cum alio viro,*) idem, nupserit alteri, vel ei carnaliter se commiscendo. (*vocabitur,*) idem, censetur (*adultera,*) quæ reliquerit virum, à quo sola morte liberari poterat. Contrà, (*si mortuus fuerit vir,*) idem, maritus eius, (*liberata est à lege viri,*) idem, desit illi esse obstricta (*ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.*) nam sibi iam reddita, ius habet, alteri viro, cui vult nubedi. (*Itaque*) idem, proinde (*fratres mei*) vobis cum lege Moyſi, iam nihil est commercij, nam (*& vos estis mortificati.*) idem, mortui (*legi*) & illa vicissim vobis oportua est, quantum ad hoc quod cessat in vobis obligatio: sed quomodo? utique (*per corpus Christi*) in quod estis inserti per baptismum, (*ut sitis alterius,*) idem, ipsius Christi, cuiusq; legi subiecti (*qui ex mortuis resurrexit.*) in quo & vos resurgentes, nouam vitam assumpsistis: & ita non lege prioris vitæ tenemini obligati. Nam estis veluti sponsa sponſo, iuncti Christo, & liberi à priori vinculo per mortem crucis. In baptismo, in noui sponsi ius cessistis, Spōsi, inquam, immortalis, ut qui semel à mortuis resurrexerit, in xuum victurus. Quorsum hæc tandem, scilicet, membra facti estis corporis Christi? nimirum, (*ut fructificetis Deo.*) idem, ut fructum boni operis, deinceps faciatis ad honorem Dei.

3. *Qua sub viro est mulier.* ex lege diuina est, ut mulier sit subdita viro suo: iuxta illud, sub viri potestate eris. *Gen. 3.*

4. *Alligata est legi.* scilicet, conuiuendi viro. Et hoc est etiam ex diuina lege: iuxta illud, quos Deus coniunxit, homo non separet. Quæ quidem inseparabilitas inde provenit, quod matrimonium est Sacramentum coniunctionis indissolubilis Christi & Ecclesiæ: aut verbi & humanæ naturæ in persona Christi.

Christi. Vnde etiam matrimonium, magnum Sacramentum vocatur ab Apostolo, dum ait, Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.

Eph. 5.

Aug. de
nup. &
cōc.

Mat. 22

Hib. 11.

3. Ro. 17.

4. Ro. 4.

Tho.

5. *Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri.* Nuptiæ, inquit Aug. sunt bona mortalium, idem non se extendit earum obligatio post vitam mortalem: vnde in resurrectione quando vita erit immortalis, neque nubent, neque nubentur: ac proinde, si aliquis mortuus resurgeret (sicut in Lazaro accidit) non erit vxor, quæ fuerat nisi de nouo cum ipso contrahat. Nec refert quod in scriptura legitur de mulieribus quæ acceperunt de resurrectione mortuos suos, quia non intelligitur quod acceperant maritos suos. Non enim illos acceperunt, sed filios suos: ut fuit mulier quædam per Heliam prophetam, & alia per Elisam. Per hos enim Prophetas, redditi sunt ad vitam filij carum mulierum.

Aliter autem contingit in sacramentis imprimentibus characterem, quæ, ut ait S. Tho. est quedam consecratio animæ immortalis: omnis autem consecratio manet, quandiu manet res consecrata, ut patet in consecratione Ecclesiæ, vel altaris: proinde si baptizatus, vel confirmatus, vel ordinatus, moriatur & resurgat, non debet iterum eadem Sacramenta recipere.

6. *Vocabitur adultera, si viuo marito, nupserit alteri viro.* Hoc non intelligitur de repudiata. Apostolus enim tantum loquitur de natura & lege ipsius matrimonij, absque vlla dispensatione considerata, siue in veteri testamento, rem spectes, siue in Euangelio.

1. Co. 7.

7. *Si autem mortuus fuerit vir eius, &c.* In priori ad Corinthios ait etiam Paulus, si dormierit vir eius, scilicet mulieris, liberata est, cui vult nubat. Vnde patet, ut ait S. Th. quod secunda nuptiæ, vel tertie, vel quartæ, sunt secundum se licitæ, & non solum per dispensationem, ut videtur dicere Chrysoſt. qui super

Matth. dicit, quod sicut Moyses permisit libellum repudij, ita Apostolus permisit secundas nuptias. Nulla est enim ratio, si lex matrimonialis soluitur per mortem, quare non liceat coniungi remanenti, ad secunda vota transire. Neque enim ut ius herile, transit ad heredem, & seruus morte heri, non mutat statum, sed dominium: ita maritus in vxorem, transit ad alium, sed ultra ipsius vitam non porrigitur: quod si maritus esset immortalis, semper maneret obligata mulier.

Quod autem Apostolus dicit de Episcopo, quod oportet eum esse vnus vxoris virum, non dicitur quia secunda nuptiæ sint illicitæ, sed propter defectum Sacramenti, quia non esset vnus vnus, sicut Christus est sponsus vnus Ecclesiæ.

8. *Itaque & vos mortificati estis legi, &c.* Quicumque vivit in aliquo statu & ordine, quandiu vivit in illo, subiectus est legi illius status: sed cum primum de illo decesserit, solutus est illa lege. Ut miles quandiu est bello adscriptus, mancipatus est legi militari, vnde si abcesserit, emancipatur quoque à lege. Ergo Iudæus quandiu vivit in Iudaismo ante Christum passum, obligabatur legi Moyſi: cum primum autem mortuus fuerit Iudaismo, statim relaxatur illa lege: moritur autem Iudaismo, cum Sacramentum suscipit baptismi: illic ergo absoluitur illa lege, quod est legi mortificari. Illa enim moritur nobis, & nos vicissim illi. Propterea, inquit (*& vos mortificati estis legi.*) Nec refert quod in præcedenti exemplo, vir moriebatur, & remanebat mulier alij, obligatione legis: Hæc autem ille qui soluitur ab obligatione dicitur mori. Quoniam, ut ait D. Tho. cum matrimonium sit inter duos sicut quedam relatio, quicumque eorum moriatur, tollitur lex matrimonij. Ita etiam per mortem, quæ comoritur Christo, cessat obligatio veteris legis. Et merito id quidem, nam lex Moyſi, quoniam typis, ac ceremonijs Christum adumbrabat, ad tempus aliquod modò data est, donec exortet

Tho.

luce,

luce, cederent umbræ, & apparentibus veris, facerent Simulachra verorum: atque ob id lex Mosæ, quoniam (vt ita loquar) mortalis erat, non mirum, si iam mortua est. Quandiū autem legis tempus durabat, viguit lex, & ius habebat in eos qui sese illi addixerant.

Tsal. 9. *Per corpus Christi.* Durum erat In-
dæis ad fidem conuersis, audire mor-
tem suæ legis: tamen suauæ & delecta-
bile reddebatur per id quod sequitur,
videlicet, (*per corpus Christi*), cui inseri-
mur & efficiamur membra eius, in ba-
ptismo. Hæc mutatio dexteræ excel-
si. Eramus enim olim steriles oleastri ra-
mi, nunc verò in bonam oliuam, idest,
in Christum inserti, vita priori terrea,
& amara dimissa, vitam Christi cœle-
stem viuimus. Nam quemadmodum
alimenta, dum in membra coalescunt,
propriam relinquunt substantiam, vt
vita hominis viuant: ita in baptismo,
mortificari nos, ait Paulus, per corpus
Christi, quod, vt dictum est, efficiamur.
Repræsentat hoc clarius & sacrosanctū
Eucharistiæ Sacramentum cibi & potus,
Aug. vbi non ipse in nos (vt ait Aug.) sed
nos in ipsum mutamur. Mutatio pro-
Tsal. fectò (iterum dico) dexteræ excel-
si.

Eph. 1. 10. *Vt sitis alterius qui ex mortuis resur-*
rexit. Felices, & verè felices Christiani,
quia non sumus cuiusvis domini ser-
ui, non hominis, non Angeli, sed ipsius
Domini Angelorū, & hominum: cuius
vitam agimus, & acturi sumus, nunc
quidem in spe, postmodum verò in re.
Sumus enim & ipsius corporis membra,
Paulo attestante, qui ait, Ipsum dedit
caput super omnem Ecclesiam, quæ est
corpus ipsius. Vita igitur Christiana,
est vita gloriosa, & immortalis. Mors
enim corporis, non mors, sed somnū
potius in scriptura dicitur, vt pius Chri-
stianus post mortem, verè possit dice-
Cant. re, Ego quidem dormio, sed cor meum
vigilat. Dormio corpore, vigilo autem
corde, vigilia proculdubio sempiterna
& beata, videndo patris pulchritudinē,
cuiusq; faciem desiderabilem.

11. *Vt fructificetis Deo.* Sensus est,
quemadmodum olim ex lege ceu ma-
rito, fructum qualemcunque, & a mari-
to non degenerem produxistis, ita nūc
foelicius nacti matrimonium, fructum
edatis Deo facerò, Christoq; sponso
dignum. Hic autem fructus producitur,
si cōmoriāmur Christo, qui damnauit
peccatum in carne.

12. *Cum enim essemus in carne, passionēs*
peccatorum, quæ per legem erant, operaban-
tur in membris nostris, vt fructificarent
mortis. Ostendit quod iste fructus im-
pediebatur, quando eramus sub serui-
tute legis, dicens, (*cum enim essemus*)
idest, quamdiū eramus (*in carne*), idest,
subditi concupiscentijs carnis, vel legi
crassæ, carnaliqu; ceu marito obnoxij,
(*passiones*), idest, affectiones (*peccato-*
rum), quæ (*per legem erant*), vel notifi-
cantur, vel augmentatæ occasionaliter,
(*operabantur in membris nostris*), idest,
moueant membra nostra (*vt fructifi-*
carent mortis), idest, vt fructum facerēt
mortis. Ac si clarius diceret, in statu
illo veteris legis, cui eramus astricti, lex
ipsa visa est nobis, veluti maritali iure
dominari, dum cupiditates per legis
occasionem irritiores, tantum valebāt
in membris nostris, vt mancipiorū ritu
pertraheremur ad peccandum, atque
ita ex infœlicis matrimonio, infœlices
fœtus sustulimus, quidquid naceretur
morti, exitioq; gignentes.

13. *Cum enim essemus in carne.* Sta-
tus carnis, & veteris hominis, & peccati,
idem prorsus videntur esse apud Pau-
lum. Esse igitur (*in carne*) hoc in loco,
significat esse sub potestate & tyranni-
de carnis, idest, sub ea lege, quæ non iu-
uabat subditos, ad faciendum quod iu-
bebat, sed carnis concupiscentiam oc-
casionaliter potius inflābat. Item,
(*in carne esse*) etiam est, carnis voluntate
duci, quò ipsa velit, legi autem Dei obe-
dire nolle: quia nemo potest duobus
dominis seruire.

14. *Passiones peccatorum.* Sunt morbi,
& ægritudines animorum, quæ & capite
sunt

sunt peccatorum, & ipsorum etiam effe-
ctus, dum & assuetudine peccandi pas-
siones crescunt & augentur, fortiusq;
molestant.

15. *Quæ per legem erant.* Inhæret ad-
huc superius traditæ sententiæ, quod
lex subintravit, vt abundaret delictū.
Per legem igitur crescebant animi pas-
siones, dum ostenderet peccata, & nihil
iuuaret ad cauendum illa.

16. *Operabantur in membris nostris.* In
oculis, & in cæteris corporis membris,
cæteræ passionēs operabantur peccata.
Et alludit ad illud superius dictum, (*nō*
exhibeatis membra vestra seruire iniqui-
tati ad iniquitatem): quò etiam perti-
net illud Iacobi, Vnde bella & lites, nō-
ne ex concupiscentijs vestrīs.

17. *Vt fructificetis mortis.* Quemad-
modam virtutis opera, dicitur fructus
vitæ, sic & vitia sunt fructus mortis.
Fructificare ergo mortis, est malè, iniu-
stèq; viuere: quæ quidem iniustitia, mor-
te siue temporali, siue æterna, punien-
da est.

18. *Nunc autem soluti sumus à lege*
mortis in qua d tenebimur, ita vt serui-
mus in nouitate spiritus, & non in vetu-
statis litteræ. Fructus in iustitiæ cœlestis,
illi Deo ferunt, qui relicta omni alia
prohibita lege, sub Euangelio Christi
viuunt. Propterea, inquit, (*nunc autem*)
scil. his temporibus nouissimis, (*soluti*
sumus), per gratiam Christi, idest, po-
stequam liberati sumus, (*à lege mortis*)
idest, à lege Moyse, sub qua viximus
antea, imò non viximus, sed mortui
sumus, quia lex mortis, erat lex illa
(*in qua*) tamen (*detinebamur*), quasi
serui sub lege, vsque ad tempus præsi-
nitum: (*ita*) scil. sumus ab ea soluti
(*vt seruiamus*), idest, vt seruire debeamus
Deo (*in nouitate*), idest, per noui-
tatem (*spiritus*) per quem sumus, & à
lege liberati, & noui facti in baptismo,
(*& non*) scil. seruiamus amplius (*in*
vetustate litteræ), idest, in literali legis
obseruantia. Non enim phas est, am-

plius obtemperare literæ legis, quam
diximus fuisse carnalem maritum: sed
nouo sponso Christo, qui cœlestis &
spiritualis est, seruiendum potius, à quo
spiritum nouitatis & libertatis, ceu nu-
ptiale pignus accepimus.

19. *A lege mortis.* Lex Moyse dicitur
lex mortis, tum, quia corporaliter occidebat
absque misericordia: tum etiam, quia spiri-
tualiter occidebat per occasionem. Propterea,
inquit Paulus, litera occidit, non solum quantum ad
legis ceremonias, sed etiam quantum ad ipsum
decalogum, dum non iuuaret ad faciendum ea
quæ præcipiebat. Nam mundi redemptio nondum
erat facta, ex qua sacramenta gratiæ profici-
scil. oportebat, sine qua, lex, fuit peccati
virtus, vt ait Paulus. Nam peccatū,
occasione accepta per mandatum, ope-
ratum est concupiscentiam, vt infra di-
cturus est. Denique, lex mortis etiam
dicitur, propter eius grauitatem, & o-
nus & iugum intolerabile, quod neque
ipsi pij homines portare potuerunt, vt
testatur beatus Apostolus Petrus. Hæc
autem lex prorsus abrogata est, ab eo
temporis momento, quo Christus in
cruce clamauit dicens, Consummatum
est. Ipse impleuit illam perfectè, celsi-
fauit umbræ, abolita est figura per Eua-
gelij veritatem. Verè ergo consummatum
est, quoad veterem attinet legem, cuius
idcirco ceremoniæ si adhuc ad literam
seruarentur, animam per culpam occi-
derent. Quantum autem ad vinculum
obligandi, non solum ceremoniæ, sed
etiam moralia præcepta, & iudicialia,
abolita, & antiquata sunt. Status enim
illius legis, vt docet Apostolus, fuit im-
perfectus, utpote qui iubebat, & non
iuuabat: & sic fauorem videbatur pre-
stare peccato, & carni, & mortis, dum li-
teraliter per occasionem occidebat: &
i leò, translato sacerdotio, vt ait Paulus,
necesse fuit vt legis translatio fieret,
& vt per Christi gloriam, euacua-
retur Moyse gloria. Et per Christi be-
neficium, ad eum gradū & ordinē leua-
remur, qui est gratiæ & iustitiæ, & spūs
nostris dimittatis, & spūs Dei viuificatis.

AT verò, quoniam moralia præcepta, sunt naturæ ius, quod vniuersum semper obliget orbem, iusta sunt denuò, explicatiusq; sancita per Christum. Iudicialia autem, quamquam non sunt per Christum instaurata, licitum tamen est Christianis ea rursus cõcedere, vt persoluatur futurum ad quadruplum, vel septuplum. Ceremonialia verò, quoniam figuræ erant futurorũ, adeò cessauerunt, vt non liceat iam illa amplius seruare, neque rursus innovare, essent quippe nunc falsa signa.

20. *IN novitate spiritus, non in vetustate literæ.* Vetustas literæ distinguitur contra spiritualem sensum. Illa dicitur vetusta, quia prior est, & quia occidit: *7.C. 15.* omniaq; opera hypocritarum, & quidquid sine spiritu sit, neque ob Dei gratiam, dici potest vetustas literæ. Spiritus autem, dicitur novus, quia posterior, & quia renouat animum, & viuificat. Quapropter revelato, patefactoq; spiritu, vetustas literæ senio confecta, expiravit, cum Christus in cruce clamavit. Consummatum est.

21. *IN qua detinebamur.* Id est, in cuius obseruantia obligati eramus, vsq; ad sufficientem obligationem legis Evangelicæ.

22. *QUID ergo dicemus? Lex peccatum est? absit.* Dico de liberatione à legis seruitute, & quod ista liberatio sit vtilis, respondet cuidam obiectioni, quæ ex præmissis occasionem habet, per quam alicui homini calamitoso, venire in mentem poterat, quod lex vetus non sit bona: existimaretq; Paulus, cū dixerit, legi seruientes, abijisse in peccatum & mortem, legem ipsam damnare, veluti autorem peccati. Nam sicuti proprium est, inquiet, iustitiæ parere vitam, ita peccati proprium est parere mortem, si lex mortem adfert, aut ipsū peccatum videri potest, aut certè cū peccato coniuncta. Et hoc est quod dicit. Dicitur est quod passionem peccatorum erant per legem, & quod est lex mortis: (*quid ergo dicemus,*) ex his

sequi? Nunquid dicemus quod (*Lex peccatum est?*) hoc est, positio legis, aut ipsius obseruatio, aut certe, quia *Cõtr. bla. spb. Manich.* occasio peccati, peccatum dicitur? Ad hanc verò quæstionem respondens, omnes interdicat rationes, quibus aliqua impingi potest legi macula culpæ, vel legislatori Deo, vel eiusdem legis cultoribus, dum ait, *Abstr.* vt scilicet quis ita sentiat. Lex enim directè & per se, causa passionum, peccati, & mortis, esse non potest. Cum non sit lex, nisi quædam regula, quæ si iniqua sit, peccatū quidem esse potest, eo dumtaxat modo quo curuitas lineæ, quæ recta esse debet, peccatum dicitur. Absit ergo, vt lex Domini immaculata, sit peccatū. Nec *Psal.* ille per quem Reges regnant, & legū conditores iusta decernunt, peccauerit eam ferendo. Occasio tamen esse peccati & mortis potest, vt dictum est.

23. *SED peccatum non cognoui, nisi per legem.* Verba hæc videntur dicta ab Apostolo in personā eius hominis, qui legem scriptam accipit, per quam Dei mandata, & sua peccata cognoscit, quæ non cognoscebat, tamquam exæcatus nimia consuetudine delinquendi. Nam sine lege scripta, solo lumine naturali poterat quidem peccatum cognosci secundum quod habet rationem inhærenti, id est, contra rationem existens. Et hæc est prima deformitas, quam Ethnici naturæ lege irradiati, attingerunt in peccato. Deinde, plurima scelerum genera, perturbationes pacis esse, tranquillitatisq; Reipub. aduersus illud naturæ præceptum, Quod tibi non vis, alteri non facias. Itaque omnes civiū iniuriæ, vbiq; gentium vindicabantur, quinimo eovsque philosophando venerunt, vt cognoscerent & decorum iram, irritari hominum malefactis, quos idè placare propitiareque curabant. Nam ille naturæ radius quo Deus per creaturas, cognoscebatut prima esse rerum causa, supremusq; naturalis finis, satis erat vt gentes inteligerent, seruitium illi, eadem ratione, cultumq; deberi. Et non solum in hac vita penas Deo peccare sceleratos homines putabant, verū

& in futuro seculo. At verò, cum naturaliter Deus non cognoscatur vt finis supernaturalis, in cuius præsentia & cõsortio vera consistit felicitas, legitimã ignorabant rationem peccati, quod, iuxta Aug. est dictum, vel factum, vel concupitum, contra legem DEF.

Quæ quidem peccati ratio, auersio est à Deo, propter quam dignus sit homo, & exilio à regno celorum, & cruciatibus æternis inferni. Vnde rectè inquit,

Tho. D. Tho. quod cognitio hæc peccati per legem, intelligenda est, quantum ad reatum pœnæ, & offensam Dei. Quinimo nec interna peccata, quæ intus cogitatione consummantur, satis nouerunt. Nec omnia externa quæ consistunt in opere, qualia sunt quæ citra iniuriam, & damnum alterius perpetratur, vt libera venus, & si quæ sunt alia. Lex autem scripta hæc omnia explicatius docuit, per quam manifestatur homini appetitè, quod Deo peccata displicent, in hoc quod ea prohibet & mandat puniri.

SED hæc tamen quæ dicta sunt intelliguntur tantum de gentibus in genere: quoniam fuerunt in lege naturæ viti præstantissimi, quibus Deus altiori gradu sapientiæ suæ affluerit, vt Noe, Abraham, Iob, Cornelius, & huiusmodi, de quibus hic non fit sermo.

Quod igitur per se pertinet ad legem, est, quid sit rectum, quidue prauum ostendere. Est enim rationis norma, viam apperrens volutari, qua debet recta, actiones suas dirigere. Vnde, & *Lucerna*, & *lax*, & via dicitur, & præceptū Domini lucidum illuminans oculos. Et cum lex omnis iusta, splendor quidam sit, & scintilla legis æternæ, cuius idè authoritati lex omnis subijcitur, ait Sapientia, Per me Reges regnant, & legū ditorès iusta decernunt. Qua etiam de causa, Christus Dominus, Dei virtus, & Dei Sapientia, qui tamquam verus legislator illuxit orbī, nunc locum mundi, nunc viam, veritatem, & vitam, prædicabat sese. Non ergo lex, autor est peccandi, sed index peccati, vt rectè dicit Paulus, (*Peccatum non cognoui, nisi per legem,*) quoniam peccatum nec ex-

cogitari quidem potest, nisi sit contra legem: sicuti nec obliquū quidpiam, aut deuium, nisi in ordine ad certam normam & rectitudinem. Vnde Philosophus, Rectum, inquit, iudex est sui, & obliqui. Propterea, sicut lumen in tenebris, vel offendiculum, vel foueam ostendit, ita & lex ostendit peccata, vt caueamus illa. Quapropter lex bona & sancta dicenda est, contra blasphemios Manichæos.

24. *NAM concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret mihi, non concupisces.* Ostendit quod peccatum non cognoscebatur in quantum scilicet, pertinet ad offensam Dei, dum lex prohibet concupiscentiam, quæ ab homine nõ prohibetur. Solus enim Deus hominem reum facit propter cordis concupiscentiam, cum homines videant ea quæ parent, ipse verò intueatur cor, vt dicitur

in lib. Reg. Idè autem lex Dei potius prohibet concupiscentiam rei alienæ, vt ait S. Tho. quæ furto aufer-

tur, & vxoris alienæ, quæ per adulterium violatur, quam concupiscentiam aliorum peccatorum, quia ista peccata præter opus, singularem habent voluptatem, quæ intus sola cogitatione captatur de re venera, & de re vtili, quod non contingit de alijs peccatis. Dicit itaque nunc Paulus, in persona hominis peccatoris, Peccatum callebat, ac latebat nos quodammodo, priusquam lex extaret, dum suis quisque cupiditatibus blandiens, putabat sibi licere, quod valde libebat, & rectum esse dicebat illud concupiscere, quod frui dulce sit. Igitur indulgens mihi, veluti, (*nesciebam*) esse peccatum (*concupiscentiam*) rei alienæ, (*nisi lex diceret mihi, non concupisces,*) id est, venisset ne concupiscerem. Circa quod est valde notandum, quod non dixit, non habebam, sed (*nesciebam,*) nemo enim est sine concupiscentia carnis aduersus spiritum, nec præceptum vetat hanc carnis pugnam, quæ naturalis est, sed solam inhibet voluntatem, vt scilicet non obediamus concupiscentijs nostris, nec carnis post illas. Voluntate enim sola trans-

gredimur præceptum, & per voluntatē in nobis regnare incipit peccatum. Pari quoque modo Christus Dominus, non docuit nos orare, ne tentemur, sed ne inducamur in tentationem.

Vbi autem lumen intellectus fuit clarius & perspicacius, neminem latere poterat, concupiscentiam esse peccatum, cum illud sit prohibitum de iure naturali. At verò cum tenebris peccatorū obscurari cœpit mens humana, non ducebatur pro peccato concupiscere: quod & sub lege etiam scripta, vsu etiam iam generat tempore Redemptoris. Nam ipse de hoc hortabatur Iudæos dicens, Audistis quia dictum est antiquis, non mœchaberis, ego autem dico vobis, quicumque viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.

Exo. 20.
Mat. 5.

Concupiscentia autem auaritiæ, est quodam malum generale, non quidem generalitate generis, vel speciei, sed causalitatis, iuxta illud Apostoli, Cupiditas est radix omnium malorum. Et hoc ideo, quia pecunia obediunt omnia.

Ecl. 10.

Quatenus ergo rerum opulentia est instrumentum, fonsque, & administrum omnium cupiditatum, dicitur cupiditas radix & causa omnium malorum. Nec est huic contrarium, quod alibi dicitur, videlicet, Initium omnis peccati superbia. Nam superbia, vt docet S. Tho. est initium peccati, ex parte auersionis à Deo. Cupiditas verò ex parte conuersionis ad bonum commutabile.

Tho.

25. *Occasione autem accepta peccatum per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam.* Postquam docuit in directam legis intentionem esse peccatum ostendere, & hoc fit, manifestando virtutem, seu vitam subditis, quos ad bonum rationis tanquam ad scopum rectā perducit. Nunc docet quid occasione sit, id est, quid contingat per legē prauis hominibus. Nam iustis non nisi bonum prouenit. Ait igitur, lex quidem adhibita est, vt vitium & virtutem ostenderet, virtutē suaderet, vitium coerceret: at res no-

stro vitio in diuersum exiit. Dum enim lex prodit peccatum, nec addit robur, quo vitijs impugnemus, factum est, vt, (peccatum,) id est, diabolus, vel peccatū Adæ, quod in hunc mundum intravit, vel libido peccandi (occasione accepta per mandatum,) legis prohibentis peccatū, (operatum est in me omnem concupiscentiam,) quæ fuerat lege prohibita, quando ardentius cœpi vitia concupiscere.

26. *Occasione autem accepta.* Non dicit quod lex occasionem dederit peccandi, sed quod ipsum peccatum eam accepit ex lege. Qui enim occasionem dat, scandalizat & peccat, quemadmodum si quis faciat opus minus rectum, vnde proximus offenditur, aut scandalizatur, frequentando, verbi gratia, loca inhonesta, licet non mala intentione, tenetur huiusmodi vitare scandalum, iuxta illud, hoc indicat magis ne ponatis offendiculum fratribus, aut scandalum. Si verò opus est rectum, vt dare elemosynam, audire rem sacram, &c. & alius inde scandalizatur, ipse non dat occasionem peccandi, nec scandalizat: sed qui scandalizatur, ipse accipit sibi occasionem peccandi, & ipse peccat. Nulla igitur culpa refundi potest in legem sanctam, quæ rectum vndique docet: nec in legislatorem, qui est ipsa metus rectitudo: magis quam ob id quod sensus nobis dederit, quibus male vitimur. Vel magis quam in medicum, qui febricitanti nocuam aquam interdicit, vnde accensa peius sitis, ægroto vinct, vt periculosius bibat. Eo præsertim quod fidelis est Deus, qui humeris nostris non imponit quidquam supra vires nostras: imò quidquid illud est, favore suo redditur lenē & suaue. Quem & homines inferendis legibus imitari deberent, ne legum numero sitate grauarent, consternerentque subditos.

R. 14

Tho

Chry

27. *Peccatum.* Quidā accipiunt hęc peccatum pro diabolo, qui causa fuit homini primumque; initium peccati, & secundum hoc operatur in hominem omnem concupiscentiam peccati, iuxta illud, Qui facit peccatum, ex diabolo est, 1. Ioh. 3. quia

quia ab initio diabolus peccat. Sed quia Apostolus hęc de diabolo mentionem non facit, nec est propria hæc vocabuli significatio, quam in omnibus semper oportet querere, potest accipi peccatum pro concupiscentia per legem prohibita, quæ quidem mente cœpta, est causa magnæ inflammationis, & (vt ita dicam) magnæ igneitat. Vel accipitur pro quocunque peccato actuali, quod vtrique per cogitationem apprehensum, operatur in homine sui concupiscentiam: sicut finis mente cœptus, causa est electionis mediocri. Sed melius est, vt ait D. Tho. quod referatur ad originale peccatum, quod per vnum hominem in hunc mundum intravit, hoc, ante gratiam Christi, est in homine secundum culpam, & pœnā, sed veniente gratia transit reatu, & permanet actū, quantum ad fomitem peccati, seu concupiscentiam habitualement. Diluto enim reatu culpæ in baptismo, remanet concupiscentia, quæ est velut administra virtus primi illius peccati Protoperantis, per quam idem ipsum cœsetur exillere, vigereque in nostro mortali corpore, ad oppugnandum spiritū.

28. *Per mandatum.* Idem valet quod per legem, nam mandatum quodam, est lex.

29. *Operatur in me.* Sub persona hominis à Deo separati, videtur loqui.

30. *Omnem concupiscentiam.* Omnes prauas affectiones in omni peccatorū genere significat, sine à radice concupiscibili, sine ab irascibili proficiantur. Vel refertur ad diuersos concupiscentiæ gradus, videlicet, cogitationis, delectationis, consensus, & operis. Cum igitur lex iusta rectum aliquid semper doceat, & iubeat, dici non potest quod lex sit peccatum, vel causa peccati: est tamen occasio mali, non boni quidem, sed mali. Nam bonis, causa est maioris bonitatis dum eam obseruant: malis autem, occasio ingentis malitiæ propter transgressionem illius. Fit non solum de lege veteri dicendum est hoc, sed etiam de omni lege etiam Euangelica

si gratiam separes: quin & de omni consilio & exhortatione, dum ille qui consulit, inuisus, ingratusque est audientibus, qualis fuit Christus Iudæis, vt illa ipsius verba præferre videntur, si non venissem, & locutus ei non fuisset, peccatum non haberent. Sancta quoque proposita nonnunquam occasio sunt habentibus, maioris ruina: tum, propter innanam gloriam, quæ operibus sanctis insidiantur: tum etiam, propter sollicitudinem aduersarij, qui maiori conatu, & nequiori dæmonum comitatu, inuadit sanctificatos in pugna. Omnis igitur prauus affectus, omnis ruina & peccatum, non ex lege Dei, cum sit iusta & sancta, nec ex legislatore, cum sit ipsa rectitudo & iustitia, sed ex nobis male affectis erga virtutem, proficiuntur.

Chry

1. Ioh. 15

31. *Sine lege enim peccatum mortuum erat, ego autē uiuebam sine lege aliquando.* Ostendit, statum peccati, & hominis ante legem proditam, qualis scilicet fuerit: & quonam modo lex fuerit hominibus occasio augendi peccatum. Dicitur enim, quod cum peccatum quatenus est Dei offensam, nesciret homo per rationem naturalem tenebris ignorantie obscuratam, nec per legem scriptam nondum datam, lenius ac languidius sollicitabatur animus ad peccandum, vt frigidius amamus ea, quibus vbi libeat, potiri phas sit. Cæterum legis iudicio proditis tot peccandi modis, vniuersa cupiditatum cohors irritata, prohibitione, corripit acrius ad peccandum sollicitare: atque hac occasione (peccatum,) id est, fomes peccati robor ac vigorem accepit, quod quidem (sine lege) id est, priusquam lex scripta esset, (mortuum erat,) id est, torpebat, & veluti mortuum erat, (ego autem uiuebam sine lege,) id est, videbar mihi viuere, cum re vera essem mortuus per peccatum ignoratum: Vel (uiuebam sine lege,) comparatione ad mortem, quæ occasione legis secuta est. Dicuntur enim minus peccatum viuere, relati ad eos qui magis peccant.

M 3

31. Peccatum

32. *Peccatum mortuum erat.*) Non simpliciter & absolute, sed secundum quid intelligendum est. Vivebat quidem peccatum, sed non in cognitione malorum: vivebat, sed non in eo vigore & robore quo vixit post legem.

33. *EGO autem vivebam sine lege aliquando.*) Et hoc quoque non absolute sumendum est, (*vivebam.*) scilicet in opinione mea: (*vivebam.*) etiam respectu mortis, occasione legis subsecuta: (*vivebam.*) id est, eram minus peccans, & non ita proclivis ad malum, sine lege, quam cum lege.

Postquam ex dictis colligere, quod ignorantia peccatorum tantum capitalium, quam minorum, quae sunt contra ius naturae, non excusat a culpa: licet in aliquibus, ratione aliqua, possit illam minueri.

34. *Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit.*) Describit statum peccati post legem, dicens, (*cum venisset mandatum.*) id est, praeceptum vetans ne peccarem (*peccatum.*) non solum coercitum non est, verumetiam (*revixit.*) in cognitione & vigore, id est, reituisceat vilum est, & novum vigorem accipere. & signanter dicit revixit, quia ut ait S. Tho. in paradiso plenam notitiam homo habuerat de peccato, licet non per experientiam.

35. *EGO autem mortuus sum.*) Statum hominis post legem describit, & agit personam hominis sub potestate peccati constituti dicens, (*ego autem mortuus sum.*) intellecto per legem peccati committere supplicio, me mortuum sensi, & morti magis obligatum, quam ante, nam reatum meum agnosco per legem, & nihilominus pecco. Circa quod miseriam hominis a gratia destituti considerare oportet, qui & pro mortuo habetur, & dum lege coercetur, peior evadit. Quia lex sine gratia vetando, illud quod iubet, libidinem auget: & manifestando peccatum, excusationem admittit, praesertim divina lex quae indicat peccatum, & adversari Deo, & privatione divinae sollicitatis, & punitione aeterna

esse dignum. Hoc enim modo, peccatum, robor & vigorem accipit, & hominem interimit. Quocirca si peccatum ea ratione mortuum erit, quod non satis cognoscebatur, ea quoque ratione moritur homo reituisceat peccato, quod cognoscit se peccare, & nihilominus peccat: ut dictum est.

36. *ET inuentum est, mihi, mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.*) Ex utriusque status, scilicet hominis & peccati comparatione, colligit euentum legis. Quo ingerit Romanos habeat admonitos, hanc peccati resuscitationem, hominisque mortem, non legis, sed pravi hominis vitio, contigisse. Vnde ait, (*et inuentum est.*) id est, secundum praedicta ita factum est, ut (*mandatum quod erat ad vitam.*) id est, ad vitam subsidium institutum (*hoc mihi esse ad mortem.*) id est, mihi cessisse in mortem. Haud tamen legis vitio, sed meo ipsius vitio.

Notandum diligenter, quod ex intentione dantis mandatum, & obedientia implentis illud, semper mandatum refertur ad vitam, iuxta illud Prophetarum dicentis, Dedi eis praecepta bona, & iudicia, quae faciens homo vivit in eis. Bona, inquit, quia enormitatem peccati, quod est Dei offensio: & sublimitatem praemij, quod virtuti debetur: & accerbitatem supplicij, quo peccatoribus edminatur: & viam iustitiae, qua pervenitur usque ad conspectum Dei: & viam perditionis, qua itur ad tartara, ostendunt. Sed mandatum bonum vitae, cessit malis in mortem, vitio ipsorum, ut dictum est.

37. *NAM peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me, & per illud occidit.*) Oratoris mos est, repetere conclusionem, ut hic facit Apostolus. Collegerat enim mandatum, quod ad vitam subsidium fuerat institutum, cessisse illi ad mortem. Nam cum in homine a gratia destituro, sit propensio ad peccandum insita, animus ager a lege occasione arripit, avidius peccandi, quod utique mors animae dicitur. Et hoc esse

quod dicit, mandatum vitae inuentum est mihi ad mortem, (*nam peccatum.*) id est, concupiscentia, seu fomes, aut diabolus (*occasione accepta per mandatum.*) id est, per legis occasionem, veluti bono organo male utens, (*seduxit.*) id est, illexit (*me*) ad peccandum, subvertens cor meum, ut potius inhaereret vanitati & mendacio, quam verò & summo, increatoque bono, (*et per illud*) mandatum occasionaliter me (*occidit.*) ut iam me reum, & alieni iuris me agnoscerem, & sine charitate, in qua, animae vita consistit.

Aug. lib. 38. *Seduxit me.*) Snafo delectationis, ut ait Aug. vehementior est, dum adest prohibitio, uti in adulterio quam in matrimonio: vnde concupiscentia, per legem prohibentem, agitata, & insana nata, non reputando peccatum ut oportet, delectationem verò plusquam oportet, decipit intellectum, suadens ei, ut imperet quae non oportet.

Philos. de causa dixit Arist. quod omnis peccatus, est ignorans. Quo etiam spectat Euae sollicitio, per Serpentem facta: non enim satis fuisset verbum mendacij, quod ei diabolus obiecerat, dicens, nequaquam moriemini, nisi cupido pomi vetiti accessisset, quod pulchrum erat visu, & ad vescendum suave. Quo qui lem prototypo, omne diaboli tentamentum est adumbratum. Ille enim per passionem & pravam nostram inclinationem, attenuare, & exinanire conatur gravitatem culpae: & sic decipit, & excacat, excacatosque occidit, & deorat.

39. *Occidit.*) Idem est, quod litera occidit, hoc est, lex iubens & non iuvans, non autem iuvando, inflamatur animus ad peccandum, & sic lex per occasionem, interficit animam, nunc in culpa, postea in poena inferni, quae iuxta beatum Ioan. est mors secunda, quam nemo iustus videbit. Mors verò corporis in reprobis, transitus est ad hanc inferni mortem.

40. *Itaque & lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum.*)

Colligit ex dictis in deffensionem legis, quod ipsa non solum non sit peccatum, sed ulterius quod sit bona tamquam faciens cognoscere peccatum, & prohibens illud. Quod enim malum prohibet, id bonum sit oportet. Proinde nihil est quod eam caluniatur quisquam, nam ut a bono Deo data est, ita ipsa & bona & (*sancta*) est, (*et mandatum sanctum, & iustum, & bonum.*) id est, praecepta proponit sancta, & iusta, & bona. (*sancta*) inquam, id est, pura, & incorrupta, alludens ad verbum sanctire. Omnia enim legis praecepta, ad sanctitatem populi ordinata erant: (*iusta*) id est, aequa, propter aequitatem & rectitudinem praecepti, in se ipso continentis. (*bona.*) ab effectu, qui iuxta Philosophum, est bonus facere civem. Haec omnia exactè David, in Psal. Lex Domini immaculata, &c.

Hic locus facit contra Marcionistas, & Manichaeos haereticos, diffamantes quidem legem, & tamquam malam profribentes. Nam quod habetur in Ezechiel, Dedi eis praecepta non bona, illuc sanè tendit, quod praecepta ceremonialia, cum gratiam non conferrent, nec essent perpetuo duratura, erant quasi imperfecta. Vnde & de iudicialibus addit, & iudicia in quibus non vivunt.

41. *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? absit.*) Ex verbis paulò antè dictis, videlicet, *Et inuentum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem,*) movet nunc talem quaestionem, dicens, (*quod ergo bonum est, factum est mihi mors?*) id est, lex, quae per se bona est, facta est mihi mors? Nam simile, gignit simile, si lex bona est, quomodo mihi mortem peperit? Quae utique mala est, & a peccato gigni solet. Obserua hic pie Lector, quanta fide Paulus tueatur bonitatem legis Dei. Non enim satis duxit illam sanctam, & iustam, & bonam praedicare, sed etiam nunc per hanc quaestionem, eam immunem ostendere ab omni malicia, si forte quis objiciat, vitio saltem hominum deturpatam, mortiferamque factam esse.

42. *Abst.*) Soluit questionem per interemptionem dicens, (*abst.*) ut scilicet hoc de sancta Dei lege, impiè quis asserat. Illa quippè ita (suptè natura viuifica erat, dataq; aded in subsidiū vitæ, vt nullo modo, neque per hominum corruptelam, facta sit mortis causa. Illud enim quod per se est bonum & viuificum, non potest esse causa mali, & mortis, iuxta illud Saluatoris, Non potest arbor bona, fructus malos facere.

Matt. 7.

43. *S. D.* peccatum, vt appareat peccatū, per bonum operatum est mihi mortem.) Congordat id quod nunc dicitur, cum eo quod supra dictum est. Non enim mandatum, sic inuenitur esse ad mortem, quod ipsum mortem operetur. Sed dicimus quod (peccatum,) idest, ipse fomes peccati, (*per bonum,*) idest, per occasionem bonæ legis, (*operatum est mihi mortem,*) idest, hominibus effecerit mortem, (*vt appareat peccatum,*) idest, vt sic apparens & validius fieret (*peccatum,*) idest, fomes peccati, quod antelarebat, priusquam per legem indicaretur. Vel sic, lex cum esset bona & sancta, non fuit hominibus mortis parens, sed ipsam verius peccatum, exitium eis dedit, quod aded malum est, vt rem per se bonam, nempe Dei legem, in perniciem eis verterit, (*vt appareat peccatum,*) idest, vt hoc modo fieret euidentius, quàm res sit scelesti peccatum, cuius vitio, quæ optima sunt, cedant in rem pessimam. Vnde dicit.

44. *VT si u supra modum peccant, peccatum per mandatum.)* Hoc ideo etiam dicit, vt ostendat, quod etiam ante legem erat peccatum, & erat mors. Nam per vnum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatū mors: & regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen, cum lex non esset. At verò, post legem, aliter se res habuit. Nam (*peccatum,*) idest, fomes peccati, (*est supra modum peccans,*) vt totum ipsius venenum, & vniuersi manifestetur malitia, id enim significat (*sunt,*) vt scilicet manifestetur. (*per mandatum,*) idest, per legis occasionem. (*& mors,*) idest,

damnatio mortis est augmentata, lege adueniente. Quare? quia fomes peccati, & diabolus post legem datam, magis sollicitat & inducit hominem ad veritatem: & quia propter expressam legis prohibitionem, grauiora sunt peccata, quæ committit homo, & sic per legis occasionem, grauius & in pluribus delinquit.

45. *Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato.)* Progreditur ad ostendendum bonitatem, & æquitatem legis Dei, ex eo quod ipsa sit inimica inimicorum spiritus & mentis nostræ, & quod semper vult bonum rationis contra carnem, vnde & spiritualis dicitur. Duæ enim in nobis sunt partes contrariæ, nempe caro & spiritus: inter hæc est bellum perpetuum, nam caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: lex autem Dei, est ex parte spiritus, peccatum, seu fomes peccati, ex parte carnis. Ergo lex & peccatum sibi inuicem aduersantur, & non potest ex lege, quidquam mali proficisci, sed ex nobis ipsis, qui procliuus sumus ad illud. Cum igitur dixisset Paulus, quod lex esset sancta & bona, assignat modo rationem dicens: (*scimus enim,*) nos qui in diuinis sumus instr. Et (*quod lex,*) scilicet vetus (*spiritualis est,*) idest, à Spiritu sancto data, & ad honesta inuitans: verum quominus efficiat, quod studet, non ipsa inculpa est: sed (*ego,*) vt exempli gratia de me loquar, (*qui carnalis sum,*) scilicet ex vna parte, & ad inhonesta procliuus, (*venundatus,*) idest, venditus vili pretio delectationis, (*sub peccato,*) idest, sub tyranniæ peccati degens, tamquam seruus eius empticius. Nam qui facit peccatum, seruus est peccati. Peccati, inquam, aut primi parentis, in quo peccauimus omnes, sed per baptismū hac dimissa noxa, manet rebellio sensualitatis, quæ ab effectu, etiam peccatum dicitur: & reperitur etiam in viris iustis citra crimen. In hanc seruitutem nos vendidit primus parens, cuius præuicatione expoliati sumus dono originalis iustitiæ. Aut accipitur pro

Tho.

*Exo. 31.
Mat. 11*

Gal. 5

pro peccato proprio vniuersiusq; , cui homo peccator sic est obnoxius, & obstrictus, vt mancipium emptitium obstrictum est hero suo.

46. *Lex spiritualis.)* Ad differentiam Euangelij, appellat Moysi legem, spiritualem. Nam lex Euangelij, lex spiritus dicitur, cuius illa fuit prænuntia, atque aded spiritualiter intelligenda, licet scripta fuerit in tabulis lapideis digito Dei, idest, à Spiritu sancto, qui, vt ait D. Tho. digitus Dei dicitur in scripturis. Euangelium autem, lex spiritus dicitur, tum, quia præsentiam Christi continet, tum etiam, quia per Spiritum sanctum, scripta est in cordibus nostris.

47. *QVO D enim operor, non intelligo.)* Ecce seruitutem peccati. Seruus nescit quid faciat Dominus eius, propterea vir iustus, ex ea parte qua carnalis est, & sub peccati fomite constitutus, non intelligit quod operatur, hoc est, ipso ignorante, quoad primos attinet motus, insurgit caro aduersus spiritum. Talis autem operatio præuenit rationis iudicium, quo adueniente impeditur: & ideo signanter dicit, (*non intelligo,*) quia scilicet animo indeliberato & non præcipiente, talis operatio concupiscentiæ insurgit. Si verò de seruitute peccatoris accipitur, ipse non intelligit quod operatur, hoc est, nescit quid agere debeat, vitij peccatorū execratus. Vel non intelligit quod operatur, quia dum peccat, non considerat, quantum mali, secum asserat peccatum.

48. *NON enim quod volo bonum, hoc ago, sed quod odi malum, illud facio.)* Ostensa seruitute ex parte intellectus, ostendit nunc eandem ex parte voluntatis. Inuito enim viro iusto, caro insurgit contra spiritum, & molellis afficit illum: propterea inquit, dictum est, quod sum venundatus sub peccato: & hoc est maxime verum: (*non enim quod volo bonum,*) secundum spiritum, (*hoc ago,*) sed (*quod odi malum,*) secundum eundem spiritum, odientem carnis concupiscentias, (*illud facio,*) secū-

dum eam partem quæ carnalis dicitur. Hæc est misera seruitus & opprobriosa. Nam inuita mente & ratione, aliàs nobili & iusta, & ad Dei imaginem fabricata, caro putrida & vilis facit quæcunque vult. De homine autem peccatore, sic exponitur. (*non enim quod volo bonum,*) idest, quod mens & ratio dicitur esse agendum, (*hoc ago,*) ratione quidem, semper bonum expeto. Sed tamen potius (*quod odi malum,*) idest, quod inhonestum est, & vt inhonestum odi, (*illud facio,*) nimirum, cupiditate victus. Quo fit, vt omnes etiam nocentes, intelligant humanam seruitutem, & quod legi Dei nihil imputandū de malis, quæ homo perpetrat.

49. *NON enim quod volo bonū, hoc ago.)* In viro iusto, accipitur hoc de voluntate cōpleta, quæ cōstans est in virtute & veritate, & nullo modo assentiri vult carnis suggestionibus, ad ea quæ sunt contra rationem. Si verò de peccatore accipitur, voluntas est incompleta, quæ homines in vniuersali experit bonū & honestum, sicut & in vniuersali habent rectum iudicium de bono, & deprauatur talis voluntas in particulari, vt non agat quod in vniuersali intelligit agendum, & agere vellet. Non est igitur, absoluta talis voluntas, sed est voluntas in genere, & vt more scholastico loquar, est quadam velleitas, dum in particulari non facit homo peccator, quod in genere vult.

50. *S. D. quod odi malum, illud facio.)* Pari quoque modo, explanandum est hoc, de odio, & opere perfecto, & imperfecto. Nam vir iustus & in gratia cōstitutus, perfecte odit omne genus flagitiorum, & detestatur vitia vsque ad finalem eorum reprobationem, iuxta illud Psal. Perfecto odio oderam illos, Tho: scilicet malos in quantum sunt peccatores. Sed peccator, quauis imperfectè, etiā odit malum, in quantum omnis homo naturaliter odit illud. Rursus, actio mala viri iusti, est imperfecta, quippe quæ, in sola appetitus sensitiui concupiscentia consistit. At verò, actio mala

peccatoris & iniqui, est perfectè mala, per operis executionem secundum rationis consensum: nam illud odium mali in genere, seu in vniuersali, tollitur in specie, seu in particulari eligibili, per inclinationem habitus, vel passionis: & talem odium, non dicitur simpliciter odium, sed secundum quem admodum (vt Aristotelis exèplo vtar) qui iactat merces in mare, secundum quid, nollat, sed simpliciter & in particulari, vult. Odium autem mali in viro iusto, absolutè & simpliciter dicitur odium.

Circa prædicta est hoc valde notandū, quod in primis moribus sensualitatis, quæ rationem inuitam & non aduertentem inuadit, nulla inuenitur, vel leuissima culpa. Naturali enim surreptione, eam subito impetit. At verò, si ratio attendat, & non statim reprimat carnis illecebras, peccat quidem venialiter: sed ante voluntatis assensum, vel ad rem, vel ad delectationem, non est culpa mortalis. Quamobrem summa cura & diligentia, custodiendum est cor nostrum, contra hunc inimicum domesticū corporis nostri, ieiunijs & orationibus, & vigilijs multis illud deprimendo, vt non insurgat, scutoq; fidei, comitem eius diabolum proiciendo, qui tamquam leo rugiens circuit, & insiliatur, vt mentis nostræ aciem expugnet, occidat, & deuoret vnicam nostram.

51. *Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est.* Ex proximè dictis colligit, quod lex sit bona, & sancta, & iusta. Dicens, (*si autem quod nolo*) secundum rationem, (*illud facio*) secundum sensualitatem, hoc ipso quod nolo malum (*consentio legi, quoniam bona est*) idest, legem aprobo, in hoc quod prohibet malum, quod ego naturaliter nolo. Manifestum est enim, vt ait D. Tho. quod inclinatio hominis secundum rationem, ad volendum bonum, & fugiendum malum, est secundum naturam, vel gratiam, & vtraque est bona: vnde & lex quæ huic inclinationi consentit,

præcipiendo bonum, & prohibendo malum, eadem ratione est bona, & sic, ex dispositione hominis, sive iusti, sive iniusti, colligitur, quod lex sit bona, aqua, & sancta. Nam lex est contra carnem, cui non obtemperat iustus. Iniquus verò, cupiditate pelfectus, obsequitur carni, & committit id, quod mens & ratio damnat, ac refugit, & per hoc testatur legem esse bonam, quæ vetuerit ea, quæ ipse iuxta meliorem animi portionem damnat. Itaque bonam esse legem necesse est, quæ prohibet ea, quæ licet faciat peccator, carni obsequens, tamen inteligit esse mala.

52. *Nunc autem, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.* Ecce miseram hominis seruitutem, quæ & legi quæ ad honesta vocat, & à turpibus deterret, consentiens, operatur quidem inuitus quod est malum: propterea dicit (*nunc autem*) idest, rebus sic stantibus, videlicet, per intellectum & voluntatem legi consentiens, dum autè contra legem facio (*iam non ego operor illud*), quod scilicet, facio contra legem, (*sed peccatum quod in me habitat*), ex quo patet, me esse peccati seruum, quatenus in me, quasi dominium habens, operatur: non per me ago, sed potius agor. Qui enim liber est, ipse per se ipsum agit, & non ab alio agitur.

HÆC de viro iusto dicta, sunt plana, qui dum à cupiditate carnis dissentiens, exhibet inuitus membra sua arma iniquitatis peccato, non ipse, sed peccatū, hoc est, concupiscentia carnis, citra culpam mortalem ipsius, operatur. Nam illud homo dicitur operari, quod ratio operatur, quia homo est id, quod est secundum rationem: itaque motus concupiscentiæ, qui non sunt à ratione, sed à fomite peccati, non operatur homo, sed fomes peccati, qui hinc peccatum nominatur: ad quod pertinet illud Iacob. Apost. Vnde bella & lites in vobis, nōne ex concupiscentijs vestris, quæ militant in membris vestris? DE homine autem peccatore, virijs & affectibus obnoxio, non ita rectè & pro-

diabolus dicitur habitare in homine iniquo & doloso, licet in illo non sit per essentiam.

54. *Habitat in me peccatum.* Non dicitur peccatum habitare in nobis, quasi illud sit res aliqua, cum sit priuatio boni: sed hoc verbo designat Apostolus, permanētiam huiusmodi defectus in homine. Nam si principia hominis naturalia consideremus, vis illa concupiscentiæ, naturalis est nobis, & ideò homini in puris naturalibus cōdito, etiam inesset. Sed est nihilominus effectus peccati Adæ, per quod iustitia originali nudati sumus, quæ hanc concupiscentiam rationi subijciebat. Quod equidem ad miseriam hominis facit, toto lachrimarum fonte lugendam. Quid enim infœlicius potuit homini contingere, vt non solum peccati seruus, sed etiam hospes, quid dicam hospes, imò domus & habitaculum illius dicatur, nec pro vno, aut duobus annis, sed pro omnibus diebus & annis vitæ præsentis: cuius societates quantum nobis adferat incommodi, ex verbis quæ subsequuntur Apostoli, facillè comprehendentes. Vnde dicit,

55. *Scio enim quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum.* Iniquus hospes & tristis valde, à quo nihil boni habetur, ideò inquit, (*scio*) idest, experimento comperui & certus sum, (*quod in me, hoc est, in carne mea, non habitat bonum*) idest, in me secundum carnem, & in illa carne corrupta (*non habitat bonum*) idest, nulla est ad bonum inclinatio, sed procliuitas ad omnem malum. Non loquitur hinc de bono natura, secundum quam omnia sunt bona, & valde bona, contra Manichæos: propterea non dicit, quod caro non est bona, sed quod non habitat in ea bonum. Loquitur autem in presentiarum de bono gratia, quod, vt ait S. Tho. non habitat in carne hominis quantumvis iusti, sed potius in corde ipsius per fidem habitat Christus, qui est verum & summum bonum: & sic primo & directè intelligitur hoc de homine

proprie sententia hæc explicari potest, cum eius ratio peccato consentiat in particulari, & secundum hoc videtur dici non posse, quod ipse non operetur illud: vnde beatus Aug. Multum, inquit, fallitur homo, qui consentiens est concupiscentiæ carnis suæ, & quod illa desiderat, decernens facere, & statuens putat sibi adhuc esse dicendum, (*non ego operor illud*.) Potest tamen licet extortè, vt ait D. Tho. de ipso etiam exponi peccatore. Pro quo, vt supra tetigimus, oportet imaginari duos in vno homines, alium carnalem & crassum, alium verò puriorè, minusq; crassum: illum externum dicere licet, hunc internum: illum veterem, hunc nouum: illum animale, hunc spirituale: ille affectibus obnoxio, hunc spiritualem est, hic honesti semina nonnulla retinens, ad honesta vteunque nititur, & in medijs virijs vt potest, reclamatione, ac refragatur: hic est potior nostri portio, secundum quam sumus, vocamurq; homines. Nam secundum partem crassorem, communicamus cum brutis, & est nobis insita peccandi vis, & ad vitia procliuitas, per quam fit, vt cum velimus honesta, turpia patremus. Quotiens igitur mens consentiens legi in vniuersali, nititur ad honesta, & tamen quod diuersum est agit, consentiens carni in particulari, tunc non ego operor illud malum, idest, non videor agere quod ago, non quod non agam & peccem, sed quia non ago vt homo rationalis, sed vt animal brutale, devictus à peccato: propterea dicit, sed quod habitat in me peccatum.

53. *SED quod habitat in me peccatum.* Secundum August. & alios complures, peccatum in hoc loco usurpatur pro concupiscentia rebellante contra rationem, tum quia causa, tum etiam quia effectus est peccati. Potest etiam accipi pro peccato ipsius Adæ, eo quod concupiscentia, virtus & seminarium est, per quod primi parentis peccatum, habitat in nobis, ex quo cætera nostra delicta proficiuntur. Quemadmodum

Aug. in
gloss.

Tho.

Aug.

fac. 4.

Gen. 1.

mine iusto. Indirecte verò de eo qui peccandi habet consuetudinem, & peccatis tenetur obnoxius. Nam peccatū, quod est priuatiū gratiæ, à carne deriuatur quodammodo ad mentem, vt ait S. Thio. & ex eā tamquam ex magna fornace ascendit fumus multarum passionum, nimirum, superbiæ, iræ, auaritiæ, inuidiæ, luxuriæ, odij, & cætera id genus. Indirecte, inquam, de homine peccatore sumendum est hoc, propter id quod addit Apostolus, (*hoc est, in carne mea,*) Nam in homine peccatore, nec quantū ad carnem, nec quantum ad mentem, habitat bonum gratiæ. Intelligatur ergo indirecte, modo iam dicto.

56. *HOC est, in carne mea.*) Ex his verbis sumitur, id quod est in carne, non esse simpliciter in homine, quatenus homo est, id est, rationalis: propterea, cum diuiserit, non est bonum in me, adiecit correctionem dicens, hoc est, in carne mea.

¶ Notandum circa hoc, non esse huic sententiæ contrarium, quod infra dicitur est de Spiritu sancto in nobis habitante, quiq; per sanctum lauacrum effusus est. Nec illud quod idem ad Corinthios dicit, Nescitis quoniam nūcra vestra templum sunt Spiritus sancti? Quoniam in his ius tantum exprimitur, quod Deas ratione creationis, & redemptionis habet in corporea nostra, ne exhibeamus illa quæ sua sunt, seruire Sathanæ: sed potius ei, cuius manibus editi sumus in templum ipsius viuum, & tandem eius cruore in pristinum statum restituti: idcirco epim, inquit, empti estis prætio magno, gloriificate & portate Deum in corpore vestro. Hic verò prodit malum ex peccato Adæ, in nostra carne relictum.

57. *NAM velle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio.*) Ex hominis facultate ostendit appetere, quod non est in carne nostra bonum. Facultas quidem est magna ex parte voluntatis, nam iuxta Aug. nihil est tam in hominis voluntate constitutum,

Tho.

1. C. 6.

Aug.

quàm hominis voluntas: difficultas verò, est ex parte operis. Nam caro, amat se plusquàm Deum, & omnia, & non obsequitur rationi, quin potius resistit ei, vt non faciat honestum quod optat. Potest autem sententia hæc, multifariam exponi: primò quidem de homine iusto, & in gratia constituto, in hunc modum, dictum est quod non habitat in carne mea bonum, & hoc, experimento comperui, (*nam velle adiacet,*) id est, præsto est, propinquum est, (*mibi,*) per gratiam reperato. Est enī sanctis per DEI fauorem in promptu velle quicquid honestum est, consuetudine beneuolendi bonum, iam ferè in naturam versa. Et nõ solùm per gratiam quam habent, volunt quod bonum & honestum est, sed etiam aliquid boni faciunt, repugnantes concupiscentiæ, & contra eam agentes, ducti spiritu: sed non valent eam prorsus extinguere, & abolere, propterea, inquit, (*perficere autem non inuenio*) id est, non inuenio in me facultatem excludendi omnem concupiscentiam, nam perficere in hoc loco, iuxta Aug. idem pollet, quod nullatenus concupiscere: id quod impossibile est, quandiu sumus in hoc corpore mortali, & corruptibili, à quo proinde optabat liberari Paulus, propter eum quem patiebatur angelum Sathanæ, cum colaphizantem, & hæc etiam de causa, castigabat illud, & in seruitutem redigebat. Hinc igitur patet manifestè, quòd bonum gratiæ non habitat in carne: quia si in carne habitaret, sicut habeo facultatem volendi bonum per gratiam habitantem in mente, ita haberem facultatem perficiendi, per gratiam habitantem in carne.

¶ Ad hæc, duplex est perfectio, altera est perfectio patriæ, altera perfectio viæ, illa dicitur triumphantium, hæc militantium: illa, est prorsus immunis à peccato, etiam veniali, hæc, tantum à mortalibus: de illa, inquit Paulus, nõ quod iam perfecti sumus, perfectione scil. beatorum: de hac verò statim subiungit, quicumque ergo perfecti sumus, perfectione scil. viæ: de qua etiam beatus

Aug. cõ.
Pelag. ad
Bonif.

Phil. 3.

1. Ios. 2. tus Euangelista Ioannes, Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & statim, Qui seruat verbum eius, verè in hoc charitas Dei perfecta est: illa demum, corpus habet spirituale, menti prorsus subiectum, hæc verò recta tendit in cælum, quoniam leuis culpa, non est declinatio à recta via, sed est quædam demoratio, quæ perfectioni huius seculi non repugnat. Velle igitur, adiacet iusto viatori, cauendi scil. omnia peccata quantum leuia, perficere autem non potest suam voluntatem, quia videtur impossibile pro statu præsentis viæ, & nihilominus ille erit perfectus, perfectione viæ, quam, vt dictum est, peccatum veniale non aufert.

Soro de
natu. &
gratia li.
3. c. 4.

¶ Doctrina hæc facit contra Lutheranos, qui veritati repugnantes, negant præceptum dilectionis Dei, perfectè in hac vita impleri posse, quominus quauis actione nostra contra illud peccemus, nescientes distinguere inter perfectionem viæ & patriæ, quarum altera, meritum est per legis impletionem, altera verò præmium, per fructus perceptionem.

¶ Incipientes, promptum quoque habent animū ad virtutem, veluti intemperatus qui timore Dei tactus proponit emendationem viæ, & incontinentens non assentiri passionibus: at verò, experientia constat quantum laboris habeant in operis impletione, quoadusq; virtus in eis altas radices iecerit, & amore sectentur, quod timore cõperūt. Præfiguratum est hoc in Euangelij parabola de semine iacto, quod aliud cecidit secus viam, aliud in petrosis, aut inter spinas, quod vtique ob varia rerum impedimenta, nullum retulit fructum. Necessaria est igitur assidua in virtute exercitatio, sicut & in cæteris artibus, pro ipsa comparanda virtute. Non enim satis est, vt sapiens, aut diues fias, sapientiam, aut diuitias velle, sed cum hoc adhibendum est labor nõ modicus, studium, sollicitudo, vigiliæ, doctrina, & institutio: ita equidem & amplius, hæc necessaria videntur ad virtu-

tem. Fortes enim sunt, virtutis aduersarij: ad quos debellandos, non paruo negotio opus est. Si in sola voluntate esset virtus, nullus credo careret illa, cum illius pulchritudo sit tanta, vt à nemine contemni posset, qui oculis patientibus eam cerneret, & liberè confideraret: est tamen etiam in opere maxime constituta, ad quod non tepidi, sed spiritu feruentes, & diligentes accedere oportet. Nam tepidi in virtute, malè audiunt apud Deum, mouentes illi nauseam, citius quàm si frigidi esset, aut calidi, sicut aqua tepida citius mouet illam, quàm frigida, aut calida.

58. *Velle adiacet mihi, perficere autem bonum, non inuenio.*) Quadrat sententia hæc, etiam peccatoribus & inuictis, quibus, voluntate scil. incompleta, quæ ex instinctu rationalis naturæ est, in quibuscunque peccantibus, ad bonum & honestum, (*adiacet velle,*) id est, iuxta eos iacet (*velle*) quasi infirmum, nisi gratia Christi, efficaciam voluntati tribuat ad perficiendū. Est igitur sensus, quamuis iuxta rationis instinctum, cupio quod honestum est, non tamen adest facultas præstandi quod probò.

59. *Perficere autem non inuenio.*) Sumè potest in hoc loco (*perficere,*) pro perseverare vsque in finem, ad quod plus negotij, & cœlestis fauoris requiritur, quàm ad volendum & operandum bonum. Nam hoc est viam salutis ingredi, cursum inchoare: illud verò consummare, ad metam peruenire, & arripere brauium.

¶ Occasione huius sententiæ, hæretici Pelagiani ausi sunt dicere, initium boni operis, id est, operis iustitiæ apud Deum, esse à nobis in quantum bonū volumus, nam (*velle*) inquit, (*adiacet nobis.*) At verò hæretici isti sicut & omnes, iniqui erant & prauī, claudentes oculos luci veritatis eis inuisæ, pro qua, sancta scriptura omnibus satisfaciit, & difficultas vnus loci, per alium explanatur. Itaque nolebant isti ansultare Paulum, alibi respondentem illis. Phil. 2. lipensibus enim scribens, dicit: Deus qui

N

qui

qui operatur in nobis & velle, & perficere. Corinthiis quoque dicit, Non sumus sufficientes cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis, quæ cogitatio, etiam voluntatem antecedit. Quando igitur Paulus ait, velle adiacet mihi, non negat, quin illud quoque sit donum Dei, (nam iuxta vnam expositionem, gerit ibi personam viri iusti, & loquitur de illa voluntate, quæ grata est Deo, qui proinde initium est operis iusti, illius scilicet iustitiæ, quæ apud ipsum dicitur iustitia,) sed illud prorsus in his verbis Apostolus sibi vult, quod velle multis donatur, quibus non protinus donatur perficere, quemadmodum dicitur est.

Si verò de voluntate incompleta fiat sermo, illius scilicet qui peccatis involutus, mente clamat, cupiens ab illis, carne refragante, liberari: possumus congruè dicere, huiusmodi desiderium quantum imperfectum, donum etiam esse Christi, qui stat ad ostium & pulsat, cuius audita voce, timor subitus occupat animam iniquè agentium, conscientia clamat, irrumperunt suspiria, cor mœrore conficitur, mens optat Christo aperire, & tantæ maiestatis pedibus innolui, & osculari. Sed contradicit caro, falsisq; amplexibus, & osculis fraudulentis decipiens mentem, non sinit eam surgere à lectulo suæ voluptatis, nec à dulcedine carnalium cogitationum: ut tandem sic mens ipsa denicta, nolit carne invita, postmodum quidquam facere. Hinc tepiditas ad bonum, proclivitas ad omne malum: hinc cordis induratio, mentis obscuratio, voluntatis præcipitatio procedunt. Quapropter clamores conscientie peccatoris, non erunt pro nobis in tremendo iudicio Dei, sed potius contra nos, eo quod nec nos ipsos in re nostra auscultare volumus. Et huic sensui respondet quod subditur.

60. NON enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo illud facio, iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccat.)
Fit enim, ut dum plus valet cupiditas

ad turpia pellicens, quam ratio ad honesta invitans, non id faciã (quod volo,) idest, cupio (bonum,) scilicet honestum, sed id potius (quod nolo,) idest, damno (malum,) hoc ago. (si autem quod nolo,) secundum spiritum, (illud facio, iam non ego operor illud,) secundum spiritum qui est potior in homine pars, (sed quod habitat in me peccatum,) idest, caro ipsa, seu fomes peccati, qui in carne regnat, donec per gratiam Christi devincatur: & repugnante spiritu, & contradicente voluntate, mala exsuscitat, & suadet rationi ut assentiat: quæ dum assentitur ei, non opus hominis propriè, quatenus homo est rationalis, sed quatenus carnalis & animalis potius dicitur: ac proinde dicit, non ego operor illud, secundum partem in me meliorem, sed secundum deteriorem, nempe, carnalè. Si autem de viro iusto accipiatur, iam satis superque dictum est superius. Caro enim, invita ratione, concupiscit quæ sibi placent, quam cupiditati ratio, minime valet extinguere: atque adeo homo iustus (facit,) idest, concupiscit secundum carnem (quod non vult) secundum rationem. Quod si facere non videtur, quod quis facit iniustus, cum homo facit, quod iuxta meliorem hominis partem non vult, iam non ipse videtur facere quod facit, sed ipsa potius peccandi vis, invita crassiori hominis parti, nempe carni.

Observe, quod ex hoc solo medio, nempe, (quod volo, illud facio,) sapienter Apostolus colligit duo superius proposita, videlicet bonitatem legis, & dominium peccati. Primum elicitur ex eo quod dicit, (nolo,) quoniam ratio non vult malum, quod lex prohibet, & ex hac conformitate legis ad rationem, constat legem esse bonam. Secundum verò inferitur ex eo quod dicit (illud facio,) propterea quod fomes peccati operatur in homine contra voluntatem rationis, tanquam dominium habens in carne hominis. Harum duarum conclusionum, prima quæ est de bonitate legis, refertur ad illud supra dictum, (lex spiritualis est,) propter conformitatem utriusque scilicet legis & rationis, ad

vo-

volendum bonum, & detestandum malum. Secunda verò quæ est de dominio peccati, refertur ad illud etiam supra dictum, (ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato,) propter eandem conformitatem carnis & peccati, aduersus legem & rationem. Nam corpus quod corrumpitur, agravat animam. Et veluti acerbus tyrannus, deprimit sensum multa cogitantem.

61. Inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum.) Inferit ex dictis duas leges in vno eodemq; homine contrarias: altera in malum, altera in bonum tendens: & hæc quidem leges sunt secundum duas partes, ex quibus homo componitur, carnis scilicet, & mentis. Cum autem in sententia præcedenti proximè dicta, asseruisset Paulus, peccatum quod habitat in homine esse causam malorum quæ fiunt ab homine, colligit inde dicens, (inuenio igitur legem volenti mihi facere bonum,) idest, cum volo facere aliquid boni & honesti, inuenio legem. Non dicit autem qualitatem legis, siue an sit pro ratione, siue contra rationem, sed tantum dicit nunc, quod legem inuenierit, statim dicitur eius sit qualitatis hæc inuicta lex: reddebat prius rationem, & illius inuentionis, & suæ voluntatis ad bonum. De primo inquit.

62. Quoniam mihi malum adiacet.) Quadrat hoc cum illo superius dicto, (quod habitat in me peccatum,) hoc enim (malum,) idest, peccatum, vel fomes peccati, est quod (adiacet,) idest, iuxta rationem iacet, quasi carnem inhabitans. Sed precor, o diuine Apostole, vnde colligit legem tibi esse, dum cupis aliquid patrare boni? Taces etiam qualitatem legis, non enim dicit an sit pro te, an contra te lex quam inuenisti, dum bonum & honestum facere desideras. Vtrumq; dicam, legem colligo in me esse, ex malo quod mihi adiacet, siue, quod idem est, ex peccato quod in me habitat. Cæterum lex mala est & iniqua, quoniam ex malo principio, & ad malum procedit finem, hoc est, ex pec-

cato ad peccatum. Deinde reddit rationem suæ voluntatis ad bonum opusdicens.

63. Condelector enim legi Dei, secundum interiorem hominem.) Causa boni desiderij humanæ voluntatis, videtur esse honestum quod lex Dei præcipit, cuius tanta est vis & energia, ut rapiat ad se mentem nostram: propterea dicit (condelector legi Dei,) idest, complacco, & delector in lege Dei, (secundum interiorem hominem,) idest, secundum spiritum, qui est interior homo, & præcipua hominis pars, quæ quidem naturali dictamine eadem eligit, quæ lex Dei appetit præcipit tanquam bona, & propter hanc conformitatem, spiritus hominis delectatur in lege Dei: & propter hanc delectationem quam secum adfert honestum quod lex præcipit, homo desiderat facere bonum. Et hoc sit satis pro declaratione illius (inuenio legem volenti mihi facere bonum.) Volo equidem bonum propter seipsum, & propter delectationem quam secum adfert, sed huic voluntati inuenio legem nimis aduersam, (quoniam mihi malum adiacet.)

64. Secundum interiorem hominem.) Partem puriorem hominis, nempe spiritum, seu rationem, seu mentem in qua est Dei imago, vocat interiorem Thoma hominem: non quod anima sit effigata secundum formam hominis, ut Tertulianus posuit, vel quod ipsa sola sit homo, iuxta Platonem dicentem: Plato, quod homo est anima vtens corpore, sed quia id quod est principalius in homine dicitur homo, ut spiritus & mens hominis, quæ iuxta veritatem est pars principalior. & dicitur homo interior, quia internè munera, & officia sua implet per voluntatis arbitrium: licet secundum apparentiam, id quod est exterius, videatur principalius, scilicet corpus humanum sic effigiatum, quod dicitur homo exterior. Discrimen igitur hominis interioris, & exterioris, non est idem quod inter animam & corpus: (nam homo, nomen est suppositi, non partis.) sed id quod est inter hominẽ,

N a

qua-

quatenus ratione & intellectu viget, quibus vitur contra sensus inclinationem, & eundem hominem quatenus sensuali appetitui obsequitur, præter rationis ordinem: quos alibi vocat veterem & Gal. 5. novum, quibus etiam dissidium est perceptum.

65. *Condelector legi Dei.* Duplex est voluptas, altera exterioris, altera interioris hominis: hæc excedit illam, quantum anima excedit corpus: per illam sædatur homo, & fit similis iumentis insipientibus: per hanc purificatur, & est similis Deo & Angelis eius: per illam minuitur: & infirmatur: per hanc augetur, & impinguatur, & corroboratur: de illa est peccati lex, de hac est lex Dei: per illam colaphizatur iustus, per hanc honorificatur: in illa servus efficitur, in hac libertate donatur, & filius Dei constituitur. Lex itaque Dei, & interioris hominis, est, rationaliter vivere, & non duci irrationabilium animalium passionibus. Exterioris verò hominis lex, est carnis prudentia, quæ docet edere & potare, & cæteris uti luxurijs, quæ repugnant rationi, & si superaverint, legi peccati subijciunt.

Hiero.

66. *VIDEO autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati, quæ est in membris meis.* Qualitatem legis innentæ, munus & officium, in se ipso molestiis carnis & passionibus affecto, manifestat. Pro eo autem quod dixerat (*inimio*) dicit modo, (*video*) & quod indefinitè dixerat, (*legem*) dicit nunc appertè, & determinatè, (*in membris meis*) (*& repugnantem, &c.*) ut tanquam nictis oculatus, & expertus doceat nos, quibus circumdamur periculis in hoc seculo, ut eius exemplo discamus cavere illa.

Tho.

Sed pro maiori huius literæ declaratione, notandum, quòd lex, iuxta doctrinam D. Tho. nihil aliud est, quam regula & præceptio prudentiæ, per quã, qui curam gerit Reipub. illam gubernat, & administrat: & dicitur à legen-

do, hoc est, ab eligendo secundum Ciceronem, nam regula, dirigendo docet eligere: & idè etiam dicitur, iustorum, iniustorumq; regula, & quod eius munus sit præcipere, & prohibere, ut & ipsius legis forma præficeret, dum ait, Vnum cole Deum, ne iures vana per illum &c. ex quo manifestè habetur, quod lex sit res intellectus, non voluntatis. Nam regula & mensura nostrarum actionum, est ratio, cuius etiam est voluntatem cæcam manuducere. Deinde, præcipere, opus est intellectus, ut S. Tho. & Arist. docent. Nam in lib. Ethic. assignantur tres virtutes intellectus practici, nempe (*Evolutum*) quæ est virtus bene consulendi, hoc est, inveniendi media ad finem congruentia: nam de fine, nulla est consultatio, eoquòd omnes suapte natura, felicitatem suam expectant. Secunda est (*Synesis*) quam Latini vocant, sagacitatem, quæ est virtus rectè iudicandi. Multi enim sunt acutioris ingenij ad indagandum media, qui tamen illis inventis, non valent de optimo iudicare. Tertia est (*imperium*), penes quod differunt ratio practica & speculativa. Nam hæc, cum non referatur ad opus, duos illos præcise habet actus, scil. discernere, & iudicare. Illa verò indiget imperio, ad quod duo prædicti actus referuntur, & ex quo, iuxta Arist. & omnes philosophos, prudentia, nomen virtutis sortitur. Nam est summus ac perfectissimus prudentiæ actus, imperare. Constat igitur quod lex, sit res ab intellectu elicita, & in intellectu posita, cuius munus sit imperare, ut dictum est.

Philos.

Prima autem omnium legum, est lex æterna, quæ est diuina mentis conceptus, & præceptio circa ordinem, & dispositionem, & regimen universorum, & secundum Aug. dicitur summa ratio in Deo existens, cui semper est obtemperandum. Dicitur verò æterna, tum, quia nec initium habuit, nec habitura sit finem: tum etiam, quia nulla est ratione mutabilis, nec ulli varietati subiecta. Quo sit, ut ipsa sit fons & origo omnium legum, iuxta illud, Per me

Aug. lib. de lib. arb.

me Reges regnant & legum conditores iusta decernunt. Et illud, Domine Rex omnipotens, in ditione tua cuncta sunt posita, & non est qui tua possit resistere voluntati. Nam quemadmodum in naturalibus, primus motor qui immobilis est, causa est omnium motuum sub se longe differentium, (quoniam si primus non moueret, reliqui neutiquam mouere valerent) sic lex æterna, immota persistens, causa est ut mortalium leges, eorum variabili conditione mutata, permittentur. Ipsa enim uniformis ac maximè vna, iussit, ut natura integra, omnia essent communia: corrupta verò, in tot diuersos Dominos distribuerentur. Unde patet, quod lex hæc, à nulla sit alia derivata, nec verò à se ipsa, talis enim assertio secum ipsa pugnet, sed omnes potius ab ea, dicente Aug. quod nihil est iustum ac legitimum, quod non ex æterna lege homines deriuauerint. Et sicuti in artibus illa quæ est maxime architectonica, cæteris imperat tanquam princeps, sic in legibus lex æterna, ut suprema, est omnium legum imperatrix. Hæc enim est secundum Aug. quæ iustam est, ut omnia sint ordinatissima.

Aug. lib. 1. de lib. arb.

1. Eth.

Aug. lib. 1. de lib. arb.

Thal.

Ab hac, primo lex naturalis proficiscitur, quæ quidem non est aliud quam lumen vultus Dei, mentibus nostris impressum, per quod, legem eius æternam participantem, actiones nostras ad debitum finem, quò suapte natura feruntur, dirigemus. Dicitur autem lex naturalis, lumen vultus Dei, idest, sapientiæ Dei, per quam, sicuti homo de vultu, cognoscitur Deus. Talis ergo naturalis impressio, dicitur lex naturalis, & dicitur lex mentis, propterea quod in ipsa fiat, vnde David, Signatum, inquit, est super nos, idest in mente nostra, quæ est pars superior in nobis. Dissert à lege æterna, sicut est actus à sua causa, est enim participatio illius, & vestigium illius, & lux de luce, per quam illa nos ducit & gubernat incunctis operibus.

Primum & generalissimum præceptum legis naturalis est, Bonum est quæren-

dam, Malum est fugiendū. Quòd etiam suo modo ad omnes pertinet creaturas, quibus sua cuiusque inclinatio ad bonum partis & totius, est illis pro lege naturali. Hinc rectè Arist. Bonum, inquit, est quod omnia appetunt. Naturali enim lege, seu inclinatione, omnia appetunt esse, grauius descendere deorsum, leuia sursum ascendere, plantæ cupiunt vegetari, & augeri, & fructificare, & conseruari in suis speciebus & indiuiduis. At verò in homine quia rationalis, peculiare principium legis naturalis est, Honestum virtutis bonum est amandum, Contrariumque vitiorum malum, est detestandum, ut ad felicitatem perueniatur.

Eth. 1.

Ex hoc principio procedunt præcepta decalogi primæ tabulæ, nempe, quod Deum Optimum, Maximum, cuius beneficium, & viuimus & mouemur, & sumus, & sempiternam vitam expectamus, amemus super omnia. Neque cum iurandi abusu, vnquam contemnamus, sed feriatius diebus colamus, & veneremur.

Ex alio autem principio, nempe, id facias alijs quòd tibi fieri vis: Idque non facias, quod tibi non cupis: deducuntur mandata omnia secundæ tabulæ, quæ quidem in officijs iustitiæ posita sunt, de quibus proinde cum nemine potest dispensari, & nemo in eis potest prætere ignorantiã. Quauis non deseruiet qui scelera sua furo aliquo linirent, ut fuerunt illi qui religionis gratia, contra interdictum homicidij, humana cæde cogitabant deos suos placare, ac venerari: de quibus est illud, Immolauerunt filios suos, & filias suas demonijs. Et Cicero in oratione quadam facit etiam huius rei mentionem dicens, sua ætate Gallicæ gentes eodem ritu pollutas. Eademque feritatis immanitas, fertur & partibus noui orbis fuisse, & ad huc esse solentis. Hostis enim generis humani, antiquus Serpens, ea cæcitate demeravit homines, ut humano sanguine suam expleret inuidiam. Et Iulius Cæsar narrat, olim apud Germanos, latrocinia, nullam habuisse infamiam, dū essent extra finem bello gal.

lib. 6. de bello gal.

quiusque civitatis: qui facinori obtendebant iugentis exercitium, ad desideriam, & torporem excutiendum, belisque gerendis se adaptandum.

In his denique principiis, omnis virtus humana habet radices suas. Et quemadmodum natura ignis secundum suam formam, est sursum tendere, & natura graviss, secundum suam, est centrum petere, ita natura hominis secundum animam rationalem, quæ est forma illius, est secundum rationem vivere, penes quod omnis consistit virtus. Vnde M. Tul. Virtus, inquit, est animæ habitus, naturæ modo, consentaneus rationi, & idem, magis secundum naturam est virtus, putâ, cômitas, iustitia, liberalitas, quam voluptas, quam vita, quam divitiæ. Denique, iuxta eundem, nullo significantius pacto, definiti potest virtus, quàm quod sit perfecta, & ad summum perducta natura:

Synderesis. AD his autem principiis assentiendum, inclinamur per synderesim: sicuti per habitum intellectus, inclinamur ad assentiendum principiis speculativis: synderesis, verò, non est lex, sed virtus assentiendi legi naturali, seu dictamini practico de rebus agendis: vnde, & ipsa dicitur, instigare ad bonum, & murmurare de malo.

EX lege æterna, prodijt quoque lex humana, mediante naturali. Concessit enim homini facultatem, ut pro temporum, locorum, ac negotiorum qualitate, per eandem legem naturalem, leges alias, quas expedire iudicaret, ratiocinando ferret: & sic, iuxta diversas rerum circumstantias, humana ratio, diuersas excogitavit leges. Nam post naturam corruptam, ius gentium, fecit rerum divisiones, & vnaquæque Respub. pro suæ gentis ac loci qualitate, suas instituit leges, nempe, venditionis, præscriptionis, & aliorum contractuum, ad quæ natura integra primum nõ inclinabat. Huiusmodi leges, à suo autore, humana vocantur.

LEX autem humana, differt à naturali, primum, quia hæc ubique eandem vim habet, illa verò, non nisi in illa Respub. pro qua fuerit constituta. Deinde, lex

naturalis, est impressio facta, in ipsa creatione naturæ, lex verò humana est regula ab homine posita, per facultatem sibi diuinitus collatam. Conuenit tamen cum æterna, quia sicut naturalis, est etiam participatio illius, nimirum, lux de luce: propterea Paulus, Omnis, inquit, anima, potestatibus sublimioribus subdita sit.

DE æterna etiam profisciscitur alia quæ diuina dicitur, diuiditur quæ in nouam & veterem, & est lumen quodam supernaturale homini infusum, quam idcirco Hier. vocat legem scriptam in cordibus. Differt ab æterna, quæ etiam diuina est, quod illa ab æterno in Deo existit, hæc verò in nobis, non nisi ex tempore. A naturali verò & humana, differt penes hoc, quod illa referuntur ad finem tantum naturalem, qui est quietus ac pacificus Reipub. status: hæc verò, ad supernaturalem felicitatem, ad quam diuina lex nos instruit, & manuducit.

EST etiam lex somitis, quæ est in membris nostris, & nihil aliud videtur esse quàm sensualitatis pondus in bonum vtile & delectabile, & est lex iumentorum propria insipientium, quibus homo cum in honore esset, per iustitiam originalem cohibentem & refrenantem appetitum sensitium, comparatus est, & similis factus est illis. Ac proinde & lex quoque peccati dicitur, ex eo quòd per illud, & amissum est tantum donum, & homo à Deo derelictus, & ad peccatum procliuus. Lex autem hæc in quantum à ratione deuiatur, & ei non subiicitur, non deriuatur quidem à lege æterna: in quantum vero in bonum quodam sensuale inclinat, dicendum est, quòd ab illa procedit, ea maxime ratione, qua est pœna peccati: nam intentio Dei fuit, per illam defertionem liberi nostri arbitrij, punire peccatum Adæ.

Similiter dicendum, de legibus alijs iniquis, quæ quidè quatenus iniquæ sunt, à lege æterna non procedunt, nec leges sunt appellandæ. At verò, quatenus nõ nihil

nihil similitudinis legis habent, in eo scil. quod potestatem imperandi designant, quodammodo influxus sunt diuinæ potestatis, nam, ut ait Paulus, Omnis potestas, à Domino Deo est.

Tantum dicendum de lege humana permissiua malorum, permissiua, inquam, non aprobando quidem mala, sed permittendo impune, utpotè quæ non potest omnia coercere flagitia, & propter maius malum euitandum, prudens quidem lex, & à lege æterna procedere, dicenda est.

AD locum igitur vnde digressi sumus, regredientes: verba Apostoli, diuino fauore explanemus. (*Videò, inquit, aliam legem in membris meis,*) idest, inclinationem naturalem, potentij sensitivis inditam, per membraque diffusam, quæ in sua obiecta, secundum vim suam totâ, prostrant. Nam oculi, pedes, manus, gustus, tactus, &c. naturali lege quarunt bonum vtile & delectabile, sicut ignis sursum ascendere, & graue ad centrum peruenire. Huius legis contraria, est lex mentis, qua quod bonum & honestum est quaritur, propterea dicit, (*repugnans legi mentis meæ,*) quæ est impressio quædam in mente illius summæ rationis Dei, quæ lex æterna dicitur. Hac procliuus sumus ad bonum spiritus, nempe, ad virtutes: illa verò ad bonum carnis, hoc est, ad voluptates & delicias sensuales: & non solum hoc, verumetiam mentem captiuare, & huiusmodi voluptatibus quasi ferreis catenis, in obsequium peccati ligare conatur. Vnde dicit, (*capiuantem me in lege peccati,*) quæ non videtur esse aliud, quàm sensualitatis impetus, voluntatem à ratione deuians, quoniam in tali linea, seu norma, seu potius obliquitate, peccati ratio consistit. Et hæc quidem lex, est in membris nostris, & est eadem prorsus cum lege membrorum. Quatenus enim inclinat ad bonum carnis, vtile, & delectabile, dicitur lex membrorum: sed quatenus auertit voluntatem à ratione, dicitur lex peccati. Vel dicitur lex peccati, ut iam dictum

est, ex eo quod in pœnam peccati Adæ, posita est illi & suis posteris, dum per illius præuaricationem, dissoluta est cõcupiscentia freno originalis iustitiæ, quo in officijs iustitiæ tenebatur: nõn quod Deus qui hoc fecit, intentus fuerit ad malum, sed tamquam iustus iudex in pœnam peccati, expoliari eum & nos, dono illo iustitiæ præclarissimo, ut sic nudi agnoscentes inopiam, & miseriam nostram, leuaremus oculos in montes vnde veniret nobis contra carnem auxilium, pro quo est assidue clamandum ad dominum, ut statim facturus est Paulus. Nimia enim carnis molestia, vexabatur, ut caperetur à peccato, propterea dicit, & (*capiuantem me in lege,*) idest, sub lege, (*peccati,*) sub cotius iugo, non solum censetur ille, qui peccato seruit, sed etiam ille qui molestijs carnis afficitur, quas lex peccati, idest, fomes, nobis facessit. Sed est discrimen, quod qui peccato seruit, est eius captiuus, per consensum & operationem, & inimicus Dei nominatur. Qui verò molestijs carnis afficitur, est eius captiuus quantum ad aliquid, nempe, quantum ad concupiscentiæ motum, quem mens nostra non valet extinguere, & abolere, pro quo sancti, nomen amicorum Dei, non amittunt, mœore tamen consiciuntur, & contra hanc carnis tyrannidem gementes clamant in cœlum, ut diuinus Apostolus facit in hoc loco: dicens.

67. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius.* Pro se & cunctis mortalibus, quasi necessitate pressus beatus Paulus, altissimum editi spiritui, dicens, (*infelix ego homo,*) idest, ò me hominem infelicem, tam molestiæ seruituti obstrictum, (*quis me liberabit,*) non quidem de morte corporali, hanc enim libenter amplecterer, ut essem cum Christo: nec de corpore, quatenus sedes est, & organum animæ meæ, sic enim & corpus meum amo, & nollem expoliari, sed superuolari. Nemo enim carnem suam odio habuit. Sed (*de corpore mortis huius,*) idest, de consuetudine ista mortifera corporali, de

de ista lege membrorum, & peccati, ab hac carne tot affectibus, tot vitijs, tot pugnis obnoxia, semperque ad mortem pertrahente. Quemadmodum enim verba Christi, verba vitæ æternæ dicta sunt à beato Petro, eo quod ad vitam æternam pertrahunt: sic caro nostra, corpus mortis dicitur, cum quia inclinatur ad mortem culpæ, tum etiam, quia exponit periculum æternæ mortis.

Quapropter, agnoscat peccator suam infelicitatem & miseriam, illa enim sola, & verè lamentabilis calamitas dici potest, quæ à peccato proficiscitur. A quodam erudito viro comparatur cum nube peccatum, iuxta illud prophetæ, Posuisti nubem ne transeat oratio. Nam ut nubes, inquit ille, fumus est eleuatus, à terra egressus, sic peccatum fumus est, à nobis qui terra sumus confurgens: & ut nube splendor Solis impeditur, sic peccati caligine & densitate, diuinæ gratiæ splendida lux, qua serui Dei collustrantur, etiam impeditur. Quo fit, ut anima peccatoris flagitio mortifero cooperit, jaceat in obscuro quasi sepulta, diuino hoc lumine priuata, & à Deo non exaudita. Ingens peccati pondus. Propter peccatum repudiat Deus sacrificia, quibus antea placabatur, non exaudit preces, non vult videre manus ad eum leuatas, quin potius oculos auertit: sic enim ait, cum extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis. Sed si Deus nos non videt, si nos oculorum suorum fauore non fuerit profectus, quid faciemus? peribimus certe. Id ita intelligens,

Pf. 29. clarissimus ille Vates David, canebat, Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus. Et idem, pro hoc preces fundens, ait, Ne auertas faciem tuam à me: & respice in me & miserere mei.

Pf. 26. Item, beatus Iob, Cur, inquit, faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Et propheta Hierem.

Iob. 13. Intuere, inquit, Domine, & respice opprobrium nostrum. Isti & omnes serui Dei, medicinam suarum calamitarum in Dei visu collocabant. Vidit Deus Petrum qui eum negauerat, & in se reuersus, exiit foras, & vim lachrima-

rum profudit. Visus à Domino Mathæus, reliquit telonium, & caducas opes, eumque secutus est. Quid opus est plura? ut Magnes ad se ferrum trahit admirabili vi, sic Dei visus, eos quos vult, ad se mirabiliter rapit. Derelinquat igitur impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & praua opera sua, conuertatur ad Deum, ut Deus ad eum se conuertat, acceptet sacrificia, preces exaudiat, respiciat, & misereatur. Nemo peccatis suis quantumuis multis & innumeris desperationem adhibeat cum Cain, sed potius animo penitenti & contrito, clamet, Deumque ardentè obsecret eum beato Ionna propheta: qui cum Deum offenderet, & proiectus esset in mare, & à pisce magno deuoratus, tamen animum erexit, & ad Deum leuauit, preces fudit, & liberatus est. Intueamur viri admirabilem fiduciam. Tumbat mare, fluctus ab imis sedibus, ad cælum replebantur: saeuientibus ventis procella terribilis, interitum miserabilem, ac triste naufragium minabatur. Projecit Ionas in mare, ruit preces in pelagi profunditatem, deglutit eum piscis, descendit ad ima maris, nulla spes salutis apparebat, & tamen ipse, ubi omnia desperata videbantur, sperauit, Deum vehementer obsecrauit, eumque toto animo quaesuit, & fuit à periculo ingenti mirabiliter ereptus. Imo id quod eius necis causa videbatur, eum eripuit, piscis qui eum deglutit, eum seruauit. Talis est enim afflictio humana, quæ cum videatur tranquillitatem eripere, est ipsius animi tranquillitatis & quietis conseruatorix. Calamitas qua flagitiosi homines viro iusto perniciem moliantur, eum mirabiliter à vera perniciè custodit. Considera nunc precor, quid peccatum secum afferat ponderis & detrimenti: nec mare immensum, nec piscis ingens, nec profundissima abyssi cauerna, impediuerunt Ionæ preces, & peccatum eas impedit, ut dictum est. Merito ergo Paulus tanti mali periculo, quasi perterritus ingemiscens ait, *(quis me liberabit de corpore mortis huius?)* quæ

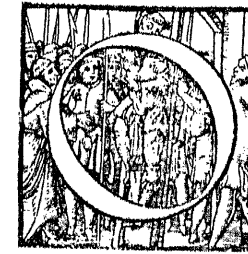
quasi dicat, heu me miserum, quis me liberabit à tanto aduersario, ut non vitra in me dominetur, quis mihi talem hostem subiugabit, aut infirmabit? *Quis* extinguet ignem in corpore meo latentem, & ardentem, & comburentem omnia ossa mea? Nunquid lex vetus Moyfi, in qua gloriatur Iudæus? Nunquid legales obseruantia omnes? Nihil horum sanè. Sed.

68. Gratia Dei, per IESVM CHRISTVM.) hoc est Pauli prothema, & scopus vnicuius epistolæ huius: quo pertinet illud, Iustificati gratis per gratiam ipsius: & illud, Gratia estis saluati per fidem, atque etiam illud, Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Non enim potest homo liberari vel à se ipso, nisi Christus eum auxiliatus fuerit. Sola igitur gratia Dei, quæ spiritum contra carnis corruptionem corroborat, concupiscentiæ virtutem infregit, impetumque minuit, & spiritui carnem obedire facit. Gratia, inquam, Dei, *(per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum,*) per quem sunt nobis omnia: quia gratia & veritas per Iesum Christum facta est. hoc pertinet etiam illud, Sufficit tibi gratia mea, &c.

69. Igitur ipse mente seruo legi Dei, carne autem legi peccati.) Recapitulatio & conclusio dictorum. Lex Dei est, Declina à malo, & fac bonum. Lex peccati, contraria huius, Declina à bono, & fac malum: obsequimur huic, carne superante. Illi verò seruius, victrice mente. Vel sic, ego idemque secundum spiritus bonam electionem, quæ legis Dei sunt, Deoque grata, quero perficere: secundum carnem autem, quæ concupiscentia suadet, & ad quæ fomes peccati instigat, concupisco: & hoc est prelium inter spiritum & carnem. Vnde etiam appertè constat, legem mentis esse bonam, legem vetè carnis non bonam: nam ut illa legi Dei, ita hæc peccati conformis est. At verò, quamuis lex mentis & Dei,

est sancta, æqua, & bona, parum tamen possumus sine gratia Dei. Est igitur gratia Dei per Iesum Christum nobis collata, super omnem legem, & super omnem virtutem naturalem.

ARGUMENTVM OCTAVI CAPITIS.

Stendit diuinus Apostolus, solutos nos per Christum à lege mortis, id est, peccati occidētis, quæ periculis est

lex membrorum, & carnis, id est, sensualis noster appetitus corruptus, fomesque concupiscentiæ in carne nostra inhabitans, per quam semper nitimur in veritum, cupimusque negata. Qui idè dicitur & peccatum, quia omnis peccati est initium, & veluti seminarium, semper ad malum sollicitans: & lex carnis, ex eo quod carnem sollicitat, incitat, & modo quodam impellit ad ea quæ vult ipsa (etiam contranite spiritui) peragenda: & spiritus legi nolens subijci, semper rebellionem parat, etiam in spiritualibus viris, & quodammodo iam perfectis, ita ut spiritu bona volente perficere, carnis ista lex obstrepet, & impediat frequenter, semper autem eum difficultate aliqua, faciat operari bonum. Deinde prudentiam carnis, à prudentia spiritus distinguens Apostolus, ad ferendas eum Christo afflictiones, ob spem resurrectionis, quam omnium creaturarum expectatione asseuerat, hortatur. Demum gratiam Dei erga predestinatos enumerat, quibus nihil sit adiutore Christo verendum.

CAPUT OCTAVVM.

Nihil

Nihil ergo nunc damnationis est ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vite in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati, & mortis.

EXPLANATIO.

1. **N**ihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu. Ex illa iucunda & gratissima responsione aduersus tyrannidem carnis datam, nempe, gratia Dei liberabit me de corpore mortis huius, colligit nunc hanc etiã gratissimam pariterq; verissimam sententiam dicens, (nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu.) quid enim damni euenire potest ei, qui adhæret virtuti Dei, quæ Christus est? nocere huiusmodi tenebræ non poterunt, quia lux est: nec mors, quia vita est: nec malum aliquod, quia summum bonum est Christus cui adhæret. Adhære ergo Christo bonum est, quia (nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu.) In ipso autem sumus per gratiam ipsius, quam habemus per fidem & sacramentum, & quanuis nonnullæ etiã reliquæ pristinæ seruitutis, resistent adhuc in nobis Christianis, tamẽ eas pio studio superabimus, neque pertrahemur nolentes, ad graue crimen vllum, ob quod damnari mereamur, qui semel Iesu Christo per fidem, ac baptismum sumus inisti. Non enim alijs nisi Christianis contingit tantum beneficium, qui in ipso sumus sicut palmites in vite, in qua qui non manserit, non poterit ferre fructum charitatis.

2. **N**unc.) Hac particula insinuat eminentem differentiam inter vtrumq; tempus, scil. antiquæ & nouæ legis. Tempore enim veteris legis, vbi tantum

erat fides Christi venturi, eademq; tunc exilis, passiones peccatorum, occasione legis iudicantis, & non adiuuantis, exardebant, peccatumq; per mandatũ, reos plurimos faciebat, atque aded indices acriori damnationi obnoxios reddebat. (Nunc) verd tempore Euangelij, per Spiritum sanctum in nos abunde effusum, & si prælium inter carnem & mentem nostram adhuc perduret, nihil tamen damnationis (quantum ad ipsam Euangelij gratiam attinet) euenire potest Christianis, ipsis inuitis. Est enim illis Christus Dominus à dextris ne commoueantur. Robustiores itaque & potentiores sunt homines sub Euangelio, quàm erant olim sub antiqua lege, utpotè qui potentiorum, & copiosiorum gratiam per plura sacramenta accipiunt hi, quàm illi acceperunt, atque aded maiori condemnatione digni erimus Christiani, si post tot auxilia diuinitus nobis concessa, superari à carne nos permiserimus. Licet non negamus quàmplures antiquorum patrum, eximia tunc in mundo floruisse sanctitate, hoc tamen non proueniebat illis virtute sacramentorum, quia non conferebant gratiam, sed ex singulari privilegio Dei, per eximiam eorum fidem. Nec erant propterea omnino liberi à damnatione, cum esset illis adhuc clausa, regni cælorum ianua, interimq; relegarentur in limbum, vbi cum silentio præsolarentur salutare Dei, idest, Christum, qui persoluens debiti prætium, omnibus regni aditum panderet. Quamobrem liberatio à damnatione, his Christi temporibus omnino consummata est.

3. **QUI non secundum carnem ambulant.** Exhortatur hoc verbo segnes ac desides Christianos, ne tantum nomine Christiano gloriantur: parũ enim prodest Christianum nomine tenus esse, nisi res nomini respondeat. Non satis est incorporatum esse Christo per fidem, nisi fides sit formata charitate, quæ dicitur fides viva, quoniam ille qui fide mortua adhæret Christo, membrum est mortuum, quod tanquam putridam excidetur, & in inferno cum epulone sepelietur.

sepelietur. Opus igitur est, qui semel Christo per fidem & sacramentum copulati sunt, (non secundum carnem ambulare,) hoc est, non exhibere membra sua, arma iniquitatis ad iniquitatem, nec secundum carnis concupiscentiam carnaliter viuere, sed potius carnem suã crucifigere cum vitijs & concupiscentijs, gratiã Dei acquiescere, conuersariq; inter homines, secundum spiritum Dei viuentis.

T. ho.

Occasionem hinc etrandi sumperunt quidam, vt ait S. Tho. existimãtes omnem concupiscentiã motum, etiam rationem præuenientem, in infidelibus esse mortale crimen, ex eo quod nõ sunt in Christo Iesu, & secundum carnem ambulant, quod est seruire legi peccati, atque aded obnoxij sunt damnationi. Hi tamen omnino falluntur, quia naturales motus vt nullam habent rationem voluntarij, ita neque vllam habere possunt rationem peccati, aded annexum innatumque peccato est, vt sit voluntarium. Deinde, si in infidelibus huiusmodi motus concupiscentiæ essent peccata, multo magis in Christianis qui præsidijs celestibus multis sunt præditi, ad deprimendum & præscindendum eos, sed hoc est falsum, cum Apostolus dicat, (nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu.) Tertio, ambulare secundum carnem, non est seruire legi peccati per carnos nature insulens citra voluntarium assensum, quia hoc non est damnabile: sed voluntariè obsequi carni, idest, concupiscentijs eius, & sic ea duce progredi in hoc mundo, est secundum carnem ambulare, & hoc est damnabile: quia prudentiã carnis, inimica est Deo. Quarto, opera infidelium quæ genere suo sunt bona, & erant iniquo sine prauaq; circumstantia, eo tantum quod fiant extra fidem, non sunt peccata, veluti parentes colere, amicis seruire fidem &c. Animus igitur Pauli in hoc loco, in id solum videtur tendere, vt doceat nos, eos qui per fidem viuam non sunt in Christo Iesu, liberos non esse à damnatione. Tum, quia facile vincuntur à carnis concupiscentijs, tum e-

tiam, quia pro eis damnabuntur æternis cruciatibus.

¶ Aduersus hanc doctrinam, insurgit phrenetici Lutherani, contententes, vt tradit quidam egregius doctor, motus concupiscentiæ aded indelebilia esse peccata in nobis, vt neque per baptismũ, neque per aliud quoduis sacramentũ remittantur, sed hoc potius effici per fidem, vt non imputentur. Quam quidem amentiam confundit Apostolus, dum ait, (nihil damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu,) sed econtrã in stance hæretici dicentes, Apostolum non dixisse, nihil peccati est, sed (nihil damnationis.) Quasi actus concupiscentiæ, peccatum sit damnatione dignum, sed in viro iusto non damnatur, quia per fidem non imputatur. Cautillus est hæreticorum proprius, stultitia & malitia plenus, æquitati Dei valde contrarius. Nam qui fieri potest, manere in homine peccatum damnatione dignum, & quod ab equissimo Deo non damnatur, cum odio sit Deo simul impijs & impietas? Facit omnino contra veritatem Christianam, hæc stulta & impia sententia. Vera enim, per sacrum baptismũ, sit remissio peccatorum, vera cõtingit sanctitas, vera libertas, vera spiritus renouatio. Ait enim Christus Dei filius, pater, sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est. Et iterum, Si Filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Et ad Eph. Paulus, Renouamini, inquit, in iustitia, & sanctitate veritatis. Sed si peccatum in nobis vere relinquere, profectò, non vera sed ficta esset sanctificatio, liberatio, & spiritus renouatio. Absent ergo perfidi & stulti hæretici, qui non pro veritate, sed pro suo palato metuitur sibi omnia.

4. **LEX enim spiritus vite in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati, & mortis.** Ostendit quoniammodo Christiani sint liberi ab omni damnatione & incommodo, quod ex peccato contingit, dicens, (lex enim spiritus vite, &c.) hæc est lex euangelica, per quam est vera libertas, pax & securitas, salus & vita, diui-

diuitiæ & scientia, honor & sapientia, & omnium virtutum consummatio. Dicitur per excellentiam (*lex spiritus*) quia non solum, veluti lex Moysi, à Spiritu sancto data est, vnde & illa quoque spiritalis dicitur, verumetiam quia omnibus eam suscipientibus, Spiritum sanctum abundè impertitur. Deinde, quia non in tabulis lapideis sicut lex Moysi, nec à tramento aliquo, sed in tabulis cordis carnalibus, spiritu Dei viui scripta est, iuxta illud Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam. Præterea, non per hominem purum sicut lex vetus per Moysen, magnæ sanctitatis virum & Prophetam data est, sed per Iesum Christum Deum verum & hominem, de Spiritu sancto conceptum, & ex Virgine pura atque sanctissima natum. Hic docuit & docet legem suam quam tulit. Vnus est enim magister noster Christus, à cuius ore pendebant auditores, & mirabantur eo quod doceret, non sicut scribæ, & pharisæi, sed sicut potestatem habes, spiritumque suum fundebat in cordibus credentium, vt faterentur credentes, verba eius esse vitam æternam. Hanc eandem Spiritus sancti potestatem concessit Apostolis suis, quibus ideo sedere in ciuitate iussit, donec induerentur virtute ex alto, ne humana facultate crederentur prædicare. Et alibi, Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos, idest, cum eadem authoritate & potentia, Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remissa erunt. Item, quia favore Spiritus sancti, qui in lege noua conceditur, implet illa intentionem legislatoris, melius quam lex vetus, & quam omnis lex humana: intentio autem legislatoris, iuxta Philosophum est, cines facere bonos, & hoc lex vetus & humana faciunt tantum notificando quid fieri debeat, nam per legem cognitio peccati: sed Spiritus sanctus Christianam mentem inhabitans, non solum docet quid oporteat fieri, intellectum illuminando deagendis, sed etiam affectum inclinât ad rectè agendum: de vtroque enim est illud, Paraclitus autem Spiritus sanctus quem mittet pater in

2. C. 3.
Hier. 31

1. Jo. 6. et
30.

2. Epi.

1. Jo. 14.

nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæcunque dixerit vobis. Ad hæc, fides quæ per charitatem operatur, donum est; Spiritus sancti dicitur, est nobis Christianis pro vera lege, dum interius docet de agendis, iuxta illud, Vnctio docebit vos de omnibus: & inclinât affectum ad agendum, iuxta illud Pauli, Caritas Christi vrget nos. Denique in lege romana multa sunt sacramenta per Spiritum sanctum ordinata, per quæ sicut per quosdam aquæ ductus, gratia Dei, merito passionis Christi, deriuatur ad nos. Quod sanè non fuit olim, tempore legis veteris, quæ in ceremonijs non viuificantibus, ferè tota erat posita. Nec refert quod circuncisio Abraham, ante legem, tradita, culpam originale deleret eam suscipienti: quia hoc non erat virtute ipsius circuncisionis, sed fidei ad circuncisionem applicatæ. Nullum enim sacramentum veteris legis, iuxta D. Tho. ex opere operato gratiam conferebat, sicut nostra conferunt sacramenta. Nec fuit aliquod sacramentum, per quod gratia habita augetur, aut amissa recuperaretur, aut contra carnem infestantem spiritum, preberetur. Non negamus tamen quod eadem fidei applicatio, etiam nunc est necessaria ad sacramenta nouæ legis, sicut fuit olim ad vetera, vt illius merito conferatur nobis gratia, sicut conferebatur antiquis: nam sine fide, ait Paulus, impossibile est placere Deo. Verum est hoc. At verò, præter gratiam, quæ fidei merito confertur, est & gratia quæ virtute sacramenti impenditur, quæ proinde sacramentalis merito dici potest. Sacramenta autem vetera, erant protestationes fidei Christi venturi, ideo non ex se, sed ex fide quæ protestabantur, gratiam conferebant. Sed sacramenta nouæ legis, & sunt protestationes fidei Christi iam passi, & sunt instrumenta passionis eius, & veluti canales per quos sanguis Christi permeans, spiritualem nobis gratiam subministrat. Suscipienti enim Eucharistiâ spiritaliter simul & sacramentaliter, plus gratiæ contingit, quàm ei qui spiritaliter tantum comunicat. Et contrito

Gal. 5.

1. Jo. 2.

2. C. 5.

Tho.

Heb. 11.

& confesso, plusquam contrito solum, propter gratiam quæ ex vi sacramenti confertur.

His igitur de causis, lex Euangelica, non solum spiritalis, sed lex spiritus per excellentiam quoque dicitur. Et addit (*vita*) quia sicut spiritus naturalis facit vitam naturæ, ita spiritus diuinus facit vitam gratiæ, hoc est, vitam celestem & diuinam, qualis fuit vita ipsiusmet Pauli. Nam cum spiritus sit qui viuificat, ipse viuificauit Paulum, qui dicebat, Viuo ego, iam non ego. Nam ex Saulo turbulento, fecit Paulum gratiæ & mansuetum, humilem & quietum, sapientem valde atque diuinum, vas electum dulcissimi sui nominis, quod vtique per vniuersum portauit orbem, ostendens illud gentibus & Regibus, & filijs Israël. Raptusque cum esset, in principio suæ conuersionis, vsque ad tertium cælum & paradysum, audissetque ibi arcana verba quæ non licet homini loqui, iam deinceps cepit mundum contemnere, quæ propter amorem Christi, reputabat vt crucifixum, & bona illius tamquam stercorea, & in hac peregrinatione solo corpore constitutus, cogitatione & auditate in illa æterna patria conuersatus est, vt ipse fatebatur dicens, conuersatio nostra in cælis est.

1. Jo. 6.

5. IN CHRISTO IESU.) Hoc addit, quia Spiritus sanctus non datur, nisi his qui sunt in Christo Iesu. Nam quemadmodum spiritus naturalis, vt ait S. Tho. non peruenit ad membrum, quod non habet connexionem ad caput, ita Spiritus sanctus non peruenit ad hominem qui non est capiti Christo coniunctus: procedit enim Spiritus sanctus à Christo, sicut à Patre: est etiã Christus vita, & fons vitæ. Ergo qui manet in Christo, viuunt in ipso, & per ipsum, & habet spiritum Christi in seipso. Cognoscebat hoc beatus Paulus, cum ad verba proximè dicta addidit, Viuit verò in me Christus. Idem, an experimentum quæritis, eius qui in me loquitur Christus. Et beatus Euangelista Ioannes, In hoc scimus, inquit, quod ipse manet in nobis, quia de spiritu suo de-

dit nobis. Vides pie Lector quomodo tantorum Apostolorum testimonio, vita Christiana & spiritalis, sit signum certum habitationis & mansionis Christi in nobis, quinimo & ab ipso Domino, idem habemus testimonium, dum amicis suis promittit amorem Patris, visitationem vtriusque, atque eandem mansionem, dicens, Si quis diligit me, Pater meus diligit eum, & ad eum venimus, & mansionem apud eum facimus.

1. Jo. 14.

6. Liberavit me à lege peccati, & mortis.) Agnosce ò Christiane, à quo iugo, & onere, & à quo periculo, lex Christi sanctissima, & potentissima te liberauerit, nimirum à lege peccati & mortis. Ante professionem Euangelij, idest, ante baptismum, per quem hanc legem spiritus profitemur, eramus natura filij iræ, obnoxij seruituti peccati & mortis, horumque legibus in omnimodam perditionem ducebamur tamquam exæcati. Accedente autem lege spiritus quæ ignea est, peccatum & mors perierunt à facie eius, & sicut cæra fluit à facie ignis, sic decesserunt à nobis amentia nostræ Christianis factis. Homo verò infidelis, suum carnis appetitum habet pro lege, huic subiicitur & obtemperat præcipienti adulteria, furta, homicidia, mendacia, falsa testimonia, perioria, & alia huiusmodi flagitia. Comes legis peccati, est lex mortis. Nam qui talia agunt digni sunt morte, non solum temporali, sed etiam æterna, quæ est mors secunda, nec solum qui ea faciunt, sed & qui consentiunt facientibus. Has tamen leges destruxit lex spiritus vitæ, hauriens aquas de fontibus Saluatoris, hoc est, remedia salutifera multiformis gratiæ Dei ex septem Ecclesiæ sacramentis, quæ fontes dicuntur Saluatoris, dū per illa, aduersus carnis & peccati tyrannidem, & contra legem mortis, remedia salutis accipimus. In baptismo enim liberati sumus ab his legibus acerbis, vt iam non peccemus, si volumus, neque moriamur in æternū, morte scilicet secunda. Nam priori morti temporalis, omnes sumus obnoxij, cum spe

Tho.

Apos.
Rom. 8.

tamen certa resurgendi ad immortalitatem. Per quam legem? Per legem spiritus quæ hoc promittit omnibus in Christo morientibus. (*Lex igitur spiritus vitæ, liberauit me à lege peccati, & mortis.*) me qui per sacrum baptisma, membrum Christi sum factus, me qui Christianè viuo, & innocentiam vitæ cõseruo. Nam ad vomitum sicut canis reuertor, hoc est, ad vitam pristinam gẽtilitatis, si me iterum sub legibus peccati & mortis constituo. Sed nec ad hoc tamen remedium deesse potest in in sanctissima lege spiritus. Quoniam est pœnitentia, medicina relapsi aptissima, est Christus benignus Dominus, ad oñium mentis nostræ pulsans, cui, si quis appuerit ianuam cordis sui, intrabit ad eum, & cenabit cum illo, cenam nimirum admirabilis iocunditatis.

Attendant cuncti fideles ad legẽ quam semel professi sunt, & secundum eam agant, metientes per eam officia, & cuncta opera sua. Non est lex corporis, nõ carnis, non mundi, sed spiritus est lex. Vita igitur Christiani, non mundana, nec carnalis, nec corporalis debet esse, sed tota spiritualis. Nam quẽadmodũ qui amoris legi subiicitur, semper amare debet: sic, qui legem spiritus proficitur, debet semper spiritualiter viuere, ad spiritum, & ad bona spiritualia & cœlestia, cogitationes, verba, & opera cuncta referendo. Non enim contemplari debent Christiani quæ videntur, sed quæ non videntur, quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ non videntur æterna, inquit Paulus. Abeant ergo mundus & eius comites, animæ nostræ hostes acerrimi, abeant cum suis falsis promissis, & fœdis voluptatibus. Christianus enim homo, regnum Dei habet intra seipsum, cœlestium vtique gaudiorum vera iocunditate & lætitiã plenũ.

Apoc. Habet manna absconditum, quod nemo nouit, nisi qui accipit.

7. *NAM quod impossibile erat legi, in quo infirmatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in*

carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.) Assignat causas vnde lex spiritus, siue Euangelica obtinuit facultatem liberandi à lege peccati & mortis: hæ nimirum sunt, Christi incarnatio & passio, cuius instrumenta vitæ sunt septem Ecclesiæ sacramenta, per quæ, veluti per quosdam aqueductus, vt dictum est, profuit sanguis Christi, hoc est, virtus eius, & imperitur nobis auxilia cœlestia aduersus omne peccatum & legem eius. Hoc autem tanto bono carebat lex vetus & eius sacramenta, quia Christus nondũ erat natus, nec passus: effectus enim non possunt præcedere suam causam efficientem. Vnde ait, (*Nam quod impossibile erat legi*) scripta, (*in quo,*) idest, ea parte qua (*infirmabatur per carnem,*) idest, per carnis incurfiones & pugnas infestata, infirma & imbecillis reddebatur, & impediabatur ne præstare homo posset quod volebat, sed id quod volebat faceret. Hanc verò legis impossibilitatem, (*Deus*) sua infinita bonitate & providentia, impleuit (*mittens filium suum*) verum & consubstantialẽ, & licet ab omni prorsus peccati contagio alienum, tamen (*in similitudinem carnis peccati,*) idest, eadem indotum carne, qua ceteri peccatores indoti sũt. Communcem enim hominum naturam assumpsit, & inter peccatores, eum peccator versatus est, imo inter facinorosos, vt facinorosus crucifixus est. Atq; ita per filium suum, factum velut hostiam pro peccato, (*damnauit peccatum de peccato,*) idest, ex virtute passionis Christi & mortis, quæ peccatum dicitur, tũm propter similitudinem, tũm quia hostia pro peccato, in Scriptura peccatum dicitur, (*de peccato, inquam,*) idest, per passionem & mortem Christi, (*damnauit,*) idest, destruxit, expiauitq; quoad culpam, (*peccatum quod erat in carne*) nostra, quasi viuens, vel (*damnauit,*) idest, debilitauit (*peccatum,*) idest, fomitem peccati in carne nostra, (*vt iustificatio legis,*) idest, iustitiã quã lex promittebat, & quam ex lege aliqui sperabant, & quam lex per se conferre

non

non poterat, (*impleretur,*) idest, perficeretur (*in nobis,*) exiitentibus in Christo Iesu, & à gentibus sub eius sanctissima spiritus lege (*qui non secundum carnem ambulamus,*) idest, qui non secundum carnis desideria, concupiscentiæ adhærentes, neque in carnalibus veteris legis obseruantijs viuimus, (*sed secundum spiritum,*) scilicet ambulamus, idest, in veritate, & libertate spiritus, spiritualiter conuersamur, non sequentes concupiscentias carnis, sed instinctum spiritus sancti, quod propriè est secundũ spiritum ambulare.

8. *Quod impossibile erat legi.*) Non inquit legem fuisse malam, sed imbecillam, infirmamq; & inefficacem, & ad saluandum inuolidam, & hoc, non ratione ipsius legis, quæ de se bona & æqua erat & sancta, sed ratione carnis ei contradicentis. Vnde dicit.

9. *IN quo infirmabatur per carnem.*) Conuenit cum ea sententia, quam alibi dixit, Cum essemus in carne, passiones peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris. Itaq; lex per carnem, inuolidior: caro per legem, occasionaliter fortior reddebatur. Hinc nimirum proueniebat, quod lex non opem ferebat ad operandum quod præcipiebat, non solum quoad iustitiã apud Deum, ad quam nec in statu naturæ integræ, viribus naturæ sufficiebat homo, (cum iustificationis natura exuperet omnem sensum, & omnem virtutem creaturarum, vnde nisi per gratiam, hoc est, per singulare Dei auxilium, nemo potest iustificari apud Deum,) sed etiam quoad substantiam operum, ad quæ per donum illud originalis iustitiæ, sufficiebat quidem homo in statu innocentie, tamen in statu peccati, minimè potest etiam quoad substantiam operis, totam legem implere, ratione carnis contradicentis, & impediens.

10. *DEUS filium suum mittens, in similitudinem carnis peccati.*) Prouidentiam, auiditatem, & charitatem Dei, cir-

ca hominum salutem considera. Sic enĩ Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret: & non quidem vt-cunque dedit, sed (*in similitudinem carnis peccati,*) idest, indotum carne eiusdem secundum veritatem naturæ cum carne nostra peccato subdita, quauis esset eius caro benedicta, peccatoq; nimirum subdita, & ipse esset innocentie Pater.

11. *Filium suum.*) Non adoptiuum, sed naturalem, vnigenitum, eiusdemq; secum substantiæ significat, idcirco non creauit aut condidit, sed misit, idẽ inquit, (*mittens,*) nam qui secũ erat coeternus, eundem ad nos delegauit, non vt esset, vbi non fuerat, cum ipse impleret omnia, & sit super omnia, & in omnibus & vbique. In mundo enim *Ioan. 1.* erat, & mundus per ipsum factus est. Sed vt manifeste appareret, vbi inuisibili erat modo.

12. *Mittens.*) Duo significat, missio, primo quidem processionem, & hac ratione soli Patri conuenit Filium mittere, à quo & genitus est: sicuti Patri & Filio spiritum sanctum, qui ab utroq; spiratur, & procedit. Deinde, significat opus extrinsecum in termino, quod quidem effectus est DEI, ea ratione qua est in trinitate vnus. Vbi ergo dicit, quod Deus misit filium suum, nominatione Dei, Patrem intelligit, ad quem filius refertur.

13. *IN similitudinem carnis peccati.*) Hebraismus est, caro peccati, pro caro peccatrix, vel caro peccato obnoxia, sicuti vas electiõis, vas electum: filius perditionis, filius perditus: filij iræ, filij obnoxij iræ. Nec ait præcisè, (*in similitudinem carnis,*) nam verbum, non per similitudinem, sed verè caro factũ est, in qua & verè resurrexit, prout ipse etiam testatur dicens, Palpate & videte, *Lnc. 24.* spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Aduersus quam veritatem, exorta postmodum fuit, Manichæorum blasphemia, de Christi corpore phantastico: sed ait, (*in similitudinem*

dinem carnis peccati,) quod neque contraxit, nec fecit, nec nouit, nec inuētus est dolus in ore eius, veluti de Spiritu sancto conceptus, & sic in innocentia sua ingressus est mundum. Assumpsit autem vtrò carnem peccatrici similem, in eo quod erat passibilis sicut caro peccatorū. Nam verè infirmitates nostras portauit, langoresq; tulit, quos nos in poenam peccati necessariò patimur. Nā caro hominis ante peccatum, passioni subiecta non erat. Ad infinitam verò eius misericordiam pertinebat huiusmodi carnem, & non aliam assumere, quia, vt inquit Paulus, debuit per omnia fratribus assimilari, vt misericors fieret. *Heb. 2.* Quin & summam eius iustitiam vnā cum misericordia, debemus in Christo considerare. Cum enim potuisset incōprehensibilem misericordiae suae largitatem ostendere, dando veniam generi humano absque vilo actu perfectae satisfactionis, hoc tamen non fecit, quia non decebat Deum sic facere, idcirco assumpsit creatam naturam, vt ad iustum satisfaceret.

¶ Dici tamen non debet, vt quidā volunt, quod Christus venit sub specie carnis peccato obnoxia, nam in sacramento Altaris venit vtique sub specie panis, licet naturam panis ipse non assumat: at verò in mundum venit in similitudinem carnis peccati, quod quidem significat, veram eandemq; naturam assumpsisse, quae in nobis est peccatrix.

14. ET de peccato damnauit peccatum.) Coniunctio, et, redundare videtur in hoc loco, ablata enim illa, cōgruentius iunguntur haec verba cum praecedenti participio, (*mittens,*) ceterum sententia haec, emphasim habet, & repetitur ab Apostolo saepius alijs in locis, licet alijs *1. C. 5.* verbis, vt ibi, Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis Deus fecit peccatum. Et ibi, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Sumitur autem hic peccatum *lib. 3. c. 6* priori loco, iuxta meliorem Aug. expositionem, duas scilicet rationem, pro ipsa Christi humanitate, *ep. Pels.* & est expositio illius quod dixerat, (*in*

similitudinem carnis peccati,) vt (*de peccato,*) idem sit quod de eadem humanitate, peccatrici, simili (*damnauit peccatum,*) eo quod rerum similitudines, nominibus earundem rerum nuncupari solent, quarum sunt similitudines: sicuti Caesaris imago, Caesar nominatur, (*de peccato*) igitur, id est, de carne, seu per carnem quam induerat, speciem gerentem peccati.

¶ Est autem Apostoli animus, mirabilem Dei potentiam, atque inefabilem sapientiam vbique magnificare, proye facit in hoc loco, ostendens ordinem pulcherrimum, quem in mundi reparatione Deus serauerit, vtens remedij quae essent, quantum possibilitas ferret, morbis similia. Filius enim Dei carne nostra indutus, recepit in se veluti peccati personam, vt peccatum, peccati specie conuinceret, destrueret, & aboleret, factus hostia pro nostris cōmissis: atque ita moriens secundum carnem assumptam, mortem subegit quae nobis per carnis affectus, & legem carnalem dominabatur. Mirus profecto redemptionis ordo. Homo hominem redemit, carne saluauit carnem, mortem moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit.

15. Damnauit peccatum.) Rectum Dei iudicium aduersus peccatum consideremus, pulchrum quidem visu, & dignū auditu. Non enim solū robore & potentia deleuit Deus peccatum, sed a- *Chry.* quisissima iustitiae ratione ipsum inuadens exterminauit. Inobedientia nimirum Adae, in quo tota eius posteritas peccauit, cum ceteris culpis, quae ex hac radice pullularunt, in iudiciū Dei quasi aduēta, comparataq; ad obedientiam Christi, per quam Patri bene cōplacuit, sicut ille displicuit per illam, quasi lata sententia, Deus peccatum damnauit, & cum eo princeps mundi huius eiectus est foras, vt iam nullum principatum habeat in orbe. Christus verò, merito crucis suae, omnia traxit ad seipsum, vt essent sua, licet iure naturali iam erant sua, vt potē per quem facta sunt omnia. Et de hoc quidē iure, meri-

meritorio sumendum est illud, quod post resurrectionem suam dixit, Data est mihi omnis potestas in caelo & in terra. Et illud, Postula à me, scilicet, merito passionis tuae, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, &c. de iure naturali, est illud, Tui sunt caeli, & tua est terra, &c. Itaque Deus ad quem summa pertinet autoritas, & quatenus vnus est in trinitate, nam opera trinitatis indiuisa sunt extrā, licet Patri tribuatur omnipotentia, (*damnauit peccatum,*) per Christi meritum, qui secundū quod homo, mortalis erat, ac proinde competit illi meritum. Nam Deus, nisi in natura creata, mereri non potest, sicut nec pari. Vtrumque ergo inuenitur in hoc pulcherrimo iudicio, & summa autoritas in Deo, & summum meritum in homine. At verò, nomine causae, pariter accipitur effectus. Nam sicut dāratio in reo, est causa suspendij: ita eū inquit Paulus, (*damnauit,*) ineligit quod damnatum interemit peccatum, determinatq; illud quod culpam, sed debilitauit quod fomitem carnis, quem non profus extinxit, sed partim reliquit ad exercitationem virtutis, nam virtus, ait Dominus, in infirmitate perficitur.

16. IN carne.) Expositio est illius quod dixit (*de peccato,*) vt si queras, quomodo modo, o diuine Apostole, Deus de peccato damnauit peccatum, quid tibi vis dicere, de peccato? Et ipse respondeat, (*de peccato,*) id est, in carne, quam propter similitudinem quam habet ad carnem nostram peccatricem, peccatum dico. Quodrat cum expositione Aug. qui propter eandem rationem, Christi humanitatē vocauit peccatum. Apostolus verò sumit partem pro toto, scilicet, carnem pro humanitate. In Christi igitur carne benedicta, paratum est hoc horribile iudicium, ibi percussam & occisum est peccatum, ibi interfectae sunt inimicitiae, quae scilicet erant inter Deū & hominem, vt inquit *Eph. 2.* ad Ephes. Paulus. Vel (*in carne*) scilicet, nostra, debilitauit &c. vt supra expositum est. Ante mortem enim Christi,

validissimus erat fomes ad perpetrandum mala, nunc verò imbecillus est valde, & nobis inuitis nihil omnino potest.

17. UT iustificatio legis impletur in nobis.) Sicuti nux sub cortice nucleum, continebat lex Moyfi iustificationem, quae est bonitas hominis apud Deum, & puritas quaedam animi absque peccato. Hanc autem, repugnante carnali consuetudine, praestare non potuit lex, (cuius contrarium falsò sibi persuadebant Iudaei) Christus verò, omne absolutit impedimentum, vt faciliò qui vellet, gratia sua possit iustificari, dum peccatorum dānauit de peccato, hoc est, postquam homo & pro hominibus mortuus est. Fructus enim incarnationis & passionis Christi, est nostra iustificatio, quae per nouam legem impenditur nobis. Et signanter dicit, (*perficeretur*) vt excellentiam Euangelij supra legem ostenderet. Nam in Epistola ad Hebraeos dicit, quod nihil ad perfectum addoxit lex: de Euangelio autē iam dixit, quod lex spiritus vitae, liberauit me à lege peccati & mortis. *Heb. 2.*

18. QUI non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus.) Non satis est ad veram iustitiam obtinendam, legem spiritus profiteri, nisi spiritualiter viuas. Non satis est ad salutē, Christianum modo dici, nisi Christianam vitam agas. Ille verò est iustus, qui non iuxta legis literam, Iudaeorum more, sed iuxta spiritum legis viuit, velut in Christo renatus. Ille denique saluus erit, qui exemplo Christi, carnem suam crucifixerit & mortificauerit cum vitijs & concupiscentijs. Ecce vides quā longe distent inter se lex vetus & noua, Iudaei & Christiani: illa per occasionem gignebat iram, haec iustitiam veram: in illis umbra quaedam iustitiae delinosa fuit, in his vera perfectaq; pietas absoluta est, per Iesum Christum dominum nostrum.

19. QUI enim secundum carnem sunt, quae carnis sunt spiritus: qui verò secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sancti.

Studia humana declarant manifestè qualis vnusquisq; homo sit. Nam homo, vt ait Hiero. ex spiritu & carne cõstructus est: quando carnalia agit, totus caro dicitur: quando spiritualia, totus spiritus appellatur. Vnaquæq; enim substantia, cum eadem alteram in suã ditionem erigit, & vim quodammodo propriam, & nomen amittit, nam singularæ cognata sibi, & vicina desiderant, hæc Hiero. Cum igitur Paulus dixisset justificationem legis pertinere ad Christianos qui ambulant secundum spiritum, & non secundum carnem, ponit nunc signa vtriusq; vitæ, carnalis scilicet & spiritualis, dicens, (*qui enim secundum carnem sunt,*) idest, carnales homines, (*qua carnis sunt sapienter,*) idest, carnalia sunt illis cordi, & sectantur, quales sunt qui in veteri Iudaismo adhuc perseverant. (*qui verò secundum spiritum,*) idest, spirituales (*sunt*) quæ sunt spiritus (*sentiunt,*) idest, amant, neglectisque his quæ ad carnem pertinent, ad ea quæ sunt spiritus, affectu rapiuntur: nam talia cuique curæ sunt, qualis est ipse. Huiusmodi sunt qui Christo per baptismum inſiti, seruant fidem & charitatem ipsius. Apud D. Tho. sapere quæ sunt carnis, est aprobare & iudicare bonâ esse quæ sunt secundum carnem, in quo sensu accipitur illud, Non sapiis quæ Dei sunt, sed quæ hominũ. Et illud, Sapientes sunt, vt facerent mala. Sentire autem quæ sunt spiritus, est habere rectum sensum in spiritualibus, vnde qui Spiritum sanctum habent ducent, rectè quidem sentiunt de veris bonis spiritualibus cœlestibus & æternis. Nam iuxta Philosophum, qualis vnusquisque est, talis finis videtur ei. Ergo, ille, cuius animus indutus est habitu malitiæ, vel bonitatis existimat de fine, secundum exigentiam illius habitus.

20. *NAM prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax.* Quod dixerat sapere secundum carnem, dicit nunc prudentiam carnis: & quod dixerat sentire ea quæ sunt spiritus, vocat nunc prudentiam spiritus. Hæc longe inter se distant, diuersorum enim ef-

fectuum sunt causæ. (*Nam prudentia carnis mors est,*) idest, causa mortis. (*prudentia autem spiritus, vita & pax.*) idest, causa vitæ & pacis, vbi nomen effectus tribuitur causæ, eo loquendi modo, quo dicimus linguam Latinam, non membrum oris, sed orationem eius: & concupiscentiam dicimus peccatum, & peccatum mortem, sic prudentia carnis dicitur mors, quia est causa mortis. Et cum sentire secundum spiritum, sic operari opera vitæ, & hoc sit prudentia spiritus, sit, vt prudentia spiritus, sit vita & pax, idest, causa vitæ & pacis. Nō autem dicit, caro, mors: sed prudentia carnis, idest, astutia, vel versutia, quæ alibi Paulus vocat stultitiã apud Deũ, qualis est, vt ait Hiero. malo vicem referre: talis ergo prudentia mortem parit, scilicet æternam, transgrediendo præceptum. Prudentia verò spiritus, in præfenti pacem habet non reddendo vicẽ, & vitam in futuro.

¶ Prudentia, vt ait Hiero. à providendo dicta est, & est, iuxta Philosophum, recta ratio rerum agibiliũ, quod ideo nomen, propriè competit prudentiæ spiritus: sed per translationem, etiam Astutia vel versutia dicitur prudentia. Est autem veræ prudentiæ triplex numerus, nempe, vt supposita recta intentione finis, qui est sicut principium in agendis: quod necessariò supponit prudentia, sicut & ratio speculatiua præsupponit principia ex quibus demonstrat: Supposito itaque fine, rectè & solerter cõsultat de agendis: deinde, rectè iudicat de consultis, eligens quod melius est: quo electo, citò & constanter præcipit quæ agenda sunt. Vnde Proverbium elegantissimum, *Festina lente*. Lentè quidem in consilio, festina in imperio. Qua sententia vti deberent cuncti mortales, illi maxime, qui curam gerunt administrandæ Reipub. Rectam autem finis intentionem, virtutes aliæ morales, quæ sunt in affectu, faciunt. Temperatus enim proponit temperatè vivere, & fortis strenuè agere, & iustus iustè. Prudentia verò circa media versatur, vnde colligit Arist. veram prudentiam

tiam habere cõnexionem cum omnibus virtutibus. Nam qui non est bene affectus circa fines omnium virtutum, nequit de illis rectum ferre iudicium, atque ad eò neque prudentia vigere. Prudentia tamen carnis supposito pro fine, carnis delectabile, consiliatur, iudicat, & præcipit ea quæ ad hunc finem pertinent: vnde (*talis prudentia est mors,*) idest, causa mortis æternæ, nam qui seminatur in carne, inquit Paulus, de carne & metet corruptionem. Prudentia verò spiritus, supposito fine spirituali, pari modo, consiliatur, iudicat & præcipit, quæ ad talem finem spectant, vnde ipsa est causa vitæ gratiæ & gloriæ. Nam qui seminatur in spiritu, ait idem Apostolus, de spiritu & metet vitam æternam. Et est causa pacis, contra homines sensuales, qui arbitrantur suis expletis desiderijs, pace frui, iustos autem calamitatibus huius mundi atritos, & persecutionibus oppressos, illa carere, cum tamen contra, se res habeat. Est quidè pax vera, fructus optimus spiritus, iuxta illud, Fructus autem spiritus, charitatis, gaudium, pax: quo fructu omnes & soli amici Dei fruuntur, iuxta illud Psal. Pax multa diligētibus legem tuã. Et quoniam pax sit opus etiam iustitiæ, tamquam remouentis impedimenta pacis, & sit quoque effectus prudentiæ, tamquam diligentis affectus nostros in viam pacis, est tamen proprius effectus charitatis, vt ex autoritate præalegata constat.

21. *Quoniam sapientia carnis, inimica est Deo: Legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.* Ostendit quod prudentia carnis est mors, tali ratione: quod Deo inimicum est, mortis est causa, eo quod Deus sit vita nostra, (quo pertinet illa Evangelij sententia, verũ tamen inimicos illos, qui noluerit me regnare supra se, adducite huc, & interficite ante me.) Sed (*prudentia carnis inimica est Deo,*) eo quod (*Legi Dei non est subiecta,*) quia (*nec potest,*) ergo est causa mortis.

¶ Sapiens simpliciter, vt ait D. Tho. di-

citur ille qui cognoscit altissimam causam, ex qua dependent omnia: causa autem omnium suprema est Deus, vnde sapientia simpliciter, est cognitio diuinarum rerum, vt docet August. de in li. de qua Apostolus in priori ad Corinthios Epistola, Sapientiam, inquit, loquimur inter perfectos. Sapiens autem in vnoquoque genere dicitur, qui cognoscit altissimam causam illius generis: sicut in arte ædificatoria dicitur sapiens, nō ille qui scit dolare ligna & lapides, sed ille qui concipit & disponit convenientem formam domus: quoniam ex hoc pendet totum ædificium. Vnde Apostolus de rebus fidei loquens, vt sapiens, inquit, architectus fundamentum posuit. Sapiens igitur in rebus humanis dicitur, qui bonam æstimationem habet de fine humanæ vitæ, secundum hoc ordinat totam humanam vitam, quod pertinet ad prudentiam, ideoque & prudentia, quædam est practica sapientia, iuxta illud Proverbij, Sapientia, est viro prudentia. Et pari ratione prudentia carnis, & sapientia carnis, idè sunt: quæ quidem Deo inimica hinc dicitur ab Apostolo, propterea quod contra legem Dei inclinatur, & agit: iuxta illud Beati Iob, Currit aduersus Deũ crecto collo. Vnde, & à beato Apostolo Iacob, terrena, animalis, diabolica, merito appellatur talis Sapientia.

22. *LEGI enim DEI non est subiecta.* Nemo potest Deum odio habere, cum sit ipse summum bonum, & ipsa essentia bonitatis: in eo autem, odio habetur Deus à peccatore, quod aduersatur suæ voluntati, nimirum per præceptũ diuinæ legis: sicut adulter, odit Deũ, in quantum odit hoc præceptum, non moechaberis, & sic omnes peccatores in quantum nolunt subijci legi DEI, sunt inimici Dei: ex quo manifestum relinquitur, quod (*prudentia, vel sapientia carnis, sit inimica Deo, quia non est subiecta Legi Dei.*) Et hoc, quia ea quæ cõtra legem Dei sunt quærit, siue quia per carnales obseruantias, à liberitate legis Euangelicæ auocat, & impedimentum illi præstat. Et nō solum legi Dei non

Hiero.

Aug. T. 34.

Gal. 6.

Hiero.

Hiero. 6. Eth.

Tho.

Mat. 16.

in li. de doc. chr.

1. C. 3.

Prou. 20.

Iob. 15.

Jac. 5.

Philos. tiam

non est subiecta, sed nec ei subijci potest. Vnde ait.

23. *NEC enim potest.*) Prudentia carnis, ut ex supradictis constat, vitium est quodam: quoniam autem homo qui subiectus est vitio, possit liberari à vitio, & subijci Deo: tamen ipsum vitium Deo subijci non potest, cum ipsum vitium sit auersio à Deo, vel à lege Dei. Veluti ille qui niger est, potest fieri albus, sed ipsa nigredo nunquam potest fieri alba. Et ille qui frigescit, potest calefieri, ipsum tamen frigus non potest in calorem mutari: ad quem sensum est illud Evangelij, Non potest arbor mala, fructus bonos facere. Vnde constat, quod non faciunt hæc verba pro Manichæis, asserentibus naturam carnis non esse à Deo, cum sit inimica Deo, nec possit Deo subijci. Non enim agit Apostolus in hoc loco, de carne ista quæ creatura Dei est, sed de prudentia carnis, quæ est vitium hominis, ut dictum est. Nec faciunt pro Lutheranis contendentibus omnem concupiscentiam motum etiam naturalem, peccatum esse. Non enim per prudentiam carnis, nudum concupiscentiam motum, & ineliberatum, & absque voluntate, sed rem deliberatam, volitam & assentitiam significat Apostolus, prout ipsum prudentiam nomen satis præfert. In quo quidem motu, non potest deesse culpa, vel mortalitas, si adsit consensus voluntatis: vel venialis, si fuerit negligentia, vel mora in illum reprimendo. Atque hoc modo non potest subijci legi Dei prudentia carnis, nam est vitium & peccatum legi Dei contrarium, ut dictum est. Neque verò si pro puro concupiscentiam motu sumeretur, esset subiecta legi Dei, dum in hac vita insurgit & præliatur aduersus spiritum, qui superte natura conformis est in omnibus legi Dei. Et notandum, quod propriè inimicitia carnis prudentiam, non geritur cum lege Dei, sed cum Deo per legem Dei, propterea, inquit, *inimica est Deo, quia legi Dei non est subiecta*: nam qui cum Deo non est, contra Deum est.

Tho.

24. *QUI autem in carne sunt, Deo placere non possunt.*) Quod dixerat in abstracto de prudentia carnis, quæ Deo est inimica, dicit nunc in concreto de prudentibus carnalibus, qui Deo placere non possunt. Et quid peius, & infelicius, quam Deo non placere? Quid refert placere hominibus & tibi, si Deo vero & optimo non placeas? Et quid prodest homini si totum mundum lucretur, animam verò suam detrimentum patiat? Qui igitur (*in carne sunt*.) idest, prudentes carnales, qui in carne conuersantur, carnalia sectantes desideria (*Deo nequeunt placere*.) donec sic carni adhaerint. Possunt quoque verba hæc dirigi ad Iudæos obstinatos nolentes credere Evangelio Dei, quibus ostendit quantum incommodi & periculi ex tali obstinatione proveniat illis. Nam qui literarum legis adhuc nituntur, qui Mosaicam legem iuxta carnalem intelligentiam mordicus tenent, carnalibus adhuc fidendo observantijs, neque placent Deo, neque placere possunt, nisi contempta carne, ad spiritum desciscant. Urgeant quantumlibet Iudæi Neomenias & Sabbata, non assequitur quod sibi promittunt, nisi Deum habeant propitium, per Evangelicæ legis puram observationem.

25. *VOS autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitet in vobis.*) Sermonem vertit ad Christianos, quorum est carnis curam non facere in desiderijs, sed pro spiritu salute assidue laborare: & quemadmodum non sibi conueniunt, neque in vna sede morantur munditia & immunditia, sic Spiritus sanctus non potest simul habitare cum peccatore. Hic enim immundus est & impurus, ille verò sors est totius puritatis. Vnde ait, (*vos*) ò Christiani, (*in carne non estis*.) idest, carnales non estis, habentes commercium cum vitijs & concupiscentijs, quasi secundum carnem viuentes. Vel (*in carne*.) idest, cum lege carnali, seruantes adhuc ceremonias ad carnem spectantes, (*sed in spiritu*.) idest, spirituales estis, (*sicut*

men

men spiritus Dei habitat in vobis.) idest, si ita viuitis, ut spiritus Dei dignetur habitator esse pectoris vestri. Domus absque habitatore, deserta dicitur, non tamen desunt in ea mures, araneæ, murtæ; alia immunditia, citiusque ita corruit & perditur: sic & Christianus homo sine spiritu Dei, habitaculum demoniorum est, quousque in profundum per illos & cum illis demergatur abissi. Nam licet in baptismo spiritum sanctum recipiat Christianus, potest tamen contingere, ut receptum amittat, scilicet propter aliquod commissum, nam de ipso dicitur, quod corripitur à superueniente iniquitate. Qui igitur nihil aliud quam baptizatus est, adhuc ad carnem pertinet, nisi spiritum combibat Christi, & spiritu illius astat. Habitat autem hic spiritus diuinus in nobis non quidem per se, sed per charitatem, quæ est proprius effectus illius. Vnde per charitatem constituitur verus & perfectus Christianus, quem regiam & diuinam domum, palatiumque cæleste propter talem in eo habitatorem, appellare oportet. Sic enim vocat Paulus veros ac perfectos Christianos, dicens, Templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis.

26. *SI quis spiritum Christi non habet, hic non est eius.*) Necessarium est habere spiritum Christi, ad hoc ut veram & perfectam, spirituales atque cælestem vitam habeamus. Nam spiritus, inquit Saluator, est qui viuificat. Et spiritu, non ceremonijs copulamur Christo, qui est vita nostra. Idcirco qui spiritu Christi vacat, à Christo, idest, à vita est alienus. Vnde dicit, (*Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius*.) nimirum ut viuam membrum. Est quidem eius creatura, veluti feræ sylvarum, iumentaque; in montibus & boues, non tamen spiritualiter, Deus est in illo: iuxta illud Saluatoris, Si quis diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Sed si Christi non est qui eius spiritu caret, cuius ergo est ille? Proculdubio mortis, perditionis,

& inferni est. Væ igitur illi qui spiritum Christi non habet. Manifestat etiam diuinitatem Christi his verbis Apostolus. Quod enim dixerat spiritum Dei, repetit dicens spiritum Christi: ut intelligamus quod Christus est verus Deus, & quod spiritus Dei, est vnus Patri cum filio, utpote qui aequaliter procedit, & ab utroque mittitur. Vtrumque enim ait Christus, & quem Pater mittet in nomine meo, & quem ego mittam vobis à Patre. In qua tamen verborum varietate, prioritas quadam originis dignoscitur, sanè quod à Patre, ut prius origine procedit filius, à quo & recepit ut & ab ipso vnà procedat spiritus sanctus. Mittitur autem spiritus sanctus à Christo, non solum quatenus Deus est, sed etiam quatenus homo, redemptor, ac sanctificator noster est. Non ea quidem ratione qua missio processionem dicit, nam spiritus sanctus non procedit à Christo in quantum homines sed ea ratione minus propriè, quæ respicit terminum in quo spiritus sanctus illud operator, quod nobis tribuitur per beneficium redemptionis. Nam licet propriè mitti non coepat nisi personæ, à qua, missa procedit, tamè largo modo concedit Aug. quod tota Trinitas misit filium, quia incarnatio fuit effectus totius Trinitatis, & sic spiritus sanctus misit filium. Pari ergo modo dici permittitur, quod Christus in quantum redemptor, cui secundum potestatem illi datam conuenit dare spiritum sanctum, iuxta illud, Data est mihi omnis potestas, accipite spiritum sanctum &c. mittat eum. Propterea inter alios illius sententiæ sensus, nempe, si non abiero Paraclitus non veniet ad vos, hic non est contemnendus, nimirum, quod erat valde congruus ut iret prius ipse Saluator in cælum, vnde quatenus redemptor, missurus erat spiritum sanctum, idcirco ait, Pater mittet in nomine meo, & ego mittam à Patre.

¶ SIGNA autem quibus dignosci potest, an spiritus sanctus sit alicuius humani pectoris habitator, sunt virtutes, & opera pietatis. Nam quemadmodum per

Aug.

per terræ fructus cognoscitur quælibet arbor, sic quilibet Christianus per ipsius opera. A fructibus enim eorum, inquit Saluator, cognoscetis eos. & Spiritus sanctus per virtutes, quoniam virtus est fructus bonus Spiritus sancti.

Galat.

Vnde Paulus, Fructus, inquit, Spiritus sunt, charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, &c.

27. *SI autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatū, spiritus vero vivit propter iustificationē.* Perinde est, quantum ad salutem nostram attinet, Spiritum Dei in nobis habitare, & spiritum Christi habere, & nos Christi esse, & Christum esse in nobis, qui habet vnum, habet & reliqua, non potest vnum sine alijs esse: utitur autem Apostolus tot loquendi modis, pro maiori explicatione fidei, & effectu eius. Ostendit itaque imprimis his verbis Apostolus, quid faciat in nobis Christi sancta societas. Quemadmodū enim ille semel pro peccatis mortuus est, spiritus autem in eo semper fuit vivax, cuius vita non fuit per mortem interrupta: sic ille qui in se Christum habet, semel ad Christi exemplar moriturus est (propter peccatum,) id est, in pœnam peccati: (spiritus vero,) id est, anima rationalis, (vivit,) vita spirituali, (propter iustificationem,) quæ est animæ vita, quam ex gratia Spiritus sancti, & Christi merito consequitur. Et hoc est quod dicit. (*Corpus quidem mortuum est,*) id est, necessitati mortis addictum, & obnoxium (propter peccatum) quod scilicet quantum ad pœnam adhuc manet in carne nostra (spiritus vero vivit) vitam scilicet spirituales & immortales, quia nō abrupitur per mortem temporalem, sed permanet in æternum.

Vel est sensus, quemadmodum oportet Christum pati, & ita intrare in gloriam suam, ita qui secum Christum habet, oportet, ut cum eo simul patiat in carne sua, sectando vestigia eius. Nā si compatimur, ut citò dicitur est, & conglorificabimur. Igitur qui Christum in se habet, (corpus quidem) non solum moritur, sed (mortuum est,) non vita

naturali, sed vita peccati, & mali operis, vnde ait (propter peccatum,) scilicet evitandum. Nam caro quæ cupiditatum lenocinijs ad mortifera sollicitabat, iam Christi favore, ferè omni peccati libidine caret, (& spiritus,) id est, melior pars nostri (vivit propter iustificationem,) videt, sollicitat, & inperu suo rapit ad ea quæ sunt honesta, & excelsa iustitiæ opera.

28. *QVOD si spiritus eius qui suscitavit Iesum à mortuis habitat in vobis, qui suscitavit Iesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis.* Quàm bonum est, & quàm iucundum adhærere tibi Domine Iesu, & in te vno omnem spem nostram collocare. Attende iterum pie Lector, quid efficiat in nobis, habitare Christum per fidem in cordibus nostris. Miram profecto conformitatem, quantum ad animam & corpus eius, parit nobis divina Christi societas. Viator enim cum Christo, non videbit mortem in æternū quantum ad animam, semel tamen videbit illam quantum ad corpus, sicut Christus. Spiritum sanctum secum etiā habent amatores Christi, à quo ut Deo, ipse procedit, estq; verus hominum custos, non solum hominum, sed & ossiū, & capillorum suorum, quorū nec vnus modo peribit cum omnes illos numeratos habeat, ut suo tempore, gloriam animæ impartiat illis, exultentq; Domino ossa humiliata, olim frigida, & putrida, foeda, atque deformia, nimioque labore dum viverent fatigata: iam verò per Christum pro quo laboraverūt, & obierunt, reformata, in meliorem sanitatem, pulchrioremque conspectum restituta, configurata nimirum corpori claritatis ipsius Domini, fulgentiaq; proinde sicut Sol, in regno Patris iustorum. Quæ quidem ad Christum conformitas, videtur finis ultimatus Dei omnipotentis circa suos prædestinatos. Nam quos præferibit, inquit Paulus, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui.

¶ Postquam igitur Apostolus docuit spiri-

spiritum Christi in vero Christiano vivere, etiam dum hic eius corpus moritur: sapienter protinus ratiocinatur alterum effectum eiusdem spiritus respectu corporis, videlicet. (*quod si spiritus Dei qui suscitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis,*) idem ipse, scilicet Deus, (*qui suscitavit Iesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem spiritum eius in vobis,*) id est, propter dignitatem quam habent nostra corpora, eo quod fuerunt receptacula Spiritus sancti.

Soto.

Ratio hæc procedit, ut ait quidam Doctor, apostitione eiusdem causæ ad positionem eiusdem effectus: qua argumentandi forma in prior ad Corinthios Epistola etiam usus est, dum ex resurrectione Christi, resurrectionem nostram ostendere conatur. Similiter facit in hoc loco, nam si spiritus Dei, Christum quantum hominem suscitavit à mortuis, ea nimirum ratione, quia semper vivit in illo, etiam dum mortale corpus gerebat, atque adeo effecit, ut per eiusdem mortem, nostra delerentur peccata. Igitur cum idem spiritus comunicetur nobis per gratiam tamquam membrum eiusdem Christi, eundem in nobis habeat effectum: sunt enim corpora, membraq; nostra, templum Spiritus sancti, ut docet Apostolus. Quare ut sibi ea dignum faciat æternum habitaculum, ea vita donabit illa, quæ nunquam sit amplius interitura.

i. C. 6.

i. C. 11.

29. *Vivificabit.* Omnes quidem resurgent homines, per Christum iudicem universalem bonorum & malorum, ad cuius tribunal oportet stare omnes: sed non omnes immutabuntur, scilicet de morte ad vitam, sed illi tantum, qui spiritus & mortis Christi participes fuerunt: hos quidem solos vivificabit spiritus Christi, cæteris in infernum relegatis. Infernus enim, mortis est perpetuatio. Ideo impij non vivificabuntur, sed potius æterna morte damnabuntur. Vnde & ipse met index, procedent, inquit, alij in resurrectionem vitæ, alij verò in resurrectionem iudicij.

30. *Mortalia corpora.* Non mortua, sed mortalia dicit corpora. Quoniam non solum ab actuali morte servabuntur, sed etiam à mortalitate, ne vllas scilicet deinceps mortis reliquias, putæ, passiones vel molestias sentiant. Hoc enim est liberari, non tantum à morte, sed à lege mortis, quæ propter peccatum adversus omnes fuit lata: nimirum, ut omnis homo moriatur semel. Nam per peccatum, ut dictum est, mors in hunc mundum intrauit. Vnde, eo modo, quo homo ante peccatum poterat non peccare, poterat & non mori. At verò post resurrectionem, corpora nostra erunt penitus immortalia, quoniam beati in patria, penitus peccare non poterunt.

31. *Propter inhabitantem.* Omnimodam & continuam in bonis mansionem Spiritus sancti dicit, iuxta Chrysostr. Chry. quorum corpora tanquam templum eiusdem Spiritus sancti, non pariter Deus interire, sed suo tempore resurabit illa, eo modo quo Iesum suscitavit à mortuis.

¶ Potest, & non ineptè applicari sententia hæc, etiam ad mores vitæ humanæ, dicendo, Si spiritus Dei, qui Iesum à mortuis excitavit, in vobis manet, non erit ociosus, vivida quædam & efficax res est spiritus, idem efficiet in vobis, iuxta captum vestrum, quod effecit in Christo. Pater suscitavit filium, nec finit eum denud mori: vos item à vitij, quæ vera mors est, revocabit in vitam, extinctis perveris cupiditatibus, idq; per spiritum eius, vitæ autorem, iam inhabitantem in vobis, à quo animæ procedit vita spiritualis, veluti corpori ab anima, vita procedit naturalis.

32. *ERGO debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus.* Rectè colligit ex dictis sententiam hanc. Cū enim dixisset quod per Spiritum sanctum multa bona nobis contingunt, & quod ex prudentia carnis sequitur mors, colligit nunc dicens, (*Ergo debitores sumus non carni, ut secundum carnem,*) id est, secundum desideria carnis (vivamus,

mus.) sed Spiritui sancto cui obnoxij sumus, & viuere & parere debemus, non carni, cui iam mortui sumus. Desimus enim debere carni, posteaquam idem esse cœpimus cum Christo. Absit igitur ut posthac (secundum carnem) ideit, ex libidine carnis (viuamus) quæ seruire potius debet spiritui. Exhortatur his verbis ad bonum vsum beneficiorum Dei, & ad gratitudinem pro eisde erga ipsum: Ut fecit in priori quam scripsit ad Corinthios dicens, Empti enim estis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore vestro. Potest quidem accipi sententia hæc, tum in particulari aduersus Romanos ex Iudaismo conuersos, contendentes legem Moysei vnâ cum Euangelio seruari debere: & tunc nomen carnis, pro litera legis carnaliter intellecta, vsurpatur: & nomen spiritus pro Euangelio, cui tantum debitorum sumus. Tum & in generali, aduersus omnes homines, operibus carnis deditos, & sic nomen carnis, pro affectibus & cupiditatibus carnis sumitur, ut expositum est.

33. Secundum carnem.) Moderamen est verbi præcedentis. Debitorum enim sumus carni in necessitate naturæ, alendo eam cibo & potu, vesteq; induendo, ægrotantiq; medicando: at verò, non debemus ei obsequi (secundum eam,) quod est, suis legibus viuere, desideriaq; sectari. Hoc verat hic Apostolus, & vbi dixit, carnis curam ne feceritis in desiderijs, hoc enim magnum crimē est, & magnam pœnā habet. Vnde ait.

34. Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini.) De morte culpæ in præfenti, & de morte damnationis in futuro, intelligitur. Vtraque enim mors carnalibus cōtingit hominibus, propterea quod Spiritus sanctus qui eos viuificabat, recessit ab eis. Scriptum est enim, Non permanfurum spiritum Domini in æternum in homine, quia caro est. Exhortaturq; simul his verbis Paulus, ad cauendam quandam periculofam securitatem eorum scil. qui tantum contenti nomine Christiano, de salute ani-

mæ prorsus obliuiscuntur. Toti in desicijs, toti in diuitijs, toti in condendis suorum stemmatum memorijs, cupientes supra omne nomen, celebrare nomen suū: porò de seculo futuro, deq; iudicio Dei, nullum verbum. Hi proculdubio ad mortem properant, & nisi citò conuertantur, & erubescant valde Psa. velociter, gladium suum vibrauit, Deus, arcum suum tetendit & parauit illum, & in eo parauit sagittas mortis contra eos. Quapropter, perseuerantia in virtute, & assidua Spiritus exercitacione opus est. Hoc enim cessante, languescit charitas, & animus in mortis periculo constituitur.

35. Si autem spiritu, facta carnis mortificaueritis, viuatis.) Mortificando carnem, viuat spiritus, & conuerso, vnde Paulus, cum infirmor, inquit, fortior sum. Omnino autem illam extinguere in hac vita, scil. quantum ad eius concupiscentiam, non est possibile. Quoniã vt inquit August. carnis concupiscentijs non consentire, magna laus est: omnino non habere, summa perfectio est. Hæc autem perfectio in altera vita futura est. Mortificatio verò huius vitæ, subito non contingit, sed paulatim, vt ait Orig. primo enim languescit caro inincipiētibus. Deinde, tabescit in proficientibus: postremò, mortificatur in perfectis. Hoc autem fit cōtrarijs operibus. Nam per charitatem, mortificatur odium. Tristitia seculi, per gaudiū cœli. Discordia, per pacem. Et omne denique vitium, per virtutem contrariam. Opera tamen praua mortificari nequeunt, nisi mortificentur membra, quæ sunt arma iniquitatis, vnde Paulus, Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram. Et idem, Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerūt cum vitijs & concupiscentijs. Et ne hoc Romani suis vitibus ascriberent, non ait simpliciter, si mortificaueritis sed (si spiritu) vobis diuinitus collato (opera carnis,) quæ vobis natua sunt & propria, (mortificaueritis.)

36. Quicumque enim spiritum Dei agnauerit,

sur, h sunt filij Dei.) Manifesta est immortalitas, & gloria virorum spirituum. Si enim pater est immortalis & gloriosus, filij quoque erunt similiter immortales & gloriosi. Nam qualis est Pater, talis est & Filius, sed Deus est immortalis & gloriosus, ergo & Filij eius. (Qui autem spiritum Dei aguntur,) idest, viri spirituales, qui reguntur, & manuducuntur à Spiritu sancto (sunt filij Dei,) ergo viri spirituales sunt animo immortales & gloriosi, vita scil. gratiæ Dei. Nam de vita naturali non fit nunc sermo, (manifestum est, animam rationalem esse immortalem) sed de vita verè Christiana, quæ est illa testimonij conscientia beati Pauli gloria, & illa beata Mariæ Magdalene optima pars, quæ non auferetur ab ea. Ille enim charitatis amor, qui sanctarum est vita animarum, per mortem quidē corporalem non fuit ablatum ab eis, sed tunc igne flammescit magis in patria, videntes & tenentes quæ diligit animarum, cuius pulchritudinem, Sol & Luna mirantur.

37. Spiritum Dei aguntur.) Christianorum dux bonus, spiritus Dei est, qui fideliter nos ducit in terram rectam, in terram fructiferam & spatiosam, suæ tem lac & mel, in terram inlicitam, cuius campi vndique pleni sunt odore & amenitate præclara, quorum floribus, nec rose nec lilia defunt. In urbem celestem, cuius ciues miro sont amore conglutinati, inter quos nullus est paupertatis metus, nulla ægritudinis imbecillitas. Nulla læsio, nulla ira, nulla prorsus inuidia. Cupiditas nulla, nullum cibi desiderium, honoris aut potestatis ambitio nulla. Nullus ibi diaboli metus, insidia demonum nulla, terror gehennæ procul. Mors ibi, neque corporis, neque anime erit, sed immortalitatis munere vita iucunda. Tranquilla sunt ibi omnia & quietæ, huius splendor, tanto clarior solis splendore, quanto felicitior. Quia ciuitas illa, vt legitur, non egebit lumine solis, sed Dominus omnipotens illuminabit eam, & lucerna eius est agnus: vbi Sancti fulgebūt

vt stella ad perpetuas æternitates, & sicut splendor firmamenti, qui ad iustitiam erudiunt multos. Quapropter Dani. nox ibi nulla, nullæ tenebræ, concursus nubium nullus, nec frigidis ardoresq; asperitas vlla: sed talis erit quædam retum temperies, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, nisi illorum qui ea perfrui digni inueniuntur, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ. Nō est senectus ibi, nec senectutis miseria, dū omnes occurrunt in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Super hæc omnia est, confociari Angelorum & Archangelorum cœtibus, Thronis etiam & Dominationibus, Principatibus & Potestatibus, omniumq; cœlestium supernarum virtutum contubernijs perfrui. Inter quos est iucundissimum intueri paradisi Præpositum Michaelem, animarum suauissimū susceptorem, populi Dei fidelissimum adiutorem, Draconisq; infernalis robustissimum expugnatorem, splendidissimum sideribus micantem. Ad hæc sunt agmina Sanctorum præclarissima, Patriarcharum sive fulgentia, Prophetarum spe latantia, Apostolorum in duodecim tribubus Israel orbem iudicantia, martyrum purpureis victoriæ coronis læticia. Virginum quoque choros candentia ferta gestantes, gratissimū erit inspicere. De Regina autem huius beatissimæ ciuitatis, quæ super choros Angelorum exaltata residet, amicta nimium Sole, & Luna sub pedibus eius, dicere vox nulla sufficit. Effugit enim omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illaq; maiestas. Sed vltra hanc tamē & omnem Sanctorum gloriam, est Regis, huius Regine filij sacratissimi, inestimabilem aspicere conspectum, & splendore maiestatis eius irradiari. Si enim quotidie, vt inquit beatus Aug. oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam paruo tempore tolerare, vt Christum videre digni possemus in gloria venientem, & Sanctorum eius numero sociari: nonne erat dignum pati

pati omne quod triste est, vt tanti boni, tantæq; gloriæ participes haberemur? Hæcenus Aug. cuius ferè sunt omnia verba hæc. Ad tantam itaque felicitatem manducit nos, vt diximus spiritus Christi, non quidem coactè, vt Lutherani fingunt contra libertatem arbitrii nostri: sic enim interpretantur verbum hoc, (*aguntur*.) idest, coguntur, & compelluntur, vt fanatici agitantur furore, & pecudes stimulo, quod est dictum ipsorum proprium: sed liberè, modo nostro humano. Attingit enim à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, nimirum, iuxta vnuscuiusque naturam, bruta quidem animalia, naturaliter, hoc est, imposita necessitate mouet illa Deus: homines verò qui liberi sunt, liberè, & benignè, dum primò pulsat ad ostiū peccatoris nostri, vt ei aperire consentiamus: deinde, vocat & veluti precatur, vt secū, & ad se veniamus, & tandem allicit, & fouet, gallinæ instar congregatis pullos suos sub alas. Nec sunt tamè huic sententiæ contraria verba illa Prophetæ dicentis, Cum venerit quasi fluius violentus, quem spiritus Dei cogit. Et Saluator etiam, Nemo, inquit, venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Hæc enim, & similia, vim amoris, & præuentionem Spiritus sancti designant, absq; detrimento humanæ libertatis.

38. *HI sunt Filij DEI.*) Quemadmodum filij carnales per semen carnale, à patre carnali procedens generantur, sic & filij spirituales per semen spirituale à Patre procedens generantur, semen autem spirituale, quod à Patre cœlesti procedit est Spiritus sanctus, vt ait D. Thom. Per hoc igitur semen benedictum, aliqui homines in filios Dei generantur. Ad quod pertinet illud, Dedit eis potestatem filios Dei fieri, vsque ibi, sed ex Deo nati sunt. Itè 2. Io. 3. & illud: Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen Dei, manet in eo.

39. *NON enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis*

spiritum adoptionis filiorum.) Ex distinctione donorum Spiritus sancti, ostendit, eos qui eundem habent ducem, esse filios Dei. Pro cuius intellectu, est valde notandum: quod triplex est timor, nempe mundanus, seruilis, & filialis. Timor mundanus est, quo quis timet aliquid mali ab aliquo homine temporali, qui vtique timor humanus, vel mundanus, non est à Spiritu sancto, cū sit turpis, vituperabilis, & prohibitus, iuxta illud, Nolite timere eos qui occidunt corpus, &c. quasi dicat, nolite pauore mortis momentaneæ, in æternam mortem obrudi. Hoc timore occupantur qui metu temporalis incommodi, recedunt à Deo, dissimulantes peccata, veritatem iniuste detinentes, mendacio fauentes, adulatione gaudentes, bonū dicentes malum, & malum, bonū, propter aliquam propriam vtilitatem: turpes profectò sunt huiusmodi homines, & infames, & damnatione æterna dignissimi. Timor autem seruilis est, quo timetur mala pœnarum de manu Dei, qui vtique laudabilis est, & à Spiritu sancto, quantum ad hoc quod timet Deum, non autem quantum ad malū pœnæ, quā solum timet: sicut fides in formis, donum quidem est Dei, non tamen eius in formitas: vnde licet per hunc timorem aliquis bonum faciat, non tamen benè facit, quia non facit spontè, sed coactus metu pœnæ, quod propriè est seruorum, ideoq; iure dicitur seruilis timor, quia seruiliter facit operari. Cum enim serui Domino, natura coniuncti non sunt, metu continentur, maloq; adacti, funguntur officio. Tertius timor, est filialis, quo timetur malum culpæ, ea scilicet ratione qua est Dei offensa, & talis timor, germen est diuini amoris, vnde & filialis dicitur. Nam filij reuerentia est, vt patris, potius timeat offensionem, quam proprium supplicium, cuius contraria est conditio serui, respectu heri. Hic autem filialis timor, est duplex: nempe, initialis & perfectus: initialis est, qui simul cum metu futuræ culpæ, timet etiam pœnam præteritæ, & dicitur innitialis, quia solet esse in hominibus

bus in initio suæ conuersionis, de quo est illud Psal. Initium Sapientiæ, timor Domini, licet hæc autoritas de timore seruilis, possit quoque inteligi, sed diuersimodè. Seruilis enim timor, initium potest esse sapientiæ, veluti dispositio quædam antecedens gratiam, quatenus timore pœnæ abominatur nonnunquã aduersaturq; peccatum, iuxta illud, Timor Domini, expellit peccatum. Quapropter huiusmodi timor videtur non displicere Deo, cum ipse dicat, Quis det eos talem habere mentem, vt timeant me: quæ verba de illis qui sunt perditis moribus intelligenda sunt.

Initialis verò timor est initium Sapientiæ, veluti primus effectus gratiæ, qui cum charitate adolescit, perficiturq;: quare, nominatio illic Sapientiæ, non solum cognitionem Dei, sed & directiorem affectus comprehendit, quæ fit per gratiam.

Perfectus verò timor est, qui nihil aliud timet quàm à Deo separari, & dicitur heroicus, castus, & sanctus, qui permanet in seculo seculi. Dicitur etiam reuerentialis, & plenitudo Sapientiæ, quo etiam timore, Christus Dominus fuit plenus, vt inquit Isaias Propheta.

Vterque autem timor, perfectus scilicet & initialis, vt ait D. Tho. non distinguuntur contra amorem charitatis, quæ est causa vtriusque, sed solum timor pœnæ: quia sicut hic timor facit seruitutem, vt dictum est, ita amor charitatis, filiorum libertatem, quoniam facit voluntariè ad honorem Dei hominem operari, quod est propriè filiorum.

Ad Apostolum igitur venientes, dicendum, quod lex vetus dono Spiritus sancti data est, hoc est, speciali reuelatione & motione Dei (*in Spiritu*) tamen (*seruitutis*.) idest, per donum timoris seruilis, inducens ad mandata Dei seruanda; id quod perstreperantia illa tonitrua, micantia fulgura, ignisq; fumans, & densissima nubes designabant, & ita, vt inquit Apostolus, erat terribile quod videbatur: quibus perculsus populus veluti seruilis metu, se legem impleturū pollicitabatur. Lex autem Euangelica,

affatu diuini amoris nobis donata est, scriptaq; in mentibus: propterea, cum dixisset quod illi qui spiritu Dei aguntur sunt filij Dei, quod dicit propter Christianos qui piè viuunt in Christo, reddit nunc huius rei causam dicens, (*Non enim iterum*) in noua lege, sicut in veteri fuit, (*accepistis spiritum seruitutis in timore*) pœnarum, quem timorem Spiritus sanctus faciebat, (*sed accepistis spiritum*) scilicet charitatis, qui est (*adoptionis filiorum*.) idest, per quem adoptamur in filios Dei. Non quod sit alius & alius spiritus, idem enim qui alijs confert timorem seruilium quasi imperfectum, alijs prebet amorè, quasi quodam perfectum: Quamobrem beatus Apostolus in Epistola ad Gal. primum testamentum presignatum in filio ancillæ, ait in monte Sinai populum illum in seruitutem generasse, quæ est Agar: sed nouū datum esse in Hierusalem, quæ libera est mater nostra. Qui idcirco spiritus donatus est Christianæ familiæ, veluti ingenuis iam, & liberis, vt casto amorè flagrant, veluti igne illo Spiritus sancti in Pentecoste significatum est, post vehementem illū de cœlo sonitum, non quidem deterentem, vt antiquus olim, sed exitantem Apollolorum mentes & corda.

¶ Dicit non potest quod mundus aliquando prorsus caruerit filijs Dei, nūquam enim in aliqua lege tam naturæ, quàm scripturæ, siue implicita, siue explicita defuit in mundo fides viua, quæ sola, iusti, amici, filijq; Dei constituuntur homines. Abel, Enoch, Noe, Melchisedech, Iob, Abraham, & omnes eius posterij secundam spiritum, qui fuerunt, nisi liberi interternos? hoc est, filij Dei inter mundanos, vel filios hominum. Sic enim videtur discernere scriptura, inter spirituales, & carnales viros, Videntes, inquit, filij Dei, filias hominum quod essent pulchra, acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerant: Et illud Saluatoris, Quom dicitur homines esse filium hominis? D. Hiero. qui de filio hominis loquuntur, homines sunt. Hoc est, mundani, carnales,

nales, & sine fide. Qui verò diuinitatem eius intelligunt, scil. per fidem, nō homines, sed dij appellatur, quales erant Apostoli, ideō inquit, vos autem, scil. qui dij estis, vt exponit Hiero. quē me esse existimatis? Similiter dicendū est quōd etiam inter Christianos, nunc sub lege spiritus vitæ agentes, non pauci serui inueniuntur, quales sunt omnes illi qui fidem habent mortuā, hoc est, sine charitate, per quam illa operatur. In omni igitur tempore inuenti sunt in mundo, serui & liberi, siue filij peccatores & iusti: grati Deo, & ingrati: mortui, & viuentes: cœlestes & terreni homines.

AT verò Apostoli animus in hoc loco, est, duo nobis inter vtrāque legem patefacere discrimina. Alterum quod iam est sæpius repetitū, videlicet, quod lex vetus iubebat, & non iuuabat: ostendebat peccatum, & non conferebat gratiam ad euitandū illud, Nisi ea tantū quæ in circuncisione per fidem donabatur: itaque excusationem peccati prorsus auferebat, licet per se nihil auxiliij ad opera charitatis præstaret, idcirco tanquam seruos deterrebat illos. Noua autem lex, per viuam Christi mortem, & vitam ipsius vocem, perq; sacramentorum gratiam, ceu filios nos à more conciliauit. Alterum discrimen est, quōd quauis per fidem Christi in veteri lege, filij cōstituebantur multi, erant tamen illi vt paruuli, quemadmodum ad Galat. docet Paulus, nihil differentes à seruis, sub elementis mūdi, sub tutoribus & auctoribus, hæreditatis possessione cohibiti: non sic in Euangelio aperiante nobis regnum vt filijs iam adultis: qui vt amici iam cognoscimus multa cœli secreta, & vt filij aucter ad Patrē loquimur, quod vtique virtute legis, patres olim habere non potuerunt.

40. Spiritum adoptionis.) Non qualicumq; libertatem accipiunt Christiani dono Spiritus sancti, sed illam quæ eximia est, & sublimis, nempe filiorum Dei: O verè beata metamorphosis, o ingens vis amoris sanctæ legis Euan-

gelicæ, per quam serui mutantur in filios, terreni in cœlestes, homines in Deos. Est autem filij adoptio apud Latinos, idem quod apud Græcos filij positio, seu filij substitutio, quæ est quando ille qui non erat filius, instituitur & creatur filius, sicut ille qui non erat episcopus, assumitur in episcopum: est etiam secundum iuriconfultos, nepotum adoptio, illi videlicet qui legitimo filio succedunt. Adoptio itaque filiorum, est idem quod adoptio filialis. Hæc est duplex, humana scil. & diuina: hæc dicitur, quando per gratiam & bonitatem Dei, admittuntur homines ad æternæ beatitudinis hæreditatem: illa verò, quando voluntate humana admittitur aliquis ad aliquam terræ hæreditatem. Primum discrimen inter hos duos adoptionis modos est, quod homo adoptat extraneum, quia probum illum studiosumq; nouit: Deus nō sic, sed adoptando, bonos iustos, probosq; cōstituit, iuxta illud, Prædestinavit nos in adoptionem filiorum Dei, nimirum, absque vllis nostris præcedentibus meritis. Deinde, homo alienum sibi substituit in filium, ad suam ipsius splendendam, resciciendamq; orbitatem: Deus verò vt suam exuberantissimam abundantiam, quin & diuinitatem, ratione quadam nobis cōmunicet.

Christus dominus, non est adoptiuus, vel adoptatus, sed potius adoptator, cum sit naturalis ipse Dei filius, genitus quidem à Patre, sed non per spiritum sanctum, imò Spiritus sanctus spiratur ab illo, prius origine genito à solo patre: neque quatenus homo est, conceptusq; de Spiritu sancto, est filius adoptiuus: per gratiam enim vnionis factum est, vt homo Christus sit filius, non participatiuè, sed verè naturalis, atque adeo non factus est de non filio, filius: & quauis humanitas à verbo sit assumpta, non tamen propriè dicitur adoptata, cū adoptari, sit propriū suppositi, & filiatio, proprietates personalis. Cæteros verò adoptari in filios Dei, est illos quidem ad similitudinem & participationem naturalis filij Dei accer-

accerfiri, iuxta illud inferius dicendū, Prædestinavit nos conformes fieri imaginis filij sui.

41. IN quo clamamus Abba Pater.) Videte, inquit beatus Euangelista Ioannes, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Qualis autem Pater, talis est & Filius erga nos ipsos, eodem prorsus amore ardentem nos diligit. Non sic filij hominum non sic, nam si filius alicuius regis terreni, videret patrem suum, vnū quemlibet etiam de infima plebe, in proprium sibi assumere filium, & in eius regni, societatemq; vocare, non posset sanè, id æquo animo ferre, nimioq; dolore tactus vt alter Esau, & fratres, forsitan & patrem suum, odio haberet. Sed vnigenitus tamen Dei filius, non solum non inuidit nobis, sed etiam ipsemet fuit magni consilij Angelus qui venit vocare, non quidem iustos, sed peccatores ad poenitentiam. Et ne tanta ipsius maiestas terreret nos, factus est sicut vnus ex nobis, vt nos faceret sibi similes. Textus sicut Moyse faciem suam, hoc est, lucem suam inaccessibilem abscondit sub velo nostræ mortalitatis, quo posset in terris, videri, & cū hominibus conuersari, ipsosq; dulcedine sapientiæ suæ atrahere. Itaq; triginta tribus annis in negotio salutis nostræ consumptis, post multos labores, post immensa diuinæ largitatis suæ beneficia mundo exhibita, tandem proprio sanguine emit nobis hoc sublime nomen filiorum Dei. Vnde post consummatum opus redemptionis in die resurrectionis dixit Mariæ Magdalene, Vade ad fratres meos, & dic eis, ascēdo ad Patrem meum, & patrem vestrum. Quo etiam nomine suauissimo in fundēdis precibus vt vteremur, nos docuit dicens, Cum oratis, dicite Pater noster qui es in cœlis &c. cuius rei gratia spiritum suum nobis impertit: non enim auderemus hanc illi vocem opprobriare, nisi consideremus, nos illi per ipsius gratiam esse filios, & illum nobis patrem propitium, dum non coacti, sed spontè, ex Spiritu sancti natu viuimus.

Sapienter ergo sancta mater Ecclesia, in illa præfatiuncula, Præceptis, inquit, salutaribus moniti, & diuina institutione formati, audemus dicere, Pater noster qui es in cœlis, &c.

Vaticinavit olim Hieremias Prophe-
ta de hoc dulci loquendi modo, dicens, Patrem vocabis me: quod vtique de Christiano populo sumendum videretur, cuius non est timere cū seruis Iudæis, sed amare cum filijs Dei, Deum patrē suum, contemnereq; omnino exteriora temporalia, pro interioribus bonis, in quibus præcipuè, vera & perfecta est animi virtus. Nam iuxta sententiam Domini, regnum Dei intra nos est. Et cum spiritus sit Deus, eos qui adorant eum, in spiritu, & veritate oportet adorare. Et, Beati mūdo corde, &c. ad hæc, nihil nobis pollicitus, aut cōminatus est Christus temporaliam, sed omnia æterna, quò mentem nostram ad cœlestia raperet, ne metu, vt Hero, seruiremus ei, sed amore coleremus vt patrem. Econtra Iudæicus populus, totus erat in exterioribus positus, seruus quidem Deo, non tamen ex corde, filialiq; constantia, sed ad oculum tanquam seruus, idq; flagellorum vi coacti. Vnde Propheta, Quoties exacerbauerunt Deum in deserto, & in iram concitauerunt. Et cum occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum. Et dilexerunt eum in ore suo, & lingua sua mentiti sunt ei, cor autem eorum non erat reatum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento suo. Denique, bonis visibilibus, temporalibusq; promissis allekti, poenisq; presentibus conterriti, tanquam serui vix in officio, legisq; custodia continebantur. Sed in lege Euangelica, omnia sunt spiritualia, vt dictum est.

Hæc tamen quæ dicta sunt, in cōmuni intelligi debent: quoniam in particulari, vt dictum est, Sub omni lege inuenti sunt non pauci, tam ex seruis, quam ex liberis. Ante Christi enim legem, fuerunt plures filij Dei, qui seruebant Domino in lætitia, vltroq; fa-

Gal. 4.

Phil. 1.

Rom. 20.

Hier. 3.

Mat. 5.

Ps. 77.

T. 7.

Chry. ciebant quidquid Deo gratum esse sentiebant, licet illi, ut adnotavit Chryso-
stomus, nunquam iussi sunt. Deum pleno ore,
ut nos, appellare Patrem: nec etiam
libertas hæc filiorum, proveniebat illis
à lege Moyfi, nec à lege naturæ, sed à
fide Christi venturi. E converso, in po-
pulo Christiano, inveniuntur complu-
res serui, qui metu se abstinere à vitijs,
& quasi coacti funguntur officio: nec
id verò provenit ex Evangelio, quod
lex ignea est, filiosq; multos generans
virtute sacramentorum suorum: sed ex
prava carnis affectione, quæ suapte na-
tura inducit ad servitutem peccati. Ut-
cunq; se res habeat, omnis ille qui pa-
trem Deum vocat, filium eius se esse
profiteretur, debetq; ut ait Hiero. patri
in moribus similis inveniri, ne nomine
quoque in vacuò usurpato, maiori pec-
næ subiaceat.

42. IN quo clamamus. Quis expli-
care valeat magnitudinem clamoris,
quem Spiritus sanctus edit in filijs Dei,
non quidem voce tantum exteriori, sed
intimo cordis affectu, altissimoq; pe-
toris spiritu, ut clamavit Moyses pro
filijs Israel, cui semel, licet ore tacenti
dictum, est à Domino, Quid clamas ad
me? Et ut David in suis calamitati-
bus clamavit Ad Dominum cum tri-
bularetur, laborans in gemitu suo, la-
uans per singulas noctes lectum suum,
stratumq; suum rigans lacrimis suis.
Ita clamoribus laboravit, ut ipse fatea-
tur, fauces eius rancas factas, propter
nimiam clamandi assiduitatem. Et bea-
ta Maria Magdalena, dum lacrimis
suis tacens lauit dominicos pedes, &
capillis suis terfit, quibus clamoribus
eius animam benedictam clamasse exi-
stimas? Audi sententiam Domini di-
centis, Dimissa sunt ei peccata multa,
quoniam dilexit multum. Ex ingenti
amore, proculdubio ingens clamor pro-
ficiscitur. Vnde Sponsa in Cantibus, hu-
iusmodi clamoribus utebatur, dum fili-
as Hierusalem adiuraret, ut inuentum
Sponsum certiore facerent suæ imbe-
cillitatis & infirmitatis, nam ut ipsa fa-
tetur, amore languebat, propter absen-

tiam, scilicet dilecti sui sponsi. Huiusmodi
clamor est Deo valde gratus, penetrat
cælos, libenterq; offertur à sanctis An-
gelis Dño, à quo etiã benigne suscipi-
tur & exauditur. Vnde David, Ad Do-
minum, inquit, cum tribularetur clama-
ui, & exaudivit me. Et filij Israel, Clam-
averunt ad Dominum, cum tribula-
rentur, & exaudivit eos.

45. Abba, Pater. Hæc duo nomi-
na, etiam inveniuntur in Græco:
(*Abba*), Hebræis, & Syris: Græcis ve-
rò (*Pater*) Latinis, Pater dicitur. His
duobus nominibus, admonet Paulus,
ambos populos, quibus scribebat, Iu-
dæorum scilicet & gentium, per unum an-
gularem lapidem Iesum Christum, con-
glutinatos esse in unam Ecclesiam, atq;
adeò in eandem filiationem susceptos,
ut pari iure compellere possent unum
Deum Patrem. Duplici autem iure
dicitur Deus pater hominum, creatio-
nis scilicet & redemptionis. Per creatio-
nem dicitur pater omnium, tam fide-
lium, quam infidelium, iuxta illud, Nū-
quid non ipse est pater tuus, qui fecit
& creavit te? Cuius creationis bene-
ficio, omnis creatura fit particeps di-
vine bonitatis. Per redemptionem verò,
est pater Christianorum tantum, cuius
gratia homines sunt compotes divine
filiationis: iuxta illud, Dedit eis po-
tatem filios Dei fieri, his qui credunt
in nomine eius. Quæ quidem pater-
nitas ad totam pertinet Trinitatem,
utpote cui convenit; nos in filios ado-
ptare: vnde, tam hic, quam in oratio-
ne dominica, cum dicimus, Pater, Deus
denotatur prout est communis tribus
personis. At verò, per quandam attri-
butionem, de prima quoque persona,
potest accipi, cum dicimus Deum Pa-
trem. Illi enim est proprium generare
filium suum naturalem, cuius nos sumus
fratres adoptivi. Et quemadmodum
Christus, per naturam est gloriæ splen-
dor, & figura substantiæ patris sui. Ita
suo ordine & gradu, filij quoque ado-
ptivi sunt tales per lumen gratiæ.

Teneritudinem autem divini amoris
considera, qui puerorum innocentium
instar,

instar, vult à nobis compelli, Pater,
Pater: Pueri enim Hebræorum balbu-
tientes, sic vocitabant patres suos dicē-
tes, (*Abba*), quod est pater. Quo er-
go charitatis amore, nos Deus prosequi-
tur, vult ut cum prosequamur: ipse te-
nerè nos diligit, dum non solum filios,
sed etiam filios, frequenter nos vo-
cat in Evangelio: quo nomine etiam
est vltus dilectus Christi Enagelista Ioã-
nes erga suos discipulos, quos sapissi-
mè vocabat filios: & nos quoque si-
militer amatorem nostrum tenerè dili-
gamus. Hac enim de causa impartitur
nobis, ut dictum est, Spiritum suum,
quo eum vocitemus (*Abba Pater*),
quod est infantium purè diligentium
parentes suos. Vnde in Epistola ad Ga-
latas, Quia estis, inquit, filij Dei, misit
Deus spiritum filij sui, in corda vestra,
clamantem Abba, Pater.

*44. IPSE enim Spiritus, testimonium
reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei.*
Expósito est sententiæ proximè dictæ,
cuius sensus est, non fallitur homo cū
in spiritu sancto, clamat Abba Pater,
(ipse enim Spiritus, testimonium reddit)
non quidem exteriori voce, ad aures
hominum, sicut pater protestatus est
de filio suo circa Iordanem, de Bap-
tismi aquis ascende, spiritu de cælo
misso, dicens clara voce, Hic est filius
meus dilectus. Sed testimonium reddit,
per affectum amoris filialis, quem in
nobis facit, vnde dicit, Quod testimo-
nium reddit, non aures, sed (*spiritui
nostro, quod sumus filij Dei*), & cum sit
ipse, spiritus veritatis, in dō ipsa veritas,
falli, aut fallere non potest. Vel sic, (*ipse
met spiritus*) qui in baptismo, cæterisq;
Ecclesiæ sacramentis, est veluti pignus,
ac symbolum paternæ charitatis, fidem
facit (*spiritui nostro*), quod eius (*sumus
filij*), qui pignus hoc dedit. Vel ut ait
Hiero. testimonium adoptionis est, quod
habemus spiritum per quē ita oramus,
scilicet clamantes, Abba Pater: tantam
enim arram, ut ipse ait, accipere non po-
terant nisi filij.

Cauendus est (hic) error asserentiũ,

quemcunque iustum certum fieri suæ
in Deo reconciliationis & gratiæ, atq;
ea quidem certitudine, vel ei simili, quæ
est fidei catholice, putã, quæ omnem
prorsus auferat dubitationem. Damna-
tus est hic error in sancta Synodo Tri-
dentina, tanquam veritati, & fidei no-
stræ contrarius. Primus enim Sapiens
dicit, Nemo scit, an odio, vel amore di-
gnus sit. Quod intelligi potest, tñm, de
prædestinatione, quæ occultissima est,
nemo enim lege communi scire po-
test, quo destinatus sit, an in vitam, an
verò in mortem. Tum etiam, de gratia
præsenti, cuius obiectum est Deus ipse,
causa verò, sua gratuita voluntas, quæ
cum sit occulta, non potest, nisi per re-
velationē, tanta certitudine nobis inno-
tescere. Peccatum autem, benè à nobis
cognosci potest: nam obiectum eius
est bonum commutabile, quod est no-
bis notissimum: principium verò, est
nostra sola voluntas: itaque cum ho-
mo peccat, cognoscit manifestè, quod
sit dignus odio, indignusq; amore Dei.
Cum autem rectè, sanctèq; vivit, nescit,
certitudine fidei, an sit dignus amo-
re, vel odio Dei. Tamen per conscientias,
cognoscere utcumque potest, se esse
in gratia Dei.

¶ Deinde beatus Iob, Si venerit, inquit,
ad me, non videbo eum, si abierit, non
intelligam: & etiam si simplex fuero,
hoc ipsum ignorabit anima mea. Et
idem, Verebar, inquit, omnia opera
mea, sciens, quod non parceres delin-
quenti. Hæc omnia faciunt contra cer-
titudinem gratiæ. Super quibus elegã-
ter beatus Gregorius, Sape, inquit, mēs
dum de virtutis suæ securitate resolu-
tūtur, insidiante aduersario, & cum
culpe telo perforatur. Vnde, ignorante
homine, recedit Dominus ab eo. Et su-
per hoc verbo, etiam si simplex fuero,
&c. dicit idem Gregorius, sunt non-
nulla, quæ sciri à nobis facillè nequeunt.
Nam sape recto studio, contra delin-
quentium culpas accendimur, & cum
vltis æquitatis metas per iram rapi-
mur, hoc zelum iustæ distinctionis as-
timamus. Et cum prædicantis mens
utiliter placere studeat, ad amorem lau-
dis

dis propriæ turpiter defluit, atque ita horrendo modo, vnum idemq; opus culpa peragit, quod virtus inchoauit. Et idem, Humanus, inquit, animus, immensa cogitatione caliginosus, semetipsum, etiam discutendo, non penetrat. Et idem, Iustorum, inquit, corda, ad perfectum se examinare nequeunt. Merito ergo, beatus Iob, Verebatur omnia opera sua.

2.C.4. Tertio beatus Paulus, in priori ad Corinthios Epistola, ita dicit, Mihi autem pro minimo est vt à vobis iudicer, aut ab humano die, fed neq; me ipsum iudico: nihil enim mihi conscius sum, sed nec in hoc iustificatus sum. Iudicium humanum, quod humanum vocat die, fallax est, non solum quod alter de altero profert, sed etiam de se ipso: vnde pro minimo ducit, quantum ad salutis certitudinem attinet, iudicium humanum, siue sit proprium, siue alienum: nec valet argumentum ex negatione ad affirmationem, nihil mihi conscius sum, ergo sum iustus. Propterea dicit, nihil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Sicut enim vnus de alio non potest infallibilem ferre sententiam, ita neq; de se ipso. Solum iudicium Dei, est iudicium verum & infallibile, vtpote cuius oculis omnia sunt nuda & apperta. Vnde alibi, idem Apostolus, Nolite, inquit, ante tempus iudicare, donec veniat Dominus. Et regius Vates David, Ab occultis, inquit, meis, munda me. Et filius eius

2.C.1.

Ps. 18.

Pro. 20.

Eccl. 5.

Lyra.

Salomon, Quis potest dicere mundum est cor meum, purus sum à peccato? Et, Beatus homo qui semper est pauidus. Et de propitiatio peccato, noli esse sine metu. Peccatorum etiam eorum quæ sunt per penitentiam remissa, vt ait, Lyra. sanè quam nescias, fuerit ne sufficiens. Ex his & alijs quamplurimis scripturæ locis, facile constat in presenti vita, nisi Deo reuelante, non posse haberi diuinæ gratiæ testimoniū, omni ex parte certissimum, quale est testimonium sacræ scripturæ. Hæc autem ambiguitas & incertitudo ideo permittitur, vt dñi homines dubij sunt

de salute, fortius agant penitentiam, & magis ad misericordiam prouocent Deum, vt ait Hiero. Vnde beatus Aug. Hiero. Quantalibet, inquit, iustitia præditus sit homo, timere debet ne aliquid occultum lateat. *9m. 3. Aug. de p. r. inf.*

¶ Bene tamē sumuntur argumenta probabilia diuinæ gratiæ, quæ faciunt hominem latum, & incundum. Qualia sunt, rectum conscientiæ testimonium, iuxta illud, Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ. Et merito id quidem: nam, vt Proverbio dicitur, Conscientia, mille testes. In summa, omne opus bonum æquo animo patratum: nam, vt doctissimè Alexander de Ales docet, cognitione speculatiua, non est gratia Dei cognoscibilis, sed tantum effectiua, & experimentalis, scilicet per effectus. Vt quando homo non habet propositum male agendi: quando frequenter meditatione Dei, dulcedinem sentit, & suauitatem. Sed est, inquit, iuxta dictum Hipocratis, experimentum fallax, nam idem effectus esse possunt in eo qui est in peccato, saltem vbi est vincibilis ignorantia, vt in heretico. Alexandrum secutus est D. Th. cum omnibus scholasticis. D. Bernardus, super illud Ioannis, Tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis: testimonia, inquit, gratiæ Dei sunt, aut nullam habere conscientiam peccati post baptismum, aut lachrimarū fonte eorum sordes ablucere, mox iugibus penitentiarum fructibus, corpus asfigere, & veluti sanguinolento martyrio prauas affectiones perimere, ac denique in operibus spiritualibus exerceri. Auiditas quoq; audiendi verbum Dei, est congruum argumentum diuinæ gratiæ, iuxta illud Saluatoris, Qui ex Deo est, verba Dei audit. Mētis quoque dulcedo, non parum facit ad hoc, de qua in Apocalyp. Vincenti, inquit Dominus, dabo manna absconditum, quod nemo nouit, nisi qui accipit. Hæc, & id genus alia, possunt quidem sedare conscientias, & confirmare spem, non tamen pertingunt vsq; ad certitudinem fidei. Et si obijcias quod

2.C.1.

3. p. 174. de grat.

Th. 1. d. 17.

1. Ioa. 5.

Ser. 1. 6.

2. in oct.

Pasc.

Ioa. 8.

Apo. 2.

quod martyrium est certum argumentum diuinæ gratiæ, ex eo quod iuxta sanctorum doctrinam, omnia per illud condonantur crimina: dicendum, quod quantum ad salutem suam, non habet tamen fidem Catholicam nullum ei inesse impedimentum, placereq; Deo suum sacrificium, nisi per specialem reuelationem certior fiat. Quam quidem reuelationem, & multis legimus, & omnibus credimus factam: quæ vtique non fuisset necessaria, si actus ipse esset infallibile testimonium: nam hæc omnia etiam in heretico videri possunt, dum magno animi robore, & ardore (vt putat charitatis) sese offert incendio & flammis, sicuti verus Christianus. Omnis enim actus habens speciem charitatis, quantum ad substantiam attingit, communis est illis etiam qui sunt in peccato, maxime dum aliqua tenentur ignorantia. Sed coniecturæ veræ iustorum à falsis hereticorum, differunt penes hoc, quod illæ proueniunt iusto ex parte obiecti. Hæc verò heretico ex parte subiecti. Et sic illorum est certitudo obiecti, istorum verò subiecti: vt ait quidam Doctor.

Soto.

¶ AD defensionem autem sui erroris, usurpabat ille iniquus Luther, fidem, non pro alia quam pro fide viuâ. Et quemadmodum scire possumus, nos habere fidem, putabat scire etiam posse, nos habere charitatē, quod est falsum, quia, vt dictum est, assensus intellectus, ex nulla diuina acceptatione dependet, & ideo notissimum est vnicuique fidem habere de Euangelio. Gratiæ verò & amicitia Dei, in diuina benevolentia consistit, quæ nobis est ignota. Deinde, gratiarum donā quæ per Christum donantur & promittuntur iustis, idest, illis, qui ei sunt charitate coniuncti, aiebat, per eandem fidem notum esse singulis, talia dona verè recepisse. Sed neque hoc dici debet, cum omnis promissio Dei, facta sit sub conditione, dicendo, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Et, Si quis diligit me, diligetur à Patre meo, &c. Et, Si

impius egerit penitentiam, &c. Per fidem ergo credimus quod Deus hæc faciat promissa, paratusq; sit illa adimplere omnibus obtemperantibus sibi: sed de hoc certitudinem fidei non habemus, sicut habemus de promissis Dei. Tertio, fidem & fiduciam pro eodem sumit ille, cum fides sine fiducia possit frequenter inueniri: nam fides est mentis assensus, quæ veras esse credimus reuelationes Dei, atque adeo promissiones ipsas. Fiducia autem, vt ait D. Tho. est robur spei pertinens ad magnanimitatem, & licet à fide originè habeat, non firmatur tamen nisi ex charitate, & rebus iustis, quibus Deus nobis præcepit iustitiam colere. Non enī dicit scriptura, quod fides foras mittit timorem, sed charitas, & ideo quantalibet quis polleat fide de diuina veritate, si non adhibeat opera, fidem quidem habebit catholicam, non tamen fiduciam: quæ quidem per vigilantem conscientiæ discussionem, & penitentiam perficitur. Nullius enim culpæ conscius, confidere possum & deo, in misericordia Dei, qui nō permittit me errare, nec dispiciet cor contritum & humiliatum. Et de tali fiducia præceptum habemus à Christo, dum ait, Nolite timere, pusillus grex. Non tamen iubemur habere fidem, idest, firmam persuasionem salutis nostræ. Quantacunque enim fiducia fuerit, nunquam perueniet ad certitudinem fidei, in particulari assistentis gratiæ. Est autem fiducia, vnicum solatium miseris peccatoribus. In quo, inquit Apostolus, habemus fiduciam, & accessum per fidem eius. Et beatus Euangelista Iohannes, Charissimi, inquit, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. Si cor, inquit, nostrum, non reprehenderit nos. Ex quo manifestè patet, quod fiducia non inuenitur cum conscientia peccati mortalis: nam cum spe veniæ peccare, presumptio potius, quam fiducia dicitur. Postremo, omne testimonium Spiritus sancti, inquit, facere nobis certitudinē fidei, vt scilicet ei constringamur firmum assensum præbere, sicut fidei Catholicæ: cū

Th. 2. 2. q. 129.

Luc. 12.

Eph. 3.

1. Ioa. 8.

cum res longè aliter se habeat, ut iam dictum est, nimirum, quod faciat cognitionem coniecturalem, quæ quantum sufficiat tranquillitas reddere conscientias eorum, qui omni studio per gratiam Dei curant mundare corda, non tamen pertingit talis cognitio usque ad certitudinè fidei, ut securi esse possumus, huiusmodi coniecturas & indicia à Spiritu sancto proficisci: scientes quod etiam Sathanas transfiguratur se frequenter in angelum lucis. Quapropter beatus Bernardus in quodam sermone, eleganter nos docuit, dicens, Orandum est tantum Deus, ut custodiat corda nostra, & intelligentias nostras, ne fortè cum non aderit, adesse putemus: nostrumque pro ipso sequamur sensum, deuiantes. Venit namque & vadit prout vult: & nemo facile scit unde venit, aut quò vadat. Et quantum addat, quòd periculosissimè ignoratur, quòdo veniat, aut vadat, & idèò inuigilandum nobis esse, ut sensum aliquem habeamus eius accessus, & recessus: non tamen intelligit, quod illum vel aduentantem, vel abeuntem, certa valeamus ratione deprehendere. Et in alio sermone, super eisdem Cant. ubi in seipso graphicè depingens sensus intratis, & exeuntis, tandem concludit hæc verba, ex renouatione, ac reformatione spiritus mentis meæ, id est, interioris hominis mei, percepi utunque speciem decoris eius. Non dicit, certè, & euidenter, sed utunque. Et in quadam epistola ad Archiep. Senonensem, primum, inquit, est cor hominis & inspercrutabile: ita ut nemo sciat quæ sunt in homine, nisi spiritus hominis, qui in eo est: sed nec ipse plenè. Nam cum Apostolus diceret, Mihi pro minimo est ut à vobis iudicer, aut ab humano die, adiecit, sed nec ego me ipsum iudico. Quare? Quoniam non possum, ait, ratam, vel ipse de me, proferre sententiã. Ego enim nihil mihi conscius sum, nõ tamen in hoc iustificatus sum. Non ex toto credo me, vel ipsi conscientie meæ: quippe cū ne ipsa quidem queat me comprehendere totum, nec potest iudicare de toto, qui totum non audit,

De ser. sup.
Cant. ser.
17.

Ser. 74.

Ep. 42.

qui autem iudicat me, Dominus est. Dominus, inquit, cuius utique scientiã non effugit, cuius sententiã non subterfugit, etiam quod propriam latet conscientiam. Audit Deus in corde cogitantis, quod non audit vel ipse qui cogitat. Et in alio Sermon. contra incertitudinem perseuerantiae, inquit, quòd licet nunquam sine testimonio electos suos deserat Deus, nouit tamen Dominus, qui sunt eius, & solus ipse scit quos elegerit à principio. Et addit, Quis verò scit hominum, an sit dignus amore, vel odio? Quod si ut certū est, certitudo nobis omnino negatur, nunquid non tantum delectabiliora erūt si qua nobis electionis huius signa possumus inuenire? quam enim requiem habere potest spiritus noster, dum predestinationis nostræ, nullam adhuc testimonium tenet?

in O. H.
Epi. ser.
2.

¶ Hæc autem testimonia, siue indicia, siue coniecturæ Spiritus sancti, non æqualiter omnibus contingunt: maiora enim vel minora sunt pro sanctitatis cuiusque gradu, & perfectione. Quanto quisque in fide, quæ per charitatem operatur, avidius se exercuerit, tanto maius testimonium à Spiritu sancto accipiet, quod filius Dei sit. Hoc est igitur quod in hoc loco dicit Paulus, quod scilicet ipse spiritus diuinus, spiritui humano in quo inhabitat, occultis suggestione testimonium perhibet, quod verus filius Dei. De cuius testimonio nihil est dubitandum, cum sit ipse, spiritus veritatis.

45. *SI autem filij, & heredes: heredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, ut conglorificemur.* Magna Christianorum dignitas, quia filij Dei sunt: magnæ diuitiæ, & gloria, quia hæredes Dei, & cohæredes Christi sunt: magnum præmium, quo hæc adipiscuntur omnia, nimirum, passio Christi, & nostra: vtraque enim est necessaria, propterea, inquit, *(si compatimur, &c.)* sed nostra tamen per se nihil valet, passioni verò Christi adiuncta, omnia valet. Est enim Christi passio, in-

infiniti valoris. Cum igitur diuinus Apostolus, sententiã proximè dicta asseruisset, quod Spiritus sanctus testimonium nobis Christianis perhibet quod sumus filij Dei, mox rectè colligens, dicit, *(si autem filij)* sumus, non serui, nimirum sumus *(& heredes,)* nam filijs debetur hæreditas, *(heredes quidem Dei,)* à quo velut autore proficiscuntur omnia, *(cohæredes verò Christi,)* cuius corpori per baptismum inisti, patrem cum eo cœpimus habere cõmunem, & per hunc in ius communis hæreditatis peruenimus. *(Si tamen compatimur, ut conglorificemur,)* ac si diceret, huius hæreditatis possessio, non aliter continget, quàm si eadem via ad illam tendamus, qua Christus ipse peruenit. Ille ferendis malis, peruenit ad bonorum possessionem: per obedientiam, venit ad regnum: per ignominiam, venit ad gloriam: morte, peruenit ad immortalitatem. Patiendum igitur nobis cum illo, ut cum eo bonorū contingat fructio: obediendum, ut cum eo regnemus: ferenda probra mundi, ut cum illo simus gloriosi: moriendum ad tempus cum illo, ut cum illo semper viuamus.

46. *SI autem filij, & heredes.* Hæc illatio, secundum leges humanas, necessaria est, si accipiantur filij pro adoptiuis: quoniam in hoc adoptantur, ut in bonis succedant adoptantium. Secus de legitimis & naturalibus, quorū primogenito solet quàmpluribus contingere hæreditas integra, ut legitur de Abraham, qui soli Isaac reliquit hæreditatē, cæteris autem filijs, largitus est quædam munera: In hoc igitur, Apostolus Paulus, illationem fundat, quod de filijs adoptiuis sermonem facit impræsentiarum. Extollit etiam simul dignitatem filiorum Dei, charitatemque & magnificentiam omnipotentis Dei, qui non solum primogenitum suum, sed omnes etiam filios in ius recipiat æternæ hæreditatis, iuxta illud Petri, Regenerauit nos in spem viuam, in hæreditatem: & hoc, non deesse naturali filij, cum illum habeat, & sibi cœqualem: nec causa suæ propriæ utili-

Gen. 25.

2. P. 1.

tatis, cum bonorum nostrorum non indigeat, existens ipsemet bonorum omnium inefficiens thesaurus: neque verò in diuersam, vel in aliquam particulam tantum huius hæreditatis accersuit nos, sed in eandem ipsam quæ filio suo vnigenito, & naturali debetur.

Hæreditas autem hæc nostra, non est aurum, vel argentum, nec quidquam bonorum visibilium, sed est ipsemet Deus, summa nostra felicitas, summa veraque hæreditas, qui non per partes communicatur suis, nec dum communicatur, aliquid amittit, aut minus in se habet: sed (veluti Sol,) ut latissimè beando profunditur, ita est eius gloria consummatissima. Propterea Dominus pars hæreditatis meæ, aiebat David. *Pf. 15. Gen.* Et ipse Dominus ad Abraham, Noli timere Abraham, ego merces tua magna nimis. Non est cur timeas malum, tanti boni expectatione. Hæredes ergo Dei sumus, quia sua ipsius diuinitate, eius faciem conspicientes, participabimus. Unde Saluator noster, Hæc est, inquit, vita æterna, ut cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum.

Hæreditas hæc felicissima, non humano more per mortem prædecessoris contingit: eoquod hominum hæreditas, cum sit temporalis & exigua, non potest vtrique, videlicet, successoris, & præcessori sufficere: sed per consortium Dei viuents in secula seculorum. Quauis etiam in ea, non defficiat id, quod in humana hæreditate est perfectionis: nimirum, ut testamentum morte testatoris confirmetur, quoniam iuxta *Heb. 9.* Apostolum, testamentum, in mortuis confirmatur: alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est. Quapropter, sicut vetus in sanguine hircorum & vitulorum dedicatum est, ita & nouum præciosissimo sanguine Christi: per quem aditus ad hæreditatem patefactus est, quem sanguis hircorum referare nequiuerat. Unde status antiquorum, etiam electorum qui in filios erant recepti, non fuit omnino liber, qualis est status Christianorum.

Quan-

Quamquam enim essent electi, in filiosque recepti, erant tamen, ut supra dictum est, tamquam parvuli, nihil differentes à servis, viventes sine libertate propriae voluntatis, & sub timore atque custodia, eius: nimium differebatur hereditas. unde quidam differebatur hereditas. unde quidam illorum nimio dolore affectus, conquirebatur de mora accipiendae hereditatis, dicens, Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est. Nobis autem Christianis, non sic: quia, nisi per nos steterit, ab hac vita, absque mora evolat ad aeternam. Unde, rectè colligit dicens, Si filij, & haeredes.

Psal.

47. *Cohæredes autem Christi.* Dicitur est, quod divino nomine astiti, Deum vocamus (*Abba Patris.*) cuius idcirco sumus filij & haeredes, Christi verò cohæredes, quia frater noster est, primogenitus tamen & naturalis, constitutusque proinde hæres uniuersorum; & ut sit caput nostrum, & Dominus noster, nos verò famuli, & membra eius: sumus tamen haeredes cum illo bonorum Dei. Primò, quia eodem conspecta Dei fruitur sumus quo ille, qui summo gradu fruitur illo. Deinde quantum ad corpus, quod per illum reformabitur, ut maneat configuratum corpori claritatis suae. Ad hæc, locus habitationis gloriae, erit idem Domino & servis suis, dicente ipso, volo Patrem, ut ubi sum ego, illic sit & minister meus. Præterea ipse Rex regum, & Dominus dominantium: sacerdosque in æternum. Servi eius Reges & sacerdotes. Ipse Princeps Regum terræ: servi quoque Princeps super omnem terram constituti. Ipse iudex uniuersorum: servi etiam eius cum illo sedebunt, iudicantes cunctas nationes. Beati ergo servi tui qui audiunt sapientiam tuam, & assistunt coram te omni tempore: nam cum apparueris Domine, similes tibi erunt in gloria: in hoc eos elegisti ante mundi constitutionem, ut conformes fierent imagini pulchritudinis tuae. Gaudeat Christianus spe tantæ gloriae filiorum Dei, lætetur ob libertatem tantam, & nobilitatè sibi Christi sanguine concessam. Christo Domino

704.14.

Apo. 19.

Psal.

1. P. 2.

Pl. 44.

C. 18.

Mat. 19

summas gratias agant, per quem omnia sibi bona contingunt.

48. *Si tamen compatimur, ut conglorificemur.* Hoc facit contra hæreticos Lutheranos, negantes operum merita, dum sic arguunt, dicentes: si nulla sunt merita reconciliatricis gratiæ, per quæ filij constituimur, minimè vlla sunt vitæ aeternæ: nam si filij, inquit Paulus, & haeredes. Responsio contra istos est facilis: imprimis, Apostoli meos per hæc verba, non est auferendi merita vitæ aeternæ, nam si talis esset, non statim adderet, (*si tamen compatimur, &c.*) Deinde quauis per adoptionis gratiam, filij constituamur, non protinus sequitur quod si gratiam nulla præcedunt merita, nulla quoque esse merita vitæ aeternæ: nam præterquam quod officia iusti quæ à gratia proficiuntur merita sunt auctoris gloriae: ipsæ quoque dispositiones gratiæ, quæ, ut ait quidam doctor egregius, non sunt ipsius gratiæ merita, sunt nihilominus merita gloriae, quatenus eadem gratia, eodem temporis instanti vestiuntur, hoc est, quatenus sunt opera grati hominis. Et D. August. exponens illud, Gratia Dei, vitæ aeterna: quia, inquit, gratia, per quam opera nostra habent, ut sint merita, gratis nobis donatur, vitæ aeterna dicitur & est gratia. Per hæc igitur Apostoli verba, excitantur fœcundes & ignaui ad studium bonorum operum, commonenturque omnes, ne in vacuum gratiam Dei recipiant, sed assidua virtutum exercitatione eam excolant, laborantes cum Christo, ut ad ipsius gloriam perveniamus, &c. ut supra. Unde quemadmodum superius, post gloriae spem filiorum Dei, mentionem continuò fecit gloriae in tribulationibus, ita & nunc postquam dixit, quod sumus filij & haeredes Dei, & cohæredes Christi. Subdit, si tamen compatimur, ut conglorificemur. Quoniam ut alibi inquit, Non coronabitur, nisi qui legitime certaverit.

Luth.

Sote.

De lib. arb. v. 6.

49. *Existimo enim quod non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam.*

gloriam.) Futuram gloriam commendat, ut præsentis præssuras facilius toleremus. Dicitur est qua lege aditur hæretitas, nimirum, lege compactionis, dicitur, (*si tamen compatimur &c.*) Nam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei: quod est hæretitas promissa, quæ cum sit immortalis ac tanta, ut omnem humanæ mentis captum, & æstimationem transcendat, si omnes huius vitæ afflictiones in vnum hominem conferas, leues erunt, si æstimetur ad futuram gloriam, hoc est, ad futuram gloriae præmium, quod illis paratur, ac velut emitur incòmodis.

50. *Existimo.* Plus significat quàm cogito, aut reputo: potest enim vnusquisque etiam quæ non credit cogitare: sed dicendo existimo, perinde est ac si diceret, Scio, certissimè mihi persuasum habeo.

51. *Passiones.* Emphasim habet, quoniam non solum mandata Dei absque nostro detrimento facere, verum & angustias, calamitates, & cruciatus, & mortem, pro illo perpeti, non æquatur illi gloriae.

52. *Huius temporis.* Breuitatem præsentium laborum designat: omne enim tempus, ad æternitatem comparatum, pro momento reputatur. At verò quauis omnis vitæ labor, sit veluti momentaneus, ex illo tamen dependet æternitas vitæ: iuxta illud Pauli, id quod in præsentia est momentaneum & leue tribulationis nostræ, æternum gloriae pondus, supra modum in sublimitate, operatur in nobis.

53. *Ad futuram gloriam.* Nomen splendoris est, quo homines ad laborum tolerantiam maximè excitantur. Est autem infinita distantia inter gloriam mundi præsentem, & gloriam cæli futuram: illa enim cum sit temporalis, velociter transit: hæc verò quia aeterna, permanet sine fine. Illa est vana, quia est in his quæ sunt extra ho-

minem, ut in opinione hominum, & in apparatu diuitiarum, in quibus gloriantur homines: hæc autem de his est quæ sunt intra hominem, nimirum, de visione beata, de amore ardentissimo erga Deum, de honore sublimi, lætitia inestimabili, gaudio perpetuo, splendore fulgentissimo, pace felicissima, quæ omnia in nobis ipsis existent. In illa denique nulla requies, in hac summa comprehenditur.

Psal.

54. *NON sunt condigna.* Testorū opera, quæcumque illa sint siue magna siue parua, si secundum se considerentur, & perpendantur, ut porrigere sicuti potum aquæ frigidæ, duo elargiri munda, aut omnem profus erogare substantiam in subventionem egenorum, & tradere corpus ardenti rogo ut comburatur, nullo possunt momento librari cum pondere illius infinitæ gloriae. Et hoc videtur in hoc loco docere Paulus dum ait, (*Passiones huius temporis.*) videlicet, quæ bonis nos huius temporis orbant, cum illis æternis nulla proportione conferuntur. Si autem considerentur huiusmodi passiones, in quantum eas aliquis voluntariè sustinet propter Deum ex charitate, quam in nobis Spiritus sanctus facit, id est, quatenus opera, amicorum & filiorum Dei sunt, ipsius operantium fauore, condigna quidem huiusmodi gloriae sunt, tanquam mercedis ipsis propositæ, hoc est, ex condigno, ut aiunt Scholastici, per huiusmodi passiones meretur homo vitam æternam. Nam Spiritus sanctus, cuius fauore hæc sunt, est fons, cuius aquæ, id est, effectus saliant in vitam æternam, ut inquit

704.4.

Saluator noster Christus. Quauis autem, iuxta hanc Pauli sententiam, multum valeat, magnitudinis præmij consideratio, ad agrediendum ardua & difficilia virtutis ut se fecisse fatetur regius Vates David, dum propter retributionem inclinavit cor suum ad faciendas Dei iustificationes in æternum. Valeatque tantundem ad cunctos labores æquo animo sustinendos, ut verba beati Iacobi, satis præferant, *fac. 1.*

cum

cum inquit, omne gaudium existimate fratres charissimi, cum in varias tentationes incideritis: ac proinde licitum sit ad hæc fatigatis conspiceret. Egregia tamen & selectissima in rebus aduersis meditatio est, Deum ipsum solum præ oculis habere, totaq; mente conspiceret, qui per se, ob suam ipsius incomprehensibilem bonitatem, omni obsequio & seruitio dignus est: præterquam quod tormenta & dolores filij Dei pro nobis in cruce suspensi, nullis nos possumus nostris compensare.

55. *QVAE reuelabitur in nobis.* Aliqui legunt, (*quæ reuelabitur in nos.*) & refertur ad gloriam quæ Deus ipse est, quæ in nostunc irradians effundetur. Legendo verò, (*in nobis*) significat proculdubio gloriam & felicitatem quæ in nobis exiit, cuius, licet iam pignus habeamus ut diffidere non oporteat, nondum tamē ob corpus hoc, morti & doloribus obnoxium, absoluta plenaque est. Felicitas igitur hæc, & vita beata, quam nec oculus vidit, & modo abscondita est cum Christo in Deo, tum (*reuelabitur in nobis ipsis*): gustus interim quidam occultus datur intus per spiritum: sed ea tota profertur cum resuscitatis corporibus, & abiecta omnis mortalitatis iniuria, cū Christo immortalis, regnabimus immortales.

56. *NAM expectatio creatura, reuelationem filiorum Dei expectat.* Per profopopœiam, dicta sunt hæc, illo scilicet schemate, ut ait Chrysof. quo in Scriptura flumij dicuntur plaudentes, collesq; & montes saltantes: & est efficax argumentū illius infinitæ gloriæ, nam id quod omnis creatura tam anxie expectatione desiderat, non potest esse, nisi summum bonum. Tanta igitur erit tunc illa futura gloria, quæ in nobis reuelabitur, ut vniuersa hæc quoq; mundi fabrica, & omnis quæ in eo est creatura, (*expectat*) velut optans (*reuelationem filiorum Dei*): hoc est, eum diem, quo iam absoluto numero filiorum Dei, patebat illorum gloria, scilicet.

perfecta tam ex parte animæ, quam corporis.

57. *Expectatio expectat.* Hæc verborum geminatio intensionem expectationis designat, teste D. Th. ut sit anxia & vehemens expectatio: ipsa, scilicet, creatura vehementer anxie: qualis erat Dauid cum dicebat, Expectans expectaui Dominum.

58. *Vanitati enim creatura subiecta est.*

Ecce prima causa propter quam tantopere creaturæ desiderant filiorum Dei absolutam glorificationem, nimirum, participatio infelicitatis humanæ, seu frustratio eius finis, cuius gratia vniuersa sunt condita. Nam filij Dei, dum onerati adhuc mortali corpore, fame, siti, morbis, doloribus, varijsq; malis affliguntur, videtur & ipse mundus, aliquo modo particeps infelicitatis humanæ, propter eam quod terra, aqua, aër, ipsa corpora cælestia, deniq; & ipsi Angeli, in hoc condita videntur, ut hominum necessitatibus obseruiant durante tempore, sed cum hoc sine careant omnia, dicuntur vanitati subdita. Vanitas enim est, proprio carere sine, ut ait S. Tho. Potest etiam sumi vanitas, pro vanis hominibus, abstractum pro concreto, iuxta morem scripturæ. Omnis igitur mundi creatura optat tempus iudicij, tum quia non potest iunare homines iustos, inferuireq; illis prout decet: tum etiam quia seruit peccatoribus. Sed vtrunq; facit inuitè, propter eam dicit,

59. *NON volens.* Creatura non seruit iustis prout vellet, peccatoribus autem seruit inuita: atque ita vtrunq; fert seruitutem (*non volens*), dum non iuuat iustos, dum seruit iniquis. Quare autem hoc ita fiat, subiungit, dicens.

60. *SED propter eum qui subiecit eam.* Quasi dicat, mundus, hanc idè fert seruitutem, ut obtemperet ei, cuius voluntate, huic seruituti addictus est: nã Solem suum oriri facit super bonos & malos,

malos, pluit super iustos & iniustos: ut sic suam nobis patefaciat infinitam misericordiam, doceatq; nos similiter facere, diligentes inimicos nostros propter eum, quem plusquam nos ipsos diligere debemus. Sumentes de hoc exemplū, ab ipsa etiam insensibili creatura, quæ, ut dictū est, seruitutem hominū inuita fert, (*propter eum qui subiecit eam*), id est, propter Dominū suū, & nostrum, qui ita rem ordinauit.

61. *IN SPE.* Hæc est alia causa, qua mundus tolerabilis fert prædictam hominum seruitutem, nimirum, quia non in ænum addictus est illi: quoniam post iudicij tempus, mundus ipse mira pulchritudine decoratus, exhilarabit iustos: illis verò qui imaginem Dei, prauis moribus fœdauerunt, & corruerunt, id est, iniquis, nunquam amplius seruiturus: & hæc est, (*metaphoricè loquendo*) mundi spes, qua Dominus subiecit eum, ut seruiret hominibus, siue bonis, siue malis. Vnde dicit.

62. *QVIA & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis.* Seruitus corruptionis, idem videtur esse, quod vanitas. Deinde, corruptio, quædam mutatio est. Nam iuxta Aug. & Philo-

sophū, in qualibet mutatione, est quædam corruptio. A peccato igitur hominis, creatura seruit corruptioni, & præterit figura eius, & nunquam in eodem statu permanet. Cælum, sine intermissione mouetur. Elementa verò cū mixtis, omninò sunt instabilia. Terra insuper, cadauerum est receptaculū, tam bonorum, quam malorum. Sed ab hac seruitute corruptionis liberabitur mundus, sicut prædictum est per Prophetam dicentem, Ego creo cælos nouos & terram nouam, & non erunt in memoria priora, id est, prior mutabilitas creaturæ, ut ait D. Tho. nouit hoc mysterium etiam beatus Euangelista Ioannes, cum in spiritu vidit cælum nouū, & terram nouam. Quod intellegendum est, non substantia, sed qualitate, cælo, scilicet & terra, in perfectiorem naturam

commutatis, & ab omni alteratione liberatis. Iuxta quem sensum intellegendum etiam est, quod in eodem habetur Apocalyp. nempe, quod cælum & terra fugit à facie sedentis. Et quod primum cælum, & prima terra abijt.

63. *IN libertatem gloria filiorū Dei.*

Ad libertatem gloriæ filiorum Dei facit, libertas etiam creaturarum insensibilium, ut sit proportio inter hæredem, & hæreditatem, Dominum & seruum, habitaculum & habitatorem, mundum & filios Dei. Ipsi igitur filij Dei, splendore gloriæ innouatis, libertate dominorum donatis, immortalitate indutis, æquum est & valde cōsentaneū, ut & mundus, qui est eorum seruus, hæreditas & habitatio, liberetur à seruitute corruptionis, innouentur omnia, induanturq; splendore & pulchritudine incorruptibili, ne sit quidquam in rebus quod oculis dominorum, id est, filiorum Dei, displicere possit, sed omnia sint illis grata, aspectuq; delectabilia, & valde iucunda in æternum. Hæc autē mundi innouatio, siue libertas, non cōtinget ante perfectam iustorum, siue filiorum Dei libertatem. Hac enim lege addictus est mundus seruituti & vanitati, ut simulatq; filij Dei plenè liberati fuerint ab omni mortalitatis contagio, tunc & ipse mundus desinat esse obnoxius incommotis mortalitatibus.

64. *SCIMVS enim quod omnis creatura ingemisit, & parturit usque adhuc.*

Persistit in metaphoricæ locutione, & his duobus verbis, (*ingemisit, & parturit*), luculentissimè exprimit vehementiam desiderij, quod creatorum angit, illius immensæ gloriæ futuræ. Si quidē ut accerrimus est dolor parturientis, ita & maximum puerperæ gaudium. Qua etiam metaphora vsus est Dominus in eodem proposito dicens, Mulier cum parit tristitiam habet, cum autem peperit puerum, iam non meminit præssuræ propter gaudiū. Cum autem in litera habeatur (*omnis creatura*) potest non incongruè, exponi tā

de rationali, quàm de insensibili creatura: vt in rationali comprehendatur omnis hominum natio, sexus, ætas, & conditio, Iudæi nimirum & Græci, & Barbari: quoniam nullus hominum est, qui non sit beatitudinis capax, quam ideò nemo non appetit, saltem in genere, dum omnis exoptat esse beatus, quem quidem appetitum significat, (*ingemiscit.*) & ait, (*scimus.*) tanquam magister & Apostolus qui omnia iudicat, & (*vsque adhuc*) quia non solum sub antiqua lege, quando nec iustis dabatur aditus ad regnum, sed & nunc, vsque ad extremum, vniuersaleq; iudicium.

Creatura verò insensibilis (*ingemiscit.*) idest, ob libertatem nostram quodammodo suspirat. Et (*parturit.*) idest, instar parturientis differri dolet, tum quia ingratis hominibus & vanis, seruire coguntur: tum etiam, quia non antè, perfectionis gradum forciuntur quam post iudiciũ, quando reuelatione filiorum Dei facta, noui cœli, nouaq; terra creentur. Est quippe etiam in rebus animo carètib; natiua quædam perfectionis appetitio. Vnde in Gloss. dicitur, quod Sol, & Luna, non sine labore, statuta sibi implent spatia: vbi D. Tho. sapienter exponit laborem, pro motu, sicut & requies quandoq; accipitur pro cessatione ab opere, sicut Deus die septimo requieuisse dicitur, idest, cessasse, ab omni opere quod patrarat. Et ita gemitus intelligitur corruptio quædam, quæ etiam miscetur motui locali, dum desinit esse in hoc, cū incipit esse in alio. Per parturitionem verò, accipitur ordinatio cœlorum ad eorum innouationem, vt ait S. Tho. Cum itaque videamus omnia mundi elementa tot vicibus variari, tot esse obnoxia corruptelis, Solem & Lunam, præterquam quod inuitioriantur super malos homines, quod in rebus caducis reparandis, penè in casu laborant, sua sentire deliquia, dum nunquam quiescunt. Sydera etiam cum syderibus pugnare, nonne etiam vniuersarum corporearum natura, vnà nobiscum gemit, ac parturientis in morem,

Gloss.

Tho.

Tho.

optat laborum, ac dolorum finem? Quin & de Angelis, quanuis beatis, & ideò non possint sentire dolorem, dicere etiam possumus, quod ipsi nostras calamitates ex alto contemplant, vehementer desiderent reuelationem filiorum Dei: sine gemitu tamè. Nam quibus gaudium est, super vno peccatore pœnitentiam agente, nihil mirũ, si desiderium habeant, non quidem ad speciem virtutem spectans, quæ nulla est in eis omnia videntibus: nam quod videt quis, ait Paulus, quid sperat? sed ad ardorem charitatis, quæ erga nos sunt valde benè affecti, & propensi, vt ait quidam Doctor. Desideriũ igitur eorum est, potiundi totius generis humani societate, & sic pio quodã erga nos affectu commouentur: & quoad licet, nostris malis indolescunt.

Soto.

65. *NON solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei, expectantes redemptionem corporis nostri.* Ex proprio Apostolorum desiderio, ostendit excellentiam illius futuræ gloriæ. Non enim potest esse paruum, quod à magnis viris tam anxie expectatur. Vnde ait, (*non solum autem illa,*) scilicet corporalis creatura, suam liberationem expectat, & desiderat, (*sed & nos ipsi,*) idest, multo magis nos ipsi Apostoli (*primitias spiritus habentes*) nobis enim omnium mortalium primis, contigit Christi affari spiritu, cuius etiam potiora accepimus dona, in arram futuræ cœlestis gloriæ, (*& ipsi intra nos gemimus,*) idest, ex intus cordis desiderijs, ingemiscimus, & suspiramus (*adoptionem,*) idest, propter adoptionem, donec scilicet, ipsa impleatur, & reueletur in nobis gloria (*filiorum Dei*) hic autem noster gemitus non est absq; spe, nam sumus (*expectantes,*) pariter (*redemptionem,*) idest, liberationem (*corporis nostri,*) ab omnibus suis quibus nunc agrauatur incommodis, & miserijs, quando ex crasso & carnali, efficitur spirituale, & immortale.

66. *Primitias spiritus habentes.*) Primitiæ

mitiæ in frugibus, sunt fructus primi, eiusdem speciei cum reliquis, solo tempore & præiositate præstantes: qui ideò tam de area, quàm de torculari dicati erant Deo in lege veteri, tanquã datori omnium bonorum offerendi. Hinc Paulus, quidquid est primum gratiæ in area spirituali, primitias appellat. Vt, Christum, primitias resurgentiæ: domum Epineti, primitias Achaïæ: & Thessalonicensiu ecclesiam, vocat primitias in sanctificatione spiritus. Hæc etiam ratione, Apostoli dicuntur primitiæ Christianorũ, vt pote quos Christus peculiariter elegit, eisq; fidei arcana primitus reuelauit, potissimaq; vt dictum est, contulit dona, vt irent, & fructum ferrent, ab omnibus orbis partibus. Quorum ideò dignitas, prima est in Ecclesia Dei, iuxta illud, Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primo Apostolos, secundò Prophetas, &c. tum, quia primi, tum etiam quia Spiritum sanctum vberius acceperunt. Quare, ab Ecclesia receptum est, primo gratiæ & charitatis gradu, post sacratissimam Virginitatem, donatos esse diuinitus, atque adeò, vt ait S. Tho. omnibus alijs sanctis, quacunque prærogatiua fulgentibus, siue virginitatis, siue doctrinæ, siue martyrij, præferendos, tanquam abundantius Spiritu sanctum habentes. Neque obstat, si qui martyrum, Acerbiora fuerint passi tormenta quàm illi, & mortes crudeliores: quoniam magnitudo meriti, vt docet, S. Tho. principaliter, & respectu essentialis præmij, attenditur secundum charitatem. Consistit enim præmium essentialis, vt inquit ipse, in gaudio quod habetur de Deo: manifestum est autem, quod de Deo plus gaudebunt, qui plus amant. Vnde & illam visionem beatam, Dominus suo dilecto promittit dicens, si quis diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei me ipsum. At verò, secundum quantitatem operum, meretur homo præmij accidentale, quod est gaudium de talibus operibus. Apostoli ergo, illa opera quæ fecerunt, ex maiori charitate fecerunt, ex qua habebat cor ad multa ma-

1. C. 15.

Rom. 16.

2.

3.

1. C. 12.

Tho.

Tho.

1. Cor. 14.

iora facienda si esset opus, & sauiora subeunda supplicia pro Christo parati erant: licet eorum prædicationes, itinera, labores, & sudores, fatigati fuerint in illis eximie charitatis testimonia. *Tho.* Si autem dicas, forsitan potest quis tantum conari, quod habebit æqualem cū Apostolis charitatem. Dicendum ad hoc, quod charitas hominis non est à se ipso, sed ex gratia Dei, quæ datur vnicuique iuxta mensuram donationis Christi, vt inquit Paulus: datur autem hæc, ex proportionem illius rei ad quam eligitur: vt, ex epli gratia, homini Christo data est gratia excellentissima, quia ad hoc electus est, vt eius natura in vnitatem personæ diuinæ assumeretur. Et post eum habuit maximam plenitudinem gratiæ, beata Maria, quæ ad hoc est electa, vt esset mater Christi. Inter cæteros autem, ad maiorem dignitatẽ electi sunt Apostoli, vt scilicet immediatè ab ipso accipientes, alijs traderent ea quæ pertinent ad salutem, & sic in eis ecclesia quodammodo fundaretur: iuxta illud Apoc. murus habebat fundamenta duodecim, & nomina Apostolorum, erant in eis scripta. Et ideò Deus abundantiorẽ gratiam præ cæteris impertit illis, quò essent primi, & quasi fundamenta Ecclesiæ suæ sanctæ.

Tho.

Eph. 4.

Apo. 21.

67. *ET ipsi intra nos gemimus.*) Afflictionem animi ex dilatione rei, ardenti desiderio, expectatæ, designat. Nam iuxta Proverbium, Spes quæ difertur, affigit animam. Qualis erat illius qui dicebat, Heu mihi, quia incolatus meus prológatus est. Et, Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & aparebo ante faciem Dei.

Pro. 23.

Psal.

68. *Gemimus adoptionem.*) Latine dicitur, Corydon ardebat Alexim, maritus ardet ac deperit vxorem, quam ardentè amat, cuiusq; amore deperit: pari modo etiam quod Latinum gemere adoptionem, quod est illam cū gemitu inhiare & sitire, completam scilicet, & absolutam, tam quoad animam, quàm quoad corpus. Antiqui Patres, quantumlibet pollerent sanctitate, nec secun-

Virg.

dum animam, nec secundum corpus, fruabatur sua ipsorum adoptione. Iam enim regni caelorum tum temporis omnibus erat clausa, atque adeo in sinum Abraham, seu in limbum descendebant omnes, ut ibi qui eos liberaret, expectarent Saluatorem. Animam vero Christianorum, nisi aliquid poenae habeant soluendam in purgatorio, statim euolant in caelum, per Christum iam apertum: sed haec est adoptio inchoata tantum, consummabitur autem per ipsius corporis glorificationem, quae in extremo iudicio est facienda. Ad quam animae beatæ in paradiso, habent semper inclinationem, & illam sine tristitia in caelo desiderant: sed in hoc seculo, non nisi cum gemitu & anxietate illam optant.

69. *Expectantes redemptionem corporis nostri.* De hac redemptione est illud Luc. 21. Euangelij, Leuate capita vestra, quoniam a propinquat redemptio vestra. Et sumitur hic redemptio, pro liberatione à mortali corpore, seu pro resurrectione immortalis corporis. Hoc autem sanctorum desiderium, ex charitate bene ordinata procedit. Cum enim eorum caro fuerit comes suarum passionum & tribulationum, quae illis contingere, partim ob varias huius vitae necessitates, partim ob impiorum improbitatem, pari iure, utrique fratri, hoc est, tam animae, quam corpori, optant suam ipsorum salutem, & felicitatem.

70. *SPES enim salui facti sumus.* Quemadmodum fides est cognitio rei non visæ. Ita & spes, desiderium est rei absentis, quae veluti quaedam anchora salutis, firmos reddit homines, & quasi securos de sua ipsorum incolumitate. Quidquid itaque malorum, interim affligit illos in hoc seculo, ferunt spe felicitatis à Christo promissæ: à quo licet pignus acceperint salutis, nempe Spiritum sanctum iustificantem animam, plenam tamen salutem non hic praestitit ille, sed in futuro seculo voluit expectari: salus enim perfecta, in rebus futuris sita est, quarum spem certam

concepimus. Quamobrem non sola fide iustificamur, sed accedente spe, quam sequitur charitas. Non sic seruati sumus à Christo quod illico introducti simus ad hereditatem, sed quod missi ab illo sumus in spem hereditatis, nempe ea lege ut compatiamur, ad hoc ut conglorificemur. Propria ergo ratio fidei iustificantis est, ut nobis ostendat quid sperare debeamus, atque adeo nos confirmet, ut spe futurorum, per charitatem, legis opera faciamus. Vnde, quo sensu dictum est, (*Iustus ex fide vivit.*) dicitur etiam (*Spe salui facti sumus.*) non enim operamur intuitu praemij quo iam fruimur, sed eius quod nos manere credimus in futurum.

71. *SPES autem qua videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat?* Docet, Christiani praemium non esse de visibilibus bonis huius mundi, sed de invisibilibus alterius. Vnde alibi, non contemplantibus, inquit, nobis quae videntur, sed quae non videntur: quae enim videntur temporalia sunt, quae non videntur aeterna. Et haec sunt propria, vera, & perfecta Christiani bona. Vtitur autem hic metonymia, quae plus praefert ponderis, dum spem appellat, rem speratam. (*Spes enim, inquit, qua videtur, non est spes.*) id est, res ipsa quae possidetur, non amplius speratur. Ex quo manifestè sequitur quod dictum est, nempe, quod spes, seu praemium Christiani, non est rerum praesentium, & oculis subiectarum, sed earum quae nondum apparent. (*Nam quod videt quis, quid sperat?*) quasi dicat, quis unquam dictus est sperare, quod oculis cerneret.

¶ Circa hoc est valde notandum, quam pulchrè & sapienter, ad exprimendum quanta sit cognatio & conexio spei ad fidem, spem diffinit non tam per rationem propriam, quam per rationem fidei. Est namque fides, (*habitus intellectualis eorum qua non videntur:*) spes verò, *habitus appetitiuus eorum qua non possidentur.* Videre igitur in hoc loco, idem pollet quod tenere, & possidere. Potest quidem athleta sperare brauium, licet

licet illud ob oculos propositum videat, quoniam nondum illius est compos: tandiūque proinde spes durat, quādiu evidens non est rei assecutio. Est siquidem spes in appetitu irascibili, tanquam in subiecto: quae ideò non est, nisi rei, non solum absentis, verum etiam arduae, obtentuque difficilis: quapropter, dum nos ad euentiam vergit, iam spes transit in gaudium, ut strenuò duci euenire solet, quando victoria iam illi manifestè arridet. Hinc est quod in caelo, nullus est virtuti spei locus, sed felices illae animae, per charitatem optant & nobis beatitudinem, & sibi corpora sua, eò quod futura haec in verbo continentur, iam non sicut ardua. Ad sensum igitur Apostoli venientes, dicimus quod aptissime vsus est verbo videndi, pro verbo possidendi: nam licet in alijs praemijs quae non solo visu possidentur, congruentius, significantiusque diceretur, spes quae tenetur, non est spes: nam quod tenet quis, seu possidet, quid sperat? At verò, de praemio illo infinito, quod Deus est, quoniam non alia ratione & modo quam videndo comprehenditur, & possidetur, propriissime, inquam, pro verbo possidendi, vsus est verbo videndi, quoniam hoc est proprium spei nostrae Christianae. Deum enim, in quae tantum vera spes est, qui videt, non sperat: quia videndo, iam adipiscitur, quod sperat: quandoquidem, ut ait Aug. visio, tota merces.

Aug.

¶ Insinuat etiam in hoc loco diuinus Apostolus, ad fidei & spei virtutum laudes pertinere, ut non statim cum aliquis Christianus efficitur, habeat bona gloriae à Christo promissa: nulla enim fuerit fidei laus, aut spei, si iam extarent, quae Christus nobis promissit. Quocirca non pertegat quod huiusmodi redemptione corporis, & consummatam adoptionem tandiū expectes. Non sumus enim modo in statu comprehensionis, sed spei, quae est certa beatitudinis expectatio, nos vergens ad salutem. Per spem enim meremur rem. Et quemadmodum filius alicuius diuitis, licet de praesenti sit pauper, est

tamen diues in spe, propter diuitias quas sperat hereditare, ita & iusti in hoc seculo, spe salui facti sunt, propter salutem gloriae quam sperant à Deo: qui cum sit fidelis, & se ipsum negare non possit, ex parte quidem ipsius, certissima est, deesse non potest. Sed ex parte nostra, per peccatum commissum, vel bonum omissum, potest hereditas amitti.

72. *SI autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Pro more suo Paulus appertè concludit ea quae simpliciter pronuntiauit, spectans ad illud superius dictum, si tamen compatimur, &c. & ad illud, expectatio creaturæ, &c. Ait igitur, (*si autem quod non videmus.*) id est, si ea quae corporeis oculis cerni non possunt, (*speramus.*) oculis fidei cernentes illa, persecrantes interim in doloribus, & laboribus, & miserijs quae contingunt, (*per patientiam*) quidem, id est, spe pertinaci, (*expectamus.*) quod promissum est. Spes enim in nobis, est patientiae genitrix: & est duplex, altera quae dicitur longanimitas, qua expectatur equanimiter bonum illud excelsum, anxie desideratum, & in longum dilatum: de qua patientia est illud, Patientes estote vsque ad Ioc. 5. aduentum Domini. Nam cum spes quae differtur affligit animam, dilatio illa, ut ait D. Tho. in genere malorum est, Thoma circa quae patientia versatur. Altera est, tolerantia tribulationum, cum quadam animi tranquillitate: de qua est illud, In tribulatione patientes. Tribulatio enim, via est ad gloriam. Equanimiter ergo Apostolorum instat, expectanda est promissa gloria, & cum tribulatione, & dilatione ut ait S. Thom. Quibus virtutibus, potest addi, & magnanimitas, quae, ut nomen ipsum sonat, praclarissima virtus est. Quemadmodum enim strenuo duci, opus est, & longanimitate, ad deuorandum tardium temporis: & tolerantia, ad perferendum pondus, & pericula belli: & magnanimitate, ad agrediendum ardua & magna pericula. Ita & viro iusto in Christiana militia, haec similiter sunt necessaria

latia

faciã vſque ad mortẽ, ad profligandos animã hoſtes, eorumq; vires conſtingendas. Chriſtiani enim viri, magnanimitate & fortitudine, cum cæteris ſpei Chriſtianæ filiabus, tolerãtia ſcil. & lôga nimitate præditi, ſicut oves, ſine pera, & ſine calcementis, armatos lupos deterrent, & proſternunt. Longẽ namq; & excellentior fortitudo eſt, eum qui inermis eſt, expectare mortẽ pro Chriſto, vt martyres fecerunt, quã armatum pugnam capeſſere. Hanc virtutem *Magnanimitatis*, nomine hæc *Patientia*, complexus eſt, Paulus.

73. *Similiter autem, & ſpiritus adiuvat infirmitatem noſtram.*) Oſtendit quomodo per Spiritum ſanctum adiuuamur in deſectibus vitæ præſentis. Quemadmodum enim, vt hæcenus docuit, per Spiritum ſanctum, viuificabuntur mortalia corpora noſtra, & in ipſo clamamus Abba Pater, & ipſe teſtium reddit ſpiritu noſtro, quod ſumus filij Dei, ſic etiam ipſe (*adiuvat infirmitatem*,) ideſt, imbecillitatem noſtram, cui in ſtatu præſentis vitæ ſubiicimur: quanuis nõ omninõ eam tollat. Adiuuat autem ſpirans, & ſpe erigens nos ad operandum, cõmonſtrãs quid votis optandum ſit, aut quid deprecandum: vt iuxta Aug. non ſolum noſtra merita, non nobis arrogemus, quæ dona ſunt Dei: verũ & ipſam poſtulationem auxilij, quæ, à nobis videri poſſet ortum habere, ſpiritu ſancto tranſcriberemus, qui nos, tũm docendo, tũm etiam, ad orandum, excitando præuenit. Vnde dicit.

74. *NAM quid oremus ſicut oportet, neſcimus.*) Ecce noſtra imbecillitas, quoniam iuxta humanum affectũ neſcimus quid ſit optandum, neque quomodo ſit optandum. Vnde non raro ſit, vt pro ſalubribus, oremus peſtifera. Quanuis enim in genere, cognoscamus quid ſit orandũ, iuxta formam à Chriſto præſcriptam, dicendo ſic, Pater noſter, &c. Et quomodo, nam in fide nihil hæſitando, vt Iacobus nos inſtituit.

Aug. in li. de orã ad Prob.

In particulari tamen, propter noſtras tũm ignorantias, tũm etiam cupiditates, frequenter allucinamur. Petimus non raro, vt in aliquo virtutis opere, ſanctificetur nomen Dei, per quod, iudicio noſtro, putamus obſequium præſtare Deo: illud tamen, licet genere ſuo ſit bonum, caret tamen temporis, locivẽ circumſtantia, aut etiam perſonæ. Sicut alicui qui vtiliter poſſet in actione proficere, non expedit contemplationis quies: aut econuãro, vt Grego. docet. Et in Prouerbijs dicitur, quõd eſt, via quæ videtur homini iuſta, nouiſſima autem eius deducunt ad mortem. Vnde & beatiffimus Paulus, vt primo cap. huius Epistolæ vidimus, sæpe ſe fuſiſſe ad Dominum præces, inquit, vt adeundi Romam, ſibi proſperum iter contingeret, in voluntate tamen Dei, ideſt, ſi illi placeret. Et pro ſuſtentatione vitæ, etiam petimus aliquod temporale bonum, quod iudicio noſtro auaritia corrupto, videtur neceſſarium, & panis quotidianus: cum ſit impendio ſuperfluens, ac proinde vertitur in malum petentis: nam iuxta Sapientem, diuitiæ conſeruantur in malum Domini ſui. Petit etiam aliquis, liberari ab aliqua tentationis moleſtia, quæ tamen eſt ſibi ad cuſtodiam humilitatis data, vt beato Paulo contigiſſe cernimus, in dato ſibi ſtimulo carnis ſuæ, ne magnitudo reuelationum eum extolleret: ipſe tamen ægrẽ ferẽs corporis aſſictionem, implorabat opem diuinam, ter rogans, vt relinqueret cũ Sathanas, à quo tũm aſſigebatur, & ob id negatum eſt quod poſtulabat.

¶ Modum orandi, generaliter quidem, vt dictum eſt, ſcire poſſumus, nimirũ, in fide nihil hæſitantes, vt inquit Iacobus. Sed ſpeciali quidem motu cordis noſtri, vſquequaque diſcernere non poſſumus: vt putã vtrũ petac, aliquid ex ira, aut ex zelo iuſtitie, vt docet S. Tho. vnde, & reprobatã eſt, filiorũ Zebedei pitio: quia licet viderentur participationem diuinæ gloriæ poſtulare, tamen ex aura humana, ſeu elatione, procedebat eorum petitio, vt ait D. Th.

Mos

Mos omnipotentis Dei eſt, amicis ſuis orantibus, pro iucundis, concedere ſalubria. Nam iuxta Aug. nonnunquam tum maximẽ exaudimur, quando quod petimus non adipiſcimus: quia quanuis non audiamur ad noſtram voluntatem, exaudimur tamen ad noſtram ſalutem. Sufficit tibi Paule gratia mea, (inquit Dominus Paulo oranti pro liberatione tentationis:) nam virtus in infirmitate perſicitur.

¶ Petere autem pro amicis temporalia, vt valetudinẽ & ſimilia, charitatis minus eſt. Orare eccleſiam pro benignitate anni, & fertilitate, aëriſq; temperie: ſancta eſt inſtitutio, quoniam eſt pro communi bono. Petere verõ pro ſeiſpo temporalia, quanuis vnicique eatenus liceat, quatenus per talem petitionem fatemur Deum omnium autorem, & proſpectorem, eiq; nos ſubmittimus, ea eſſagittantes, quæ nobis adminiculo eſſe poſſunt ad virtutem, & ad ſuum ipſius cultum: tutius tamẽ eſt, nihil in particulari poſtulare, niſi ea quibus nullo modo poſſumus malẽ vti: vt cor contritum & humiliatũ: deduci in viam veritatis, & in ſemitã mãdatorum Dei, & ſimilia. Cætera verõ, quorum bonus poteſt eſſe & malus vſus, ſub generali nomine petenda ſunt, vt docebat Socrates, dicẽs, Bona à Deo petamus, hoc eſt, ſub hoc generali nomine, da quæ nobis bona ſunt. Quantum enim cõditione moderetur petitio noſtra dicentes, ſi fuerit voluntas tua, ſemper tamen latet anguis in herba, hoc eſt, voluntas noſtra in illa conditione, auiditasq; impetrãdi, quod noſtra eſt voluptas.

¶ Versus itaque & ſapiens pro huiusmodi orandi modum erit, citra petitionem, tantũ proponere coram clementiſſimo Domino cunctas noſtras neceſſitates, vt prudens facit infirmus, dũ manifeſtat medico ſitum, aut dolorem, relinquens ei vt videat quid erit vtilius. Exemplo ſunt nobis illæ ſanctæ duæ ſores, quæ pro fratre ægrotanti ſcribentes, nihil aliud, quã, ecce quem

amas infirmatur, ſcripſerunt. Et Prudentiſſima Virgo in nuptijs, Fili, inquit, vinum non habent, relinquens iudicio eius & arbitrio prouiſionem rei. Sed dices, Chriſtus Deus noſter, ſub conditione orauit dicens, Pater, ſi poſſibile eſt, tranſeat à me calix iſte. Dicendum ad hoc, quod Chriſtus potuit ſic orare: tũm, quia errare non potuit. Tũm etiam, vt veritatem, imbecillitatemq; humanæ naturæ, ſub illa conditione manifeſtaret, timendo tanquam verus homo, mortem accerbiffimam proximẽ futuram. Nos verõ minimẽ, niſi dicendo, fiat voluntas tua, ſicut in cælo & in terra. Et quæ neceſſaria ſunt, & communia petere: vt panem noſtrũ quotidianum, ne fortẽ dum ea quæ nõ conferunt rogamus, efficiamur Deo odibiles, iratoſq; nobis, tradat nos in deſideria cordium noſtrorum.

75. *SED ipſe ſpiritus, poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*) Talis eſt modus auxilij, quo Spiritus ſanctus adiuvat infirmitatem noſtram. Ipſe enim mentem noſtram illuminans: & affectum voluntatis, bonis & reſtis deſiderijs ſuccendens, poſtulare nos facit à Deo, non iuxta humanum affectũ, ſed iuxta votũ ſpiritus, quæ ſalutaria ſunt: nec humano quidem more, ſed gemitibus inenarrabilibus, ideſt, ſuſpirijs, quæ nec enarrare vox, nec vlla lingua poteſt exprimerẽ.

¶ Hinc Arriani, & Maecdonij, ſui erroris anſam ſumpſerunt, dicentes, Spiritum ſanctum eſſe creaturam, minoremq; Patre & Filio. Nam poſtulare, vt aiunt, minoris eſt ad maiorem. Ignorantia autem horum ſchematũ ſcripturæ, quã ſepiſſimẽ hæreticos demerant. Certẽ, ſi alicuius momenti eſſet argumentum, non ſolum conuinceret Spiritum ſanctum non eſſe Deũ, verũ eſſe miſeram creaturam à cælo exulantem. Nam aliàs, quomodo ingemiferet, cum gemitus ex dolore proveniat: quod autem dolor ſit in Deo, nullus vnquam hæreticus dixit. Non ergo Spiritus ſanctus in ſeiſpo ingemiferet,

Trac. 6. gemiscit, vt inquit Aug. sed in nobis, *super Ioa.* quia gemere nos facit. Et clamat in nobis (*Abba Pater,*) quia nos clamare *epij. Ioa.* facit. Similiter dicitur, quod (*interpellat pro nobis,*) quia interpellare nos docet & instigat. Sicuti illum dicimus fecisse res nostras, qui nos consilio, vel re iuuat, vel imperio mouit.

Aug. ¶ Ingemiscit aut Spiritus sanctus in nobis, secundum Aug. (*per charitatem,*) quæ ab ipso in nos effunditur, per quam fiant in nobis recta & sancta desideria, quæ cum sint ab ipso, non possunt non esse utilia. Eius verò quod maximè operatur, assidueq; petitur, si differtur, doloris & gemitus est causa, qualis erat illius qui dicebat, Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est. Qui pro huiusmodi ingemiscit, columbæ gemitum facit, quæ testis fuit & Christi baptizati, & gratiæ baptismatis nostri. Fuit etiam tempore diluuij, fidelis nuntius reuertens ad Noe in archam, portans illi ramum oliuæ virentibus folijs in ore suo, in signum placationis, pacis, & misericordiæ, irati Dei omnipotentis. Gemitus tuus ô Christiane, si fuerit columbinus, hoc est, si a flatu Spiritus Dei fiat, reuertetur quidem ad te, sed non vacuus, virentibus folijs portabit ramum oliuæ, ramum gratiæ & consolationis, ramum lætitiæ cœlestis gloriæ. Positus enim cum fiducia ante thronum gratiæ, totus tristis & lachrymosus, instis est mutare faciem, velle lugubrem dimittere, quin & ipsemet do minus manu sua abstergit lachrimam, & pro dolore contulit gaudium. Sic enim promiserat amicis, dicendo, Tristitia vestra vertetur in gaudium: & sic contingit omnibus piè lugentibus. Eûtes enim, inquit, ibant & flebant, mitentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos. Beati ergo qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Econtrà peccator, qui aliquid terrenum ingemiscens expetit, gemitum vtiq; edit corui, qui nunquam in archam reuersus est. Suspirium vadens & non rediens, cum aliqua consolatione, quid prodest labori?

Psal.

Gen. 2.

Psal.

Mat. 4.

ranti? Ambulauit peccator vias difficiles, & frustra laborauit, cum non inuenit requiem. Non placet vox coruorum auribus humanis. Nec gemitus carnalium ob suas cupiditates editus, auribus diuinis. Prudètia enim carnis, inimica est Deo.

(*Gemitibus,* inquit, *inenarrabilibus,*) aut quia sunt propter rem inenarrabilem, videlicet, gloriam cœlestem. Aut quia ipsi motus cordis, secundum quod à Spiritu sancto procedunt, sufficienter enarrari non possunt. Vnde potest & hoc quoque modo exponi, (*inenarrabilibus,*) id est, nobis absconditis. Nam sæpe Spiritus sanctus pro nobis intra nos petit, quod nos nescimus: vt in ecclasi patet.

Possumus hinc etiam colligere, quod si nescimus quid oremus, & quomodo oportet: quod ignoremus etiam quoniam spiritus in nobis orantibus oret. Orandum igitur imprimis est, vt actiones nostras ipse præueniat, & adiuvando prosequatur, vt omnis nostra oratio, & operatio, ab ipso semper incipiat, & per ipsum cepta finiatur. Ita enim cauebitur multiloquiū in oratione, à Christo tanquam vitiosum prohibuit. Dum ait, Cum oratis, nolite multum loqui sicut Ethnici faciunt, scit enim Peter vester, quid opus sit vobis, antequam petatis. In quo multiloquio bifariam potest quis errare, aut Deum in seipsum subnotando, aut nostras illic affectiones batologia quadam inculcando, quæ nobis minus expediunt. Sed oratio quæ à Spiritu sancto proficitur, humilis est valde, & reuerètia plena: gemitibus & altis suspirijs ornata, ac proinde à sanctis nimium commendata. Tali quidem oratione oportet semper orare, & nunquam deficere, vt inquit Dominus, aut iuxta Paul. sine intermissione orandum. Donum enim Dei est talis oratio, atque adeò ex hac parte pluris facienda est, quàm quod à nobis fiat. Hoc enim videtur Paulus in sinuare dicendo, (*postulat, interpellat,*) potius quàm interpellare, aut postulare nos facit. Est denique omnipotenti Deo, propter autorem

orem suum, admodum grata, & accepta. Vnde dicit.

76. *QVI autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.* Deus cuius oculis omnia sunt nuda & aperta, etiam antequam sint (*qui scrutatur corda,*) quasi dicat, est cognitor cordium humanorum, idè optimè nouit, siue (*scit,*) id est, approbat, (*quid desideret spiritus,*) id est, desideria nostra, quorum est autor Spiritus sanctus (*quia quæ secundum Deum*) sunt, id est, quæ Deo sunt placita, & hominibus salutaria, (*postulat pro sanctis*) in quibus habitat, hoc est, facit sanctos postulare. Non (vt pro seipsis solent homines) temporalia, aut etiam noxia.

77. *QUI autem scrutatur corda.* Hoc dicit, quia solus Deus est index, & pōderator spirituum, an scilicet sit humanus, vel diuinus spiritus, qui loquitur in nostris orationibus: quippe cui soli competit, renes, cordaq; hominū scrutari: non quidem disquirendo, aut inuestigando, (quod verbum scrutari apud nos sonat,) sed simplici intuitu vniuersa vsque ad primas causas penetrando. Atque ita manifestè cognoscit ea quæ in corde latent: proposita scilicet & eorū radices, nec solum, sed & eorum effectus, & euentus, qualiterq; id quod petimus, casurum sit nobis. Nam licet temporalia bona, quando ea nunc optamus, hic nobis forsan conferrent, tamen in causa possent esse alicuius futuri incommodi. Rursus, licet ea quæ spiritus petit, modo non sint nobis iucunda, erunt proculdubio in posterum salutaria. Facit hic locus contra assertores certitudinis gratiæ: quoniam si non semper certò constat nobis, de petitionibus nostris, verum autorem habeant Spiritum sanctum, an alter sit spiritus qui in nobis loquatur: ita neque certò scimus an habitet in nobis Spiritus sanctus.

78. *SCIT quid desideret spiritus.* Omnia quidem optimè nouit Dominus, vt

dictum est, etiam ea quæ sinistrè desideramus, & quæ nobis hostis inducit in animam: sed hoc, simplici intelligentia. Ea verò quæ spiritus pro nobis postulat, cognoscit aprobando, eo quod sunt recta & salubria. Ideò addit, dicēs,

79. *QVIA secundum Deum postulat pro sanctis.* Non iuxta humanum affectum, sed iuxta Dei voluntatem, Spiritus sanctus facit postulare viros iustos: Nec optare, nisi quæ ad salutem æternam, & quæ ad Dei gloriam pertinent. (*Pro sanctis*) inquit, id est, pro iustificatis, quoniam Spiritus sanctus non habitat in alijs, tanquam existentibus in gratia. Quauis etiam, iuxta Aug. per subsidium speciale, adiuvat iniquos ad salutem, impartiendo illis bona desideria, quæ sunt remotæ dispositiones ad gratiam. Nondum itaq; inhabitans Spiritus sanctus, adiuvat homines vt sint fideles: Peccatores, vt sint iusti. Inhabitans verò, adiuvat tantum fideles & iustos, quò iustiores fiant.

¶ Ex dictis constat intellectus illius sententiæ Saluatoris dicentis, Quidquid petieritis à Patre in nomine meo dabit vobis. Sumitur enim hoc, de illo quod Spiritus sancti spiramine postulant viri iusti. Idem enim est petere in nomine Christi, & petere spiritu Christi. Similiter etiam inteligitur Iacobus, præcipiens, vt petamus confidèter, nihil hæsitantes in spe. Nam si Spiritus sanctus postulet, certissimè obtinebimus, tanquam necessaria ad salutem. Si verò dubitamus an petitio nostra sit Spiritus sancti, necne: dubitare etià possumus, an obtinebimus quod petimus.

¶ Sed si arguat quis: Peccatori contingit frequenter petere respicientiam, quam non obtinet semper. Item, homo iustus præcatur conuersionem peccatori, nec semper impetrat. Ad hæc, pauper exposcit facultates, & dignitates amplissimas, quæ forsitan illi essent ad virtutum culturam, conferrentq; illi potius quàm paupertas ad salutem, & nec ipse exauditur. Tandem petit iustus pro-

protegi à malo, & perseverare in bono: perit martyrij donum, quo possit amicitiam Dei augere: quas tamen res nō semper vnusquilibet iustus assequitur. Ergo non quidquid facit ad salutem nostram, concedit nobis Deus.

¶ Pro horum tamen responsione, notanda sunt quatuor conditiones, quas Theologi in postulationibus assignant, vt sint infallibiter implenda: nimirum, vt quis & pro se petat, & necessaria ad salutem, & pietas, & perseveranter. (Pro se) inquam, quia nullus alteri potest mereri de condigno, quia hoc non constat ex sacra Scriptura, sed quod vnusquisque ante Tribunal Christi, propria corporis referet, prout gessit: Christus autem solus potuit mereri omnibus quibus voluit de condigno. Et hac etiam ratione, non est mirum si peccator postulans respicientiam, non semper forsitan exaudiatur: nam primam gratiam nemo prater Christum mereri potuit, nec poterit. Pari modo dicendum de perseverantia, quae etiam donum Dei est, non cadens sub merito, vt ait Aug., sicut & prima gratia. Pendet enim ex iugi morione Dei, inclinantis nos ad bonum virtutis: quae motio initium est totius meriti, ideò non cadit sub merito, iuxta eundem Aug. Has tamen postulationes, quanuis non ex condigno, siue ex iustitia, pro sua tamen benignitate & infinita liberalitate, quam sapissimè exaudit Deus. Idcirco precandi sunt iusti, vt orent pro miseris peccatoribus: monendiq; peccatores vt non cessent pulsare, & petere: nam pulsanti apperietur, & petenti dabitur. Deinde, quod petat (necessaria ad salutem:) nam si pauper, petat temporalia bona, aut infirmus salutem, nō necesse est quod in hac parte exaudiatur: quoniam diuitijs & sanitate, possumus benè, & male vti, ideò non sunt necessaria ad salutē. Per inopiam enim & infirmitatē potest Deus, ad maiorem gratiam homines ducere, quam per diuitias, & integram valetudinē. Vnde, non dicit ipse, quærite per temporalia regnum Dei, sed quærite

Lib. de dono perse.

primum regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adjicientur vobis. Tertio, petendum est, (petē,) idest, non indignè, supra vires & meritum nostrum: nam hoc peccatum est, quod à Spiritu sancto esse non potest. Quarto, petendum est (perseueranter,) nam qui perseuerauerit vsque in finem, saluus erit. Qua virtute obtineri potest gratiæ augmentum, quod sibi iustus de condigno benè mereri potest. At verò, quanuis oratio, & petitio quæ à Spiritu sancto procedit, meritoria sit, non tamen semper tanti præmij, quantum petit, nisi alia adhibeantur egregia officia quibus mereatur. Quemadmodum si quis ascendere cupiat ad gloriam Laurentij, si non martyrem esse datur, si nona diurna; opera, per Dei gratiā præstet, quæ æquari possint illius martyri: quod est perseueranter petere.

80. *Scimus autem quoniam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Excludit obiectionem quam poterat quis facere in hunc modum. Si Spiritus sanctus adiuuat infirmitatem nostram, postulatque pro Sanctis omnia quæ sunt illis salubria, ipseque à Deo semper exauditur: cur permittit eius alumnos tot concuti laboribus, & persecutionibus? Respondet dicendo, (quod diligentibus Deum, &c.) quasi dicat, non est quod trepidemus, ne magnitudine malorum victi deficiamus, cū illud habeamus certissimum, quicquid horum acciderit pijs, omnia cedere in bonū, tantus est Dei fauor in eos, quos ex destinata animi sui voluntate delegit, ac vocauit in hanc felicitatem. Non aliqua, sed (omnia, inquit, cooperantur in bonum:) nimirum diuitia illis sunt, misericordiæ instrumēta: paupertas, humilitatis causa: bona valetudo, ad faciendos fructus poenitentiae: aduersa fortuna, patientiæ est materia: sapientia, si doceant, habet Deum pro mercede: ignorantia, valet ad discendum: in potestate constituti, felices sunt, quoniam iustitiam faciunt: tyrannide oppressi, beati quoque sunt, quoniam

nam persecutionem patiuntur propter iustitiam: infernus, saluarem illis facit timorem: paradysus, spem gignit & gaudium: infirmitate, eorum exercetur humilitas: afflictione, patientia: contradictione, mansuetudo: odio, beneuolentia: peccatis alienis, sunt cautiore: proprijs, humiliores. Vnde Aug. adeò, inquit, iustis, omnia cooperantur in bonum, vt etiam si qui eorū deuiant, & exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat proficere in bonum, quia humiliores redeunt, atque doctiores. Non quidem ita vt semper resurgant ad consumationem, aut certe parem iustitiæ gradum: sed ad hoc tamē vt abiectiones sint in sua conscientia, & oculatiui uiuant, vt perseuerent. Vnde, scriptum est, Melior est iniquitas viri (hoc est, strenui militis Christi) quam mulier, (hoc est, segnis homo, & deses) benefaciens. Nam ille, surgit quidem prudentior, vt Petrus, Dauid, Ezechias. Hunc verò, bona sæpe actio, securiorē reddit, ac proinde negligentiorē.

Sunt quidem electi, partes nobilissimæ viuiculi, ad quas cæteræ partes referuntur, sicut ad bonum vniuersi. (quod est Deo maximè volitum, vt ait D. Th.) quidquid sit in mundo, etiam si malū sit: dicente Aug. quod Deus est adeò bonus, quod nihil mali esse permitteret, nisi esset adeò potens, vt ex quolibet malo, posset elicere aliquod bonū. Vnde, corruptio vnus, vt inquit Philosophus, est generatio alterius: hoc fit propter bonum, non quidem corrupti vt videmus, sed ipsius vniuersi. Et hæc eadem ratio esse videtur, circa ordinē nobilissimarum partium ad alias partes, quia malum aliarum partium, ordinatur in bonum nobilissimarum: harum verò malum, non nisi in bonū ipsarum. Quia, vt ait D. Thom. de eis propter se cura habetur, de alijs autem propter ipsas: sicut medicus infirmitatem pedis sustinet, vt curet caput. Inter omnes autem partes vniuersi, excellent sancti Dei, ad quorum quemlibet pertinet illud, Super omnia bona sua constituet eum. Et ideò, quicquid

In lib. de corr. & grati.

Eccli. 42

Tho.

Aug in inchi.

Arist.

Tho.

Mat. 25

accidit vel circa ipsos, vel alias res, totum in bonum eorum, cedit: vt verificetur quod in Proverbio dicitur, qui stultus est seruiet sapienti. Quia scilicet etiam mala peccatorum, in bonum iustorum cedunt. Vnde & Deus specialē curam de iustis habere dicitur, iuxta illud, Oculi Domini super iustos: quantum de illis talem curam habet, vt nihil mali circa eos permittat, quod non in eorum bonum conuertat.

81. *Diligentibus Deum.* Amor Dei est per quem Deus operatur in nobis merita & omne bonum: sicut calor naturalis per quem fit concoctio, & digestio alimenti in stomacho, qui, si optima vigeas complexionē, quicquid apponas rectè concoquit, in bonum; digerit sanguinem: ita & qui Dei amore feruet, quicquid accidit benè vertit, meritumque inde conficit. Huius amoris causa, est amor quo ipse Deus nos diligit: nam quemadmodum Luna & cætera Astra, luce Solis splendent, & lucent: ita & corda nostra, igne spiritus Dei, hoc est, amore diuino, flammescunt & amant. Orandum est igitur vt multum nos diligat, quo ipsam etiam valde reddamemus.

82. *HIS qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Declarat de quibus iustus hic sermonē faciat: non enim omnibus omnia cooperantur in bonum, nisi illis tantum (qui secundum propositum) diuinæ prædestinationis (vocati sunt) ad fidem Christi, in sanctitatem. Tria quidem notantur per hæc verba in illis quibus omnia cedunt in bonum: nimirum, prædestinatio, vocatio, & sanctificatio. (Propositum,) refertur ad prædestinationē, quod, iuxta Aug. est propositum miserēdi. (vocati) ad vocationem pertinet: (sancti,) ad sanctificationem. Et quod clariùs intellegatur, obserua, quod est duplex vocatio, vt docet Aug. Altera generalis, secundum præsentem cuiusque iustitiam qua vocati sunt omnes qui gratiam receperunt, & gratia. 7. & de Altera est singularis prædestinatorum, præd. 10. qui 16.

qui vtiq; soli vocantur secundū Dei propositum, eoquod firmum, fixumq; Deo est, perducendi eos ad gloriam. De hoc proposito, nomine voluntatis, mentionem illic fecit Saluator, vbi ait, *Hæc est voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo quidquam; sed resuscitē illud, (scilicet ad gloriam) in nouissimo die. Et iterum, Quos dedisti inquit, mihi, non perdidisti ex eis quemquam. Et illos vocat verē discipulos suos, qui in iustitiā perseuerauerint vsq; ad mortem: si manseritis, inquit, in sermone meo, (scilicet vsque ad mortem) verē discipuli mei estis. De alijs verō vocatis, qui in gratia Dei non permanent, ait *Ioan.* ex nobis prodierunt, sed non erat ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum. Omnes itaque dicuntur simpliciter vocati, sed soli prædestinati, secundum propositū vocati & electi, iuxta illud: Multi sunt vocati, pauci verō electi. De quibus prædestinati per tria capita sequentia, deinceps est verba facturus Paulus, Quibusq; solis, vt dictum est, competit sententia hæc (*diligentibus Deum, &c.*) & viceversa, iuxta Christoltho. Illis qui Deum non diligunt, quoniam esse damnosa, veluti Iudæis quorū culpam, tam & signorum ostensio per Christum, quanti eius sancta prædicatio degrauit: & Iudæ, ac reliquis dānatis, qui in aliquo fuerunt gratiæ culmine, ex hoc ipso beneficio, accessio fit damnationis.*

§3. *SCIMPS.* In persona sanctorū loquitur Paulus, qui cum sint spirituales, omnia iudicant: & altissimas causas diuini consilij speculantes, (*sciunt*) & experimento comperiunt, hæc quæ videntur mala, in bonum suum cedere amatoribus Dei.

Gilb. nar. rat. sub Hon. pp. Cavenda tamen est in hoc loco hæresis eorum qui dicebant, prædestinatis nihil posse mali acciderē spiritualis, neque reprobis quidquam boni: quod est manifestē contra veritatem. Nam prædestinatis contingit peccare frequēter, vt Paulo, Petro, Dauid, Magdale-

næ. Reprobi verō cum sunt in gratia, multa operantur virtutis opera. Exemplo est nobis Saul, de quo dicit Scriptura, quod erat filius vnius anni cum regnare cepisset, duobus autem annis regnavit, hoc est, fecit opera boni regis. Peccata igitur prædestinatorum, secundum hanc Pauli sententiam, possunt illis per fructus penitentitiæ in bonum cedere: reprobis econverso, beneficia accepta, in grauiora supplicia, dum dānantur.

84. *NAM quos præscit, & prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Ostendit quomodo amicis Dei, nihil mali possit contingere: & vt ait D. Tho. facit hanc rationem, nullus potest nocere his, quos Deus gubernando promouet ad suam gloriam, sed prædestinatos diligentes Deum, Deus promouet, ergo nihil potest eis nocere, aut nihil detrimenti euenire, quod non cedat in eorum bonum. Maior est manifesta, quæ inferius dilatabitur, & locupletabitur. Minorē verō probat nūc, proponens primo ea quæ sunt ad promotionem sanctorum ab æterno, nempe, præscientiam, & prædestinationem, vt patet in litera.

¶ Hæc autem duo, scilicet, præscientia, & prædestinatio, conueniunt quidem in æternitate: nam vtraque est æterna.

Differunt tamē ratione, inam, præscientia importat solam noticiam futurorum, siue bona illa sint, siue mala: prædestinatio verō importat causalitatem quādam respectu eorum, siue, vt ait D. Tho. & supra dictum est, præordinationem quādam in animo, eorum quæ quis est facturus, quod idem est. Et ideo Deus habet scientiam de peccatis, sed prædestinatio est de bonis salutaribus. Vnde, Paulus, Prædestinati, inquit, secundum propositum eius, vt simus in laudem, &c. Habet se præscientia & prædestinatio sicut superius & inferius, omnis prædestinatus est præscitus, sed non econverso: includit enim prædestinatio præscientiam, sed non econverso præscientia prædestinationem. Hæc namque est vti-

veriusq; potentiæ actus, nempe, intellectus & voluntatis. Illa verō intellectus tantum, quæ etiam secundū vsum scholarem, ad reprobos peculiariter accommodatur, quos vocat præscitos, vt distinguatur contra scientiam approbationis. Est igitur huius loci sensus, dilectis Dei omnia cedunt in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti, quos tamen non temerè delegit Deus, vout ille suos multoantē quam vocaret. Omnia enim præiudicio iudicio facit, & disponit, non quod discursu opus sit Deo, sed quod nihil de rebus statuatur, nisi consultō id bonum censeat. Propterea dicit, (*nam quos præscit*) id est, quos bonum iuxta suam regulam indicauit beare, (*hos prædestinavit conformes fieri imaginis filij sui*) nō enim nouit tantum quos vocaret, verum certo animi decreto præfinit, vt ad similitudinem filij eius transformarentur, inserti per baptismum corpori Domini Iesu, qui deivta carne, & morte trisphans adiit immortalitatem, vt idem sperent in se membra, quod in capite iam peractum conspiciūt, atque ita (*sit ipse primogenitus in multis fratribus*) ac si diceret, vt in hunc scilicet modum, æternus Pater per vnum filium, plurimos sibi filios pareret, inter quos Christus Iesus, caput ac dux esset, velutiq; primogenitus, suum ius cæteris quoque communicans.

85. *Conformes fieri imaginis filij sui.* Scopus & finis supremus prædestinationis, est conformitas sanctorum ad vni-genitum filium Dei. Nam Christus redemptor noster quatenus homo, causa est reparationis nostræ, non solum meritorea, & suo gradu efficiens, sed etiam velut exemplar, in star cuius beandi sunt omnes, quotquot participes sunt hereditatis suæ. Ipse quidem quatenus homo, in culmine est participata hereditatis, seu felicitatis, ad quam altiori, humiliorivē gradu accedent beati homines, quanto per ipsius gratiam & fauorem, plus, minusvē charitate profecerint: gradu, inquam, secundum doctes, tam animæ, vt visionem, comprehē-

tionem, & amorem: quàm corporis, quod cōfiguratur corpori claritatis ei.

86. *Imaginis filij sui.* Hebraismus est, vt si dicamus assimilari & conformari imagini Cæsaris, pro eo quod est Cæsari, seu figuræ Cæsaris: ad hunc modū, dicendo, (*conformes imaginis filij*), idē valet quod conformes filij, seu filio qui est imago. Cuius formæ etiam est illud Genes. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram. Est Christus Dominus, imago Dei inuisibilis, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius: huic assimilandi sunt beati in patria, iuxta illud. Ioan. Cum apparuerit, similes ei erimus, in claritate scilicet & pulchritudine, & gloria: quoniam fulgebunt iusti sicut Sol, in regno Patris eorum: sicut Sol, inquam, ille qui fulsit coram tribus veris testibus in monte Thabor, id est, Christus Dominus, qui se ibi gloriosē transfigurauit coram Petro, & Iacobo, & Ioanne. Ad cuius tantam gloriam qui se cōferre desiderat, opus est vt prius in hac vita, Christo pauperi cōformetur in laboribus, quos pro nobis ipse pertulit, vt plantati similitudinē mortis eius, fructus percipiamus & resurrectionis.

¶ Hæc autem Sanctorum ad Christum conformitas, non est ratio prædestinationis, vt sapienter docet S. Thom. sed terminus, vel effectus ipsius. Nam sub prædestinatione cadit omne beneficiū salutare, quod est homini ab æterno diuinitus preparatū: & hac ratione omnia beneficia quæ nobis confert ex tēpore, preparauit nobis ab æterno. Vnde, manifestē constat in Pelagianorum errorem incidere, qui asserat propter prævisa opera aliquem esse prædestinatum. Etenim, cum Deus ab æterno decreuerit eo modo reconciliare nos per gratiam, quo facturus erat in tempore (blasphemum enim & hæreticum esset id negare) consequens appertē fit, vt si Pelagianum est sentire quod gratia iustificans datur propter opera, idem sit prorsus error dicere, quod quis prædestinetur propter prævisa opera, vel

quia praeuisus est bene usus gratia. Nam id quod est effectus gratiae, magis repugnat esse causam praedestinationis quae causa est ipsius gratiae, quam esse causam eiusdem praecedentis gratiae. Nullum ergo meritum ex parte nostra à Deo praeuisum, potest esse causa praedestinationis, sed haec potius est causa omnis meriti, & omnis boni, quod nobis in hac vita, & in futura contingit.

87. *VT sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Christus Dominus secundum aeternam generationem absque fratrum erat consortio, existens in sinu Patris, & ex hac parte unigenitus dicitur à Patre: assumpta verò humanitate factus homo, unigenitus quoque dicitur, non enim assumptis illa ut esset adoptivus sicut nos, sed naturalis Dei filius. Dicitur etiam unigenitus à matre, fuit enim unicus matri suae benedictae, cuius venter beatus qui spatio novem mensium portavit eum, cuius vera beata quae eundem Dominum laetaverunt, & ipsa tota foelix, quae Spiritu sancto concepit, & virgo peperit, & post partum virgo permansit. At vero hic unigenitus qui ab aeterno erat sine fratribus, voluit in tempore habere illos. Quemadmodum enim Deus suam naturalem bonitatem voluit alijs communicare, participando eis, ut ait D. Tho.

Tho. similitudinem suae bonitatis, ut non solum sit bonus, sed etiam actor bonorum: ita Dei filius voluit conformitatem suae filiationis alijs communicare, ut non solum sit ipse filius, sed etiam primogenitus filiorum. Et sic qui per generationem aeternam est unigenitus, per collationem gratiae sit primogenitus in multis fratribus. Diversa tamen ratione, nam ipse est naturalis, nos verò per eius gratiam adoptati, ac proinde nullus ad haereditatem potuit admitti, quoadusque primogenitus à mortuis resurgeret. Vnde & primogenitus mortuorum quoque dicitur, quia primus omnium resurrexit. Hinc etiam patet quomodo Christus constitutus sit haeres uniuersorum, nos verò cohæredes ipsius: nimirum, quia tanquam natu-

rali Dei filio, homini factus, debetur haereditas: nobis verò tanquam membris eius communis per ipsum sit. Alludit in hoc ad priscorum, & nostri etiam temporis nobilitatem, quo primogenitis decernitur haereditas, cum onere alendi fratres: idemque mysterium adhiberatur, in Isaac, Iacob, manasse, qui paterna benedictione prae genitis fratribus praerati sunt. Dicitur etiam iuxta Apostolum primogenitus omnis creaturae, secundum aeternam generationem, non quod ipse sit creatura, ut impius Arrius voluit, sed quod de summa essentiae cognitione, in qua omnis relictur creatura, genitus est. Pari quoque modo dicendum, quod primogenitus aeterni Patris, est etiam primogenitus virginis matris, naturalis quidem ipsius, nos verò per amorem sumus filij tantae matris, quam forsitan filiationem in dilecto Euangelista Ioanne significare voluit Christus cum pendens in cruce eum matri commendauit, dicens, mulier ecce filius tuus: & ad Discipulum, ecce mater tua. Quis enim dubitat quod dilecti fratres Christi, sint etiam filij dilectae matris suae? Generationem tuam, o Christiane, quis enarrabit? fratrem habes regem omnium saeculorum, cuius pater, qui nunquam fuit natus, est etiam tuus pater, & mater eius virgo, est quoque tua, quae est mater misericordiae.

88. *QUOS autem praedestinavit, hos & vocauit.* Quo certa fides sit nobis Deum quod semel instituit, ad plenum usque praestitutum, eos (quos praedestinavit,) id est, ante omnia tempora genuit ac delegit, de quibus animi sui decretum, iam euulgat Prophetarum oraculis, (hos) per Euangelium, (et) id est, etiam (vocauit.)

Præscientia, & Prædestinatio, causæ sunt aeternæ: vocatio autem, & iustificatio, & magnificatio, temporales effectus praedestinationis. Deinde, quoniam primum iustificationis fundamentum est fides, quae per auditum suscipitur, primus praedestinationis effectus est vocatio. Nam vox ad aures fit. Vnde Paulus, quo-

Quomodo, inquit, credent nisi audiant? Quomodo autem audient sine praedicante? Est autem duplex vocatio, altera exterior, quae fit ore praedicantis: altera interior, quae nihil aliud est, quam quidam mentis instinctus, quo hominis cor mouetur à Deo, ad assentiendum his quae sunt fidei, vel virtutis. Sed utraque vocatio tam exterior, quam interior, item est duplex: altera, quae suum non sortitur effectum, ob duritiam cordis illius qui obturat aures, ut patet in Euangelio de vocatis ad nuptias, & ex illa sententia, si non venissem & locutus eis non fuisset, peccatum non haberent: qua vocatione vocatus est mundus uniuersus. Altera verò, est efficax, quae suum sortitur effectum: in illis scilicet qui vel ante rationis usum abluuntur aqua Spiritus sancti, vel postea assentiuntur Euangelio. Vtrunque enim est necessarium ad fidem, & fauor Dei mouentis nos ad eam, nam idcirco inuitat, vocat, rogat, & tanquam gallina congregat pullos suos sub alis clementiae suae: vnde filius Dei Iesus Christus, Nemo, inquit, venit potest ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum.

Th. 5. Et Hierem. Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur. Est deinde necessarius ad fidem, *spontaneus noster assensus*, quia omnis qui audit à Patre, inquit Filius, & didicit, id est, obtemperauit, & assensus est, venit ad me, credendo scilicet per fidem viuam. Sed & haec efficax vocatio, est etiam duplex: altera, est tantum in diem secundum temporariam & praesentem iustitiam, prout in illa seminantis parabola, satis exactè descripta est, in semine quod cecidit seculus viam, vel in petrosus: dedit enim fructum ad tempus, sed qui vel exaruit demum, vel à volucribus caeli consumptus est. Hac vocatione vocati sunt illi de quibus ait beatus Euangelista Iohannes, ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Hac vocatus est Iudas, qui non perseuerauit in dignitate sui Apostolatus. Altera, est efficax vocatio, secundum aeternam praedestinationem, veluti proprius eius effectus, de qua hic loquitur Paulus, & supra cum dixit, *Vocati se-*

cundum propositum: ac proinde talis vocatio est certissima, iuxta illud Prophetæ, Iuravit Dominus exercituum dicens, Si non ut putavi ita erit, & quomodo mente tractavi, sic eueniet. Et propter hanc certitudinem, more prophetico, usus est Paulus verbo praerati dicens, *Vocauit*. Hac quidem vocatione vocati sunt, Petrus, Paulus, Andreas, cum ceteris Apostolis, & omnibus quotquot praedestinati sunt ad vitam.

89. *ET quos vocauit, illos & iustificauit.* Simul tempore sunt vocatio & iustificatio: natura autem praecedit vocatio iustificationem, tanquam causa suum effectum. Nam quemadmodum vocatio est effectus praedestinationis, ita & vocationis iustificatio, idcirco enim quis iustificatur, quia vocatur à Deo, & non e converso. Quoniam vocatio motionem Dei significat trahentis hominem, iustificatio verò terminum, hoc est, reconciliationem, per infusionem gratiae Spiritus sancti, in eum qui vocationi Dei auscultat. Non igitur frustra vocat Deus illos quos praedestinavit, nam vocatos sua indulgentia ex impijs pios, ex nocentibus innocentes reddidit.

90. *QUOS autem iustificauit, illos & magnificauit.* Significat & futuram gloriam, & praesentem gratiam sanctorum. Valde enim magnificum & gloriosum esse videtur, in hac vita vacare vitijs, innocentiae gloria florere, affectibus esse incorruptis, sic in summo esse Christo, ut idem sis cum illo, spiritum illius habere pignus, haereditatem esse Dei, cohæredem Christi, ut de gloria caelesti quae superest, suo tempore implenda, non liceat diffidere.

91. *QUID ergo dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Manifestat maiorem propositionem supra positam, nempe, illis, quos Deus gubernat, nemo nocere potest, nec per malum poenae, nec per malum culpae, & ait, (Quid ergo dicemus ad haec?) quasi dicat, quid respondebimus ad tantae charitatis

tatis beneficia fratres? Cura enim nostri tam altè insidet Deo, vt ab æterno nos prædestinauerit, deinde vocauerit, iustificauerit, magnificauerit, spiritumq; suum nobis donauerit clamantem pro nobis *Abba Pater*, suspirijs altissimis salubria petentem: quas illi gratias pro tantis beneficijs fragilitas nostra persoluet? Aut quo non repleamur gaudio, stuporeq; expauescamus, quod talem habeamus Deum, tam propitium, tam beneuolum, & nostri amatem. Quis iam negare poterit, diligentibus Deum omnia cooperari in bonum? Quis enim diuinum poterit impedire consilium? Nam iuxta Sapientem, non est sapientia, neque prudètia, neque consilium contra Dominum. Et cum hoc ita habeat, quid est quod de diffidendo loquatur aliquis? Nam (*si Deus pro nobis, quis contra nos?*) ac si diceret, tot argumentis iam Deus declarauit suam erga nos charitatem ac beneficentiam, qui si à nobis fiat, quid poterit ullus aduersarius? Quid poterit hominum malitia, protegente nos Deo? Hinc est, quod beatus Iob, postquam diuinum fauorem expertus fuerat, dixit, Pone me iuxta te, & cuiusuis manus pugnet contra me. Et Regius *Vates* David, similiter dixit: Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? si consistant aduersum me castra non timebo: si exurgat aduersum prælium, in hoc ego sperabo. Si ambulauero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. Quibus sententijs valde arguitur pusillanimes, dum tot auxilijs muniti, non solum ingentibus, verùm & leuibus succumbunt temptationibus, valèdo omnia Dei fauore vincere. Exemplo sunt robustissimi pariterq; fortissimi martyres, in quos mundus fremens & furens profusus nihil valuit, imò stupore plenus mansit circa eorum constantiam & fortitudinem, eo quod non esset potestas contra spiritum qui vigeat in eis.

92. *QUI etiam proprio filio suo non pe-*

percit, sed pro nobis omnibus tradidit illū, quomodo non etiam cum illo, omnia vobis donauit.) Mirum profecto argumentū, Dei erga nos eximie charitatis, idem profusus cum illo, sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Quid non dabit, qui hoc nobis dedit? aut quid non expectabimus ab eo propitio, qui pro nondum reconciliatis, nõ pepercit vnico filio suo, sed pro nobis omnibus vnum exposuit? pro nocentibus innocentem, pro peccatoribus, iustum & sanctum tradidit: exinaniuit, ac deiecit, vt nos à peccatis liberaremur: in mortè tradidit, vt nos reuiuisceremus. Proinde cum filium dederit in quo sunt omnia, nõne consequitur, eo nobis donato, donata esse omnia quæ sunt filij, cuius nos fecit cohæredes? Donata, inquam, nunc in spe, postea donanda in re, cuius spes est certissima per Christum. Quid enim non impertiet nobis, posteaquam impendit eum qui potior est vniuersis creaturis?

93. *Proprio filio suo.*) Non adoptiuo, ab æterno sibi genito, suæ substantiæ splendori.

94. *NON pepercit.*) Pro nihilo ducit mortalis homo omnia quæ possidet perdere, vt dilecto filio parcat: & tamè Deus vt filijs iræ, & peccati, parceret, proprio filio qui fons totius est sanctitatis, non pepercit.

95. *Tradidit.*) Nemo traditur peenæ, nisi peccati reus: sed amator hominū Deus, innocentem filium tradidit, vt nobis iniquis parceret. Tradidit, inquam, dum misit eum in mundum, in similitudinem carnis peccati: tunc enim posuit in eo iniquitates omnium nostrū. Quin & ipse se quoque tradidit, dū charitate ardentissima succensus, passioni sua sponte se obtulit. Tradidit eum etiā Iudas, & Iudæi, exterius aduersus eum aliquid operando.

96. *PRO nobis omnibus.*) Quantum ad sufficientiam, pro peccatis totius mun-

97. *900.2.* mundi passus est Christus, vt ait Ioan. sed quantum ad efficaciam non nisi pro prædestinatis.

97. *Donauit omnia.*) Iure quidè Christi Saluatoris nostri, qui est Rex regum & Dominus dominantium, omnium rerum sunt quodammodo possessores, sancti & iusti, tamquam ipsius Christi Domini membra, dum omnibus ad ipsius gloriam vtuntur, & nihil eos remouatur in via huius vitæ, sed omnia illis cooperantur in bonum. Habent Angelos in ministerium terrenæ militiæ, & eosdem habebunt in consortium celestis triumpho. Habent cælos in ministerium corporalis vitæ, & eosdem postea habebunt in habitaculum, & perpetuam sedem æternæ vitæ. Omnia vestra sunt, ait Paulus ad perfectos Christianos, vos autem Christi, Christus autem Dei.

98. *QUIS accusabit aduersus electos Dei.*) Reiecit peenæ metu ab animo sanctorum, confert se ad expellendum timorem etiam culpæ, quo eos securos reddat tam ab actore accusante, quam à iudice condemnante: & ait, (*Quis accusabit aduersus electos Dei?*) quasi dicat nullum periculum est, ne animum suū benenolum erga nos, vertat, mutetq; Deus, opera calumniatoris: quis enim ausit accusationem insinuare aduersus eos, quos Deus destinato, certoq; consilio delegit, ac pro suis ducit? num audiet calumniatorem aduersus eos, quibus ipse gratis omnia comissa donauit? Nam iuxta Chrysostr. Si quis eligendi peritissimus, vel equorū pullos, vel aurum, vel quauis rem aliam, optimo consilio rem eligeret suæ artis, nullus auderet in re electa quidquam reprehendere. Sic electos Dei nemo potest reprobare, cum sint electi ab ipso qui est ipsamet sapientia, & falli non potest. Ac propterea non dixit Paulus, *Iustos, aut vocatos*, hi enim si ad tempus tantum iustitiam habent, non sunt quidem immunes ab accusatione, quia nõ perseuerant vsque in finem. Sed dixit, *Electos*, idest, probatos, quos nullus of-

fendet accusator: accusare enim improbare est, quomodo ergo improbabit calumniator, quos Deus probauit?

99. *DEVS qui iustificat, quis est qui condemnet?*) Quemadmodum electione Dei, opposuit accusationi, ita & eius iustificationem, opponit condemnationi: & alludit ad tribunal supremi iudicis. Cum enim prætor, reum iustificat, hoc est, iustum pronuntiat, non omnis misero aufertur metus, ne rex si ad ipsum appelletur, eum condemnet: quem vero rex absoluerit, omni profusus timore caret lætus & iucundus. Optimè ergo colligit diuinus Apostolus, si (*Deus*) omnium iudex, quem nihil latet, & cuius potestate, nulla est superior, nos (*iustificat*.) idest, à pristina vitæ reatu absoluit, & pro iustis habet, (*et quis erit qui condemnet.*) absolutos? quasi dicat, nemo, modo nos cauerimus ne in pristinas relabamur culpas. Vnde beatus *Iob*, Ipso concedente, inquit, pacem, quis est qui condemnet? Et David, Beati quorū remissa sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, idest, ita abolita, vt nulla in perpetuum restet memoria ad confusionem illius cui cõdonata sunt.

100. *CHRISTVS IESVS qui mortuus est, imo qui & resurrexit, qui & est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*) Possit quis deceptus asserere quod à Christo Iesu, qui est legislator, accusarentur transgressores mādati sui, sicut & de Moyse dicit ipse, est qui accusat vos Moyses, in quo speratis: & quod etiam ab ipso condemnarentur, eo quod sit constitutus à Deo iudex viuorum & mortuorum. Ipse etiam est immunis ab omni peccato, atque adeo idoneus videtur ad accusandum, & cõdemnandum, iuxta illud, Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidè mittat. Cum ergo ipsi etiam iusti saepenumero delinquant, potuisset eis quippiam forsitan talem timorem incutere: sed Paulus eum aufert, respõdens quod Christus mortuus est pro nobis, qui idcirco non est metuendus à iustis pro qui-

quibus mortuus est, & quibus tot tantq; contulit beneficia. Potest autem tota hæc oratio interrogatiuè legi, secundum Aug. & alios, in hunc modum: cum Deus sit qui iustificat, quis est qui condēnet? Christus nē qui mortuus est? &c. quasi dicat, non. Potest etiam assertiuè pronuntiari, sed ironicè. Hoc modo, quis accusabit aduersus electos Dei? Respondet ironicè, quod Christus, de quo talia sentire fas non est, cum ipse tam raro sit in nos affectus, ut pro nobis seruandis mortem etiam oppetierit. Imò qui & nobis resurrexit à mortuis, ne suis deesset. Is tantus aduocatus, & idem iudex, assidens dexter Deo Patri, (*interpellat pro nobis.*) id est, causam nostram agit apud illū, tantum abest ut accuset, vel condemnet suos. Itaque cum Pater, morte Filij nos absoluerit ab omni reatu: cum filio, tam chari simus: quid est quod posthac meruimus diabolum, aut diaboli ministrum hominem, vel criminantem, vel condēnantem? Non licet iam timere eos qui occidunt corpus, animam autē non possunt occidere, seruatum utique à Christo in gloria ipsius. Eximia sunt hæc beneficia, & maiora valde, quam ut lingua vlla valeat exprimere: nimirum, (*mors, resurrectio, thronus, interpellatio filij Dei pro nobis.*) Nam & si Christo ut Dei filio naturali, & resurrectione debebatur, & thronus ad dextram Patris: hæc tamen omnia reulit in rem nostram, quæ rursus salus in eius gloriam refunditur. Bono ergo animo sint iusti, pro quibus mortuus est Christus, & si peccauerit quis eorum septies, aut septuagies septies, non diffidat de salute, aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed & pro totius mundi, ut inquit Ioannes.

101. *Mortuus est.* Mors Christi, causa efficiens est nostræ redemptionis.

102. *Imò qui & resurrexit.* Resurrectio Christi, causa exemplaris est nostræ iustificationis, ut quomodo ipse

surrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Addit autem (*imò*) quia potius est nunc cōmendādas ex virtute resurrectionis, quam ex infirmitate passionis: nam si crucifixus est ex infirmitate nostrā, sed viuit ex virtute Dei: vnde spes nostra augeatur, resurrectiois nostræ, tum etiam auxilij eius.

103. *QUI & est ad dextram Dei.* Magnum & mirabile, & stupore plenum est, ait Chrysostr. carnem nostram sursum sedere, & adorari ab Angelis & Archangelis: hæc quotiescunque mecum cogito, excessum patior, magna de genere humano imaginans. Est Christus Dominus (*ad dextram DEI*), in æqualitate quidem Patris, secundum diuinam naturam: & in potioribus bonis eius, secundum naturam humanam, ut docet S. Thom. & nos etiam quatenus eius membra, in eodem loco cum ipso sumus, quod est nobis magnæ gloriæ. Vnde Paulus, Confedere, inquit, nos fecit in cælestibus in Christo lesu. Qui scilicet caput nostrum, nos verò ipsius membra.

104. *Interpellat.* Superius de Spiritu sancto loquens dixit, quod (*postulat.*) De Christo verò nunc dicit quod (*interpellat.*) quod idem est. Sed differenter Spiritus sanctus & Christus postulant: nam Spiritus sanctus facit nos orare tantum, quoniam, nec mediator est, neque naturam creatam assumpsit, secundum quam possit orare, nam hoc inferioris est ad superiorem. Sancti igitur naminis aflatu, nos tanquam misericordiarum. Christus verò quia homo est, & mediator, (*postulat*) pro nobis intercedendo tanquam medius aduocatus, iuxta illud, Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, &c. Quod quidem patrocinium, & interpellandi munus, etiam in hac vita mortali, non solum re ipsa præstitit, ubi ait, Rogauit pro te Petre, ut non desiciat fides tua, verum & in futurum pollicitus.

licitus est dicēs, rogabo Patrem, & alium paracletum dabit vobis. Est autem munus & officium aduocati, non accusare, aut condemnare, sed potius accusatorē repellere, & condēnationem impedire. Christi itaque pro nobis interpellatio, tripliciter fit, primo quidem orando, iuxta illud, Non pro his, scilicet Apostolis, rogo tantum, sed & his qui credituri sunt per verbum eorū in me. Deinde, volendo: iuxta illud, Volo Pater, ut vbi ego sum, & illi sint mecum. Tertio, humanitatem pro nobis assumptam, & mysteria in ea celebrata, conspectui paterno representādo: iuxta illud, Introiuit in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. Huic tanto ac tali mediatori debentur omnia quæ postulat: ad quem proinde omnis sermo noster, & oculi nostri, donec miseretur nostri. Quoniam à Patre, nisi per ipsum, quicquid non obtinebimus: est enim filius dilectionis suæ. Et hoc quidem dum facimus, illum colimus, cultu qui dicitur latriæ. Sancti etiam tanquam amici interpellant, & orant pro nobis: non tamen eis quidquam ex cōdigno debetur: sunt nihilominus orandi, quos dum precamur ut orent pro nobis, minime colimus latriæ, sed dulcia.

105. *PRO NOBIS.* Quantum ad sufficientiam, de omnibus sumitur hoc. Oratio enim Christi, sicut & eius passio, de se sufficiens est vniuersis, nisi iniqui sua obdurarent corda: iuxta illud Osæ, Auxilium meum Israel, ex te autem perditio tua. In aliquibus etiam reprobis, gratiam ad tempus impetrat, quam & in cruce meritis est Christus. Sed quantum ad efficaciam, de solis electis accipitur, quibus sicut moriendo, sic & orando obtinuit gratiam & gloriam. Aduersum hos in die iudicij, nulli locus dabitur accusationi. Nec verò in statu præsentis vitæ aduersarius potest illos accusare, accusatione scilicet procedente ad cōdēnationem. Nihil tamen prohibet, quominus iustus semper sit pauidus, an sit in gratia Dei, necne. Huius certissimum signum, est

vera pœnitentia, quæ tres partes comprehendit, per quas Deus iustificat adultos, nimirum, contritionem, confessionem, & satisfactionem: his ritè peractis, nemo est qui in extremo iudicio condemnetur. Nam per gratiam & iustitiam Christi, in ratione meriti, & causæ efficientis, iustificamur. Per gratiam verò quam nobis infundit, iustificamur formaliter. Hæc quidem in paruulis, est eiusdem æqualitatis per sacramentum collatæ. In adultis verò non nisi secundum conatum & seruorem, quo ad Deū conuertuntur. Vnde qui minori contritione & dolore, quam pro gravitate suorum criminum par erat conuertitur, is iam in gratia constitutus, fructibus pœnitentiæ, teporem suum, & negligentiam recompenset. De pœnitentibus Christianis nunc loquor, nam hac ratione, Ecclesiæ prælati, autoritate sibi à Christo tradita, repositum ab eis satisfactiones, quas si non in hoc seculo persoluerint, exacturus est Deus in futuro, ut iuxta Paulum saluentur quasi per ignem. 1. C. 3.

106. *QUIS ergo nos separabit à charitate Christi?* Colligit ex dictis hanc conclusionem, & iuxta Aug. est vna ex lib. 4. de orationibus quæ in sacra Scriptura, grāditur & cum vehementia prolata sunt. Habet autem ex proximis verbis consequentiam hanc. Cum tot beneficijs, tot pignoribus obstricti simus Deo, Christoq; qui ut prædestinatos vocaret, iustificaret, ac magnificaret traditus est: & quod fructus iustificationis, iugiter vberiores nobis proveniant, assidens dexter Deo Patri, pro nobis interpellat, corporis sanctissimi cicatrice gloriosas paternis oculis ostendendo. (*Quis ergo nos ab illius charitate distrahatur?*) Ut non redamemus, sic ad damati? nulla malorum humanorum procella, poterit aduersus habentes charitatem, si volunt: tum, quia Deus est pro illis, imò est in illis, & ipsi in illo. Tum etiam, quia ut habetur in Canticis, Fortis est ut mors dilectio. Et, aque multe non potuerunt extinguere charitatem.

107. *Tribulatio, an angustia?* A tribulo, dicitur tribulatio, siue ferreo, siue spineo: & significat mala quæ exterius inferuntur ab hoste, qualia sunt, carceres, exilia, calumnias, & huiusmodi alia. *Angustia* verò significat internas anxietates: hæc facit tribulationem grauissimam. Nam si in tribulatione, datur euadendi via, solatiū est: sin autē minūs, tum grauius angustiat animus, & tribulatio recrudescit. Vnde Dauid, promagno decantat beneficio, in tribulatione dilatasti mihi. Et Apostolus, Tribulationem, inquit, patimur, sed non angustiamur: quia, ut ait Dauid, Multas tribulationes iustorum, & de omnibus his liberauit eos Dominus.

Psal. 4.

2. C. 4.

Psal.

108. *AN persecutio?* Optimè cum angustia componitur impiorum persecutio, quæ non videtur esse aliud quàm miseri insectatio, quousque omnis illi occludatur via salutis, & in extremas conijciatur angustias: quod fit infligendo illi quodlibet nocumentum.

109. *AN fames?* Pertinet ad ciborum subtractionem.

110. *AN nuditas?* Indigentiam tegumenti designat, & aliarum rerum penuriam, quæ nobis esse solent extrinsecus refrigera aduersus aeris inclementiam.

111. *AN periculum?* De naufragio potest intelligi, & alijs malis futuris.

112. *AN gladius?* Vniuersa mortis genera, quæ à diris tyrannis contra sanctos martyres perpetrabantur: significat.

113. *SICUT scriptum est, quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis.* Admonitos his verbis facit filios huius seculi, ne, dum viderint filios Dei tam immania pati tormenta, cogitent, in causa esse vel eorū demerita, vel quasi derelictos habeat Deus in obliuione: quandoquidem talia euentura pijs in hoc mundo, iam olim præuidit mysticus ille psalmogra-

phus, cum in persona fidelium pro Christo patientium, diuino astatu spiritu canit, (*quia propter te mortificamur tota die,*) id est, morti tradimur quotidie, (*aestimati sumus,*) id est, habiti sumus, (*sicut oves occisionis,*) id est, sicut oves cædi destinatae. Quos sanè, per taletam mundi scuritiam, & probatur eorum amor tanquam aurum in fornace, & ad cumulatiore coronas, promouet Deus.

114. *Propter te.* Sola Christi charitas, fuit causa passionis martyrum, alias non essent martyres Christi, quia, ut ait Aug. martyrem nõ facit pœna, sed causa. Sicut enim Christus dominus inter latrones diuersa de causa crucifixus est: ita inter Christianos diuersis causis patiuntur homines: vt latro, propter rem alienam: ambitiosus, propter immanem gloriam: auarus, propter aurum: & alij, propter alias cupiditates sese morti offerunt, vt vnusquisq; cum idolo suo quasi loquens possit dicere, (*propter te mortificamur tota die.*) Diuersa tamen mercede patitur impius, & pius homo.

Serm. de mart.

Aurum enim auaro potest respondere, tu si naufragium feras, & me perdes & te: e contra verò Christus suis sic dicit, Qui perdidit animam suam propter me, saluam faciet eam. Atque adeo beatus Petrus, Nemo, inquit, patiatur vt fur, aut homicida, si autem vt Christianus, non erubescet. Patitur etiam propter Christum, vt ait D. Tho. non solum qui patitur propter fidem Christi, sed etiam qui pro quocunq; iustitiæ opere, amore Christi. Strenui militis est, ducem suum sequi, discipuli magistrū, sequamur Christum ducem ac præceptorem nostrum, sequamur eum in hac parte, nam hæc est Christianorum gloria, pati pro Christo, sicut ipse pro illis passus est. Pro quo tanto lubentius debemus pati, quanto ipse pro nobis gratius mortuus est: iustus, pro iniustus: diues, pro miseris, vt nos felices faceret, & participes gloriae suæ. Morientes igitur pro Christo, quid multū facimus? Ipse honorum nostrorum non eget, nec vitæ, nec mortis nostræ. Sed morti pro ipso, quid inde nobis comodi pro-

Mat. 5.

10.

Tho.

Mat. 5.

prouenit, aut incommodi? Nimirum, mortalem vitam, pro immortalis comutamus, vt mori pro ipso non formidamus. Imò si nihil à Christo speraremus, mori pro ipso debemus, cum illi debeamus vitam & omnia.

115. *Mortificamur.* Mortificare, nõ significat in hoc loco macerare carnem per opera poenitentia, vt in epistola ad Col. vbi ait Paulus, Mortificate membra quæ sunt super terram. Sed sumitur pro eo quod est, morti tradi.

116. *Tota die.* id est, quotidie. Et dicit hoc propter varias Christianorum afflictiones, quibus olim afficiebantur. Vnde Chrysosto. Cum natura, inquit, nostræ, datum sit semel mori, tamen primitiui illi Christiani, sua se sponte, mille mortibus obiectabant propter Deum. Iuxta illud, Semper nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali.

117. *Aestimati sumus sicut oves occisionis.* Conuenit cum illa sententia Saluatoris, Venit hora, vt omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo. Tyranni enim necessariū ducebant, Apostolos, & reliquos Christianos, tanquam legum peruersores & religionis, suprimere, & extinguere: quos propterea, perinde ac pecudes vitæui necessariæ, quotidie cædebant, discruciacabant, discruciacabant, ac dilaniabant: inter quos Apostoli præcipui habiti sunt, iuxta illud Pauli dicentis, Puto, quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tãquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo. Hinc sumitur pro nobis, valde salubre documentū, quod non licet perfectis Christianis, per impatienciam semetipsos defendere, sed exemplo Domini & Magistrī, qui sicut ovis ad victimam ductus est, omnia illata patientiam tolerare.

Hier.

118. *SED in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.* Hæc est solutio suprapositæ quaestionis de Christi

charitate, & ait, prædictas omnes tribulationes pro nihilo ducendas esse, propter eum qui ita nos dilexit, vt pro nobis moreretur: in quo etiam nos ipsos confortante, possumus vtrique omnia: & quando pro eius nomine morimur, tunc maximè superamus, & triumphamus. Quauis ergo tyrannorum mala acerba videatur aduersus Christianos, nihil tamen eos terrere debent, si ad eorū manus venire contingat. Incidere possunt, opprimere non possunt: imò quo magis incubunt, hoc magis ac magis eleuabimur sicut palma: & confirmabant nostram erga Christum, & Christi erga nos charitatem, dum vbiq; victores discedimus, non quidem nostris ipsorum præsidij, (*sed propter eum qui dilexit nos,*) id est, illius protectu cui debemus omnia. Neque enim ille, quando nos sic amat, sine vincis neq; memores, illius erga nos beneficentiæ, vllis malorum insultibus labefactamur ab illo redamando.

119. *Superamus.* Obserua pie Lector, stupendas martyrum victorias, aduersus hostes Christi: facili ipsorum iustitiam, & delubris dæmonia exire cogebant: idola, imperio confringebant: flammæ illis parebant, & inimicos consumebant: illorum constantia & læticia in passionibus, stupebant hostes, vt frequenter ad fidem Christi conuerterentur, & ex inimicis crudelibus, fiebant amici & socij earundem passionum.

120. *Propter eum qui dilexit nos.* Dilectio Christi, est causa nostræ dilectionis, & totius nostræ fortitudinis: vnde Ioannes, Non quasi nos, inquit, dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos. Amanti ergo nihil est difficile, imò omnia sunt possibilis: amati, inquam, Christum qui eum confortat, vt dictum est.

1. Ios. 4.

121. *Certus sum enim.* Insignis Christi amor erga sanctos eius, magnam parit in eis animi fiduciam, quam in hoc loco Paulus vocat certitudinem: quæ propter eum dixisset propter eum qui dile-

dilexit nos, in tanto amatore fretus, quasi omnimoda certitudine munitus, omniq; excellenti virtute armatus, quasi pro nihilo ducens. omne robur creaturæ, parvipendēsq; omnia mala quæ à mundo euenire possunt ait, Certus sum, quia, pro quod.

122. *Neque mors.*) Terribilium omnium, terribilissimum. est mors, includens in se omnia mundi mala. quæ hominem tertere possunt, vt discedat à charitate Dei.

123. *Neque vita.*) Hæc est præcipuū, inter appetibilia bona quæ allicere valent hominem. Nam pellem pro pelle & cuncta quæ habet homo dabit pro anima sua.

124. *Neque Angeli, neque principatus, neque virtutes.*) Nomine Angelorum, Archangelos: nomine autem principatum, Dominationes: & nomine Virtutum, Potestates etiã intelligere possumus. De suprêmâ autem Hierarchia non potest cõgruè intelligi, vtpote quæ non tam ad creaturas, quàm ad Deum respectum habet. Est enim *Seraphim*, idem quod ardor charitatis Dei: *Cherubim*, splendor scientiæ ipsius: *Throni*, sedes eius dicuntur. Loquitur autem nunc diuinus Apostolus, amatorū more, per hyperbole: amor enim inter cunctos animi affectus, gaudet hyperbolis. Vnde Chrysostr. Amantium, inquit, mos est, vt amorem suum silentio tegere nequeant, sed necessarijs & charis produnt, & flamas suas intra pectus cohibere non possunt: enarrant ea frequenter, vt ipsa assiduitate narrandi, amoris sui solatium capiant, & refrigeriã immensi ardoris assumant. Sic facit hic beatus eximius amator Christi: omnia quæ sunt, & quæ erant, quæq; accidere possunt, & quæ omnino non possunt, simul vno sermone complectitur: vt per hoc quanta in eo vis esset diuinæ charitatis ostenderet, atq; omnibus ante oculos poneret. Deinde, cū Deus, (authore Bernardo) sine modo amandus sit, non potuit hic eximius

in lib. de
copunct.
cord.

amator, modum torrenti orationis ponere, sed vt ostenderet contra illam vim amoris, nullam extare in creaturis facultatem, facilius, inquit, esset, cœlicolis illis diuino amore flagrantibus, velle me ab eodem amore diuellere: quàm vt hoc conficere possent. Præterea *Angeli* sunt nuntij, & administratorij spiritus, quos Deus mittit in ministerium, propter eos qui hereditatem capient salutis, ex quibus superiores *Archangeli* delegantur ad summa negotia, veluti Gabriel ad virginem. *Principatus* verò sunt, qui prouincijs præstant in eorum custodiam. *Virtutes* autem, per quas prodigiola sunt miracula: qualia fuerunt, maris rubri exsiccatio: Sodomorum euersio: & in fine mundi facient stupenda, nam tunc virtutes cœlorum mouebuntur, ad operandum scilicet. Inquit ergo Paul. quanuis *Principatus* omnes huic negotio prælati essent, cuius gratia & mitterentur omnes *Angeli*, & *Virtutes* miracula ederent, nihilo plus aduersum me valeret, quàm si imbecilles creaturæ essent. Hoc itaque modo Paulus per hyperbole hic loquitur, veluti cum ad Galatas dixit, Si ego vel Angelus de cœlo, aliter Euangelizauerit vobis, præterquam quod Euangelizauimus vobis anathema sit. Et si ita loqui de felicitibus potuit, multo melius de damnatis *Angelis*, inter quos, licet nulla sit ordinis pulchritudo, sed sempiternus horror, est tamen in eorum confusione, imago quædam ordinis Principatum, in malum nostrum instructi. Hos autem inuisibiles hostes, eius virtute vincimus, qui expoliavit Principatus & Potestates, triumphans illos in semetipso.

125. *Neque instantia, neque futura.*) Ad circumstantiam temporis pertinet hoc. *Instantia*, idest, præsentia bona, gaudium & lætitiã pariunt: si verò sint mala, tristitiã & dolorem. *Futura* autem bona, spem: mala verò, timorẽ causantur. Nulla ergo bona aut mala, siue præsentia siue futura, mouere me poterunt à charitate Christi. Vnde & alibi dicebat, non solum alligari, sed

Heb. 1.

Dan. 10.

Gal. 1.

Col. 2.

Hier. 9.
&c.

& mori in Hierusalem paratus sum, propter nomen Domini Iesu.

126. *Neque fortitudo.*) Pro creatura forti sumitur, qualis est ignis magnus, ingens aqua: & si nilia: fortior autem est dilectio, quia, vt habetur in Cantic. Fortis est vt mors dilectio, & Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatẽ.

Can.

127. *Neque altitudo, neque profundũ.*) Ad circumstantiam loci pertinet hoc, cuius præstantissima differentia est *superum*, & *inferum*: exponitur autem primò, sic, si quis mihi præcipitium minaretur, vel ab *altitudine* summa, vel in *profundissimum* mare, non expauescerẽ.

in de cõ.
puc. cor.

Deinde iuxta Chrysostr. per hyperbole, si à regno cœlorum perpetuò exulandum mihi esset, vel in gehennam descendendam pro Deo, ab eius charitate mihi dicerem. Vel sic, neque amor *altitudinis*, putã regni cœlorum, si illuc per impossibile, nisi contra voluntatem Dei nequirẽ ascendere: neque timor gehennæ, si Deus illuc me demitteret, dimouere me possent ab eius amore. Vel sic, nemo quantumuis fortis, cogere: quantumuis magnus & sublimis, stupefacere: quantumuis sapiens & profundus, decipere me poterit vt vel latum unguẽ distedam à charitatẽ Dei.

128. *Fortitudo* enim virtutis, *Altitudo* auctoritatis, *Profunditas* sapientiæ, apud ipsum solum est.

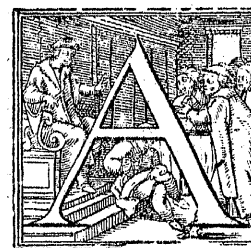
128. *Neque creatura alia.*) Secundũ Chrysostr. de his dicit qui nõ sunt, quasi illi non sufficiunt omnia quæ sunt, sed illa quæ non sunt promoueat quodammodo ad certamen: non solum visibilis, sed inuisibilis, non solum vera, sed & possibilis, & quæ excogitari potest creaturæ, quantũuis potens & efficax, haud tamen poterit nos distrahere à charitate Dei. quippe quæ diuinæ eius potentie imitur, cui nemo potest resistere.

129. *Quæ est in Christo Iesu.*) Idest, in virtute Christi Iesu, nam charitas quæ per Spiritum sanctum nobis

infusa est, in virtute Christi Iesu conferatur nobis: & per eundem qui à dextris Dei interpellat pro nobis, colloditur, propugnatur, & augetur. Nã ipse vult, vt ardeat semper ille ignis, idest diuinus amor, quem ipse venit mittere in terrã: qui vtrique tanquã in suo fonte & principio, (est in Christo) & in Patre illius: est etiam (in ipso) tanquam in fine, nã finis legis, Christus est, idest, scopus nostræ dilectionis. Nam ad locum vnde exeunt flumina amoris, reuertuntur, vt iterum fluant. Tu amas Christum, quia ipse te amat: Amor enim tuus erga illum, effectus est sui amoris. Orãdas est ergo Dominus vt multum nos amet, quò illum etiam multum reddamemus.

Defensores autem certitudinis gratiæ, arbitrantur hunc locum pro se agere quo ait Paulus, *Certus sum*, &c. Hæc tamen certitudo, vt iam supra tetigimus, nihil aliud esse videtur, quàm eximia quædam animi fiducia amatorum Christi, qui licet ex parte sui arbitrij collabi possint tanquam debiles: ex parte tamen charitatis, sunt fortes & robusti: nam fortis est vt mors dilectio. Potest etiam sumi pro infallibili veritate in prædestinatis, qui licet ad tẽpus possint cadere, non tamen morientur in peccato, cum sint prædestinati ad vitam. Ab omni autem casu, solus ille tutus esse potest, qui est confirmatus in gratia, sicuti fuerunt Apolloli in Pen-thecolte.

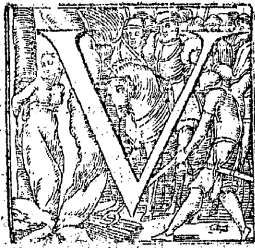
ARGUMENTVM NONI CAPITIS.

PERIT
Diuinus
Apostolus,
sui erga
Iudæos af-
fectum; a-
nimusq; be-
neco-
lũ, osten-
dens eorũ
dignitatẽ:
& quod ob plarium infidelitatem, Dei
pro-

promissiones nequaquam irritas fieri, quippe quæ non solum Israelitis, neq; omni Abrahamæ semini secundum carnem, sed ijs qui per fidem veri filij Abrahamæ sunt, factæ sunt. Deinde, agit de electione gentiam, ostendens, Iacob & Esau, Ismaelisq; & Isaac exëplo, abiectis Iudæis, vocatas ad fidem, nullis earum meritis. Deum, in prædeterminationis, & reprobationis profundissimam, Abyssum descendens, differensq; de vtraq; Deo vult omnino nos parere, neque quidquam contradicere.

CAPVT NONVM.

VERITATE
i duo in
CRISTO
IESV, nō
mentior, te-
stimonium
mibi perhi-
bente conf-
cientia mea
in Spiritu
sancto, quo

niam tristitia mibi magna est, & continuus dolor cordi meo.

EXPLANATIO.

VERITATE M, dico in CRISTO IESV, non mentior. Contra Iudæos actorus, inquit, beatus Hieron. primum illis satisfacit, non se odij causa hæc dicere, sed amoris, eò quod doleat illos non credere Christum, ad quos primum salvandos advenerat. Opportet enim prælatum subditos habere persuasos, nil se nisi paterno affectu erga eos agere & velle, maxime cum subditi sunt tales, ut opus sit cum omni lenitate eos ad virtutem inclinare, quales erant Iudæi. Vtitur iuramento (quod est confirmatio per testimonium infallibilis veritatis) propter necessitatem & gravitatem rei, quam proponere volebat. Iuramentum autem fulcitur attestatione Christi, & Spiritus sancti, & propria conscientia. Tales enim sunt testes Sanctorum, Christus qui est veritas

absque mendatio: Deinde, propria conscientia à Spiritu sancto rectificata. *Veritatem, inquit, dico, non mentior:* potest quis falsa loquens non mentiri, si arbitratur se dicere verum: & dum veritatem forte dicit, mentiri, quia ita contra mentem: ideo bene vtriusque copulatur, veritatem loqui & non mentiri. Deinde, qui in Christo loquitur, id est, virtute & suggestione Christi, mentiri non potest: unde Cayphas licet verum prophetaverit, tamen si eius intentionem spectes, non dixit verum, quia non in Christo Iesu loquutus est: & Phylon ille, cuius spiritu puella veritatem in clamabat, iussus est ab ea exire, tanquam iniquus veritatis assertor. Qui ergo alio spiritu quam Christi, veritatem annuntiat, ut ait quidam doctor, mentiri nonnunquam, dum quod se later affirmat. In Christo itaque loquitur & operatur, qui per baptismum & sacram eucharistiam, effectus est membrum eius.

2. *Testimonium perhibente conscientia mea.* Hoc est non mentiri, loqui scilicet iuxta conscientiam, cuius veritatis Christus est author, sine quo errare potest, & errat. Propterea dicitur.

3. *IN Spiritu sancto.* Nam virtute Christi, Spiritus sanctus nobis infunditur.

4. *Quoniam tristitia mibi magna est.* Magna, inquit, quia de re gravi, impeditioq; infaulta, qualis erat aberratio Iudæorum à fide: & insuper ex magno amore profecta. Nam amicorum mala, licet maxima sint, nisi maxime illi diligantur à nobis, non indolent nobis maxime. Non adversatur hinc, sententia illa quæ habetur in Ecclesiastico, ubi dicitur, Tristitiam non des animæ tuæ. Intellegitur enim de tristitia mundana, quæ de amissione bonorum temporalium, aut de passione malorum procedens, amorem Dei corrodit, vel tollit. Nec tenenda est Stoicorum sententia, qui tristitiam omnino ab animo sapientis propellebant. Cum enim tristitia sit de malo præsentis, non potest (aiebant) sapientis competere, cui nullum malum est

Orig.

Ab. 26.

Eccl. 3.

Stoici.

est præsens. Non enim æstimabant aliquid esse bonum nisi honestum, & malum nisi peccatum. Sed hæc opinio iuxta D. Tho. dupliciter refellitur: primo quia corporales defectus, licet non sint simpliciter mala, quibus scilicet homines fiant mali, sunt tamen quædam mala quæ natura abhorret. Unde & ipse Dominus, de his etiam tritatus est dū dixit, Tristis est anima mea usque ad mortem. Deinde, cum ex charitate homo suum debet diligere proximum, sicut se ipsum, imminet sapienti tristitia laudabilis de peccato proximi sui, sicut de peccato sui ipsius. Tristitia itaque illa est laudabilis valde, quæ est de peccatis alienis, quam sæpe habuisse Dominum, & pro huiusmodi lachrymasse, rationabiliter creditur, & sancti similiter cum eo. Unde beatus Paulus, & Iugeam, inquit, multos ex eis qui peccaverunt. Seculi igitur tristitia, quæ ex amore seculi procedit, reprobatur, ut quæ mortem operatur. Sed tristitia quæ est secundum Deum, ex divina charitate procedens, salutem operatur. Et talis est hæc, quæ Apollolus nimium erat affectus, & conciebatur.

5. *ET continuus dolor cordi meo.* Dolor in corpore, tristitia in animo est: dolor cordis, est discretivatio ipsius ex accepto vulnere. Grauis ergo & nimium acerba erat tristitia qua affectus erat Paulus pro pereuntibus Iudæis. Accedit ad eam assiduitas doloris: unde ait, *(Continuus dolor.)* non quod continuo actu doleret, sed secundum habitum. Quotiescunque enim reminisceretur, dolebat eorum miseriam. Quem tristitiæ modum tenuit etiam Hierem. ubi dixit: *Vt plorè die ac nocte, interfectos populi mei.* Exageratur etiam hæc tristitia, ex sui veritate, dum ait, *(cordi meo.)* non enim erat superficialis, sed in corde radicata. Qualis erat illius qui dicebat, *Multi gemitus mei, & cor meum mœrens.*

6. *Optabam enim ego ipse, anathema esse à Christo pro fratribus meis.* Quid maius amore isto Pauli erga Dominum

suum excogitari potest? Honoris accupandi gratia quidam pater nobilis, dilectissimum filium divitibus peregrè abire, ubi honor ipse filij in causa est, ut velit ab illo longe fieri: ita hæc Paulus abesse longe cupit à fruitione Christi pro fratribus, propter honorè Christi. *Anathema enim à Christo* in hoc loco, separationem à Christi præsentia & fruitione, quam ardentissime Paulus exoptabat, significat. Nam ad literam, *(anathema,)* idem est quod sursum positum: & significat dona quæ in templis pendebant divi sacra, ab humano usu semota: ea præcipue quæ ex hostiū preda illis dicabantur. Hinc iuxta Chrysostr. per contrarium sensum deductum est ut significet quidquid semotum est à Deo vel Ecclesia. Separatio igitur eadem est utrobique, sed modus est diversus. Nam alia sunt anathemata aquorum usu, honoris gratia abstinemus, quoniam dicata sunt Deo. Alia verò quæ vituperij causa à nobis alienamus, quales sunt rebelles homines, quos à se Ecclesia abruptit. Quo sensu accipitur in hoc loco, sed id potest contingere dupliciter, uno modo per culpam, dum quis præceptum Christi non servas, à Christo, id est, à Christi charitate separatur. Hoc verò Apollolus nulla causa optare poterat, cum sic contra ordinem charitatis, quo quis tenetur Deum super omnia diligere, & salutem suam plusquam aliorum. Alio modo citra culpam separari à Christo, id est, à Christi fruitione quæ est in gloria, & sic volebat Apollolus, ut dictum est, non solum pro conversione Iudæorum, sed etiam pro salute gentium, quemadmodum & alibi testatur ipse dicens, *Desiderium habens dissolui & esse cum Christo, multo melius permanere in carne, necessarium propter vos. (Optabam)* inquit, præteriti imperfecti, quia iam in præsentia cernebat, decretum esse à Deo, ut Iudæos in sua cæcitate permitteret, proindeq; tunc forsitan non optabat contrarium, sed antea. Vel certe *(optabam)* pro optarim, id est, *utinam anathema esse possem à Christo pro fratribus,* id est, à gloria Christi, vel sim-

Chryso.

Phil. 1.

placiter, vel ad tempus propter honorem Christi, qui est ex conuersione Iudæorum. Sic enim Deus plures haberet amatores, quod facit ad honorem Dei, iuxta illud, In multitudine populi dignitas regis. Qui ergo nec exulare à cælo, nec in tartara detrudi, ullius momenti arbitrabatur ut separari posset à charitate Christi: eadem nunc charitate absque præscriptione vel temporis, vel loci, ait cupere se à Christo pro fratribus anathema esse: non considerans quo id pacto fieri possit. Vis enim amoris ubi in (ecstasim) rapit amantem, rationes has non sinit circumspectare, ut sese latius proferat: in quo utique se maxime dilectio patefacit. Et D. Chrysostr. de hoc eximio amatore loquens, ait, ita totam eius mentem deuicit amor ut etiam eò quod præ cæteris omnibus amabilis erat esse cum Christo, rursus idipsum quia ita placeret Christo, contemneret, sed & cælestium regna quod videbatur laborum esse remuneratio, pro Christo nihilominus perdere pateretur.

Ex. 32. Videtur etiam hic Apostoli sermo, esse hyperbolicus, qualis fuit ille Moyse, cum dixit, aut dimitte eis noxam hæc, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti: quod nonnulli interpretantur de libro in quo erat inscriptus dux populi. Alij uero intelligunt de libro vitæ, id quod subsequens responsio Dei ostendere videtur, qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Alludere quoque videtur per hæc uerba, ut ait Gancius, ad quædam sacrificia Gentilium, (Anathema) enim Græcis, ait ille, dicuntur sacri (celestiq; homines, qui ad uerbis Iustrationem, dijs manibus & inferis macabantur, si qua iues aut calamitas ingrueret, quam, huiusmodi hominum interitione placatis dijs, sedatum iri putabant, ad cuiusmodi sacrificia alludens Paulus, Usque adeo mihi dolet, inquit, Iudæorum abiectione, quod si Dei, aduersus illos iram, vel quouis meo malo placare possem, optarem anathema esse, hoc est, pessimari & exterminari à Christo.

Hier. modo sic illis prosum. Certè Hiero. ut

tradit hic autor, anathema si mit, pro corporali occidione. Sed Orig. quid mirum, ait, si Apostolus pro fratribus anathema fieri uelit, qui sciat eum qui in forma erat Dei, exinanisse se de ea, ac suscepisse formam serui, & factum esse pro nobis maledictum.

7. Qui sunt cognati mei secundum carnem. Hoc est, generis ac gentis cognatione iunctus sum illis, pro quibus, ut dictum est, non recusarem à Christo reijci, modo mecum sociarentur in fide Christi. At uero quantum cognatio hæc, partim in causa esset tanta beneuolentiæ, potissima causa erat honor Dei, ob quem adeo illis erubescere debemus, qui ita tepidè & negligenter nos habemus in amore ueræ fraternitatis. Non enim eorum salutem, sed potius eorum bona caduca diligimus: Christi uero honoris, proorsus obliuiscimur: tantum abest, ut pro ipso anathemata fieri uelimus.

8. Qui sunt Israelitæ. Nomen insignne honoris, & fortitudinis est, Israel. Diuinitus enim datum fuit Iacob, nomen hoc, in Iucta illa celebratissima cum Angelo, quando dictum est illi, appellabitur nomen tuum Israel, quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis. Et sequitur, uocabitur Iacob nomen loci illius Phanuel, dicens, Vidi Dominum facie ad faciem: ubi significatur, nomen personæ inditum fuisse à fortitudine: loco uero, à uisione: & sic interpretatur (Israel, potens Dei,) id est, potestatem habens in Deum. Secundum alios, (Videns Deum.) Quo nomine pudescit illos, eo quod cum à tanto Patriarcha descendere, & nominari Israelitæ se iactent, qui Angelum Dei vicerit: Angelis ipsi Sathanz tam turpiter se subijciant, ut fidem reijciant: debentes eam maxime, & totis uiribus amplecti. Nam cognitioe veri, & fortitudine animi, essent uerè Israelitæ.

9. Quorum adoptio est filiorum. Iudæorum

Iudæorum natio ea fuit olim, quam Deus à cæteris secretam, sibi peculiariter delegit, ac cæteras gentes, ceo pro nothis habens, hanc unam ueluti germanos uerofque filios souit. Quo etiam uerbo pudescit Iudæos, quod qui hæc filiorum prærogatiua, præ cæteris nationibus fuerant insigniti: iam tunc adueniente primogenito Christo, sua culpa posthabiti fuerint gentibus, cum quibus nunquam fuerat Deus conuersatus.

Hæc autem filiatio sumitur quantum ad spirituales uiros, qui fuerunt in illo populo: quantum ad carnales uero, iam supradixit quod acceperunt spiritum seruitutis in timore. Et licet ex gentibus fuerint nonnulli etiam in gratiam filiorum recepti: populus ille tamen peculiare nomen filiorum Dei recepit in orbe, quibus tanquam pater aderat semper Deus. Vnde Moyses, Non est, inquit, alia natio tam grandis quæ habeat Deos aporpinquantes sibi, sicut adest nobis Deus noster. ac propterea primogenitus uocauit eos filios

loquens cum muliere Chananza, & Gentiles uocauit canes, dicens, Non est bonum sumere panem filiorum, & dare canibus. In cuius figuram, scil. cælestis hereditatis, donata est illis tanquam filijs, terra promissionis, eiectionis inde gentibus, id est, non filijs. Est tamen discrimin inter adoptatos Iudæorum, & Christianorum: quod illi erant tanquam paruuli, & ætate minores quam quibus tradenda esset hereditas: unde & eorum gemitus erant,

Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est Christiani uero tanquam iam in ætate legitima constituti, si nullum obftet crimen purgandum, statim euolant ad superiores, qui eos expectant, ut pariter recipiant cum illis, hereditatem æternam. Nec refert, si hoc tanto adoptionis beneficio caruerint aliqui eorum: animus enim Pauli in hoc loco, non est nisi ostendere, diuinum propositum in conferenda circuncisione & utraque lege fuisse, ut homines gratis reconciliati, & in filios asciti, Deum colerent ut patrem.

10. ET GLORIA.) De uirtutibus, & miraculis, & portentis intelligitur, quibus Deus suam gloriam illis tanquam filijs manifestauit: qualia fuerunt prodigia in Ægypto, & in mari rubro, & in deserto: assidua etiam cum illis Angelorum cælestium locutus. Vnde Moyses, Ecce, inquit, gloria Domini apparuit in nube. Et in latrone legis habitauit gloria Domini super Sinai: & gloria Domini impleuit tabernaculum. Idemque legitur de gloria templi. Hæc autem gloria, figura fuit cælestis conferendæ per Christum, prout transfiguratio ipsius in monte coram Prophetis eiusdem legis, satis prætulit. Aut accipitur gloria, pro cognitione & cultu uisus ueri Dei, quod fuit illis gloria & dignitas præcipua. Nam spretris Gentilium Simulachris, Deum uerum coluerunt.

11. ET testamentum.) Pro pacto & fœdere cum Abraham & alijs patribus inito, intelligitur: unde & totum illud pristinum uolumen, nomen accepit: quod utique tanquam singulare beneficium fuit illis concessum, & in illo nouum promissum: iuxta illud, Feriam domui Israel fœdus nouum. Hoc, primum Iudæis per ipsum Dominum fuit prædicatum, iuxta illud, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Quotidieque idem offertur acceptare uolentibus.

12. ET legislatio.) Hæc etiam prærogatiua, & authoritas legis à Deo condita, fuit penes Iudæos. Illis enim peculiariter inter nationes totius orbis, scripta fuit lex Dei.

13. ET OBSEQUIUM.) Triæ erant in lege mandatorum genera: moralia, iudicialia, & cerimonialia. Duo prima, in lege comprehenduntur: Sed quantum ad cerimonialia dicit, (Obsequium,) id est, ritus diuini cultus iuxta Dei præscriptum fuit penes illos, quo scil. Deo seruebant, omnibus alijs gentibus seruientibus idolis.

14. *ET promissa.*) Penes Iudæos etiã fuerunt Prophetarum oracula, multis antè seculis Christum venturum, & sceleritate eternam pollicita: quibus duobus omnia bona gratiæ, & gloriæ comprehenduntur. Fuerunt autem eis multa pollicita de bonis temporalibus & terrenis, sed per illa temporalia, figuratiuè spirituality & æterna.

15. *Quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem.*) Commendat Iudæorum dignitatè ex genere. Ducunt enim genus ab inclitis illis, ac Deo gratissimis, ipsorumque luminibus & auctoribus, Abraham, Isaac, & Jacob, alijque; ex quorum stirpe, Christus ipse nasci dignatus est secundum carnem: ut hæc certè parte iam illi velint nolint, propinqui cognatique, sunt Christo: quod est supremum Iudæorum decus. Quoniam enim maiori poterant Iudæi affici honore, quam ut vngento filio Dei, mactè operaretur ex eorū genere, ut idè esset; & Dei filius, & eorum consanguineus. Sed d' scelus impudens & cæcum. Iudæi Deam sibi ipsis promissū & missū, non solū negauerunt, verum etiam eundem in carne quam ab ipsis suscepit crucifixerunt: & cum sanguinem quem ex ipsorum visceribus coaraxerat, per quinque vulnera foramina, præorsus effuderunt. Pro quò tanto facinore iustè repudiari meruerunt: & ab alienigenarum gentium natione, cui eum perimendum tradiderunt, fide & obedientia suscipi.

16. *QVI est super omnia Deus benedictus in secula. Amen.*) Ne parum illis videretur, Christum habere cognatum, ostendit illis, dignitatè Christi præstantiorem esse patrum dignitate, quorum titulis Iudæi ad eò se venditant. Siquidem illi quantumuis pij fuerunt, nihil aliud tamen quam homines fuerunt. At Christus sic est homo, ut idem & Deus sit (*super omnia,*) id est, non humanus aut illius gentis peculiaris, sed vniuersorū Deus, præsidens omnibus. (*Benedictus in secula*) quia ei soli debetur laus in omne æuum, amen. Hæc

igitur omnia beneficia populo Israelitico exhibita peculiariter, quò magis multa erant & magna, eò magis augebatur dolor in Apostolo, dum videret eos, quos tantis beneficijs Deus semper est profecutus, & quibus etiam tūc omnia quasi primis & præcipuis offerbantur, obstinato animo solos resistentes Euangelio Christi.

¶ Destruuntur his Apostoli verbis, quatuor hæreses. Prima est Manichæi, qui dicebat Christū habuisse corpus phantasticum & non verum. Secunda, Valèntini, qui dicebat Christū non de massa humani generis, sed de cælo corpus attulisse. Sed vtrunque damnatur per hoc quod ait, (*ex patribus secundū carnem.*) Tertia est Nestorij, qui posuit alium esse filium hominis, alium esse filium Dei. Contra quem Apostolus, eundem qui est secundū carnem, affirmat esse (*super omnia Deum benedictum in secula.*) Quarta est Arrij, qui dicebat Christum esse minorem Patre, & quod erat creatus ex nihilo. Contra vtrūque dicit Apostolus, quod est *super omnia*, quæ certissima & propria dignitas Dei est, ut quæ nullæ creaturæ potest competere. Et itidem, quod est *benedictus in secula*, quod de solo Deo dicendum est, quod eius bonitas duret in secula, ut ait D. Tho. Simile huic habetur in Epistola ad Philip. vbi postquam de Christo præmiserat, quod non rapinam arbitratus est esse se æquale Deo, addit, Datum est illi nomen super omne nomen, vti in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & Omnis lingua confiteatur, quia Dominus noster Iesus Christus, in gloria est Dei Patris: Manifestè igitur Apostolus, Christum Dominum filium Dei, non adoptiuum, sed verum & naturalem; & Deum omnipotentem dicit.

17. *NON quod exciderit verbum Dei.*) D. Hiero. ait, licet Apostolus doleat Iudæos excidisse à promissionis gratia, ostendit tamen non inane fuisse verbum Dei, & his promissa deleri: non qui

qui secundum carnem, ex Abraham, Isaac, & Israel, nati sunt: sed qui seruantes fidem Patriarcharum, de quorū semine putant esse. Item, quia superius dixerat, dolere se quod genus Israel, proprio vitio excluderetur à regno, quorum hæc omnia fuerunt, hic ostendit, illos qui non credunt, non esse filios Abraham, ne omnibus Iudæis præiudicare videretur, & objiceretur ei, nūquid Deus mentitus est Abraham? propterea inquit, (*non quod exciderit verbum Dei*) quasi dicat, neque tamen tantum valet istorum impietas, ut ideò non præstet Deus, quod Prophetarum oraculis se præfaturum promissit. Populo Israelitico, ac posteris Abraham promissa fuit ista felicitas, verum non quibuslibet, sed his modo, qui verè essent horum posterij.

18. *NON enim omnes qui ex circumcissione sunt Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abraham, omnes filij.*) Hoc est, non omnes qui genus dicunt ab Israele, verè sunt Israelitæ: neque quicumque ex Abraham sanguine sunt orti, continuo filij sunt Abraham: ut promissionis hereditatem sibi vindicet.

Gen. 12. Tres fuerunt insignes patres in lege ce
22. 26. lebratissimi, quibus, data fide, factæ
28. sunt promissiones: Primus fuit Abraham, in quo maxime gloriabantur Iudæi. In Isaac verò non ita solemniter, quoniam non fuit primus in promissione, neque tota eius progenies obtinuit hereditatem promissam, sed solus Jacob, abdicato Esau: in quo idcirco, sicut in Abraham, maxime gloriabantur. In quibus propterea duobus, Apostolus assignat exemplum quo manifestat, promissionem esse omnino impletam, in horum posteris spiritualibus.

Quicumque enim suæ ex natione Iudæa, siue gentilitica, qui fidei robore fortes sunt, & inuicti aduersus huius mundi incommoda, quibus Deus explorat animi nostri pietatem, in hos verè cõpetit cognomen Israelitæ. Et qui fide Abraham referunt, hi sunt filij Abraham, & per fidem merentur promissam hereditatem. Hoc sermo Dei palam appetit: dum ait,

19. *NON Isaac vocabitur tibi semen.*) Semini Abraham promissum est fore, ut per illud celebres essent vniuersæ nationes, at non vult quosuis Abraham posteros, in seminis venire appellationem, nisi sint in Isaac qui est fidei filius, & Christi typum gerit. Isaac non iuxta communem natiuitatis rationem editus est, verum ex Patre effæcto, nam senex quidem erat, sed fidente Deo: & ex annu item effæcta. Hunc igitur Dei virtus, & patris fides, genuit verius quam caro.

20. *Id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.*) Ecce germanus sensus illius diuini oraculi, videlicet, (*in Isaac vocabitur tibi semen,*) sensus est spiritualis, quo palam docet, non quoslibet iuxta carnem natos, quemadmodum Ismael ex Abraham, esse continuo filios Dei, & per hoc hæredes promissionum: (*sed qui filij sunt promissionis,*) id est, hi quibus adest fides, per quam Abraham, Dei promissum promeruit, (*æstimantur in semine,*) id est, pertinet ad semen Abraham, quemadmodum Isaac qui ex promissione fuit natus: & eis tantum facta est promissio filiationis Dei, quos ipse secundum æternum propositum elegit.

¶ In Epistola ad Galat. habetur hæc eadem allegoria multo explicatius, vbi ait filium ancillæ, id est, Ismaelem, natum fuisse secundum carnem, id est, naturali virtute carnis, ex iuuenula: filium autem liberæ, id est, Isaac, per promissionem, nimirum exortus iam & desicientibus viribus naturæ, sed per miraculum restitutus. Hæc enim omnia, in typo facta sunt propignendi Christi, adoptandorumque mortalium per eius gratiam, Iudæi autem id intellegebant carnaliter. Vocabatur enim Deum, patrem, non per gratiam qua illi erant accepti, nec per naturam sicut Ismael, sed quia super naturam per miraculosam electionem DEI, sicut Isaac nati essent.

21. *Promissionis autem verbum est hoc, secundum*

eum ad primogenituram eligens, & benedictionem paternam ei conferens, atque etiam ad hoc ut in eo completeret promissiones patribus factas: *Esau reprobato*, atq; ab his omnibus retruso: cui tamen videbatur secundum iudicium humanum, ut primogenito ista magis competere.

Tho. Dilectio autem hæc Dei, ut docet D. Tho. non temporalis est, sed æterna, cum enim ipse sit immotabilis, affectus eius minime mutari potest. Et licet tria hæc, nempe, *Dilectio, Electio, & Prædestinatio*, realiter sunt idem in Deo: differunt tamen ratione. *Dilectio* enim dicitur, secundum quod absolute vult bonum alicui. *Electio* verò, secundum quod per bonum quod alicui vult, eam alteri præfert. Sed *Prædestinatio* dicitur, secundum quod hominem dirigit in id bonum quod ei vult diligendo, & eligendo. Sequitur ergo dilectionem prædestinatio, sicut voluntas de fine, naturaliter præcedit directionem eorum quæ sunt ad finem. Hæc ita in Deo. At verò in homine aliter contingunt. Voluntas enim hominis movetur ad amandum ex bono, quod in re amata considerat, ratione cuius ipsam alteri præfert, & eligit, electamq; amat. Sed voluntas Dei, est causa omnis boni, quod est in creatura, & ideo nihil est prius dilectione Dei: & ipsa est causa nostræ dilectionis. Unde beatus Ioa. Non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos.

Tho. Odium autè, siue reprobatio de qua hic loquitur Paulus, etiam est æterna: quia quidquid est in voluntate divina, est ab æterno. Et sicut prædestinatio est præparatio gloriæ, ita reprobatio est præparatio pœnæ: sed prædestinatio importat præparationem meritorum, quorum Deus est causa, quibus pervenitur ad gloriam. Reprobatio verò importat præparationem peccatorum, quorum Deus non est causa, quibus pervenitur ad pœnam. Unde, merita præscientia, causa esse non possunt prædestinationis, sub qua comprehenduntur. Sed præscientia peccatorum, ex parte pœnæ infligendæ reprobatis, aliqua ratio esse

potest reprobationis. Proponit enim Deus omnipotens, se punitorum malos propter peccata quæ à seipsis habent, non à Deo. Iustus verò proponit se præmiaturum propter merita, quæ à se ipsis non habent, sed à Deo: iuxta illud, Perditio tua ex te Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Hæc D. Tho.

25. *QUI* ergo dicemus? Nunquid iniquitas apud Deum? Quaritur de iustitia prædestinationis & reprobationis: & ostenditur iustitia utriusq;. Cum enim dixisset quod Deus absque merito præcedenti, unum eligit, & alterum reprobat, movet super hæc re quæstionem dicens, (quid ergo dicemus?) ad hæc scilicet, quæ dicta sunt: id est, quid ex superioribus colligamus? (Nunquid iniquitas apud Deum?) id est, nunquid Deus iniquitatem & iniustitiam facit, dum hæc agit atque similia, pro suo beneplacito eligendo, & reprobando ante vlla merita, vel demerita? Nam ad iustitiam in distributionibus pertinet, ut æqualiter æqualibus distribuatur: homines autè renotæ differentia meritorum, sunt æquales: si ergo Deus absque consideratione meritorum, inæqualiter distribuit, unum eligens, & alium reprobans, videtur quod sit in eo iniquitas: quod est contra illud Deut. Deus fidelis, & absque vlla iniquitate, iustus & rectus. Et illud, Iustus es Domine, & rectum iudicium tuum.

26. *Abstr.* Familiaris est responsio Pauli, summa confidentia freti. *Abstr.* inquit, ut scilicet talem Deo impingamus blasphemiam *Abstr.* ut huiusmodi cogitatio, subeat animum cuiusquam.

27. *MOSI* enim dicit, *misererebatur cui miserus sum, & misericordiam præstabo, cui misererebatur.* Habentur hæc verba in Exodo, ubi fit sermo de populi impietate, qui vitulum aureum in Deum cõflauerat: cuius noxam cum Deum Moyses deprecaretur, respondet, secundum translationem nostram, in hunc modum: *Misererebatur cui voluero, & clemens ero in quem*

quem mihi placuerit. Significans nimirum in suo beneplacito situm esse misereri, misericordiamq; exhibere, vel non exhibere, citra omnem iniustitiam. Sed Apollolus aliter, secundum 70. citat hæc sententiam dicens, *Misererebatur cui miserus sum, & misericordiam præstabo, cui misererebatur.* Vbi, præteritam referri videtur ad prædestinationem æternam: futurum verò, ad vocationem temporalem: qua quidem verborum idemitate, omnem prosum auferat causam prædestinationis, præter vnam Dei voluntatem. Et quemadmodum apud dialecticos & metaphisicos, ridiculum est postulare causam propositionis immediatæ, ut cur homo est animal rationale, aut cur homo est homo, ita etiam cur Deus prædestinaverit aliquos in gloriam, ridiculum est querere aliã causam quam Dei voluntatem. Et hic modus loquendi, *Misererebatur cui miserus sum, &c.* Est vulgaris apud illos qui liberè agunt, quæcumque agunt. Non ergo natiuitatis sydera, ut Manichæus: nec animarum merita extra corpora, ut Origenes in periarcho: nec opera præcedentia, ut blasphemus Pelagius, dicebant: in causa sunt gratiæ Dei, sed sola eius voluntas. Imò nec operum præuisio, quæ gratiam subsecuntur, seu bonus gratiæ usus, aliã illa adduxisset Paulus in causam, neque dixisset ita nudè, (*misererebatur cui misererebatur.*) Persona etiam Moyfi citata, obstruit audacis hominis os: nam si Propheta tanto, Deus ita præcise respondit, Non est cur homo iunianis, aliam perscrutetur suæ misericordiam rationem & causam.

28. *Igitur non est volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.* Bene colligit ex dictis, salutem nostram non esse in facultate humana positam, sed in divina misericordia. Vocat autem cursum, exercitium operum, iuxta illud, Omnes qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, &c. est enim militia nostra, imago quædam currentium ad bravium. Potest autem sententia hæc, congruè intelligi de tribus, nempe de *Prædestinatione æterna, de Vocatione temporali,*

& de *Conversione ad fidem, aut pœnitentiam.* De *Prædestinatione* quidem & *Vocatione*, quia non est humana potestatis, interiori vilo animi motu, aut externa quavis quantumvis vehementi, atque etiam laboriosa operatione, in Deo prædestinationem, aut vocationem causare: eaq; cõparare quæ solius sunt Dei miserentis quibus vult: & quos vult sine operum consideratione, ab æterno prædestinantis, & in tempore vocantis. In *Conversione* verò ad fidem, aut pœnitentiam, diuina motio ita nos prævenit, ut noster requiratur assensus: ad quam quidem conversionem adulti movetur fide, spe, & charitate: de quibus motionibus etiam est dicendum, *Non esse volentis, neque currentis, sed Dei miserentis.* Quoniam Deus non solum operatur nobiscum, sed etiam est causa quæ nos movet ad agendum, ac proinde tota illi debetur operatio veluti principali agenti. Non enim dicimus, instrumtum ædificat, sed per instrumentum artifex. Tamen sententia Aug. est verissima dicentis, qui creavit nos sine nobis, non saluabit nos sine nobis. Atque etiam homines iusti habent merita, quæ quatenus à Deo proficiuntur, dona Dei dicuntur: quoniam neq; qui platur est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Sed quatenus per nos fiunt, & opera nostra sunt, & merita, & illis debentur præmia. Ex dictis patet manifestè, Deo nullam posse ascribi iniustitiam: Nam si non ex debito, sed ex mera voluntate, gratiam suam dispensat: & ubi non est debitum, sicuti nulla datur iniustitia, ita nulla potest accidere iniquitas, Deo, qui gratis prædestinat, vocat, & convertit.

29. *Dicit enim Scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, & ut annuntietur nomen meum in universa terra.* Addegit exemplum Scripturæ de reprobatione malorum, ut ostendat neque illuc illam inveniri iniustitiam circa Deum. Nam cum Deus antequam quidquam per se gratiam operetur, nemini sit debitor hominum, fit, ut sicuti meta eius voluntas

tas & liberalitas est quorundam misereri, ita nulla est iniustitia, si alios voluntati suae praeu relinquat, quod hic vocat indurare: non enim Deus indurat animos hominum, quo minus credant Euangelio, viuantq; Christiane: sed eorum pertinacia, qui suapte malitia reculant credere, recteq; viuere, abutitur ad illustrandam beneficij sui magnitudinem, ac declarandam potentiae suae gloriam. Sic enim accipiendum

Ex. 9. quod in Exodo dictum est Pharaoni (in hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in te virtutem meam, & praedictur nomen meum in uniuersa terra,) quae quidem sententia prolata est à Deo, post quatuor illas plagas, Ranarum scilicet, & Sciniphum, Mofcarumq; & Ulcerum, bruta animalia perimentium. Quibus portentis commoueri debuisset Pharaon ad obediendum Deo, idcirco dignus erat morte tanquam rebellis seruus. Quapropter ubi iam iam percutere minaretur populum ipsum cum Rege, inquit, in hoc te hucusque seruaui, & si fueris tanta rebellionem grauisimam commeritis mortem, seu quasi à mortuis excitauit, seu posui in exemplum, ut iam nunc ostendam, tum quanta sit hominum durities mihi renitentium: tum, quanta sit mea in eos exasperanda potestas, quam (in te) puniēdo sic (ostendam,) idest, demonstrabo (ut et) cum laude & gloria (annuntietur,) idest, praedictur, (nomen meum in uniuersa terra,) & ita factum est, nam

Ex. 14 mortuis Aegyptijs, viderunt filij Israel manum magnam, quam exercuerat Dominus contra Aegyptios, & inde divulgatum est factum hoc per uniuersum orbem, durabitq; fama illius usque in finem seculi ad omnipotentis gloriam. Alij legunt (posui te,) idest, ordinaui malitiam tuam ad gloriam meam, ut exponit S. Tho. Deus enim malitiam ordinar, sed non causat. Hunc ecce quia noluit, reprobaui: quem si voluisset pro sua misericordia, saluare utique potuisset.

30. ERGO cui vult miseretur, & quem vult indurat.) Ex supradictis exemplis concludit, quemadmodum Deus pro

suae voluntatis arbitrio, quibus vult misericorditer miseretur: alios pro suo placito (si velit) obdurat permittit, atque in obduratione permanere. *Indurare* enim in hoc loco, idem significat, quod permittit hominem suam insequi naturalem carnis inclinationem, qui abusus misericordiae Dei, magis ac magis crudescit, iuxta illud Pauli. **Rom. 2.** Ignoras quoniam benignitas Dei, ad penitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae. Et illud Job, Dedit ei Deus locum penitentiae, & ille abutitur eo in superbia. **Iob. 24.** Deus autem vitiorum mala inclinatione naturali hominis, tum, ad alios bonos fines, tum etiam, ut hic docet Paulus, ad manifestandam iustitiam & potentiam suam. Colligendam igitur ex dictis, si nulla est in hominibus ratio debiti, respectu diuinæ gratiae: sed sola eius est clemētia quorundam misereri: fit, ut neque vlla sit iniquitas si alijs non impendat quod naturae ipsorum non debetur. Nam gratia & gloria, res vtiq; sunt supernaturales, & mereri naturaliter minime possunt. Nec refert quod ita *induratio*, sicut *miseratio* tribuatur diuinæ voluntati, quia ut ait D. Tho. tam misericordiam, quam iustitiam, dispositionem voluntatis important: vnde sicut miseratio diuinæ voluntati attribuitur, ita & id quod est iustitiae. *Cui vult ergo miseretur* per suam misericordiam, & *quem vult indurat*, per suam iustitiam. Nam illi, quos indurat, hoc merentur ut indurentur ab ipso. Hæc S. Tho.

31. DICIS itaq; mihi, quid adhuc queritur? *Voluntati enim eius quis resistit?* In persona impij mouet questionem aduersus prædicta dicens, (quid adhuc queritur) scilicet, ab homine, ut faciat bonum vel malum? Frustra enim requiritur ab aliquo quod non est in eius potestate: nihil autem in hominis potestate esse videtur secundum prædicta, quibus omnia diuinæ voluntati videntur ascribi, cui resisti non potest. Vel sic, ut (queritur) sit ætinae significationis, & significet idem quod conqueritur, seu

seu reprehendit, seu inculpat, seu inculpat, scilicet, Deus. Aiunt itaque reprobatum, verbi gratia, Esau, & Pharaon, esto Paulus Deum ab iniquitate tutatus fueris, propterea quod citra debitum (cui vult miseretur, & quem vult indurat:) saltem hæc tua postrema sententia, nos quoque protegis, excusasq; ab iniquitate. Nam si cui vult miseretur, & quem vult indurat, (quid adhuc queritur) Deus, idest, querelam facit aduersus malos & reprobos dicens per Isaiam, Filios enutriti & exaltati. Aut quid est in quo nos incolet postea, quando (voluntati eius resisti non potest?) sibi imputet, non nobis si peccemus. Tales enim ipse nos fecit, nec reprehendi debemus magis quam a cæli, rerumq; naturalium vniuersitas, in quibus necessarium implenda sunt illa, quae Deus illis decreuerit.

32. O Homo tu quis es, qui respondeas Deo? Respondere in hoc loco accipitur pro eo quod est respondere, idest, obmurmurare: vnde, respondatores famuli dicuntur, qui contra dominorum iussa, sua faciunt responsa. Est autem discrimen inter fidelem seruum, qui volens intelligere ea quae decent, Deum interrogat, sicuti vir desideriorum Daniel, & beata Virgo: & eum qui causa

disceptandi cum Deo, submurmurat aduersus ipsam: ille quidem dum querit, inuenit iuxta promissum Domini: hic vero increpatione potius, quam responsione dignus est, quæ subnotat hæc Paulus, arguitq; tanquam arrogantem. Quid enim arrogantius quam hominē, quo nihil abiecius, cum Deo disceptare, velut ex æquo contendentem? Quis enim ferret, si luteum vas cum figulo suo exposuisset, dicatq; cur me sic finxisti? vnde dicit,

33. Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? Ex Isaiā de **Isai. 45** sumptum est hoc, ubi inquit, Nunquid dicit lutum figulo suo, quid facis? & opus tuum sine manibus. Sensus est, quæ admodum id quod per artem fingit figulus, qualecunq; tandem sit quod fingitur, non obmurmurat aduersus figulum, dicens, quid me fecisti sic? ita neq; homo, aduersus Deum murmurando, se potest opponere, quasi ille malè nos finxerit, aut malum queniāquam creauerit. In hoc vero magis se exponit dum ait.

34. AN non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Ac si diceret, quod lutum est in manu figuli, hoc sumus omnes in manu Dei: viles enim sumus, tum ex materia nostra, de limo enim terræ conditi sumus: **Gen. 2.** tum etiam & maxime, ex corruptione peccati, quæ per vnum hominem in hunc mundum intrauit: vnde & luto, à beato Iob, merito comparatur. **Iob 30.** Figulus autem fingit, quodcumq; animo suo collibuit, aliud vas in fordidos usus, aliud in honestos producens: quocumq; iudicio id facit, suo iure facit figulus, nec conuenit lutum, consilij rationem ab illo exigere. Longè vilior est homo collatus cum Deo, quam argilla collata cum homine figulo. Igitur si prodigiosa sit arrogantia luti arguari cum figulo, quanto maioris arrogantia est hominem de consilij Dei disceptare? quæ tanto supra nos sunt, ut vix vram, aut somnium possimus assequi.

T Cre-

credamus & non disceptemus, atque ita citius intellegemus. Figulus errare potest, Deus non potest. Illud nobis satis est credere, Deum, cum sit omnipotens, posse quicquid vult: sed eundem, cum sit optimus, non velle nisi quod optimum est. Redeamus ad Apostoli verba, (*Deus quosdam indurat, quorundam miseretur.*) cur ita o diuine Apostole? Ego quidem firmissimè credo, quod Deus est optimus, & quod omnia eius opera sunt valde bona: sed intelligere satis non valeo bonitatem eius circa induratos. Nam circa iustos, planissima res est. In omnibus siue reprobis, siue pijs, luce clarius fulget immensa Dei bonitas: quæ duplicem habet partem, iustitiæ scilicet, & misericordiam: illa contra impios, hæc erga pios vitur. Huius autem dubij assignatur hæc ratio in generali, qua diuina bonitas manifestatur. Si enim aliquis ædificare volens haberet multos lapides similes & æquales congregatos, posset quidem dari ratio, quare quosdam ponat in summo, & quosdam in imo, ex parte finis: quia ad perfectionem domus quam facere conatur, requiritur & fundamentum, quod habet lapides in imo: & cacumen parietis, quod habet lapides in summo. Sic Deus ut sciam manifestet bonitatem, quorundam miseretur, qui sunt lapides superiores ædificij: quosdam indurat, qui sunt lapides in imo positi. In speciali verò alia non potest assignari ratio, nisi simplex Dei voluntas, quare scilicet, hos induret, horum verò miseretur: quemadmodum si ab artifice queratur, quare hos lapides in imo, hos verò in summo collocet, respondebit tibi, non ob aliam causam, nisi quia sic ipse vult. Sic Deus quos vult indurat, non quidem compellendo eos ad peccandum, sed deferendo, & auxilium alioquin non debitum subtrahendo: quia Dei monitis auscultare nolunt, nec assentire Deo inspiranti, & auxilianti. Voluntas igitur Dei propria & efficax, est causa quod alij saluentur: permissiua verò, quod alij damnentur: dum propter eorum duritiam & impietatem, eos derelin-

Tbo.

quit. Voluntas ergo damnatorum propria, est causa quod eos derelinquat Deus: iuxta illud, Perditio tua Israel, tantum ex me auxilium tuum.

Osee. 2.

35. *Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa ire apta in interitum, ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiam quæ preparauit in gloriam.* Ad finem huius sententiæ suplegendum est, (*quid ad te?*) vel (*tu quis es qui respondeas Deo?*) seu (*quid contra hoc iuste poterit dici?*) quasi dicat, nihil. Est enim hic locus, vnus ex eclipticis Pauli, habentibus constructionem defectiuam, & suspensiuam. Per hanc autem sententiam soluit questionem in generali factam, quare scilicet, velit Deus quibusdam misereri, & quosdam in miseria relinquere: siue quosdam eligere, & quosdam reprobare. Cuius causa finalis, assignari non potest alia, quam (*manifestatio diuina bonitatis*): iuxta illud, Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus. (*Bonitatis*) verò duplex est ratio, nempe, (*Iustitia & Misericordia*): vt illam ostenderet, reprobauit quosdam: hanc vero vt patefaceret, prædestinauit alios. Sic erit sensus planus, sed exponamus sigillatim vniquodque verbum.

Pro. 16.

36. *Volens ostendere iram.* Ita in hoc loco, est iustitia vindicatiua, quæ speciem habet irati iudicis. Seu est severitas iustæ vindictæ Dei: quoniam in Deo, nec est passio, nec passionis imago: effectus tamen vlticis iustitiæ suæ, sunt similes effectibus iræ nostræ. Nec verò ait, vt exereret iram suam: nam Deus nec habet iram, nec irasci cupit: sed ait, (*volens ostendere.*) idest, vt ostenderet & patefaceret (*iram*), idest, iustitiam suam.

37. *Et notam facere potentiam suam.* In triplici operum genere, ostenditur (*maxima Dei potentia*): nempe, (*in mundi creatione, & redemptione.*) & in malorum (*punitioe.*) Idcirco dies illa, dies iræ, dies magna & amara valde nuncupatur: tunc enim ait Propheta, loque-

tur

Ps. 2. tur ad impios in ira sua, & in furore suo conturbabit eos, effabitque tanquam facillam in ignem æternum: cuius punitiois veluti vestigia, fuerunt olim orbis inundatio, Sodomorū exustio, & alia id genus plura.

38. *Sustinuit in multa patientia vasa ire.* Pharo & omnes pertinaces qui addunt peccata peccatis, dicuntur *vasa ire*, idest, instrumenta ire Dei: nam sua ipsorum malitia seipfos capaces faciunt, qui repleantur ira Dei. Hos Deus (*sustinuit in multa patientia*), quia nō protinus de medio tollit, sed sustinet illos, procraftinando vilitatem, si forte conuertantur & vivant.

¶ Si autem Deus ita sustinet inimicos, maximos peccatores, quare nos non sustinebitur fratrum imbecillitatem? Immortalis, multa patientia sustinet mortales, & nos mortales ferre nolumus mortales. Abhorret natura humanum odium, nam omne animal, naturaliter diligit sibi simile: & nos, inuita natura, odio habemus illos qui sunt eo ex ossibus nostris, & caro de carne nostra. Sed vè illis qui malè affecti sunt erga fratres: plangendi sunt tanquam mortui, nam iuxta Ioannem, qui non diligit, manet in morte, scilicet, animæ, sepelieturque in inferno cum inimicis Dei.

39. *Apta in interitum.* idest, aptata (*in interitum*), seu vasa merita quæ mox confringantur. Sunt impij Gentiles, increduli, ac pertinaces Iudæi, mali Christiani: hos Deus multa lenitate sustinet, ac tolerat, quò magis euident fiat omnibus, illos esse exitio dignos, qui tot modis prouocati, corrigi nō queat: Non sic Deus eos aptauit, nec finxit vasa immunda: ipsi se ipsos conspurcarunt, & inhonestis vsibus addixerunt.

40. *Ut ostenderet diuitias gloriæ suæ, in vasa misericordiam.* Pœna malorum adauget gloriam bonorum, sicut scriptum est, Latabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum. In sanguine, idest, in pœna, lauabit, cōparatiuè: nam oppo-

Psal.

sita iuxta se posita, magis elucescunt. Pro iustis ergo faciet etiam punitio malorum, vt ex eorum punitioe releuaret copiosissima illa, & ditissima gloria misericordiam eius, (*in*) idest, erga, (*vasa misericordiam*), idest, viros iustos & sanctos, qui sunt veluti quædam vasa, & instrumenta, quibus Deus vitur ad manifestandam suam misericordiam.

41. *Que preparauit in gloriam.* Dicitur enim est inter bonos & malos, quod mali seipfos preparant ad interitum: sed bonos Deus preparat ad coronam: tunc, prædestinando ab æterno: tunc, in tempore adiuvando per gratiam suam: vt tandem effundat in eos cœlestes diuitias, impleatque gloria sua.

¶ Ad maiorem prædictorum intelligētiā, notare maxime oportet, quod prædestinatio, vt ait quidam vir eruditissimus, est particularis destinatio, rationalis creaturæ, in suum supremum finem, ad quem supra naturam suam, ducta & fauore Dei perducitur: & est pars subiectiua, & species prouidentiam, quæ est ordinatio rerum generalis, & æterna in suos ipsarum fines, siue naturales illi sint, siue supranaturales.

¶ Reprobatio verò, est æterna quoque voluntas Dei permittendi quosdam per suum liberum arbitrium, aberrare ab illo vltimo fine. Si igitur in genere quæsieris, cur Deus quosdam prædestinauerit, quosdam reprobauerit: responde dum, prædestinationis nullam nobis inesse causam: reprobationis verò, meritum quidem est in nobis, finis autem in Deo. Si autem in particulari scrutaris, cur Deus hos prædestinauerit, vt Jacob, & Paulum: hos verò reprobauerit, vt Esau & Iudam: respondet Aug. cur hunc trahat, & illum non trahat, noli iudicare, si non vis errare. Quāuis tractationis alia ratio est, cum sit prædestinationis effectus: & ideo addit, nō dum traheris, ora vt traharis. At non dixisset, nondum es prædestinatus, ora vt prædestineris. Tamen si cum res sic occultissima, optare sibi quisque potest apud Deum, vrinam & ego Domine, in numero sim tuorum prædestinatorum.

Soto.

Aug. per Joa.

T 2

g Pra

Prædestinationis suis est ostensio gloriæ & misericordiæ Dei; reprobationis verò, manifestatio iustitiæ ipsius, & patientiæ: quarum neutra quidquam ponit in homine, sed tantum in Deo: licet executio prædestinationis, vt iustificatio & glorificatio, aliquid ponat in prædestinatis. Causa reprobationis non est Deus, cum Deus non possit esse causa mali: sed propria culpa est causa reprobationis, propter quam præuisam reprobaui iniquos. Vnde Propheta, Perditio tua Israel, tantum in me auxilium tuum. Et quauis Deus iuxta Apostolum, vult omnes homines saluos fieri, intelligendum est de voluntate antecedenti, non consequenti: hæc enim absoluta & semper impletur, iuxta illud,

Osee. 13.

Omnia quæcunque voluit fecit. Et voluntati eius quis resistit? illa verò, est voluntas, qua Deus vult aliquid non in particulari & absolute, sed secundum aliquam generalem rationem boni, & secundum quid. Quemadmodum iudex vellet seruare hominem amicum, tamè quatenus malefactor est, iuste suspendit eum. Sic Deus vult homines quatenus creaturæ & imago sui ipsius sunt, & suæ beatitudinis capaces, fieri saluos: licet vult iniquos supplicio affici perpetuo. Quæ quidem distinctio non sumitur ex parte Dei, in quo nihil est prius aut posterius: sed sumitur ex parte obiecti, in quo ratio generalis boni prius consideratur, quam ratio particularis qualitatis.

Ipsal.

Ad hæc, gratia Dei est causa directa bonorum operum: permissio verò, non nisi causa peraccidens delictorum, & obdurationis, auferendo scilicet misericordiam, quæ peccatum vel impediret, vel remoueret, vnde Aug. non indurat, inquit, Deus impartiendo malitiam, sed non impartiendo misericordiam. Quo fit, vt cum Deus stet ad ostiũ pulsans, paratus subuenire cuiusque, prius natura sit quod homo nolit assentiri, quam quod Deus eum obdurato suo permittat arbitrio. Nam qui audit, inquit Saluator, & didicit, venit ad me. Merito ergo per Oseam, inquit Dominus, Perditio tua Israel, &c. sed quid

Aug. in
epist. ad
Sixt.Ios. 6.
Osee. 13.

de Esau odio habito, antequam quidquam boni, aut mali egisset? Dicendum hoc fuisse, tum, propter originale, quod vtique pœna damni punitur, tum etiã, propter ætterna præuisa, quorũ & dani & sensus pœnas luit homo.

42. *QVOS & vocauit, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus.* Ostendit gratiam vocationis non solum pertinere ad Iudæos, sed etiam ad Gentes, vt sic excludat Iudæorum iactantiam. Cum autem præcesserit *vassu* in neutro genere, & sequatur *quos*, in masculino, non ad verbum, sed ad significatum referre oportet, vt sit sensus, *vassa*, id est, homines æternaliter preparati à Deo in gloriam, asciti sunt in tempore ab ipso Deo, non solum ex Iudæis, veluti nos, *verum etiam ex Gentibus*. Quandoquidem hic non natiuitas, sed Dei electus facit hæredes. Probat vtrumque ex autoritate Scripturæ, & primò de copiosa Gentium vocatione, quæ modo impletur per vaticinium Osee. Deinde de vocatione Iudæorum, & paucitate vocandorũ, ex Isaiã Propheta. Quoad primum dicit,

Osee. ii
Isai. 51.

43. *SICUT in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis, non plebs mea vos, ibi vocabuntur filij Dei viui.* Sensus literæ est planus. Populus enim Gentium, qui idololatria sua olim erat non populus Dei, non misericordiam consecutus, & non dilectus: suscepta postmodum fide, lenitate, clementiaque diuina, factus est populus Domini, & dilectus, & misericordiam consecutus, & populus filiorum Dei viui. Tales sunt omnes Christiani, quondam à Deo alieni, & prophani: auxilio tamen Christi respicientes & emendati, recepti sunt in gratiam Dei: vocanturque; filij Dei viui ad differentiam mortuorum, qui habebantur pro dijs, idque per Spiritum sanctum clamantem Abba Pater. De Iudæis verò ita inquit,

44. *Isaias autem clamat pro Israel.* Clamat,

Clamat, inquit, id est, appertè, constanter, & iadubitanter & clara voce loquitur, *pro Israel*, id est, de conuersione Israel, seu Iudæorum, vt scilicet. notum sit vniuerso orbi, hoc prædestinationis munus, non fuisse in vniuersos Iudæos prorensium, sed paucis impensum: quam paucitatem reliquias vocat Isaias tam hic, quam inferius cap. ii. vnde dicitur

45. *SI fuerit numerus filiorum Israel tanquã arena maris, reliquias salua fiet.* Ac si diceret, ex maxima & innumerabili multitudine filiorum Israel, (*reliquias aliquas*,) id est, paucos electos, ad salutem fidei peruenturas. Vaticinium hoc habetur apud Isaiã, vbi ad literam, interprete Hiero. loquitur de obfidione Senacherib, qui post translatas decem tribus Israel, regnante illic Osea, inuasit ceteras duas tribus, eisque penè absumptis, obsedit Ezechiam in Hierusalem: qui tum demum diuino fauore per Isaiã consolationem recreatus est, & per Angelum ab Assyrijs liberatus. Quamobrem ait Propheta, (*si fuerit numerus filiorum Israel*,) id est, omnes decem tribus, (*tanquam arena maris*,) id est, par numero arenarum quæ sunt in marino littore, siq; tam multi suo vitio percant, (*reliquias salua fiet*,) id est, particula reliqua quæ cum Ezechia seruata est Hierosolimis: ceteris decem tribubus plurimaque; duarum parte consumptis. Id quod in figura Christi Seruatoris peractum est, qui veluti Angelus Dei redemit orbem adiabólica tyrannide: sed duritia Iudæorum obistente, non nisi particulam eorum lucrificet, qui fide salui facti sunt. Nec refert tamen quod tam multi Iudæorũ ceciderint, ad hoc quod Deus non habeatur fidelis in omnibus verbis, promissisque; suis. Nulla enim quamlibet ingens turba decidentium, Dei promissum irritabit.

Isai. 10.
Hiero.

4. Re 15.

46. *VERBUM enim consumans, & abrenians in aequitate.* Reddit causam quare tam pauci Iudæorum salui facti sunt, quia nimirum (*verbum*) prædicationis Apostolorũ fuit (*consumans*,) id est, perficiens, (*& abrenians*) erga paucos,

quamplurimis verò exclusis. Et hoc, (*in aequitate*,) id est, iusto Dei iudicio. Nam pauci tantum fidem susceperunt, ceteri verò illam contempserunt, lapidibus obruentes Apostolos Christi: ad quos proinde Apostoli, vobis, inquit, oportebat primum prædicare regnum Dei, sed quoniam contempnitis illud, Ecce conuertimur ad gentes. De hac autem verbi abreniatione & consummatione, fuit vaticinium Isaiã dicentis.

47. *QVIA verbum breuiatum faciet Isaiã. 10.* Quasi dicat, ne miremur esse tam paucos Iudæorum salutem consecutos, nam iuxta vaticinium Isaiã, statuit Dominus, iusto suo iudicio, quod prædicatio Euangelij esset curta & breuis, scilicet, in effectu, & conuersione Iudæorum: decurtando & breuè faciendo copiam illorum qui seruandi sunt, & omnes infideles deperdere: quæ quidem verbi decurtationem, prædixit futuram (*super terram*,) id est, in Iudæa. Ibi enim conuersi sunt nonnulli, & Euangelium receperunt: ceteri verò qui in cæcitate & contumacia permanerunt, à Romanis partim occisi, partim capti, & misera seruitute oppressi, in varias mundi plagas relegati sunt.

¶ Potest etiam intelligi vaticinium hoc, de verbo incarnato, qui decurtatus, & ad hominis vsque naturam abreniatus, atque exinanitus (nò quia aliquid subtractum sit plenitudini, & magnitudini diuinitatis ipsius, sed quia nostram exilitatem, & paruitatem suscepit) reliquias Israel saluas fecit: vt sic respondeat mysterio incarnationis filij Dei, paucitas fidelium Iudæorum, ex quorum genere dignatus est carnem humanam sumere.

Prædicta quidem lectio, est iuxta translationem Græcam septuaginta interpretum, qua frequenter vitur apostolus, ob id fortè quod conuersis ex gètib; pro maiori parte scribit, quibus translatio illa magis arridebat, celebriorque erat apud illos: quæ vtique neque Iudæis displicebat, eo quod à suis etiam fuisset facta. In translatione autem nostra aliter legitur, hoc nimirum modo

T 3 (con-

(consummatio abbreviata, inundabit iustitiam,) hoc est, ex illis paucis Iudæorum conuersis, in fide consummatis, magna iustitiæ copia, quæ nomine inundationis intelligitur, proficiscetur, quales fuerunt d. i. decem Apostoli Christi, qui iuxta Paulum, primitias spiritus acceperunt. Sequitur consummationem enim & abbreviationem, Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. Iam hoc explanatum est supra in prima lectione.

48. *ET sicut prædixit Isaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti fuissimus, & sicut Gomorra similes fuissimus* Con firmat sententiam suam, alia Isaiæ auctoritate, ubi vocat semen Abrahæ, Christum: vel semen verbi Dei, scil. Euangelium: vel Apostolos, qui seo ex Abrahæ sunt, ut potè ex Iudæis orti: & cum Apostolis alios qui crediderunt, quos prius reliquis vocauerat. Illos igitur paucos qui ex tam innumerabili Iudæorum multitudine Christum receperunt, semen vocat: sumpta metaphora à re rustica. Quando enim coloni parvam & exiguam messem conquærentur, solent dicere, vix semen superfuisse. Propterea inquit, (nisi Dominus Sabaoth, reliquisset nobis semen,) id est, aliquos dedisset, referuassetq; electos, sicut Sodoma facti fuissimus, neque secus quàm Gomorra habiti. Proinde licet desciscat à Christo Iudæi plerique, non sine Christus intermori germanum ac legitimum semen Abrahæ.

49. *QUID ergo dicemus?* More solito sub interrogatione infert, (quid ergo dicemus) scil. de his mirabilibus Dei iudicijs? miranda sanè, sed vera sunt quæ dicimus. Quid dicimus? nimirum id quod res est.

50. *QUOD gentes quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam.* id est, gentes quæ videbantur à iustitia alieni, & à legalibus ceremonijs immunes, veram tamen assecuti sunt iustitiam. Vel (gentes quæ iustitiam,) id est, virtutem non requirebant, in appertis & enormibus peccatis sine rubore viuentes,

statim audita prædicatione Evangelij, credentes, agentes quæ fuerant enim, (apprehenderunt iustitiam) veram. Non enim Iudaicam, quæ rebus corporeis constans, in bram quandam iustitiæ præfererebat, sed iustitiam fidei. Unde dicit.

§ 1. *Iustitiam autem quæ ex fide est.* Hæc salutatis efficaciq; iustitia est, quæ quidem contingit non ijs qui sibi placeant operibus legalibus, sed qui se per fidem viam Deo submitunt, deduntq;. Ad hoc enim gentes conuersæ sunt, nõ vt obseruent iustitiam legalem, sed vt iustificentur per Christi fidem. Vtens autem hoc verbo (sectabantur,) alludit ad Philosophos, quorum dicuntur esse sectæ, propterea quod in suis scholis, sua singuli dogmata sectabantur.

§ 2. *Israel verò, sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit.* Iudæorũ euentum tolligit, vt si diceret, ediuerso populus Iudæorum, dum iustitiæ legem, scil. Moysi, (sic dicta, quoniam habebat Christum pro fine, ad quem tanquam pedagogus manuducebat homines) iuxta carnem vel literam, scil. in exterioribus tantum, sectatur, ac mordicus tenet, ad veram iustitiæ legem, quæ est lex Euangelica, lex fidei, & lex spiritus vitæ, per quam iustificantur homines, (non peruenit,) quantum ad magnam eorum partem, videlicet excidens à Christo, in quem ceu scopum, vt dictũ est, omnia legis Mosaiçæ tendebant oracula.

§ 3. *Quare?* Quærit causam vnde tam repentina rerum mutatio processerit, aut res sic in diuersum exierit. Respondet dicendo,

§ 4. *QUIA non ex fide, sed quasi ex operibus.* (quia non ex fide) subaudi, sectabantur illam iustitiam, vel quærebant iustificari, vnde debuerant, (sed ex operibus,) id est, ex legis carnali obseruantia, vnde non poterant. Non in Christo, & Messia qui finis erat legis, sed in externis operibus inflati cõ fidebant, cum Deus maximè auersetur elatos, & sese impartit modestis ac submissis: idcirco gentes quæ morbum suum

agno-

agnouerunt, & sese Deo submiserunt, recepit: Iudæos verò erectos, sibi; falso iustitiæ titulo plaudentes, fretos sabbatis, lotionibus, circumcisione, atque his consimilibus obseruationculis, fidei iugum designantes recipere, reiecit, Christum abnegantes, & authorem vitæ morti tradentes.

§ 5. *Offenderunt enim in lapidem offensionis.* Manifestat causam proximè dictam, inquiring, (offenderunt,) scil. Iudæi perrinaces, (in lapidem offensionis,) id est, ad Christum, qui assimilatur (lapidi offensionis,) in hoc quòd sicut lapis in quem quis offendet, non cauetur propter suam paruitatem: ita Iudæi videntes Christum in firmitate nostra contentum, non cauerunt in eum offendere. Fuit enim quasi absconditus vultus eius, & despectus, vnde, non reputauimus eum, inquit Isaias. Et Hier. etiam dicit, antequam offenderent pedes vestri ad montes caliginosos, id est, ad Christum & eius Apostolos, qui, vt ait S. Th. dicuntur (montes caliginosi) propter hoc quod eorum dignitas & magnitudo latebat in eis. Vita vltra, ait Paulus, abscondita est in Christo, & beatus Euangelista Ioannes, nondum apparuit quid erimus, cum apparerit, similes ei erimus. Sed mira fuit Iudaicæ affectionis deprauatio, quod cum legem, veluti lumen, Deus illis irradiasset, in quo Christi fidem prospicerent, vt eum paratiores susciperent, (promittebat illis Christum Seruatorem) eadem lege ita sese obtenebrarunt, vt veluti in caligine oberantes, ad ipsum pro maxima parte allisi corruerint. Sic enim offenderunt vt caderent: & factus est eis qui erat Saluator datus, eorum peruersitate & incredulitate, quasi (lapis offensionis,) & suæ occasio ruinæ: atque idem lapis qui pijs futurus erat solido, tutoq; presidio, istis verteretur in perniciem, dum in illum malant impingere reluctantes, quàm in eo conquiescere credentes. Quod ipsum euenturum, olim præcius vaticinatus est Isaias, dicens.

§ 6. *Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis qui ero-*

dit in eum non confundetur. Composit Apollolos verba Isai. in diuersis locis scripta. Nam cap. 28. sic habetur, (Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem: lapidem angularem, probatum, pretiosum, in fundamento fundatum: quò crediderit, non festinet.) Hinc sumitur principium auctoritatis, nempe (Ecce ponam in Sion lapidem,) scil. quasi fundamentum, in quo designatur quod Christus diuina ordinatione constitutus erat Ecclesiæ fundamentum. Sumitur etiam inde finis auctoritatis, nam pro eo quod dicit, (qui crediderit non festinet,) posuit, (omnis qui credit in eum, non confundetur,) quia scil. consequetur mercedem ab eo. Sic habet translatio. 70. & ad hunc sensum pertinet, ait S. Th. Th. quod in litera nostra dicitur, (qui crediderit non festinet,) ille enim festinare videtur, qui delusum se reputat, quia citò non adipiscitur quod sperabat. Legitur etiam Isai. 8. cap. (in lapidem autem offensionis, et petram scandali, diaboli domibus Israel) & hinc sumitur medium auctoritatis quo dicit, (lapidem offensionis & petram scandali) vt (offensio,) iuxta D. Th. referatur ad gloriantiam, quia vt inquit Paulus, si cognouissent, nonquam Dominus gloriæ crucifixissent. (Scandalum) autem referendum est ad impactionem, & casum quo per infidelitatem ceciderunt, Christum & eius Apostolos persequentes.

¶ Vocatur autem (Christus lapis, & petra,) per metaphoram: nimirum propter soliditatem, & firmitudinem, de quo est illud Danielis dicentis, qui excisus est de monte sine manibus. Christum enim descendentem de cælo, concepit virgo sine femine. Quo etiam nomine alluditur ad ædificium Ecclesiæ, quæ est fabrica omnipotentis Dei. Figuratus est enim Christus in lapide illo reprobato ab ædificatoribus templi, postea vero constituto in caput anguli. Compegit enim veluti angularis lapis duos populos, gentium scil. & Iudæorum, in vnam Ecclesiæ vniuersitatem. Christus igitur lapis angularis idcirco dicitur, quia vtrunq; populum in Ecclesia

flia sua contineat. At vero, diuersa hominum affectio in causa fuit, vt diuersis diuersis appareret. Vt enim id quod apis sumit ex flore, conuertitur in mel: id autem quod araneus carpit ex eodem flore, conuertitur in venenum, cum flos sit vnus & idem: sic Christus flos campi excellentissimus, alijs fuit in sanctificationem, siue saluationem ei scilicet adherentibus: alijs vero in ruinam, eum scilicet contemnentibus. Et hoc est quod dixit ad Corinthios scribens Paulus, predicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem salutem, ipsi autem vocatis, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Et Simeon senex ille iustus, ac timoratus, puerum Iesum brachijs tenens, ecce, inquit, hic positus est in ruinam, & resurrectionem multorum in Israel, & insigne cui contradicetur. (*Offendere itaque in Christum, offendiculoque infringi,*) nil aliud esse videtur, quam Christo contradicere: nam si non venissem, inquit, & locutus eis non fuisset, peccatum non haberent. Sed est (*discrimen*) inter eos qui impingunt, siue incurrant in hunc lapidem & eos super quos cadit lapis iste, vt Saluator apud Mattheum dicit, qui ceciderit super lapidem istum, confringetur, super quem verò ceciderit, conteret eum. Nam quando humilis apparuit Dominus, tunc qui se illi non subdiderunt, cadentes super illum veluti vasa fictilia fracti tantum sunt: quia poterant per misericordiam rursus consolidari. Sed cum in montem creuerit, putà cum excelsus venerit ad iudicandum, corruet super illos, tanquam suæ potestati subiectos, & tunc sicuti obduratos lapides vsque adeo conteret, vt nullus deinceps deur rescindendi locus, proiciens illos ad æternos ignes.

H. P. **Q**UÆX dictis manifestè constat, nullam esse tam insignem virtutem, tam illustrem, tot tantisque laudibus decorandam, quam impij vitio non tribuant. Vt enim lignum arenæ fixum in medio fluminis, altera parte in aqua existente, altera in aere extra aquam, videtur obliquum & fractum, cum sit rectum & in-

tegrum, non ob ligni defectum, sed quia illud oculi per aquam respiciunt, quo fit vt videntes longè, opinione fallantur: sic virtutis actio recta, omnibusque numeris absoluta, censetur ab improbis obliqua & nefaria, non ipsius actionis, sed iudicij deprauati corruptela. Fallit enim iudicium eos qui per aquam inuidia, & malitia res gestas inimicorum cernunt, cupientes eam gloriam labefactare & infringere, quam magni viri fuerunt rectè factis, & virtute consecuti. Vt enim febri atque frenesi laborantes, per exigua quadam linearum rectarum similitudine, in pariete descriptarum decepti, animalia quædam deformia videre existimant & testantur, vt asserit Aristoteles: sic improbi homines, animi aegritudine deprauati, lineas rectas, hoc est, aliorum facta illustria, digna quæ publicis monumentis mædetur ad memoriam posteritatis sempiternam, non solum spoliant ornamentis, sed etiam vitio vertunt, & ad calumniam rapiunt.

57. ET omnis qui credit in eum non confundetur. Iam diximus supra, hoc dictum esse iuxta versionem. **70.** interpretum: in veteri autem translatione sic legitur, (*qui crediderit non festinet,*) quod idem est, vt exposuit D. Tho. nam confusio contingit credenti, quando non ita accidit vt ipse crediderit, idcirco sollicitus festinat, vt quod credit cernat, ne confundatur. Igitur, (*non festinet,*) idem est, quod qui in hunc lapidè præciosum & benedictum crediderit, quieto sit animo & paccato, quia non confundetur. Nam licet moram fecerit, vt ait Propheta, Nemo desperet, quia veniens veniet, & promissa sua complebit. Hoc ideo dixit Isaias, quia considerabat difficile esse fragiles homines, de promissionibus Dei aliquando non dubitare: cum sæpenumero videamus eum permittere, priusquam promissa persoluat, res multò aliter euenire quàm existimabamus, id quod ex locis emedia scriptura depromptis perspicuum fiet. Dauidem in adulescentia sua Regem designauit Deus, eumque à Samuele voluit ungi: sed postea tot tantisque calamita-

mitatibus eum opprimi permisit, tam varijs casibus, & accerbis ærumnis eum exercuit, priusquam ad altum dignitatis gradum adduceret, eiq; regni possessionem traderet, vt vix credibilia viderentur ea, quæ Dauidi facturum se esse prædixerat. Ioseph quoque dixit Hebræis in Ægypto: post mortem meam Deus visitabit vos, & ascendere vos faciet de terra ista, ad terram quam iurauit Abraham, Isaac, & Iacob. At postquam ille è vita migravit, vexati sunt Hebræi multis annis, donec Deus eos liberaret, & in promissam terram perduceret. Ex quo fit, vt imbecilli homines cadant animo, & Dei promissionibus interdum diffidant: quapropter hoc salutare præceptum debet in omni animo firmiter inhaerere. Qui enim nequit tolerare moram Dei, si neque fortitudinem habet, neque constantiam: quocirca non solum id quod vult non consequitur, sed etiam grauissimas diffidentia pœnas luit. At qui æquo animo & lato fert moram, & ab incepta sp̄ non desistit, si obtinet promissum, & adipiscitur æternam beatitudinem, quod Deo adhaerit, & animo fidente, firmo, & erecto, perseverauerit. Hanc sententiam inuenies apud D. Paulum, in Epistola quam ad Hebræos scripsit, vbi ait, Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem: patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumque qui venturus est veniet, & non tardabit: iustus autem meus, ex fide vini: quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ.

ARGUMENTVM DECIAMI CAPITIS.

PRO Iudæorum cõuersione, ad Dominum se dicit præces effundere: testimonium illis perhibens, (quod in se experientia didicerat,)

illos zelo quodam Dei, sed non secundam veritatem, & rectitudinem sciẽtię fidei zelare, propter suam carnalem legem mordicus tuendam: Christi filij Dei Euangelicam legem, & æternam respuentes, cum sit tamen ipse finis totius legis. Deinde ostendit, omnes siue Gentes, siue Iudæi, sine discrimine ad salutem vocari, vt nemo quasi non vocatus excusari queat. Obiter verò nonnihil de iustitia legis, ac fidei differit: ostendens, iustitiam quæ facit dignum vita æterna, esse solum ex lege & fide Christi.

CAPVT DECIMUM.

Fratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, &c.

EXPLANATIO.

1. FRATRES, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, sit pro illis in salutem. Vtitur in exordio vrbannitate apostolica, & lenitate vt solet, quæ asperitatem verborum siue præteritam siue futuram temperet ac mitiget. Cum ergo in conclusione capitis superioris, Iudæos, per illam comparationem ad gentes, rubore suffuderit, quod vera iustitia illis gentes antecessent, quæ ipsi per legem, & non per fidem sectabantur, lenit nunc asperitatem verbi vt ostendat se non inuidia, aut odio, sed commiseratione præcedentia de Iudæis dixisse. Propterea, inquit, (*fratres*) nomen est amoris quo vitur æqualiter ad omnes Christianos siue ex Iudæis, siue ex Gentibus conuersos, iuxta Christi admonitionem qui ait, Omnes vos fratres estis, nam omnes Christiani, filij sunt vnus patris, nempe Dei, quoniam

Mat. 23

non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. (*Voluntas quidem cordis mei, &c.*) quasi dicat, nemo de me sinistra suspicetur, odio me habere gentem meam, eo quod dixerim eos in legem iustitiae non pervenisse, propterea quod in lapidem offendit, id est, in Christum offenderunt: nam haec cum ingenti animi dolore ita loqui cogor, propterea quod illis ex animo bene volo, si quaereant peruntibus succurrere: (*Pro illis est voluntas cordis mei,*) id est, ex intimo cordis affectu procedens, nam ego vellem omnes homines esse sicut me ipsum. Nec sola voluntas, & sanimum desiderium est pro eorum salute, sed etiam voluntatis effectus. Nam (*& obsecratio mea ad Deum, sit pro illis in salutem*) id est, hoc unum quod possum, in quotidianis precibus meis, quibus Deum sollicitare soleo, precor ut respiciant aliquando, neque semper in hac exaritate perdurent. Hinc accipitur (*orandum esse pro infidelibus,*) ut veniant in agnitionem fidei, quae donum Dei est. Vnde beatus Iacobus, Orate, inquit, pro invicem, ut saluemini. Et hoc pertinet ad omnes, maxime vero ad Praelatos. Vnde Samuel Propheta loquens cum Iudaeis, quorum fuit iudex, inquit, ablit a me hoc peccatum, ut cesset orare pro vobis.

2. *Testimonium enim perhibeo illis, quod emulationem Dei habent, sed non secundum scientiam.* Licet Iudaeorum incredulitas non possit excusari, aliquid tamen utcumque praetexti potest illorum peccato. Non fuerunt omnino alieni a Deo, veluti gentes: circumtulerunt umbram aliquandiu, sed non assecuti sunt veritatem. Et quavis ad summam implevitatem prolapsi, dominum omnis gloriae fontem crucifixerunt, tamen hoc fecerunt ducti aliquo studio, zeloque Dei, sed absque iudicio. Non omnino erraverunt in affectu pietatis, sed vehementer errant in delectu. Fuit Iudaeorum zelus caecus. Cum enim legis, quam ipsi profitebantur, autor esset Deus, exultabant legis operibus se iustificari: & hoc eodem zelo, Christum ostendentem

se Deum, perdere procurarunt. At vero, si ipsi oculos haberent mundos, a lege ipsa, salutem per Christi doctrinam pollicente, erudiri poterant veritatem fidei. Ea igitur parte qua Iudaei amulatores Dei steterunt, a nemine possunt omnino damnari. Qua vero eorum zelus fuit insipiens & stultus, vtpote qui non fuit secundum scientiam fidei, imo fidei contrarius, excusari utcumque possunt propter ignorantiam, quae non nihil habet excusationis, & alleviat culpam, dum aduersus Christi nomen feruidè agunt, putantes per illud veri Dei (quem colunt) gloriam minui: & ob hoc, ipsum impugnantes, Deo se putant praestare obsequium. Huius rei, tanquam expertus beatus Paulus, potuit illis certissimum testimonium perhibere: qui ut ad Philip. scribit, secundum emulationem fatetur se fuisse persecutum Ecclesiam Dei: at quia talis amulatio non erat secundum scientiam, non profus excusatur a culpa, nam blasphemum, persecutorem, contumeliosum, &c. se fuisse constituit, misericordiam tamen consecutum dicit, quia ignorans fecit. Sed Iudaei tamen iam nunc omnino sunt inexcusabiles, suo errori, post tot miracula, & testimonia quae fidei veritatem manifestant, pertinaciter inhaerentes.

¶ Notatur in hoc loco a quibusdam, quod cum voluntas bona, non sit nisi de obiecto, quod non solum apparenter, sed verè sit honestum: intellectus autem officium sit, caecam voluntatem edocere, sit, ut voluntas quae non sequitur scientiam, bona esse non queat. Vnde Arist. inter conditiones iustitiae, hanc praesertim assignat, ut sciens operetur. *Emulatio*, proprie loquendo, idem est quod feruidus amor, siue in bonam, siue in malam partem accipiatur. *Zelare ergo pro Deo*, est animo feruente, aliquid in eius honorem persequi. Et ita *Eth. 2.* sumitur in hoc loco.

3. *Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quaerentes statuere, iustitiam Dei non sunt subiecti.* Ostendit cuius rei scientiam non habebant Iudaei, & inquit, quod

quod *iustitiam Dei ignorauerunt*, quae est illa qua Deus nos iustificat, id est, reconciliat remittendo culpam, nempè *fides viva*, quae nobis formaliter inhaeret: & cum hac sit proprius effectus & donum Dei, dicitur iustitia Dei: *gratia enim iustificamur per fidem Christi.* Dicitur etià *Christus, iustitia Dei*, quia ad integrum Deo Patri pro nobis satisfecit. *Iustitia vero nostra*, est iustitia operum, videlicet, opus moraliter bonum, per vires naturales exhibitum, quod personam iustificare non sufficit apud Deum, bene autem apud homines, civili quadam honestate: iuxta illud, Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. *ignorabant Iudaei iustitiam Dei*, id est, fidem Christi, siue ipsum Christum, sine quo, & sine qua, impossibile est placere Deo. Atque hinc proficiscitur prima eorum culpa, nimirum quod propriam iustitiam in obseruatione legis, secundum substantiam operum, positam, statuebant, veluti quae ad salutem satis erat. Nam sabbatum, circuncisio, discernimen ciborum, fuga cadauerum, ieiunia, festi dies, & alia id genus pertinaciter ab illis retinebantur, tanquam ad salutem necessaria: & horum tumore non parum inflati, alteram iniquitatem addiderunt, nolentes *iustitiam Dei*, id est, Christo, & eius fidei, esse subiecti. Amaverunt umbras, ac simulachra veritatis, ipsum verò veritatis fontem spreuerunt, id est, Christum, quibus proinde fuit ipse lapis offensionis, & petra scandalii, ut dictum est.

4. *Finis enim legis Christus est, ad iustitiam omni credenti.* Manifestè patet Iudaeos iustitiam Dei nescire, cum ignorarent Christum verè iustitiae autorem. Sine ipso enim, opus iustum apud Deum, nec cognoscere, nec facere possumus, idcirco erat ipse *finis legis*, hoc est, manducebat Iudaeos lex ad Christum, ut illius fauore & fide, iustificarentur apud Deum. Propterea non inquit *ad iustitiam omni operanti*, veluti Iudaei, qui facientes opera legis quoad substantiam tantum operum sine Christo iustos se esse iactabant, sed inquit, *omni creden-*

ti, scilicet in Christum iustitiae Dei auctorem, non tantum assequendo illam per gratiam ipsius, quae est expiatio peccatorum, sed etiam colendo: nam quod lex requirit, fides praestat, id est, lex ad intentionem praecipientis, non nisi per gratiam Christi impletur: & hoc est quod ipse ait, Non veni solvere legem, sed adimplere.

Mat. 5.
Ro. 8.
Gal. 3.

5. *Moyles enim scripsit, quoniam iustitiam quae ex lege est, qui fecerit homo, vivet in ea.* Cum distinxisset iustitiam humanam a iustitia Dei, adducit huius rei causa Moysem in testè, qui vtriusque iustitiae imaginem aptè depinxit. Nam temporariam illam iustitiam, quae in caeremonijs ad certum modo tempus seruandis sita erat, describit in Leuitico dicens: *quoniam homo qui fecerit iustitiam quae ex lege est, vivet in ea*, id est, per eam: quasi dicat, qui iustitias legis omnes, & praeccepta omnia diligenter impleverit, mortem quidem ac caeteras corporis poenas transgressoribus deputatas effugiet, nullum verè iustificationis fructum ex legis obseruatione assequens. Litera autem nostra sic habet, *Custodite leges meas atque iudicia, quae faciunt homo, vivet in eis.* Et Ezechiel Propheta inquit, *Iudicia mea profecerunt, quae faciunt homo vivet in eis, quia scilicet hoc comoditatis consequatur homo per legis obseruationem, ne occideretur, aut aliter puniretur tanquam legis transgressor: nam iuxta Apostolum, irritam*

Leuit. 18.

Ex. 20.

Heb. 10.
Leu. 20.

quis faciens legem Moyse, absque ulla misericordia moritur. *Audi legem*, qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Et sic de alijs. ¶ Potest etiam inteligi quod per legis obseruationem, homo ordinabatur in praesenti vita, eo quod temporaria bona pollicebatur, quibus alitur humana vita. Sed aduersum hanc videtur facere testimonium Christi apud Math. Nam quaerenti, quid boni faciam ut habeam vitam aeternam? Respondit, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Sed & quaedam gloss. super illud, Lex autem intrauit &c. etiam inquit, Iustitia legis suo tempore custodita, non solum bona temporalia, sed & vitam conferebat aeterna.

Mat. 19

Ro. 5.
Gloss.

Ho-

horum responsio est, quod hæc intelligenda sunt, secundum spiritualem sensum legis, qui pertinet ad fidem Christi: sed quod hic dicitur, refertur ad exteriorum legis sensum, secundum quæ lex de vita æterna mentionem non faciebat.

6. *Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit, ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum a mortuis reuocare.* Antea ostendit iustitiam legis ceremonijs & præceptis in finitum constare, quæ qui fecerit vivet, ad quæ labor magnus exigitur. Nunc autem illi, iustitiam fidei comparans, ostendit non multo opus esse labore ad illam apprehendendam: quippe quæ proximè nos est. Ad hoc autem assumit verba Moysi ex Deuteronomio, quibus hortabatur Moyses Iudæos ad legem seruandam: & illa de lege dicta ad fidem transfert Paulus: cuius proinde mysticus sensus, Pauli auctoritate: canonicus est, & fides Catholica, sicuti & ille allegoricus quem exponit ad Galatas, de duobus filiis Abrahamæ. Verba autem Moysi, sic habet: *mandatum hoc quod ego tibi præcipio, hodie, non supra te est, nec procul positum, nec in cælo situm, ut possis dicere: quis nostrum valebit in cælum ascendere, ut deferat illud ad nos, ut audiamus atque opere compleamus? neque trans mare positum, ut causeris, & dicas, quis est nobis poterit transfractare mare, & illud ad nos deferre, ut possimus audire & facere quod præceptum est? sed iuxta te est verbum valde in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illud. Quæ verba ad iustitiam fidei transfert Paulus, quasi ipse *Christus iustitia Dei*, qui nos fide iustificat, dicat unicuique nostrum: (*Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum?*) id est, noli putare impossibile esse factu, fidei iustitiam, aut tam difficilem, ut ad eam apprehendendam tibi sit opus in cælum ascendere. (*hoc est Christum deducere*.) id est, à cælo auocare ad eam afferendam, quasi non eam attulerit iustificans nos sanguine suo: qui sic vel hæsitaret, vel*

Deu. 30.

desperaret, negaret utique articulum incarnationis. Similiter exponendum quod sequitur. Et ne dixeris, (*Quis descendet in abyssum?*) vel transfractabit mare, nam abyssus, immensa congregatio aquarum est, ut scilicet iustitiam adferat ad nos, id est, omnino noli existimare impossibile esse fidei iustitiã ad nos afferri: quia (*hoc est Christum a mortuis reuocare*.) hoc est, è numero mortuorum eximere, & negare eum aliquid pro iustificandis nobis fuisse mortuum: quod pertinet ad maximam Christi humiliationem, sicut *accessio* ad maximam exaltationem. In summa docet nos Paulus quod per illa verba Deut. docentur articuli *Incarnationis, Mortis, & Resurrectionis Christi*, quibus parca est nobis salus, atque ad eum *ora eorum oclusisse*, qui de huiusmodi articulis veluti impossibilibus dubitarent: aut experimentum flagitarent. At qui *sincerè credit*, huic certius persuasum est, quam ut vllum præterea desideret documentum, *Christum* & olim descendisse de cælo, & nunc sedere in cælis ad dexteram Patris, etiam si rursus vtrunque non exhibeat oculis. Item *Christum* descendisse ad inferos, & ab inferis reuersum reuixisse, licet nihil horum iteret sensibus humanis. Hæc semel esse facta sat est, superest ut ijs qui viderunt credamus. *Viderunt hæc Iudæi & non crediderunt. Audierunt qui non viderunt, & crediderunt.* Non ergo usque adeo difficilis est, ac tam longè petenda iustificatio. Nec id tacet scriptura, quæ mox subiicit.

7. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est, verbum fidei, quod prædicamus.* Id est, sicut Moyses Iudæis dicit proximam esse illis legem, ut cõplere illam possint, ita, inquit, *prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, verbum scilicet fidei, siue sermo Euangelij, quod nos huius iustitiæ præcones prædicamus, præsentem adfert salutem.* Illud igitur verbum, quod illic asseritur esse in corde, & in ore, est verbum fidei quod prædicamus, putà Evangelica fides, quam quidem non est opus, cælum quæsitum

cuo-

enolare aut transferre mare, cum scripta sit in cordibus nostris: iuxta illud Hier. Dabo legem meã in visceribus eorum & in cordibus eorum scribam eam. Hinc patet manifestè cur Iudæi, quam se habebant iustitiam non sunt adepti, Gentes verò de repente eam susceperunt, nimirum, quoniam hæc iustitia non per longam scripturam, aut exhaustos labores & sudores comparatur, sed tantum promptitudine animi & assensione cordis quam Iudæi non habuerunt, suscipitur, scribente eam in nobis digito Dei. Ac comodat ergo vna quilibet animu suum tantum per fidem, ut tantam suscipiat salutem. Quomodo autem sit in ore, & quomodo in corde sit verbum fidei, subiungit dicens.

8. *QUIA si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris.* Hoc est, si ore tuo confitearis & agnoscas *Dominum Iesum*, subiuciendo ei te ipsum, atque idem ex animo verèq; credideris, quod *Deus eum suscitauit à mortuis*, ut nos cum illo à vitij reditu possit innocenter viuamus, (*saluus eris*.) scilicet salute æterna. Non dicit si credideris quod mortuus est, quia vana esset cõfessio mortis Christi, nisi crederemus resurrexisse: nam & pagani credunt mortuum fuisse illum hominem, sed quia Deum in illo non agnoscent, resurrexisse negant: nos autem resurrectionem credentes, tum ipsum confitemur Deum, tum & cum ipso speramus resurgere, qui supremus est fructus iustitiæ fidei, & perfecta consummataq; salus nostra. Hinc innotescit discrimen inter iustitiam legis, & iustitiam fidei, ex parte finis. Est enim illius finis, vita temporalis: huius autem vita æterna. Non excluditur tamen, per hæc Apostoli verba, sacramentum baptismi: necessarium enim est tanquam protestatio fidei qua iustificamur. Vnde Dominus, Qui crediderit, inquit, & baptizatus fuerit, saluus erit. In adultis verò requiritur confessio fidei per charitatè, per quam fides operatur, ad hoc ut iusti sint apud Deum.

Ioa. 3.

9. *Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Primum quo iustificamur ex impijs, interna fides est: hæc expiantur peccata, propitiatur Deus, comparatur gratia, & amicitia Dei, ut contingit paruulis per sacramentum fidei, adultis verò per viam fidem: quæ cum spontanea voluntate suscipiatur, adiecit, *corde*, id est, voluntate: nam cetera quæ ad exteriorum Dei cultum pertinent, potest homo nolle, sed credere non potest nisi velle. *Inleclus enim credentis non determinatur ad assentiendum veritati ex necessitate rationis, sicut intellectus scientis, (cuius scientia vi rationis demonstrantis ingignitur) sed virtute voluntatis captiuantis intellectum in obsequium Christi, qui fidem infundit, & idè scire non pertinet ad iustitiam hominis quæ est in voluntate: sed credere: vnde in Genesi dicitur, Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Ceterum quoniam gloriam debemus Christo, non satis est animo tenere fidem, nisi quoties res postulat, & ore confitearis cum ad perfectam salutem consequendam. Nam quauis iustitia per fidem cordis adepta, salus quoq; dicatur & sit, non tamen est perfecta, sed initiata salus usque ad peccatum fructum æternæ vitæ, iuxta illud, Salus mea in æternum erit: quæ quidem salus, ut hic dicit Paulus, obtineri non potest nisi per confessionem oris: sub qua etiam comprehenditur confessio operis, dicente Domino, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

¶ Est autem *triplex confessio necessaria* ad salutem: videlicet, *paucatorum confessio* quæ est penitentis, sine qua illi non datur venia, iuxta illud, Dixi confitebor aduersum me in iustitiam meam Domino, & tu remisisti impietatem peccati mei. Deinde, est *confessio beneficiorum Dei*, quæ est gratias agentis. Ad hanc etiam nos sollicitat regius Vates dicens, Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia eius. Tertia est *confessio diuinæ veritatis*, de qua in hoc loco sermonem facit Paulus. Hæc omnino est

Aug. s. per. Ioa. trac. 23.

Psal.

Psal.

V neces-

necessaria, sub pena ammittenda salutis, vel quando exigitur a persecutore fidei, quæ quidem a sanctis martyribus maximè fuit proprio sanguine celebrata: vel quando necessaria est subditi, imminente periculo hæreseos, quod munus propriè competit prælati & doctoribus: qua ratione baptizati deliniuntur chrismate in fronte signo crucis, ne erubescant fidem quæ corde premitur, ore promere, ac passim annuntiare, id est, ipsum crucifixum publicè confiteri, quoties ipsum confitèdi sese offert occasio. Vnde Paulus, **Nō erubescō,** inquit, **Euāgeliū.** Et ipse Dominus, **Qui me erubuerit coram hominibus, erubescā & ego eum coram Patre meo qui in cælis est.** Et rursus, **Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo.** Hæc igitur confessio diuine ueritatis, est confessio credentis, & est necessaria ad salutem pro loco & tempore, sicut & omnis uirtutis actus: nā præcepta affirmatiua quæ de his dantur, obligant semper, sed non ad semper. Sed id est maxime notandū, quod sicut **confessio oris** nisi ex corde proficiatur, uana est, iuxta illud, **Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me: ita & fides cordis** sterilis est & infructuosa, nisi quoties res postulat, florem frugemque proferat confessionis, non solum oris, uerumetiam operis, idèò utrūque; conglutinauit, tanquam in utroque necessariū. Ex dictis itaque manifestè constat, summam huius negotij, scilicet ueræ diuinæque iustitiæ, nō à ceremonijs pendere, sed à fide: quod & Isai. testatur loquens de Christo; dū ait,

R. 1.

Luc. 9. Mat. 10.

Is. 18.

10. **Omnis qui credit in illum non confundetur.** Cū ait, **(omnis)** tollit omne discrimen Iudæi & Græci: cum uerò ait, **(credit)** non autem ait, circuncisus fuerit, aut simile quidpiā, omnes legis antiquat ceremonias, sola fides uiua requiritur, ea ex æquo cōmunis omnium esse potest: unde & catholica meritò nominatur. Quicumque igitur, ut ait Propheta, **in illum crediderit,** fide scilicet uiuida, non pudebit. Nam licet iustorū decore

modo sit absconditus & non appareat, & sint sicut palmites in uite nuda tempore hiemis nihil profusus æstimati, atque apud mundi cultores & iniquos ueluti confusione & rubore suffusi: ubi tamē in tremendo iudicio apparuerit Christus eorum uita, similes ei erunt, & hic erit eorū fructus gloriosus: tunc enim abiecta omni confusione, inter filios Dei cōputabuntur: quod etiam ipsi iniqui admirati, & præ confusione gementes, quāuis inuiti confitebantur, ut est apud Sapientem. Qui uerò nunc turpiter uiuentes, impurè fidem colunt, tunc summa opplebuntur confusione, cum referentes Christo, quem admodum in nomine eius prophetauerint, demonia eiecerint, ac talia fecerint signa, auditori sunt ab ore diuino (proh dolor) nescio vos.

Sap. 9.

11. **NON est distinctio Iudæi, & Græci** In negotio fidei & iustitiæ eius, nō nouit Deus ullam inter Gentilē & Iudæum differentiam. In quo admonentur Christiani, ut nemo quāuis recens Christianus ab ipsis pariter datur: nā apud Deum ille est gratiosior, qui magis Christianè uiuat; siue ex genere Iudaico, siue gentilico ille fuerit.

12. **NON AEM idem Dñs omnium diues in omnes qui inuocant illum.** Ex duobus diuinis perfectionibus ostēdit quod nulla sit apud Deum personarū distinctio: hæc nimirum sunt, & quod **Dñs omnium est, & diues in omnes est.** Quodcumque horum illi deesset, non posset nō discernere inter gentem & gentē, homines & homines, ut faciunt Reges terræ. Nam & si tanquā uniuersorū Dño incuberet illi omnibus providere, opulentia tamen eius esset quodammodo limitata, non posset omnibus elargiri iuxta eorum optata. Rursus si immensa esset eius assuetudo honorū, nisi Dñs esset omnium, non pertinere ad eū omnibus consulere. Deus tamen noster is est, qui non tantum Dñs sit Iudæorū, sed ex æquo omnium: cuius beneficentia non est tam angustis circūscribēda terminis, ut ad solos Hebræos porrecta, mox exhauriatur, imò inmensa est illius boni-

tas, exuberans atque exundans non in unam aut alterā gētem, sed in omnes cuiuscunque nationis populos. Nō est ergo apud ipsum uilla personarū exceptio, & quia immēsus est, & immensè diues: idcirco impēssimè à nobis postulat, ut amplissimè ab illo beneficia esca gitemus, quæ nobis cupit astatim elargiri, modo sincera fiducia nominis, opè ipsius impleremus. Affirmat hoc Propheta inquit,

Jobe. 2.

13. **Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.** Ex Iohelis Propheta desumptum est hoc testimonium. Circa quod est notandum, quod nomen Dñi in hoc loco. bisariam sumi potest, aut quatenus Deo trino cōuenit, aut Christo redemptori nostro. Nā quod Paulus dixerat, **Dñs uniuersorum,** Deo conuenit, tam ratione creationis, quàm redemptionis: sufficienter enim redemit omnes quos creauit, licet sua ipsorum culpa nō fuerit omnibus applicata redemptio: dominatus atque ratione creationis propriè cōuenit Deo quatenus uous est in trinitate: ratione uerò redemptionis, peculiariter conuenit Christo, qui iure redemptionis cōstitutus est hæres uniuersorū, rex regū, & Dñs gloriæ. Atque ad id non incongruè hæc Iohelis Prophetia explanari potest de Christo, ut **talis inuocatio** intelligatur nominis ipsius Christi; prout alibi præsignauit Paulus inquit, cum omnibus ijs qui inuocant nomen Dñi Iesu, quod est Christianorū epithetō. Nam quemadmodum olim inter gētes, singulæ religiones & sectæ, suos inuocabant proprios deos, quos proprijs sacrificijs colebant: sic nūc in opprobriū gentiū idololatrarū, & in honorē Christianismi, usurpatū est ab Ecclesia, pro eo quod est, Christiani, dicere, ijs qui inuocāt uerè Dñi Iesu Christi. Sed talis inuocatio intelligēda est ea tantum, quæ ex fide integra, & corde purò p̄dō sciscitatur, qualis fuit olim antiquorū patrum, nempe illius sancti Enoch, qui cepit uerè inuocare nomen Dñi. Moses etiā & Aaron, & Samuel, qui inter eos recēsentur à Propheta, qui inuocabant nomen Dñi: hi nimirum sine inuocantes,

Psal.

Christum Dñi à longè prospiciebant; **Inuocare igitur nomen Dñi,** est confiteri Deum unicum salutis authorem, eundemque; propterea adorare, & ab ipso fauorem petere, sine quo nihil apud ipsum per nos possumus. Adducēs itaque Paulus Iohelis authoritatem, inquit, **Omnis quicumque inuocauerit nomen Dñi, saluus erit.** Vbi nullum hominum genus excipit sermo propheticus, propterea, quisquis fidēti animo inuocauerit, salutem consequetur; siue Iudæus, siue Græcus, siue Barbarus ille sit. Atque educto, quicumque non inuocauerit, peribit. Nullus autē inuocat eum, aut opè implorat ab eo, cui non fidit. Vnde dicit,

14. **Quomodo ergo inuocabunt eum, in quem non crediderunt.** Assignat ordinem quo quis uocatur in salutem quæ est ex fide. Ordo est huiusmodi, nempe, ut quis inuocare possit, necesse est ut prius credat in eū quem inuocat: credere autem non potest in eum, quem nunquam audiuit: neque rursus audire potuit, sine aliquo prædicante: prædicator tamen ut uerus & apostolicus sit, necesse est ut à Deo mittatur. Hæc igitur quinque ordinatè se habēt ad salutem Christianam obtinendā, ut ea quæ sunt posteriora in hoc ordine, sine prioribus esse nō possint: nimirum **inuocatio oris,** sine fide cordis: **fides cordis,** sine auditu exteriori: **auditus uerò,** sine prædicatore: **prædicator tandem,** sine missione. Hoc ordine unusquisque legitimè uocatur diuinitas ad fidē: in quo Apollolus anasam aniputat Iudæis, suæ legis amatoribus, usurpandī sibi hæc gloriā inuocandī Dñi, quā si ipsi solī essent in orbe, qui nomen Dñi inuocarent, & non potius multi alij inter Gētes: quoniam talis inuocatio non à nobis, sed à Deo tanquam à primo authore proficitur: unde Paulus sermonem faciens de inuocātionē hominum, peruenit usque ad **missionem Dei,** ut in eius diuinam beneuolentiam, causas omnes salutis nostræ resolveret: sicut & in malitiam nostram, resoluuntur causæ nostræ perditionis. Iuxta illud, **Perditio tua ex te Israel,** tantummodo in me au-

Os. 9.

allium tuum. Deinde declarat quod su-
pra dixerat, *Verbum fidei propè est in ore
suo, & in corde suo.* Non enim in corde
imprimatur à Deo, nisi prædicatoris
ministerio, credibilia ore suo proponen-
tis. Tertiò, ostendit Iudæos inexcusa-
biles esse suæ coram Deo infidelitatis,
cum fidem à Christo & eius Apostolis
audierint, quibus non solum obtempe-
rantes non fuerunt, sed etiam iniurijs
multis eos affecerunt. Inquit ergo nunc
Paulus, (*Quomodo invocabunt eum in
quem non crediderunt?*) in qua interro-
gatione includitur negatio, sicut & in
subsequentibus: quasi dicat, minimè
absque fide invocabunt. De invocatio-
ne legitima fit sermo, quæ fidem præ-
supponit: quoniam *invocare* homo non
potest, nisi eum à quo sperat salutem;
sperare verò nisi in eum què certò cre-
diderit potentem succurrere. Itaq; iux-
ta qualitatem cognitionis est invocatio:
Gentiles invocabant lumine natu-
rali Deum tamquam primam omnium
causam, & licet non esset meritoria ra-
lis invocatio, Illustrasset tamè illos tunc
Deus lumine fidei, si ita eum invo-
cassent, ut fecit Cornelio. *Est alia invo-
catio Christiana meritoria* quæ fit forma-
ta fide, & sic invocantes inhabitat Spi-
ritus sanctus. *Alia verò non meritoria,*
quæ fide mortua cõmuniter fit à plu-
rimis Christianis. *Quarta Invocatio est*
Iudæorum, qui iniquè invocabāt Deū
& infructuosè: quia cum in Christum
non crederent, non invocabant illum
ut propitiatorem per quem salus deri-
vanda esset omni credenti.

15. *Aut quomodo credent ei, quem
non audierunt?* id est, qui fident ei, de
quo nihil audierunt? quasi dicat, nul-
lus. Nomen fidei, propriè designat aucto-
ritatem qui auctoritate dicentis gignitur
in audiente: qua ratione, à scientia &
opinionem fecernitur, illa enim per de-
monstrationem, hæc verò probabili ra-
tione ingeneratur: itaque fides esse ne-
quit, nisi ex auditu. Vnde Arist. oportet,
inquit, ad discendum credere, id est,
auctoritati doctoris in initio, fidè præ-
bere oportet, antequam ille demon-

strando scientiam doceat. Est autem
duplex auditus internus scilicet, & externus
illo auditur à Deo revelante, hoc ab
homine loquente: illo potest unusquisq;
audire fidem à Deo sine exteriori præ-
dicatione, sed à Apostolis tam en non lo-
quitur hic nisi *lege communi,* quæ ge-
neralis est. Illa autem *intrinseca auditio*
peculiariter nonnullis ob singulare pri-
vilegium concessa est, veluti prophetis
& quibusdam eximijs personis, iuxta
illud Psalm. Audiam quid loquatur in
me Dominus Deus. *Internus* igitur au-
ditus non pertinet ad omnes, sed tan-
tum ad Prophetas, iuxta gratiam ipsis
gratis datam. *Externus* verò cõmuni-
ter pertinet ad omnes, de quo hic lo-
quitur Paulus, cum ipse dixerit, quod
non est distinctio, in negotio scilicet fidei.

16. *Quomodo autem audient sine præ-
dicante?* id est, nisi sit qui prædicet ig-
notum. Absque *actione* enim loquentis,
auditio esse non potest. Vnde & Domi-
nus mandavit discipulis ut irent in mū-
dum vniuersum, & prædicarent Evan-
gelium omni creaturæ.

17. *Quomodo verò predicabunt nisi
mittantur?* id est, nisi missi sint ab eo
cuius est Evangelium? Deus enim est
radix & fons unde causæ salutis nostræ
proficiuntur. Ipse quidem olim mul-
tifariam multisq; modis loquens patri-
bus in Prophetis, post modum locutus
in filio, ac deinceps per Apostolos, eius-
q; successores, lumine suæ fidei irradia-
vit orbem. Merito ergo dicit Paulus,
(*quomodo predicabunt*) scilicet, mysteria fidei,
(*nisi mittantur*) à Deo scilicet eius aucto-
ritate? quoniam filium nemo novit nisi Pater,
neq; Patrem nisi filius, & cui voluerit fi-
lius revelare. *Mittit autem* Deus præ-
dicatores, aut per se ipse uti olim Pro-
phetas, sicut ait Isaias, Dominus misit
me, & spiritus eius. Et tempore gratiæ
propriū filium tanquam architectū, institu-
torem Ecclesiæ, prædicatorumq; magi-
strū: & quædammodū filius legatus fuit
à Patre, ita & ipse Apostolos subdelega-
vit. Nam sicut misit me, inquit, vivens
Pater, & ego mitto vos. In quo ostendit
Chri-

Christus, ut ait S. Tho. se esse media-
torem inter Deum & homines. Cate-
ros verò prædicatores Deus mittit Ec-
clesiæ auctoritate, & prælatorum dele-
ctu, vices Christi gerentium in terris.
Vnde, qui vos, inquit, audit, me audit:
& qui vos spernit, me spernit. Multum
autem interest discriminis inter huius-
modi legationes, nam quos per se Deus
delegat, ut Prophetas & Apostolos, per
se ipse edocet: ac proinde præcepit il-
lis inquit, cum steteritis ante Reges
& præsides, nolite cogitare quomodo
aut quid loquamini: dabitur enim vo-
bis in illa hora quid loquamini. Qua-
propter ad illam primam fidei divul-
gationem, non oportuit sapientes mū-
di deligere, sed rusticos homines, quo
mundo palam fieret, non esse illam hu-
manam sapientiam, sed cœlestem divi-
nitus aslatam. Iam verò post Aposto-
los & Prophetas, haud quaquam licet
doctoribus, aut concionatoribus, no-
vas expetere revelationes, sed ea tan-
tum elucidare quæ Prophetis & Apo-
stolis revelata sunt, superedificati, ut
ait Paulus, super fundamentum Apo-
stolorum, & Prophetarum. Præsumptio
itaque detestabilis, & superbia perni-
tiosissima illorum est, qui absque lon-
go improboq; theologia studio, & sine
Ecclesiæ, maiorumq; auctoritate & im-
perio, in huiusmodi functionem se au-
dent immergere. Hac enim peste, his
nostris temporibus, denastata est Ec-
clesia Dei: denastavit eam aper de syl-
ua, ille maledictus Luther, qui contē-
pta Ecclesiæ sanctæ auctoritate, pessi-
mè concessit eam quibuscumque impe-
ritis secularibus, tum ad publicè cõcio-
nandum, tum etiam ad interpretandū
sacram scripturam iuxta cuiusq; spiri-
tum, vnicuiq; permittens suo sensu abū-
dare, nec standum vlli conciliari, vel ec-
clesiasticæ auctoritati. Quo documen-
to nullum pernitiosius esse potuit. Nā
cum Spiritus sanctus, quem ait Luthe-
ræntissimum esse scripturæ sanctæ,
non viva voce loquatur, & natura inge-
nium; hominum sit, ut tot sint capita
quot sensus, fieri nequit minus, quam
ut diversi homines quantocumq; polleat

ingenio, diversas sequantur sententias.
Neque fidendū est internæ revelationi,
quandoquidem angelus Sathan trans-
figurare se consuevit in Angelum lucis.
Neque verò vlli hominum sanctitati:
nam videmus sanctissimos homines ig-
norantes, quod certè non contingeret,
si Spiritus sanctus panderet sese, cui-
cumq; legenti scripturas. Quam ob cau-
sam, cum Spiritus sancti munus sit, scri-
pturas quas ipse condidit exponere,
(nam in hoc promissus est nobis à Chri-
sto, atque ad eodè missus qui permaneret
nobiscum in æternum) non potuit con-
sultius providere Ecclesiæ, quam statuē-
do, sicut Christus per ipsum instituit,
*auctoritatem unam, eandemque in terris
summam,* quæ nobis viva voce loquere-
tur, cuiq; nos deberemus obedire, etiā
si rationes eius non inteligeremus, sed
solum quia verbo ita nos credere iube-
ret. *Alias* neque inter doctos cõponi
vnuquam possent controversiæ de fide,
neq; animi indoctæ plebis pacari. Nā
cum vulgus rationes & argumenta do-
ctorum non penitus calleat, imò non-
nunquam vix intellectu capiat, quomo-
do convinci potest ad credendum, vbi
nulla sit auctoritas quæ ius habeat co-
gendi? *Hæc autem auctoritas* profectò
residere non potest, in privata persona,
neque verò in civili potestate quæ iu-
dex esse nequit spiritualium: necesse
ergo fuerit, ut in capite & pleno corpo-
re collocata sit totius Ecclesiæ: cui ni-
mirum congregatæ incumbat, scripturā
sacram rimari, & sanctorum Patrū ex-
ploratis scriptis, & consultis, cuncta def-
finire dubia, in suamq; sententiam po-
pulum compellere. Alioqui profectò
esse non valet vna fides, sicuti est vni
baptisma. *Siquidem unitas hæc* non in
hoc tantum consistit, quod eosdem sus-
cipiamus libros, sed quod eodem sen-
su scripturas teneamus, colamusq; &
veneremur. At verò, afferunt isti Augu-
stinum dicentē, quod omnia quæ sunt
ad salutem necessaria, tradita sunt ex-
pressè in sacra scriptura. Sed hæc ta-
men verba nusquā sanè sunt apud Aug.
in quadam verò Epistola, hoc tantū ait,
quod nihil sub spirituali sensu, hoc est,

myſtico, continetur in ſcriptura, fidei neceſſarium, quod non alicubi per literalem ſenſum manifeſtè tradatur. Vbi non ſentit Aug. quod literalis ſenſus ita ſit ſemper manifeſtus, vt non contaminari, corrumpiq; ab hæreticis poſſit, atque adeò vt non indigeat eccleſie cenſurâ. *Articuli* namq; diuinitatis, & humanitatis Chriſti, neceſſarij planè ſunt, & ideo in ſenſu literalis expreſſi: *at nihilominus* quot olim laborauerunt hæreticorum lacerationibus? Sed turſus aiunt, poſſunt eſſe in ecumenico concilio, viri, neque moribus, neq; doctrinâ illuſtres, quomodo ergo obtemperandum eſt eorû ſactionibus? Profeſſo, ſi vel ſanctitatem, vel humanam doctrinam iudicem ſtatuatamus, non poſſumus non ſæpe falli: tam, quia multi ſanctimoniam mentiantur, illudentes humanis ſenſibus. Nam de hæreticis dictum eſt, veſtigios eſſe oïna pelle, cum ſint tamen lupi rapaces: tamen etiam, & qui ſanctiſſimi ſunt, non procius ſunt doctiſſimi. Ad hæc, de doctrina, varia ſunt iudicia. Tam enim ſub hoc ætate, illi habentur doctiſſimi, qui ſunt eloquentiſſimi. Adde, quod quantacunq; fuerint doctrina, non poteſt euitari quin diuerſi diuerſa probent, & ex populo diuerſi diuerſos ſequantur. Cuius quidem veritatis, vel ipſi modo hæretici in tot ſactiones diſceſſi, documento nobis ſunt, ac ineluctabili teſtimonio. Appellandam ergo nobis eſt ad Spiritum ſanctam Eccleſie gubernatorem, atque adeò illi conſtanter fideam, qui non permitteret Eccleſiam legitime congregatam errare in huiusmodi dubijs, ac controverſijs definiendis. Vnde Chriſtus, ſumus ac providentiſſimus paſtor, intelligens, non poſſe Eccleſiam in hac vita *internis inſpirationibus* latè gubernari, quippe quæ inſpirationes ſæpenumero incipites nos habent, à quo nam ſpiritu proueniant, vicarium inſtituit ſuû, qui ſuas paſceret oues, pro quo ſingulariter rogaffe declarauit, ne ſua deſſiceret fides. Et, vbiq; inquit, fuerint duo vel tres cõgregati in nomine meo, in medio eorum ſum. Igitur cû multa

Luc. 22.
Mat. 18

ſint alia ſigna quibus dignoſcere poſſumus inter oues & lupos, certiffimum omnium tamen atq; infallibile eſt, *Auſhoritas Eccleſie*. Qui enim per ipſam non mittuntur, ex illis cenſendi ſunt & habendi, quos per Hieremiã Deus inſamat. Falſo enim, inquit, Prophetæ vaticinantur in nomine meo. Non miſi eos, & non præcepi eis, neque locutus ſum ad eos: viſionem mendacem, & diuinationem, & fraudulentiam, & ſeducionem cordis ſui prophetant vobis. Et alibi, non mittebant prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant. Haec tenet doctiſſimus Magiſter Soto, Cuius ferè ſunt omnia quæ hic dicta ſunt: qui tandem hortatur, vt quiſq; ſecum reputet, quæadmodum initiû malorum, quæ Aquilonaris ſtatus in Chriſtianos conſlauerit, illud fuerit, quod Eccleſiaſtica authoritatem turpiter proiecerunt. Atq; eadem de cauſa eiſdem Apoſtoli verbis punguntur Iudæi. Ex eo enim non rectè ingreſſi ſunt ad fidem Chriſti, quod Phariſæis prædicatoribus ſuis auſcultabant, qui non fuerant à Deo miſi, ſicuti fuit Ioannes Baptiſta Chriſti prænuntius.

18. SICUT ſcriptum eſt, quàm ſpecioſi pedes, Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona.) Videtur hic eſſe eclipſis, & ſubaudiendum coniungendo præcedentibus, *Sed miſi ſunt & prædicauerunt*, de quibus idem meminit Iſaias cû inquit (quàm ſpecioſi,) ideſt, quàm decori (pedes Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona) vbi videtis quid inbeatur prædicare Chriſti præcones, nõ vtiq; circuncionem, aut ſabbatiſmos, ſed pacè, quæ nos mutua charitate in Chriſto conglutinet: & ea bona quæ ſemper bona ſunt, nempe cœleſtia, quia ſua ptè natura bona ſunt. Triplex bellum ſiue diſidium in perniciem hominum intelligimus ab antiquo serpente cauſatum: primum eſt internum, inter ſpiritum & carnem: ſecundum, externum inter homines & homines: tertium inter homines & Deû, quod vtiq; aliorû eſt origo, nam qui Deo reſiſtit, nec ſecû

Hier. 14
& 23.

Soto.

Iſa. 52.

Iſa. 48.

nec cum hominibus illâ poteſt habere pacem veram. Sed Rex noſter pacificus Chriſtus, aduerſus huiusmodi bellum, pulchrè compoſuit pacem, quam ideo Anzeli ſancti, in nocte illa clariffima, & feliciffima, ingreſſus Saluatoris noſtri in hanc mundû, ſuauiſſimè decararunt dicentes, Gloria in altiffimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ volûntatis. Erat igitur Deus in Chriſto dño noſtro, mundum reconcilians ſibi, atq; adeò pacificans per ſanguinem crucis eius, ſuè quæ in terris, ſuè quæ in cœlis ſunt: Deinde coniunxit in ſe duos populos, Gentium ſcil. & Iudæorû inter ſeipſos diſidentium, ſed Chriſtus cõpoſuit eos, & ex inimicis fecit amicos, propterea Apoſtolus, *Iſſi*, inquit, eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum. Demû n de pace interna, ait Prophetæ, Pax multa diligentibus legem tuâ. Hæc eſt lex ignea ſancti Euangelij, quæ dedit nobis filius Dei. Eſt autè duplex pax Chriſtiana, inchoata ſcil. & perfeſta: illa in hac vita præſenti, auxilio diuino poſſumus frui: hæc verò in patria in poſſeſſione bonorû cœleſtium obtinetur, quæ exuperat omnem ſenſum. Nã bona cœleſtia, bona vniuerſa comprehendunt: vnde petri à Deo Moyſi vt oſtenderet ei gloriam ſuam, reſponſum eſt, Ego oſtendam tibi omne bonum. Et Chriſtus Dñs de fideli & vigilati ſeruo, Super omnia, inquit, bona cõſtituet eû, ideſt, in Dei gloria collocabit: quia, vt inquit Hilarius, nihil ſit vltra quod melius ſit. Ante Aduentû Chriſti, ignotum fuit hoc bonum: diſſerebant quidem Philoſophi de bono, ſed non inueniebant, quoniam illud, non in ſummo, ſed in imo quærebant, & in tenebris & erroribus inextricabilibus verſabantur. Bonum igitur, quod verè & realiter bonû eſt, annuntiauerunt Apoſtoli, quod antea ignorabatur à mûlo, licet eſſent nõnulli viri ſancti, qui illud non ignorabant. Sed hi nomine mundi nõ comprehenduntur. Secundum autem noſtram literam ſic legitur apud Iſai. (Quam pulchri ſuper montes pedes, annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, & prædicantis

Rf. 7.

2. C. 1.
Col. 1.

Ex. 33.

Hilar.

Iſai.

is ſalutem.) omnia hæc ſub nomine Euangelij comprehenduntur. Euangelium enim bonum nuntium ſignificat, vnde Chriſtus Dñs, diſcipulis ſuis, Euntes, inquit, in mundum vniuerſum, prædicare Euangelium omni creaturæ. Quiddam interpretantur, locum hunc de Babylonica captiuitatis liberatione ſub Rege Cyro, ſed præcipuum propoſitum diuini Vatis in hoc capite eſt de humani generis redemptione per Chriſtum, deq; eius Apoſtolorum prædicatione vaticinari. Et ideo, tam fertina congeminatione verborum, prædicantis pacem, annuntiantis bonum, & prædicantis ſalutem, affectum exprimit hominis geſtantis, præſtolantisq; fauſtû aduentû Chriſti. Et hæc de cauſa Apoſtolus loquens de Apoſtolica prædicatione citat eû, maxime propter id vltimum quod dixerat, de miſſione prædicatorum, quæ debet eſſe ordinate facta, ad hoc quod ſit pulchra & ſpecioſa. Species ſiquidè & pulchritudo rei, in ordine conſiſtit: quapropter, pedes ſpecioſi tribuuntur Prophetis & prædicatoribus, tùm propter ordinem progreſſus, quod nõ ſe inſnuant in talem prouinciam, ſed maiorû ordini & iudicio obſecundantes, eam ſuſcipiunt: vnde Apoſtoli ſancti, iuſſu & ordine Chriſti, diſtributi ſunt per orbem. Tam etiam, propter recitudinè affectum, qui pedes animi congruè dicuntur, his enim perambulamus orbem, aſcendimus ſuſum, deſcendimus deorſum, & ſtamus mente vbiq; volumus, teſte Prophetæ, qui ait, Srantes erant pedes noſtri, in atrijs tuis Hieruſalem. Dicuntur autem ab alio Prophetæ, (pedes veſtri,) quia nimirum non intentione laudis humana, aut turpis lucri gratia verbû Dei annuntiant, ſed propter omnium ſalutem, & Dei gloriam. Cuius cauſa ſummam adhibent diligentiam & ſolicitudinem, curantes nemini moleſtos eſſe, ſed omnibus gratos & incundos, prebentesq; ſeipſos exemplû bonorum operum, & vitæ totius puritatis, quæ in pulchritudine pedum deſignatur. Nam & ſi totum corpus iudicis nitcat, pedes tamen ſolènt luto, aut pul-

Mar. 16

Pſal.

Ezec. 16

paluere fordescere, vnde qui lotus est, ait Saluator, nō indiget nisi vt pedes lauet. Quare sancti Euangelij præcones, à leuissimis etiam culpis abstinere debent: cuius mysterio Christus dominus cœna facta, antequam sacrum mysteriū vnitatis & pacis conficeret, pedes discipulorum lauit, vtpotè legatione fidei functuri, circumire debebant orbem, *annuntiantes pacem eandem.* Quem pedum nitorem, siue animi affectuū pulchritudinem, vt parulam circumferrent, nudis pedibus ire iubentur. Vnde, sponsa in Cantic. quæ Ecclesiā significat, Laui, inquit, pedes meos, quomodo inquinabo illos? quibus verbis omnimodam puritatem, & exactam dispositionem ad annūtiandum verbum Dei significat, quam oportet semper habere, & nunquam amittere, eos scilicet qui munus concionandi semel susceperunt. Et hæc eadem sponsa alibi laudatur ab sponso, quia strenuè se habuit in dicto officio prædicationis, inquiens, quam pulchri sunt gressus tui in calciamentis, filia principis. Cōmendat eam à sollicitudine & diligentia & ordine prædicationis, quia non in vno loco otiosè stetit, sed veloci prædicatione ex Christi imperio, totum mundum peragravit: ideo a gressibus commendat eam.

Tho. Gressus enim Ecclesiæ, vt exponit S. Th. sunt veloces prædicationes Apostolorū, per quos in omnem terram Euangelium infonuit. *In calciamentis*, idest, in patrum præcedentiū exēplis, *calciamenta* ex mortuis sūt animalibus. Et *calciamenta* Ecclesiæ sunt patrum præcedentiū exēpla, quibus gressus habet munitos, vt secuta, eos imitādo, & sine offensione gradiatur. *filia principis*, idest, Christi, qui & pater & Sponsus est Ecclesiæ: illud, quia sanguine ipsius redēpta, baptisinate est regenerata: hoc verò, quia dote Spiritus sancti illi est coniuncta. Ad Prophetam igitur iam rediens (*super montes*) inquit, idest, non in angulis, nec inter priuatos parietes, nec priuatis personis, nec in abscondito, sed quemadmodum Christus, palam, & in locis publicis, tanquam in quibusdam montibus, vbi ab omnibus audiri possēt,

Cent. 5. 7.

Ro. 13.

loquuti sunt verbum Dei. *Possunt etiam per montes altitudinem virtutum intelligere, ad quam oportet Christi cōciliatores ascendere.*

19. *SED non omnes obediunt Euangelio.* Carpit inobediētiam auditorum Euangelij. Nam cum nihil sit prætermisum ab eo qui mortales omnes ad salutem inuitat, nulliq; gentium non sit prædicatum Euangelium, non omnes tamen obediunt Euangelio, seu credunt. Vtitur autem obedientiæ verbo, quæ vltionē significat assensionem. Nam ita *fides* donum Dei est, vt à nostra etiam dependeat libertate, quam Deus nō cogit: & propterea non vigore rationis demonstratur, sed suscipitur obsequio voluntatis captiuantis intellectum in obsequium Christi.

20. *Isaias enim dicit, Domine, quis credit auditui nostro?* Ne illi quibus scribebat Paulus, quasi de re noua mirarentur adducat in testem Isaiā, qui ita futurum prædixerat, sic loquēs sub Apostolorum persona, (*Domine, quis credit auditui nostro?*) idest, sermonibus nostris? quasi dicat, rarus est qui credat nobis annūtiantibus Christum. Siquidem & inter Gentes perpauci credūt Euangelio, si cum his qui non credūt conferantur. *Cuius ratio est*, quia, vt inquit Isaias, apparuit Christus despectus, & nouissimus virorum, & quasi absconditus, ita vt non reputetur. Prædixit etiam hoc Michas Propheta, inquitens sub persona Christi, factus sum sicut qui colligit in autumnno racemos vindemiæ. Posuit autem more Prophetico, *credidit*, in præterito pro futuro, ad maiorem rei futuræ affirmationem. Nec significat impossibilitatem, quasi nemo sit crediturus, sed difficultatem, & raritatem credentiū ex Israel. Veluti illud Psal. *Quis ascendet in montem Domini?* & quis est homo qui vult vitā? & apud Latinos, *Quis leget hæc, aut vnus, aut alter.* Quod verò dicit (*auditui nostro*), phrasis Hebraica est, pro eo quod est, quis credidit his quæ abs te audiuius, & verbis nostris. Quoniam à Deo audierit Apostoli Euangelium.

Mich. 7.

Psal.

Au.

Auditum audiuius à Domino, inquit Abdias Propheta, & legatos ad gentes misit. Vel *audiuum* significat verba quæ homines ab Apostolis audierunt.

21. *ERGO fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.* Colligit rerū quas dixit summam, in hūc modum, si inuocatio assert salutem, nec inuocat qui diffidit, nimirum fides in primis excipitur, non circūcisio: porrò fides concipitur in animo, non per experimenta, sed per Apostolorum prædicationem, hoc est, non per oculos concipitur, sed per aures, per quas in animū obedienter trāsfunditur fides Christi: cuius imperio & autoritate, exterius prædicatur, & fauore ipsius interius in animo concipitur. *Duo enim sunt necessaria ad comparandam fidem: primum, est inclinatio animi qua quis appellitur ad credendum, & hænc per se Deus, intas operator.* Deinde, vt credibilia exterius proponantur & exponantur, quod sit per auditum, vt contigit in Cornelio, ad quem missus est Simō Petrus qui eum instrueret: & in Eunuchō Regiæ Cædæ, quem Philipus informauit.

Vtraque ratione, fides est donum Dei: nam extrema prædicatio, munus diuinū est, quod per Apostolos, ac subinde per authoritatē Ecclesiæ, quæ numine sancto gubernatur, defluxit: quod tetigit Paulus vbi superius dixit, quomodo prædicabunt nisi mittantur? Et appertius in hoc loco dicens, (*auditus autem per verbum Christi.*) idest, per authoritatem, & imperium Christi mittentis prædicatores: & per eiusdem inspirationem auditorum animos mouentis, & inclinationis ad credendum.

22. *SED dico, nunquid non audierunt? & quidem, in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum.* Postquam ostendit Iudæorum, falsum esse miserandum, quia ex ignorantia quodammodo peccauerūt: nūc ostēdit quod eorum talis casus nō est omnino excusabilis: quoniam eorū ignorantia nō fuit in incibilis, sed quodammodo voluntaria. Tūc, quia audierūt ex doctrina

Act. 8. 10.

na Apostolorum: tūc etiam, quia cognouerūt ex doctrina legis & Prophetarum. Et quāuis prædicta authoritas referatur ad omnes nō credētes tam Iudæos, quā Gētilēs, quos quidem hæc dat omni excusatione, cum fama Euangelij petuenerit ad omnes: Iudæos tamen maximè conuincit de peccato, dū non simpliciter affirmat eos audiuisse, sed enocat à sua lege testem idoneum, qui eos audiuisse asserat. Huius litteræ sensus sic habet, *Cum igitur iam per vniuersum orbem eluxerit Euangelij fulgor, & innotuerit Christi nomē, quid sibi vult quod tam pauci Iudæorū credūt? (sed dico, nunquid non audierunt?)* quasi dicat, an habent quo se excusent, quod de Christo nihil audierūt? (*& quidem*) subaudiendum est, audierūt, quoniam iam impletū cernimus quod prædixerat Dauid, (*In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum.*)

Hoc autem oraculū, ad litteram aiūt quidam sumendum esse de cœlis, quos ait Propheta enarrare gloriam Dei vniuerso orbi: & quod in textu Hebraicō nō legitur sonus, sed regula eorū, hoc est, regularis eorum concursus, qui veluti publicus præco, diuinam potentiā, sapientiamq; atque in nos bonitatem proclamāt: atq; ita persuadet, vt debeat vniuersus mūdus à cœlis instructus, vnum verum Deū colere, & adorare. Et fortassis Apostolus in hoc loco cœlos ipsos ad litteram intelligit, vtēs tamen quadam analogia & similitudine, quod pari scilicet, cursu & velocitate, tuba Euangelica, vniuersum orbē perlustrant, quō cœli enarratores eiusdem gloriæ Dei, eisdem percurrūt. Maiorū tamen omnium ferè consensu receptum est, vt in sensu allegorico per cœlos intelligantur Apostoli.

¶ A. T. verò, non dū conuenit inter Aug. & Chrystost. de intelligentia huius loci. Aug. enim negat sub id tūc temporis Pauli, impletam ad litteram fuisse prophetiam, quoniam adhuc tempore suo dicit fuisse quasdam gentes in Aphrica partibus, quibus nō dū erat fides Christi prædicata: idcirco ait verbū prædicatū

Aug. de epist. ad Ench. 17.

riti, neq; apud Prophetã, neq; apud Apostolum, significare rem iam completam, sed more prophetico certitudinẽ, ac immutabilitatem rei perficiendã.

Chry.
Mat. 24 Ecce intra verò Chrysoſt. ſuper Matthẽi impletã tũc fuiſſe tempore Apoſtolorum, idq; affirmare Paulũ. Pro Chryſoſtomo facit, quod ſi tũc non fuiſſet cõpleta prophetia, nihil euinceret Paulus hoc tẽſtimonio. Contendit enim repellere excuſationem quorũcunq; nõ credentium, propterea quod iam exierit ſonus verbi, vſq; ad extremos fines terrã. Auguſtino autem patrocinari videtur quod in Euangelio dicit Chriſtũ Prãdicabitur, inquit, Euangelium regni in vniuerſo orbe, & tũc veniet conſumatio, videlicet, mũdi ſecũdum Aug. vbi inſinuatur, non fore implendũ vaticinium hoc, quoaduſq; ap̄propinquet rerum conſumatio. Facit etiam magno perẽ pro Aug. quod ad remotiſſimas inſulas, ac demum vſq; ad antipodas, tũc tempore Apoſtolorum, non fuerit peruulgatum Euangelium. Sed Chryſoſt. tamen, locum illũ Matth. nõ de cõſumatione mũdi, ſed de Hieruſalẽ deſtructione intelligit. Et ſic vtriuſque ſententia eſt aliquãlter vera. Tempore enim Apoſtolorum ad omnes Gẽtes, etiam vſq; ad fines mũdi, peruenit aliqua ſama Euangelij, per ipſos Apoſtolos, vel Diſcipulos eorum prãdicati. Per mũdum intellige has tres mũdi partes, Aſiam, Aphricã, Europã, per quas iam diſperſi erant Apoſtoli, vt Petrus & Paulus occidentem verſus, Mattheus ad Æthiopiã; Thomas ad Indiam, atque aliorum alij, ita vt quarta ſaltem Zonã habitabilis, plena eſſet Euangelio: quã qui ſcãm, etiam in ſacra Scriptura ſolet appellari vniuerſus orbis, iuxta illud Lucã. Exijt edictum à Caſare Auguſto, vt deſcriberetur vniuerſus orbis. Et illud Pauli, Fides vſtra annũtiatur in vniuerſo mũdo. Et illud, Veritatem Euangelij eſſe in vniuerſo mũdo. Et licet nõ omnes habuerint prãdicatoſem, vt ait Hiero. tamen ex vicinis nationibus op̄inionem fideli non potuerunt ignorare: op̄inionem inquit, idẽſt, aliquem iſurrũ, vel vocem

Luc. 1.
Rom. 1.
Col. 1.
Hiero. ſu per Mat.

Itaq; ſama tũc Euangelij ad omnes gẽtes, etiam vſq; ad fines mũdi, vt ait S. Tho. peruenit, videlicet, à gente in gente. Tamen conſummatum eſſe factum, vt ſcilicet vniuerſus orbis fidem ſuſcipiat, Eccleſiaq; in omnibus gentibus adificetur, non obtinebit prãdicatio, niſi prop̄ finem mũdi, ſeu ante finem mũdi, vt inquit Aug. & D. Th. Magis tamẽ vt ait idẽ S. Th. præſenti intẽtioni Apoſtoli, congruit ſententia Chryſoſt. quã Auguſtini: nulla enim ratio eſſet auferendi excuſationem infidelibus per hoc quod in futurũ erãt audituri. Per hoc autem non habetur: quod ad ſingulos homines ſama prãdicationis Apoſtolicã peruenerit, licet peruenerit ad omnes gẽtes: & tales quidem propter ignorantiam excuſationem habent de peccato infidelitatis: iuxta illud, Si nõ veniſſem; & locutus eis non fuiſſem, ſcilicet aut per me, aut per diſcipulos meos, peccatum, ſcilicet infidelitatis nõ haberent. Non tamẽ beneficiũ Dei conſequerẽtur, vt ſcilicet ab alijs peccatis iuſtificentur, vel quã naſcendo contraxerũt, vel male vivendo addiderũt: pro quibus merito damnãtur. Nemo enim mortalium excuſatur ignorantia iuris naturã, quod vtrũq; ſi ſeruaſſent, facientes quod in ſe eſt. Deus illos irradiãſſet lumine fidei, mittendo illis nõ dicim Angelum, ſed certẽ hominem prãdicatorem fidei, vt ait D. Tho. qui eos eradiret, ſicut Petrum Cornelio, & Mædonibus Paulum. Sed tamen hoc ipſam quod aliqui faciunt quod in ſe eſt, conuertendo ſe ad Deum, donum Dei eſt mouẽtis eorũ ad bonum, vnde inquit Propheta, Conuertere nos Dñe ad Te, & conuertemur. Quãuis ante promulgationem ſufficientem Euangelij nõ erat Gẽtibus neceſſaria expreſſio fidei; quã ante aduẽtum Chriſti, vt Soto ait quidam Doctõr.

23: SED dico, nunquid Iſrael non cognouit? Oſtẽdit Iudæos inexcufabiles eſſe propter notitiam quam ex legẽ & Prophetis habuerũt, & mouet quæſtionem in hũc modum, (Sed dico) adhuc inquit

Tho.
Aug. ad Heſt. Tho.
Ios. 17.

inquiredo, (nunquid Iſrael,) idẽſt, populus Iudæorum (non cognouit?) ea ſcilicet quã pertinet ad myſterium Chriſti, & ad vocationem gentium, & caſum Iudæorũ? Planẽ cogouit inſtructus per legem. Vnde Dauid, Nõ fecit, inquit, taliter omni nationi, & iudicia ſua nõ maniferauit eis. Et Baruch Propheta, Beati ſumus o Iſrael, quoniam quã placita ſunt DEO, manifera ſunt nobis. Ergo cum olim tot Prophetarum oraculis fit Chriſtus promiſſus, Com nũc palãm in omni natione per Apoſtolos teſtes idoneos prãdicatus: num Iudæi prætereſſe poſſunt quod Chriſtum neſciãt? imò viderũt lacem, ſed malitia excæcauit oculos eorum: audierũt Euangelium, ſed lior obſepſit auribus eorum: maluit enim gẽtibus ad ſalutem vocatis inuidere, quã fidem illorum imitari. Atque hoc etiã vtrũq; videlicet, Iudæos reiecturos eſſe ſermonem Euangelij, & Gẽtes recepturas, à Moyſe ſimul, & ab Iſaia prædictũ eſt: quorum primas, idẽſt, prior Moyſes. libro Deuteronomij, in Cantico, ſic facit loquentem Dominum offenſum incredulitate Iudæorum.

Pſal.
Baruch. 4.
Deu. 32.

24. EGO ad emulationem vos adducam in non gentem, in gentem inſipientem in iram vos mittam.) Ac ſi diceret, Ego vos ad emulandum prouocabo (in non gentem,) idẽſt, per gẽtem cõtemptiſſimã, quã hætenus præ vobis non ſit habita pro gente (in gentem inſipientem in iram vos mittam,) idẽſt, excitabo in vobis iram & indignationem aduerſus gẽtes, quaſi dicat, cum ipſi videamini vobis ſapere, irritabo vos per gentem veſtro iudicio ſtultã, ac brutã, quo magis vos ſtimulet animi lior.

Hæc autem intelligenda ſunt nõ poſitiuẽ, ſed priuatiuẽ, deſerendo ſcilicet illos malignæ menti ſuã, quod ſcilicet, futurũ eſſet, vt vocatione gẽtium irritati Iudæi, zelo & inuidia aduerſus gẽtes incitaretur. Fuere nimirum iuſta talionis eorum poenã propter Deum cõtemptum: nam Moyſes iuxta noſtram litterã ſic de ipſis prædixerat, (Ipſi me prouocauerunt in eo qui non erat Deus, &

irritauerunt in vanitatibus ſuis. Et ego prouocabo eos in eo qui non eſt populus, & in gente ſtultã irritabo illos.) Quoniã in poenam idololatriã qua Deum ſpreuerunt, permiſit vt ignorarent Chriſtũ verum Deũ, quem gẽtes veneratã ſunt: atque adeo permiſit, vt liuida cõtabeſcẽtes inuidia, ad iram cõcitarentur, veluti & illi concitauerãt ipſum. Nam gẽtilitatem quã non reputabatur Dei populus, ſed gẽs ſtultã & inſipiẽs, quã ideò nihil apud Iudæos erat abiectius, ac vilius, eo fuerit honore dignatus, vt Iudæis poſthabitis, in ſuam ipſius cognitionem perduxerit, in Chriſtiq; familiã receperit. Vnde factum eſt, vt populus ille quõdam Deo chariſſimus, nũc ſit vilis & cõtemptus, omni vacuus honore & gloria, abſq; regno, & abſq; ſedibus vagus, qui propriam legem ſuis oculis ocluſum, in alienorũ manus traditam videat, à quibus veraciter intelligitur, reuelatiſque myſterijs colitur. Hoc ſolum Iudæos cõuincere debebat ad ſuſcipiendam fidem, ne alienigenã ralem illis honorem præriperẽt.

25. Iſaias audet & dicit, Inuentus ſum à non quærentibus me, palãm apparui iſis, qui me non interrogabant.) Moyſen ſecutus Iſaias audet & dicit, idẽſt, audacter Iudæis annũtiat veritatem, quãois ei periculum mortis immineret, (quam deum & acerbiffimam pertulit propter veritatem,) cuius propterea animũ generoſum cõmẽdat in hoc verbo Paulus, dum ait, (audet,) nullo enim mortis metu loquebatur pro veritate. Nihil igitur veritas teſtatur a, pertẽ. Deo gratiorem fuiſſe gẽtium obediẽtiam, quã Iudæorũ pertinatiam. Sic enim ait ſubſ persona Chriſti, (Inuentus ſum à nõ quærentibus me, palãm apparui iſis qui me nõ interrogabant.) vbi litera noſtra ſic habet, (quaſerunt me qui ante non interrogabant: inuenerunt qui non inquiſierunt me,) quibus verbis oſtẽditur quod præter merita & intẽtione gẽtium, facta fuerit eorum cõuerſio: de qua eſt illud, Simile eſt regnũ cõlorũ theſauro abſcondito in agro, quem qui inuenit homo abſcondit, &c. & licet Gẽtilis inuenirent

Iſai. 62.
Mat. 23.

nerint quod non querebant, non tamē casu factum est hoc ex parte Dei, qui ex gratia & misericordia sua voluit illis apparere, causa igitur conversionis gentium fuit gratia & misericordia Dei, quam designat dicens. (*apparuit*) modus autem non occultus, nec obscurus in rōigmatibus & figuris legis, sed in manifesta veritate, propterea inquit, (*palam*) scilicet. *apparuit* gentibus qui me non interrogabant, id est, qui meam doctrinam non querebant. In hoc autem verbo (*interrogabant*) videtur alludere ad gentiles, qui deos suos interrogare & consulere solebant, quorum superstitionibus impeditis, & erroribus intolerabilibus involuti erant profus oblitivius veri sempiterni; Dei, atquē ad eum non interrogabāt, nec querebāt. At verō postquam sua inchoata gratia & misericordia Christiani sumus effecti, debemus eum incessanter interrogare, & petere ut apperiat nobis suam voluntatem, ut nihil adversus eam faciamus, dicentes cum David, Doce me iustificationes tuas: bonitatem, & disciplinam, & scientiam doce me: & doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Cibus meus, aiebat Christus, est, ut faciam voluntatē Patris mei. Vescantur ergo adoptivi eodem cibo quo vescitur naturalis: sit voluntas Dei, panis eorum quotidianus, hūc esuriāt, hūc petāt assidue dicentes. *sicut voluntas tua sicut in celo & in terra: & beati sic esurientes, quoniam ipsi saturabuntur.* Errauerūt Hebræi, dicitur in libro Iosue. quia os Domini nō interrogauerūt. Et nos Christiani sapenūmero errabimus, si Deum nō cōsulimus, nec eius inspirationi acquiescimus, sed nostro corrupto appetitu gubernamur. Iacob luctās cum Angelo, māsit claudus: & nos cōtra voluntatem Dei pugnantes, claudicabimus.

Tf. 118.

Tf. 142.

Ioa. 4.

Ios. 9.

Gen. 32.

26. AD Israel autem dicit, tota die expandi manus meas ad populum non credentem; sed contradicentem mihi. Post tam magnificam testimonium pro gentibus exhibitum, ostēdit incredulitatē & duriciam Iudæorum, prænūtiatā per

eūdem Prophetam in hūc modum (*ad Israel autem*) id est, adversus Israeliticū populum, quem magis oportebat amplecti fidem Euāgelicam, (*dicit*) id est, continēter subjicit idem Iſaias, inquit in persona Christi, (*tota die*) id est, toto tempore legis & Prophetarum, & toto tempore predicationis Christi & Apostolorum. (*expandi manus meas*) in exhibitione beneficiorū, (*ad populum non credentem*) id est, incredulum, qui prædoritia cordis sui miser cordia mea est abusus, (*sed contradicentem*) in hūc scilicet modū, nisi Prophetas, eos trucidarūt. Ipse tot miraculis editis, illos provocavi. Pro gratia dixerunt, dæmonium habere, & præsidijs Beelzebub principis dæmoniorum facit ista. Humilitatem despexerūt, virtutem impie sunt interpretati. Tota etiam die passionis suæ Dominus expandit manus & brachia extēdit, quasi peccatores vocans, eosque amplecti desiderans. O immensa Dei pietas & misericordia, Iudæi Christum crucifigebant, & Christus eos ad se vocabat, quinimo & pro ipsis præces fundebat dicens, Pater ignosce illis. *Amisissima est ergo cōtra Iudæos Dei querimonia apud Solomonem has voces emittentis: vocavi, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. In beneficijs, in cruce, homines vocavit, & manus extendit.* Nostra autem litera sic habet, (*Expandi manus meas ad populum incredulum, qui greditur in via non bona post cogitationes suas, populus qui ad iracundiam provocat me.*) Iste est Iudæorum populus provocator iræ Dei, qui sequēs suas depravatas cogitationes *viam perambulavit non bonam*, hoc est, ad aternū supplicium ducētem. Fieri nō potest, ut qui seipsum sequitur, Christum sequatur. Ipse enim ait, Siquis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Væ illi, qui ducem sequitur appetitum. Est appetitus veluti corans, qui ei, a quo nutritur, oculos eruit. Sed qui appetitu ducitur, suam cæcitatē & perniciem non intuetur. Ut enim cæcus feminae cupiditate incēsus, accurrat ad

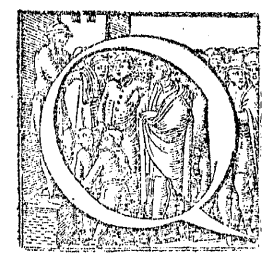
Iſai. 56.

Prov. 11.

abf.

absconditum venatorem, rugitum ceruæ fingentem, ductusque appetitu, dum existimat se ad desideratam Cereā festinare, currit velocissimē ad mortem ipsam, & ad venenatam venatoris sagittā recipiendam. Sic qui in domito appetitu ducitur, quanto celerius ad res desideratas cōtendunt, tanto perniciosius ad mortem ipsam amplectēdam accurrūt. Circa hanc verō sententiam, est id maxime aduertēdum, quod ubique; Deus legitur aliquos indurare, & excæcare, nulla significatur eius intentio ad malum hominis, sed obstinatum humanū cor ad eius misericordiam: & hac de causa Paulus in hoc loco, sententiam Dei per Moysen allatam, quod adducturus esset Iudæos invidiam, missurusque in iram, exponit per dictam Iſaiæ sententiam, qua ostendit Iudæos abusos fuisse diuina misericordia, ut dictū est.

ARGUMENTUM VNDECIMI CAPITIS.

Voniā in precedentibus capitulis multis de reprobatione Iudæici populi dicta sunt, ne quis illos in vniuersam putet, ratione generis sui, esse abiectos, in hoc cap. docet, Iudæorum perditionem, infidelitati, non generi ascribendam esse: & vsq; adeo non generi, ut etiam gratissimos dicat Deo esse futuros, propter electionem patrū suorū, & eis factas promissiones, si tantum velint, spiritū inuidiæ deponentes, Christi fidem corde suscipere. Deinde, ex Helia Propheta, non omnes Iudæos abiectos ostendit. Abiectionem verō quorūdā, non sine dispensatione Dei, in salutem gentium, permissam ad tempus, donec complectō credentū gentiliū numero, omnis Israel saluus fiat. Neq; tamen

interim insolescēdum gentibus, sed timendū ne in incredulitatem lapsi, rursus in oleatrum redeant.

CAPUT VNDECIMUM.

ICO ERGO, Numquid DEVS repulit populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum, & cæc.

EXPLANATIO.

1. DICO ergo, Numquid DEVS repulit populum suum? Quasi dicat, quorūsum hęc quæ diximus tendit? An hoc ut doceam populum prius à Deo selectum, ac valde dilectum, cui facta est Mesiæ promissio, in quo idcirco fuit Templum, Lex, Sacerdotium, Circūcisio, & Reges, quorum est sanguine progenitus, nūc ob incredulitatem profus esse reiectum? Similis huic videtur esse illa Psalmistæ interrogatio, ubi ait, ut quid Deus repulisti in finem?

2. Absit. Vt scilicet populus Iudæorū sit totaliter repulsus. Non repellat Dominus plebem suam, inquit regius Vates David. Nam minimē consentaneū est, Deo nunc profus reiectū esse populum, quem hactenus vt selectum, ac peculiariter suum libenter agnouit.

3. NAM & ego Israelita sum, ex femine Abrabæ, de tribu Benjamin. Per sui ipsius exemplū cōfirmat cōclusionem, quasi dicat, si gentem totā repulisset Deus, ipse nō prædicarē Christum, in cuius fide existens, verus sum Israelita, scilicet, genere: oriūdus ex stirpe Abrabæ, pertinens ad tribum Benjamin, filij Rachel prædilectæ vxoris Iacob. Cūq; ipse non recto legis studio, prius persequeret pios, adscitus sum ad mu-

nus Euangelicum. Ad maiorem rei confirmationem viderur hac Pauli comedatio fuisse necessaria, ex eo quod cu ipse ex visceribus Israel fuerit vocatus ad fidem, no gratis Deus ex suo odio repulit plebem suam.

4. NON repulit DEVS plebem suam, quam praesciuit. Id est, praecognouit, vt agnoscendi verbo vtatur, pro eo quod est acceptum habere, sicut in Euangelio de ouibus suis Christus ait, Ego agnosco meas. Quo quidem verbo ostendit Apostolus, Deum suam liberasse fidem, quam suis olim obstrinxerat pollicitationibus, seruandi populum suu. Quoscuq; enim Deus acceptos habuit, ex quocunq; populo, vel natione, vel conditione fuerint, illi praescitẽ conscripti sunt in suum populum, eosdem propterea (non repulit) quoniam Deus immutabilis est, ne fallus vnquam, nec fallens: multos autem (praesciuit) ex Iudaica gente, eosdem ergo non (repulit.) Diuus Aug. in his verbis, praedestinationem significare voluisse Paulu asserit. Non autem me fugit, praescientiam ad iniquos etiam extendi, tamen de quibus (praesciuit) bonum fore in gloriam ordinari, eosdem & praedestinavit: ex quorum propterea numero, quicunq; certo fuerit, perdit non potest: iuxta illud, Hac est voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi no perdam ex eo, sed resuscitem illud in nouissimo die, scilicet in vitam aeternam. Chrysost. autem & Ambrosius glossant, (praesciuit,) hoc est, quem certo sciebat idoneum, fidemq; recepturu. At non voluit diui isti dicere, quod hac sit praedestinationis causa, sed potius opus ipsius praedestinationis: alias a nobis esset initium fidei & gratiae, qui non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est.

Aug. de bon. p.

Ro. 6.

Chry. Ambr.

5. AN nescitis in Helia quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deu aduersum Israel? Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & gaarunt animam

meam.) Postquam exemplo sui ipsius ostendit, populum Israel totaliter abiectum non esse, cum ipse de gente Iudaica Deo sit acceptus, & vas electionis vocatus, vt portaret nomen Christi coram gentibus, & Regibus, & filijs Israel: & quia quibusdam nequaquam sufficiens argumentu videretur, ob vnicam ipsius personam: exemplum adfert Heliae dicẽs. (An nescitis in Helia) id est, in historia Heliae Prophetae (quid dicit Scriptura) scilicet diuina, libro tertio Regum de Helia scripto. Totus enim liber Regum, vt ait D. Tho. principaliter scriptus est ad notificandu dicta & facta Prophetarum. Vnde & inter propheticos libros computatur, vt ait Hiero. (quemadmodum) scilicet ipse Helias, in Prol. (interpellat Deu aduersum Israel?) id est, Deum alloquitur, querens, & inculpans Iudaeos impietatis, (Domine, inquit, Prophetas tuos occiderunt.) scilicet Achab, & Iezabel, vna cum iniquis Iudaeorum, (et altaria tua) in quibus tibi solita erant offerri sacrificia (suffoderunt,) id est, subuerterunt, seu demoliti sunt, (et ego) ex omnibus filijs Israel (relictus sum solus,) id est, vnus tui nominis cultor, vel in cultu vnus Dei. Quod quidem dixit Helias, vt ait D. Tho. eo quod alij non ita aperte manifestabant se esse Dei cultores. Dicitur enim de eo in lib. Ecclesiast. Surrexit Helias Propheta quasi ignis, & verbum illius quasi facula ardebat. (Et) id est, etiam scilicet nunc, (gaarunt animam meam,) id est, in sidiantur vitae meae, vt eam mihi tollant. Miserat enim Iezabel ad Heliam dicens, Hac mihi faciant dij, & haec addat, nisi hac hora eras postero animam tuam, sicut animam vnus ex illis: scilicet Prophetis Baal, quos occiderat Helias. At vero, quid sibi vult quod Helias sanctus Propheta dicatur interpellasse aduersum Israel, cum potius deberet assiduas praeces pro eo fundere ad Dominum, iuxta illud Samuelis dicẽtis, Absit hoc peccatum a me in Domino, vt cesset orare pro vobis? Sed intelligendum est hoc, secundum morem Prophetarum, qui futura praedicebant nonnunquam sibi male precandi: vt Hiero. confundantur qui

3. R. 19.

Tho.

Hiero.

in Prol.

li. R. 12.

Tho.

Eccl. 48.

3. R. 19.

1. R. 12.

qui me persequuntur, pro eo quod est, confundentur. Et illud Psalm. Fac illis sicut Madian, & Syfara, &c. Et illud, Constitue super eum peccatorem, &c. Tametsi nihil verat quominus sancti odio prosequantur malignantium ecclesiam, imprecantes desingij eorum potentiam, qui ecclesiam Dei impugnant: siquidem in die iudicij, Latabitur iustus cum viderit vindictam, vtpote acquisitissimae voluntati Dei conformis.

Ps. 2.

Psal.

Mat. 23

Act. 12.

4. R. 18.

Deu. 12.

¶ Truculentissimam Iudeorum rabiem, & sitim sanguinis insatiabilem, tyrannidem acerbissimam non solum in veterem Prophetas, & in altaria Dei, verum & in Apostolos Christi, imo & in ipsum Christum exercitam, possumus hic notare, quemadmodum & ipsemet Dns praedixit illis, inquiens, Ecce ego mitto ad vos Prophetas, & Sapientes, & Scribas, & ex illis occidetis &c, vt veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram a sanguine Abel iusti, &c. Ingulauit horu tyrannus Herodes Ioanne qui venerat in spiritu Heliae: & Iacobam: & videns quod placeret Iudaeis, apposuit vt apprehenderet & Petrum. Occiderunt ipsi Christum Deum Heliae. Et Stephanum: & quamplures alios.

¶ Notandu insuper quod sanctus Rex Ezechias, etiam dissipauit excelsa, & altaria demolitus est: sed non id vitio quemadmodum istis, sed magna laude & virtuti, tribuitur ipsi, vtpote zelo Dei recte factum. Fuit namq; olim prohibitum a Deo vt holocausta & victimae non offerrentur nisi Hierosolyois. At vero, ante templi aedificationem coeclsum erat vt diuersis locis altaria construerentur: haec autem Achab, & Iezabel, abolere cupientes diuinum cultum, subuerterunt: sed religiosus Ezechias, aedificato templo, sancte illa demolitus est.

6. SED quid dicit illi diuinum responsum? reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.) Post tam impiam crudelitatem, merito videbatur Deus profusus abiecturus Iu-

daeorum gentem ceu deploratam. (Sed tamen quid dicit illi,) scilicet Heliae, (diuinum responsum:) id est, quid diuinitus responsum est Heliae? tu te Helia solum putas relictum, sed scire debes quod ego (reliqui) id est, reliqua feci mihi (septem millia virorum,) id est, plura millia, numero certo, pro incerto, propter perfectionem septenarij, & milliarij: (qui non curuauerunt genua ante Baal,) id est, cora idola Baal. Nullu praeter me Deu agnoscetes, aut adorates. Statua Baal erat celebris inter idola quae colebant Achab, & Iezabel vxor eius. Notandu autem ex Aug. quod significantius dictum est, reliqui, quam, relictum sunt, quoniam per gratiam Dei fuerunt seruata: qui quidem sensus, melius applicabitur ad praedestinationis opus.

Aug.

7. SIC ergo in hoc tempore, reliquiae secundum electionem gratiae Dei, saluae factae sunt.) Applicat exemplum ad rem propositam. Quod enim tuc accidit, vt non in totum Deus abieceret populu, sed ex tot impijs, aliquem numerum sibi faceret reliquum, idem nunc vsu venit: vnde inquit, (Sic in hoc tempore) scilicet, gratiae Euangelicae, sicuti tuc olim, no solum quantum ad paruam numeri quantitatem, sed quantum ad modum, nam etiam illi tempore Heliae, misericordia Dei seruati sunt. Non enim Deus vniuersam Iudaeorum gentem passus est alierari: neque reliquum mortalium genus passus est suis immori virijs, licet ex utroque numero pauci credant, praehis qui credere recusant. Sed tamen aliquot Deus sua benignitate seruauit. Vnde ait, (Reliquiae saluae factae sunt) sicuti contusis, ciecatisq; paleis, ait Theophilatus, pura residet grana. (Reliquiae, inquit, secundum electionem) hoc est, no quod generis sint Iudaici, non quod Moyse legem seruariint, sed quod hos Deus elegerit: e multis, quibus suam munificentiam & gratiam impartiret. Sic enim condecebat diuinam clementiam, vt populum illum, cui vni per totum orbem celeberrimo, promissiones factae fuerant, in aduentu Christi, ope sua non desitneret. Vnde iuxta Aug.

Theoph.

Aug.

primiſia fidei exigente illa, merito collecta ſunt. Et quando ſola vigo ſanctiſſima, mater vnigeniti filij Dei, inde collecta fuiſſet, præclariffimè cum gente illa actum eſſet. Fuerant nihilominus euſdem populi, & ſponſus eius ſanctus Joſeph, Ioannes Baptiſta, & Zacharias, & Eliſabeth, parentes eius: Simeon iuſtus, & Anna vidua: Nathanael: ac deniq; Apòſtoli Domini: Stephanus propromartyr Chriſti: tria millia vno die ſacro baptiſmate tincti: deinde, vt annotauit Chryſoſt. quinque millia, ac iterum decem millia, quorum erat anima vna, & cor vnum in Deo: Præter aliam numeroſam multitudinem, cuius mentio non habetur expreſſa in Scriptura.

8. *SI autem gratia, iam non ex operibus, aliquam gratiam iam non est gratia.* Hoc est, ſi per gratiam electa, & ſalua facta ſunt Iudæorum reliquæ, iam nõ ex operibus, quaſi dicat, ſi electio, & vocatio Dei, atque ſaluatio, munificentia eſt opus, non autem meriti, iam non imputetur factis: nam, quod factis rependitur, merces eſt non munificentia. Quod vltro deſertur immeritis, id demum eſt beneficium. Quod ſi ſupputantur operum merita, iam beneficium deſinit eſſe beneficium, & in præmij vocabulũ abiit: Pugnãt quippe ſecum, gratia quidquam donari, & operibus reddi. Eſt enim hoc iuſtitia opus, vt pote merces vel præmiũ: quod quidem iuſtitia nomen, gratia excludit, cuius opus eſt mera donatio. Origenes hoc loco, vt aſſert Ioannes Gagneius, intelligit hæc de operibus legis dicens. Sciendum eſt quod opera quæ Paulus repudiat, & frequenter vituperat, non ſunt opera iuſtitia quæ mandantur in lege, ſed ea in quibus gloriantur ij qui ſecundum carnem legem cuſtodiant: id eſt, vel circumciſio carnis, vel ſacrificiorum ritus, vel obſeruatio Sabbathorum, & Neomeniarum: hæc & huiusmodi ſunt opera ex quibus dicit neminem poſſe ſaluari, & de quibus hoc loco dicit, quia non ex operibus, aliquam gratiam, non eſt gratia. Certe ea videtur eſſe mens Pauli, qui tota Epistoſa, nihil

aliud agat, niſi vt confidentiam in lege litteræ, & externis operibus, tollat à Iudæis. Quod ſi viſum eſt, & de alijs operibus intelligi, prout multi antiquorũ intelligunt, hũc tibi ſenſum ex Photio aſſerimus, cuius Græca ſi voles lege. Ait autem, ſi per Dei gratiam eligimur, facile eſt ad Chriſtum accedere, & in illum credere: neque enim operibus indigemus vt in illum credatur, & ad illum accurratur, ſed ſola ſufficit voluntas & electio. Per gratiam enim ſuam, non ex operibus, nos aſſumit: quod ſi gratia ſua nos vocat & aſſumit, nequam, eam in rem, opus habemus operibus. Hæc Photius: Ex quibus perſpicua eſt mens Pauli, quod videlicet, ad illam Dei vocationem, vtq; in Chriſtum credatur, nullis opus eſt operibus, præter vnã voluntatem. Sic Iatro Euaſgelicus, nullis operibus ſidem præcedere tibus eſt aſſumptus. Hoc eſt quod alijs verbis Aug. Proſper. Primaſius, & cæteri antiqui toties aſſerunt, nos ſola Dei gratia, ſine operibus fidem præcedentibus, iuſtificari. Hæc Ioa. Gagne. Cum ergo ſalus, ex gratia ſit, cur non omnes ſaluantur? quia nolunt. Gratia enim licet gratuita ſit, volentes tamen tantummodo ſaluat, non eos qui contra aduerſantur & contradicunt. Vnde Dominus, Hieruſalem, Hieruſalem, inquit, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſuos ſub alas, & noluiſti? & Ezechiel Propheta, Quare moriemini domus Iſrael, quia nolo mortem peccatoris, dicit Dominus Deus, reuertimini, & viuite.

9. *QVID ergo? quod querebat Iſrael, hoc non eſt conſecutus, electio autem conſecuta eſt: ceteri vero excæcati ſunt.* Colligit ex dictis intentũ dicens, (quid ergo?) ſcilicet: euenit? vel quid dicemus ſecundum præmiſſa? aut quid tandem concludamus? aut quoruſum hæc nẽpẽ (quod Iſrael,) id eſt, populus Iſraeliticus legis fiducia (querebat) videlicet, iuſtificationem & ſalutem, (non eſt conſecutus) ob incredulitatem, (electio autem conſecuta eſt,) id eſt, ij ſolum per fidem ſcilicet.

ſcilicet, conſecuti ſunt vitam & ſalutẽ, qui non ad circumciſionem, ſed ad electionem pertinent. (Ceteri vero,) id eſt, maior eorum pars, (excæcati ſunt) malitia ſua, vt nec ſcopum cernerent; quo ſua ipſorum ſcripta lex, per prophetarum, ceremoniarumq; lucem rectã ducebatur: nec viſis tot prodigijs fidem habuerunt: oculis corporeis cernentes Chriſtum tandem expectatum, oculis animi non videntes. Nihil illis ſine fide profuit circumciſio, aut legis obſeruatio, quiniſmo & propter grauiffima eorum peccata in cæcitate ſua à Deo permiſſi ſunt. Atque id etiam futurum prædixerat Iſaias, quod nũc factum videmus, ac dolemus. Vnde dicit.

10. *Sicut ſcriptum eſt, Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, uſque in hodiernum diem.* Vbi verbum, (dedit,) non actionem, effectiõnemq; Dei ſignificat, ſed permiſſionem. Vbi autem habemus ſpiritum compunctionis, pro compunctionis, Hebraei legunt, *Tardema*, id eſt, ſoporis, pro quo ſeptuaginta vertunt, *compunctionem*, quos ſecutus eſt Paulus, vt ferẽ ſolet: quaſi *compunctio* impræſentiarum, idem ſit quod *abalienatio* à ſenſu præ dolore, ſopori ſimilima. Vnde Theodotus *ceſtaſim* vertit, id eſt, mentis exceſſum: Aquila verò *grauem ſomnum*.

Hæc autem authoritas, iuxta D. Th. compoſita eſt ex duobus Iſaiæ locis: quorum primus ſic habet, miſcuit vobis ſpiritum ſoporis, hoc eſt, intellectus alienationem, iuxta cuiuſdam interpretationem. Non quod Deus, ait ille, auferat intellectum, ſed propter hominum impia ſcelera, non dat illis gratiam, nec ſpirituale lumen, vt videant veritatem. Ex quo ſit vt incidant in grauiora peccata, & Abyſſum Abyſſum inuocet. Et ita nullo virtutũ ſplendore mouentur. Vt enim qui viſu omnino carent, nec auri colore, nec viliuſ fulgentiſſimi lapidis ſplendore, nec ipſa Solis ſplendiſſima luce mouentur, ſic illi, qui animi cæcitate laborant, nec virtutis ornamentum, excellentemq; pulchritudi-

nem intuentur, nec ipſius Solis iuſtitia, & diuina lucis pulcherrimos, & micantiſſimos radios contèplantur: imò obcæcati, ſunt in dies deteriores. Quantum ad hanc ergo partẽ, vt ait D. Th. dicit Apòſtolus, (dedit illis Deus ſpiritum compunctionis,) quod pertinet ad peruerſitatem affectus: *compunctio* enim importat quandam cordis pũctionem, ſive dolorem: *est bona compunctio* qua quis dolet de proprijs peccatis, iuxta illud Pſal. Potuiſti nos vino compunctionis. Eſt autem *est mala*, ſcilicet inuidia, qua quis dolet de bonis aliorum: & hũc ſpectare videtur D. Ambroſ. vbi ait *compunctionem* eſſe habitum quandam animæ ad id quod peius eſt, immobiliter ſe habentem, vt compugi, ſic incuſſo clauo ad aliquid infigi. Hunc ergo compunctionis, id eſt, inuidia ſpiritum dedit eis Deus, non quidem immittendo malitiã, ſed ſubtrahendo gratiam.

Alter locus Iſaiæ, ſic habet: (Excæcata cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claudet, ne forte videat oculis ſuis, & auribus ſuis audiat,) hoc iuſſũ Dei implet Iſaias, denunciando Iudæorũ cor, ob impia ſua ſcelera, eſſe obcæcandum, aures aggrauandas, oculosq; claudendos, ad omnia Chriſti myſteria. Et vt nemo poteſt medico litem intendere, qui ægroto curari nolentẽ deſerit, ſic nemo poteſt culpam Deo tribuere, qui Iudæos obſtinatos, & per verſos obcæcati permiſerit. Suo enim vitio obcæcati & indurati ſunt. Quantum ad hoc ergo, vt ait D. Th. deſignans defectum cognitiuæ virtutis, ſubdit, (oculos vt non videant,) ſcilicet quæ Dei ſunt: quæ quidem in Chriſti miraculis, in ipſorum oculis factis, maniſteſtiffima erant, (& aures vt non audiant,) ſcilicet fruſtuoſe doctrinam Chriſti & Apòſtolorum: inuidia, nimirum, & oculos excæcante, & aures eis infeliciter obturante, quales in hunc uſque diem obſtinati permanent. Et merito quidem ac iuſto Dei iudicio id factum eſt. Etenim quia ſpiritum illum ſanctum ac legem Chriſti reiecerunt, odio habentes eum & ſuos fideles, eo quod opera le-

gis, & cultum eius non requirit, idcirco Deus immisit illis spiritum asperum, ac spinosum, & irremediabilem; ut quod oculis vident, tamen perinde negent, quasi non vident: quod auribus audiunt, tamen non magis eos moueat, quam si non audiant. Et hunc spiritum,

Tho. ut ait D. Tho. dedit illis Deus, non quidem immitendo malitiam, sed subtrahendo gratiam. Tales olim erant Prophetis, tales fuerunt ipsi Christo, tales & in hunc usque diem sunt Evangelij præconibus. Quod utique verbum, scilicet *(usque in hodiernum diem.)* de suo addit

Tho. Apollolus, ut ait D. Tho. Nam in fine mundi, videbunt, & audient, quando convertentur corda filiorum ad patres eorum, ut scriptum est per Malachiam Prophetam.

Mal. vi. **II.** ET DAVID DICIT, *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in captivum, & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurua.* David quoque oculis propheticiis vidit hanc Iudæorum miseriam, ac dignum, tanta pertinacia adversus cœlestis nomen, exitium imminere vaticinatur: unde verbum, *fiat*, non optantis, sed prophetantis est, iuxta Aug. & D. Tho. (*fiat*) inquit, id est, fiet, (*mensa eorum*) id est, apparatus carnalium, seu temporalium promissionum, quæ sunt (*coram ipsis*) nam in eas habent intentos mentis suæ oculos: (*in laqueum*) id est, in occasionem mortis, scilicet vertatur, (*& in captivum*) qua tanquam laqueo irretiatur ad perditionem, (*&*) scilicet, fiet, (*in retributionem*) scilicet, finalem, postquam non sperent aliam, (*et*) scilicet, fiet, (*in scandalum*) id est, in ruinam, quæ illos ab aeterna faciet salute cadere, quia dum temporalibus inhærent promissis, cœlestia & sempiterna longè meliora negligunt.

Aug. Vel (*mensa*) id est, sacra Scriptura: Iudeis apposta, ut veris eius sensus pascantur, & potentur: quæ quidem fit in laqueum quando occurrit aliquod ambiguum: In captivum, quando malè intelligitur: in scandalum, quando ruit in perditionem erroris. Ac ut vno verbo dicat, in retributionem, dum sinistra sacra-

rum scripturarum intelligentia, stranguantur & pereunt: quæ videtur poena factis debita, iustaque eorum retributio. Nam quemadmodum Christo Deo suo, *fel* in escam, *acetum* in potum apposuerunt: sic eorum mensa fiat illis in laqueum amaritudinis, & doloris, & mortis pessimæ peccatorum. Alludens in hoc ad ingenia, quibus illaqueantur, & capiuntur animalia: sic Iudæi præ sua invidia, & superbia seducti sunt, & irretiti per literam falso scripturæ intellectu. Sequitur, (*obscurantur oculi eorum*) id est, acies mentis obscurabitur, quod est defectus potestatis cognitivæ, (*ne videant*) scilicet, veritatem, (*et dorsum eorum semper incurua*) id est, semper ipsi in ima respicient, ut solent qui dorso incurvato ambulat: idque, vel temporalia semper bona respiciendo, vel sub pōdere, & servitute legis, grauitèr insudando. Quæ omnia ita fieri aperte videmus, quando propter temporalium promissionum respectum, in quem intendunt ex legis consuetudine, Christum absque illis venientem contempserunt: & ijs quæ ab ipso apposta sunt, frui noluerunt: quæque oculis & auribus exhibita, auertati sunt. Nec curarunt ut erectis in cœli oculis, agnoscerent conditoris erga se benignitatem: sed humili legis literæ affixi, fastidiunt sublimia, aspènantur aeterna, temporarijs rebus addicti. Circumferunt Moysi libros, nec eos intelligunt. Legunt Prophetas, & ab ijs promissum negant. Quoties fuerunt illi propter suam proterviam puniti, & incurvati? nam ab Ægyptiaca servitute, post quadringentos annos sunt liberati. A Babylone, post septuaginta. Tamen maiorè incurvationem, quam præsentem, nunquam experti sunt, quæ incepit à morte Christi. Quod utique debebat illis esse maximo argumento suæ cæcitatibus, & delicti maximi, quid dicam de illis, nisi quod Dominus ipse, post adorationem vituli aurei dixit ad Moysen amicum suum, stantem cum illo in monte sancto, Cerno, inquit, quod populus iste dura cervicis sit? Similiter & Aarō, frater Moysi, ad eundem, Tu nosti, inquit, populum istum, quod pronus sit ad malam.

12. Dico ergo, nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit, sed illorum delicto, salus est gentibus, ut illos emulentur. Docuit hæc tenus Iudæorum casum non fuisse vniuersalem: non verò incipit ostendere non fuisse inutilem, neque irreparabilem, aut aeternam. Dicitur enim superius, & probatur, quod ceteri Iudæi præter electos, exsecrati sunt, capti sunt, incurvati sunt, obscuraverunt: (Nunquid ergo sic offenderunt ut caderent?) Huius est

Tho. duplex sensus, ut docet D. Th. Prior sic, nunquid Deus permittit eos offendere solum ut caderent, id est, propter nullam aliam vitilitatem inde provenientem: sed solum volens eos cadere? Quod quidem, ut ait D. Tho. esset contra divinam bonitatem, quæ tanta est, ut inquit Aug.

Aug. in In. her. Job. 34 quod nunquam permetteret aliquid mali fieri, nisi propter bonum quod ex malo elicit. Unde beatus Job. Conteret, inquit, multos, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. Et in Apocalyp:

Apo. 3. Tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam. Quia scilicet, Deus aliquos sic permittit cadere, ut quorum casus sit aliorum salutis occasio. Sic fuit de lapsu Angelorum, quorum sedes & coronas, arripuit homines iusti. Alter sensus est: num ita lapsi sunt Iudæi ut prorsus conciderent, nulla resurgendi spe reliqua? aliquando enim casus pro totali lapsu sumitur, ut Amos. 5. & Isa. 14. quomodo cecidisti Lucifer, qui mane oriebaris? Solutio questionem quantum ad primum intellectum dicens, (*Absit*) ut scilicet, inutiliter caderent Iudæi, (*sed*) id est, imò, (*illorum delicto salus est gentibus*) scilicet, occasionaliter facta, illisque, feliciter incidit Iudæorum lapsus. Nam cum iuxta Domini sententiam, salus ex Iudæis esset, eorum lapsus occasio fuit ut gentes ad fidem asciscerentur: Nemo tamen hoc ita intelligat, ut gentes, nisi depulsis Iudæis, viam salutis ingredi non potuerint: quasi Deus non possit totum humanum genus, sine infinita misericordia suæ excipere: in ipsa enim esset de Deo Opt. Max. talis cogitatio, & licet prædestinatorum numerus sit certus, vult tamen omnes saluos fieri, & idcirco per Christum, & eius Apol-

Amos. 5. & Isai. 14.

Act. 7.

Hier. 29.

Ex. 32.

tolos, aperta est salutis via omni crediti, Iudæo primum & Græco.

Deinde etiam magnopere cavendum est, ut vel minima suspitio aliquem tægat, consulto Deum excæcasse quicquam; Iudæos, ut gentes ingrederentur: ne Deum constituamus authorem mali: malitia enim Iudæorum & eruditæ cordis, in causâ fuit prorsus incredulitatis, & perditionis eorum: sed Deus bonus & optimus, bene usus est Iudæorum malo, quod ab ipsis ortum habuit: sicuti in duratione Pharaonis usus est ad exaltationem nominis sui. Unde non ait Apollolus, quod finis delicti fuit salus, sed quod delicto, salus comparata est.

Hoc autem delictum suum potest tripliciter, primo, pro delicto mortis Christi, quæ ipsi interfecerunt, unde salus

gentibus per redemptionem sanguinis Christi promanavit. Qui nisi illi Christum detulissent, fecissentque illum mortis, nullæ forsitan in eum gentes usque: adeo deliquissent: unde & Pilatus subducere se visus est tanto sceleri. Deinde summi potest, pro delicto quod doctrinam Apollolorum repulerunt. Hæc autem repulsa, fuit occasio quæ Apolloli conversi sunt ad gentes. Unde Paulus, Vobis, inquit, oportebat primum loqui verbu Dei, sed quoniam repulistis illud, convertimur ad gentes. Nam iuxta Chrysol.

Saluator Dominus non simpliciter inhiuit discipulos ire in viam gentium, sed ut irent potius, id est, prius ad oves Israel: id quod manifestè patet in parabola inuitatorum ad cenam, ad quam cum illi venire renuissent, dimissi sunt tanquam indigni, vocati que sunt alij, corrasque, ex vicis & plateis. Tertio summi potest pro delicto impenitentiarum Iudæorum, propter quam in omnes gentes dispersi sunt, portantes librum veteris testamenti, à quo Christus & Ecclesia habuit utique testimonium fidei

Christianæ, ad convertendos Gentiles qui suspicari potuissent Prophetias de Christo, quas prædicatores fidei inducebant, esse confictas, nisi Iudæorum testimonio probarentur. Cum enim inimici ipsi nostri pernegantes advenisse Messiam, universum mundum obrueret,

Mat. 16

Chry.

Tho.

com.

confitentes ac prædicantes veritissimam promissam fidem, sumq; offerentes testamentum, in quo signa perspicuntur clarissima, testesq; iniquissimi, tum, tēporis, tum etiam, qualitatum & conditionum eiusdem venturi Messia, maximo fides nostra stabilimento solidatur. Vaticinavit hoc ipsum regius Vates

Ips. 30. Dapid, ubi inquit, Deus ostendit mihi super inimicos meos, scilicet Iudæos, ne occidas eos, ne quando obliuiscantur populi mei, disperge illos in virtute tua. Sequitur in littera, (*ut illos amulentur*) scilicet Iudæi imitentur Gentiles, tanquam apud quos vera salus inhabitet, & per hos illi prouocentur ad salutem. Vult enim docere Paulus, Iudæorum cæcitatē non solum gentibus, verum etiam ipsis Iudæis vtilē fuisse. Nam ut Iudæorum lapsus, occasio fuit ut gentes ad fidem asciscerentur, sic vicissim Iudæi, gentium exemplo, vel in fine mundi ad pietatis studium perpelantur, cum plenitudo gentium intraverit, & sic impleatur quod dictū est,

Deu. 28. Ille erit in caput, & tu eris in caudam. Et sicut Iudæorum à Christo defectio, gentibus ad Christum veniendā viam aperuit, ita fides gentium Iudæos extimulet aliquādo, vel æmulatione quadam ad credendum. Et non solum, ut diximus, in fine mundi conuertentur, quando omnis Israel saluus fiet, verū etiam quotidie particulariter conuertuntur. *Experientia* enim compertum est,

Soto. ut ait Magister Soto, Iudæorum plurimos, æmulatione percussos Christianorum, in nostram se conferre familiam. *Cernunt enim oculis, aduenisse nobis omnia bona cum sapientia Christiana:* quoniam hæc, accessionem facit rerū, quibus floret humana felicitas: nempe, regnorum, potentatum, cū optima reipub. gubernatione, & dignitate: adeo, ut si ad Christianas leges sincere, & cādidè vitam duceremus nostram, Christiani essent inter omnes mundi nationes florentissimi, honoribusq; publicis humanæ congruentibus dignitati, fulgentissimi. Sed heu tempora luctuosa, ubi sunt modo Christiani? ubi mentis puritas? ubi charitatis seruet? ubi spes

æternorum? Vbi zelus pietatis? O quanta Dei obliuio tenet nunc Christianorum animos. Quantum luxus, & honorum ambitus nos exagitat, perturbat pacem, excæcat mentem. Pernitissimā carnis licentia, sub nomine libertatis velata, scripturam peruerit, fidem dilaniat, religionem profcindit, apostasiam parit, rebellionem nutrit, hereses fouet, fauetq; dissidijs. Equis modo in fidelium cum tales simus æmulari nos velit, aut cogitet, cum tales nos videat? Ego puto quo dñe meo. Sed Deus omnipotens, propter nomen suum, suā iustitiam Ecclesiam.

13. *QVOD si delictum illorum, diuitia sunt mundi, & diminutio eorum, diuitia gentium, quanto magis plenitudo eorum?* Sumit argumentum ex opposito, quod non rarum est Apostolo, ut ostēdat quod Iudæorum lapsus non sit irreparabilis. Si enim ex diminutione, & abiectioe Iudæorum ob sua scelera, tantum diuitiarum mundo, & tantum gentibus comodum occasionaliter allatum est, quanto magis plenitudo eorū, diuitia sunt mundi & gentium? quanto vberiore fructum mundus & gentes percipiet, quando vniuersus Israel credet? Hoc est enim quod *pleni diem* vocat. Est argumentum à maiori, nam si de malo quod per se aduersatur bono, per accidentariam occasionem diuina sapientia tantum eduxit bonum, quanto magis de bona ipsorum conuersione, quæ per se ordinatur in bonū, poterit mundum ad optimum perducere statum. Tunc enim conuersus populus, fiet vnius pastoris vnum ouile, quod absque vlla æmulatione iustitiam Dei vniuersim percolat, sitq; vtriusq; cor vnum, & anima vna. Hinc manifestè pater diuinum propositum ad optima semper tendere: & idcirco vniuersus Israel, ad fidem tandem perducendus est, ut plenitudo salutis & gratiæ Christi ante finem mundi consumatur: id quod inferius beatus Paulus expressa sententia pronuntiat. Atque adeo qui (*iuxta verbum Domini*) si mandata eius serualet, constituendus erat in ca-

Mat. 24

Deu. 28

put,

put, culpa sua constitueret in caudam. D. Thom. hoc loco, inter *delictum & diminutionem* discernit sicuti inter culpam & poenam: ut *diminutio* accipiatur pro deiectione à celsitudine gloriæ, qua Iudæi fulgebant in orbe apud Deum. Ad quem sensum exposita est littera Apostoli. *Diuitias* autem mundi & gentium vocat eas de quibus ipse *i. C. 1.* inquit ad Corinthios, In omnibus diuites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia, sicuti testimonium Christi confirmatum est in vobis, ita ut nihil vobis desit in vlla gratia, expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit vos sine crimine, in die aduentus Domini nostri Iesu Christi. Et Isaias Propheta, Diuitia, inquit, salutis, sapientia & scientia, timor Domini, ipse est thesaurus eius.

Ips. 33.

14. *VOBIS dico gentibus, quādiū quidē ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quomodo ad amulandum prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis.* Adhibet rationem aliam ad idem propositum, ut scilicet ostēdat quod Iudæorum casus non est irreparabilis, nec eorum salus desperata. Propter res enim desperatas, non est prudentia, aliquam suscipere curam, iuxta illud Ioan. est peccatum ad mortem, nolo ut quis oret: ego verò (ait Paulus) etiam nūc curo, & laboro pro Iudæis, si quos eorum, æmulatione vestri ad fidem prouocem, non ergo desperata mihi est eorum salus. Dirigit itaque sermonem ad solos gentiles conuersos dicens, (*vobis dico gentibus*) quasi dicat, vos appello gentes ut meos, (*quandiu sum gentium Apostolus*) id est, vester Apostolus, licet genere sim Iudæus: quoniam vestra causa nihil non faciam, tamen (*ministerium meum honorificabo*) id est, adnitam, scilicet, magis illustrare munus Apostolicum mihi commissum, non quidem his quæ ad secularem honorem pertinet, sed in primis quidem bonis ornatissq; moribus, ne cum alijs prædicauerim, ipse reprobos appaream. Deinde operibus quamplurimis per supererogationem, ad quæ nō

i. Io. 5.

teneor. Tertio, maxima sollicitudine circa omnium salutem: pro viribusq; conabor quamplurimos vestrum ad Christi societatem pellicere, pelliciosq; Christo dignos exhibere (*si quomodo*) id est, si qua fieri possit, ut hac ratione (*prouocem carnem meam*) id est, gētem meam, meam quidem affinitate generis, licet fide alienam: (*ad amulandum*) scilicet, pietatem vestram vel invidia quam ac liuore, ut est zelotypium genus, (*et*) scilicet, ita (*saluos faciam aliquos ex illis*) hoc est, si cunctos non queam adducere, saltem aliquot ex illis seruem.

Sunt multa natu digna in hoc loco: primum, quomammodo Paulus tanquā fidelis minister fouet propositum Dei, qui Iudæorum delictum vertit in salutem gentium, ut illas æmulētur. Deinde, gentes sibi commissas adeo effert virtute & gloria, ut vel sic Israelitæ ipsi qui peculium fuerant Dei, illarum æmulatione reuocarentur in gregem Christi. Ad hæc, difficultatem & obliuionē Iudæorum præferrat, dum ait, (*Si quomodo saluos faciam, &c.*) ut vel hac ratione eos aliquantulum moueret, ad fidem: Prætereā naturalem sanguinis affectum ostendit dum ait, (*carnem meam*) nam vsque adeo est hominibus in situs, ut etiā in illo epulone Tartareis flammis tradito perduraret, qui reuocari in Incem exoptabat, ut quinque suos fratres adiuuaret. Nil ergo mirum si in sanctissimis visceribus Pauli ardentē vigeret. Quibus quoque verbis eorum animos cenerē demulcet, emollitq;: ut fraternæ suæ monitæ amantē & benenolē suscipiant, & amplectantur. Tandem, auctoritatem sui Apostolatus patefacit, dum ait, (*ut saluos faciam*) non quod quidquam sibi sumat gloriæ: (nouerat enī proprium esse Dei munus, saluos facere credentes) sed intellegendum est, (*faciam*) scilicet, tanquam fidei minister, colendo agrum dominicum, sicuti in alio loco ipse dicit, Ego plantauī, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit.

i. C. 3.

15. *SI enim amisso eorum reconciliatio est mundi, quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?*

his?) Exponit quod pramiserat scil. (ut saluos faciam,) alludens ad illud Saluatoris, Non sum missus nisi ad omnes quae perierunt domus Israel. Et ad illud Hierem. Grex perditus factus est populus meus. Paulus verò tanquam minister summi pastoris Christi, optabat inuenire ouem quae perierat, propter insignè bonum quod inde sperabat euenturum. Vnde inquit, (si enim amissio,) idest, iactura vel casus (eorum,) scil. Iudaeorum, propter suam incredulitatē (reconciliatio est mundi,) hoc est, orbi pendē: vniuerso occasionem attulit reconciliationis, per sancti Euangelij praedicationem, quae ab illis repulsa in gentes pertransiit, & dum illi excidit à gratia, gentes ad gratiā admittit sunt, (quae assumptio) scil. illorum erit? hoc est, si malum illorum bene celsit mundo, quanto plus boni fuerit, si qui nunc alieni sunt, per fidem assumuntur velut è mortuis rediui, propterea, quid inquam erit talis assumptio (nisi vita ex mortuis?) quasi dicat nihil aliud sanè erit, quam si à mortuis quis ad vitam redeat: Hoc est, grande illis reassumptis erit beneficium, & ceteris magni materia gaudij: In caelo erit summa iocunditas: nam si gaudiū est illic super vno peccatore poenitentia agente, quale gaudium erit sanctorum Angelorum de tot hominum conuersione? Proculdubio erit perfectum consummatumque gaudium. Et in terra etiam erit summa iactura inter iustos, tum propter gloria Dei magnam, tum propter salutem proximorum: vtrumque enim ardentè amant iusti. Inter peccatores fideles erit summus conatus ad poenitentiam, dum videant Iudaeos qui mortui erant per peccatum infidelitatis, iam viuificatos per gratiam Christi. Multum enim mouent exempla ad virtutē. Propterea Christiani tunc tepidi in fide & charitate Christi, calefient exemplo conuersorum ad opera pietatis, & ut ait D. Thom. qui totaliter cadent decepti ab Antichristo, Iudaeis conuersis, in pristinum feruorem restituentur. Et etiam sicut Iudaei cadentibus, gentiles post inimicitias sunt reconciliati, & facti Deo

amici, deperditis primis amicis: ita post conuersionem Iudaeorum, imminet te iam sine mundi, erit resurrectio generalis, per quam homines ex mortuis ad vitam immortalem redibunt, ut ait Th. D. Th. Orig. & Chrysol. quoniam resurrectio generalis tunc futura est, cum Chry. Euangelica tuba intonuerit, suumque effectum obtinuerit in vniuersum mundum, nempè omnium conuersionem. Nam finis Euangelici muneris, vniuersalis conuersio est. Propterea, ut annotabit Chrysol. sicuti Iudaeorum amissio non fuit causa, sed occasio reconciliandae gentilitatis, talis occasio erit resurrectionis, eorundem susceptio. Nam impletio fidelium numero, nihil iam superest, nisi corporum resurrectio. Obseruandū ex D. Th. hoc loco, quod amissio, idem est, quod incredulitas, & inobedientia Iudaeorum, sicuti dicitur seruus amissus, quando sub cura & obedientia sui Domini refugit esse. Assumptio verò dicitur eorum conuersio, quia Deo trahente facienda est. Beatus inquit, quem elegisti, & assumpsisti. Et nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum.

16. QVOD si delibatio sancta, & massa: & si radix sancta & rami.) Adhibet tertiam rationē ad confirmandam spē instaurandae salutis Iudaeorum, ex natura & conditione generis ipsorum, vbi delibatio iuxta D. Tho. dicitur id quod ex massa pasta sumitur, quasi ad probandum. Et est allusio ad legendam illam pacificorum, qua iubebatur populus pro gratiarum actione, collyridas offerre olei admixtione cōspersas: de quarū gustu fumebatur indicium totius massae, vtuales collyridae, talis esset & tota massa. Aut delibatio, secundum Ioannē gagnetum, significat primitias fructuum, & decimas Deo offerri solitas. Delibationem autem hoc loco, siue primitias, vocat Apostolus sanctos Patres & Patriarchas, probans illorum exemplo non esse Iudaeos, modo velint, prorsus abiectos, idque metaphora sumpta à frugibus. Si enim primitiae ac decimae, siue delibatio, idest, fruges Deo delibatae, ac

consecratae, sanctae sunt, nihil vetat & totum corpus sanctum esse, modo ne aliud de inquinetur. Sic & nihil vetat reliquos Iudaeos ab illis ortos, sanctos esse, aptitudine, non actu, vt docet S. Tho. Ad hunc itaque sensum explanari quoque potest metaphora radicis ad ramos: quos enim vocauit delibationem, eodem vocat radicem: & quos massam, vocat ramos. Potest tamen usurpari delibatio pro Apostolis, insignibusque conuersis ex Iudaismo. Radix verò, pro antiquis Patribus. Vtque se res habeat, ad veram religionem adduci poterunt, quid verat ex gente Iudaica ad fidem reuocari, quae pios habuerit autores, ac principes: imò magis est cōsentaneum, vt ex pijs nascantur pij, quod exordium ferè sapiant, quaecumque hinc proficiuntur. (Si igitur delibatio vel primitia sancta) idest, si Apostoli, vel Patriarchae sancti sunt, oportet etiam vt (& massa) idest, ceteri Iudaei, sancti scil. in potentia habeantur: quando delibatio, siue primitia, sint pars totius massae, siue corporis, vnde desumpta est delibatio. (et si radix,) scil. arboris sancta est, par est vt (& rami) è radice profecti, sancti etiam sint, hoc est, si Iudaei, generis ac stirpis autorē habent Abraham; cuius fides Deo probata est, quid veteri posteris autoris sui fidē referre? Quod si non faciūt, desinunt esse illius nepotes, non secus ac ramus desinit radicis ali succo, si defringatur. Talis ergo cum fuerit Iudaeorum origo, talis eorum delibatio, talisque radix: non est ob patrum merita, de eorum salute desperandum penitus: neque vobis gentilibus scil. iam fidelibus, vlla ratione aduersus illos superbet, aut contentiosē, agendū.

NON est autem contemnenda & Originis interpretatio: qui nomine vtrumque & primitiarum scil. & radicis, vnum Do-

minum Iesum Christū intelligit, qui est primitia resurgentium, & radix renascētium in eius membra: vt sit sensus, si ille fuit sanctus sine macula, & massa, idest, corpus eius mysticū quod est Ecclesia: & rami ei insiti, idest, membra sui corporis, quae sunt Christiani, sicut participes sanctitatis. Non ergo terga vertant Iudaei, sed pro viribus curent inscri huic bonae radicis, accedant ad gloriae splendorem. Christum, & lucis suae radijs illuminentur ab illo, vt sic illuminati, idest, Christiani iam facti, nō amplius pudeant apud gentes, quae eos propter incredulitatem, tot tantisque afficiunt contumelijs.

17. QVOD si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, inferus es in illis, et socius radicis & pinguedinis oliuae factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicē portas, sed radicē re. Analogia oleae & oliuae, gentium factam retundit Paulus, germanam oleam siue oliuam faciens Iudaeos, sicut Hieremias, ait, oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum. Germen enim quod succo Spiritus sancti alitur, & fructificat, oliuae inter fertiles arbores comparatur propter lenitatem, suauitatemque, & pinguedinem olei, quibus vberitas representatur diuinae gratiae, & misericordiae. Idcirco Iudaeorum gens, propter vniuersales fructus spirituales, quos attulit nobis, oliuae merito comparatur. Ex ipsis natus est Christus secundum carnem plenus gratia & veritate, de cuius plenitudine nos omnes accepimus. Ex ipsis orta est stella matutina, hoc est, beatissima mater eius Maria, Virgo sanctissima, columna & firmamentum spei & consolationis nostrae. Ex ipsis habemus duodecim Apostolos Christi, tanquam duodecim mundi magistros, summosque Theologos, qui primitias Spiritus acceperunt, ac proinde pinguedini oliuae recte comparantur. Oleaster verò imaginem oliuae praefert, sterilis tamen est, & infructuosus, & amarum. Gentilem itaque populum oleastrum vocat, qui nihil dul-

coris ex germana oliua habebat, priusquam insitus esset in radicem oliuæ bonæ, hoc est, in fidem patrum, ac Patriarcharum. Nam & si Ethnicorum nonnulli per gratiam Dei seruabantur, erant tamen quam rarissimi: maximè ubi vitiorum tempestas, caliginem obdlexerat lumini naturali. Verat igitur, hos gloriari contra Iudæos, eo quod in bonam oleam insiti sunt, hoc est, in locum Iudæorum assumpti, neque supra se efferri, sed in timore consistere: quoniam futurum sit, vt si in fide non permanserint, à bona olea rescendant: Iudæi verò qui inde resecti sunt, fidem apprehendentes, inserantur. Quia si is qui natura erat ramus oleastri, præter naturam suam in germanam oliuam insitus est, quanto magis Iudæi qui natura sua de vera olea participant, rursus in eam inferentur? Ordinatur autem littera in hunc modum. Dixerat in ultimis verbis, *si radix sancta, & rami*: inquit nunc, *(quod si aliqui)* non omnes, *(ex ramis)* idest, ex Iudæis *(fracti sunt)*, idest, diuisi propter infidelitatem, è sua natia arbore, in qua pñimùm nati sunt, nimirum à fide patrum, qui comparantur radici, propter quam quoque fidem comparantur oliuæ: quanto minus mirum sit, si destringi contingat in alienam insitos arborem? Proinde sit Gentilis vides Iudæos, è sancta radice veræ oliuæ natos, ceu natiuos ramos, defraetos, renulosq; ob incredulitatem à sua stirpe, sic vt nihil illis proficit radix, *(tu autem)* Gentilis, cum in statu gentilitatis *(oleaster esset)*, hoc est, ex oleastri radice prodieris, dum ex parentibus idololatriæ sis progenitus, *(insertus es in illis)* idest, pro illis, vel loco ipsorum. Non natura, sed arte, & voluntate Dei insitus es, & implantatus bonæ oliuæ, & inter illius ramos accitus, cooptatusq; secundum spiritum, filius Patriarcharum per virtutem fidei, factus, sic vt exemptus iam ab infrugifera gentilitatis stirpe *(socius)*, idest, confors & particeps. *(factus es radicis)* alienæ, videlicet, Patriarcharum & Prophetarum. Confors etiam & particeps *(pinguedinis oliuæ)*, idest, Apostolorum

qui primitias spiritus Christi habuerunt: cum igitur in te videas hanc facilitatem, in Iudæis talem miseriam: illos, tanquam ramos in veræ oliuæ arbore natos, rescisos exarescere: te, alieno succo, lætum ac frugiferum esse cernis: & licet has occasiones gloriandi habere videaris, *(noli gloriari aduersus ramos)*, idest, caue ne ob id tibi stultè placeas, ac ramos rescisos, idest, Iudæos fastidias. *(quod si gloriaris)* hoc est, si efferis animo, si insolentis, si intumescis, dicitur tibi ad compressionem gloriæ tuæ *(non tu radicem portas, sed radix te)*, hoc est, non super te radix prætata est, sed tu super radicem adiunctus es: Iudæa non accepit à gètilitate salutem, sed potius econuerso. Nam salus ex Iudæis est. Et Abrahæ promissum est quod in ipso benedicendæ essent omnes gentes: qui vtrique Abrahæ fuit Iudæorum radix sanctissima secundum carnem, secundum verò spiritum, omnium: credentium, siue Iudæorum siue gentilium.

Notandum videtur in hoc loco, quod inanis gloria pro maiori parte, vel maxime contingit hominibus qui ex infimo statu assumuntur ad aliquam dignitatem: huiusmodi solent esse subditis intolerabiles, nam iuxta Sapientem, propter tria mouetur terra, & quartum non poterit sustinere, per seruum cum regnauerit, &c. Quocirca ad omnem dignitatem tam secularem, quam Ecclesiasticam deligendi sunt nobiles, qui prudentia & virtutibus sint ornat. Omnia enim sapiunt suum exordium vnde proficiscuntur. Gentiles olim ad fidem conuersi, ramiq; oliuæ prætiolosæ gratia Dei effecti, tumidos & amaros se exhibebant in Iudæos, tanquam oleaster vnde prodierunt. Quanto igitur maior es, humilia te in omnibus, & nemo quantumuis peccator videatur, est commendendus, cum Paulus Iudæos ipsos à fide Christi alienos, non sinat contēni.

18. DICIS ergo, *fracti sunt rami vt ego inserar*: bene, propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide factus. Excludit obiectionem gentilium qui contra lu-

Iudæos stultè se poterant iactare, quod scilicet Iudæos idem proiecisset Deus vt gentes seruaret tanquam præclariores. Nemo enim sustinet detrimentum rei, nisi propter aliam prætiosorem, & magis dilectam, sicut medicus permittit infirmitatem esse in pede, vt sanet oculum. Hinc ergo gètilitas videbatur sibi prætiosior & magis Deo accepta quam Iudæa, vt in eorum mentem veniret talis cogitatio, audentes apud se dicere *(fracti sunt rami)* scilicet, natiui, idest, Iudæi, *(vt ego inserar)* cum tamen non in eorum gratiam fracti fuerint, licet consecutum est vt infererentur. Quoniam ergo fuit causa defectus Iudæorum, & promotionis gentilium? nimirum, illorum incredulitas: horum verò fides. Vnde dicit, *(bene, propter incredulitatem fracti sunt: tu autem fide factus)* quasi dicat, rectè quidem dicis quod fracti sunt, cum è radice sint nati: sed vide quamobrè fracti sint: certè *(propter incredulitatem)*. Propter hanc iacēt, & calcantur illi. Deus enim quantum in se fuit omnem lapidem mouit, vt illos seruaret: misit filium suum qui illis prius tanquam domesticis prædicauit, dilucidauitq; veritatem: erat enim ille lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Quamobrem cōquerebatur ipse, quod cum veritatem illis diceret, nolebant illi credere: imo fecit inter illos signa, quæ si facta fuissent in Tyro, & Sydone, gentiles ei credidissent. Et alibi etià dicitur, quod propter eorum incredulitatem nõ fecit in illis virtutes plures. *(Tu autem fide factus)* nimirum, in arbore vitæ factus fide, scilicet, fulciete. Quo verbo aufert gentilibus & alteram superbiam ansam, ostendens non viribus suis naturalibus, sed fide subnixos stare, quia scilicet infinita Dei bonitate insiti sunt in fide Abrahæ, à qua naturales filij defecerunt.

Aug. Hæc autem insitio, iuxta Aug. Ambr. & Orig. facta non fuit secundum leges agriculturæ: non enim sterilis arbor fecundæ, prætiosiorq; impingitur, sed Surculus illius quæ fecunda est, inseritur sterili agricolisq; stipti. Nam inser-

tus ramus est qui alimentum sterilis sua virtute vertit in suam ipsius bonam substantiam, vnde fert fructus. Deus tamen vice versa, cum sit totius insitig fons, sterilem oleastrum insedit oliuæ, vnde fructuosum exurgeret succum. Insitum itaque in spiritali, non suam retinet naturam, sed radicis sequitur fecunditatem, nihil à se, sed à radice habens. Exemplo altissimi Sacramenti altaris est manifestum, vbi dignè sumētes illud, mirabiliter mutantur in corpus Christi, vt ipsemet Dominus, Beato Aug. contemplanti hoc diuinum mysterium, dixisse scribitur, non ego mutabor in te, sed tu mutaberis in me. Maerentq; proinde homines, post dignam Eucharistiæ sumptionem, igne Christi splendentes, veluti carbonēs quidam igniti. Idem possumus dicere de reliquis Sacramentis, quibus confertur gratia, quæ facit homines diuinæ confortes naturæ. Nam qui manet in charitate, aut in Deo manet, & Deus in eo. In corporali verò insitum, non ita cōtingit, sed è contrà, nam suam seruat naturam, & ex infertili radice, redditur fecundior. Et quemadmodum natura corporalis ex se proferre potest diuersas rerum species, ita & quæuis anima arbitrij libertate, vel ad libidinem, vel ad pietatem formatur, vt vnusquisque secundum propositum suæ mentis, aut bona oliua, aut oleaster amarus nominatur. Habet enim in se natura rationalis ingentè arbitrij libertatem, quæ, vel obedire si velit pronocanti, vel si nolit, spernere possit hortantem. Ad rem igitur redeuntes, cum fide fulciete stemus in arbore vitæ, scilicet in Ecclesia quæ est bona oliua, cuius summa radix, est Christus qui est fons gratiæ & totius bonitatis: hac radice est modo gloriandum in qua vniuersa plantatur Ecclesia: quam si sponsam facis, Christus sponsus est: si corpus, Christus caput est: si templum, si ciuitatem, ipse lapis est angularis & prætiosus. Deinde cum dicit.

19. *NOLI altum sapere, sed time.* Hortatur ad humilitatem & timorem

castum, ne similiter illis contingat, ut Iudæis infœlicibus. Inquit ergo, (*Noli altum sapere*) id est, noli de te ultra teipsum præsumere. Siue, noli reconditas Dei rationes perstrutari, nimirum cur Iudæos non vrgentioribus stimulis intigauerit, iaueritq; : te autem adduxerit. Hoc enim esset altiora te querere, eoq; insolentia efferrit, vnde præcipitatus interires. Addit autem, (*Sed time*) veluti ille qui fastigio est fidei nam & si Deus prompta te voluntate custodiat, non tamen compulsum te retinet, sed potes libertate lubrici tui arbitrij corrumpere. Noli ergo gaudere malis alienis, quinpotius eorum infœlicitas te doceat modestiam : ex eorum calamitate discite quid tibi sit merendum, si similiter peccaueris. Vnde dicit.

20. *SI enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.* Naturales ramos vocat Iudæos, ex eo quod naturali origine ex Patriarchis descenderunt. Vel quia domestici & familiares Dei erant, quibus Deus quasi propria hereditati, singulariter erat in Deum protectorem, & in domum refugij.

Psal. Sicuti natura filios iræ nos alibi vocat : non quod peccatum sit naturale, ut sunt nostri oculi, sed quod generatione naturali contrahitur. Et quâuis gratia non derinetur successione naturali, speciem nihilominus quandam habebat in illo populo, secundum humanum modum intelligendi, hereditariæ successione : qua de causa poterant Iudæi quodammodo præ gentibus dici

Gal. 2. naturales rami. Vnde Paulus, Nos, inquit, natura Iudæi, & non ex Gentibus peccatores. Sententia itaque Apostoli,

Tho. & solutio argumenti, ut ait D. Tho. consistit in hoc, quod cum aliquis videt se gratiam adeptum alio cadente, nõ debet extolli contra cadentem, sed magis timere sibi ipsi, quia ipsa superbia est causa præcipitij, & timor est causa custodiæ & cauteliæ. Vnde Sapiens, Beatus, inquit, homo qui semper est pauidus. In hac autem littera aiunt per eclipsem deesse, *Vide*, scilicet, vide ne forte, nec tibi parcat : aut abundare hanc parti-

Pro. 28. culam, enim, prout sepe contingit grecis; & tum sensus est, (*Noli altum sapere*) id est, ne insolescas, ne vè elato sis animo, (*Sed time.*) (*Si Deus naturalibus ramis,*) id est, Iudæis, (*non pepercit.*) nec illis quidquam profuit quod ex sanctis Patribus oriundi, ad populum Deo peculiarem pertineant, (*ne forte, vel, nequando, nec tibi parcat*) quasi dicat, periculum est, ne tibi quoque parsurus non sit, si illum arrogancia, & ingratitude alienaris.

21. *VIDE ergo bonitatem, & severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te autem bonitatem.* Inducit Gentiles fideles in diligentem divinorum iudiciorum considerationem, ut scili. à Iudæorum casu discant, quid vitent : suaq; ipsorum fœlicitas, non sibi eritas addat, sed diuinæ in se bonitatis adorneat. Est quod sibi gratulentur, & vnde Deo gratias agant : non tamè est quod insultet abiectis. Iudæus iure excisus est, gentilis præter meritum infitus. Vtriq; in Deo pendere iubet dum ait, (*Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei.*) illa gratitudinem docet, hæc supercilium ac superbiam dedocet. Illius consideratio, tribuit spem : huius verò, timorem : ut vitetur desperatio, & præsumptio. *Est autem severitas, cetera iudicis gravitas, nihil de rigore iuris remittentis.* Huius exempli præditum est in Iudæos, qui à pristino statu prolapsi sunt in hanc excitatem, ut Christum tot seculis expectatum contumelijs infœderent. *Bonus* verò in præsentiarum, significat benignitatem, vbertatemq; diuinæ misericordiz. Hanc in seipso Gentilis expertus est, qui gratis ascitus fuit ad tam eximie fœlicitatis consortium, quæ nec generi profano, nec vitæ impiæ debebatur. *Meditetur* itaque gentilis ad fidem cõuersus, *severum iudicium Dei* in miseris Iudæis, & non insolescat, nec efferratur animo, sed sibi formidat, caueat. Deoq; optimo pro sua immensa bonitate, gratias summas indeficiente agat. Iudæus verò, à severitatis metu, quam in se expertus est, percussus, & spe bonitatis quam

quam in gentibus contuetur, allectus, summam adhibeat curam ac diligentia, ut in salutis viam reducatur. Et ille qui iustus sibi esse videtur, non nimum sibi placeat, uti Phariseus publicanum despiciens : sed sibi idem metuat, quod in misero cernit : illiq; optet, quod se putat per misericordiam Dei possidere. Iniquus tandem non desperet, sed de benignitate diuina, cuius alterum potiri exillimat, spem concipiat qua animetur ad virtutem. Deinde cum dicit.

22. *SI permanseris in bonitate, altoquin & tu excideris.* Ostendit quo tenore debeant in prædictis hæc considerari, nimirum, non immobiliter, ut ait S. Th. sed sicut quod potest mutari in futurum. Nam salus nostra munus est Dei, sic tamen ut in nostra sit positum libertate, tam opulanti Deo asserere, quam eius fauorem auerfari : propterea inquit, (*in te*) dico, quàm taliter polleas sanctitate & iustitia (*vide bonitatem Dei*) operantem, eo tamen tenore, (*si permanseris in bonitate,*) scili. usque in finem, dignè viuens illa benignitate, quam tibi Deus præstitit. Ita enim præcepit nobis dicens, Manere in dilectione mea.

Ioa. 15. (*Altoquin*) si per timorem & humilitatem non dederis operam ad permanendam, (*& tu excideris*) quisquis fueris, sine personarum acceptione eijceris, atque reproberis, iuxta illud, Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. Quã obrem Christianus omnis cui semel cõdonata sunt ad nihilã vitæ pristinz, semel fauore naminis coopatus est in numerum filiorum Dei, intelligat tamen sic esse coopatus, ut qui citra suum meritum ascitus est, suapte culpa possit excidere. Nam auferet ab ingrato Deus, quod gratis largitus est, nisi beneficii agnouerit, nisi munere diuino rectè usus fuerit. Ingratitudo perdet, quod bonitas donauit. Arrogancia perdet, quod obedientia lucrificet. Hoc ni cauerit iustus, rursus excidetur ab olea, in qua infitus est.

Mat. 3. Facit hoc contra hæreticos Lutheranos, asserentes quod à regno Dei exci-

dere non potest ille, qui verè recepit Euangelium, in eo errore positi, ut dicant, quod ad solos prædestinatos verè pertineat Euangelium, atque eius gratia : cuius cõtrarium tenet & docet nos orthodoxa fides, quoniam siuè reprobis, siuè prædestinati, & verè sunt aspensuro in gratia à qua excidunt, & verè rursus in culpa à qua resurgunt. Vnde Paulus, *Qui stat*, inquit, videat ne cadat. Et idem, *Vide ne & tu tenteris*. Et Beatus Euangelista Ioannes, *Tene*, inquit, quod habes, ut nemo accipiat cottonam tuam. Deinde cum dicit.

23. *SED & illi si non permanserint in incredulitate, inferentur.* Ostendit idem quantum ad Iudæos, nam quomodo iniqui re non vtantur auxilio Dei veluti iusti, quoniam tamen prope est Deus omnibus qui sese non auertunt, dicere possumus, quod licet in facultate peccatoris non sit salus immediate posita, hoc saltem in eius arbitrio situm est, ut possit, si velit, diuinis vt suppetijs, quibus illam obtineat. Proinde dicit, (*sed & illi*) scilicet, Iudæi, (*si non permanserint in incredulitate,*) hoc est, si mutarint id, quod illos alienat à Deo, nimirum incredulitatem, (*inferentur*), scilicet, denudò in bonam oliuam, vnde resercti sunt : & eò reponet fides, vnde deiecit incredulitas, hoc est, in fidelium numerum, vnde exciderunt, rursus deputabuntur.

24. *POTENS est enim DEVS, iterum inferere illos.* Probat ex diuina potetia, quod Iudæorum salutem gentiles non deberent habere quasi desperatam, nã (*potens est Deus*) si modo velint Iudæi (*iterum inferere*) vnde deiecit illos. Nõ enim abreuiata est manus Domini, ut saluare non possit. Ideò quantum ad potentiam Dei attinet, non est de eorũ salute desperandum. Hoc ipsum etiam probat per locum à minori, dam ait.

25. *NAM & si tu, ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam inferentus es in bonam oliuam, quanto magis ij, qui secundum naturam inferentur sua oliua?* Est firmissima ratio, vehementerq;

riorq; exaggeratio quàm superior ubi collegerat, si Deus naturalibus ramis, &c. vehementer inquam quanto micatior apparet Dei misericordia, ac fulgentior, quàm eius iustitia. Inquit igitur (*nam si tu*) ò Gentilis (*ex naturali exsistis es oleastro*;) idest, ex prophanis natus prophanus, ceu defectus (*ex oleastro*;) idest, ex gentilitate, quæ naturaliter erat infructuosa: non quidem prout Dominus fecit naturam, quoniã sic erat valde bona, sed secundũ quod corrupta est per peccatum: quod utiq; cum sit praua peccatoris consuetudo, potest iure dici quasi altera ipsius natura, iuxta id quod vulgò dicitur, consuetudo est altera natura. Et sic forsitan intelligitur illud Sapientia, Iniqua est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum. (*in scribis es in bonam oliuam*;) idest, in societatem sanctam Christianorum: nempe, ex parentibus infidelibus progenitus, filius Patriarcharum, imò filius Dei factus: & idcirco hoc contra naturam particulare, scil. massæ corruptæ effectum est. Hæc enim non ad bonum, sed semper tendit ad malum. Aut (*contra naturam*;) idest, contra communem cursum naturæ, vel contra naturæ rationis, talis insitio facta est. Non enim cõsuevit ramus arboris male, inseri in bonam arborẽ, sed potius econverterto. At vetò quauis hoc contingat, contra naturam particularem, non est tamen contra vniuersalem naturam, quæ Deus est, cui omnis rerũ machina obedientissimè pareat, & idedò nihil ipse agit contra naturam: nullã enim vim infert rebus, sed omnia disponit sanuiter. Quæmadmodum fluxus & refluxus maris, licet sit aliquo pacto contra naturam particularem, nempe aquæ, quia tamen sit ab influxu cœlorum, cui mare subditur, non est simpliciter contra naturam, vt ait S. Thom. ita Deus quidquid facit in creatura ei obedientissimã, non est contra naturam: agit nihilominus multa supra naturam, vt cum visum cæco, mortuo vitam restituit. Conuersio itaq; gentiũ, & vniuscuiusq; peccatoris, contra naturam particularem massæ corruptæ, &

Gen. 1.

Tho.

supra naturam cœlorum, & omnium rerum effecta est, efficiturq; quotidie: & idedò de ipsa tanquam de ingenti opere miramur dicentes, hæc mutatio dexteræ excelsi, à Domino factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris. Si igitur hoc factum est, contra naturam particularem, vt scil. abiectus populus, aggressiq; oleaster, familia Dei inferretur (*quanto magis*;) idest, quanto citius scil. fiet, vt (*ij*) scil. Iudæi, (*qui secundum naturam*;) idest, naturali origine, scil. ex pijs parentibus orti, pertinent ad gentem sanctam, (*inserentur sua oliua*) scil. natione, vndè defecti fuerunt, idest, redibunt, si velint, ad sui generis indolem, originisq; similitudinem; hoc est, ad fidem quæ in patribus semper claruit, vt sic restituantur in priuam dignitatem.

Psal.

26. **N O L O** enim vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsi sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fiet. Proponit factum diuini iudicii, videlicet, conuersionis Iudæorum in fine seculi, cum plenitudo gentium intraverit: vt sic gentibus, frenos humilitatis: Iudæis vetò, calcari virtutis adhibeat. Cum igitur Iudæorum sololè, oliuam fecisset: gentilitatem verò oleastrum loco cadentium rancorum si factum, & idcirco admonuisset gentiũ populum ne altum saperet, subdit statim, (*Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc*;) quasi dicat, aperiam vobis arcana quidam, quædã fortis è silentio tegendum erat, ni vestra referret me loqui, videlicet, (*vt non sitis vobis ipsis sapientes*;) hoc est, ne vobis arroganti placeatis, quod scil. Iudæis prælati videamini. Et non solum ex hoc poterant gentes infollescere, verum etiã ex eo quod putarent, Iudæos absque vlla spe salutis, in æternum proicctos esse, & idedò dicit: se nolle vt mysterij ignorantia obtenebrati, sibi ipsis videtur sapientes, cum reuera non essent. Mysterium autem, siue arcana fuit hoc, nimirum (*quod cæcitas ex parte contigit*

igit in Israel, &c.) quasi dicat, cæcitas hæc incidit in gentem Iudaicam, sed nec in vniuersam, nec in perpetuum: hoc est, non in omnem Israel, sed in partẽ tantum, cæcitas hæc contigit & induratio, nec ea in perpetuũ, (*donec*;) idest, quousque (*plenitudo gentium intraret*;) idest, gentiles omnes crederent, (*& sic omnis Israel saluus fiet*) sitq; vnum ouile, & vnus pastor.

27. **Cæcitas contigit in Israel.** Facit hoc contra hæreticos, non enim Deus fuit causa cæcitas Iudæorum, vt blasphemantes asserunt, cum nihil aliud Deus fecerit quàm permittere: qua permissione, quinimo Iudæorum peccato, voluit vt in salutem gentium. Non ergo Deus excæcavit eos; sed malitia sua, & legis zelus, vt ait Ambr. Et beatus quoque Aug. inquit, quod illuminatio cæci nati, mysterium illumina-
Ambr.
Aug. in serm. de illu. cæ. nati.
Joan. 1.
Luc. 1.
nda gentilitatis adubrabit: in quod iudicium venit Christus in mundum, tãquam lumen quod illuminat omnẽ hominem, vt qui non vident, videant: idest, qui se non videre humiliter confitentur vt gentes, illuminentur. Et qui vident, cæci fiant: idest, qui cæcitate suam non confitentur vt elati Iudæi, grauius obdurentur, & edusq; grauius, vt lumen ipsum suum crucifigant, quæ crucifixa lux, cæcos illuminat.

28. **DONEC.** Ordinem dicit conuersionis Iudæorum, ac Gentium. Fuit autem sic, primitiæ Iudæorum, primitias Gentium antecesserunt, in cuius signum prius pastores adorauerunt natum Saluatore, quàm Magi: prius Baptista, & Apostoli, & Simeon, & alij Iudæorum susceperunt fidem, quàm Cornelius & Paulus Sergius, qui Primitiæ fuerunt gentium: atque id nimirum in honorem legis. Sic enim oportebat fieri, vt scil. quæ tot seculis posita erat illi populo, vt viam, veluti dux fidei, sterneret venturo Messia: eadem, venienti primam faceret oblationem mundi. Sed tamen quia cæcitas Iudæorum per occasionem via fuit qua gentes ingrederentur, duratura est quoadusque ple-

nitudo Gentium seruandarum, fidem recipiat. Et tunc perfuncta eadem cæcitas vicēs suas, per eiusdem fidei lucẽ abstergetur, vt omnis intret Israel.

29. **Plenitudo gentium, & omnis Israel.** De his est graue dubium, videlicet, Quidnam per gentium plenitudinem, Quid per omnem Israel, qui ante extremum diem saluandus est; intelligat nunc Paulus? An forsitan velit hoc, vt scil. nec vnus quidem Iudæus, aut Gentilis, aut Mahometus mansurus, qui nõ fidem Christi recipiat. Origenes videtur intelligere hoc de plenitudine prædestinatorum, vt illi scilicet sint prorsus conuertedi, qui sunt prædestinati, vnde ait; Quisnam sit iste omnis Israel qui saluus fiet, vel quæ erit ista plenitudo etiam Gentium, Deus solus nouit, & vniuersus eius, & si qui fortè amici eius sunt. Sed de hac Orig. sententia, nemo est qui dubitet. Paulus verò aliquid sublimius docere videtur, cui consonat Isaias, qui per multa verba non tractat nisi de hac Iudæorum conuersione, inquit, si ad cardines cœli lucris dissipatus, inde retrahet te Dominus Deus tuus. D. etiam August. & D. Hierony. autores sunt, imò publicitus hoc ecclesia amplexata est, quod circa finem mundi, dimittendi sunt Helias, & Enoch, qui superstites modo sunt, vt apud Malachiam pollicitus est Deus, quorum prædicatione conuocadus, conuertendusq; est populus Israel in Ecclesiam Iesu Christi. Ego, inquit, mittam vobis Heliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum. Qui appertendo spirituales sensum scripturæ, efficiet vt sensus populi tunc superstitis, concors sit sensui Patrum. Penes quod est maximè notanda illius populi tenacitas, qui Christum cū Apostolis repellentes, solis suis prophetis fidem dabunt. Firmissime igitur tenendum est, plenitudinem Gentium, omnemq; Israel, receptum iri in Ecclesiam Christi, ante diem illum Domini magnum. Quoniã Pauli testimonij
Orig.
Isa. 40.
Aug. in decib. Hiero. Pf. 20.
Mal. 4.
Y 3 irrc.

irrefragabile est. Caterum, vtrum non
men plenitudo, ita sic arctè intelligen-
dum, vt nulla in vilo mundi angulo
persona remansura sit in sua perfidia,
an verò plenitudinem vocat eum solum
numerum, quem Deus decreuit addu-
cere iuxta Orig. vel omnem ferè gen-
tilitatem: aliorum, esto iudiciū, inquit
Soto. Magister Soto, addens non esse dubiū,
quia dicit illa quam Antichristi persecu-
tio præueniet, inuentura sit plerisque
in digressis inuolutos criminibus, qua-
de causa prænuntiatur ventura tanquā
fur in nocte, & quod sit homines oc-
cupatura, vt ait Christus, sicuti in die-
bus Noë, edentes, & bibentes, & vxo-
res ducentes. Si ergo aliorum scelerū
genera, illic vsque darabunt, coniectu-
ra sit, vt & infidelitatis quoque impie-
tas, sit in aliquibus duratura. His tam-
en non obstantibus, *nomen plenitudi-
nis, & omnis Israel,* manebit in credenti-
bus: credentes enim sustinebunt per-
sonam totius generis, siue Iudæorum,
siue gentium. Et hoc modo videtur
planus Apostoli sensus, perinde ac si ita
diceret, *Iudæorum caritas ex parte illis
contigit, donec gentium numerus fue-
rit expletus,* quibus nunc Iudæorum
lapis aditum apperuit, & sic omnis
Israel saluus fiat, vbi scilicet prædicatione
sanctorū Heliz, & Enoch, illuminentur
eorum mentes, ad intelligendas sanctas
scripturas, vbi viderint vniuersum orbē
florere professione fidei Christianæ,
suum illum Messiam frustra expectari,
urbem, templum, sacra, gentem dissi-
pata, ac sparsam, incipient, receptis ocu-
lis, tandem errorem suum agnoscere,
& intelligunt Christum Iesum, verum
esse Messiam: atque ita totus Israeliti-
cus populus ad salutē restituetur, quā-
uis nunc ex parte degenerarit. Tunc
enim verè dignus erit hoc cognomine,
cum Christum Deum, ac Dei filium,
oculis fidei cernere cœperit.

30. SICUT scriptum est, *Veniet ex Sion
qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.*
Autoritate prophetica confirmat sen-
tentiam suam Paulus, vt sic magis cre-
datur. Vtrūq; enim prædictum est ab

Isaia, fore scilicet, vt Iudæi deciderēt, fore
vt respicerent: alterum videmus eue-
nisse, atq; ipsa res fidem arrogat vatic-
inio: alterum expectamus simili fide
euenturum. Sic autem habet vaticini-
um secundum nostram litteram;
*(Et timebunt qui ab Occidente, nomen Isa. 19.
Domini: & qui ab ortu Solis, gloriam
eius, cum venerit quasi fluminis violentus,
quem Spiritus Domini cogit, & uenerit
Sion Redemptor.)* Vbi manifestè patet
(Sion) datui esse casus, vt subiuncta
declarant verba, videlicet *(et eis qui re-
dentur ab iniquitate in Iacob.)* Quæ qui-
dem verba quasi digito demonstrant
conuersionem Israelis in verum Iacob.
In septuaginta verò, quos more suo ci-
tat Paulus, sic legitur, *(Veniet ex Sion,
qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob)*
Vbi primò tangit Saluatoris aduentū,
dum ait, *(Veniet)* scilicet Deus humanus
ad saluandum nos, *(ex Sion)* scilicet
cœlesti venit in mundum vt homines
expiaret, eorumq; scelera sanguine suo
deleret. Vel *(ex Sion)* idest, de Iudæo-
rum populo, qui significatur per Sion,
quæ erat arx Hierusalem, quæ est me-
tropolis Iudææ. Huc pertinet illud Za-
chariz dicentis, Exulta satis filia Sion,
iubila filia Hierusalem, ecce Rex tuus
veniet tibi mansuetus. Vel idè dicit
(ex Sion) eum venire, non quod sit ibi
natus, sed quia inde doctrina eius exi-
uit in vniuersum mundum, ex eo quod
sancti Apostoli in cœnaculo Spiritum
sanctū receperunt. Vnde Isai. de Sion,
inquit, exibat lex. Deinde ponit salutē
per Christum Iudæis oblatam cum ait,
(Qui eripiat, & auertat impietatem à Iacob.)
Et potest referri ereptio, vt ait *Tho.*
S. Tho. ad liberationem à pœna: auer-
sio verò, à culpa. Vel vtrūq; ad libera-
tionem à culpa. Sed dum ait, *(eripiat)*
designat paucitatem eorum qui nunc
conuertuntur, nimirum difficiliter, &
quasi violenter, eripiendo illos rāquam
ab ore rugientis Leonis, idest, aduersarij
nostri diaboli: alludens ad illud Prophe-
tæ dicentis, quomodo si eruat pro-
fitor de ore Leonis duo crura, aut extre-
mum auriculæ, sic eruentur filij Israel.
Cum verò ait *(auertat)* designat facili-
tatem

tatem conuersionis Iudæorum in fine
mundi: alludens etiam ad illud Michee
Mic. vi. dicentis, Quis Deus similis tui, qui au-
fers iniquitatem, & transfers peccatum
reliquiarum hereditatis tuæ?

31. ET hoc illis à me testamentum, cum
abstulero peccata eorum.) Testamentum
hoc loco, pro fœdere & pacto videtur
sumi, nam in Isaiā, post prædicta ver-
ba, sic legitur secundū nostra litterā,
(hoc fœdus meū cum eis, dicit Dominus.)
Pepigit olim Deus fœdus cum gente
Iudæorum, quod mitteret illis Salua-
torem, non quidem corporum, aut re-
rum temporalium, sed animarum, qua-
rum est vera salus, quod videtur expli-
care Paulus, dum ait *(Cum abstulero pec-
cata eorum)* nam hæc verba, non habet
ur in Isaiā. Id fœdus cum Iudæis se-
mel sanctum, non sinet Deus irritum
feri quorundam culpa, qui se præbent
promissis indignos. Non deerunt tamē
aliqui, qui, vt dictum est, totius generis
personam sustineant: in his profus im-
plebitur cum in fine mundi abstulerit
ab eis peccata eorum.

Quidam verò aiunt, hæc verba adiecta
esse à Paulo, ad interpretandum quo-
modo eripuerit, auerteritq; Deus impie-
tatem à Iacob: non enim hoc fecit be-
neficio testamenti veteris. Nam iuxta

H. b. 10. Apostolū, impossibile est sanguine hir-
corum, & taurorum auferri peccata. Et
Tho. idè, vt ait S. Th. propter imperfec-
tionem veteris testamenti, promittitur eis
nouum testamentum, dicens per Hiere.

Hier. 31. feriam domui Israel, & domui Iuda fœ-
dus nouum. Quod quidem habebit effi-
catiam ad remissionem peccati per san-
guinem Christi, vt ipsemet docet, in-
quiens, hic sanguis meus noui testamē-
ti, qui pro multis effundetur, in remis-
sionem peccatorum. In hoc hæret sem-
per Apostoli animus, vt auferat à Iudæis
omnem occasionem arrogandi suæ legi
salutis beneficium. Propterea inquit,
(hoc testamentum) scilicet non vetus, sed
nouum, erit, *(illis à me)* iuxta id quod
promissum est per Hierem. dicentem,
Dabo legem meam in visceribus eorū.
Erit inquam illis, *(cum)* virtute scilicet.

illius *(abstulero peccata eorum)* cui pro-
inde beneficium salutis debetur, non vete-
ri: dimittentes igitur hoc, assumunt
illud.
32. Secundum Euangelium quidem, in-
mici, propter vos: secundum electionem au-
tem, charissimi, propter patres.) Cohibet
adhuc iactantiam gentiliū, ostendens
quod Iudæi non sic exciderint à gratia
Dei, vt reconciliari non queant, si res-
piscere velint, ostenditq; hoc, tum ex
mira Dei beneuolentia erga patres:
tum etiam ex diuina promissione ipsis
met Patribus facta. Cum ergo dixisset
quod Iudæorum peccata auferentur,
subdit statim inquiring, quod postquā
peccata habent, sunt *(inimici)* idest,
sub odio & ira Dei, *(secundum Euan-
gelium)* idest, ratione Euangelij ab ipsis
non recepti. Pleriq; enim eorum litte-
ræ legis adhaerentes, illud nō recipiūt.
At verò ne quid insultetis, *(propter vos)*
id contigit, idest, vobis in bonū cessit:
quandoquidem Euangelium illis res-
cientibus, citius ad vos delatum est.
Caterum *(secundum electionem)* idest,
ratione electionis, seu electorū, ex illo
populo, vel quatenus ad gentem perti-
nent quam Deus sibi ex omnibus vnā,
vt peculiarem delegit, *(charissimi)* idest,
Deo apprime dilecti propter patres san-
ctissimos, ex quibus prognati sunt, &
quibus diuina factæ sunt promissiones:
horū inquam cōmendatione chari sunt.
Proinde facilius in gratiam recipiūtur,
si respuerint, quod horum patribus di-
lectis, & sanctis, Deus promiserit id
quod nos prædicamus. Nemo tamen
hic, hoc meritum patrum referat ad
meritum quod vocant de condigno, vt
scilicet propter illud conferenda sit filijs sa-
lutaris gratia, sicuti ob meritū Christi
confertur nobis, *(blasphema enim esset
talis cogitatio)* sed ait *(propter patres)*,
idest, propter eximiam erga eos Dei
beneuolentiam, & propter Dei prom-
issiones eisdem factas. Fo enim misera-
biliore sunt Iudæi reliquis totius or-
bis, quod beneficio suis maioribus, ac
parentibus promisso, sint orhari: eorū
sunt à nobis maiori ex charitate, tum
orationibus adiuuandi, tum etiam inf-
tantibus

tantius exorandi, & adducendi.

33. *SINE* pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei.) Ad maiorem huius

Tho. sententia intelligentiam, notandum ex D. Tho. quod quemadmodum dicitur Deus irasci, non quod in eo sit cōmotio iræ, sed quia admodum irati se habet, quantum ad punitionis effectum: ita quandoque pœnitere dicitur, non quod in eo sit pœnitentiæ cōmutatio, sed quia admodum pœnitentis se habet dum mutat quod fecerat, ut cōtigit in diluuiō, quō deluit Deus hominē quem creauerat, & quoniam sic volebat eum punire, idē dixit, pœnitet me fecisse hominē. Et per Hierem. Loquar, inquit de gente & de regno, ut edificem & plantem illud: si fecerit malum in oculis meis, pœnitentiā agam super bonum quod locutus sum ut facerem ei: hoc est, non adificabo, nec plantabo illud. Deinde ex eodem D. Thom. doctum, hoc loco, sumitur pro promissione quæ fit secundum Dei pœnitentiā, vel pœnitentiā: Vocatio autem accipitur pro electiōne: quia propter certitudinem vtriusque, quod Deus promittit iam quodammodo dat: & quos elegit, iam quodammodo vocat: & iuxta hūc modum (*dona Dei*) idest, diuinæ promissiones Genti Iudæorum factæ, (*& vocatio Dei*) idest, electi ex Iudæis, & iam quasi à Deo vocati, (*sunt sine pœnitentiā*) scilicet, non enim sic pollicetur sedaturum Deus, aut sic adoptat, ut post pœnitentiā tactus, mutet sententiā, hominum more. Sic etiam facta iuramento promissio perpetui Sacerdotij Christi, secundum ordinem Melchisedech, qui panem & vitum obtulit, sub figura Corporis & Sanguinis Christi, quod in Ecclesia sancta Dei quotidie offertur, tam pro vivis, quam pro defunctis. Hæc hostia benedicta, & hoc Sacerdotium sanctū, nunquam deficiet in Ecclesia, quia iuravit Dominus, & non pœnitebit eū, &c. est Deus profum immutabilis, in quem ut non cadit errare, ita non cadit pœnitere.

*Gen. 6.
Hier. 18*

Tho.

Psal.

¶ AT verò ipsum temporale Dei donum, & temporalis vocatio, licet contingat irritari, id tamen non fit per mutationem Dei quasi pœnitentis, sed per mutationem hominis qui gratiam Dei abiicit: & hoc modo, dona diuinitus concessa frequenter amittuntur, iuxta illud, Tollite itaque talentam ab eō, & date ei qui habet decem talenta. Ideo ad Hebr. Paul. hortatur, ut caueat vnusquisque ne indignum se præbeat gratia Dei, contemplantēs, inquit, ne quis desit gratia Dei. Hinc possunt habere pro certo omnes Iudæi, quod Deus meminerit sui promissi, simulatq; ipsi reijcere deserint. Ipsi enim sunt qui speruerunt dominum, blasphemauerunt sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum, ut ait Isai. Elō gauerunt à me, inquit, per Hierem. & abierunt post vanitatem, & vani facti sunt. Et paulo post, Me dereliquerūt fontem aquæ viuæ. Oseas etiam, Dereliquerunt, inquit, Dominum, non custodiendo. Benignissimus tamen Dñs non cessat vocare eos, Convertimini, inquit, ad me, & ego conuertar ad vos. Pactum mirabile inter Deum, & peccatores. Convertimini corde contrito & humiliato, corde mundo, & spiritu recto in visceribus vestris, conuertimini cognitione culpa, & confessione peccati, & conuertimini ad me cui soli peccastis, conuertimini intentis oculis ad me qui sum lux mundi, illumino sedentes in tenebris & umbra mortis, dirigo pedes omnium in viam pacis. Et ego conuertar ad vos in finita clementia, & benignitate, integra venia, salute vera, gaudio & lætitia inenarrabili. Ego, idest, summum bonum, summam felicitas, vera & sempiterna gloria, conuertar ad vos pœnitentes. O felix nimium pœnitentia, quæ Deum habet ad se conuersum, & cælū Angelorum gaudij facit exultare. Quoniam gaudium est in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente.

¶ SI verò de donis quæ dantur in baptismo, & de vocatione qua baptizatus vocatur ad gratiam intelligatur hoc, quod

*Mat. 23
Ezech. 32.*

*7a. 8.
Hier. 2.*

Osee. 4.

quod potest non incongruè intelligi, dicendum, quod huiusmodi dona & vocatio, sunt sine pœnitentia hominis baptizati. Pro cuius intelligentia est obseruandum, quod duplex est pœnitentia. Altera est interior quæ consistit in contritione cordis, qua quis dolet de præteritis peccatis: & talis pœnitentia requiritur à baptizato: quia, ut Augustinus dicit, nemo suæ voluntatis arbitratu constitutus, potest nouam vitam inchoare, nisi pœniteat eum veteris vitæ, alioquin fictus ad baptismum accedit. Altera verò est exterior quæ consistit in exteriori satisfactione, quæ à baptizato non requiritur, quoniam per gratiam baptismalē liberatur homo vò solū à culpa, verumetiam à tota pœna per virtutem passionis Christi, qui pro peccatis omnium satisfecit: & nos cum illo morimur in baptismo, iuxta illud, Quicūq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. In quo etiam Spiritum sanctum obtinemus, videlicet, per lavacrum generationis, & renouationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abundè. Sine hac igitur pœnitentia exteriori hominis baptizati, ut docet D. Thom. sunt dona Dei, idq; propterea hic dicitur, ne aliquis desperet de futura Iudæorum salute, propter hoc quod non videntur de peccato suo pœnitere.

*Aug. in
li. de pe.*

Ro. 6.

Ti. 3.

Tho.

Tho.

¶ Obseruandum præterea, quod passio Christi operatur in baptismo per modum cuiusdam generationis, quæ requirit, ut homo totaliter priori vitæ moriatur, ad hoc ut nouam vitam accipiat. Et idē tollitur in baptismo totus reatus pœnæ, qui pertinet ad vetustatem prioris vitæ. Sed in alijs Sacramentis, ut docet D. Tho. operatur virtus passionis Christi, per modum sanationis, ut in pœnitentia. Sanatio autem non requirit, ut statim omnis infirmitatis reliquiæ auferantur. Et eadem ratio est in alijs Sacramentis. Itaque licet omnia sacramenta operentur virtute passionis Christi, non tamen æqualiter liberant à pœna, ratione dicta.

¶ Obseruandum insuper ex eodem D. Tho. quod baptismus Ioannis idē dicebatur baptismus pœnitentiæ, quia accipientes illum quodammodo se profitebantur pœnitentiam accepturos de peccato suo, & idē conueniens erat ut confiterentur, ut iuxta modum peccati eis pœnitentiā statueretur: vnde beatus Euangelista Mathæus inquit, Baptizabantur homines à Ioanne confitētes peccata sua. At verò baptismus Christi, est baptismus omnium peccatorum, ita quod non restat baptizato aliqua satisfactio pro peccatis præteritis, propter quod nulla est confessio vocalis necessitas. Ad hoc enim necessaria est confessio in sacramento pœnitentiæ, ut sacerdos per potestatem clauium, conuenienter pœnitentem absoluat vel liget. Hæc D. Tho. Deinde cum dicit.

Mat. 18

34. *SICUT* enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt, in vestram misericordiam, ut & ipsi misericordiam consequantur.) Adhibet extremam confirmationem conclusionis, scilicet, defutura Iudæorum salute post eorum incredulitatem. Quibus verbis, tūc, Iudæorum consolandorum gratia, utitur Paulus: tūc etiam, ob gentes ne insolentius se gerant quod abieceris Iudæis, ipsi crediderunt: misericordiam scilicet Dei esse quod crediderint, futurū autem aliquando ut increduli nunc Iudæi, misericordiam consequantur & credant. Initium autem inde videtur sumere Paulus, vnde orbis in duos populos diuisus fuit, videlicet, quādo Deus genus Abraham, cum quo de fide venturi cepit agere, charactere circumcissionis insigniuit, quo esset à reliquo orbe internotus, eo quod Iudæi verum Deum adorarent & colerent. Ab illo enim tum tempore vsque ad Christum, gentes extra synagogam in incredulitate detinebantur. Non quod legem veterem tenerentur recipere, sed quod plurimum idōlis seruiebant, neque vnū venerat.

venerabantur Deum, iuxta illud, *Eph. 2.* *Et tunc quidem gentium incredulitas, fidei Iudæorum seruebat: nam inde occasionem sumebant ingentiores gratias agendi Deo, qui eos de tenebris vocasset in admirabile lumen suum, quo vnum verum Deum cognoscerent inter omnes terræ habitatores, quoniam notus in Iudæa Deus, & in Israel magnum nomen eius. Tamen nonnunquam consuetudine & exemplo eorumdem gentium pervertebantur ad idola. At in Christi aduentu, vicinosa se habuit res, ut Iudæi incredulitate excacati aditum darent Gentibus ad eandem fidem, & sic per occasionem incredulitatis Iudæorum seruit gentibus. At verò, sicut non omnes olim gentes perierunt in incredulitate, quoniam per gratiam Dei poterat saluari in lege naturæ: ita neq; in aduentu Christi Iudæos omnes excacavit infidelitas. Reliquiæ enim credentes saluæ factæ sunt, ut explanatum est supra. Colligit ergo Paulus rationem ab vno ad alterum extremum per diuersa media. Cui dixisset enim quod scilicet ingressa gentium plenitudine, omnis Israel saluus fiet, quauis nunc sint inimici, sed vices rerum sunt, lapsis non oportet insultare, præsertim si tibi bono fuit, respicientibus est gratulandum. Ideo nunc infert in hunc modum dicens, (sicut enim & vos) Gentiles (aliquando non credidistis Deo) suistis enim id quod nunc sunt Iudæi, scilicet increduli Deo, nec tamen vos idem delittit in æternum, quando (nunc misericordiam consecuti estis propter eorum incredulitatem,) quæ scilicet fuit occasio, non causa, vestræ salutis. Misericordia enim eius factum est ut Iudæis fidem reiciuentibus, vos in fidei consortium sitis recepti. (Ita & isti) scilicet Iudæi, (nunc) scilicet tempore gratiæ (non crediderunt,) hoc est vicissim Deus passus est ad tempus, a fidei consortio esse alienos, (in vestram misericordiam) eandem scilicet recipiendam, quam postea respicientes vocante Deo, vnâ vobiscum consequentur: ut neutri alteris exprobrent, sed vtrique alteris*

gratulentur partem experti misericordiam: & hoc sibi vult, dum ait, (in vestram misericordiam,) prout statim explicat dicens, (ut & ipsi misericordiam consequantur,) quo verbo ad fidem exhortatur Iudæos, simulq; spem illis proponit egregiam, omnemq; erubescit tollit occasionem, ut eleganter explicat Photius. Ne erubescas, inquit, propterea quod incredulus fueris, accedere: neque desperes, si quidem tardius accedas: quia vel serò accedens misericordiam consequeris. Nam & gentes aliquando ad fidem vocatæ, prius incredulæ perliterunt, nunc verò crediderunt tandem, neq; ob priorem infidelitatem pudescit, neq; ob seruum ad salutem accessum præpeditæ quominus accederent. Nec tu similiter habes Iudææ quod erubescas, aut diffidas quidquam: tantum prompto animo ad fidem accede, & misericordiam obtinebis. Hæc ille. Deinde cum dicit.

35. *Concluse enim Deus omnia in incredulitate, ut omnium miseretur.* Adignatur rationem similitudinis allatæ, quia scilicet Deus voluit ut sua misericordia in omnibus locum haberet, propterea dicit, (concluse enim Deus) id est, concludi permisit, (omnia,) id est, omne hominum genus, tam Iudæos, quam Gentiles (in incredulitate) sicut in quadam catena erroris, (ut omnium miseretur,) id est, ut in omni hominum genere sua misericordia locum habeat. Quod quidem, ut ait S. Tho. non est extendendum ad omnes homines sigilatim, sed ad omnia genera hominum. Fit enim distributio pro generibus singulorum, & non pro singulis generum. Ideo autem, ut ait idem Doctor sanctus, vult Deus omnes per suam misericordiam saluari, ut ex hoc humilientur, & suam salutem non sibi, sed Deo ascribant. Si enim totus populus Iudaicus, ut erat superbus, de improviso lumen suscepisset fidei, anam inde arripere dicendi, quod merito legis à se tandiu obseruatæ promerisset salutem, quæ illi erat veluti ius hereditarium. Potest autem & præter hanc alia assignari causa, nimirum, quod in

Sap. 17.

Tho.

Osa. 13.

Galat. 3.

penam

penam suæ pristinæ idololatriæ fuerit permisi Iudæi in cecitatem cadere. Igitur ut omnes in vniuersum mortales exæquarentur, permisi sunt in incredulitatem corrumpere. Sic enim Deus dispensat ac temperat res humanas, ut nullum sit genus hominum non obnoxium peccato: non quod ille sit auctor peccati, (absit à pijs animis talis cogitatio) sed quod ad tempus sinat homines suo vitio prolabi, ut agnito errore, sentiant sese non suo merito, sed gratuita Dei misericordia seruatos esse, ne possint insolere. Atque interim dum hæc permittit, adeo nemini malum immitte, ut etiam aliena mala; sua bonitate mirè vertat in bonum nostrum. Si autem malum vertit in bonum, quid faciet de bono nisi magnas diuitias? Si ergo incredulitas Iudæorum per occasionem salus fuit gentium, quid faciet fides gentium, quæ de se lux est mundi, nisi magna virtute trahere ad cæcos, ostendereq; illis spe sua frustratos, ut sic ad gratiam Christi confugientes, quam in gentibus vident, misericordiam inueniant.

36. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius.* Exclamando admiratur profunditatem iudiciorum & sapientiæ & scientiæ Dei, & omnia Deo attribuendo procedit in gratiarum actionem, & sic subtiliter egreditur profundissimam abyssum prædestinationis, & reprobationis. Qua qui dem admiratione significare curauit Apostolus, ita se docuisse rem hanc, ut nemo tamen arbitraretur, ad supremam causam, materiam resoluendo retulisse, cum sit admiratio potius contegenda, quam nimio eloquio tractanda. Beato itaq; Paulo contemplanti arcanum hoc stupor obortus est, & cum explicari nequeat, exclamare libuit, o altitudo, &c. Vbi sapientiæ refertur ad cognitionem diuinorum. Est enim cognitio altissimarum causarum. Scientiæ verò refertur ad cognitionem rerum creaturarum, quas in sua essentia intuetur DEVS. Est autem Deus per se sapientiæ, atque

adeo perennis fons luminis, unde omnis promanat creata cognitio. Propter immensitatem ergo & infinitatem obiecti cogniti, quod est sua essentia, dixit (o altitudo;) sed propter affluentiam quæ in Angelos & homines, reuelationes, tam scientiarum naturalium, quam supernaturalium mysteriorum effundit, adiecit (diuitiarum) vsus namq; diuitiarum, est earum magnifica dispensatio. Sequentibus autem verbis scilicet (quam incomprehensibilia, &c.) exponit altitudinem diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei.

Et obserua, quod iudicia, refertur possunt, vel ad sapientiam per quam iudicium fitur, accipitur, de rebus: *vias autem vocat rationes quibus consultatio vritur;* agitatur, vestiganturq; media ad finem congruentia, de quibus feratur iudicium. Vel forsitan iudicium respodet verbo sapientiæ, cuius est de altissimis iudicare causis: *vias autem, nomen scientiæ per quam res cõdidit ut vias nãq; aperit rationes rerum;* quibus extra se exit Deus operando. Inquit igitur (o altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei,) id est, o profunditatem exuberantissimæ sapientiæ diuinæ (quam incomprehensibilia sunt iudicia eius;) nullis enim humanis mentibus deprehendi, aut percipi possunt Dei iudicia occultissima, & nimis admiranda, quibus omnia æquiflime & rectissime iudicat, gubernat, atq; disponit. Et inuestigabiles, id est, inpercrutabiles (via eius,) id est, rationes cõsiliorum, & modi quibus agit omnia; nullis humanis intellectus perferre potest peruestigare. Nã & si ipsæ creaturæ sint homini notæ, tamè modi quibus Deus operatur in creaturis, ab homine compeliendi non possunt: unde David, In mari, inquit, viæ tuæ, & semitæ tuæ in aquis multis, & vestigiæ tuæ non cognoscuntur. Proinde Apostolus aptè distribuit nomina, dum iudicia appellauit incomprehensibilia, rationes autem cõsiliorum inuestigabiles. Ex eo enim iudicia nequeunt cõprehendi, quod rationes indagandæ rei, non sunt nobis perscrutabiles.

37. QVIS

37. *QUIS enim cognovit sensum Domini? aut quis constitutus eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?* Ostendit excellentiam diuinæ sapientiæ per comparationem ad intellectum nostrum dicens, (*quis enim cognouit sensum*) id est, mentem Domini, per quam scilicet iudicat, & operatio procedit? quasi dicat, nullus. Nisi, eo reuelante, iuxta illud, *Scilicet tuum, id est, propositum diuinæ mentis, tuæ, quis scire poterit, nisi tu cederis sapientiæ, & miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis, & Paulus etiam alibi, Quæ sunt, inquit, Dei, nemo nouit, nisi Spiritus Dei: nobis autem reuelat, Deus per Spiritum suum.* Pater ergo, quod propositum diuinæ mentis, nemo unquam per se potuit, aut poterit cognoscere. Duæ primæ partes, huius sententiæ sunt. Iam. Propheta, ubi iuxta nostram litteram, sic legitur, (*quis adiuuit spiritum Domini, aut quis constitutus eius fuit?*) Septuaginta uero habet (*quis cognouit sensum Domini?*) quod idem est. Etenim qui consilium ab alio petit, cuius prudentia adiuerit, suam illi mentem dicit, Quapropter idem est tuum ab alio iuari spiritum, quod tuum ab eo cognosci sensum. Atque adeo secundum membrum, descriptio est prioris, ut idem sit, (*quis cognouit sensum Domini? aut quis constitutus eius fuit?*) id est, quis unquam fuit Deo in consilio? siue, a quo Deus unquam poposcit consilium, aut cum quo, uelut minus per se sapiens, comunicat sua consilia, qui per se sibi sufficientissimus est, ipsa nimirum aeterna sapientia. Huiusmodi autem interrogationes impossibilitatem dicunt, Si ergo est impossibile ut aliquis cognoscat sensum Domini, manifeste patet quod incognoscibilia sunt iudicia eius, & inscrutabiles, uia eius. Adiecit autem, (*aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?*) In Iob sic legitur, (*quis ante dedit mihi, & reddam ei?*) quasi dicat, quis Deum prior officio prouocauit, ut quod ab illo profectum sit, præmiū uideri possit opere debitum? quasi dicat, nemo. Nam sic Deus consulit hominum saluti, ratione quidem nobis inscrutabili, sed ut meliore

Sap. 9.

I. C. 2.

Ia. 40.

Iob.

non possit fieri. Sic uult suam beneficiū a nobis sentiri, ut inde nobis nihil possimus vindicare. Omnino igitur est iustus Dominus, cum nemini quidquam per se debeat. Omnino est diues, qui honorum nostrorum non indiget. Profusus est benignus, qui largissimè in omnes effudit bona quæ ei tribuamus, dicit te David, *Tua sunt omnia Domine, & quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Denique cum a nemine sit instructus, nec consilio adiutus, omnino est ipse sapiens & sciens, & eius sapientia est altissima. Et eius scientia, abyssus profundissima: secundum quam dispensat unicuique, citra iniuriam quodcumque uult. Quamobrem uniusquisque debet esse sue sorte contentus, & pro acceptis beneficiis summas & assiduas gratias agere, omnium bonorum largitori. Unde dicit,

Psal.

I. Par. ult.

38. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia, ipsi gloria in secula seculorum.* Peroratio est elegantissima, non solum præcedentis clausulæ, uerum etiam totius causæ de fide & gratia Christi, deque uirtute Euangelij, de quibus a principio statim Epistolæ agere proposuit, in illis positam nobis esse ueram salutem. Quam quidem causam, hætenus satis superque tractauit, pulchreque pergit. Modo enim hanc ueritatem ita concludit, ut postrema sententia sit, Deum esse optimū autorem tam naturalium bonorum, quam supernaturalium: eumque absque ulla, uel prudentia, uel indigentia cuiusuis alius generis causæ, quæ sit illi uel materia, uel exemplar, uel minister, uel adiutorium, uel instrumentum. Cum itaque uleimis uerbis dixisset, quod nullus prior dedit illi, reddit nunc rationem dicens, (*quoniam ex ipso sunt omnia*) quasi dicat, si quid est mali, id nostris uitijs imputare licet: cæterum quidquid est bonorum, tam naturalium, quam supernaturalium, ex ipso proficiscitur uelut e fonte, id est, tanquam omnis bonitatis fontali & inexhausto principio, siue ex primo agente. Creauit enim Deus orbem, non ex materia, neque ex contrario, sed ex nihilo, iuxta illud, *Ex nihilo nati sumus.* Unde eius

Sap. 2.

argui-

arguitur infinita potentia. Nam si formam ex aliqua materia potentia educere, uirtutem magnam arguit in agere: eandem formam educere de minori potentia, maioris erit uirtutis indicium: atque adeo sit, ut uirtus quæ de nulla subiecta materia creauit cælum & terram, sit infinita. (*per ipsum*) uelut autorem, id est, uniuersale principium efficiens simplicissimum, scilicet conferuntur, uel efficiuntur omnia. Agit enim Deus per suam simplicissimam essentiam, quæ uirtus est infinita, atque etiam exemplar in qua rationes lucent, ac ideæ rerum uiuentiarum. Qui in prima rerum conditione, nullo usus est instrumento, nec ministro, saltem dum Angelos, & primam rudemque materiam creauit: nam ipsi postmodum usam fuisse administris in rerum dispositione, nihil prohibet. Neque uero consuluit superiorum potestatem, ut quæ nulla esse poterat: iam tamen res conditas per alios gubernat, non quibus ipse indigeat, sed quibus infundit uirtutem: iuxta illud, *Per me Reges regnant, & legunt conditores iusta decernunt.* Cum autem dicit (*& in ipso sunt omnia*) non designat materiam, sed repetere uidetur habitudinem causæ efficientis, uel potè in cuius potestate, dispositione, & arbitrio cuncta sunt posita: ut in Psal. In manu eius sunt omnes fines terræ. Et in quo uiuimus, mouemur, & sumus. Et sic erit sensus (*in ipso sunt omnia*) uelut in tutore, custo, deique muneru suorum. Sed potissimum designat causam finalem: in ipsam enim referuntur omnia quæ ab ipso fiunt. Est enim ipse Alpha, & Omega, principium, & finis. Hæc autem secundum proprietatem sunt dicta de Deo, cui quatenus uni, propriū est extra se agere per uirtutem, sapientiā, & bonitatem essentialē, tribus comunē personis. Nā si per attributionem loquamur, a uirtutis & potestatis quæ habet rationem principij, tribuitur Patri, qui est principium sine principio, principium nimirum Filij per intellectum, Spiritus sancti per spirationem & amorem. Ars uero & sapientia, tribuitur Filio, qui est principium de principio intellectu genitū,

Pro. 8.

I. Cor. ult.

Apr. 1.

qui procedit ut Verbum, quod nihil aliud est quam sapientia genita. Bonitas tribuitur Spiritui sancto per amorem spirato. Procedit enim ut amor, cuius obiectū est bonitas. Quapropter secundum attributionem *conferuntur ex Patre esse omnia, per Filium, in Spiritu sancto.* Ex dictis itaque constat, quod ex operibus suis homo non potest sibi arrogare ullam laudis portionem, cum ad Deum pertineat & initium, & medium, & finis omnium bonorum operum, cui uni propterea debetur honor, laus, & gloria in secula seculorum. Id est, in omne æuū. Unde nephas est homini, sibi quidquam asserere. Qua ratione enim principium est omnium, debetur illi honor, pura, subiectio & reuerentia, iuxta illud, *Si ego Pater, ubi est honor meus? sicuti Christus ratione redemptionis debetur genitio. Debetur etiam Deo Gloria, quæ secundum Ambr. est clara notitia cum laude, atque hæc quidem maxima & proprie debetur illi, ex eo quod a nullo quidquam accepit uel consilij, uel potestatis, uel uirtutis, uel sapientiæ, sed de se habet quidquid habet. Unde per contrariū ait Paulus, Si accepisti, quid gloriaris quasi non accepisti? Qua de causa de uirtutibus quæ in nobis sunt Deo debetur honor & gloria: Non nobis, inquit sanctus Propheta, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. Nobis uero id debetur honoris atque gloriæ, quod secundum suam mensuram & beneplacitum daturus est nobis in regno suo. Circa id autem quod dicit (*in secula seculorum*) obseruandum, quod *seculum* aliquoties sumitur pro curriculo ceterum annorum, quod tempus modo durare potest uita hominis longissima. Sumitur etiam pro toto tempore uitæ huius mortalis, sic enim distinguitur a futuro. At uero aeternitas si ad etimologiam spectes, non dicitur proprie seculum, quia non sequitur, id est, non procedit, nec reuoluitur, sed est perpetua, unaque, & inuariata duratio. Dicitur tamen seculū seculorum, id est, duratio, eminente uirtute continens omnia secula. Et ut comprehendatur felices illæ beatorum uitæ, gradu suo, & ordinis pulchritudine dispositæ, dicitur plurimum, secula*

Mal. 1.

Phil. 3.

Amb.

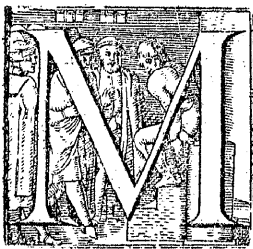
I. C. 4.

Psal.

Z. secu-

seculorum. (Amen,) duo significat, & ita est, & ita fiat. Vtroque modo hic usurpari potest, nam verè Deo nostro est honor & gloria perpetua: eidemq; solemus precari, vt sit nomen eius benedictum in secula. Amen.

ARGUMENTUM DVODECIMI CAPITIS.

Oralibus, & salutaribus admodum instructionibus totum hoc caput est refertum in quo ad modum maximè,

& animi mansuetudinem inuitat magister Gentilium: verans de diuersis gratijs quæ corpori mystico cõcessa sunt, quempiam esseri.

CAPVT DVODECIMVM.

BSECRO itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, &c.

EXPLANATIO.

OBSECRO itaque vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra, hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum.) Egit hæcenus diuinus Apostolus de fidei necessitate, & facultate, & origine. Deinceps verò vsque ad calcem epistolæ acturus est de eiusdem fidei vsu. Non enim decet virum Christianum otiosum esse, nec hominem prudentem in vanis

recipere beneficium: sed potius grati se prebere Deo, cui debet mores suos sanctè componere, fidem seruare, & ad perfectionem totis viribus contendere. Cum igitur Romanis, Dei munere cõtigisset, vt à pristina superstitione, essent ad verà translati religionem, dicit illis Paulus, (Obsecro,) idest, obtestor (vos) tanquã (fratres per misericordiam Dei,) cui summam vestræ felicitatis debetis, (vt) scilicet posthac immoletis illi victimas Christiana professione dignas, non hircos, aut oves, bouesq; quæ vt pura deliguntur animalia, & rebus diuinis apta, quæadmodum mos est Iudæis, ac Ethnicis, hæcenus indulsisse sat est crassus istiusmodi sacris: posthac longè alios ritus, alium cultum, alias victimas Deo à nobis requirit, nimirum, (vt exhibeatis corpora vestra, hostiam,) idest, vt offeratis illi vestra ipsorum corpora, non mutilandis membris, sed subigendis malis affectibus, hoc est, non mortuas, vt Ethnici, Oferatis illi pecudes, sed (hostiam viuentem,) vt Christiani, idest, vos ipsos viuètes per charitatem, (sanctam) idest, sanctos per cordis puritatem, (Deo placentem,) idest, gratos, & acceptos Deo, (rationabile obsequium vestrum,) idest, sane discretionis & prudentiæ conditum sit vestrum sacrificium. Vel, vt ait Gagneus, (rationabile obsequium,) idest, non carnale sacrificium, quemadmodum olim Iudæi victimas carnales offerebant, sed rationabile, ac spirituale nouæ in Christo vitæ sacrificiũ. Immolate itaq; victimam animi, nõ brutæ pecudis. Nam dum lex durabat carnalis, patiebatur sibi corporeas immolari pecudes: tamen, posteaquã n lex cepit esse non solum spiritualis, sed spiritus vitæ, spiritualibus illi victimis litandum est. Spiritus enim est Deus, & eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare: illiq; seruire & sacrificare, nimirum, pro vitulo, immolandum est superbiæ affectus: pro arietè, ira effervescentes iugulanda: pro hircò, exurèda libido: pro colubis, & turturibus, lasciniæ, ac lubricæ animi cogitationes, Deo sacrificanda. Hæc tãdem sunt Christianis digna sacra, hæc Christo gratæ victimæ.

ma. Vt enim diximus, spiritus est Deus, & spiritus donarijs cõciliatur: non ceremonijs antiquis, sed affectibus puris iam colli postulat. Pro præputio, ab animo superuacaneos & indecoros affectus refecare oportet. Sabbatimus, nobis sit mens à tumultu perturbationum vacans. Christus semetipsum obtulit pro nobis, par est vt, saltem modo dicto, ipsi nosmet illi vicissim immolemus.

2. Obsecro fratres.) Verba sunt hominis, non auctoritate imperatis, sed fraternæ se charitate submitteis, quo suauius ac vehemètius Romanorum animos hac sua humilitate emolliret, ac venaretur. Quauis enim illi essent superbi, odiebant superbos: humiles verò amabant, vt in eorum vexillis scriptum esset, parcere subiectis, & debellare superbos. Prudèntissimè ergo Paulus se illis per humilitatem & charitatè submitit, Vt sic eos amare humilitatem doceat, & ignè illum Christi, quem ipse voluit vt ardeat in terra, in eorum cordibus ardere faciat, propterea obsecrationibus tanquã pauper vitur, veluti & ad Philemonem scribès eadem de causa vsus est, inquis, multam fidutiam habès in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro.

Philem.

Mat. 18

Chry.

tiæ, à prædeterminatione deriuetur, iuxta illud, Cui vult miseretur, & quem vult indurat, admonet Romanos ne ea quæ de prædeterminatione dicta sunt, ignauos eos reddant atq; torpètes. Nihil enim sanctius esse potest in Dei prædeterminatione, quàm quod ille coronabitur, qui legitime certauerit. Per eandem ergo misericordiam hortatur illos, per quam absq; eorum præcedèti iniustitia, iusti effecti sunt, vt per acceptæ gratiæ culturã, in officijs se exercent iustitiæ, cuius fructus sibi ipsis sunt prouenturi.

4. UT exhibeatis corpora vestra, hostiã,) Docet Aug. in lib. de Ciui. Dei, quod visibile sacrificium, quod exterius Deo offertur, signum est inuisibilis sacrificij, quo quis se & sua in Dei obsequium exhibet. Per deuotionis enim & contritionis humilitatem exhibet homo Deo cor suum, quod pertinet ad bona animi, & est sacrificium valde gratum & acceptum. Nam sacrificiũ Deo, spiritus cõtribulatus, cor cõtritum & humiliatum Deus nõ despiciet. Per eleemosinarum verò largitionè, exhibet homo Deo bona sua exteriora, quæ dicuntur bona fortunæ, quod etiam est magni meriti sacrificium, iuxta illud Pauli, Beneficentiæ & cõmunionis nolite obliuisci, talibus enim hostijs promeretur Deus. Habet quoque homo bonum corporis, quod exhibet Deo sicut quandam specialem hostiã. Propterea dicit, (vt exhibeatis corpora vestra, hostiã,) exhibetur autè hoc, vel per martyriũ, instar Christi qui semetipsum tradidit oblationè, & hostiam Deo. Vel per abstinentiam & macerationem, in ieiunijs multis, & vigilijs & huiusmodi, gladio fortitudinis iugulãdo vitia, & pãssiones omnes, vt supra dictum est, & igne Christi comburèdo illa coram Dño: exemplo Apostoli, qui corpus suum sanctissimũ castigabat, & in seruitutem scilicet Dei redigebat. Vel, per opera iustitiæ, & diuini cultus, in quibus ad comparãdam sanctitatè libèter se exercet homo, iuxta præceptum Pauli, qui ait, Exhibete mēbra vestra, seruite iustitiæ in sanctificationem.

10. de ci. Dei.

Ps. 50.

Heb. 10.

Eph. 5.

1. C. 9.

Ro. 6.

5. *Hofiam.*) Animal immolatum Deo, dicebatur hostia, ab hostis, vel ab ostio. Erat enim victima inter prophanas gentes, quae in profectioe ad bellum placandis dijs pro victoria litabatur. In facris autem antiquae legis erat victima, quae, ut ait D. Tho. ad ostium tabernaculi immolabatur, & dicebatur victima, seu hostia pacificorum, & pro gratiarum actione: quae in partes dividebatur, & sanguine circa altare effuso, comurebatur extra castra, vel foris extra templum. Haec autem hostia, inter antiquos fuit occisorum animalium, nam animalia viva quae offerbantur, postea sacrificis mactabat, in signum occidendi Christi, qui morte sua, morte peccati tunc regnantis, erat occisurus, hoc est, donaturus vitam mortis nesciam. Quocirca celebrata iam redemptione, quae fuit figurarum veritas, cessavit hostiarum necessitas, quae offerebantur viuae in mortem: quibus successit hostia alterius conditionis, nam Christianus debet offerre seipsum Deo, non animalia, ut olim. Cum autem homo constet ex duabus partibus, nempe ex anima & corpore, non solum animam, sed etiam corpus, & cum his bona exteriora quae habet, debet offerre Deo tanquam omnium bonorum auctori, ut iam dictum est.

6. *Viventem.*) Haec debet esse prima hostiae corporis nostri conditio ad hoc ut sit Deo grata, nimirum quod sit *viua* per Christi charitatem, ut scilicet iuxta Chrysost. propter Deum, oculus scortationi non seruiat, neque rapinae manus, neque venter delicijs, neque cor iram foueat, neque turpia loquatur lingua.

7. *Sanctam.*) Haec est secunda hostiae corporis nostri conditio, videlicet ut sit *sancta*, hoc est, integra, pura, incorrupta, incotaminata, Deoque digna, prout figuratum est in antiqua illa hostia agni, qui debebat esse masculus, immaculatus, anniculus, & sine macula: praecipitque erat a Deo, ne id quod caecum esset, vel fractum, vel cicatricem habes offerretur Deo. Unde Malachias Prophetas, Maledictus dolosus, inquit, qui

habet in grege suo masculum, & votum faciens, immolat debile Domino. Igitur Christianus homo, summa cura & diligentia, debet seruare puritatem corporis sui, ut diuinis obsequijs possit illud digne & sine pudore mancipare, iuxta illud, Sanctificamini, & estote sancti, quia ego dominus Deus vester. Eodem modo verò de immundis sic legitur, Omnis homo qui accesserit de stirpe vestra ad ea quae consecrata sunt, & quae obtulerunt filij Israel Domino, in quo est immunditia, peribit coram Domino. Proprie autem sanctitas, ut ait D. Tho. dicitur per respectum ad Deum, in quantum scilicet homo seruat ea quae sunt iusta quoad Deum.

8. *Deo placentem.*) Haec est tertia conditio hostiae corporis nostri, nempe ut sit *relata* per intentionem, nihil in se habens inanjs gloriae, sed omnia propter gloriam Dei, igne charitatis veluti combusta super altare cordis nostri. Sic enim *beneficiens*, id est, gratissimus, atque suauissimus odoris erit Deo nostro, prout figuratum est in holocaustis antiquae legis, quae praecipiebatur, ut oblata omnia adoleret Sacerdos super altare in holocaustum, & in odorem suauissimum Domino.

9. *Rationabile obsequium vestrum.*) Quarta & postrema conditio perfecte hostiae corporis nostri est *mentis discretio*, qua in Christi obsequio oportet laborare. De hac conditioe iam supra tetigimus, sed fusius dicendum, veluti quae Deum & homines maxime delectat. Est enim *discretio* veluti sal, quo victima olim iuebatur condiri, iuxta illud, Quidquid obtuleris sacrificij, sale condies. Et illud, Omnis victima sale salietur. Et illud, In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, sermo vester semper in gratia sit sale conditus. Et illud, Omnia honeste & secundum ordinem fiant in vobis. Et illud denique, Honor Regis, iudicium diligit. Propterea dicitur, (*rationabile obsequium vestrum*), videlicet, cum discretioe corpora vestra Deo exhibeatis hostiam, vel per martyrium, vel per abstinentiam, vel per quocumque

opus

opus iustitiae, ut exponit D. Tho. aliter enim, iuxta eundem, se habet homo iustus ad interiores actus, quibus Deo obsequitur, quam ad exteriores. Nam bonum hominis & iustitia eius, principaliter in interioribus actibus consistit, quibus scilicet homo credit, sperat, & diligit, dicente Domino, Regnum Dei intra vos est. Non autem principaliter consistit in exterioribus actibus, nam iuxta Apostolum, non est regnum Dei esca & potus. Unde interiores actus se habent per modum finis, qui secundum se quaeritur: idcirco in eo nulla mensura adhibetur, sed quanto maius fuerit id quod quaeritur tanquam finis, tanto melius se habet. Sicut medicus sanitatem facit, quantum potest, quia sanitas est finis curationis. Exteriores verò actus se habent veluti ea quae sunt ad finem, id est in ipsis adhibetur mensura, secundum proportionem ad finem. Nam medicus non tantum dat medicinam quantum potest, sed quantum videt expedire ad sanitatem comparandam. Pari modo nos Christiani abique mensura debemus credere, sperare, & diligere. Quanto enim plus harum virtutum, fidei, spei, & charitatis habuerimus, tanto meliores apud Deum erimus. Unde dicit, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota mente tua, & ex totis viribus tuis. At verò in exterioribus actibus adhibenda est discretioe mensura ad alendam, augendamque sanctitatem, & charitatem: nam si discretioe desit, dignitas hominis amittitur, & indiscretus homo male audit apud Sapientes. Unde Hiero. Nonne, inquit, rationalis homo dignitatem amittit, qui ieiunium, vel vigiliam praefert sensus integritati, vel propter Psalmorum atque officiorum decantationem, amentiam, vel tristitiam quis notam incurrat? Et si praelatus, tempore quo predicare deberet alijs, se dederet exercitijs corporeis: vel qui necessarius esset infirmis procurandis, tunc vacaret cōtemplationi: & qui nimio labore & abstinentia carne fatigaret, viresque suas extenuaret, quas commodius, ac fructuosius alijs spiritualibus actionibus posset dare: eius profectio obsequij non esset rationabile.

Non igitur deficiat tibi sal, o Christiane, id est, discretio mentis, in diuinis obsequijs, est enim discretio, Deo & hominibus gratissima virtus, est decor & pulchritudo, & veluti dux omnium virtutum. Quapropter Deus sine modo, ut ait Ber. nardus, deamatus est: tamen corporalia obsequia, prudentia sunt, & rationis discretioe libranda, & moderanda, quatenus ad perficiendas spirituales actiones pertineat. Unde beatus Paulus ad Thim. scribens, Exerce, inquit, teipsum ad pietatem, nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia: ad modicum, inquit, scilicet, per cōparationem ad opera pietatis.

10. *ET nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri, ut probetis quae sit voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta.*) Obsequijs corporeis, adiungit reformationem animi, unde virtus emanat ad opus. Consistit autem animi puritatem, in sequestratione a figura huius saeculi, & in cōformatione ad formam alterius futuri, ubi debet esse nostra cōuersatio. Nam quaedam modum exempti sumus ab hoc saeculo, professione insiti caelo, ita vita & affectibus, a pristina vita dissidere debemus, ac velut in nouos homines, hoc est, caelestes transformari quoad licet, si non dum corporum immortalitate, certe nouatis animi affectibus, ut posthac non ea nobis ardeant, quae vulgo prophano, & rebus caducis addicto probantur: sed nihil affectemus, nisi quod Deo probatum sit. Neque ducamur praescriptis hominum, sed a nutu, voluntateque diuina pendeant omnia nostra studia, simul & actiones, qui nihil vult crassum, & imperfectum, sed quod verè bonum sit, quod acceptum, quod ad cultum diuinum, legitimum sit & idoneum. Pro maiori autem intelligentia, obseruanda sunt quae sequuntur.

11. *NOLITE conformari huic saeculo.*) Duplex est saeculum, praesens & futurum, siue, temporale & aeternum: illud, ut ait D. Th. est quaedam mensura rerum quae temporaliter labuntur, quibus cōformatur homo per affectum, eis amore inhæ-

rendo, aut vitam seculariter uiuentiū imitando. Futurum autem seculum, ut supra diximus, est duratio quæ amplectitur omnia secula. Quare, illud est contemnendum, tum ad euitandam animi deformitatem quæ ei adherentibus acquiritur, nam amatores illius facti sunt abominabiles sicut ea quæ dilexerunt, ut inquit Oseas Propheta. Tum etiam, ad tuendam & conseruandam cordis puritatem, quia religio munda & immaculata, ait Iacobus, hæc est, immaculatum se custodire ab hoc seculo. Hoc uerò est maximè amandum, tãquam habitaculum gloriæ Dei, & beatorum, ubi omnia sunt pulchra & noua, & valde decora, quales debent esse illius amatores. Propterea dicit.

Osee. 19.

Iac. 1.

12. *SED reformamini in nouitate sensus uestri.* Duplex est pars hominis per nouitatem reformanda: altera corporis humilitatis nostræ, quod hic corrumpitur de die in diem, sed Christus Dñs in resurrectione reformabit illud ineffabili gloriæ nouitate, ut potè cõfiguratum corpori claritatis suæ. Altera animæ nostræ, quæ in hoc seculo per nouitatem gratiæ, in futuro autem per nouitatem gloriæ (hristi reformatur. Et quantum ad animæ reformationem quæ per nouitatem gratiæ cõtingit in hoc seculo, ait, *(Reformamini in nouitate sensus uestri.)* id est, non in ea nouitate iubeo vos reformari, quæ attinet ad corpus mortale nostrum, nam ante iudicium, ex lege Dei est hoc impossibile, sed in ea nouitate quæ attinet ad animam. Propterea dicit, *(Reformamini in nouitate sensus uestri.)* ubi sensus, intelligitur ratio, siue mēs prudens, per quæ gustum & iudicium captamus de rebus: quæ in sua creatione, antequam homo peccaret fuit integra & uigens, miroq; cœli splendore decorata: peccauit homo, & corruptus est sensus illius, & quasi inueterata est mens nostra, infirmata est, mansitq; imbecillis, atq; adeo omnem suam amisit pulchritudinem. Sed per nouum Adam Christum, restituta est in pristina nouitate, ualitudinem, integritatem, & splendorē: præ-

Ecc. 17.

Bar. 3.

Tren. 1.

bens in sacramētis cœleste remedium gratiæ suæ, quo ipsa lauet maculas, auferat rugas, renoueturq; ut Aquila iuuentus ipsius: efficiaturq; speciosa & suauis in delicijs, & tanquam sponsa ornata monilibus suis, & quasi regina inuestitu deaurato circūdata uarietate. Talis è fonte baptismatis insurgit anima, & ueluti de quodā talamo procedit sic ornata uero suo Iesu Christo, qui in fide eam sibi spōsaui. Reformetur igitur omnis homo hac Christi pretiosa nouitate, reformetur in nouitate sensus, hoc est, in ea nouitate quæ pertinet ad sensum scilicet interiorē, qui est mens nostra, ratio nostra, interior homo noster. Non refert quod exterior homo laboret senectute, & infirmitate, dum modo interior floreat iuuentute, & uirtute spiritali. Si itaq; tu ò mortalis homo nondum accessisti ad baptismū, accede precor, & reformare ibi per gratiā illius magni sacramenti. Et si acceptam amisisti, reformare per poenitentiam. Si iustus es, si sanctus, reformare adhuc ad maiorem iustitiæ & sanctitatis nouitatē & splendorē. Nam qui iustus est, inquit, iustificetur adhuc. Et qui sanctus, sanctificetur adhuc. Reformare, inquit, per sanctam Christi Eucharistiam, ubi non solum gratia, sed ipse fons totius gratiæ sumitur, uidelicet Christus Dñs, qui noua faciet tibi omnia, corda, uoces, & opera.

Psal.

Psal.

Apo.

13. *UT probetis quæ sit uoluntas DEI bona, & beneplacens, & perfecta.* Probare hoc loco est, experiēdo cognoscere, siue aprobare. Deus enim non tam speculatione nuda, quàm conuersationis suauitate cognoscitur, iuxta illud, Gustate & uidete quàm suauis est Dñs. Quemadmodum prudētia qua de agendis iudicamus, non est nuda cognitio, sed illa quæ ex affectione appetitus ingignitur, quæ ideo cõsistere nequit nisi cõnexionē omnium uirtutum subnixæ. Qualiter enim vnusquisq; affectus est, tale de rebus fert iudicium. Merito ergo reformari debemus in nouitate sensus, ut probemus quæ sit uoluntas Dei. Non bene iudicat cæcus de coloribus,

nec

nec languēs de saporibus, nec peccator de uirtutibus. Qui enim uetustate carnis infectus est, nō magis diuinam potest aprobare uoluntatem, quàm qui uirgo laborat linguæ, dulcorē mellis. Habēs gustum infectum, non habet iudicium rectū de saporibus, suauia abominatur, abominabilia appetit interdum. Sed si gustus est sanus, iudicium de saporibus rectum est. Sic est ille qui habet corruptum affectum, quasi cõformatum rebus secularibus, nō habet rectum iudicium de bono: si uerò affectus hominis est sanus, sensu eius innotat per gratiam, rectum iudiciū habet de bono. Experimento cognoscit *(quæ sit uoluntas Dei.)* hoc est, quid sit quod fieri, aut omitri uelit Deus: & quæ Deus uult, modo sibi arident, nō quæ stultis & perditis probantur hominibus. Experimento etiā cognoscit quod uoluntas Dei sit *(bona,)* nimirum, quia uult omnes homines saluos fieri, & uelle bonū honestū, ut salui fiant, ad quod suis nos inducit præceptis. Hæc Dei uoluntas est uerit & optimi patris, atq; adeo gratissima illis qui uerit sunt filij, idcirco addit, *(et beneplacens)* placet enim bonis filijs, ut potè bene dispositis, uoluntas boni patris. Cibum meus est, inquit, unigenitus, ut faciant uoluntatem patris mei. Adoptiuus autē, quomodo dicit? Quàm dulcia, inquit, faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. Dulciora super mel & fauum. Desiderabilia super aurum & topaziō. Iustitiæ Dñi recta, lætificantes corda. Et quemadmodum inter amicos nihil dulcius, nihil iocūdius illis contingere potest, quàm facere uoluntatem amati: sic ueris Dei amatoribus, nihil magis est in optatis, quàm Dei implere uoluntatē. Hoc anxie desiderant, & intimo cordis affectu postulant dicētes, fiat uoluntas tua sicut in cœlo & in terra, sed quid faciūt in hoc Christiani? nimirum, reddūt debitum fœderis patri suo cœlesti. Fœdus est hoc, dilectus meus mihi, & ego illi. Pater nūquam deest filijs, quoniam uoluntatem timentium se faciet. Et tu dilecte, tanto patri non desis in eadē re. Magni enim tua refert illi nō deesse. Magnæ sunt tibi ab unigenito,

Psal.

Psal.

huius rei gratia, promissæ dignitates. Qui enim, inquit, fecerit uoluntatem patris mei, ille meus frater, & mater, & soror mea est. Quid ergo maius quàm Dei facere uoluntatem? Quæ quidem nō tantum est uilis ad consequēdum finē, sed etiam perfecta quasi coniungens fini, ut ait D. Tho. Idcirco addit *(et perfecta)* qua uult nos esse perfectos, sicut ipse perfectus est, uocat nos ad se, eiq; iubet adherere, quod summa perfectio est. Nam qui adhæret Deo, ait Paulus, vnus spiritus est. Econtrario illis qui sunt perditis moribus, male affecti erga uirtutem, sensu deprauato iudicāt uoluntatem Dei nō esse bonam, sed grauem & inutilem, teste Salomone, qui ait, quàm aspera est sapientia indoctis hominibus.

Tho.

Psal.

Ecc. 8.

Chry.

Basil.

Orig.

Soto.

D. autem Chrysostr. accipit hinc uoluntatem Dei, pro lege Dei, quæ à Theologis dicitur uoluntas signi. Hæc est duplex, ueris scilicet & noua. Hæc quidem iustificat, atque adeo simpliciter bona, beneplacens, & perfecta. Illa uerò minimè iustificabat. Si autem secundū Basilium, & Orig. accipimus uoluntatem Dei, pro eius uolitione & iussu, semper est perfectissima. Si uerò pro eius permissione, ut quis eat secundum desideria cordis sui, non est bona. Quinimo & institutio Saulis in regem, ait Origenes, teste magistro Soto, fuit quidem uoluntas Dei, nō tamen beneplaciti, neque perfecta, quia iratus Dñs quod seipsum nollent Iudæi habere Regem, instituit illum, neq; in bonum eius, neq; in rem populi.

14. *DICO enim, per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter uos, non plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicusq; sicut Deus diuisit mensuram fidei.* Quoniam mos est apud mundi cultores, ut scilicet fastidiat infœliorē, ut infœlior inuideat scilicet, Paulus aduersus hunc morem hortatur ac præcipit omni homini quicūq; ille sit, siue potens, siue plebæius, siue humilis, modo iam sit in fitus regni Christiano, & à mūdi consortio exemptus, ne per animi fastum, plus sibi tribuat, quàm par est, sed sobrio, modestoq;

toq;

toq; sit animo. Primum, ne quis plus arroget sibi quam habeat, veritatis limites transgrediendo. Deinde, ut meminerit hoc ipsum quod habet, non suis meritis, sed gratia & voluntate Dei, sibi donatum à Deo, & in hoc donatum, non ut inde sibi placeat, sed ut in comunè conferat utilitatem.

15. *DICO enim.*) Hoc loco, non est idem quod loquor, verbum, dico, sed idem quod iubeo, vel adhortor. Fuit diuina modestia præditus beatus Paulus, supra enim ubi nõ iubebat, sed ad-monebat, obsecrabat, nõ per sua in eos merita, sed per eam qua in illos Deus vsus fuerat misericordiam: hic verò ubi magistri personam gerit, non ait præcipio, neque iubeo, sed dico, vtens hac urbanitate, seipso digna.

16. *PER gratiam qua data est mihi.*) Non eam quæ gratum facit significat hoc loco gratiam, sed munus Apostolicum, cuius sub hoc nomine idem mentionem facit, vt suam illis auctoritatẽ veluti à Deo acceptam cõmendaret: nõ enim dicit per meam auctoritatem, sed per (*gratiam qua data est mihi.*) id est, quæ nullis meis meritis, sed in vestram utilitatem donata est mihi.

17. *NON plus sapere, quàm oportet*

Orig. sapere.) Ex sententiã Origenis ad omne virtutum genus extendi potest hæc Pauli sententiã: vt si quis sub specie iustitiæ, nimius fiat in vindictis, aut liberalitatis prætextu, sua dilapidet bona. Hæretici qui canteriatam habentes cõ-

1. Th. 4. scientiam, prohibebant nubere, & à cibis abstinere quos Deus creauit, sapiebant plusquàm oportet: nimirum, quia limites transibant veritatis. Ecõtrã verò minus sapere quàm oportet, est minus de re aliqua sentire, quàm pro eius dignitate conuenit, sicuti qui contra castitatem, prædicaret simplicè fornicationem non esse peccatum. Aut contra abstinentiam, nulla ratione esse à carnibus abstinendum. Aut contra Christum, sicut Arrius qui cum faciebat essentia aliũ à Patre. Et Sabellius,

qui eandem eom personam reputabat cum Patre. Huiusmodi, de castitate & abstinentia, & Christo Domino Salvatore nostro, minus sapiebant quàm oportet. Vel aliter (*non plus sapere quàm oportet.*) id est, non altius de se exillimare quàm par est, vetans in hoc Paulus nequis infletur supra alium de donis à DEO perceptis, sed si quam à Deo gratiam perceperit, in ea modestè se gerat. Vnde dicit.

18. *SED sapere ad sobrietatem.*) Sobrietas propriè circa luxus victus, vel vestitus, versatur. Transfertur tamè ad alia quæ pondere & mësura moderata sunt, in quibus scilicet homo debitam mësuram obseruat. Quam quidem modestiã ac temperantiam virtutem, Cicero *Cic.* frugalitatem appellat. Sapere igitur ad sobrietatem, iuxta D. Tho. est mensurã *Tho.* ratè sapere secudum gratiam sibi datam. Vel ad mediocritatem de se sapere & sentire, secudum id quod in se est, & eo modo quo oportet. Est denique sobrio, modestoq; esse animo.

Cauidenda est hic tamen pusillanimitas, qua humilitatis prætextu, solent ignaui receptum abscondere talètum, subducentes se negotijs publicis, maxime fidei, vbi sua opus esset doctrina & diligentia. Huiusmodi nõ erunt immunes in Dei iudicio, nec fugient pœnas iacturæ factæ in ipsius Domini vsura. Sic ergo infrenada, domandaq; est nostræ carnis superbia, vt canentes hoc vitium, pariter studeamus sobrietati, hoc est, ijs quæ ex officio nobis incumbunt. Vnde dicit,

19. *ET unicuique sicut DEVS diuise mensuram fidei.*) Græci non habent, et, vt ait Gagneius, ac sic commodior erit cõnexio (*Præcipio omnibus sapere ad sobrietatem, sicut unicuique, Deus diuise mensuram fidei,* vel præcipio sapere ad sobrietatem, & id quidem sicut unicuique Deus diuise, id est, distribuit (*mensuram fidei.*) quo loco Græci & Photius sumunt fidem pro donis gratuitis ac visibilibus quæ in primitiua ecclesia Spiritus sanctus largiebatur fidelibus, & sic explandũ

mandum est, (*mensuram fidei.*) id est, mësuram donorum suorum quæ ordinantur ad fidei adificationem, siue in utilitatem publicam. Quæ quidem dona nõ eadem omnibus, sed diuersa diuersis ex voluntate Dei contingunt, nec æqualiter omnibus, sed unicuique; secudum certam mensuram donationis Christi. Vnde de Apóstolus sobriè sapiens: iuxta hæc mensuram dicebat, non autem in immensum gloriamur, Sed secudum mësuram regulæ, qua mensus est nobis Deus. Soli autem Christo datus est Spiritus ritus non ad mensuram: ceteri verò omnes mensuratè acceperunt Christi dona, non solum gratuita, sed etiã gratum facientem, fidem scilicet, quæ per charitatem operatur. Inde est, quod discipuli Christo Deo nostro dicebant, Dñe, adauge nobis fidem. Mensura igitur qua vnusquisq; debet metiri existimationem sui, est donum quo diuinitus donatus est, & munus ad quod est assumptus. An verò illud sit legitimum necne, cognoscatur equidem, si via, & ordine, & auctoritate maiorũ, iuxta Evangelicam sententiam, fuerit super candelabrum erectus. Oportet verò doctores, insigni prudentia, & humilitate, atque sobrietate præditos, aliorum iudicium de semetipsis explorare, sua semper vereri, aliena, omni procul liuore, sed discendi studio perlostrare.

Abceant ergo illi qui sola linguarum cognitione instructi, omnes Theologiæ numeros inflati proficètur: vulgo prophano, & imperito persuadentes, non alia opus esse eruditione ad intellegendos doctores, & eloquia sacra: occasionem dantes non solum ex grãmaticis, verumetiam ex opificibus, & plebæis, alijsq; perditis hominibus, vt iudices, ac magistri esse velint sacræ paginæ. Illudq; modo velint credere, ac tenere, quod vnusquisq; pro suo gustu intellexerit. Vt illis cæci sunt & eorum duces, non intelligentes, mysteria scripturæ improbo studio, longoq; tempore indigere vt penetrari valeant: multo profecto longiori quàm vel iurium facultas, vel philosophiæ, vel aliarũ artiũ, in quibus tamen nemini fides datur,

antequam impensissimò studio bonam ætatis partem expenderit.

20. *SICUT enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent. Ita multi vnũ corpus sumus in Christo: singuli autem alter alterius membra, habentes donationes, secundum gratiam qua data est nobis, differentes.*) Exemplo magni corporis in quo multa membra non eundem actum, id est, eandem actionem, siue operationem habent, docet in corpore mystico quod est Ecclesia, singulos homines, esse vice membrorum, habentes iuxta gratiam nobis cõcessam, diuersas donationes: quæ quidem similitudine inducit ad bonũ vsũ gratiæ, & ad bonos mores, maxime ad humilitatem & charitatem, Nam ideò, Deus variè suas dotes partitur, ne quis aut faciliatè alium, aut vnũ se sibi sufficere putet, & vt singulorum dotes, fraterna charitas faciat omnium cõmunes. Non enim cõuenit vt minus in nobis valeat Christi gratia, quàm in animanti valet vis naturæ. Quæ societas est membrorum inter ipsa in corpore animatis, ea est societas singulorum inter ipsos qui ex varijs seetis & gentibus in Christi consortium sunt cooparati. (*Sicut enim in vno corpore*) hoc scilicet, visibili, licet sit vnũ & idem, tamè (*multa membra habemus,*) ex quibus cõpositum est. (*Omnia autem membra non eundem actum habent,*) id est, non idem officium habent. Alio mōnere funguntur oculi, alio pedes, alio venter ac manus. Et tamen oculi non sibi, sed toto prospicit corpore: venter non sibi tantum, sed omnibus membris concoquit: (*ita multi*) ceu cõflat. (*sumus vnũ corpus.*) Spirituale, (*in Christo*) capite nostro, quasi ei insiti, (*singuli autem alter alterius membra*) non enim aliud est Christianus Christiano, quàm membro membrum eiusdem corporis, (*habentes donationes differentes,*) id est, varias dotes, non iuxta nostra merita, sed (*iuxta gratiam qua data est nobis,*) id est, iuxta munificentiã Dei, quæ partitur singulis, vt videtur expedire. Iam, quod sunt officia singulorum membrorum

in corpore naturali, hoc sunt variæ doctes, alijs atque alijs nostrum variæ distributæ. Quemadmodum igitur membra præstabiliora velut oculi, non fastidiunt humiliora, sed officio suo succurrunt omnibus, alioquin totum corpus collaberetur, ita suam quisque doctem, siue præclara contigit, siue mediocri, pro sua portione conferre studeat, in totius corporis spiritualis, siue mystici commodum.

¶ Observa diligenter, quod similitudo hæc corporis mystici quod est Ecclesia, ad corpus animantis facta, in tribus posita esse videtur, nimirum, in corporis unitate. Deinde, in membrorum multitudine & varietate. Tertio, in officiorum diversitate. Quoad primum, observa; quod vna est anima quæ vivificat corpus humanum: & vnus est Deus qui vivificat animam Christianis, cuius spiritualis vitæ principium Christus est, atque adeo caput Ecclesiæ, de cuius plenitudine nos omnes accepimus. Nam quemadmodum in homine animalis virtus, ex eodem victu, spiritus generat, nutritque; diuersos, diuersis organis atque temperatos, alios quidem visui seruientes, alios verò auditui: ita & Christus Dñs per suum vivificantem spiritum, alijs præbet prophetiæ spiritum: alijs linguarum donum: alijs doctrinæ gratiam ad docendum: alijs prudentiam ad gubernandum: vt doctores, sint tãquam oculi: vulgus, tãquam auditus, quo sensu acquiritur disciplina. Misericordes autem sint veluti manus, & pedes miserorum. Diuites verò, velut stomachus, & inopum alimonia.

¶ Observandum insuper, quod membrorum ratio, non solum in hoc quod est pars, sed etiam in eo quod singulare habeat officium in corpore, ab alterius officio diuersum, consistit, sicuti oculus, manus, pes. Deinde, vnumquodque membrum, non solum totius corporis, sed etiam cuiuslibet membri est membrum, quatenus omnia membra inter seipsa, mutua se opera iuvant, sicut oculus pedi, pes oculo, & toto corpori seruiunt.

¶ Varietatis autem membrorum corpo-

ris mystici, observa, quod triplex potest assignari ratio. Prima est imbecillitas, & incapacitas virium naturalium: non enim omnia possumus omnes. Ideo oportuit, vt (sicut in civili Republica) multitudine superetur, quod singuli præstare non valent. Deinde, propter pulchritudinem, quæ ordinem varietate constat. Tertia demum quæ iam dicta est, propter humilitatem, & charitatem tuendam, & augendam. Vnusquisque enim cognoscens, se alterius indigere opera, sumissius se geret erga illum: accipiens verò fanorem, amabit illum propter acceptum beneficium. Atque hinc intelligens vnum esse omnium parentem Deum, qui vniuersalem nostri curam gerit, amet eum super omnia.

¶ Observandum præterea, quod dona quæ hic Paulus donationes vocat, Græcè autem charismata dicuntur, dantur quidem illa secundum gratiam, & secundum eandem differenter dantur: gratis enim illo auctore dispensantur. In quorum distributione respectum habet nonnumquam Deus ad ingenia & dotes naturales, quæ etiam dona dicuntur & talia Dei: vt exortando illis tãquam auctor naturæ, ad commodiorem executionem munerum quæ ad salutem publicam instituit: non autem tãquam meritis quæ dicuntur de condigno, huiusmodi enim gratiæ, dona non cadunt sub merito. Huc respectum habuisse videtur in Petro, quæ Ecclesiæ præfuit, fuit enim animi magnitudine præditus, quæ quidem ad bonum gubernatorem maximè pertinet. In Paulo ad animi constantiam, vim persuadendi, animum indeffensum ad quolibet labores sustinendos, quæ etiã necessaria videbantur ad implendam gentium conuersionem, cui Dñs eum destinaverat. Talis etiam respectus habendus esset in eligendis Ecclesiæ ministris qui quotidie assumuntur ad illius gubernationem, etiam in illa electione, cui Spiritus sanctus suo interest numine, vt scilicet, illa fieret secundum naturales personarum qualitates.

¶ Sapienter igitur Paulus hac similitudine suam explanavit sententiã, quæ iussit

vt nemo plus sciret quam oportet scire, sed quod vnusquisque sapiat ad sobrietatē. Vt quemadmodum nullum membrum, officium alterius sibi usurpat, sed suum quodlibet seruat, ita nemo alterius scientiã, aut facultatē arrogare sibi debet: imò & quemadmodum oculus non potest dicere manui, opera tua non indigeo, ita neque homo homini non est mihi necessarius in his rebus, quibus ipse caret. Denique sicut vnumquodque membrum nunquam officio suo deest, obsequium præstans vel toto corpori, vel alteri membro: ita Christianus homo vel toto corpori quod est Ecclesia, vel cuiuslibet membro, quod est omnis Christianus, semper seruire debet: alter alterius onera portando, vt sic adimpleatur Christi lex, videlicet, vt cæcus claudum portet, qui mutuo beneficio cæcum rectè ducat. Pedes & manus stoma-cho seruiant, à quo vicissim alantur. Et vnusquisque, sicut accepit gratiam, in alterutrum illam ministrans, vt ait beatus Petrus.

1. P. 4.

21. *SIVE prophetiam, secundum rationem fidei. Siue ministerium, in ministrando. Siue qui docet, in doctrina. Qui exhortatur, in exhortando. Qui tribuit, in simplicitate. Qui præest, in sollicitudine. Qui miseretur, in hilaritate.* Docet diuersarum gratiarum usum, & primum quidem in rebus diuinis quantum ad cognitionem occultorum. Nam cum dixisset varias esse singulorum hominum dotes, non iuxta nostra merita, sed iuxta munificationem Dei, impertitas: quamobrem ne quis eo quod contigit dono efferatur, sed sobrius ac modestus vtatur in bonum omnium, inquit nunc (siue prophetiam,) scilicet, habentes, id est, donum prophetiæ in prænuntiandis quæ ventura sunt, aut in exponendis arcanis litteris, (secundum rationem fidei,) id est, iuxta modum fidei scilicet, habeant hoc donum. Fidem enim in omnibus respicit, & querit Deum, ad cuius ædificationem data est prophetia, & alia gratia gratis data: & ex fide sumenda est regula prophetiæ, nimirum vt qui infra limites fidei prophetauerint, habendi sunt propheta: qui verò

1. C. 12.

illos violauerint, proscribantur, vt pseudopropheta, iuxta illud, Si fuerit in medio tui Propheta, & dixerit tibi, eamus & sequamur deos alienos: non audies verba Prophetae illius, quia scilicet, prophetizat contra fidem. Quare (secundum rationem fidei,) habeat qui habet donum prophetiæ, vt scilicet, non in vanum, aut contra fidem, sed vt per hoc fides confirmetur, augeatur, & crescat. Et citra supercilium, bonum solum cæteris communi- cet. Fidei est animas viuificare, & iuxta hanc rationem vtendum est prophetiæ.

Dei. 13.

Tho.

¶ Observa, quod prophetia est quædam visio, ex reuelatione diuina, eorum quæ sunt procul. Iuxta illud, Qui propheta hodie dicitur, vocabatur olim videns. Procul autem à cognitione nostra, vel refertur ad tempus, vel ad rei maiestatem. Ad tempus quidem, futura contingentiã dicitur procul à nostra cognitione, nam propter defectum sui esse, cognoscibilia non sunt. Ad rei verò celestium & maiestatem, res diuinæ sunt procul à nostra cognitione, non secundum se cum sint maximè cognoscibiles: quia vt inquit beatus Ioannes, Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ: sed propter defectum intellectus nostri, qui se habet ad ea quæ sunt in seipsis mani- festissima, sicut oculus nocturnæ ad lucem Solis. De duobus igitur potest quis dici Propheta, vel qui de futuris contingenti- bus vaticinatur: vel cui sua per se Deus reuelat arcana, quæ supra sensum hominis sunt. At verò, qui futura prædicat, magis proprie iuxta nominis notionem dicitur Propheta, quam ille cui reuelantur inuisibilia Dei, licet digniori perfundatur cognitionis luce: quia vnumquodque magis dicitur tale, quod est secundum se tale, quam secundum aliud: & propter hoc, futura contingentiã quæ non existunt, magis proprie dicitur esse procul à cognitione nostra, quam inuisibilia Dei quæ maximè existunt. Vt status ergo ex illis, quam ex illis, quis dicitur Propheta, hoc est, procul videns.

1. R. 9.

1. Ioh. 1.

Philos.

¶ Observandum præterea, quod propheta & Apostolus differunt penes hoc, quod Apostolus licet verè sit propheta, perti-

net

3. P. 1. nec tamen ad eum fidei promulgatio in miraculorum virtute, atque adeo vniuersalis Ecclesie gubernatio. Prophe-
 Joel. 2. tia autem proprie in hoc consistit, quod sit immediata Dei reuelatio, quam scilicet Deus facit per se. Et ideo in Ecclesia iam non est propheta ut olim fuit, quia non immediate à Deo, sed ab Apostolis & Prophetis docentibus & scribentibus accepimus diuina mysteria.

Nec est in Ecclesia potestas condendi sacramentorum: licet in exponenda illa, parè in condendo symbolo, colligendoque illo ex sacra Scriptura, errare non possit cum fuerit legitime congregata: tunc enim adest illi Spiritus sanctus docens omnem veritatem. Talis igitur reuelatio cum non sit immediata à Deo; non est propheta, sed est usus reuelationis factæ Prophetis & Apostolis: super quorum fundamentis sumus nos Christiani superædificati. Et obserua, quod hoc prophetie donum, sicut & cætera Spiritus sancti dona, videlicet, dæmonia eiiciendi, languores curandi, & huiusmodi, in primordiis Ecclesie datum fides erat in contribus, erat utique necessaria ad fidei irroborationem, fides verò iam educata, adulta, & corroborata, iam non sunt charismata hæc ordinaria in Ecclesia. Si igitur Apostolus in hoc loco, proprie de prophetie dono loquatur, ad suum ipsius tempus tantum referendum est.

Verissimile tamen est ut non tam arctè vocem usurpauerit. Potest enim prophetia etiam accipi & pro scientia Theologie, qua sacra pagina spiritu prophetico tradita, elucidatur, ac populo declarata profertur: iuxta illud, Qui
 1. C. 14. prophetat, omnibus loquitur ad ædificationem, exhortationem, & consolationem. Et illud, Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam. Ad quam prophetiam adhibere studium, possibile nobis est, & in nostra potestate, ut ait
 Orig. Origenes.

De doctoribus autem Ecclesie, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Chrysostomo, & huiusmodi, quis negare poterit specialem numine fuisse afflatos, aliorumque lu-

mine suffusos quam sit naturale, ad interpretandam sacram Scripturam. Non enim naturali acumine intellectus valuisse tanta dexteritate, ac certitudine vera sensa Scripturæ enucleare. Non tamen sic illuminati sunt ut ipsorum dicta pro fidei decretis sint habenda, (ut ipsemet fateatur Augustinus.) nam hoc gradu, functiones habentur vniuersalis Ecclesie.

Idem etiam afferendum & de doctoribus scholasticis, D. Thoma, Bonaventura, & si qui sunt alij, qui sacra eloquia, patrumque sententias stilo scholastico digesserunt, in suaque principia resolucentes adduxerunt: atque adeo per certas conclusiones dispensauerunt, ac disposuerunt, ut doctrina, siue quæ ad res diuinas & sacramenta, siue quæ ad humanos mores pertinet, paratior esset, & clarior, siue euidentior. Hæc utique sunt adeo difficilia, ut absque subsidijs celestibus, illuminationibusque diuinis fieri non poterant.

22. *SIVE ministerium, in ministrando.* Hoc est, secundum munus quod pertinet ad res diuinas, nimirum administratio sacramentorum, aliorumque ministeriorum: ad quæ duo assumitur omnis Antistes, videlicet, ad interpretationem sacre Scripturæ, & ad ministrandum. Ait ergo, (*sive ministerium,*) id est, si quis donum ministerij suscipit, putat ut sit Episcopus vel sacerdos, exequatur illud diligenter (*in ministrando,*) hoc est, intra eandem se functionem contineat, modestèque fungens officio suo, opera sua iuuet fratrem suum.

23. *SIVE qui docet, in doctrina.* scilicet se exerceat studiosè atque fideliter, hoc est, cui contigit doctrinæ dos, ne fastidiat indoctos, sed, citra fastidium, eruditionem suam alijs impertiat. Vbi doctrina latius patet, quam prophetia: extenditur enim & ad humanas scientias, & facultates.

24. *Qui exhortatur, in exhortando.* Superius donum ad specialiatiam, hoc verò ad practicam scientiam pertinere videtur. Duo namque sunt per se officia docere

docere & exhortari, licet in concionatore, qui admittit verbi, coniuncta sint: inquit ergo (*qui exhortatur,*) id est, qui habet officium vel gratiam exhortandi homines ad bonum, ut scilicet ex facris litteris, vel aliunde possit ad pietatem, ac mores honestos inflamare dicendo, ut utatur hoc dono (*in exhortando,*) hoc est, vtatur sua dote modestè. Dicitur quidem in hoc plurimorum vitium, quod proles est superbia, illorum scilicet, qui nunquam illo vitæ instituto contenti sunt, ad quod sunt aptissime nati, & in quo possent maxime vel Ecclesie, vel Reipublice esse viles: sed fatietate naufragantes, alias atque alias ambiont rationes viuendi, in quibus aut multò minus, aut certè nihil prodesse possunt, vel proficere.

25. *Qui tribuit, in simplicitate.* Inuituit nos diuinus Apostolus ad beneficentiam, quæ ut est in Reipub. maxime necessaria, Deoque gratissima, ita debet esse simplicissima, hoc est, à liberalitate omnino proficiens, nihil cõmixtum habens non solum iniquitatis, ut scilicet donis homines ad malum quis alliciat, verum neque respectum ad retributionem, ut ex modico dato quis intendat multo maiora acquirere, iuxta illud,

Eccl. 20. Datum insipientis, non erit tibi vtile, oculi enim illius septēplices sunt: exigua dabit, & multa impropertabit.

Christus Deus noster, non solum usuram in beneficijs collocandis vetuit, verum & intentione repetendi gratiam, pro gratia. Cum facis, inquit, prandium, aut cenam, noli vocare amicos tuos, neque vicinos, & diuites, ne forte & ipsi te reuoluerint, & fiat tibi retributio: sed voca pauperes & debiles, &c. Et beatus eris quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in retributione iustorum. Hac sane ratione, etiam apud Philosophos naturales malè audiebant qui non sincera liberalitate beneficia conferebant, sed fenerabant potius.

Senec. Demus, inquit Seneca, beneficia, non feneremus: dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. Christianis autem longè speciosior, excellè-

tiorque debet esse puritas in largiendo miseris, nempe, ut neque gratitudinem (quanuis necessaria sit in recipiente) expectemus ab illo, sed omnia à Christo Domino, qui non solum fidei iustorem, sed etiam debitorem pro ipsis se constituit, perinde ac si ipse reciperet. Quod vni, inquit, ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Et in die iudicij, e-furiui, & dedistis mihi mnducare: sitiui, & dedistis mihi bibere, &c. Graue igitur vitium est ingratitude, sed grauissimum inter Christianos non tribuere in simplicitate, cum quidquid pauperibus damus, Deo nostro damus qui sanguinem suum pro nobis effudit. Ait itaque Paulus, (*qui tribuit,*) id est, qui habet facultatem tribuendi & gratiam, vel cui contigerunt facultates vnde suppeditet egentibus, & largiatur ijs quibus opus est: exequatur hoc, vel succurrat tali gratia illis (*in simplicitate,*) id est, non ad inanem gloriam, neque spe retributionis cum fœnore gratiæ, neque animo alicuius mali perpetradi: sed simplici pectore, propter gloriam Dei solum.

26. *Qui preest, in solitudine.* Generaliter comprehendit magistram omnes tam seculares, quam spirituales, quibus cura delegata est ceterorum, eaque in re valent, precipiens eis, ut honos non illos elatior reddat, sed cura commissa sollicitos: neque sibi gerant munus delegatum, sed ijs quorum curam in se susceperunt. Ait ergo, (*qui preest,*) id est, qui est in officio praelationis constitutus, utatur illo officio (*in solitudine:*) hæc solitudine angebat ille insignis praelatus qui dicebat. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Sed cum his nostris miseris temporibus, quam plurimi scandalis exurantur, plurimique perditissimis moribus iugulentur, prohi dolor, non est qui sentiat, non est qui lugeat, non est qui charitate calefcat, non est qui cum David tabescat propter prauaricantes, qui eloquia Dei non custodiunt. Nullus est pater, qui cum eodem piissimo Rege lugeat mortuam Absalonem, id est, filium perditum.

Ro. 9. Nullus est frater, qui cum Paulo optet anathema esse à Christo pro fratribus suis. Nullus Prælati, qui pro grege sibi commisso dicat cum Moysè, Aut dele me de libro vitæ, aut dimitte illis noxam hanc. Omnes querunt quæ sua sunt, non quæ Iesu Christi. Omnes conantur suum celebrare nomen, suum illustrare sanguinem, nõ Christi Dei nostri.

Heb. 13.

Obedite, inquit Paulus, Præpositis vestris & subiacete eis, ipsi enim perugilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris. Ex quibus verbis colligi videtur, non aliud ius habere Prælatos exigendi subditorum obedientiam, quàm quod talem illorũ habeat vigilantiam & solertiam, qualem habere debent qui reddituri sunt rationẽ effusi sanguinis filij Dei in prærium animarum. Quapropter nemo mirari debet in deuastatione Hierusalem, idest, Ecclesiæ Christianæ, in rebellione tot subditorum aduersus summam Ecclesiæ dignitates, & talis rebellio, qualis ab orthodoxorum oculis nunquam visa est. Iudicium iustum, & ira Dei de coelo descendens videtur, in ultionem negligentie Prælatorum. Nam postquam Prælati dimiserunt Ecclesiarum debitã sollicitudinem, dimisit etiam Deus plebes contra eos rebelles fieri.

27. Qui miseretur, in hilaritate.) Fulgor & splendor misericordiæ, est hilaritas mētis & vultus alacritas, quæ tam est miserenti necessaria, quàm est misero grata. Ideo inquit, (*qui miseretur,*) idest, qui gratiam habet succurrendi miseris, & calamitosi: nam hoc loco, (*misereri,*) non significat compati, sed misericordiam, & eleemosinã præstare. Qui ergo misericordiam præstat, (*in hilaritate*) subaudi, eam præstet. Hilaris enim datorem diligit Deus. Absit igitur ab eo qui subleuat, tristitia, quæ præmat eum qui subleuatur, & beneficium velut exprobrat: sed hilaritate gratiam officij conduplicet, vt quidquid facis, velut ex alieno, & ex animo facere videatis. Quomodo eum qui in tristitia est, ait Chryso. refocillabis, si tu doles? Nam quoniam nihil adeo vide-

3. C. 9.

Chry.

tur hominibus turpe, ac ab alijs accipere, nisi excellenti hilaritate suspicionẽ illam sustuleris, ostenderitq; , quod magis accipias, quàm des, magis deijcies accipientem, quàm refocillabis. Sic & vidua multa talenta duobus obolis sperauit, larga siquidem mente dedit. Potest enim quis & in paupertate magni, & in diuitijs pusilli animi esse. Facit etiam pro ornamento huius virtutis, celeritas in dando, iuxta illud Prover. Qui citò dat, bis dat. Quæ quidem celeritas, sine hilaritate esse nequit: qui enim tardè fecit, diu noluit. Idcirco Sapiens, in omni dato, inquit, hilarem fac vultum tuum. Et non protrahas datum angustianti.

Ecc. 35.

28. Dilectio, sine simulatione.) Segnitie in ministrando, negligentia in docendo, remissione in exhortando, duplicitate in distribuendo, desidia in presidendo, tristitia in miserendo, & alijs huiusmodi malis, corrupta sunt multorum hominum officia, etiam si quid benigne facere videantur. A Christianis omnis absit fucus, sed sit mutua inter eos charitas, simulandi, ac dissimulandi prorsus ignara, & hæc, singula cuiusq; officia Deo comendabit. Est enim charitas radix & fundamentũ officiorũ omnium, atque virtutum: nam iuxta Apostolũ, charitas benigna est, patiens est, non querit quæ sua sunt, non irritatur, omnia suffert, omnia sustinet. Distinguit igitur hæc primò Apostolus, veram charitatem contra falsam, tãquam aurum contra auricalcum, & veram personam contra illam quæ assumitur in comœdia. Et præcipiente inquit sic (*dilectio*) subaudi, sit vobis (*sine simulatione,*) est autem simulata dilectio, illa quæ externe verbis & gestibus effigiatur, re autè caret intus. Vnde beatus Ioannes, nõ diligamus, inquit, verbo, nec lingua, sed opere & veritate. Nam iuxta Grego. Probatio, siue inditium amoris, exhibitio est operis. Nihil est Deo magis odibile, quàm simulatio fucatae charitatis. Est enim Deus ipsamet charitas, & veritas: ideo detestatur mendaces, & disperdet illos: & Spiritus sanctus disciplinæ

1. C. 13.

1. 7. oc. 8.

Greg.

Psal.

Sap. 1. plinæ effugiet fictum. Tandem nihil est in Repub. exitiosius ficto amico: nõ vbi te securus illi credideris, facilè incidet in laqueum insidiarũ, quem tibi parauit hostis palliatus.

29. Odientes malum, adherentes bono.)

De vero bono, & de vero malo sumendum est hoc, non de apparenti. Est autem triplex bonum, honestum, vtile, & delectabile. *Honestum* dicitur quasi honorificum, vtpotè cui propriè debetur honor, ceu genuino virtutis obiecto.

Vtile verò dicitur quod condecens est & comòdum ad consecutionem finis, qui est bonum honestum. Quale est tẽporale bonum, quo veluti medicina vtendum est, ad consecutionẽ boni honesti. *Delectabile* autem est, quod ex re aliqua trahit voluptatem. Quæ quidẽ, iuxta Philosopham, talis est, qualis res illa, cuius possessione captatur. Si illicita, mala: si vtilis, vtilis: si honesta, bona.

Arist.

At illa tandem est *optima delectatio*, quam beatorũ chori de diuina præsentia suscipiant. Igitur bonum cui adherendum est, solus est Deus, quandoquidem nihil amandum, nisi ipse, vel propter ipsam. Vnde Paulus, (*adherentes, inquit, bono,*) idest, Deo, quasi ad glutinati, & compacti, illiq; cõfixi per Christi spiritum: quemadmodum de se restatur dicens, Quis nos separabit à charitate Christi. Desiniens itaq; Beatus Apostolus verã charitatem, inquit, quod non ex nostris cupiditatibus metiamur quidquam, nam hoc prophanũ hominũ vulgus facit, sed sola virtute, aut turpitudine, finis (*odientes malum,*) idest, abhorrentes ab omni malo. Et finis (*adherentes bono,*) scilicet, summo, ita vt amor nullo permixtus malo, sincerus sit ac purus, de vero summoq; bono, nõpè Deo. Odium autem de vero malo, scilicet, peccato. Odio habeamus peccatũ proximi, personã tamen illius optemus bonum, & subueniamus. Amicum diligamus quatenus lex permittit honestatis, videlicet, ne propter eius amorem faciamus quidquam cõtra diuinam voluntatem. Ipse enim dicit, qui non reliquerit patrem, aut matrem, aut vxorem

Mat. 10

propter me, hoc est, propter rationem & iustitiam, nõ est me, hoc est, amicitia mea dignus. Quasi dicat, qui aliqua carnis necessitudine inductus vt meã violet amicitiam, non omnia tunc potius fœdera, ac sanguinis coniunctionem, & vincula abruperit, indignus est gratia mea.

30. Charitate fraternitatis inuicem diligentes.) Posita substantia charitatis, quæ cõsistit in hoc quod adheremus Deo, & recedamus à peccato, descendit ad ornamenta ipsius, quorum primum est amor fraternæ charitatis. Nam licet inter homines, diuersi sint gradus dignitatis, tamen respectu Dei, omnes sumus fratres. Ab ipso enim omnes conditi sumus, omnibus dedit orbem pro domicilio, aërem quo refocilemur, alimenta quibus alimur, super omnes tandem signatum est lumen vultus ipsius, nam omnes imaginem gestamus creatoris. Hæc quantum ad naturam. Nam si ad gratiam spectes, eodem Christi sanguine sumus redempti, eodem baptismo sub gremio vnus Ecclesiæ regeniti: eodem pacimur sacramento corporis & sanguinis Iesu Christi: in summa, omnium vnus est Deus, vna fides, vnus baptisma, vnus patris filij, ad vnã hæreditatem vocati, vnus corporis membra, atque adeo vna religione colligati sumus. Tot ergo vinculis vnitatis constricti, par est, vt nos Christiani fraterni sumus charitate erga nos inuicè propensi, ac benigni.

Alij legũt, (*charitatẽ fraternitatis inuicem diligentes,*) vt scilicet non solum diligamus fratres per charitatem, sed etiã diligamus ipsam charitatem, qua eos diligimus, & ab eis diligimur. Sic enim si charam habemus charitatem, vt ait D. Tho. non de facili eam dissolui faciemus, Charitas est inestimabilis valoris cuiusq; eam gustauerit. Vnde in Cant. dicitur, si dederit homo omnem substantiam domus suæ pro dilectione, tãquam nihil despiciet eam. In amore humano verificatur hoc, quanto magis in amore diuino, in quo nihil potest esse tãdij. Non ergo esse debemus, vel momento temporis sine hac prætiosa mar-

Tho.

Cant. vi.

Heb. vii. caritas: iuxta illud Pauli, Caritas fraternitatis maneat in vobis. Modus autem perfectus & sublimis, quo ista caritate debemus uti, est ille quem Christus caput nostrum nos docuit, qui animam suam posuit pro nobis. Hoc est, *Eoa. 15.* inquit, præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. Qui ergo Christi amorem imitatus fuerit, æqualiter amabit omnes tãquam fratres, ardentem tãquam filios unius boni & optimi patris. Nullum despiciet pauperem, nulli claudet viscera sua: Deum quem non videt, & quem videt proximum, vero corde amabit utrunque. Deus est pater noster, idè dicimur fratres: in ipso plusquam propinqui sumus, idè dicimur proximi: atque adèd tãquam seipsum tenetur unusquisque; proximum suum diligere.

31. Honore invicem prævenientes. Certamen est inter mundanos de præcellètia dignitatis: Christianis tamen diversum debet esse certamen, ut alius aliud conetur sibi præferre. Sic nos docuit facere Christus qui pedes discipulorum primus lavit, nam quanto quisque maior est, tanto se debet submissius gerere. Inter externa autem amoris officia, primum locum obtinet honor: tum, quia virtutis est præmium. Tum etiam, quia cum ipsum plurimi faciant mortales, multum confert ad fovendam inter ipsos mutuum benevolentiam. Tum denique, quia honor quem frater defert fratri, refertur in patrem, idèd honor habitus proximo, Deo exhibetur, qui verus est pater noster. (*honore*) inquit (*invicem prævenientes*), scilicet, sitis. Quibus verbis paritatem fraternitatis designat, dum non excipit superiorem aut inferiorem, sed æqualiter loquitur omnibus, ut honore præveniant ceteros. Sub honoris autem nomine omnia munera, & beneficia, atque obsequia comprehendit, quæ quisque gradu, & ordine alteri debet: nimirum, patrè debet prævenire filius obsequio, & reverentia: & si necesse est, re etiam, & subsidio. Pater verò filium, educatione, correctione, & consilio, victuque;

necessario. Subditus dominum, veneratione & obedientia, dominus autem subditum, munificentia & favore. In summa, nulla debet nobis occasio præteriri in exhibendis beneficiis, quibus amicitia Christiana comparatur, tuetur, & conservatur.

32. Solitudine non pigri. Ostendit qualiter se debeat habere amans erga Deum amatum, nimirum, non deses, ac somniculosus, sed sollicitus in obsequio eius: iuxta illud, Indicabo tibi ò homo, quid sit bonum, & quid Deus requirat à te: & postea subdit, sollicitè ambulare coram Deo tuo. Et illud, Sollicitè cura te ipsum probabilem exhibere Deo. Ait itaque Paulus (*solitudine*) sitis (*non pigri*) ad serviendum Deo.

33. Spiritu ferventes. Exponit de qua solitudine sermonem faciat, non de illa quidem quæ cogitat de castro dicens, quid manducabimus? aut quid induemur? Talis enim sollicitudo anxietatem parit, tristis est & languida, ut potè quæ à carnis infirmitate proficiscitur. Sed de illa quæ est à Spiritu sancto, qui cum sit ignis divinus à Christo missus in terram, ardet viciis; est, in his scilicet, qui carnales esse desierunt, spirituales autem esse cœperunt, huiusmodi *ferventes sunt spiritu*: quia nimirum eorum corda deuotione plena & dulcedine Dei, instar olla igni appositæ ebullire facit, & transfluere per sensus, & membra, in sanctas operationes. Talis igitur sollicitudo, alacris & agilibus, ac vivida res est.

34. Domino servientes. Instituit nos quemadmodum in Deum omnis referenda sit virtus nostra, quoniam aliter perpetua nequit esse, vel sollicitudo charitatis, vel fervens spiritus. Quidquid ergo in fratres fecerimus, ad Dominum referatur oportet, nam ita nobis mercedem rependet, quasi à nobis benè affectus sit.

35. Spe gaudentes. Spe mercedis unusquisque Domino suo servit: quæ quidem licet ratione dilationis asfigat animam, tamen ratione certitudinis gaudium parit, tum maxime cum charitati

ritati Dei innitur certitudo: hinc enim iustorum vita, ac gloria, proficiscitur, ut iam supra docuit Apostolus. Alij legunt (*tempori servientes, spe gaudentes*), cuius est sensus, ut non reluctemur malis, sed *tempori serviamus*, rebus præsentibus nosmetipsos accommodantes, & si quid inciderit incommodorum, vel declinantes si liceat commodè: vel tolerantibus, non moesti interim, quod est diffidentium, sed in rebus asperis, spe futuri præmij, gaudentes & alacres.

36. In tribulatione patientes. Docet ut non paremus defensionem: si impiorum improbitas gravius affigat, nec moliamur vindictam, nec confugiamus ad humana præsidia, sed simus (*in tribulatione patientes*), quam propter Deum sustinemus. Deinde ut simus.

37. Orationi instantes. Non solum orantes, sed *orationi instantes*, hoc est, assiduis & improbis præcibus cœleste auxilium implorantes, iuxta verbum *Luc. 18.* Domini, Oportet semper orare, & nunquam deficere. Et Apostolus, sine intermissione orate. Per orationem enim multa quidem bona, illaque præclara nobis contingunt. In oratione tanquam in speculo paritatem nostram intuemur, magnitudinemque Dei cõtēplamur, inde humilitas, hinc verò timor atque amor Dei proficiscitur. Per orationem excitatur sollicitudo, fugatur iactantia, fervor accenditur, ad Deum accedimus, gaudium spei augetur, auxilium in tribulatione promeretur, victoria contra aduersarium obrinetur, in summa, ad culmen sanctitatis oratione pervenitur. Non enim solo Christi testimonio, tam crebro nos ad orationem, instigantis, verum & longissimo usu cõpertum habuere viri sancti, frustra Christianos accingi ad colendam religionem absque assiduitate orationis, neque unquam vllum altius fuisse sanctimonia promorum, quam fuerit in oratione perseverans. Per orationem enim adhaeremus Deo (per orationem inquam meritiorum à divina charitate profectam,) & qui adhaeret Deo, unus

spiritus est, in quo summã perfectio cõsistit.

38. Necessitatibus sanctorum communicantes. Superius dixit, qui miseretur, in hilaritate. Qui tribuit, in simplicitate. Nunc iterum monet ut necessitatibus sanctorum comunicemus. Opera enim misericordiae adèd sunt necessaria ad salutem, ut non sat sit semel, aut bis, sed sæpe illa prædicare. De illis enim in extremo iudicio, est exigenda ratio. Constituit autem Apostolus his verbis ordinem charitatis qui servandus est in elemosinarum largitione. Primò, ut indigentibus tribuatur. Laboret, inquit *Eph. 4.* alibi, operando manibus suis, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Habentibus enim, superuacaneum esse quidquam tribuere. Deinde, potius est subveniendum iustis, quam alijs, unde dicit, (*necessitatibus sanctorum*) iuxta *Ecc. 12.* illud, Da iusto, & non recipies peccatorem. Quod quidem non est sic intelligendum, quod peccatoribus non sit etiam largiendum, in necessitatibus, sed secudum interpretamentum D. Aug. & D. Tho. quod non est illis opitulandum in eorum peccatiem, nimirum, ad fovendum eorum peccata, iusti tamen & sancti, in elemosinarum dispensatione, ceteris paribus, præferendi sunt. Tum, quod ratione suæ probitatis digniores sunt. Tum etiam, quia suis orationibus sunt fructuosiores. Unde Salvator, Facite, inquit, vobis amicos de materia iniquitatis, ut cum defeceritis recipiatur vos in æterna tabernacula, scilicet, suis suffragijs. At verò in eo quod ait (*communicantes*), observant sancti quod nõ est contentus Paulus dicere, subvenientes, sed ait, *communicantes*, quia dum necessitatibus, visibusque sanctorum succurrimus, quasi mercimonium exercemus. Etenim si stipem præbeamus, spem remunerationis concipimus, atque adèd censum cum illis habemus cõmunem. Et sic sensus litteræ est manifestus, ac si diceret, si quid opus erit ceteris Christianis, is cui suppetit, impartiat non gravatim, ac inamoenè, quasi stipem egentij porrigat, sed quasi suum censum cum illis cõmunem esse ducat.

quam quidem benignitatem exercere debemus Christiani, non solum in praesentes, sed etiam in absentes.

39. *Hospitalitatem sicutantes.* Ne per omnia pietatis officia sermonem protraheret, vnus meminit hospitalitatis, quae est omnium tum amplissimum, tum ideò clarissimam. Nam hospes non solum donum exhibet ad mandandum, sed etiam alia necessaria subministrat. Paucis refocillat, nudum induit, infirmam recreat, & quavis alia re indigentem prospicit. Qua de causa non solum apud sanctos Patriarchas veteris testamenti, ut Abraham, & Loth, & reliquos, tanto factus semper in praetio hospitalitas, verum et apud gentes nulli fuit praeclearius benevolentiae, vel indigentium, vel munit, ita ut homini ipsi, hoc Hospitalitatis epitheton, fuerit inter alia celeberrimum. Et ideò in primordij Ecclesia, summa impendebatur opera, varijs xenodochiorum generibus extruendis, aduenis & peregrinis consolandis. Quid enim praeclearius charitatis indicium inter Christianos esse potest, quam illos qui non parentibus modo, sed patria etiam orbati, omni praesidio destituti in alienis regionibus oberrant, illis visceribus tractare, quibus Deus ipse factus est pro nobis peregrinus in terra? ubi non foueam cum vulpibus, aut nidum cum auibus, neque locum alium habuit praeter crucem ubi moriens reclinauit caput suum.

Hinc beatissimus Paulus non satis arbitratus est dicere hospitalitatem exercentes, sed ait sectantes. Quia nimirum non satis debet esse viro Christiano, aduentantibus ad se ostium pandere, sed etiam exemplo Abraham & Loth, in vias & capos prodire, ut obuios quosque pro facultate sua domum adducat, quae charitatem cum sanctis mereretur aliquando Angelos Dei, imò ipsum dominum Angelorum hospitio suscipere. Taxandum est ergo institutum illud nonnullis locis receptum, ut peregrini pauperes tempore necessitatis non nisi in triadum recipiantur ac tolerentur. Nam licet ordo charitatis hoc postulet, ut

nostris citius quam alienis succurramus, & qui non potest non teneatur alienigenis providere: tamè non possunt pauperes iure quod habent naturali & Evangelico priuari, quocumque discurrerent, & ubicumque manendi, & cuiuscumque exponendi suas miseras, & calamitates: nisi essent forsitan sine necessitate vagabundi, vel exploratores, vel quomodo-cumque aliter criminosi. In eos ergo qui se peregrè ad nos conferunt hospitales debemus esse, ne aut turpiter egeant, aut ad rem illicitam cogantur indecore diuertere.

40. *BENEDICTIOE persequentibus vos.* Postquam docuit qualiter charitas sit exhibenda indigentibus, nunc docet, quod etiam ipsis inimicis eam exhibere debemus, quod quidem sit, primò, dum corde & ore bona illis optamus & precamur, puta respicientiam & salutem animae. Deinde, si blandè & leniter eos admonentes dulciq; sermone iram ipsorum frangimus, iuxta illud, sermo mollis frangit iram. Tertiò, dum eorum virtutes, si quas habent, laudibus commendamus. Haec omnia ad benevolentiam pertinent, & ad verbum benedicendi: quod, ut inquit D. Tho. est idem quod bonum dicere, & hoc tripliciter contingit, primò, enuntians, ut cum virtutem alicuius laudibus effe-

Splendidum in panibus, ait Sapiens, benedicent labia multorum, & testimonium veritatis illius fidele. Deinde, imperando, & sic per authoritatem benedicere, propriè pertinet ad Deum à quo bona cuncta descendunt, imperio enim Dei, bonum ad creaturas derivatur. Per ministerium autem benedicere, spectat ad ministros Dei, qui nomen Domini invocant super populum. Sic, inquit, benedicetis filiis Israel, & sic dicetis: & post, invocabunt nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis. Tertiò, optando, & sic benedicere est bonum alicui velle, & quasi bonum pro aliquo precari. Et hoc modo sumitur hic: qua quidem ratione, ut ait Chrysostomus, multa acquirimus bona. Nam imprimis multum erga Christum demonstramus amorem, dum eius causa pro

nihilò ducimus iniurias omnes. Deinde, fidem alterius vitae patefacimus, pro qua cuncta terrena contempnimus. Tertiò, ex inimicis amicos frequenter facimus, dum sic nobis illos beneuolè atrahimus. Et hac de causa Apostolus, non est contentus docere, sic nos cum Philosophis, nolite iniuriarum meminisse, sit vobis eorum obliuio: sed exigit, ut quædam modum oportet manus habere benignas, ita linguam conuenit semper habere innoxiam. Et si fuerint qui odio Christi, vel iustitiae, nos persequantur & aslegant, adeò non oportet illos vlcisci, ut nec malè precandum sit: sed potius bene precandum illis ut respiciant, tantum abest, ut quæquam deuocamus. Quibus re non possumus benefacere, tamen bene optandum est. Et haec est iustitia Christiana ad salutem necessaria, ut docet Saluator apud Math. inquit, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquam scribarum & pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum.

Sed obserua, quod haec Pauli admonitio, duobus modis est in pracepto extra quos relinquitur sub celsio. Praeceptum enim est, ne inimicos à dilectione & oratione generali excipiamus. Nam si dum quis petit quotidianum panem, aut aduentum regni in oratione dominica, excluderet inimicos, delictum esset, multoq; grauius si id faceret Sacerdos in sacris, quoniam à dilectione proximorum nemo excipitur. Itaque in tempore necessitatis, qui secundus est casus, tenemur quoque inimico succurrere, iuxta illud, Si occurreris homini inimici tui, aut a facie erranti, redducas eum. Deum quidem imitantes, qui generali prouidentia naturae, Soli suum oriri facit super bonos & malos. Sed quod aliquis tamen in speciali dilectionis effectum, ut orationis suffragium, aut quaecumque subventionis beneficium exhibeat inimico interdum, etiam extra articulum necessitatis manifestè, pertinet ad persequendum consiliorum. Quia per hoc ostenditur perfecta charitas ad Deum, quod omne humanum odium superet, exemplo Christi qui pro inimicis exorauit.

¶ Dum autem inimicus respicit, misericordiam petens cum satisfactione, non iam inter inimicos, sed inter amicos computandus est, omniq; humanitate tractandus, & amplexandus. Praeceptum est enim eum in amicitiam recipere, quoniam ita Christus Deus noster orare Patrem nos instituit, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et Sapiens etiam, Relinque, ait, proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Haec autem inimicorum dilectio, sicut & reliqua moralia praeccepta, latebat in iure naturae, nondum satis Philosophis cognito: reuelatur tamen à Christo dum ait contra Pharisaeos afferentes odio habendos inimicos, ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, orate pro persequentibus vos: quod hic ait Paul. Benedicite persequentibus vos.

41. *Benedicite, & nolite maledicere.* Benedictio Christiani debet esse sincera & casta, omni profus maledicentia carens. Sunt enim duplices animo homines impuri, qui iuxta Prophetam, ore loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum: siue qui pro libito, non iuxta rationis normam, nunc benedicunt, nunc verò maledicunt, & ex ipso eorum ore procedit benedictio & maledictio. Vnde beatus Iacobus, Non oportet, inquit, fratres mei, haec ita fieri: nuncquid fons de eodè foramine emanat dulcem & amaram aquam? Sed contra, quod in sacra Scriptura legimus multas sanctorum maledictiones tam hominibus quam insensatis rebus factas. Maledictionem Hebraei aduersum pueros ei illuderes, quos ideò vrsi lacerauerunt. Maledictionem Iob, in diem natiuitatis suae. Maledictionem Pauli contra Sacerdotem, percutiet te Deus paries dentate. Respondeatur ad hoc, quod sicut dictum est de benedicere: maledicere est idem etià quod malum dicere, hoc autem fit dupliciter, nempe, formaliter, & materialiter. Primo modo maledicere alicui, optando sibi, illi, precandò malè, ea peccatis intentione quae in malum illius fer-

tur, est omnino illicitum. Secundo vero modo, optare malum alicui intentione boni, quando via & ordine fit, tunc legitimum est & bonum, & ut ait D. Th. est magis benedicere quam maledicere, quia vnumquodq; magis iudicatur secundum suam formam, quam secundum suam materiam. Siue id fiat enuntiando veritatem quæ necessario adiacet rei, veluti Iob, enuntiavit malignitatem presentis vitæ. Siue proferendo sententiam contra iniquos, ut maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius. Siue eorum poenam in honorem Dei prophetando, ut fecit Isaias. Siue ex zelo Dei puniendo, ut fecerunt Hælias, & Elifæus. Siue corripiendo, ut fecit Beatus Paulus, quantum si cognouisset esse sacerdotem, abstinuisset. Et Iob. 5. beatus Iob, Vidi, inquit, stultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius statim, ut scilicet per aduersitatem, perueniret ad spirituales profectum. Quinimodo & ad defensionem nostram optare etiam possumus hostium exitium, & contra illos belligerare. Mala autem culpæ, & supplicia inferni, nemini optare possumus. Effet enim hoc, idem quod optare ut quis esset inimicus Deo, quod charitati repugnat qua est à nobis super omnia diligendus. Nec tamen hinc colligendum (ut quidam nimium boni arbitrantur) nequaquam licere nobis inuaforem occidere, quem credimus in peccato esse. Nam aliàs neque Turcas nos permitteret nobis debellare, neque obduratos hæreticos comburere.

42. *Gaudere cum gaudentibus, & flere cum flentibus.* De concordia partibus nunc sermonem facit, quarum prima est, læta pariter ac tristia facere communia, ut scilicet, iungamus tum gaudia, tum merorem ac lachrymas. Et hoc est quod vno verbo prædicabant Philosophi. Amicus alter ego. Nam iuxta Chrysostr. nihil ita dilectionem conciliat, quam quod gaudium & tristitiam inuicem inter nos comuniter habemus. Neque Paulus subueniri semper calamitati proximi iubet, quia id sæpenumero non est possibile, sed si

tollere non potes, produc lachrymas, & maiorem partem sustulisti: & si proferitate illius augere non vales, congaude, & multum augmenti attulisti. Sed de duobus, longè difficilior est gaudere cum gaudentibus, (ait Chrysostr.) multoq; clarius charitatis indicium, quam flere cum flentibus. Hoc enim posterius, ipsa natura vtrò facit. Nam cum in calamitatibus proximi, nulla sit inuidia materia, nemo est adeò saxeus qui illic non defleat. At verò quod aliquis non solum non inuideat ei qui clarus est, ac celebris, sed & cogaudeat, generosa mentis est. Lachrymando ergo misericordem te facis: gaudento verò, liuore te ipsum liberat. Cauendum tamen ne quocumq; merore, aut quacumq; lætitia communicemus cum proximo, sed iuxta charitatis præscriptum, quæ non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Si enim quispiam eorum qui latantur cum male fecerint, & exultant in rebus pessimis, lætitia fuerit affectus de vana huius seculi prosperitate per iniquitatem parata: aut de vindicta per iniuriam obtenta: aut de quouis alio malorum genere, potius nobis indolenda est eius miseria, quam illo turpi gaudio male affici. Tamen si quis de opere virtutis delectatur, vel de aliquo admissio flagitio tristatur, tunc maximè afficiendus similiter est proximus quisque, ut sic membrorum Christi imaginem præferant. Gaudio autem & tristitia de bonis aut malis secularibus, quatenus bona aut mala sunt naturæ, modestè vtendum est, ut contristari de morte amici, aut gratulari de eius felicitate.

43. *Dispsum inuicem sentientes.* Sûma consummatio concordia, est idè velle, & idem nolle, circa ea quæ sunt iusta & bona, vt concors animus & comunis affectus in illis nos societ, siue quid læti obtingat, siue quid aduersi incidat: & siquid in aliena sententia vel cernimus vel olfacimus veritatis, probemus & elucidemus: si verò falsitatis aliquid suspicamus, blandissimè ad veritatis lineas reducamus, neque nostra velli-

velimus retinere mordicus, sed faciles nos præbere correctoribus nostris. Ad hunc enim modum facilè conueniemus in eodem fidei sensu, coalescetq; inter nos sancta charitatis concordia. Et hoc est quod docet hoc loco Paulus inquit, (*dispsum*) idest, idem scilicet, sitis (*inuicem sentientes*) idest, inuicem concordes & vnanimis, ut scilicet, in eadem fidei & religionis sententia conueniamus, quod quidem radix est, & fomentum pacis. Nam licet quantum ad intellectum speculatiuum, nihil officiat charitati, quæ est in voluntate, sententiarum diuersitas, quæ provenit ex vigore rationis, vt in Geometria, & Philosophia: tamen secundum intellectum practicum, vt in agendorum consilijs & iudicijs, dum Ecclesie vel Collegij discinduntur ingenia in diuersas sententias, facilè subsequitur animorum diuortium, quo extinguitur charitas.

Orig. & Chry. Origenes tamen & Chrysostr. hoc verbum Pauli aliter interpretantur, nimirum, ut idem quisque de seipso quod de proximo suo sentiat, vt si magnam te esse putas, si bonum, &c, talem & proximum existimes: si illum exilem & fragilem suspicaris, talem te quoque recognosceas. Et hoc quidem ab Apostolo dictum putant ad edomandam superbiam, concordia inimicam, & qua maximè laborabant Romani. Primus autem sensus, magis videtur facere ad mentem Apostoli.

44. *NON alta sapientes.* Aufert impedimenta concordia, quorum primum & maximum est superbia, nam iuxta Proverbia, inter superbos semper sunt iurgia. Cum enim aliquis suam excellentiam quærit, & subiectionem refugit, vult alium subijci, & eius excellentiam impedire, & ex hoc sequitur discordia. Ideò ad remouendum hoc, inquit, (*non alta sapientes*) sitis, vt scilicet inordinatè vestram excellentiam appetatis. Vel, ne sitis elatis animis, ac fastidiosus erga vos inuicem, ut scilicet. spernatis vos mutuo.

45. *Sed humilibus consentientes.* Hoc est, si quis maior est inter vos, hu-

milibus & inferioribus sese inclinet & accommodet. Vel, humilia sectetur, si in ipsis veritatem agnouerit. Nò enim per humiles, hoc loco, notantur solum ij qui virtute humilitatis præstant, sed etiam qui humili sunt loco, seu nati, seu habiti, vt plebæ, pauperes, & abiecti. Deiecit enim superbiorum fastum, & supercilium, adhortans eos ne dedignantur quibuscumq; consentire, vbi veritatem agnoscent, vt nulla disparitas, vel sanguinis, vel officij, vel sortis, vel conditionis, obstaculo sit quo minus sanum sensum, consilium, & documentum à quocumque proferatur, veneremur, & amplectamur. Vnde iuxta sermonem Græcum pro consentientes, fertur, quod poterat transferri, obsecrantes, & obtemperantes, quod vehementius significat.

46. *Nolite esse prudentes apud vos metipso.* Aterum concordia impedimentum est præsumptio sapientia, ex qua provenit vt aliorum sententia non credat aliquis. Ad hoc tamen remouendum ait, (*nolite esse prudentes apud vos metipso*) vt scilicet, iudicetis id solum esse prudentia, quod vobis videtur: quare ne vos vobis ipsis placeatis, vt suo quisque iudicio magnus sit & admirandus. Nò enim facile cedit cuiquam, qui sic affectus est, quod est ingentis mali periculum. Vnde Isai. Va, inquit, qui sapietes estis in cordibus vestris, & coram vobis ipsis prudentes. Nihil perniciosius contingere potest homini, quam cum de seipso iudicium profert. Quoniam amor proprius libertatem adimit, & arbitrium rectè iudicandi, & maximè de æstimatione proprii ingenij & scientia. Est quippe homini tanquam rationali, à natura insitus, tum sciendi appetitus, tum quoque amor propriæ sapientia: vt cum sint qui alijs in rebus facilè cedant alteri: hac verò parte, vix quemquam mortalium inuenias, qui seipsum penitus agnoscat, vt alteri cedat. Cui vesania altera accedit, vt homo plenus opinione sui, sibi ipsi arbitretur (vt ait Chrysostr.) sufficere, nec alius, vel opera, vel ope indigere: homini autem

autem sic affecto, nulla inesse potest charitas in proximos. Hac itaque de causa nos contra Deum alterum alterius constituit membra, ut nullus sit adeo sapiens, prudens, dives, sanus, potens, denique, & excelsus qui non, in eadem etiam re qua pollet, egeat alterius iuvamine & officio: id quod summum est humanæ societatis vinculum.

47. *Nulli malum pro malo reddentes.* Dicitur quæ ad benevolentiam & concordiam pertinent, agit de beneficiis erga eosdem inimicos, excludendo contrarium. Cuius verba possunt vim habere & præcepti, & consilij: præcepti quidem, dum prohibemur affectu odij, vel vindictæ, reddere malum pro malo, ita quod in malo alterius delectemur, aut quando inimico à quo sumus læcessiti, dānum damus siue in bonis, siue in fama, vel honore. Quod utique vel non est necessarium ad restituendum nobis amissum bonum, vel id non facimus ordine iuris, ut si percussus palma, percussorem repercutiamus: in bonis cæsi, honorem alterius lædamus: aut si pro falso testimonio, falsum testimonium rejiciamus: aut si post plenam satisfactionem nocentis, eidem nocere persistamus. Talem retaliationem prohibet nunc Paulus iubens ne scilicet, conuitium pro conuitio, ne iniuriam pro iniuria retaliemus. Nam licet hoc apud Iudæos, & Ethnicos iustum haberetur: apud Christum, impium est malum pro malo reddere. Huiusmodi enim retaliationes, ex odio proficiuntur, peccataque sunt iniustitiæ aduersum hanc Pauli iustionem. Quapropter absque vlla exceptione amici vel inimici, Christiani, Iudæi, vel pagani, nulli reddendum malum pro malo.

¶ Tame si quantum ad satisfactionem attinet, recompensatio fieri possit inter datum & acceptum detrimentum. Qui enim læsi sunt habent ius, quinimo & obligantur nonnunquam repetere honorem & bona quibus expoliati sunt, maxime si eis vel pro Repub, vel pro sua familia indigeant, dummodo id ordine iuris faciant. Quoniam neque hoc

est reddere malum pro malo, sed recuperare sublatum bonum. Et si iudex pro malo culpæ reddat malum pœnæ secundum iustitiam, ad compensandam malitiam, materialiter quidem infert malum: sed formaliter, & per se infert bonum, ut cum suspendit latronem pro furto, aut homicidio, non reddit malum pro malo, sed potius bonum pro malo: quemadmodum Apostolus pro peccato incestus tradidit illum Corinthiū Sathanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus fieret in die Domini. Potest autem esse consilium hoc verbum Pauli, Si reddere malum, usque ad illud extendatur quod est privatio beneficiæ. Ut si quis de beneficijs acceptis, ingratus esset in suum benefactorem: subtrahere quidem tunc liceret benefactori. Perfectus tamen homo id non faciet, exemplo cælestis patris, qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.

48. *Providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus, si fieri potest.* Docet nos certare benefactis, & ita certare, ut non solum teste conscientia Deo placeant quæ facimus, verumetiam ut omnibus hominibus probentur, ne quem offendant infirmum specie mali. Addit autem (*si fieri potest*): nam usque adeo debet abesse omnis vita, non tantum ab omni crimine, verumetiam ab omni suspitione, quoad fieri potest, criminis, ut nec mali eam queant calumniari.

¶ Providere autem bona coram hominibus, ait D. Tho. contingit dupliciter, *Tho.* aut propter favorem humanum, & tunc non bene agitur, iuxta illud, Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. Aut propter gloriam Dei, & tunc bene agitur. Unde bene observavit in hoc loco Origenes, non exhortari nos Paulum ut provideamus placere hominibus, quasi hunc præstiterunt finem actionibus nostris, cum ipse contra in epistola ad Galath. cōsisteret, quod si hominibus place-

placere vellet, Christi servus non esset. Sed cōmonefacit, ut bona provideamus coram hominibus ad gloriam Dei, iuxta illud, Sic luceat lux vestra coram omnibus hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.

Mat. 5.

49. *QVOD in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Ratio finalis, propter quam debemus & abstinere à retributione malorum, & providere bona coram hominibus, est ut cum eisdem hominibus pacem habeamus. (*Cum omnibus.*) inquit, id est, non modo cum Christianis, verumetiam cum his qui à Christo sunt alieni. Addit autem (*quod in vobis est,*) id est, quantum in vobis situm est. Nam cum pax ab utraque parte dependeat, non semper in nostra est facultate: ideo hoc loco instruitur à Paulo, ut nemini vel causam prebeamus, vel ansam, seu belli, seu litis: neque vllum quod in nobis sit prætermittamus officium ad asserendam, retinendamque pacem, ut iuxta prophetam, etiam cum his qui oderunt pacem simus pacifici. Quod si quis fortè nos odio habeat gratis, bello nos per iniuriam petat, aut lite molestat, tunc pax nostra reuertetur ad nos iuxta verbum Domini. Non tamen ex hoc privamur iure defendendi nos: quoniam salutare Christi consilium est omnibus Christianis maxime amplectendum, videlicet, ut si quis voluerit nobiscum contendere in iudicio, & tunicam nostram tollere, dimittamus ei & pallium, ad redimendum tempus.

Psal.

Mat. 10

¶ Bellum autem publicum inter Christianos, prorsus refutandum est & repellendum. Nam ut experientia malo nostro compertum est, neque geri, neque patrari potest absque incommodis ac detrimentis, cladibus & everfionibus, quibus in Christianorum perniciem esse nequeunt acerbiora. Agri populantur, villæ cōpilantur, urbes comburantur, adulteria & supra committuntur, innocentium strages fiunt, filij patribus, virisque, matres orbantur, Ara evertuntur, sacra ac prophana omnia diruuntur, in summa, omnia iura violantur. Quo-

niam bellum ubi gestum est, nullum virtutis pietatisque, aut Christianæ religionis vestigium relinquit, sed siluere illic videas efferarique, protinus humanos animos. At verò in vna fidei ac religionis causa, ubi nullum aliud remedium tentandum restat, piom, sanctique est bellum contra inimicos Christi & Ecclesiæ eius. Cæteris autem quavis licitum ut Reges se suaque iura bellis defendant, illarumque propulsi iniurias, tamen dubium non est quin sit prius summa adhibenda Christiano principi cura ac diligentia explorandi, examinandi; an iustam habeat causam suscipiendi bellum, tantum abest ut temerè inferat illud. Est enim quam rarissimus casus in quo utraque pars est in culpa: & vix vllus in quo illa quæ iustior est, non sit in dubio. Equis autè Christianus dubia causa in tantum se malorum barathrum ingurgitet, de quibus est Deo responforus in die iræ? Princeps pacis dicitur Christus Deus noster, cuius vices Reges terræ cum gerant in terra, debent esse pacis maximi amatores, quæ utique Christianis, his maxime temporibus, est magno opere necessaria ad erigendam fidem, Ecclesiæque religionem, quæ & peccatis nostris, & bellis asiduis est lamentabiliter prostrata. Quocirca qui possunt, persuadere debent Principibus, ut hanc rabidam bellandi insaniam, pestilentissimamque furiam, & immanissimam pestem, suis, imò Christi populis, cauerent.

50. *NON vos defendentes charissimi, sed date locum iræ.* Docet quod pax constare non potest, si suum quisque dolorem pergat vlcisci, & licet Ethnicorum ac Iudæorum sit vltio, Christiani tamen iniuria læcessiti, non debent possidere vindictam, sed potius cedere iræ, quæ melius evanescet sua illorum lenitate, quam si mutua talione magis ac magis iritent.

¶ Observandum verò circa hoc verbum, defendere, quod si accipiatur pro eo quod est defensionem facere sui ipsius, aut bonorum suorum, non habet hinc vim præcepti: suppetit enim vnicuique

ius priuata auctoritate, si bona id fide faciat, vim vi repellendi, tutandiq; se, honoremq; suum & bona, quin etiam & suos: nam & Apostolus procurauit se defendere à conuersione Iudæorū per milites Tribunū. Potest tamen esse consilium non se defendere, exemplo Christi Saluatoris nostri, qui dedit corpus suum percipientibus, & genas suas vellentibus. Et quasi agnus coram tōdente se obmutuit. Et ipsemet ait, Si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei & alteram. Quod quidem in præparatione animi obseruandum est, vt executioni mandetur dum est necessarium, nam Christus Dominus alapa percussus, quia id necessarium non erat, non parauit alteram maxillam. Sed ait, Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo, si autem bene, cur me cedis? Vbi autem opus fuit, non solum faciem, sed & corpus exhibuit cruci. At verò, defendentes, non accipitur hic, nisi pro eo quod est, vlciscētes. Quadrat enim quod sequitur, *mibi vindictam*. Nam defendere in Scriptura, pro vlcisci aliquoties vsurpat interpretēs veteris, ad noui testamenti. Quod enim vulgata lectio habet in Apocalyp. Vsq;nequo non vindicas sanguinem nostrum, in Ecclesijs canitur, vsquequo non defendis? Et de Nabuchodonosor legitur, quod iurauit defendere se de regionibus illis quæ repulerunt Nuncios suos. Et iterum, Factū est, inquit, verbum in domo eius vt defenderet se, id est, vt vlcisceretur, & vindicaret se de accepta iniuria. Attamen nec Paulus, hoc loco, simpliciter inhihet vindictam, quoniam vnicuiq; licitū est vindicare se per legem, & publicam potestatem, sed prudenter ait, *non vos instipfos*, hoc est, manu vestra, *defendentes*, id est, vindicantes, *charissimi*. Quo suam charitatis nomine, præceptionem dulcem reddit, quæ humano sensui amara videri poterat. Quocirca exhortatio hæc Pauli, auctoritatem præcepti habet, & eiusdē omnino præcepti, quo supra iusserat ne redderemus malum pro malo. Idem enim est prorsus odiū, idemq; crimen, post acceptum damnū

vel iniuriam, vindicare se hominē proprio brachio, quod reddere malū pro malo. Quod quia fieri non potest absq; odio & ira, subdit.

51. *SED date locum ira.* De triplici ira potest hoc intelligi, aut illius qui affectus est iniuria, qui dum se abstinere ab vltione, *locum dat*, siue cedit *ira*, deseruereq; eam & abire sinit. Quadrat quod in fine capituli dicturus est, *noli vinci à malo*. Qui enim iræ non parit, ab eadem vincitur. Aut iuxta Orige. intelligitur de ira irrogantis iniuriam, cui iustus locum dat vt transeat, dum non resistit lædenti: hic verò illius lenitate confusus remittit, deponitq; irā: nam iuxta Proverb. Sermo mollis frangit iram. Aut secundū eundem Orige. & Chryso. & Theoph. de ira Dei accipiendum est: nam cum quis sese non vlciscitur, sed iram propriam abstergit, relinquit locum iræ Dei, qui est Deus vltionum, vt de iniuria iudicet, sumatq; vindictam. Quadrat quod sequitur.

52. *Scriptum est enim, Mibi vindictā & ego retribuam.* Quasi dicat, si lenitate vicisti parentem, lucrū est: sin pergit ille furere, nō deerit cui det pœnas, tu illum suo relinquito iudici, qui ius vlciscendi nobis adimit, ac sibi seruat, ita loquens in Deuteronomio, *Misa est vltio*, id est, vindicta, & ego retribuam, id est, rependam eis in tempore. Vbi vindicta posita à Moysi in nominatiuo, à Paulo ponitur in accusatiuo, idē splendendum est aliud, putā reseruate, vel quid simile. Quicumque ergo propria se potestate vlciscitur, multipliciter delinquit, primo quidem sibi malus efficitur dum peccat. Deinde, est alteri iniurus, quia propria eum lædit auctoritate, imò hac ratione iniquior, quod in se expertus est, quā sit atrox malum iniuriam pati, quod forsā non fuerat expertus qui prior iniuriam fecerat. Possēdō in Deum est iniurius, non solum quod in ipsum delinquit, sed etiā quia ipsius officium & auctoritatem sibi vsurpat, publicorumq; iudicium quos ipse vindices iustitiæ constituit.

53.

53. *Dicit Dominus.* Non est hoc expressum à Moysi in Dent. sed quoniam verba sunt illa Dei, adiecit hoc Paulus, ad maius testimonij pondus. ¶ Mouetur à quibusdam hoc loco dubium, cur scilicet his qui iniurijs sunt lacerati, non liceat acceptam iniuriam procellere, parem in hostem reiciendo. Nobilibus præsertim vix persuadere valeas quin liceat illam suo brachio vindicare. Nec desunt in hac parte blasphemi qui audeant dicere, Deum non licitè potuisse, eos priuare hoc iure proregendi honorem suum. At verò non solum diuinū iure, sed & ratione optima naturali sanctissimè prospectū est humano generi, vt iniuriam antequam accipias, proculsare tibi liceat, sicuti vnaquæq; res resistit suo contrario, quoniā non vtique præsto adest auctoritas publica quæ possit aggressores arcere. Post acceptam tamen, hoc etiam est consultissimum, vt illam persequi non liceat nisi per certos, eisdemq; publicos ministros. Primum, quia executio iustitiæ, vim exigit coercendi, quæ non semper esse potest in priuata persona: atque adeo si vltio priuato iure esset facienda, non æqua pateret omnibus iustitia. Nam potentes vlciscerentur se, debiles ac truces homines vindictam sumerent, mansueti autem facilè veniā darent, & sic delicta manerent impunita, in perniciem bonorum. Ad hæc, cū nemo sit æquus iudex in propria causa, pro minimo damno, maximum redderet læsus: idq; rursus altera pars læsa refarcire contenderet, & tunc sic omnia perturbarentur, vt nulla posset cōstare pax. Lex igitur hæc sanctissima est, qua prohibuit Deus omnem hominem de alio homine, suo nutu vindictā sumere. Nec tamen vetuit Deus vt nobiles iacturam sui honoris resciant, sed in bonum ipsorum, ordinem illis præscripsit, videlicet, vt secundum virtutem, cuius patrocinium nobilibus maximè incumbit, sibi satisficiant. Nam citra virtutem nullus est honor, qui est præmium virtutis. Cum ergo facultate propria punire inimicum non sit virtus,

fit, vt nec honor sic legitimè defendatur, refarciaturq;. ¶ A serentibus autem saltem duello, quod principis auctoritate inititur, id facere licet, facilè responderetur, duellumquæ licita esse, maximè ea quæ nūc adeo temerè à quibusdam principibus permittuntur, licet sint iam omnino prohibita. Sunt enim longe diuersa à duellis antiquis, quorum prima conditio erat, vt crimen de quo certandum esset, dignum esset morte si comprobari posset. Deinde, quod ita esset occultum, vt non posset per publicam auctoritatem comperiri. Vt si quis alterius dictum negaret, ac refutaret in re occulta quæ capitalis esset. Modo autem eò absurditatis peruentum est, vt licet crimen sit manifestum, cognoscitq; legitimè à iudice possit, publicoq; puniri iudicio, nihilominus contra omne ius conceditur, duello id decerni. Præterea in quavis leuissima re quis alteri dicat, mentiris, liberum est iam alteri, imò teneatur, vt aiunt, secundum ius nobilitatis, in duellum eum euocare, cum re vera nobilitati illud sit omnino contrarium. Nam & si hoc verbum, mentiris, conuictum sit, est tamen leue, cui princeps non posset decernere capitale supplicium. Pro culpa autem de qua auctoritas publica non posset exigere supplicium capitis etiam si esset publica, nulla est virtus, imò summa est iniuria offerre, intentareq; delinquenti mortē: si autem non est virtus, profectō nec est honos, sed maximum nobilitatis dedecus. Nihil enim ex diametro magis cum nobilitate pugnat, quā iniuriam facere. Quod si non est virtus duellum concedere, sit sanè, vt neque illud suscipere: atque adeo si in vno nō est honos, neq; in altero, sed in vtroq; dedecus. Hæc quidem sunt luce ipsa clariora, ita vt respondere aliter nequeant quā quod alia sit habenda ratio secundum Euangelium, alia vero secundum nobilitatis morem. Responso est absurda & blasphema, & ingenti indignatione digna. Quid enim aliud in repub. est nobilitas, nisi decus & splendor ipsius repub. quod si ita est, iura

Bb nobi-

nobilitatis inter omnia consonare debent Euangelio, naturaliq; aequitati. Nam aliàs nihil esset in Christiana Re- pub. vilius abiectusq; nobilitate.

34. SED si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.)

Pro. 25. hoc, ubi dicit, si esurierit inimicus tuus; ciba illum: si sitierit, da ei aquam bibere. Prunas enim congregabis super caput eius, & Dñs reddet tibi. Cuius præcepti vis & forma, solum ad tempus necessitatis extenditur. Vbi enim seu extrema seu graui necessitate inimicus præmitur, tenemur ei præbere necessaria ad vitam. Extra hos autem casus, non est nisi consilium: & propterea hæc mentione fecit cibi & potus, qui sunt ad vitam necessaria. Cum verò inquit, carbones ignis, &c. obserua, carbones esse, qui maiorem vim ignis retinent, vehementiusq; proinde exurunt quantà flama, quibus ideo congruenter significatur ira Dei, suppliciumq; damnatorum: iuxta illud Psal. Carbones succensi sunt ab eo. Et, Cadent super eos carbones. Et, Cum carbonibus desolatorijs. Et hoc modo vult Paulus non esse appetendam vindictam, quinimò benefaciendum inimico, quod si nostra benignitate non vincitur, maiorem aduersus illum Dei iram excitamus. Et hæc quidè expositio satis placet Chry-

sol. & videtur alludere Paulus ad superius dictum, mihi vindictam. Non quod illos admoneat, vt tale, dum benefaciant, habeant propositum, & talem finem: esset enim hoc contra charitatem: sed hoc dicit per modum prophetiæ & prænuntiationis futuri iudicij Dei.

Aliquando carbones ignis, opera charitatis significant, iuxta quod, sensus esse potest, inimico tuo stude quantum potes benefacere, & ad eò illum ne lædas læsus, vt & pro maleficio, reponas beneficium: & si fortè esurierit, cibo illum subleua: si sitierit, potum porrige: vix vllum est ingenium tam barbarum, tam efferum, tam immitte, quin

possit officijs deliniri, quando hac via mansuecunt & feræ. Hac ergo expugna hostem, & sic benignitate tua, malignitatem eius extingues, & super caput eius carbones ignis congeres, idest, charitatè accendes. Expertus enim tantam lenitatem, tantam pietatem tuam, proculdubio respicet, pudebit, pigebit, poenitebit feritatis, iamq; ceu victus tua charitate, inflamabitur ad redmandu, vnde Aug. nulla est, inquit, maior pro-uocatio ad amandum, quam præuenire amando. Nimis enim durus animus qui dilectionem, & si volebat impedere, nolit repedere. Hac igitur via finiri possunt similitates, cum mutua malorum retaliationione propagentur in immensum.

Aug. de chat. vudb.

35. Noli vinci a malo, sed vince in bono malo.) Ex naturali appetitu vincendi, & ex pulchritudine victoriæ, inducit ad non malefaciendum lædentibus, sed ad semper benefaciendum. Naturale est enim homini, vt velit aduersarium vincere, & non vinci ab eo. Bene factis autem certare, pulchrum est, & vincere pulcherrimum: sed malefactis certare, turpissimum est. Hoc verum fatentur & Ethnici: Christianorum peculiaris laus erit, si male facta benefactis superent: si iracundiam lenitate, si maledicentiam benedictiõ, si iniuriam officio superent. Ideo inquit, (noli vinci a malo, sed vince in bono malo) quasi dicat, caue ne fortè ille qui malus est, tuam bonitatem expugnet sua malitia, & incipias tui dissimilis esse, & iam illum imitari. Quin potius (vince in bono malo) hoc est, tua bonitas illius expugnet feritatem, vt victus in tuas partes rapiatur. Hoc est enim vincere, quando ad eum quis trahitur à quo vincitur, si ergo aliquis bonus homo propter malum quod sibi ab aliquo infertur, trahatur ad hoc quod ei male faciat, bonum à malo tunc vincitur, si autem econtrariò, propter beneficiũ quod bonus persecutori exhibet, eum ad suum amorem trahat, bonus malum vincit.

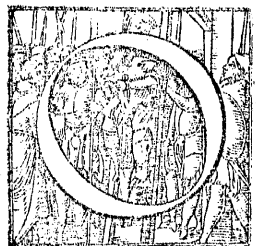
ARGV-

ARGVMENTVM CAPITIS XIII.

Nstruit de vni charitatis, parere magistralib, etiam temporalib, debitaq; iura persolvere, dilectionem autem erga omnes retinere, & iam vbi Christo nato dies illuxit gratiæ, abijcere tenebrarum opera, docendo.

CAPVT DECIMUM TERTIVM.

ANIS anima potestatis sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à Deo, &c.

EXPLANATIO.

1. Omnis anima potestatis sublimioribus subdita sit.) Actorus de obedientia inferiorum erga superiores, ab ipsa exorditur quoniam initium est & caput totius disciplinæ, quæ in moribus instituentis posita est. Refutaretq; hoc loco videtur Paulus hæresim Gaulonitarum, de qua meminit Iosephus, à quodam Iuda Gaulonita oborta, qui negabat censuram & obedientiam deberi Cæsari, aut prophanis vllis principibus à Iudæis, propter libertatem legis quæ à Deo receperant, cui proinde soli aiebat eos esse subiectos. Ob quem errorem Pharisei Christum conuenerunt seiscitantes, an liceret censuram dare Cæsari. Atque hinc forsã idem error peruenit in Christianorum primitiuam Ec-

Lib. 18. c. 1. & 2.

clesiam ob libertatem Euangelicam, iuxta illud, Si filius vos liberauerit, v- 10a. 96
rè liberi eritis. Sed tamen fides nostra naturalem iustitiæ ordinem non admittit, sed perficit: est autem naturalis ordo, vt subditi sint superioribus inferiores, quoniam hæc vita mortalitatis alter transigi, gubernariq; nequit. Vnde licet Christus Dñs animas nobis libera- 10a. 8.
rauerit à seruitute peccati, corpora tamen semper manent defectibus, mole- 10a. 8.
stijq; carnis subdita: secundu autem corpus, homo subditur homini, postquã verò Christus Dñs tradiderit regnum Deo & patri, tunc euacuabit omnem principatum & potestatem, quibus opus iam tunc non erit, vbi corpus fuerit liberum à seruitute mortis huius. Com- 1. c. 15.
igitur in superioribus beatus Paulus multa de Christiana libertate dixisset, necessarium hic duxit erudire Christia- nos ne inde in errorem laberentur nemi- niæ libertatis, vt faciunt nunc hæretici Lutherani. Ait ergo, (omnis anima.) idest, omnis homo, per synecdochen, vt in Genesi, Delebitur, inquit, anima illa 10a. 17.
de populo suo. Vtitur autem hoc loquedi modo. Apostolus, quia, vt ait D. Tho. Tho. subiectionem superioribus debemus ex animo, idest, ex pura voluntate & ratione, non tanquam brutæ pecudes ratione carentes, sed ratione & prudẽtia quæ viget in anima. Vnde Aposto- 10a. 8.
lus alibi, Non ad oculum, inquit, ser- uientes, sed ex animo & bona voluntate. aut secundum Orig. posuit animam ad 10a. 8.
differentiam spiritus, nam quandiu Do- mino coniuncti sumus, vnus spiritus sumus eũ illo: anima autem dicitur per respectum ad corpus quod aëuat, scẽdũ dum quam rationem subiectus est homini homo. Ait autem (omnis,) vt neminem excipiat neq; Sacerdotes, vt ait Chryso- 10a. 8.
stom, neq; Monachos, neq; secularis, neq; verò Apostolos, neq; Euangelistas, neq; Prophetas, suũ enim quisq; habet prælatum. Per hanc quoque sententiam, illa Begardorum hæresis profcribitur, qui aiebant, eò perfectionis posse hominem peruenire, vt nemina iam sit subditus.

2. *Potestatibus sublimioribus.*) Id est, non illegitimis, & per iniuriam præfidentibus, quales sunt tyranni, qui propterea excludi merentur, sed legitimis & iure creatis, quibus quantum malis, ratione tamen sublimitatis officij, quæ in iure publicæ authoritatis fundatur, obtemperandum est. Idcirco licet prælatus aut princeps, inferior sit vel scientia, vel virtute, parendum illi nihilominus est, quatenus sublimiori. Vnde beatus Petrus subditi, inquit, Estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiã discolis. Nam licet sint infideles, dummodo sint legitimi, tenentur illis obtemperare etiam Christiani, salua tamen religione. Quãuis contra hoc, aiunt, opinatos esse nonnullos Christianos.

3. *Subdita sit.*) id est, obtemperet, dicitur fit audiens per omnia: iuxta illud, *Col. 3.* Obedite per omnia dominis carnalibus. Inteligitur nisi contra religionem iubeant & veritatem: nam tunc obedire oportet Deo, magis quam hominibus, ut dixit Beatus Petrus Iudæis, impedire volentibus prædicationem Evangelij.

4. *Non est enim potestas nisi à Deo.*) Prima ratio parendi publicis legibus, obtemperandi magistratibus, qui qualemque Dei gerunt imaginem, & in malis puniendis utriusque Dei negotium agunt, sumitur à causa efficienti, quam designat inquiring (non enim est potestas nisi à Deo) nemo igitur magistratus contemnat, sed corde diligit, illisque pro tempore quod debet tribuat, quoniam illorum potestas à Deo proficiscitur. Circa originem autem potestatis obserua, quod ut docet D. Th. quidquid communiter de Deo & creaturis dicitur, à Deo tanquã à primo fonte in creaturas deriuatur: nimirum, omnis substantia, sapientia, & virtus, & huiusmodi, iuxta illud, ex quo omnis paternitas in celo & in terra nominatur. Itaque omnis potestas, ordo, & hierarchia, ut ius mariti in uxorem, patris in filium, regis in regnum, sunt à Deo.

Regia vero potestas, iuxta eundem do-

ctorem sanctum, vel cuiuscumque alterius dignitatis, potest considerari quantum ad tria: primo, quantum ad ipsam potestatem, & sic est à Deo, per quem reges regnant. Deinde quantum ad modum adipiscendi potestatem, & sic quandoque potestas est à Deo, quando scilicet legitime & ordinatè quis potestatem adipiscitur, siue immediatè, sicut Saul, & Dauid, quos ipse creauit reges. Siue per impressionem naturalis luminis, quo illustratæ Respub. regem creat, vel alios magistratus. Quandoque vero non est à Deo, sed ex peruerso hominis appetitu, qui per ambitionem, vel quocumque alio illicito modo, potestatem adipiscitur, de quo & ipsi gloriantur nam in persona illorum inquit Propheta, nunquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua? negari tamen non potest quod sicut cetera peccata, ita & tyrãnos, corruptosque principes & antitites permittat frequenter Deus ad vindictam scelerum populi: iuxta illud, qui regnare fecit hominem hypochritam propter peccata populi, & illud, dedi eis Regem in ira mea. Sicuti & diabolo, ut ait Aug. permisit potestatem tentandi Iob, & colaphizandi Paulum. Nihilominus pro iniqua ipsorum principum voluntate nocendi, mittentur in ignem æternum cum diabolo & Angelis eius. Tertio, potest considerari quantum ad usum ipsius potestatis, qui si bonus & legitimus est, ut iuxta præscripta legis quis imperet, Deo id facit authore, secundum illud, per me Reges regnant: peruersus autem vsus non est à Deo qualis fuit eorum regum & principum, qui conuenerunt in vnum aduersus Dominam. Ingens enim esset blasphemia dicere, quod ope diuina fuit ille conuentus celebratus. Potentia ad peccandum, non est à Deo, contra perfidos Lutheranos, nisi naturalem inteligas ut oculum vel manum. Neque potestas hostis ad irrogandam iniuriam, cui propterea obsequi non debemus, sed obsequere. Nec quæuis alia iniqua potestatis quæ peccatur, est à Deo, sed ut ait D. Thom. hoc prouenit ex defectu creaturæ, in quantum est ex

nihil.

nihil. Obseruandũ est autem diligenter, quod non quilibet abusus principis, aut prælati, sufficit ad negandum illis obedientiam, sed vbi esset apperta vel tyrãnis, vel iniquitas.

5. *Quæ autem sunt à Deo, ordinatæ sunt.*) Hæc est secunda ratio quæ deducitur à bono ordinis. Fecit quidem Dominus Deus omnia per suam sapientiam, cuius est ordinatè omnia disponere, effectus itaque Dei ordinatos esse oportet. Duplicem autem ordinem inuenies in rebus, alterum quo omnia referuntur in ipsorum autorem Deum: alterum, quo ipsimet diuini effectus ad se inuicem ordinantur, tanquam membra vnius ingentis corporis, quæ mutuo se iuuant: ut enim Deus in corpore humano voluit esse membrorum ordinem, ita in vniuersa Republica, quæ malis ac bonis constat, voluit esse ordinem quendam. Atque ipse ordo per se bonum quoddam est, etiam si quis abutatur magistratu. Cum igitur bonum vniuscuiusque rei sit suum tenere ordinem, & potestates quæ à Deo sunt, ordinatæ sint ut omnis anima illis subdita sit, concedens est ut vnusquisque obtemperet potestati.

6. *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.*) Hæc est tertia ratio quæ colligitur à terrore culpæ. Ait autem, (itaque) id est, proinde, (qui potestati) id est, principi, aut magistratu etiam impio, & Ethnico, suo fungenti officio, (resistit,) is non resistit tantum homini fungenti, sed (Deo) à quo proficiscitur omnis autoritas, cum id quod Deus ordinauit, & instituit conatur infringere. Inhonesti igitur sunt omnes inobedientes, & discipuli diaboli, cuius est semper Deo contradicere, gehênæ incendij simul cum ipso merito trahentur. Cavendus est hæc illorum error, qui ex his verbis Pauli inferre volunt, nullam esse propriè legem humanam, neque vllam in homine esse vim obligandi sub culpa mortali: sed legem humanam esse à Deo, cui resistit, qui potestati resistit. Hos profecto adhuc latet, aliud esse

Deum per seipsum legem immediate ponere, ut fecit cum antiquo populo, cui dedit legem digito suo scriptam, eamque Moysi tradidit promulgandam: & Christus Deus noster dedit nobis legem Evangelicam, quæ ideo lex diuina dicitur. Aliud vero esse potestatem dare hominibus ad ferendas leges, quæ quidem vim habent obligandi sub peccato mortali, etiam si latæ sint à principibus secularibus, propter facultatem ipsis diuinitus collatam. Paulus igitur non ait, quod qui legi hominis resistit, legi tunc Dei resistit, quasi eadem sit lex humana & diuina: sed quod (ordinationi Dei resistit,) qui utique potestates humanas, & inter seipsas & ad ipsum, ordinatas esse voluit.

7. *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.*) Hæc est quarta ratio, quare debemus obtemperare maioribus, & sumitur à terrore pænæ. Qui enim amore filiali ducuntur, metu culpæ fugiunt inobedientiam, quæ quidem committitur, dum ordinationi Dei resistitur. Qui autem timore seruili aguntur, si non culpam, saltem damnationem exhorreant. Quam non fortuito, nec aliunde quàm à seipsis obortam incurunt. Ipsi enim sunt ipsius causæ iudicij, quod in se prouocant, tam supplicij temporalis ab humana potestate quàm æterni, quod est inexorabile. Vtrique enim iudici merito pœnas luunt, qui repugnant Deo. In cuius exemplum Dathan, & Abyron, qui Moysi & Aaron resistenter, abforti sunt à terra, infernus deuorauit eos. Grande peccatum est, potestatibus repugnare. Nam iuxta Sapientem, sicut rugitus leonis, ita & terror regis: qui prouocant eum, peccant in animam suam.

8. *Nam principes, non sunt timori boni operis sed mali.*) Reddit rationem quare qui potestati resistunt, damnationem sibi ipsis acquirunt, siue eam inteligas qua principes puniunt rebelles, siue qua puniuntur à Deo. si enim princeps est timori mali operis, manifestum est quod si aliquis potestati resistat, male operetur, & ita ipse homo malè agendo

est sibi causa punitionis temporalis & *Pro. 2.* æternæ. Honorū regum ac principum est, dissipare omnem malam intuitu suo: in id enim instituti sunt, ut illi qui amore virtutis non provocantur ad vitandam malam, & faciendam bonum, cogantur ad illam timore pœnæ. Et hoc faciens princeps, facit ea quæ sunt digna principe. Boni ergo, cum ipsis non sit posita lex, & perfecta charitas foras mittat timorem, non debent timere tyrannos quantumvis crudeles, sed potius contemnere, ut fecerunt Apolloli & sancti martyres qui propter iustitiam, terribiles mortes fortissimè sustinuerunt. Nam ut ait Aug. si potius obediendum maiori prælato quàm minori, ut imperatori quàm proconsuli, multo æquius obediendum est Deo quàm hominibus. Habet enim hoc divina ordinatio, ut potestati inferiori, non obediant contra superiorem, & omnis potestas humana, sub potestate Dei ordinatur, ideo nulli potestati humanæ est contra Deum obediendum.

9. *Vis autem non timere potestatem? bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum.* Utile nobis tradit documentū pro vitando timore principū: id quidē sit, non cōtumacia, sed innocētia potius. Hac enim nullis legibus, aut magistratibus, quoad pœnam attinet, erimus obnoxij: nihil enim illi iure possunt, nisi in eos qui committunt quod non licet. Si rectè vivimus, lex nihil ad nos, nec est quod metuamus magistratum. Inō præmiū est & honor per illos, suo fungentibus officio. Nam sicut magistratus, Dei minister est in puniendis flagitijs, sic & eiusdem minister est dum rectè factis habet honorem. Proinde plusquàm liber videtur à legibus qui rectè agit.

10. *Vis non timere potestatem?* Res gratissima non timere potestatem. Nam ut in Proverb. dicitur, sicut fremitus leonis, ita & ira regis. Quis ergo non optabit non timere rugientem leonem?

11. *Bonum fac.* Hoc placet principi-

bus iustis, nam volantas Regum, ait Sapiens, labia iusta. Et, Ambulantes in via immaculata, ministrant summo regi Christo. *1. P. 2. Psal.*

12. *ET habebis laudem ex illa.* Principum munus est, bonos facere ciues, illosq; retinere in pace & iustitia: tum, supplicij à malis arcendo: tum etiam, beneficijs & præmijs ad bonum alliciendo. Vnde beatus Petrus, sine ducibus, inquit, rāquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem verò honorum. Vbi nomen laudis non solum præconium sonat quo respublica debet studiosos cōmendare, & animare: verū etiam præmia & dignitates publicas, quæ sectatoribus virtutis propositæ sunt. Digniores enim debent promineri ad publicas administrationes, non solum, quia sanctius illis fungentur, verū & in laudem & præmium virtutis, quæ honoribus alitur: & non solum, verū & punitio ipsa iniquorum, in laudem cedit iustorum. Quod si tyrānus fuerit sanctorum contrarius, illosq; non laudibus, sed iniurijs, molestijsq; plurimis afficiat, nihil refert. Nam, ut docet Aug. multo plus laudis sua patientia reportabunt sancti. Quo enim martyres peiori sunt ludibrio & vituperio trucidati, maiori sunt honore habiti ab Ecclesia. Equando omni laude fraudarentur humana, erit illis laus sublimis in cœlesti patria, qua Christus Dominus eos gloriosè afficiet in conspectu Patris & sanctorum Angelorum. *Aug. in serm. de B. Lau. Joa. 12.*

13. *Dei enim minister est tibi in bonum.* Hæc ratio est satis manifesta si intelligatur de bonis principibus. Sunt enim sub regimine Dei summi principis, rāquam ministri ordinati: idem autem scopus & finis est ministrorum, & Dñi: Nam secundum iudicem populi, ait Sapiens, sic & minister eius. Finis Dei est eius gloria, & bonum nostrum: huc etiam debent tendere cuncta opera ministrorum eius. Itaq; sicuti Deus, ita & ipsius ministri tam reprehensione malorum, quàm laude bonorum, bonum vtriusq; procurant ad gloriam omnipotentis Dei. *Eccl. 10.*

Tyr-

Tyrāni verò quantumvis non sint diuinitus assumpti, quatenus tamen permixti sunt in correctionem populi, ministri quoq; Dei sunt in bonū nostrum: iuxta illud, Assur virga furoris mei, & baculus ipse est, ipse autem non sic arbitrabitur. Et illud, Assumam vniuersam cogitationem Aquilonis: & Nabuchodonosor Regem Babylonis seruum meū, & adducam eos super terram istam. Quin verò & ipsi dæmones ministeriū Dei exercent in bonum nostrum, præter suam tamen intentionem, ut in Iob compertum habemus. Nam diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. *Ijai. 10. Hier. 25. Job. 1. Ro. 8.*

14. *Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est vindex in iram, ei qui malum agit.* Causa timendi potestatem est peccatum proprium, unde si quid committitur supplicio dignum, propria peccantis culpa factū est, ut ei iam formidandus sit magistratus. Siquidem in hunc usum gladium gestat, ut nocentes puniat: atque hæc quoque parte diuinitus subseruit iustitiæ, quæ in malis puniendis & malorum abutitur ministerio, ut dictum est.

15. *Si autem malum feceris, time.* Nūquam sine timore debet esse homo: qui stat, debet timere casum: peccator, vindictam, non tantum temporalium iudicium, sed maximè æterni Dei vindictis, in cuius manus, horrendū est incidere.

16. *Non enim sine causa gladium portat.* Nomine gladij, coerciua potestas significatur, quam iurisprudentes vocant merum imperium, potestatem scilicet vitæ & mortis. Aiunt enim merū esse imperium, potestatem habere gladij. Quia & omnia capitalia supplicia voce gladij designantur, eo quod capitis abscisio, vitæ & mortis. Summi etiam potest gladius pro omnibus puniendi instrumentis, quæ quasi in figuram suæ potestatis, & ad terrorem, olim deferebant magistratus, nimirum, faces ad verberandum:

secures vel gladios ad occidendum. De huiusmodi, beatus Iob, Fugite, inquit, à facie gladij, quoniam vltor iniquitatis est gladius. Et regius Vates David, Nisi conuersi, inquit, fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, &c. *Iob. Psal.*

17. *DEI enim minister est, vindex in iram, ei qui malum agit.* Supplicia temporalia in malefactores constituta, executio sunt in parte iræ Dei, quæ in die iudicij consummabitur: executores autē sunt principes & potestates, propterea cū dixisset quod potestas, non sine causa gladium portat, reddit nunc rationem inquiens. Portat, inquam, ut exponit S. Thom. gladium (quia est minister Dei,) cuius vices gerit in terra, (vindex,) id est, vindictam exercens, (in irā,) id est, ad exequendam iram Dei: id est, iustum iudicium eius, (ei qui malè agit,) id est, contra malefactorē. Hæc D. Th. & obserua ex eodem D. Th. quod si huiusmodi supplicia & flagella aquo animo & patienter acceptentur, sunt patienti satisfactoria pro debitis, quæ soluitur cruciatibus purgatorij. Si verò, iniquo animo, & per impatientiam homo resiliat, non sunt satisfactoria, sed habent meram rationem vindictæ. Per patientiam enim & equanimitatem qua acceptantur, sunt illius qui patitur: quādo verò illa respuit, tūc nō sunt ipsius, & ideo permanent in ratione meræ vindictæ. *4. d. 15. q. 1. ar. 4.*

Non tamen inteligas quod qui patienter ferant supplicia, aut emendantur flagellis Dei, non iterum puniuntur in purgatorio. Nam iuxta Hierony. Deus ut omnium rerum, ita & suppliciorum scit mensuras, & ideo grauiores culpas grauius punit, leuiore verò lenius. Quando igitur in hac vita inligit flagella ad iustum, iuxta scelorum magnitudinem, tūc illi si emendantur, absq; transita per purgatorium euolabūt in cœlum, alioquin puniētur bis in idipsum, id est, pro eadem culpa. At verò, si hęc flagella non inferat pro quantitate & merito scelorum, reuera reliquum in purgatorio restabit soluendum: quoniam hæc non est bina punitio in idipsum, sed ambæ sunt vna iusta. *Hiero. in N. B. 10.*

Qui

de pœni. Qui autem hic suplicio plectuntur, maculam verò culpæ per pœnitentiam nõ abstergunt, vindicta illorũ hic incipiet, *d. 3. c. ig- nis.* & ardebit vsque ad extremam damnationem, vt inquit Aug. ita contigit Antiocho, Pharaoni, Dathan & Abyron, *2. Mac. 9.* Sodomitis, & multis alijs, quorum dolores ab hac vita inchoati sunt, quos in inferno patientur æternos. *N. u. 16. Psal. Gen. 1.*

18. *Id eoq; necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.* Quoniam publicus rerum status consistere non potest, nisi magistratibus sua deferatur autoritas, ob cõmunem Reipub. necessitatem, obtemperandum est illis, non tantum ob iram, idest, non tantum ob id, ne contumacia pronocari, probabili causa in nos sæuire videantur, non velut in Christianos, sed velut in seditiosos. (*Sed etiam propter conscientiam*) quæ, licet nullum immineat ab illis suplicium, dicat, non esse perturbandum quod Deus ordinatum esse voluit. Dño Deo ex charitate obtemperandum, quod munus est filiorum, hoc est, metu culpæ non pœnæ, nam hoc seruorum est, licet vtroq; modo potest quis illi parere, videlicet, & metu culpæ & pœnæ. Pari modo & ministris, tamquam vicarijs Dei, obedire oportet non tantum propter iram, idest, pœnam fugiendam, sed etiam propter conscientiam, quæ docet cauere culpam, & modeste, vrbane, reuenterq; nos habere erga omnem magistratum. D. aut *Amb.* Ambro. sic exponit, non solum timore præsentis pœnæ, sed propter conscientiam futuri iudicij. D. Chryso. non solum metu pœnæ obediatis, sed propter bona quorum conscius es prouenire ex huiusmodi obedientia, qualia sunt vindictio malefactorum, promotio bonorũ, pax deniq; & tranquillitas Reipub. quæ si sustuleris, neque vita præfens consistere potest.

19. *Id eo enim & tributa præstatis, ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes.* Hæc ratio sumitur à signo. Etenim tributorum pensio, signum est obedientiæ: cui ergo tributum soluimus, obedi-
re tenemur. Hinc illæ lachrymæ Hie-

remiæ prophetæ, propter ruinam & calamitatem Hierusalem, has voces emittentis, plorans plorant in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius, princeps prouinciarum facta est sub tributo. Nihil enim infelicius esse potest, quàm videre se captiuum, qui aliquando fuerit liber & dominus.

20. *Ministri enim Dei sunt.* Hoc dicit, ne quis existimet tributa principum per tyrannidem esse imposita: nam veluti ministri Dei, negotia publica agunt, & nostri curam gerunt, quibus intenti, vacare nequeunt (neq; id decet quidem) seu agriculturæ, seu negotiationi, alij ve arti seruii: ideo par est, vt nostrorum prouentuum partem eis prebeamus, pro sua ia nos impensa opera.

21. *IN hoc ipsum seruientes.* Quasi dicat, pendendũ est principibus suum tributum, dum in hoc incubunt, quod illis publica auctoritate mandatam est. Merces igitur illorum est tributũ, iuxta illud, quis pascit gregem & de lacte eius non edit? & in Euangelio, dignus est operarius mercede sua. Non quod finis boni principis debeat esse merces, sed bonum publicum: ob eius tamen officium rependendum est ei tale seruitium. *Premium autem principis,* iuxta Philosophum, est laus & honor: & cum hoc non sufficit, tyrannus fit. Sed hoc non est intelligendum, ait D. Th. de laude humana solum & honore, quia tale præmium esset vanum: sed de laude & honore diuino, qui principibus bene gubernantibus exhibetur. Tributa autem accipiunt ad eorũ sustentationem, pro eo quod laborant ad omniũ pacem.

A quo tamen debito liberi sunt clerici, ex priuilegio principum: quod vtiq; æquitatem habet naturalem. Quia sicut Reges sollicitudinem habent de bono publico in temporalibus, ita ministri Dei in spiritualibus: & sic ministrantes Deo in spiritualibus, recompensant Regi, qui pro eorum pace laborat. Seruatum est hoc etiam inter Gentiles, vt liberi essent a tributis qui vacabant

rebus diuinis. Sanctus Patriarcha Ioseph, vt habetur in Genesi, subiecit Pharaoni Regi totam terram Egypti, præter terram Sacerdotum, quæ à rege tradita fuerat eis, quibus & statuta cibaria ex horreis publicis præbebantur. Et ibidem, in vniuersa terra Egypti quinta pars soluitur absq; terra Sacerdotali, quæ libera ab hac conditione fuit.

Observa, quod tripliciter peccare possunt principes accipiendo tributa, quæ sunt quasi laboris stipendium illis debita. Primò, si rebus populi non proficiant, sed tantum suis commodis studentes, bona subditorum diripiant: ad quos ita loquitur Ezechiel Propheta, lac comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis, gregem autem meum non pascebatis. Vbi nomine lactis, opes: nomine lanæ vestium varietatẽ intelligit: occidere crassum, est mortem diuiti inferre, aut illius bona quibus vita præfens sustentatur, auferre. Deinde, si violenter diripiunt supra statutam legem, quæ, vt ait D.

Th. est quasi quodam pactum inter regem & populum, & supra populi facultatem. Ad quos etiã Michæas Propheta, Audite, inquit, principes Iacob, & duces domus Israel, & postea subdit, qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnes eorum desuper ossibus eorum. Postremò, si subditi imperent ea quæ manifeste sunt contra Deum & veritatem. Cum ergo subiectionis signũ sit tributum, obtemperandum est principibus etiam impijs, quibus soluitur: non quidem in omnibus, sed in licitis & honestis. Nam si quid vetant, quod per se nephas est patrare, pareant illis etiam Christiani, quos oportebat etiã nullo timore proposito, quod rectum est sequi. Sin imperant impia, Deo parendum est potius quàm hominibus.

22. *Reddito ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui velligal, velligal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.* Tributum non est graciosa donatio, sed debitum: ideo non dicit, Date, seu donate munera, sed reddite de-

bita: quia tributum est opus iustitiæ. Præmissis ergo tributorum iure, appõdit præceptum soluendi. Est autem discrimen inter tributum, velligal, & census. Quod tributum soluitur ex bonis ciuium propter administrationem Reipub. quam quidẽ princeps armis tueri debet, moribus ornare, in pace deniq; & tranquillitate custodire. Atque hoc (exceptis his qui priuilegio sunt excepti) deberet exigi pro ratione substantiæ cuiusq; ciuis, vt esset legitimum. Vnde tributũ à tribuendo dicitur, seu potius à contribuendo. *Velligal* autem penditur ex ijs mercibus quæ vehuntur, ad sustentationem murorum, pontium, aliorumq; ædificiorum Reipub. Vnde *velligal*, à vehendo dicitur. Census verò soluitur de capite, insignum subiectionis, idest, secundum numerũ personarum quæ recensentur, iuxta illud, E-xij editum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hoc autem quia non tantum præferebat honestatis, subiecit hoc loco beatus Paulus.

23. *Cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.* Vtrũq; debent ciues suis principibus reddere, *timorem* scilicet, & *honorem*: illum, quatenus dominis, Dei vices in terra gerentibus, sua potestate malos coercentibus. Vnde per Malachiam Prophetam, Si ego, inquit, sum Dñs, vbi est timor meus? Propterea dicit, *cui timorem* scilicet, debetis, reddite *timorem*, idest, reuerentiam publicam deferte, ne fortè illa negata, putet superior contemptam suam auctoritatem. Hanc verò, quatenus patriæ patribus, salutis & laudi suorum consulentibus. Vnde & per eundem Prophetam, Si ego, inquit, Pater, vbi est honor meus? Ideò dicit, *(cui honorem)* ob dignitatis publicæ functionem debetis, huic (*honorem*) scilicet, solemnem impendite. *Honor*, iuxta Philosophum, præcipuum est præmiũ quod debetur legum custodi. Er inter Christianos debetur vt pro principibus iuges fundamus præces ad Dñm, iuxta illud, Obsecro primum omnium fieri obsecrationes pro Regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt constituti, vt tran-

tranquillam & quietam vitam agamus.
Bar. 1. Et illud, Orate pro vita Nabuchodonosor Regis Babylonix, vt viuamus sub umbra eius.

Leu. 19. Non est contrarium dictis, quod habetur in Leuit. non dicere vultum potentis, nam id intelligitur, quantum ad hoc vt pro eo à iustitia non declines, vnde subditur, iustè iudica pximo tuo.

24. *Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem impleuit.* Hinc incipit agere beatus Paulus de vsu gratiæ in ordine ad omnes, ideò inquit, *(nemini quidquam debeatis,)* hoc est, non solum superioribus, vt dictum est, sed æqualibus, & inferioribus, & omnibus omnia debita ita plenè persoluite, vt nihil remaneat quod solvere debeatis: tàm, quia in ipsa mora reddendi, peccatum committitur, dū homo iniustè detinet rem alienam, quod est ex lege prohibitum, iuxta illud, Non morabitur opus mercenarij apud te vsq; manè. Est enim retentio alieni inuito Dño, species furti, obnoxia etiam restitutioni, si dilatione temporis damnum detur creditori. Et eadem est ratio de alijs debitis. Tùm etiam, quia quandū aliquis debet aliquid. Est quodammodo seruus creditoris, iuxta illud, Qui accipit mutuū seruus est fenecrautis.

Leu. 19. *Pro. 22.* 25. *Nisi vt inuicem diligatis.* Duplex potest esse sensus huius sententiæ. Primus, *nemini quidquam debeatis, nisi,* id est, sed vt inuicem diligatis, si enim mutuò nos amamus, nihil debebimus. Et huic sensui quadrat quod sequitur, Qui enim diligit proximum, legem impleuit.

Chry. Alius sensus & melior est Chrysof. *Aug. ad S. b. & Celest.* Aug. & aliorum. Nempè, *nemini quidquam debeatis,* præter vnã dilectionē. Hoc enim debitum mutuæ dilectionis, cum semper soluitur nusquam vsque adeò persoluitur, vt non debeatur: tùm ex parte ipsius DEI, propter quem

1. Ioa. 3. diligimus proximum, iuxta illud, Hoc mandatum habemus, vt qui diligit DEVM, diligat & proximum suum. DEO autem, & parentibus, vt do-

cet Philosophus, nunquam satis obsequia rependimus pro beneficijs acceptis: quia non potest inter nos & ipsos reperiri æquale, iuxta illud, Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi. Tùm etiam, ex parte similitudinis naturæ & gratiæ. Nam omne animal diligit sibi simile, sic & omnis homo proximum sibi. Hæc autem amoris causa semper manet inter Christianos, qui ex eisdem carnibus & ossibus cõpositi, naturaliter nati, ex eodem Deo supranaturaliter renati sumus, eandemque fidem & Sacramenta in eadem Ecclesia Christi habentes. Tùm deniq; ex parte ipsiusmet charitatis, quæ in diligendo non deficit, sed proficit, & si alijs satisfaciat, sibi ipsa nunquam satisfacit, semper officia cumulans officijs: & inter alias, hæc erat vna Apostoli petitio pro Philippensibus. Hoc oro, inquit, vt charitas vestra magis, ac magis abundet. Hoc orabat Paulus, & idem debemus nos Christiani pro nobis semper orare, & nunquã deficere, vt ait Christus Deus noster. Itaq; vt docet Aug. cum amor redditur proximo non amittitur, sed potius reddendo multiplicatur: imò hoc est charitatem habere erga aliquem, quod charitatem illi reddere: & reddere, quod habere. Econtrà vero in pecunia, hæc enim non habetur cum redditur: & quo plus illius redditur, minus habetur. Non ergo præcipit Paulus amorem donare gratis, quasi indebitum, sed vt semper reddamus quasi semper debitum. Quia nullum est tempus in quo non possit occurrere necessitas consilij, aut officij, in signum charitatis, quæ leges omnes in se comprehendit. Vnde dicit.

26. *Qui enim diligit proximum, legem impleuit.* Quisquis enim sincera, & Christiana charitate, proximum diligit, is summam habet totius legis. Si charitas absit, nullæ leges quamlibet multæ sufficiunt: si adsit, non alijs opus est legibus, quando hæc vna dicitur effectatius, quidquid in numeris legum præscriptis iubetur. *Proximus* autem intelligitur ille qui necessitudine aliqua est nobis-

Philos.

Pf. 113.

Ecc. 12.

Phil. 1.

Aug. ad Celest.

nobilisconiunctus, nimirum, vel sanguinis propinquitate, vel ciuitatis vicinitate, vel Christianismo, vel certè quod omnes sumus sub cura vnus parentis Dei. Non facit hæc mentionem de dilectione Dei, sed tantum de dilectione proximi, quoniam in hac includitur illa tanquam vera eius causa: & vice versa in dilectione Dei; dilectio proximi, tanquam inseparabilis eius effectus: quam ob causam, vt ait Aug. solet in scriptura alterum mandatum, sine alterius mentione profertur, vt in Deut. quid Dominus Deus tuus petit à te, nisi vt timeas Dominum, & ambules in vijs eius, & diligas eum? & in Euangelio, hoc mando vobis vt diligatis inuicem. Dicit etiam idem Aug. propterea meminisse hic citius Paulum, dilectionis proximi quàm Dei ad impletionem legis, quod Deum quis facile mentiri potest à se diligi, quia rariores tentationes id probant: in dilectione autem proximi facilius conuincimur eam non habere, quia plures occurrunt casus quibus id probatur. Vnde sapienter beatus Ioãnes per dilectionem proximi, rimatur dilectionem Dei cum ait, qui non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere? at reuera meminit solius dilectionis proximi, quia de officijs inter proximos mutuis, sermonem præcisè instituerat.

2. de Tri.

Deu. 10.

1. Ioa. 15.

Aug. super Gal.

1. Ioa. 4.

27. *Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dicēs, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, diliges proximum tuum sicut teipsum.* Vetat lex ne quis adulterium committat, in quo etiam intelligitur prohiberi fornicatio, & omnis illicitus vsus genitalium membrorum. Vetat etiam ne quis occidat, sub quo continetur omnis iniuria in personam proximi illata. Vetat quoq; ne quis furtum faciat, in quo etiam prohibetur omnis iniusta subtractio rei alienæ, siue per vim, siue per dolum fiat. Hæc tria præcepta ad iniurias spectant quæ opere inferuntur, siue in personam propriam alterius, vt

non occides: siue in personam ei coniunctam qualis est vxor, vt non adulterabis: siue in exteriora bona, vt non furaberis: Vetat etiam lex ne quis falsum testimonium dicat. Quod non solum prohibetur in iudicio, sed etiam extra iudicium, siue per modum detractionis, siue per modum contumeliæ dicatur. Hoc igitur quartum attinet ad iniurias quæ verbo fiunt. Vetat etiam lex ne quis rem affectet alienam; vbi etiam intelligitur prohiberi concupiscentia vxoris. Hoc quintum pertinet ad peccatum cordis. Non meminit autem præceptorum primæ tabulæ, quia, vt dictum est, eas propositum fuit, de sola charitate proximi dicere in hoc loco. Tacuit etiam quartum præceptum de honore parentum, eo quod non est ad eò vnuerfale sicut prædicta quinque: quia non omnes habent parentes, vel consanguineos, velle facultatem subueniendi, neq; pro quo tempore obligat, vt prædicta quinque negatiua, quæ vt vnuerfos, ita & pro semper obligant.

28. *ET si quod est aliud mandatum.* More illorum loquitur qui inductione vtuntur, quibus non opus est per omnia singularia progredi, sed quibusdam recensitis, reliqua eiusdem rationis sub genere comprehendere. Sic Paulus dicens, & si quod est aliud mandatum, perinde est ac si diceret, & si qua sunt id genus alia.

29. *IN hoc verbo instauratur, &c.* Ac si diceret, Præceptorum omnium summa, breui charitatis præcepto comprehenditur, perficitur, & impletur, quo dictum est, *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* *Leu. 19.*

30. *Proximum tuum.* Nomen proximi referendum est ad omnem hominem, & etiam ad sanctos Angelos, vt ait D. 1. de doct. Aug. Proximus enim dicitur quicumq; *Christi.* facit alicui misericordiam, quam quidè *sancti Angeli* nobis frequenter impendunt, & nos omnibus hominibus eam debemus impendere, & ab eis cū opus fuerit recipere. Socij enim sumus in via vnus beatitudinis ad quam sumus creati, & redempti per Christum Saluatore

rem nostrum. *Dæmones* verò non in numero proximorum, sed in numero hostium sunt habendi, quasi totaliter exclusi à societate Dei, atque adeò non sunt diligendi, sed potius detestandi.

31. *Sicut seipsum.*) Non dicit æqualitatem dilectionis, sed similitudinem. *Hoc postulat ordo charitatis*, ut quæram salutem primum mihi, secundum tibi: plus mihi & maiori cum diligetia quam tibi. *Debo diligere proximum sicut meipsum*, hoc est, ad eundem finem qui est Deus. Nam sicut debo diligere meipsum propter Deum, sic & proximum. Et sicut omnia alia bona diligo propter me, referendo meipsum in solum Deum, sic & amici propter seipsum, (non propter meum commodum, aut meam voluptatem, quemadmodum diligitur equus amore concupiscentiæ) debo bene illi velle, bonaq; precari, ac si esset alter ego. Hic est enim germanus sensus illius celebratæ sententiæ, *Amicus alter ego.*

32. *Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.*) Si accipiatur hic malum non solum transgressionis, sed etiam omissionis, poterit sententia hæc referri ad præcepta tam negatiua, quam affirmatiua. Medio itaq; syllogismi ostendit per dilectionem proximi, legem impleri. Ait autem, (*dilectio proximi, malum non operatur.*) hoc est, qui diligit proximum, nullum malum operatur ad ipsum, sed ad hoc tendit omne legis præceptum, ut abstinetur à malo, qui ergo diligit proximum, legem implet. Quod autem dilectio proximi malum non operetur, docet alibi Paulus dum ait, Charitas non agit perperam, &c. Qui enim diligit, non occidet: nec stuprabit alienam uxorem, cui alter æque charus est, atque ipse est sibi. Nec furto compilabit eum, quem paratus est & suis opibus adiuvare. Nec calumnioso testimonio opprimet, quem suo quoq; periculo seruatū velit. Nec scenori daturus est, cum quo sibi putet omnia esse communia. Nec illi damnum optabit, cui precatur eadē quæ sibi. Nec vlla ratione nocere aut

contristare poterit, pro quo sciat Christum esse mortuum. Et obserua, quod *dilectio proximi*, quatenus dilectionem Dei includit, non solum excludit malum quod est contra proximum, sed etiam quod est contra Deum, & sic comprehendet sententia hæc etiam præcepta primæ tabulæ. Cū igitur charitas proficit quoad potest omnibus, etiam malis, nemini noceat, appertè constat quod ea sit *plenitudo legis*, id est, legum omnium summa, per quam compendio discitur quid faciendum, quid sequendum, & per quam quod discitur, opere completur.

33. *ET hoc, scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere, nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus.*) Postquam instituit hominem in ordine ad alios, instruit nunc eum in ordine ad seipsum. Initiū autem horum verborum, ut interpretatur Photius, est *eclipsis*, & referendū ad id, quod longè ante præcessit, (*nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis.*) & hoc, subaudi, facite, (*scientes tempus.*) id est, opportunitatem adesse id faciendi. Nam inter reliquas circumstantias, illa quæ est temporis præcipue mouet. Vnde Sapiens, *Omni, inquit, negotio tempus est & oportunitas.* Quare, arripite temporis opportunitatem, & vacate dilectioni.

34. *Quia hora est iam nos de somno surgere.*) Tempus dormiendi, tempus vigiliandi, ait Salomon. Ante Christi aduentum fuit tempus dormiendi, quia, ut statim dicitur est, totum illud tempus fuit veluti quædam nox, & qui dormiunt, nocte dormiunt: nox, inquam, infidelitatis, ignorantia, desidia, torporis, & negligentia, quorum malorum propria hominum peccata fuerunt in causa. Nec ideo dicitur illud tempus dormiendi quia liceret hominibus dormire in huiusmodi malis, nunquam enim licuit homini dormire in vitijs & peccatis, sed ab euentu rei dici potest tempus dormiendi, quia tanquam densissimis tenebris inuoluta maior pars orbis, contigit, ut esset in slagitijs dormiens, cum ortus est super terram Sol iustitiæ Christi.

Christus Deus noster. Vnde post celebratum festum Christi natiuitatis canit *Sap. 18.* Ecclesia hæc sapientiæ verba. Dū mediam silentium teneret omnia, & nox in suo cursu medium iter perageret, omnipotens sermo tuus Dñe, à regalibus sedibus venit. Quibus verbis appertè significatur profundissimus virtutum somnus, quo mundus erat occupatus, omnimoda Dei obliuio, animorum insipientia, regnum deniq; peccati, cum Christus Dñs natus est in terra. Quam ob causam à natiuitate eius vsque ad finem mundi, totum vitæ tēpus est veluti vnus dies. Nihil enim aliud est dies, quam præsentia Solis super terram, & ipse nobiscum est vsq; ad finem seculi, qui est Sol iustitiæ, lux mundi, splendor gloriæ. Ac proinde dies iste gratiæ, tēpus vigiliandi congruè nuncupatur. Nō enim oportet dormire diem, sed vigilare, hoc est, laborare in virtute, bonis operibus insudare, prout Saluator noster in Evangelio frequenter nos admonet, dicens, Vigilate, quia nescitis diem neq; horam. Et beati sunt serui illi quos cum venerit Dominus, inuenerit vigilantes, id est, bene operantes. Et ambulare dum lucem habetis, ne tenebræ vos comprehendant. Tenebræ scilicet mortis, post quam non est tempus ambulandi, siue operandi, siue nauigandi. Peruentum est iam ad portum, & vbi ceciderit lignum, ibi erit. Apostolus Christi hoc loco similiter facit inquiens, ut cognoscentes tempus aptum, scilicet, ad bene operandum, studeamus virtutibus. Quæ autem sit hæc temporis congruè occasio, declarat, (*quia hora est*) nouissima, & propria, (*nos*) Christianos à Christo nato iam illuminatos, & tot auxilijs gratiæ suffultos, (*à somno*) scilicet, pristina vitæ ac tenebris, respicientes velociter (*surgere.*) & properantes currere ad propositum brauium.

35. *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus.*) Salus nostra est illud brauium, quod est corona iustitiæ, & vitæ æterna, & regnum cælorum in quod tendimus, cuius ianna ante Christi aduentum fuit clausa, nostra cul

pa: sed Christus Dñs aperuit illam suam misericordia, qui est Deus benedictus in secula, amen. In Christi baptismo aperti sunt cæli, & nobis etiam appertur dum baptizamur. Ibi enim renascentes ex aqua & Spiritu sancto, & filij Dei & hæredes efficiuntur ipsius. Apperuntur etiam nobis cum pro fide pugnamus, ut beato Stephano, qui dū pro fide pugnet aduersum Iudæos, vidit cælos appertos, & Iesum stantem à dextris virtutis Dei. At verò, cū negamus Christum, aut in corde, ut hæretici: aut in opere, ut peccatores: clauduntur quidem illi, sed per poenitentiam iterum referantur: ideo gaudium est in cælo coram Angelis Dei, super vno peccatore poenitentiam agente. *Propior ergo est nunc nostra salus quam cum credidimus.* Obserua, quod Paulus hoc loco, agit personam totius Ecclesiæ fidelium à tempore quo in Abraham, siue in alijs qui eum præcesserunt, primordia suscepit fidei Christi, vsq; ad Christum passum, cuius passione fuit omnibus cælum appertum: sed iustis solis factū est peruium, per cuius possessionem salus nostra, consumatur, à qua quidem possessione arcebantur olim antiqui patres, donec veniret salutis præmium. Paulus igitur tãquam eiusdem salutis prece, exhortatur hic Romanos, atq; in ipsis vniuersum orbem, inducitq; ad virtutis officia, ex eo quod iam nunc post redemptionem factam, multo sit propinquior salus hominibus, quam cum crediderunt, nempe dum per Abraham mundus ab ore Dei fidem recepit. Quæ admodum siquidam Doctor Parisiensis in Cathedra, nomine vniuersitatis quæ cepit ante mille annos, diceret, nunc illustriores sumus litteris, quam cum primas scholas instituissemus. Aut si in suo Senatu diceret dux venetus, potentiores sumus nunc, quam cum primæ iecimus fundamenta vrbs. Idem in summa videtur concionari hic Paulus, quod Ioannes Baptista vbi clamat, poenitentiam agite appropinquabit enim regnū cælorum. Natura nos docet rationem hanc esse efficacissimam. Res enim tanto se mouent citius, quanto suis locis

fiunt propinquiores. Ignis dum magis aptopinquat ad suam spheram, velocius ascendit: lapis velocius descendit quo magis accedit ad centrum. Cum igitur homo naturaliter appetat immortalitatem, quæ in cœlesti patria obtinebitur, hæc autem nunc tempore gratiæ sit nobis adeo propinqua, debet quam citissimè in illam tendere, quoniam nisi inuita rationali natura, contrarium huius agere non valet. Hinc proculdubio velocissimus cursus robustissimorum martyrum, sanctorum virginum, illustrium confessorum, & omnium Sanctorum, qui fortitudine præclara, rapuerunt sibi cœlorum regnum.

36. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus.*) Explicat per similitudinem quoniam modo sit iam hora surgendi à somno vitiorum, seu torporis & negligentie. Nam qui dormiunt, nocte dormiunt, excitantur verò manè & surgunt à lecto. In huc itaq; modum (nox,) idest, noctis tempus, scilicet, tenebrosa infidelitatis, & legalium vmbra, quia & pristina vitæ, (præcessit,) idest, iam abiit, præterijt, & expirauit scilicet, duratio eius. (Dies autem) qui est tempus lucis, (appropinquauit,) idest, iam aduenit, illucescente Sole iustitiæ Christo, & claritate sancti Euangelij vbiq; radios suos spar gente. Nox, præbere videtur peccandi licentiam, quod vacet pudore. Vnde *Iob.* beatus Iob, Oculis, inquit, adulteri, obseruat caliginem: Caterum, etiam qui noctu lasciuunt, & ineptiunt, tamè simul atq; illuxit, vel pudore componunt sese ad hominum aspectus, ac velut alij facti prodeunt in publicum, pro temulentis sobriij, pro libidinosi casti, pro iurgiosis moderati, pro oscitatis alacres. Cum igitur nox nostra præcesserit vitæ pristina, dies verò Euangelij Christi appropinquauerit, respondeamus diei nostro, (abijciamus opera tenebrarum,) idest, mores, actusq; nocturnos, & quorum nos in luce pudeat. Detestemur vitia omnia & peccata, quibus in tenebris dormientes cumulantur cæci infideles, pro his verò (in-

duamur arma lucis,) idest, assumamus fidei & lucis bona opera, veluti arma quædam quibus induti, & honestemur, & terrori finis inimicis in bello huius vitæ. Nam si Sole exoriente decentioribus vestibus tegimus corpus, nequid offendat oculos hominum, multo magis Euangelij luce iam extorta, mentè virtutum ornare debemus amictu, qui luce dignus sit, nec reformidet oculos Dei & sanctorum Angelorum, sed potius tremere faciat hostes, lucis suæ eximio splendore.

Obserua, quod opera peccatorum, vè docet D.Tho. tribus de causis dicuntur opera tenebrarum. Primò quia in seipsis priuata sunt lumine rationis, quo illustrari debent humana opera. Deinde, quia in tenebris sunt. Postremò, quia per ea homo ad tenebras ducitur. Virtutes verò dicuntur arma, in quantum nos muniunt cõtra aduersarium. Et dicuntur lucis arma, tum quia lumine rationis & gratiæ decorantur, & perficiuntur. Tum etiam, quia lucis examen requirunt. Tum deniq; quia per opera virtutum, alij illuminantur.

37. *Sicut in die honestè ambulemus.*) Hæc duo videntur diei congruere, nimirum, honestas & ambulatio, nam in die vnusquisq; se studet componere, vt alijs honestus appareat. In die quoque ambulat homo, non in nocte. Ambulare verò hoc loco, est de bono in melius procedere, vt exponit D.Tho. Est ergo sensus literæ, posthac ita vitam omnem componamus, vt appareat nos abiectis tenebris vitæ pristina, clara luce ambulare, Deoq; conspicuos, & Angelis, & hominibus.

38. *Non in comessationibus, & ebrietatibus.*) Hoc est, non luxui indulgeamus in comessationibus, aut temulentis comotationibus. Talia sunt opera tenebrarum, quæ per intemperantiam corrumpunt eam partem appetitus sensitiui, quæ dicitur concupiscibilis, & in eas fertur voluptates quæ ad conservandam vel indiuiduum, per cibum & potum: vel speciem, per concubitum, attinent. Dicuntur autem comessationes, iuxta D. Tho.

Tho. superflua & nimis accurata comestiones.

Obseruandum verò, quod si nomen gulae solum dicat vitium ordinis ad suum peculiare obiectum & finem scilicet, nimirum appetere delectationem cibi & potus, genere suo non est mortale peccatum, sed veniale: at quatenus importat corruptum ordinem ad supremum finem, scilicet, ad Deum, dum cibo & potu ita fruatur homo, vt paratus sit transgredi præcepta Dei, tunc est mortale. Hæc enim voluptatis frustrationem itaquam summi finis, subnotavit Apostolus in illis verbis, quorum Deus venter est.

Phil. 3.

39. *ET ebrietatibus.*) Ebrietas genere suo dicit lethale flagitium, quia non solum nimum potum significat, sed etiam rationis priuationem, estq; vt Gregorius docet, radix & mater aliorum vitiorum, nimirum, ineptæ latitiæ, scurrilitatis, immunditiæ, multiloquij, atq; hebetudinis mentis. Sunt itaq; infames cuncti ebriosi, & brutis animalibus deteriores. Brutorum enim metas transgrediuntur, vimq; vsq; ad rationis ipsius interniciem inferunt naturæ suæ. Quapropter nec cibum sumere cum huiusmodi licet, iuxta præceptum Apostoli.

Greg. 31. Mora.

1. C. 5.

40. *Non in cubilibus & impudicijs.*) Docet vt non spurca veneri, libidiniq; seruiamus, hoc enim propriè est opus tenebrarum, quoniam magna parte in tenebris sit. Nam oculus adulteri, inquit Iob, obseruat caliginem. Quos vero talia tenebrarum opera non depudet in publico perpetrare, grauissimè peccant. Deus enim qui nihil magis à nobis desiderat, quam vt luceant opera nostra bona vt glorificetur ab hominibus, nihil ideò fert grauius quam cum gloriari in malitia, qui potens est in iniquitate. *Cubile* igitur vel delicias significat, molliciemq; lecti ad captandam somni voluptatem, quod genere suo non est mortale, nisi quando, vt

Tho.

Mic. 2.

docet D. Th. propter quietem corporalem & somnum, omittit homo quæ facere debet, & inclinatur ad aliqua mala faciendâ. Vt, inquit, Propheta, qui

cogitatis inutile, & operamini malum in cubilibus vestris. Vel significat scortationes ipsas, spurcosq; complexus, quos explicatius vocat *impudicitias*, hoc est, quoscunq; venereos actus, qui eodum dicuntur impudici, quod non cauent id, quod est maximè pudore & confusione dignum. Tum, quia omnes delectationes tactus gulae & luxuriæ, sunt communes nobis & brutis, vnde qui eis *Psal.* inordinatè vitur, brutalis efficitur. Tum etiam, quia specialiter in actibus venereis, ratio hominis totaliter absorbetur à delectatione, vt non possit tunc aliquid intelligere, iuxta Philosophum & Prophetam, nam fornicatio, & ebrietas, & vinum, auferunt cor. Ad hæc, *Cubile* sumitur etiam pro ferarum lastris, à luto dictis, hoc est, pro paludibus & cœnosis locis in quibus feræ cubant: quapropter cubilis nomine, infamiam & dedecus subnotat hic Paulus spurcitiæ hominum, qui iumentorum more volutantur in stercore suo & luto.

Ethic.

Osc. 4.

41. *Non in contentione, & amulatione.*) Hæc vitia ad appetitum irascibilem pertinent, perturbant rationem, & densissimas effundunt tenebras intellectui nostro: ideo tanquam valde tenebrosa, longissimè sunt abijcienda, vt, scilicet, non per contentionem & mutuum licorem, turpiter inter nos concertemus. Quibus omnibus obnoxij fuerunt Romani quibus scribit, dum errantes, in vitæ pristina gentiliam tenebris versarentur. Est autem *contentio*, iuxta D. Amb. impugnatione veritatis cum confidentia clamoris. Inuenitur hoc vitium in temulentis & ebriosis, nam calor vini maxime silentium rumpit vsq; ad clamores, & contentiones. Prohibetur vero per hoc præceptum, omnis generis rixa, non solum verborum, sed etiam factorum, quæ vt plurimum inchoatur à verbis. Contentionis autem mater, est *invidia*: nam *invidus homo*, cum ferre nequeat aliorum sententias, promptissimus est contendere verbis, & etiam manibus si opus est. *Invidia* vero frequenter augeatur & crescit, dum magis contenditur. Optimè ergo diuinus Apostolus com-

posuit contentionem & emulationem, post comestationes & ebrietates.

Pf. 44. 42. Sed induimini Dominum Iesum Christum. Pulcher amictus, quia hic nimirum est ille vestitus deauratus reginæ sponsæ Christi, hæc sunt arma lucis quibus anima nostra induta munitur in hostes, deterretq; illos. Induimur autem Christum Dominum, primò, per sacramenti susceptionem; mox per imitationem, quia, vt ait D. Th. sicut homo continetur vestimento, & sub eius colore videtur, ita in eo qui Christum immitatur, opera Christi apparent. Indecorè ergo operibus tenebrarum induitur anima, sed posteaquam per baptismum Christo sumus insiti, hunc ipsum debemus induere, vt luceat in omni vita quem sumus professi, exprimamusq; eum quem inbibimus. Ille sobrietas est, ille castitas, ille pax est, ille charitas est, istiusmodi amictus decet hanc Euangelij lucem.

Tho.

43. ET carnis curam ne feceritis in desiderijs.) Exponit quod supra dixerat, sicut in die honestè ambulemus. In hoc enim, ait D. Tho. pulchritudo honestatis consistit, vt homo spiritum præferat carni. Vnde non vetat Apostolus omnè curam carnis simpliciter, nam quilibet tenetur eam habere, quæ satis sit ad sustentandam naturam: sed addit (*in desiderijs.*) vt scil. inordinata carnis desideria, idest, concupiscentias non sequamur. Si ergo hæcenus quibusdam vsi sumus ad voluptatem, posthæc vtamur ad corporis necessitatem: & quibus antehæc turpiter indultum est cupiditatum arbitrio, de cætero per sobrietatem eatenus adhibeantur, quatenus naturæ vsus postulat. Corpus sic alendum est, vt valeat ac viuat, non vt lasciuat. Cibum ac potum, famem ac sitim arceat, non libidinem inuitet, ac nutriat.

ARGUMENTUM CAPITIS DECIMI QUARTI.

Stedit diuinus Apostolus quomodo se debeat habere perfecti ad imperfectos, quos minimè cõtènere debent, sed sapienter ferre, charitateq; amplecti. Deinde prohibet iudicia, vt scil. nemo temerè iudicet de fratre in ciborũ, dierumq; discretionem. Nec cõtinnendum, vt leuiculi cibi gratia, fratrem offendamus.

CAPVT. XIII.

Infirmum in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: alius enim credit se manducare omnia, etc.

EXPLANATIO.

1. INFIRMUM autem in fide, assumite: non in disceptationibus cogitationũ.) Obseruare hic oportet, in primitiua Ecclesia fuisse inter Iudæos ad fidem conuersos, qui diuersa sentirèt de lege. Quidam planè asseuerabant, vt cõstat ex Actis Apostolorum, nullum faciendum esse ciborum delectum, nullamq; dierum festorum obseruationem. Erãt contrà qui nondum planè confirmata fide, contendebant à certis cibis abstinendum, & certos dies festos celebrandos. Apostolus ergo ad euitandam discordiam instruit eos dicens, quod & si in ciborum vsu nullum sit discrimen, nullusq; delectus apud perfectos, idest, eos qui fidem Christi plenè sunt assecuti, modo his ad necessitatem vtantur,

Act. 15.

NON

non ad voluptatem: tamen si quis fuerit inter eos, fortassis Iudæorum genere, qui ob diuinam superioris instituti, vitæq; consuetudinem sit adhuc superstitiosior, nec adhuc sic in eo fides adoleuerit, vt omnem pristinæ legis obseruationem excludat, huiusmodi non esse statim rei sciendum contemptu, sed humanitate, facilitateq; magis allicendum, ac fouendum, donec & ipse fide proficiat, fideiq; robur accipiat. Et hoc est quod dicit, (*infirmum in fide assumite*) alloquitur perfectos in fide quos docuerat vt Christum induerent. Ac si diceret, sed vos qui perfecti, & validiores estis in fide, idest, perfectè creditis, (*assumite*) idest, nolite abijcere, (*infirmum in fide*) idest, eum qui nondum perfectè credit, fidem Christi sufficere ad salutem: hunc non despiciatis propter infirmitatem, sed eam boni consilite, & assumentes supportate eum, & affectu charitatis vobis cõiungite, donec crescat ad perfectionem.

2. NON in disceptationibus cogitationum.) Disceptatio, idem est quod contentio, quod in malum sonat, alluditq; in hoc ad id quod in sine superioris capitis dixerat, non in contentione & emulatione. Explicat autem hic modũ quo infirmũ in fide suscipere debemus, videlicet, ne disputationibus cum illo contendamus, sed leniter ac blandè amplexemur, & informemus. Commodius enim beneuolentia id fiet, quàm contentiosus disputationibus. Siquidem in huiusmodi non conuenit protinus in malam partem interpretari, quod citra vitium fieri potest. Quo pax & concordia vndiq; constet inter Christianos homines, quædam dissimulanda sunt, quædam ferendã, quædam benignius interpretanda. Magnam vim habet ad mutuam vitæ societatem, hæc commoditas, candorq;. Nusquam pax coharerebit inter mortales, nisi in nonnullis alius alij vicissim concesserit, nam sunt hominum variæ sententiæ. Paulus igitur hoc loco vetat contentiosas altercationes dum ait, (*non in disceptationibus*) idest, altercationibus (*cogitationum*) idest, disputationibus, ac si diceret, supportate qui sic in fide est infirmus, & nolite tempus terere in altercationibus disputationum, an scil. & rectè abstinere à cibis certis, an rectè dies aliquos festos obseruat, sed in simplici mansuetudine illum sustinentes, atq; in spiritu lenitatis intruentes.

3. Alius enim credit se manducare omnia.) Inter cæteras legales obseruantias, vna erat discretio ciborum, propter aliquos cibos in lege prohibitos. Prohibebantur autem, non quia naturaliter essent immundi: nam quemadmodum in verbis hoc nomẽ stultus significat aliquod malum, quanuis illud sit bonum, ita in rebus quodam animal bonum est secundum naturam, sed significatione est malum, velut porcus qui significat immunditiam, & ideo prohibitus est antiquis esus illarum carum, vt inquit D. Th. quo earum vitiatione significatur vitatio immunditiæ. Totã veteris populi vita, vt inquit Aug. figuralis erat, sed aduentu Christi qui est veritas, cessauerunt figuræ. Hac autem obseruantia ciborum quotidie erat vtendum, vel non vtendum, & ideo de ipsa nunc mentionem facit dicens, (*alius enim*) qui scil. est perfectus & firmus in fide, vacansq; omni superstitione (*credit se*) posse licitè (*manducare omnia*) hoc est, in Evangelica libertate perfectè confidens, putat sibi phas esse, citra delectum vllum, quoniam vesci genere ciborum, nihil aliud in hoc spectans, quàm naturæ necessitatem.

Leu. 11.

Tho.

Aug. lib. contra Faust.

Mat. 5.

1. Thi. 4.

4. Qui autem infirmus est, olus manducet.) In singulis generibus animalium, putã, terrestribus, volatilibus, & aquaticis, fuerunt Iudæis interdicta multa, non solum, verum & licitas carnes certo præscriptoq; modo debebant occidere, euiscerare, & mundare antequam comederent. Qua de causa nunc etiam à carnibus abstinent quæ à Christianis maculatæ sunt. Atq; aded supersticiosi illi, ita se alienabant ab aliorum conuictu, vt solis oleribus victitarent, simulantes forsan (vt dicit Chrysost.)

Leu. 11.

Chry.

id non legis obseruandæ gratia facere, sed propter ieiuniū. Ex oleribus enim, sicut nec ex fructibus nihil erat prohibitum: tum, quia simplicissima sunt hominum alimenta, in ipso statim orbis exordio primis mortalium concessa.

Gen. 1. Ecce, inquit Dominus, dedi vobis omnē herbam afferentem semē, super terrā, & vniuersa ligna quæ habent in semet-ipsis sementem generis sui, vt sint vobis in escam. De quo quidem tempore

Boet. li. 2. met. 5.

eleganter Boetius, felix, inquit, nimum prior ætas, contenta fidelibus aruis, nec inerti perditæ luxu, faciliq; sera solebat, ieiunia soluere glande. Nec Bachica munera norat, liquido confundere melle. Nec lucida vellera Serum, thirio miscere veneno. Somnos dabat herba salubres, potum quoq; lubricis amnis, vmbas altissima Pinus. Quibus verbis commendatur satis temperantia hominum illius primi temporis. Tum etiam, quia cum in Paradiso interdicta fuerit arbor vna, & hanc prohibitionem transgressi fuerint primi parentes, noluit postmodum Deus interdicto cuiuspiam vel arboris, vel oleris, deterrere populum Mosaicum.

Sensus igitur litteræ est, qui firmiores sunt fide passim ac temerè vescuntur cibis quibuslibet, existimantes id sibi perquam licere. Contrà qui infirmus fide ac debilis est, quia incertus est animi quid manducet propter tot ciborum genera in lege prohibita, ne conscientiam, quam sibi parit, polluat, (*olus manducat,*) sciens nihil illorum esse veritum in lege. Interpres legit, (*manducet*) id est, si existimat periculum esse in carnibus edendis, vescatur oleribus.

Pro maiori huius loci explicatione, distinguenda sunt hic tria tempora, vt docet Aug. contra Hieronymū. *Primum*, ante Christi passionem, in quo legalia suam obtinebant robur, quasi adhuc videntia. *Secundum*, à passionis articulo vsque ad sufficientem Euangelij promulgationem: quo quidem tempore legalia mortua erant, quia nullus ad ea tenebatur. Nec obseruata, aliquid conferebant alicui. Nondum tamen erant mortifera, quia sine peccato poterant

Iudæi ad Christum conuersi, obseruare illa: dummodo nemo in illis spem sic firmaret, vt crederet absque illis fidei & gratiam Christi non iustificare. Fuit quidē ignorantia illa permessa aliquantulo temporis tractu, vt Synagoga, nō sicut Gentilitas, proscriberetur, sed sepipleretur cum honore. Et de hoc secundo tempore intelligendus est hic Paulus. *Tertium* verò tempus est, post sufficientem Euangelij promulgationem, in quo legalia non solum sunt mortua, sed etiā mortifera, vt quisquis ea seruet, peccet mortaliter. Sunt enim falsa signa futuræ rei, quæ iam præterit. Vnde in epist. ad Coloss. monet Christianos iam adultos in fide, vt caueāt à legalibus, dicēs, Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut Sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum. Et Galatas hac etiam de causa reprehendit, inquit, & dies obseruatis, & mensis & annos & tempora, timo ne sine causa laborauerim in vobis.

Sensus hic ita explicatus germanus est & ad mentem Pauli. Est veritamen & alius non contēendus D. Aug. in glossa quæ inter ordinarias habetur, nempe, vt dicatur *infirmus*, qui est ad lapsum vitiorum carnalium pronus. Et huic cōsulendum est vt vescatur oleribus, id est, tenues & aridos cibos comedat, qui non sunt fomentum vitiorum: & abstineat ab illis, quibus excitatur libido, nimirum à carnibus, & huius generis solidioribus, calidioribusq; alimentis, non quidem propter legalem immūditiam, sed ad libidinem refrenandam. Et licet hic corde omnia credat, est tamen infirmus in fidei operibus, quibus passim Deum negat, quem ore se nosse fatetur, vt inquit Paulus. Sed alius qui est in virtute animi robustior, credit se absq; periculo omnia posse māducare: hic verò non debet contemnere alterū, sed assumere & tolerare, & in spiritu lenitatis instruere. Atq; hæc quidem Christianorum differentia depicta videtur ad vium apud Mathæum, inter discipulos Christi qui non ieiunabant, tāquam confortati presentia sui Dñi,

Dñi, & discipulos Ioannis Baptistæ, qui ieiunabant quasi imbecilliores viribus spiritualibus.

Hinc leges abstinentiæ Ecclesiasticæ auctoritate sanctissimæ sunt sanctiæ, quo videlicet per abstinentiam corpus emaceratū spiritui seruiret, qui iuxta Christianam libertatem semper debet esse liber à tyrānide corporis, iugumq; Dñi fieret suauius, & onus leuius, posteq; animus rerum cœlestium cōtemplationi absq; impedimento vacare. Et hic est modus quo anima nostra odio habetur in hoc mundo, vt custodiat in vitam æternam. Nam cum vita in victu consistat, hoc modo genium nostrum defraudantes, particulam vitæ auctori nostro Deo offerimus, abstinendo & ieiunando. Sūma, quemadmodum corporeis, ita & spiritualibus morbis mendendis, nullum quā diēta, magis præsentaneum remedium, nullaq; ad bonā valetudinem vtriusq; hominis, est salubrior medicina. Venerabilis est valde virtus abstinentiæ inter egregias virtutes: tum, quia nulla est antiquior illa, ab ipsa enim terrestri paradiso, vbi vnicum fuit tantum abstinentiæ præceptum, ortum duxit. tum etiam, quia nemo vnquam vel priorem, vel posterio- rum patrum, vltimū egregium facinus attentauerit, nisi sancto abstinentiæ fulcramento præmunitus. Moyses per ieiunium suscepit legem. Daniel reuelationes. Iudith ingulauit Holofernem. Machabæi nō inibant certamina, nisi prius ieiunassent. Ioannes Baptista in deserto locustas & mel syluestre edebat, cum incepit suam prædicationem. Deniq; Saluator noster post ieiunium quadraginta dierum pugnavit cum dæmone, qui primos parentes, gulæ mucrone iugulauerat, quo etiam primum spiculo, aggressus est Christum, inquit, dic vt lapides isti panes fiant. Est enim gula vitiorum mater, quorum fibræ per abstinentiam facile rescantur.

Mat. 11

Ioan. 12.

Col. 2.

Gal. 4.

Aug. Gloss.

Phil. 3.

Mat. 9.

eiusq; a secula Touinianus, Christianorū, vt ait Hieronymus, Epicurus: qui, iuxta Aug. ausus est asserere, nullum habendum esse Christianis ciborum delectū. Quam Hæresim postea suscitavit Vualdenses, & Hussitæ, & nouissimè diebus istis, ebrius iste Lutherus.

Delectus itaq; carniū, & aliorum ciborum, adeò non est superstitiosus, vt qui negant eum esse ad vitam Christianam, tum necessarium, tum ideò consuetissimè ac sanctissimè institutum, sint planè heretici, vt in Concilijs Gangrēsi, & Toletano, & alijs sanctum est.

Non tamen eo animo sit huiusmodi delectus, vt intelgas cibū aliquem natura sua malum esse, prout alij dixerunt heretici, infamantes creaturas Dei tāquam malas, cum Deus ipse testetur, quod vidit cūcta quæ fecerat, & erant valde bona. Et Apostolus alibi, Omnis, inquit, creatura Dei bona est. Nec item ea ratione fieri debet, qua siebat olim à Iudæis: absurda enim esset valde iam nūc talis causa. Nam longè diuersus à nostro, est illorum delectus. Illi enim non omnes abiciebant carnes, nec certis temporibus sicut nos, sed quasdam certas in perpetuum, illorum scilicet animalium quæ vngulam non findūt neq; ruminant: atq; aliorum alijs de causis.

Et non solum carnes, verum & pisces quamplures erant illis interdicti. In summa, illi ob immūditiam corporalem quæ inde cōtrahebatur, & potissimum, veluti in signū, mysteriumq; futurorū.

Christiani verò, contrà, non in perpetuum (nisi quis ex voto, tali se consecrauerit religioni) sed statis temporibus ab omni carniū genere abstinent: non vtiq; tāquam ceremoniam obseruantes, quæ sit futurorum vmbra, sed vt delictorum debita fructibus pœnitentiæ cōpensantes, & corpus per inediam castigantes, in seruitutem redigant, ratioq; obtemperare faciant in omnibus quæ ad virtutum officia pertinent.

5. *IS qui manducat, non manducantem non spernat.* Exponit quomodo sint vitandæ disceptationes cogitationum, & primò quantum ad perfectos dicens,

Hiero. Aug. de herese. 82.

Coc. 1. Gang.

Tascian. Priscilia nista. Manic.

Gen. 1.

Mat. 3. 1. C. 9.

(*is qui manducat*) omnia, idest, is qui firmior est, & cum secura conscientia, vel sine periculo libidinis vescitur quibuslibet, ita fruatur sua firmitate vt (*non manducantem*,) idest, infirmo-rem qui vesci metuit, (*non spernat*) tāquam infirmum in fide, vel quasi prouum ad vitia. Hæc enim nobis non debent esse tanti, vt ob ea scindatur fraterna charitas, contemptuiq; habeatur proximus. Talis solet esse mos excellentiorum, vt contemptui habeant inferiores: nam excellentia, superbiam parit. Sed *vt*, inquit Propheta, qui spernis, nōne & ipse sperneris? Quapropter firmus ferat infirmum, sic interpretans, error est ex longa pristina vitæ consuetudine relictus, subito reuelli nō potest, paulatim elabatur, & crescente vera pietate, euanesceat profus.

Ista. 33.

6. *ET qui non manducat, manducantem non iudicat.* Loquitur quantum ad infirmum dicens, (*qui non manducat*) idest, qui animi sui infirmitati obsequens, abstinet à certis ciborum generibus, vel quia est infirmus in fide, de quo loquitur Apostolus: vel etiam quia pronus est ad libidinem, (*non iudicat*) idest, ne damnet, (*manducantem*) idest, sine delectu vescentem quidquid appositum fuerit, quasi transgressorem legis, vel quasi in libidinem præcipitem.

¶ *Obserua*, quod *iudicare*, hoc loco, pro condemnare usurpatur. Quoniam nisi sententiam Apud nos feramus de fratre, non est peccatum mortale. Et discussio citra suspensionem de aliena vita, nulla est culpa. In suspensione vero est venialis. Peruersio tamen humana est in hac parte maximè consideranda, nam infirmiores, qui hinc intelignantur indoctiores, sunt qui magnopere laborant hoc morbo iudicandi, eo quod non habent vnde superbiant, & cum peritorum iudicio deberent stare, citius inuadit eos libido iudicandi. Sapientiores vero quibus maximè incumbit instruere humiliores, blandè illos corripiendo, procliuiiores sunt ad contemnendum, quam ad corrigendum.

Chry.

Quocirca (vt ait Chry.) Apostolus non

vetat in priori membro, ne qui manducat, non manducantem corrigat aut doceat, sed ne contemnat. Neq; in secundo prohibet, quominus infirmo qui scandalum accipit, conuenire illum liceat qui dare videtur, & interrogare cur ita faciat: sed hoc tantum iubet ne inaudita causa, temerè sententiam ferat de opere, nempe, de quo latet qua intentione qua ve causa, rationeq; fiat.

7. *Deus enim illum assumpsit.* Hæc est prima ratio propter quam debemus à falso iudicio abstinere, & sumitur ex autoritate abstantis. Nam ille qui assumitur ad superioris iudicium, non debet ab inferiori iudicari: cum ergo Deus assumpsit homines in seruos à se iudicandos, non præter Deum, aut Dei vices gerentem, debet illos iudicare. Quamobrem, iuxta mentem Apostoli hoc loco, si superstitiosus ille, de quo hæctenus mentionem fecit, videat vescentem quibusuis cibis, debet sic secū cogitare, mea nihil refert quidquid agat, & consentaneum est bono animo fieri, quandoquidem Dominus illum assumpsit, idest, sibi adiunxit, suumq; fecit, cuius viuat arbitrio, cuiq; peccat vni, si quid peccat in istiusmodi, quæ per se mala non sunt.

8. *TV quis es, qui iudicas alienum seruum?* Conclusio est quæ sequitur ex dictis, per quã acriter reprehendit arrogantiam temerè iudicantium. Nam si Deus homines ad suum ipsius tribunal assumpsit, (*tu*) scil. infirme, (*quis es qui iudicas alienum seruum?*) Et si crimen est arrogantia fastidire superstitionem infirmi, & simpliciter errantem, quanto intolerabilioris erit arrogantia, si qui fide est infirmior iudicet ac damnet meliorem se, iuxta vulgarem imperitorum regulam, qui iniustum putant, quidquid ipsi non faciunt? meritò quidem huic dicitur, *tu quis es, qui iudicas ac damnas seruum alienum?*

¶ Non tamen hinc inteligas, Apostolum, contra publicam veritatem, omne humanum iudiciū, damnare. Nā omnis autho-

authoritas iudicandi quæ in hominibus est, diuinitas est concessa, iuxta superioris dictum, *non est potestas nisi à Deo*, & per me reges regnant. Tradita est autem illis hæc iudiciaria potestas, certis limitibus circumscripta, vt, videlicet, iudicium coactiuum in publicis magistratibus resideret, ad coercendum malefactores, legitimis testibus patentes. Seruicari vero renes & corda, siue cogitationes cordium, ex quibus infallibile sumitur iudicium operū, & omnia deniq; occulta, & futura, sibi soli reueruauit Deus, vt ait D. Tho. si quis ergo velit sibi usurpare iudicium super ea quæ non sunt ei diuinitus concessa ad iudicandum, est *iudicium temerarium*: veluti si quis index delegatus à Papa, velit in iudicando transgredi mandati fines, violat autoritatem sibi indultā, ita & ille, qui temerè iudicat proximū, cuius cor non patet. Vnde beatus Aug. In his, inquit, duobus temerarium est iudicium, cum incertum sit quo animo quid factum sit, vel incertum qualis futurus sit, qui nunc vel bonus, vel malus manifestè apparet.

Prou. 8.

Tho.

Aug. de seruis. diu. in mot.

9. *Domino suo stat, aut cadit. Stabit autem, potens est enim Deus statuerè illi.* Hæc est secunda ratio, qua nemo debet de proximo, iudiciū sibi usurpare. Nam si in eo quod edit, aut abstinet, peccat, an non, (*Domino suo*), idest, Christo Iesu, qui est vnus omnium Dñs (*stat, aut cadit*), idest, Dño curæ est, siue stat, siue cadit, qui & si per infirmitatem fidei nūc cadit, (*stabit autem*), idest, stabilietur à Christo Domino, & confirmabitur, vt persistat in suæ fidei robore, (*potens est enim Deus*), idest, Christus Dñs abundè potēs est & idoneus, (*illū*), idest, seruum (num) (*statuerè*), idest, erigere, & stabilire, & fulcire, ne quid vacillet.

Eccel. 8.

10. *Stat, aut cadit.* Per hanc distinctionem designat nobis incertitudinem rei. Nam multi videntur humanis oculis cadere, qui stant, & conuerso: iuxta illud, vidi impios sepultos, qui cum adhuc viuerent, in loco sancto erant, & laudabantur in ciuitate quasi iustorum

operum. Quæ quidem verba, horribilia profectò sunt valde Christianis auribus.

11. *Stabit autem.* Omnino implebitur hoc in prædestinatis, cum quo quadrat illud Psal. nunquid qui dormit non adiciet vt resurgat? & illud Propheta, ne lateris inimica mea quia cecidi, resurgam. Et propter hoc, ait D. Tho. si videmus aliquem manifestè cadentem, non debemus eum despicerè, temerariè iudicando de eo, quod nunquam resurget: sed magis debemus præsumere quod iterum *stabit*, non ex consideratione conditionis humanæ, sed considerando virtutem diuinam. Vnde dicit, *potens est enim Deus statuerè illum* suo scil. fauore & opè, absq; eius meritis. In hoc enim differt Dominus Iesus ab humanis dominis, in quorum manibus non est emendare familiarium suam, in manu autem Domini sunt omnes fines terræ.

12. *Nam alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem.* Quod de ciborum delectu dictum est, idem & de Sabbatorum, ac Neomeniarum obseruatione accipiendum. Erant enim in lege dies festi in quibus necesse erat feriari, vacareq; ab opere, vt Paschata, & Sabbata, & Neomenia. Nam in Leuit. sic legitur, Decimo die mensis septimi, dies expiationum erit celeberrimus, affligetisq; animas vestras in eo. Et de sancta Iudith legitur, quod ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ, præter Sabbata, & Neomenias, & festa domus Israel. Vnde sicut de abstinentia proposuit, quod alius subdit, *alius iudicat diem inter diem, alius verò iudicat omnem diem*. Nam qui infirmus est, ac imperfectæ fidei, is (*iudicat*), idest, discernit (*inter diem & diem*), quasi sit alius sacer, alius prophanus, & in hoc nephas sit vesci cibis, aut opus facere, quod in alio phas sit. Quo quidem modo verisimile est in primitiua Ecclesia, multos ex Iudæis in fide debiles, & adhuc literæ hærentes, festa & calēdas superstitio-

eiōse obseruasse. Econtrā, (alius,) idest, qui firmus est, solidusq; fidei (iudicat omnem diem,) scil. cuilibet rei nō malē gerendā aptam, nulloc; delect. habēs omnes dies, existimat vniuersum vitæ tempus, pietatis officijs sacrum esse, ac dedicatum. Tales erant perfecti Christiāni, qui ceremonias cessasse intelligētes, nullam, inter huiusmodi legis veteris dies, distinctionem ponebant.

Abfit tamen vt quis hic existimet, Paulum celebritates Christianorum improbare, sed illas tantum ceremonias antiquas subnotat, quæ licet quōdam bonæ & sanctæ fuerunt, nunc tamen sunt profus inanes, postquā morte Christi cessauerunt.

Potest hoc etiam referri, vt ait D. Th. ad abstinentias quæ sunt causa cohibendæ libidinis, quibus omni die aliqui vacant, putā, qui perpetuō a carnibus, vel vino abstinent, vel ieiunant. Quiddam autem interpositis diebus abstinent, & ab abstinentia cessant, iuxta illud, *Omnia tempus habent.*

Ecol. 3.

13. *Vnusquisq; in suo sensu abundet.* Non vult Paulus ea de re, quemquam iudicari, sed Domini relinqui iudicio, nec ob ista scindi inter eos fraternam cōcordia: tantum in his rebus (*vnusquisq; ergo, inquit, suo sensu abundet,*) idest, suo sensui dimittatur, illamq; sequatur, vel secundam sensum suum studeat abundare ad gloriam Dei, iuxta illud, Ad ædificationem Ecclesiæ, quarite vt abundetis. Et postquam seipsum consulerit, factusq; sit certus suæ mentis, compertumq; habeat quod mente concipit, agat quod sibi conscientia indicat.

1. C. 14.

Sed hoc tamen videtur ibi locum habere, vbi non est lex, quoniam si lex adest, nemini licet suo sensu & capite abundare præter legis præscriptum.

Ad hæc, cum de dogmatibus agitur, vt ait Theophilatus, nemo debet sensu suo duci, sed ea reuerenter auscultare quæ a maioribus tradita sunt. Denique, in his quæ sunt secundum se mala, nō est homo sensui relinquendus. *Vnusquisq; ergo in suo sensu abundet,* hoc est,

Theop.

suo fruatur animo, non dānata alterius sententia, præsertim cum vtrūq; vacet crimine, & in vtroque cōset hoc, quod est veræ pietatis caput. *Judicare autem inter diem & diem,* licet modo sit per se malum, non tamen erat eo tempore, de quo hic Apostolus loquitur, cum scilicet iudæis ad fidem conuersis licitum erat seruare legalia.

Neque quantum ad secundam expositionem est iudicium quod dicit (*alius iudicat omnem diem,*) nam intelligendum est quantum ad illas abstinentias, quæ quolibet die licitè fieri possunt absque dissonantia communis consuetudinis, vel eorum quæ sunt a maioribus instituta. Die enim dominica, nō ieiunatur, dicente Augustino, Quisquis diem Do-

minicum ieiunio decernendum esse putauerit, non paruo scandalo erit Ecclesiæ: nec immeritò. Illis enim diebus quibus nihil certi statuit diuina Scriptura, *mos populi Dei, & instituta maiorū, dist. 38.* pro lege tenenda sunt. Et in decretis, sic habetur, Siquis presbiter propter publicani pœnitentiam a sacerdote acceptam, absque alia necessitate, die dominica pro quadam religione ieiunauerit, sicut Manichæi, anathema sit.

Obseruandum verò, quod per istam Apostoli sententiam, scil. (*Vnusquisq; in suo sensu abundet*) non damnatur consilium amicorum cordatorū, proborūq;, quos in omni re cōsulere est valdè necessarium, iuxta illud, *Omnia fac cum consilio.* Et, *Habe fidutiam in Dño ex toto corde tuo, & ne iutaris prudentiæ tuæ.* Sed hoc tantum vult Paulus, vt exploratores, censoresq; alienæ vitæ, in his quæ dextrè, sinistrèq; interpretari possunt, suam quemq; sensum sequi dimittant, potius quàm obres parui momenti, fratrem conturbent, scindantq; Christianam pacem, vt dictum est.

14. *Qui sapit diem, Domino sapit.* Confirmat sententiam proximè dictā, vt scil. vnusquisq; suo sensu permittatur abundare. Nemo enim siue in cibo sum delectu, siue in festorum obseruantia condemnandus videtur, si suæ conscientia satisfaciatur. Vnde inquit, (*quis sapit diem*)

Aug. in ept. ad Ca. Julianum.

Pror. 8.

Mat. 20.

diem) nouum gēns loquendi, ait Gagecius, pro eo quod est, qui rationem aliquam dierum habet, id vocat dieni sapere. (*Domino sapit*) idest, ad honorem Dei, quem in lege veneratur, id facere creditur: Atq; econtrariò, qui dierum obseruantiam negligit, ad Dei gloriam id similiter facit, libertatem quam contulit per filium confidenter acceptans.

15. *ET qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat: & gratias agit Deo.* Similiter ad gloriam Dei faciunt, & qui indifferenter quibuslibet cibis vescitur, & qui certis abstinet: quod per hoc patet, quia vterq; gratias agit Deo, licet ratione diuersa, ille nimirum, scil. infirmus, quia putat obseruandas esse antiquas ceremonias cũ noua lege. Hic vero scil. firmus in fide, quia illas credit esse antiquatas, & abolitas. Causa diuersa est, res eadem, animus idem, & idem Dominus. Robustior in fide, *gratias agit* pro libertate vestendi quibus velit, quod Euangelica lex animos discernat, non cibos: Imbecillus vero, *gratias agit* pro fructu continentia, dum occasione infirmitatis fugit crapulam, & intra temperantiæ cancellos coercetur, suis contentus oleribus. In huiusmodi, pares erant illi, cum æque gratias agerent communi Domino, neque quisquam pro sua sententia tuenda debebat digladiari cum fratre: satis esset, si Dominus approbaret, ad quem pertinet earum rerum iudicium, quæ vel incertæ sunt, vel pro temporum ratione ferendæ, quales fuerunt ceremoniæ legis antiquæ ante sufficientem Euangelij promulgationem.

16. *Gratias agit Deo.* Instituto antiquissimo non solum Apostolorum, verum ipsius Christi, & prius eccas benedicimus, & post, gratias agimus Deo, cuius beneficio vescimur, & cuius benignitas in vsum hominum condidit omnia. Quapropter, iniquus & ingratus valde, brutisq; animalibus deterior est ille homo, qui absq; benedictione sedet ad mensam, & absque gratiarum

aditione surgit ab illa.

17. *Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur: siue enim vivimus, Domino vivimus: siue morimur, Dño morimur: siue ergo vivimus, siue morimur, Dñi sumus. In hoc enim Christus Dñs mortuus est, & resurrexit, vt & uiuorū & mortuorum dominetur. Tu autem quid iudicās fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.* Probat his verbis ab vno Domino nos pendere, vitamq; & mortem nostram, quæ penes illum sint: atq; ad eò, siue quis edit, siue abstinet, siue distinctionem dierum aliquam facit, siue nullam, non vult à fidelibus iudicari, sed Domini iudicio relinqui. Nullum enim est ius Christiano in Christianum, nisi vt alter alteri prosit.

18. *Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur.* De vita & morte temporali explanandum videtur: nam qualiscūq; vtraq; fuerit, Domino sit lucrum vel iactura. In hoc enim & creati, & redempti sumus à Domino, vt gloriam suæ diuinitatis in nos effunderet, quo ipsa esset quōdammodo extensior: & sic vbi quis in iniquitate sua moritur, non solum sibi, sed Deo etiam iacturam facit vitæ tam naturalis quàm gratiæ, quam ei Deus donauerat illò sine quo frustratur: sicut econuerso lucrum facit qui moritur iustus. Et ideo tanquam bonus pastor, relictis nonaginta nouem ouibus in deserto, descendit de monte sancto suo, vt quæreret vnam ouem quæ perierat. (*Nemo ergo nostrum sibi vivit*) cum omnes simus illius qui ex nihilo nos cōdidit, & aſseruit à morte ad vitam, à vitis ad pietatem. Non itaq; quisquam magis sibi vivit, neq; moritur, quàm seruus alieni iuris, in quem hero potestas est & vitæ & necis. Quod si seruus vivit, non suo nec alieni, sed Domini sui cōmodo aut incommodo vivit. Si moritur, Domini cōpendio aut dispēdio moritur.

19. *Siue ergo vivimus, siue morimur, Domini sumus.* Nullum mancipium inter mortales tam heri sui est, quàm

108

nos sumus Christi Domini nostri, qui non argento vel auro, sed pretioso sanguine suo, nos emere dignatus est. Alia namque mancipia desinunt post mortem esse dominorum suorum, à quorum seruitute mortua liberantur: nos vero non solum viuentes, sed etiam mortui, Domini sumus, siue miseros illos inteligas, qui perpetuis flammis traditi, puniantur apud inferos: siue felices cœlicolas, qui tanquam liberi sempiternè fruuntur conspectu mirabili Domini Dei, ac patris sui.

20. *IN hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, ut viuorum & mortuorum dominetur.* Hoc est ius quod Christus Dñs habet non solum in viuos, sed etiã in mortuos, qui & vitam suam, & mortem suam nobis seruandis impendit. Id quidem iure creationis, sicuti omnipotens, qui omnia ex nihilo condidit, dominabatur cunctis creaturis: ac verò quantum ad dominium spirituale quod est per gratiam, non solum ut Deus in quantum Deus, verum Dei filius in quantum homo, dominium habet regni cœlestis, constitutusque est iudex viuorum & mortuorum. Quandoquidem idem mortuus est mea causa factus homo, atque idem à morte reuixit, ut pariter & morientium & uiuentium esset Dñs: comparauitque nobis proprio sanguine reconciliationis gratiam, & idcirco pertinet ad eum & uiuis in hoc seculo charismata dispensare, & in altero mortuos vel ad regni sedes admittere, vel in tharata inde cum diabolo demittere: dominatur enim cunctis in vniuersum mortuis, siue bonis, siue malis. Vnde Paulus, quia humiliavit, inquit, se vsque ad mortem, exaltabit illum Deus, & dedit illi nomen super omne nomen, ut in nomine IESV omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dñs Iesus Christus in gloria est Dei Patris.

Mors itaque Christi Saluatoris nostri, mortuis responderet: & resurrectio, viuuis. Morte enim redemit, inquit, acquisiuit veluti in seruos: resurrectio, terminus

est mortis. Nam per mortem, destruxit mortem nostram, iuxta illud, ò mors, ero mors tua. Qua destructa, resurgemus in nouam vitam, nam si ipse non resurrexisset, neque corpora nostra resurgerent: quæ tamen resurrectio nostra, effectus est ipsius mortis, non solum resurrectio corporum in vitam gloriæ, sed etiam animarum in vitam gratiæ. Qua quidem ratione optimè colligitur ut nemo iudicet alienum seruum. Omnes enim Christi Iesu sumus serui, eique debemus omnia: nam si viuimus pietati, illi debemus: si mortui sumus vitijs, illi debemus: ille Dominus est, ille iudex est, cur seruis in seruum sibi ius vendicat, quod Domini peculiare est? Siue igitur cadimus, illi cadimus: siue stamus, illi stamus: siue viuimus, illi viuimus: siue morimur, illi morimur.

21. *TU autem quid indicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.* Hæc ratio sumitur ex futuro iudicio, qua quidem & amore lenit, & terrore percellit tum eos qui temerè iudicant, tum etiam eos qui contemnant alios. Inquit ergo, *(tu autem)* nempe, superstitiosule *(quid)* idest, qua fronte *(iudicas fratrem tuum,)* te firmiorem, quia liberè vescitur, aut quouis die ex æquo vitur? Nominè hinc fratris, quod est necessitudinis & amoris, confundit tales iudices, cum omnes simus filij eiusdem patris, cui soli deferendum est liberorum iudicium. *(Aut tu)* nimirum, firmior siue peritior, *(quare spernis)* ac fallidis *(fratrem tuum)* infirmiorè, perinde quasi Dominus illius sis, ac non magis conseruus? Est enim frater æqualitatis quoque nomen, & eorum qui pari sunt dignitate coram Deo, quorum ideo nemo debet alios spernere quasi excellentior. Siue igitur qui spernit, siue qui iudicat, caueat Dei viuents iudicium horrendum. *(Omnes enim stabimus)* idest, sistendi sumus *(ante)* idest, apud *(tribunal Christi)* illius voce vel damnandi, vel absoluedi, qui perspicit intimos, ac retro sistimos animorum secreta. Quamobrem qui firmus

in fide, doctiorque; visus fuerit, neminem despiciat quasi excellentior, cum respectu Dei nullus sit excellentior alio, omnesque ex æquo tanquam conserui vnius Domini, expectabimus Dei iudicium, per quod qui in hoc seculo alijs præferuntur, maiori que habentur in honore, forsitan iudicabuntur minori, aut nullo quidem, sed potius in genti vituperio digni. At vero, qui pusillos est, caueat Domini vicem vsurpare, & diem iudicij pervertere, non est alius ab alio iudicandus. Vnus enim ille, qui omnium est Dominus, pronuntiabit de omnibus, a quod cuius tribunal, ut dictum est, aliquando sistendi sumus omnes.

¶ *Tribunal,* à tribu dicitur, & est locus excelsum vnde iudex ius dicere consuevit tribubus: vnde & Tribunal nomen prouenit. Per metaphoram vero significat diuinam atque terrificam Christi Maiestatem sedentis ad iudicium, vbi & de minimo verbo otioso est respondendum tanto iudici, qui simul est iudex & testis, Deus & homo, cuius proinde *tribunal, est idem cum Des tribunal.* Omnia enim quæ sunt Christi, sunt ipsius patris: & omnia quæ sunt patris, sunt & ipsius Christi filij eius.

Orig.

Jo. 17.

Dan 7.

2. C. 5.

P. 1.

Mat. 19.

De hoc autem expanescendo tribunali, exactè à Daniele Propheta scriptum est. Aspicebam, inquit, donec Throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, & indumentum eius sicut nix candidum, & capilli capitis eius, sicut lana munda: Thronus eius flammæ ignis, rota eius ignis accensus, fluius igneus, rapidusque egrediebatur à facie eius. Millia milliùm ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei: ad iudicium sedit, & libri aperti sunt. Apud hoc horribile tribunal, vnusquisque audiet sententiam suam, vel pro se, vel contra se.

AT verò, quantum ad meritum discussionem attinet, neque infideles qui nunquam fuerunt Reipublica Christi iudicabuntur, iuxta illud Psal. non resurgunt impij in iudicio. Neque vero Apostoli, iuxta promissionem iudicis, vbi ait, sedebitis super sedes iudicantes duodecim tribus Israel. Eorum enim meri-

ta adeo erunt patentissima, ut non indigeant discussione, ideoque; asidebunt iudici.

22. *Scriptum est enim, Vno ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Authoritate scripturæ ostendit quod nullus homo in hominem, idest, seruus in conseruum, debet sibi dominatum vsurpare: quandoquidem hoc honoris, vni sibi seruatum esse voluit Deus, ut ipse restatur apud Isaiam Prophetam, *(vino ego,)* inquit, *(quoniam)* pro, quod, veniet dies, in qua *(mihi flectetur omne genu,)* idest, omnis creatura rationalis agnoscat me verum dominum, mihi que; ut vero Domino, reuerentiã exhibebit. *(Et omnis lingua confitebitur Deo,)* idest, dabit confessionem Deo, siue misericordiam saluantis comendando, siue iustitiam condemnantis, secundum conscientiam dictamen, comprobando.

Isa. 45.

23. *Vno ego, dicit Dominus.* Licet Deus sit ipsamet veritas, cui proinde in omnibus debemus adhibere fidem, pro maiori tamen firmitate, immutabilitateque; consilij, ac decreti sui, aliquando vitur iuramento. Nam ea quæ secundum causas inferiores præntiantur, ut prophetia cominationis, ad mutationem causarum mutantur etiam ipsa: quoniam si impius egerit penitentiam, & ex toto corde conuertatur ad Deum, conuertitur etiam Deus ad misericordiam & veniam. Forma autem iuramenti Dei est, *(Vino ego,)* ut enim Apostolus ait, Homines per maiorem se iurant, sed Deus quoniam neminem habet per quem iuraret maiorem, per semetipsum iurauit. Et perinde est *(Vino ego,)* ac si diceret, iuro per vitam qua ego singulariter viuo. Est enim Deus ipsa vita, & fons vitæ. Refertur autem iuramentum hoc, non solum ad Deum secundum diuinitatem, verum ad Christum secundum humanitatem: nam quantum peccato semel mortuus, viuit iam tamen Deo, ut ait Paulus.

Heb. 6.

Amb.

Ro. 8.

¶ Ex hac forma iurandi, deriuata videtur ad homines illa forma iurandi *(vino Dominus,)* hoc est, per vitam Domini

Dd qui

qui mori non potest, sed omni tempore & loco oculatus est testis omnium. Testis enim si non fuerit oculatus, non est legitimus. Mortui etiam citari in testes non possunt, idem mos, antiquitatis, solemniter iurandi fuit, (vini Dominus.) & est omnis controuersie finis, ut inquit Apostolus.

Heb.

24. *Mibi flectetur.* Significat subiectionem & adorationem vniuersae creaturae: quoniam negandum non est, quod in resumptis corporibus gloriosis, Sancti genua flecterent gaudentes coram Deo trino & vno: & coram Christo redemptore & iudice, quem oculis suis vident omnes, etiam inimici qui eum pupugerunt, & adorabunt eum quoniam inuiti: adorabunt etiam eum omnes exercitus Angelorum, humiliter demittendo coronas suas. Nemo ergo deinceps contemnat pusillos tanti principis, cui omne genu gloriosum flectendum est, caelestium, terrestrium, & inferorum.

Apo. 4.

Phil. 3.

25. *Et omnis lingua confitebitur Deo.* Omnis lingua, expressio & significatio cognitionis tam hominum quam Angelorum, qui per metaphoram loqui existimantur, intelligi potest, ut ait D. Th. *vorfiter autem Deo, de confessione misericordiae & iustitiae, ut supra diximus, & insuper de confessione fidei, & laudis obedientia intelligendum est. Nam omnis lingua, id est, omnis natio, & vniuersa creatura rationalis dabit Deo confessionem fidei, laudis & obedientiae, faciendo Christum esse verum Deum & verum Dominum omnium rerum. Quod quidem nunc partim impletur in hac vita, non quantum ad singulos homines, sed quantum ad genera singulorum. De quolibet enim genere hominum nunc aliqui Christo subijciuntur, & ei confitentur per fidem: sed in futuro iudicio omnes & singuli ei subijcientur, boni quidem voluntarie, mali autem inuiti, ut dictum est. Vnde Paulus, In eo enim* (inquit) *quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei, & licet nunc nondum videamus omnia subiecta ei, tunc verò, cum tradiderit regnum Patri, omnia, vel vltro, vel vi, prostrata erunt*

Tho.

Heb. 2.

ipsi: iuxta illud Psalmi. Sede à dextris Psal. meis donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum.

26. *Itaque, unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo inuicem amplius iudicemus.* Ex dictis satis constat quod Christus Dominus, est iudex viuorum & mortuorum, ante cuius iudicium respondebit unusquisque nostrum, & examinabitur de operibus suis: ac proinde hoc pro sua quisque virili studeat agere, quo pacto apud tantum iudicem pro se rationem reddat, nec alius alium iudicet in malum, & quod Dei est nemo sibi usurpet. Graue enim malum coram Deo, est iudicium temerarium, quo & ipse offenditur, & proximus contemnitur, & laeditur in honore: quem Deus tantum facit, ut non solum re, aut verbo, iniurius in proximos, verum nec cogitatione eos laedat quis non vult. Nolite, inquit, iudicare. Bona enim proximi existimatio, magni est omnibus habenda, quando Deo sit tantae curae honor noster, quem nos illi adeo segriter rependimus, tot tantisque nominibus debitum. Cauenda est igitur suspitio quae ex leuibus coniecturis oriri consuevit, in qua venialis tantum est culpa: sed maxime cauendum est iudicium, ut scilicet nemo praecipit sententiam ferat contra fratrem, in qua, si de re graui fertur, inest mortale crimen: & cum indicia fuerint ita manifesta, ut iudicium non sit temerarium, nec vitiosum, adhuc est tamen valde timenda culpa, ne vltro modo sumus vel nimij iudices, vel vitae fratrum inquisitores.

27. *Sed hoc iudicare magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.* Prohibitis iudicijs temerarijs, nunc prohibet scandalum proximorum: nam si dum viuimus in hoc seculo, aliquid iudicandum est, interea hoc magis est iudicandum, ac statuendum, qua ratione fieri possit, ut alius alij auxilio vicissim sumus, neque cuiquam aut demus malum, aut occasionem mali, quoad licet, praebamus. Et hoc est quod dicit, (sed hoc iudicare magis,) id est, decernite & sta-

tuite,

tuite, seu curate & prouidete (ne fratri sitis offendiculum, vel scandalum,) hoc est, ne dicaris, aut facias quidquam, in quo offendi, vel scandalizari possit infirmior. Quoniam erigendus est qui vacillat, non deiciendus: & lignum fumigans excitandam, non extinguendum.

Hieronymus de Scandalum, iuxta D. Hieron. est dictum per Mat. vel factum minus rectum, praebens occasionem ruinae. Minus rectum dicitur, habet quod per se malum est, vel speciem vel quod mali, à qua iubet nos abstinere Paulus. Occasionem, inquit, praebens ruinae non causam, quia nemo vi compellitur ad peccandum.

9.

1. T. ult.

Est insuper scandalum duplex, nempe, actiuum & passiuum, seu datum & acceptum. Actiuum item est duplex, per se, vel per accidens. Scandalum per se dicitur, cum quis ex animo contendit, dolo, vel fraude, vel iniquo exemplo, aliquem labefactare in via iustitiae Dei, indeque illum praecipitare, in profundum peccati malum, quod est proprie scandalum, correctioni fraternae maxime contrarium, qua quidem virtute potius tenemur bonum spirituale fratris semper procurare.

Scandalum verò per accidens dicitur, quando quis incaute operatur id, quod est vel peccatum, vel figuram habere potest peccati, non ut fratrem praecipitet, tamen imbecillus inde scandalizatur.

Scandalum passiuum siue acceptum est duplex, nempe Pharisaeorum, & pusillorum. Quemadmodum enim Pharisaei, audito verbo Christi, scandalizati sunt, ita sunt nonnulli qui bonis aliorum operibus, & sanctis verbis scandalizantur. Pusilli verò dicuntur qui facile corruunt dictis, factisque aliorum. Perfecti namque immobiliter inhaerent Deo, atque adeo nec scandalizant, nec scandalizantur. Ita enim caute & prudenter se habent ad omnia, ut nihil admittant quod fratrum offensioni esse possit, nisi forsitan leue aliquid, quod perfectioni viae nihil repugnat.

Scandalum igitur passiuum, semper est peccatum, hoc est enim scandalizari, quod peccare exemplo, vel occasione alterius.

Huius autem sunt quatuor gradus. Primus, est iudicium temerarium, de quo haecenus sermonem fecit. De hoc admonetur hic promotores in fide, ne animum praebant pusillis male iudicandi. Secundus gradus, est opus, aut verbum iniquum, alicuius occasione, aut exemplo, inique prolatum, aut perpetratum. Corruptum enim bonos mores colloquia praua. Quo quidem pacto vehementius praebent scandalum, quorum vitae institutum maiorem praefert sanctimoniam. Dum enim in praestantioribus crimina conspiciuntur, leuiora reputamus nostra. Merito ergo beatus Apostolus Petrus, monet praedatos omnes, ut non dominantur in clero, sed efficiantur forma, seu exemplar gregis sibi commissi. Facile enim, ut ait Greg. facit inferior, quod videt fieri à superiori. Tertius gradus est contemptus diuinae legis, quae, iuxta iniquorum sententiam, prohibet difficillima utpote suis voluptatibus contraria, atque adeo ab iniquis vocatur acerba, cum reuera, iuxta Saluatorem nostrum, sit iugum suauis, & onus leue. Quartus gradus est sinistra de Deo existimatio, dum eum alij suspicantur non ita grauitur offendi, postquam tot mala tolerat.

Greg.

Scandalum verò actiuum consistit in hoc, quod offeratur alijs occasio cadendi, licet illi actum nunquam delinquant, vnde & esse potest absque scandalo passiuo, & vice versa, ut patet in scandalo Pharisaeorum. Contingit autem illud esse veniale peccatum, nimirum, cum inductio non sit nisi ad veniale, dum per negligentiam venialem, aut inconsiderationem aliquid facimus vnde alij scandalizentur. Et esse potest mortale, vbi quis vel ad mortale peccatum inducit alterum, vel per grauem negligentiam talem prebet occasionem.

Meminerint huiusmodi, irae Dei magnae qua minatur illis Christus Dominus inquitens in Euangelio, Vae homini illi per quem scandalum venit. Et, qui scandalizauerit vnum de pusillis qui in me credunt, expedit ei ut suspensatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Vbi grauitas huius

Mat. 18.

criminis subnotatur: quo quidem nō solum aeterno supplicio puniri, verum & Ecclesiastica sepultura carere meretur homo: quid inquam ecclesiastica, dum nec in sterquilini cum iumentis ei cōceditur sepeliri, sed quod projiciatur à terra in profundum maris, ille qui scādalum dederit.

Nec minuit de eius culpa, quod Christus dicat, necesse est vt veniant scandala. Talis enim necessitas non dicit coactionem scandalizandi, sed potius est necessitas consequentiæ: quoniam necesse est vt veniant scandala quæ per Prophetas prænuntiata sunt. Vel est necessitas finis, nimirum vt per scandala, qui probati sunt, manifesti fiant. Vel demum est necessitas conditionis humanæ, pro cuius fragilitate vitari omnino non possunt scandala, sicut & alia scelerum genera.

28. Scio & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.)

Hiero. su per Mat. Moyses in lege quosdam cibos designavit impios, verbi gratia, suillam carnem, lepores & huiusmodi, quos Iudæi suo more vocabant communes, seu prophanos, eo quod omnes gentes vtebantur illis, quibus nephas erat vesci Iudæis: quosdam verò mundos quibus vesci phas erat. Inquit, ergo, (scio & confido) idest, persuasissimum habeo; nam, (confido,) non dicit hic confidentiam quæ est de futuro, sed est auxilium, ac si dicat, certo certius habeo, (in Domino Iesu) idest, Christi Domini a factu, qui carnalem legis partem protus abolitam vult, (quia) pro, quod (nihil per ipsum) idest, suaptenatura (commune) idest, impurum, nec vllus sit omnino ciborum delectus. Vel (per ipsum,) idest, per Christum, qui purificavit, sicut dicitur beato Petro in Act. Actis, quod Deus purificavit, tu nec omnium dixeris. Cibi secundum suam naturam nunquam fuerunt immundi, quoniam omnis creatura Dei bona est. Vitabantur tamen aliquando vt immundi secundum legis præceptum, propter figuram: sed Christus Dominus qui est

veritas remouit implendo omnes figuras. Ideo Apostolus ait, nihil esse impurum per ipsum, idest, Christo hoc faciente. Cæterum per accidens potest esse illicitum, quatenus est contra conscientiam manducantis, dum scilicet quis existimat cibum aliquem immundum esse, & vescitur illo, sit illi ob conscientiam immundus. Nihil ergo ciborum impurum est, quod si quid impurum est, id ei dumtaxat impurum est, qui tale putat esse, hoc est, infirmo, & superstitioso impurum est: firmo, verèq; Christiano, nihil est impurum, sed omnia pura puris.

¶ Per hunc ergo locum Pauli confirmatur Theologorum sententia quod conscientia erronea ligat, & merito id quidem. Nam vt ait D. Th. actus iudicantur secundum voluntatem agentium, voluntas autem mouetur à re apprehensa, quia nihil volitum nisi sit prius cognitum, id est in id voluntas tendit, quod ei vis apprehensa repræsentat, & secundum hoc qualificatur, & specificatur actio. Vnde qui rem accipit suam, putans eam esse alienam, furtum secundum virtutem committit coram Deo. Et qui pro homine occidit feram, existimans esse hominem, homicidium perpetrat. Et eadem ratione, si aliquis æstimet id quod est veniale peccatum, esse mortale, si hac conscientia durante illud faciat, manifestum est quod elegit peccare mortaliter, & ita actio eius, propter suam electionem, est peccatum mortale. Et qui putat opus suum, venialem habere culpam, venialiter peccat: nisi in casu, quo teneretur scire tale opus esse mortale. Nam qui fornicaretur, existimans simplicem fornicationem esse veniale peccatum, mortaliter nihilominus peccaret. Facere itaq; contra conscientiam, non est speciale peccatum, sed reducitur ad eandem speciem, ac si fieret ex scientia. Sicuti e converso illa quæ sunt genere suo mala, per excusantem ignorantiam in ea sunt virtutis specie, ac si asciente fierent & prudente. Fuit enim accessus Iacob ad Lyam, cō iugalis virtus.

At verò, illa erroris conscientia quæ post

post factum sequitur, non ligat, vt si post occisam feram arbitraretur quis occidisse hominem, & actio illa præterita, non fit ideo peccatum, quia voluntas & actio non informantur ex apprehensione sequenti, sed ex præcedenti, vt ait D. Th.

¶ Verumtamen si id quod crimen est mortale arbitraretur quis necessarium esse ad salutem, obligat quidem talis illius conscientia. Vt qui existimaret præceptum esse Dei, occidere puerum existentem in gratia, quem credens post adultum decessurum in peccato, nisi durante illa conscientia illum occideret, peccatum esset illi. Nam cum diuina præcepta, per conscientiam nostram applicentur ad vsum, id quod arbitratum esse præceptum, sit nobis obligatorium: neque tamen vlla inde simpliciter sequitur perplexitas, sed solum sequitur, ex culpa nostra. Durante inquam illo errore, siue occidas, siue nō occidas utroque modo peccas. Sicuti Sacerdos iniqui propositi pertinax, die qua sacrum tenetur facere, utroq; modo peccat siue faciat, siue absteineat: potest tamen & debet propositum prauum abijcere, vt ille qui corrupto iudicio laborat, tenetur illud mutare.

¶ Observa iterum, quod non solum ab eo quod simpliciter est malum, sed quod speciem habet mali abstinendum est, ne scandalizentur pusilli Christiani, licet eorum conscientia sit erronea, quales erant illi infirmi in fide, de quibus hic sermonem facit Paulus, arbitantes legalia esse obseruanda, tolerabantur tamen ab Ecclesia ante Euangelij sufficientem diuulgationem, & ideo nō erat comedendum cum eorum scandalo, de cibus in lege prohibitis.

De hæreticis autem non est similis ratio, quia nō tolerantur ab Ecclesia, & ideo de illis tãquam de putridis membris præcisus non est curandum.

29. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.) Dignitatis ratio poscebat vt imperitior obtèperaret peritiori,

sed charitatis est Christianæ vt peritior aliquoties cedat & obsecundet imperitiori, non vt assentiatur erranti, aut ex malitia peccanti, sed quo vel corrigat, vel certe ne grauius offendat. Hoc est igitur quod his verbis præteritit Apostolus docere Romanos, nã ab eo quod secundum legem impurum erat, abstinere præstabat tunc in primordijs Ecclesiæ, non quod ita discernat lex Mosaiæ, sed quod ita dicitur fraterna charitas, quæ peculiaris est Christianorum. Etenim (si ob cibum) corporis nostri, læditur, aut (contristatur,) idest, mœrore afficitur (frater tuus,) quem oportebat tibi æquè charum esse, atq; ipse es tibi, (iam non secundum charitatem ambulas,) ac si dicat, videtis tibi viuere, nec satis meminisse mutæ charitatis, si lapsam & offensam infirmi fastidis ac negligis, cum re leuissima possis inderi, aut secretè vtendo cibus cōmuni-bus, vt fecit Petrus qui clam Iudæis vescebatur cōmuni-bus inter gentes: aut profus abstinendo illis ad vitandum scandalum: ab illis inquam cibus qui non erant necessarij ad vitam. Nam præceptum hoc vitandi scandali, præceptum est misericordiæ, sicut præceptum correctionis fraternæ, cui virtuti opponitur scandalum, vt dictum est. Idcirco ad vitandum scandalum, non tenetur quis vitã ponere, licet aliquando possit esse consilium. Vnde Apostolus, si esca, inquit, scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in æternum. Non dicit esca, sed carnes, vt sine quibus vita sustentari potest. Ratio hæc sumitur ex parte charitatis, cuius est non querere quæ sua sunt, nec contristare proximum quavis, de causa, sed facere vt diligamus eum tãquam nos ipsos.

30. Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est.) Hæc ratio sumitur ex parte mortis Christi. Et habet magnam energiam, efficacemq; persuadendi vigorem: Quem admodum enim olim Esau lentis edulio vendidit primogenita sua Iacob, ita videtur parum appreciare mortem Christi, qui pro cibo leuiculo, fructum eius euacuare nō

recusat. Propterea inquit, (*noli cibo tuo*) quem tu indifferenter comedis non discernendo cibos, (*illum perdere*,) id est, scandalizare (*pro quo*,) id est, pro cuius salute (*Christus mortuus est*.) Quid igitur magni facies, homuncio, si paulisper & a licitis abstineas, quo periclitari proximo succurras? Ne tibi tam vilis sis, frater, licet, infirmior, licet imperitior, ut cibi tui causa finas eum perire, pro quo seruido mortuus est Christus. Si tanti fuit Domino, qualisqualis est, non est tibi obrem levis momenti negligendus. Præiosa enim in conspectu Domini, est vita spiritalis fratris; pro qua non cibo tantum, eodæque vitæ superfluo, sese priuauit filius Dei, sed, & vitam ipsam, & per mortem crucis, tradidit.

Observandum verò in eo quod dicit (*perdere*,) ille perditur qui grauitè scandalizatur, quoniam, ut ait, D. Th. scandalum passivum, sine peccato scandalizari, esse non potest. Occasionem enim sinit ruina, ut forsitan faciebant illi gentili Christiani, temerè alios iudicantes, vel de lege Christi obloquentes. Aut si eorum aliqui retrocedebant à fide, alij vero remorabantur ne illam susciperent: atque adeò, ut dictum est, mors Christi, frustrabatur per illos suum.

32. *Nam ergo, blasphemetur bonum nostrum.* Hæc ratio sumitur à cura boni publici, quam præ omnibus habere debemus, præsertim Christiani nominis. Non enim satis est si rectum sit quod facimus, quin illud etiam curandum, ut quod per se rectum est, non sit obnoxium suspitioni criminis. Vocat autem *bonum nostrum*, fidem & religionem nostram, qua liberati sumus ab illis antiquorum ceremonijs. Quæ quidem fides, per abusum talis libertatis in nimio ciborum excessu & luxu, vituperabatur ab illis infirmis, ita ut Christianismi religio male audiret apud illos, legem Evangelicam dicentes nimium esse laxam, perditorumque animis nimium obsequentem; atque hoc quidem redundabat in blasphemiam legislatoris, cum ille non eo sine eripuerit nos

ab illo ceremoniarum grauamine, debitoque ciborum, ut cunctorum ingluuie onulli, voluptatibus præ antiquis patribus indulgeremus: sed veritate ipsa complexit figuras & futurorum umbras, ut nos, non iam in puerorum rudimentis, sed in veræ pietatis officijs tanquam viri & verè liberi sponte nostra essemus.

33. *Non est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.* Poterat illius temporis Christiani, sic ratiocinari aduersus Paulum: lex nobis Evangelica hanc fecit libertatem, vesci quibuslibet absque discrimine, quid ergo nos sancte Apostole, & ex lege nos nostra abducere conaris? Respondet, prædicationem Evangelij esse de regno Dei, iuxta illud, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Et quemadmodum seculo futuro in regno Dei, non erit esca, neque potus;

quæ nunc mortalitatis nostræ subsidia sunt, ita doctrina Evangelica, vitæque verè Christiana, neque ciborum delectu consistit, neque potus discrimine, quæ nihil habent momenti ad pietatem, nisi in quantum affectus hominis interior, per vsum vel abstinentiam cibi & potus ordinatur vel deordinatur. Sed illa potius nobis meditata sunt quæ nobiscum transferri queant in illam vitam cælestem. Quæ sunt autem illa? Nimirum, *iustitia, pax, gaudium*: quæ non consequuntur ciborum obseruatione, sed *Spiritu sancto*. Discernere de cibis, parit iram ac dissidium, parit dolorem, parit offensam & querimonias, Spiritus sanctus parit pro dissidio pacem, pro tristitia gaudium, pro offensa & iniuria officium. Ut enim iustitiæ est, nemini velle nocere: ita pacis est, cum nemine velle contendere. Et charitatis, neminem mœrore afficere.

Obserua, quam sapienter componit ea vnde regnum pendet cælorum. Inritum enim est iustificatio per Spiritum sanctum, quæ hic per *iustitiam* significatur. Progreffus vero est cultura eiusdem *iustitiæ*, cuius effectus est *pax*, iuxta illud, Opus iustitiæ pax. Nam tunc pax vera est, cum ius suum vnusquisque tranquillè

quillè possidet. Ad pacem autem propriè sequitur *gaudium*, & refertur ad modum quo sunt iustitiæ opera facienda. Nam, iuxta Philosophum, non est iustus qui non gaudet iusta operatione.

34. Ac proinde David præcipiens ait, Seruice Domino in lætitia. Hæc tamen tria cum pertineant ad regnum cælorum, non terrena sed cælestia debent esse, quorum autor sit *Spiritus sanctus*. Nam est altera *naturalis iustitiæ* operum, alteraque iniquorum *carnalis pax*, quæ Christus Dominus non venit mittere in terram, sed contrarium bellum: alterumque eorum, *sensuale gaudium*. In regno autem Dei quod est Ecclesia

Gal. 5. Christiana, *Spiritus sanctus* per quem charitas effunditur, autor est *cælestis iustitiæ, veræque pacis, ac gaudij spiritalis*, quod est de bonis Dei, & proximorum. *Habenturque* in hac vita imperfectè tria hæc, in patria verò consummatè habebuntur, nimirum, *iustitia* sine peccato, *pax* absque omni perturbatione timoris, *gaudium* sine mœrore & dolore. Horum verò destructio, scandalum est, quo & *iustitiæ* corrumpitur in non soluendo proximis charitatis debita, & *pax* turbatur per contentiones & dissidia, & denique, *gaudium* in tristitiam vertitur.

Observandum præterea, quod spiritalia quæ necessaria sunt ad salutem, non sunt dimittenda ob tollendum scandalum: nam furari, vel occidere, imò nec minimum mendacium iocosum dicere, ad vitandum vel maximum scandalum, nemini vnquam licet. Alia verò spiritalia quæ sunt citra necessitatem salutis, vel differre ad tempus licet, vel dissimulare, vel occultare, ad vitandum scandalum pusillorum, minime tamen ad vitandum scandalum Pharisæorum, cuius fatinæ sunt hæretici omnes, ut supra dictum est.

33. *Qui enim in hoc seruit Christo, placeat Deo, et probatus est hominibus.* Quoniam, prædicta iustitia, & pax, & gaudium, spiritalia sunt, ideo quisquis in illis *Christo seruit*, is simul & *Deo placeat*, ea sectans quæ sunt illi gratissima: &

hominibus probatur, dum obsequio vitat omnem mali suspensionem, aut occasionem. Carni seruiunt, qui de cibis & huiusmodi inter se digladiantur: spiritu, *Christo* seruiunt qui non sua tuentur, sed alijs per charitatem obsecundant, & omnibus fiunt omnia, quo omnes lucrifaciant. Et omnibus se se attemperant, ut omnibus placeant. Difficile quidem est placere omnibus, sed qui prudenter se attemperaverit, placebit hominibus ratione vtentibus, quos solos homines voco, ceteros vero, non nisi bruta animalia, iuxta Philosophos. Obserua, quod licet idè sit *seruire Christo & Deo, & placere Deo & Christo*: posuit tamen hanc verborum differentiam, ut doceat quod Christus Dominus constitutus est à Deo Rex huius regni, & quod Deus est autor eiusdem regni. Iuxta illud, Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius. Et illud, transtulit nos in regnum filij dilectionis suæ. Quod tandem regnum traditurus ipse est Deo & patri. Seruire autem debent subditi regi suo, & nos *Christo* Regi nostro: in cuius obsequio illas virtutes debemus colere, nimirum, *iustitiæ, & pacis, & huiusmodi*, quas ipse tanto præcio comparauit: placereque debemus illi qui regnum instituit, quique, offensus, iratusque nobis erat.

34. *Itaque quæ pacis sunt sectemur, & quæ adificationis sunt, inimicem custodiamus.* Cum igitur rex noster sit spiritalis, eiusque lex spiritalis, nos serui illius spiritalia esse tenemus, ad quos pertinet ut omnis disceptationibus quæ ad carnem pertinent, ea sectemur quæ ad pacem faciunt, quæ *concordiam* alunt, quæ *mutuum amorem* nutriunt, denique quibus meliores reddamur, mutuoque iuuemur officio, non quibus offendatur quispiam. Hæc spiritalia sunt, & eorum cultura propriè est Christianorum.

Observandum est hæc cum Origine, in verbo, *sectemur*, quod non dixerit Apostolus, teneamus, aut sequamur, sed *sectemur*, sicut & David, non dicit simpliciter, inquire pacem & sequere, sed per se-

Mat. 3.
& 11.
Luc. 11.
& 19.

Isai. 6.
32-35.

Isai. 32.

Pf. 2.

Col. 1.

Orig.

Pfal.

persequare eam. Ac si dicat, etiam si osiores, perturbatoresq; pacis, de medio eam fastulerint, quocūq; eam fugauerint, tu illum persequare, etiam cū labore tuo, cum damno, cum opprobrio quoq; tuo: & iuxta Saluatorem, si quis voluerit tunicam tuam tollere, dimitte ei & palliū, q̄o expeditior *scēteris pacē*, prætioſissimam margaritam, testamento nobis à Christo domino relictam, in signū quo sui discernamur discipuli.

Rom. 13.

¶ Prædictæ paci, adiunxit *edificationem*, & meritō id quidem: nam ubi non est pax, nullatenus potest ædificatio spiritalis proficere. Concordia enim paruq; res crescant, discordia verō, maximæ dilabuntur. Habentibus itaq; pacem Romanis, infirmi eorum ædificari poterant per charitatem doctorum, dum eos viderent laetiori ciborum usu parere propter eos. Et conuerso, doctiores per infirmorum humilitatem ædificari quoq; poterant, cernentes eos beneuolē discipuli nam amplecti, & in mysterijs fidei proficere.

35. *Noli propter escam destruere opus Dei.* Christianæ professionis caput est hoc, ut qui firmitior est & doctior ne cōmittat, ut ob cibū humanū, vel aliud simile perdatur *opus Dei*: nō de opere naturali, quod etiam est *opus Dei*, sed de supernaturali sermonem facit. *Christianus* homo est huiusmodi *opus Dei*, qui per charitatem, & reliquas Christi virtutes ædificatur in templū Dei vivi, cuius fundamentum est Christus Dñs.

1. Cor. 3. Eph. 2. Opportet igitur ut potius pereat cibus, quā n̄ ut per occasionem cibi pereat id quod Deus mortis filij sui redemit. Hominis negotium est cibus, Dei negotium est charitas, cum alterutrum periclitatur, illud potius cedat, quod leuius est.

36. *Omnia quidem sunt munda, sed malum est homini qui per offendiculum manducat.* Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neq; in quo frater tuus scandalizatur, aut offenditur, aut infirmatur. Epilogat quæ dicta sunt de scandalo, & ait, quod licet in ipsis cibus,

natura sua, nullum sit vitium: nam (*omnia quidem sunt munda,*) idest, pura, nec dici potest quod alius purus, alius sit impurus iuxta Iudæos, nec quod per se sit culpa cibo quo velis vesci, sed tamen per occasionem (*malū est homini,*) idest, culpa sit homini (*qui per offendiculum manducat,*) quasi dicat, non eo quod vesceris culpam habes, sed quod vescendo, frater offenditur infirmus, atque ita cibus natura purus, ob neglectum proximi periculum, vel propter conscientiam, si contra eam infirmus edat, sit impurus. Quod nobis adedō negligendum non est, ut (*bonum,*) idest, melius vel prætabilius sit, posituum pro comparatio, (*non manducare carnem,*) idest, in totum abstinere à carnibus, & vleribus vesci, (*& non bibere vinum,*) idest, in totum à vino temperare, & à quolibet alio, quān̄ ut vescens, aut bibens, aut aliud simile faciens, fratri tuo sis occasio ruina.

IN his autem tribus verbis, *offenditur, scandalizatur, infirmatur*, obseruari potest hoc discriminis: ut scilicet, ille dicatur *offendi* qui læditur in his quæ ad iustitiam pertinent, dum non redditur ei ius suum, cui ex præcepto charitatis tenemur non opponere offendiculum. *Scandalizatur* autem qui impingit in positum offendiculum, collabiturq; in culpam, dum temerè iudicat, aut aliud perpetrat malum, quod est effectus positi offendiculi. Vnde & pax perturbatur, & profligatur. *Infirmatur* verō qui in fide languere incipit, debilitariq; & vacillare, dum illam reputat minus honestam, cum sit omnino sancta & diuina & ingens donum omnipotentis Dei, gaudioque proinde cœlesti priuatur, quod secum ipsa fides adfert.

¶ AT verō cum comedere carnem, & vinum potare, aliquando sit etiam necessarium ad vitandum scandalum, sicut non comedere, aut bibere, ut si quis edulij & ferculis olim prohibitis abstinere, & etiam à vino, qui forsitan suspectus esset id facere ut iudaizaret, aut legem seruaret Saracenorum: quare Apostolus tantum meminit negatiuæ partis, & non etiam affirmatiuæ? Respon-

pōno

Respon. sio est, quod hoc nimirum fecit ad commendandam virtutem abstinentiæ, quæ à carnibus & vino, tum congruentissima est, tum etiam vtilissima, & inter sanctos celebratissima.

37. *TV fidem habes, penes semetipsum habe coram Deo.* Diluit obiectionem perfectiorū in fide, qui poterant in hūc modum opponere Paulo, per fidem Evangelicam licet iam vesci quibuslibet, eamq; proinde necesse est Christianis protestari suis moribus: nam idedō nullum abijctus cibum, ne iudaizare videantur: cur ergo infirmus metuit, ubi nihil est opus? Perfectum in fide non reprehendit sua conscientia, quid illi cum alienæ infirmitate? An forsitan vis, o Apostole sancte, ut perfectus relicta sua conscientia, in infirmi sententiam pedibus eat, & incipiat deligere ciborū genera? Absit, non hoc postulat diuinus Paulus, ut cuiusquam infirmitatē imitemur, sed ut pro tempore obsecudemus, hac spe, ut & infirmus proficiat. Eidem autem perfecti, probat Apostolus dum ait, (*tu fidem habes*) quæ scilicet credis te posse ex omnibus vesci, laudo quidē te in hac fide, verum (*penes semetipsum habe,*) idest, cela, & tege illum, si quando conspexeris eius occasione periclitari fratrem. Habe inquam illam, (*coram Deo*) qui vider in abscondito, & satis tibi sit interim, si hanc tuā animi fortitudinem nouit, & approbat Deus, pro qua recipies ab ipso mercedem magnam: ea tamen tantisper dissimulanda est, dum vitas offendiculum proximo, tuam firmitatem ad illius infirmitatem inclinans, atque accommodans.

¶ SED contra hæc videtur facere, quod superius docuit Paulus, non satis esse corde credere ad iustitiam, nisi ore, & pari ratione opere, confessio fiat ad salutem. Ad hoc, dupliciter respondetur, primò, quod non semper necessaria est confessio: re ipsa & opere: qui enim credit licitum esse & sanctum vxorem ducere, non protinus tenetur illam ducere. Deinde, ubi veritas est, vel in sacra scriptura expressa, vel per publicam Ec-

clesiæ auctoritatem definita, tūc necessaria est vocalis confessio, quando cūq; se offerat ratio confitendi: dum verō non est plana in sacra Scriptura, neque per Ecclesiam inde deducta, nemo contringitur illam confiteri, licet eam scienti negare non liceat. Haudquaquam enim liceret ut firmiores in fide, ad tollendum pusillorum scandalum, de illa falsitate cum illis consentirent, quod scilicet, legalia illa vini etiam tūc obligandi post mortem Christi, adhuc retinerent.

38. *Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat.* Quidam Græcos interpretatur hæc verba in hunc modum, *beatus*, inquit, *qui habet testificantem sibi conscientiam*, non in eo solum quod ob fratris salutem cibus abstinet in lege vetitis, sed ab omni re etiam quam, post diligentem explorationem, bonam esse nouerit: ita ut in eo quod secundum fidei robur probat ac defendit apud alios, non sentiat intus reclamantem conscientiam, tacitèq; in sinu peccatoris damnantem quod palam approbat. *Exempli gratia*, qui tanquam bonum approbat, conscientia discante nō manducare hoc aut illud, iustitiam seruabit si abstineat ut dicat ratio, quam perderet si contra id quod probat ageret manducando. Et econtrā, si alter qui ciborum delectū negligere se prædicat, ceterosq; contemnit ac reprehendit quod ceu superstitiosi à cibus abstinere, ipse tamen secum intus hæset, & oratione firmus est, potius quān̄ fide, huiusmodi vera caret iustitia, & eius firmitas, voluptatis ac luxus prætextus meritō dicenda est.

¶ Sententia hæc, iuxta Origenem, & Chrysostomum, non habet veritatem vniuersalem, sed de his tantum profertur qui quod faciūt, recta fide & lege faciunt. Nam ubi quod quis facit malum est, & illicitum, multo est peius si securus id faciat, præsertim quando ignorantia non omnino excusat, longeq; esset illi salubrius & commodius si conscientiæ stimulo agitaretur. Siquidē hac via posset induci ut peritionibus consultis, lu-

meu

men reciperet quo reuocaretur in viam.

39. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Hoc est, qui tanquam illicitum quidpiam discernit ac diiudicat, si hac stante conscientia, (manducauerit) is, iudice conscientia (damnatus est) manducando contra conscientiam quod iudicabat illicitum & immundum, & hoc est quod dicit, (quia non ex fide,) idest, ob robur fidei, animiq; constantiam sibi bene conscientij, facit, quod facit, sed conscientia refragante, quam ex sua fide intus habebat.

40. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Hæc est maior syllogismi, qua manet integra Pauli ratiocinatio, Omne, inquit, opus quod non est ex fide peccatum est, opus autem quod quis facit contra dictam conscientiam, non est ex fide, ergo est peccatum, atque idcirco qui sic operatur seipsum condemnat. Vnde fit, ut non sit beatus cum seipsum iudicat in eo quod probat. Nam Christiana beatitudo, non in hoc solo consumatur, ut id quod probas non sit per legem natura sua condemnatum, sed in hoc quod nec lex te condemnet ex parte obiecti, nec tua propria conscientia contra quam agis. Vnde alibi Paulus, Gloria, inquit, nostra hæc est, testimonium conscientia nostræ.

3.C.1.

Pro maiori autem huius sententiæ explicatione, obserua, quod fieri aliquid ex fide bifariam contingit, vel in genere, hoc est, iuxta veritatem & sententiam fidei, & hoc non sufficit ad rectitudinem actionis humanæ, sed requiritur præterea, ut in particulari fiat ex fide applicata ad opus per conscientiam: nam veritates fidei & leges per conscientiam applicantur ad opus. Ille ergo qui operatur id quod fides præcipit, contrarium tamen dictante conscientia, id est peccat, quia non facit ex fide in particulari. Ac proinde Apostolus constituit maiorem præmissam ad conficiendum totum syllogismum, inquit, quidquid non proficitur à fide, id est, conscientia, quam ex sua quisq; fide sibi format, cum vitio coniunctum est, etiam si res in se mali

habeat nihil. Siquidem cum rem per se non malam, hæsitans mala sit necne, faciat tamen, declarat esse & rem per se malam facturum, si incidit. Etenim vera pietas refugit ab omnibus quæ mali vel speciem habent.

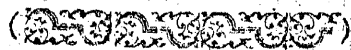
Ne tamen hinc inteligas omnes infidelium actiones in speciem studiosas, quas moraliter bonas vocat, statim esse peccata: neque infidelem in eo quod naturali affectione eleemosinam indigenti largitur, peccare: nisi forte id referat ad falsam religionem, videlicet, ad honorem suorum deorum, tunc enim peccat. Et sic intelligi etiam potest hic locus Pauli, Omne quod non est ex fide, id est, quod est contra fidem, quæ, ut dictum est, per conscientiam applicatur ad opus. Et D. Aug. qui ait omnem infidelium vitam esse peccatum. Et beatus Paulus quoq; dicens, infidelibus nihil esse mundum. Venit sic intelligendi, nempe eorum quæ agunt ex sua infidelitate. Secus autem si opera genere suo bona faciunt solo sine à natura eis præscripto, sunt plane moraliter bona, licet non sint meritoria vitæ æternæ, cum non sint informata diuina gratia. Et hoc est quod dicitur in Gloss. nihil bonum sine summo bono, id est, nullum bonum meritorium est, sine gratia Dei. Et ubi deest agnitio vitæ æternæ, & incommutabilis veritatis, quæ scilicet, est per fidem, falsa virtus est in optimis moribus, in quantum scilicet, non refertur ad fidem beatitudinis æternæ. Vnde, nec est verè iustus, nisi ille qui ex fide viuunt. Nec vera iustitia, nisi ubi est regnum Dei, nec vera virtus, nisi ubi est vera sapientia & charitas Dei. Et idcirco, ut inquit Aug. nec apud Romanos, nec apud Græcos Gentiles, verè erant Sapientes, nec verè studiosi.

in lib. seu tit. prout Tit. 1.

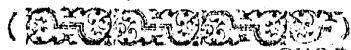
Gloss.

Aug. lib. 4. contr. Jul. c. 3.

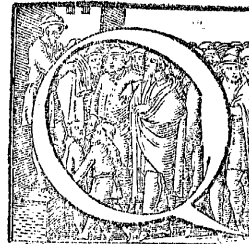
Aug. lib. 4. c. 1. Jul.

ARGUMENTVM CAPITIS DECIMI QVINTI.

QVOD

exemplo Christi, non tam nostris, quam fratrum commodis studeamus, quem, non Iudæorum tantum gratia, sed gentium etiam venisse, scripturis confirmat. Excusat se interim quod liberius ad eos scribat, ob confidentiam Christi in se loquentis, quo ab Hierusalem, usque ad Illiricum, ubi non erat agnitus, prædicato, pollicetur ad eos se venturum: obiter in hoc cap. & pro eis orans, & pro se orari postulans.

CAPIT. XV.

DEBEMUS autem nos firmiores, infirmitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisq; q; &c.

EXPLANATIO.

1. DEBEMUS autem nos firmiores, infirmitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Firmiores in fide, & omnes viri Sapientes qui monitorem non indigent, non solum tenentur scandala vitare infirmorum, sed etiam eorum infirmitatem sustinere, ne forte dum alterius leuiculum errorem superstitiosis, aut cuiusvis criminis, insectantur, ipsi in grauiorem culpam incidant arrogantia. Nam quemadmodum in materiali edificio, eliguntur aliqua firmiora ad sustinendum totum edificij pon-

das, quod ex fragiliori materia superponitur, ut sunt fundamenta & columnæ ita in spiritali edificio eliguntur aliqui firmiores & perfecti, quales sunt sanctorum proceres qui columnarum instar, pondus sustineant aliorum. Turpe quidem esset viris nato grandioribus, aut corporis robore validioribus, protrudere, ac proculcare natu minores, aut viribus impares, quasi in hoc robur acceperint ut quibus possent nocerent, & non potius ut iuuent inualidam ætatem, aut ob senium viribus defectam. Turpe quoq; esset diuitibus huius seculi, pauperes deglutire: quoniam non in hoc data sunt illis diuitiæ, sed ut coram inopiam subleuarent. Parum ergo ratione turpissimum est viris sapientibus contemnere ignorantes: non enim est hoc sapientium, sed quo magis valeant animi iudicio, doctrinaq; eo magis oportet seipsos imbecillitati alienæ attemperare potius, quam, dum sua ipsorum scientia insolescant, sibi ipsis placeant. Quod quidem hoc loco ab Apostolo maxime prohibetur dicitur, (non nobis placere) quod utiq; fit, dum quærimus quæ sunt vitia nobis, non fratribus, quorum imbecillitatem exasperare malumus, quam vel ferre, vel mederi.

2. Vnusquisq; vestrum proximo suo placeat in bonum. Explicat prædictam exhortationem, præscribitq; modum quo debemus alijs placere, simul docens sapientes virtutem humilitatis, quæ veræ sapientiæ & custos est, & via. (Vnusquisq; inquit, vestrum) scilicet, qui fortes estis & Sapientes, non placeat sibi sua dote, velut eam ad factum acceperit, sed hoc potius agat ut, sui contemptor, (proximo suo placeat,) morem illi gerens. Haud quidem obsequens ad quidvis, sed (in bonum.) Id est, in hoc ut illi proficit, ac meliorem reddat.

3. AD adificationem. Ecce bonum in quo placere debet unusquisq; proximo suo, nimirum, (adificatio) hoc est, ut adificetur in templum sanctum in Domino, cuius fundamentum est ipse Domi-

Eph. 2. Dominus Iesus, cuius habitator est Spiritus sanctus, cuius summus artifex est ipse cœlestis pater: iusti verò omnes sunt veluti manuoperarij qui in hac peregrinatione, virtutum cultura & exercitio, à seipsis tanquam lapides viui excuduntur, quadrantur poliuntur, perornantur, & parantur vt in templo illo cœlestis gloriæ Dei, vnusquisq; pro sua dignitate, in ea parte ædificij gloriæ collocetur, quam illi gratia Christi cōcesserit. In cuius mirabilem figuram legitur in libris Regum, quod cum Salomonis templū ædificaretur, nec malles audiebatur, nec securis, neq; vllum aliud ferramentum, sed foris omnia cudebantur & dolabantur: nimirū, quod in cœlesti patria non erit amplius neq; luctus, neq; clamor, sed omnia hęc sunt peragenda & præparanda. Quapropter vnusquisq; modo consulat rebus suis, intentusq; oculis, per momentaneos istos labores, & dolores, & agones huius vitæ, videat qualis esse velit in illa pacis pulchritudine, & requie opulenta & sempiterna.

4. *Etenim Christus non sibi placuit.* Placere in hoc loco sanitur pro eo quod est vni suo commodo studere, seruire, sibiq; iuxta carnis naturam prospicere. Docet ergo Paulus, quod hanc sanandi erroris alieni viam, Christus ipse nobis apperuit, qui cum fons esset omnium virtutum, non tamen his vsus est ad gloriam suam in contemptum aliorum, neq; quæ sibi secundum carnis fragilitatem erant placita, quæ sicut veluti sibi placens: sed quo subueniret errantibus & infirmis, non solum neglexit suam quam promerebatur gloriam, verum etiam probris affici sustinuit, quemadmodum & David eius afflatus spiritu, futurum prædixit quodam Psalmo, inquitens.

5. *Impropria impropertium tibi, ceciderunt super me.* Hoc est, impiorum contumelias in te, meas ducebam, ijs verum non fecus ac meis. Sunt autem verba filij ad patrem ex quibus probat Paulus Christum non sua spectasse cōmoda, qui paternas iniurias suas duxerit.

rit. Vel aliter, (*impropria*) idest, blasphemiz, & opprobria, suplicia insuper & tormenta (*impropertium tibi*) idest, eorum qui tibi pater impropertabant cum me afficerent ignominia crucis (*ceciderunt super me*) cum meis ipse sensibus illa pertulerim: secundum quos sensus, & si Christo Domino displicebant, sed sustinuit tamen illa vt singulari fide & constantia, patris voluntatem faceret, opus redemptionis consummando. Nam licet iuxta carnis fragilitatem in qua nos tradebatur, sanguineo sudore factus in agonia, orauerit, vt si possibile esset transiret ab eo calix passionis suæ, tamen iuxta spiritum libenter amplexatus est illum, inquitens, non mea voluntas, sed tua fiat. Erat enim voluntas patris, cibus & gloria Christi filij sui, vt ipsemet fatetur. Qua propter Christiani qui tanti patris gaudent honore, non alio quàm isto debent vti cibo, est enim verus animorū cibus, imò & Angelorum, facere voluntatem cœlestis patris: nec aliam quàm ipsius gloriam quærere. Tunc enim verè gloriosi erunt homines, si seipsis contemptis, tantum gloriam Dei quærunt. Ita Christus Dominus & magister noster, & verbo & exemplo facere nos docuit, ac proinde eius vilipensionem præ oculis semper habere debemus. Vnde dicit Paulus.

6. *Quæcumq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam & consolationem scripturarum, spem habeamus.* Et si locus allegatus de Christo sonare videtur, nolite tamen arbitrari propterea nihil ad nos pertinere, quæcumq; enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Sed obseruandum, quod ea quæ habentur in sacris litteris, non tantum vt sciamus, sed etiam vt immitemur, maxime quæ ad Christum pertinent, scripta sunt, vt scilicet ex illius exemplo discamus quam lenitate sit proximus sustinendus ac fovendus donec in Christo grandescat, & puer atq; imbecillis esse desinat. Sunt autem inter scripturas sacras genera quàm plura. Quædam enim scripta sunt propter

propter cognitionem fidei, vt scilicet vnus Deus, eiusq; virtus & potentia, & ipsius voluntas hominibus innotesceret: vt audi *Deu. 6.* Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. In principio creauit Deus cœlum & terram, cum historia tota conditi orbis, rerumq; dispositionis, nempè, quod reliqua ex nihilo, homo de limo terræ, mulier de viri costa fuerint effecta. Alia verò sunt scripta, & ea quidem quamplurima ad mysteria Christi pertinentia, quæ recensere non est opus. Alia autem ad morum institutionem pertinent, qualia sunt præcepta & consilia, & reliqua per quæ informantur homines. Vt non obstruas os boni trituranti. Qua sententia, iuxta Pauli expositionem, instruitur, vt qui spiritua lia seminant, possunt & temporalia metere. Ad hæc, sunt exempla magnorum virorum qui singulari virtute præditi, splenderunt in mundo sicut stellæ in firmamento. Vt Abraham, fide: Ioseph, castitate: Moyses, mansuetudine: Iudith, animo & fortitudine: David, tolerantia: Iob, & alij quamplures quorum princeps fuit Christus Dominus, qui, iuxta Paulum, propositio sibi gaudij sustinuit crucem. Igitur à Christo Domino oportet exemplum petere, proximi ad veram pietatem pellicendi, atq; id quidem nobis in sacris litteris velut in tabula depictum, necesse est iugiter habere præ oculis. Vt quemadmodum ille non vulgari huius mundi via, sed tolerantia sua redemit ac seruauit nos: & per humilitatem prouectus est ad veram gloriam: ita & nos (*per patientiam*) idest, per lenitatem, qua toleramus infirmiores (*& per consolationem*) idest, per subsidia (*scripturarum*) idest, sacrorum voluminum nos consolantium, & ad exemplar Christi prouocantium, (*spem habeamus*) idest, confidamus & nos assecuturos præmium, quod manet eos, qui illius vestigijs ingrediuntur.

7. *DEVS autem patientia & solatiij, det vobis idipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum, vt vnanimis, vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi.* Quoniam vide-

batur nimis arduum, vt purus homo possit exemplum Christi imitari, iuxta illud, *Quid est homo vt sequi possit Eccl. 27* regem factorem suum: ideo adhibet orationis suffragium dicens, (*Deus autem patientiæ*) scilicet, autor, quiq; nos per sacras litteras ad tolerantiam adhortatur, (*& solatiij*) scilicet, largitor, nā ab ipso *Iac. 17* est omne datum optimum, & omne donum perfectum, verumq; spiritus nostri solatiū, & cūctarum operationum auxilium, sine quo nihil omnino possumus omnes, (*det vobis*) idest, largiri dignetur, (*idipsum sapere in alterutrum*) idest, vnum idemq; sentire mutuo inter vos, neq; de ciborum, dierumq; obseruatione digladiari, sed vnus idemq; consensu iungamini, non quidem secundum consensum in peccatum, sed (*secundum Iesum Christum*) idest, secundum præceptum, & exemplum Iesu Christi, qui nihil nobis æque commendauit, ac mutuum amorem, mutuamq; concordiam. (*vt vnanimis*) idest, vna eademq; fide, quæ concordans facit animos, (*vno ore*) eandem fidei confessionem exprimente, (*honorificetis Deum*) omnium creatorem, qui etiam est *Pater Domini nostri IESU Christi*, per quem nos sibi in filios adoptauit. Hoc fuit munus & officium Iesu Christi, & ad hoc missus est in mundum, nimirum, vt gloriam patris illustraret, atque hoc ipsum docuit nos facere, dicens, Sic luceat lux vestra coram omnibus hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Quod quidem & in gloriâ filij redundat, dum quod ille docuit, & exhibuit, vnanimiter exhibemus erga patrem.

8. *Propter quod suscipite inuicem, sicut Christus suscepit vos, in honorem Dei.* Hæc nouissima verba scilicet, in honorem Dei, referri possunt ad suscipit, vt sit sensus, *Suscipite inuicem ad honorem & gloriam Dei.* Vel referuntur ad suscepit, sicut & Christus suscepit vos ad honorem & gloriam Dei. Est igitur sensus, (*propter quod*) idest, quoniam ea quæ scripta sunt, ad nostrā doctrinā ordinantur, *Ecce* vide-

videlicet, exempla Christi & Sanctorum, ne sit ullum dissidium inter Gentes ab idolis vocatas ad Christum, & Iudæos, ab umbra pietatis, ad veram religionem ascitos: quin potius ò Christiani (*suscipite inimicem.*) idest, mutuis obsequijs inuicem suscipite, ac porrectis vicissim dextris promouete, (*sicut & Christus suscepit vos.*) nec vobis imputauit pristina vitæ commissa, sed fraterna charitate complexus est, (*in honorem Dei.*) idest, ad illustrandam inter homines gloriam Dei, ad quam omnia ipse referebat: vt & per vos, inuicem præstantes quod ille præstitit in omnes, illustraretur gloria eius.

9. DICO enim Christum IESUM, ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum: Gentes autem super misericordiam honorare Deum.) Exponens modum quo Christus suscepit omnes, aufert simul dissensiones quæ inter Iudæos & Gentes oriri poterant, nequid alteri aduersus alteros insolecerent, dum Iudæi se solos à Christo susceptos contendissent, vt quibus promissus ipse fuerat, & de quorum genere carnem assumpserit. Gentes verò contrà, sui potius causa aduenisse, vt in quos, repulsis ob suam cecitatem Iudæis, profusior fuerit eius misericordia. Componit ergo Paulus hanc litem, & ostendit vtrûq; populum à Deo priuilegijs affectum, & à Christo susceptum. Nam secundum duas virtutes Dei, veritatem scilicet, & misericordiam, Iudæos suscepit tãquam veritatis minister, vt quibus promissiones factas impleuerit: Gentes verò tãquam largitor misericordiae, qua quidem illas affectit. Ait igitur, (*dico*) verbum est doctoris exponentis sententiam suam & mentem. Ac si diceret, dictum est quod Christus vos suscepit, qui estis congregati in vnitæte fidei, ex Iudæis, & Gentibus: de modo autem quo vos suscepit, (*dico Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis.*) idest, Iudæorum, quibus Euangelium ministravit. Et licet *Heb. 12.* ipse sit autor fidei quantum ad omnes, tamen in propria persona non exhibuit

seipsum nisi Iudæis, quibus in his quæ ad illam pertinet, inseruiuit. Propterea, *Mat. 15.* inquit ipse, non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel. Et Isai. *Isai. 63.* quoque dicit, non audietur vox eius foras. Et hoc (*propter veritatem Dei, ad confirmandas, siue adimplendas promissiones patrum.*) hoc est, vt veracem Deum Patrem declararet, qui præstaret ea potestis, quæ maioribus fuerat pollicitus: vt scilicet, sibi gratulenter quibus contigerit, eorum veritatem accipere quæ lex Moyfi typis, & vmbis præfiguravit. (*Gentes verò*) quibus nihil erat promissum, vt præter meritum, ac præter omnem spem, sola Dei misericordia ad communem salutem admitti (*super misericordiam*) subaudi, (*dico*), & debent (*honorare Deum*) eius bonitatem vbiq; prædicando. Gaudeant igitur Iudæi, quod diu expectata, tandem affecti sunt. Gaudeant etiam Gentiles, quod non expectatis simul potiuntur per Iesum Christum.

Obserua in eo quod ait, *ministrum fuisse.* Licet enim Iesus Christus Dei filius, Angelorum esset Dominus, minister se vocari voluit, inquit, Non veni ministrari, sed ministrare, vt in hoc etiam nomine suam cordis eximiam humilitatem, & erga homines ardentissimam charitatem declararet. Venit in mundum factus minister hominum, eos docendo, redimendo, sacramentis expiando, legibus instituendo, documentis & exemplis instruendo, monitis instigando, cominationibus & pollicitationibus reuocando in viam salutis aeternæ tãquam bonus & egregius pastor. Disce à Christo, ò Christiane, quia mitis est & humilis corde, disce ab eo, quoniam charitate perpetua dilexit te. Disce seruare fidem in bene promissis, sicut ille seruauit præstans cuncta quæ amicis fuerat pollicitus. Amplexare misericordiam & veritatem Christi, quæ in eius aduentu obuiauerunt sibi: nam quod sola eius misericordia magnifice promiserat, sola etiam ipse veritate, firmiter adimpleuit, quo promissiones patribus factas firmas esse ostenderet.

¶ Obseruandum præterea, quod tam in

in vocatione Gentium, quàm Iudæorum, inuenitur simul misericordia & veritas, iuxta illud, Vniuersæ viæ Domini, misericordia & veritas. Sed aliquis modus veritatis consideratur in vocatione Iudæorum, qui non consideratur in vocatione gentium, quibus promissiones non sunt factæ. Iudæis quidem, ex Dei misericordia factæ sunt promissiones, quæ ex veritate & iustitia sunt impletæ. Nam licet nulli creaturæ, propriè obligetur Deus, sic tamen, modo nostro concipiendi, illi cui promittit obligatus. Gentibus autem non sunt promissa, licet fuerit prænuntiata eorum vocatio: atque adeò in eorum vocatione inuenitur veritas impletæ prænuntiationis: & inuenitur misericordia, quia absque promissione asciti sunt in filios Abraham, receptiq; in Christi familiam. Quod quidem & magnificentiam Dei, atq; adeò eius gloriam & honorem maximè commendat.

10. Sicut scriptum est, propterea confitebor tibi in gentibus Domine, & nomini tuo cantabo.) Quatuor oraculis continetur quod dixerat de conuersione Gentium, ne Iudæis ipsa gentium vocatio ad fidem Christi, res noua videretur. Nam id ita fore, iam olim destinatum erat consilio diuino, vaticinijsq; prophetarum prænuntiatum, licet eis non fuerit sicut Iudæis facta promissio. In quo Iudæorum insolentia reprimatur, ne sibi ipsis tantum aduenisse Christum iactarent. Gentes verò ad maiorem DEI allicit amorem, pro antiquissimo proposito quod ipse habuit de earum salute, ore prophetarum multo antè decantato, nunc verò iam impleto. Ac demum gentium & Iudæorum animos conciliat, dum ostendit amborum vnum esse Deum, vnanq; eorundem ipsius gessisse curam. In hoc itaq; primo oraculo quod adfert, incipit à gratiarum actione Christi, in cuius persona scripta sunt verba hæc. Sic enim loquitur apud Psalmodicum ipse Dominus, (*propterea confitebor tibi in gentibus Domine.*) confessio hæc est gratiarum actionis, quas Christus agit patri pro conuersione

Gentium per ipsum facta. Ac si ita diceret, celebrabo gloriam tuam inter Gentes, (*& nomini tuo cantabo.*) idest, laudis hymnum canam nomini tuo, quod per me est hominibus manifestatum. Vel, *confitebor*, idest, cõfiteri faciam Gentes. Sicuti alibi, ait Paulus, Spiritum sanctum clamare, Abba Pater, eo quod facit nos clamare. *10a. 17. Ro. 8.*

11. ET iterum dicit, Latamini Gentes cum plebe eius.) Hæc autoritas est Isaiæ. Et secundum vestram litteram, sic habet, Latamini cum Hierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam. Iuxta aliam verò translationem, habetur in Deut. vbi dicitur, *Laudate gentes populum eius.* Cuius loco (ad sensum forsitan,) ait Paulus, *Latamini gentes cum plebe eius,* idest, vnâ cum populo eius exultationem sumite, scilicet, cum Iudæis qui olim erant plebs eius. Continet igitur hæc sententia, adunationem Gentium & Iudæorum: & refertur ad illud, Fiet vnum ouile, & vnus pastor. *Deu. 32. Isa. 35. 10a. 18.*

12. ET iterum, *Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi.*) Hæc tertia autoritas, continet deuotionem Gentium ad Deum, quem perpetuo laudare tenentur. Propterea inquit, (*& iterum*) scriptum est in psalmo, (*Laudate omnes gentes Dominum*) eius bonitatem confitentes, pro exhibitâ vobis misericordia, (*& omnes populi.*) scilicet, nationum (*magnificate eum*), idest, magnum credite, & ostendite quod sua magnitudine omnem laudem excedat, quoniam maior est omni laude. Vnde ipse per Prophetam, Ab ortu, inquit, Solis, vsq; ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus. *Ps. 116. Eccl. 43. M. l. 1.*

13. ET rursum Isaias ait, *Erit radix Jesse, & qui exurgeret gentes, in eum gentes sperabunt.*) Hæc quarta autoritas habetur apud Isai. vbi dicitur, Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice eius ascendet. Ex quibus & alijs subsequenter verbis, collegit Paulus quæ hic attulit, continentia quidem reuerentiam ad Christum. Nam ex radice Jesse, *Lez. 1c.*

Iesse, inquit, exsurrecturum rectorem Gentium, & principem populorum, in quem gentes spem habebunt. Potest autem bisariam hæc ordinari littera: primò, in hunc modum, (*Iesse*), scil. Patriarcha qui fuit pater David Regis, (*eris*), scil. tâquam (*radix*), & (*qui ex illo*), idest, ex hac radice (*exurget*), idest, pullulabit, (natus est enim Christus Dominus ex semine David) (*regere gètes*), idest, ad regendum nationes gentium, (*in eum*), idest, in Christum Dominum, (*gentes sperabunt*) cum fecerit vrraque vnum. Vel sic secundo modo, vt Christus sit radix Iesse secundum vitam spiritualem. Nam licet ex Iesse processerit secundum carnis originem, tamẽ sua virtute diuina & Iesse sustentauit, & gratiam ei impertiuit: & non solam ei, sed & omnibus qui censentur filij Abraham, ij per fidem à Christo vitam spiritualet receperunt. Christus ergo Iesus qui secundum huc sensum est *radix Iesse, exurget*, in tantam gratiæ excellentiam vt possit *regere gentes*, eas sua virtute diuino cultui subiugando, quod nullus ante eum facere potuit: *in eum gentes sperabunt*, vt hereditatem cœlestis gloriæ consequantur. Et sic beatus Apostolus concludit vtrûq; membrum supra positum, quemadmodum scil, & Christus fuerit minister circûcisionis, & gètes honorent Deum super eius misericordia.

14. *Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, vt abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti.* Per orationem consumanda sunt omnia. Ideò cum dixisset quod in Christum gentes sperabunt, vitur hoc suffragio dicens, (*Deus autem spei*) idest, qui nobis hanc spem fecit oraculis Prophetarum, est enim autor non solùm habitus ipsius spei, quem nobis infundit cum fide, verum & omnium quæ sperare possumus. Deinde, & ipse est obiectum spei nostræ. Id enim quod possidere speramus, est idem ipse, iuxta illud, *Spes mea Deus*. Et illud, *ego merces tua magna nimis*. Est igitur Deus noster, tota & vera spes omnium credentium. (*Repleat vos omni gaudio*)

Pf. 99
Gen.

conuenienter post spem, posuit gaudium, nam spes quæ differtur affligit animam. Quod quidem gaudium in patria erit effectus possessionis eorum quæ speramus, & illud erit consummatum. Non loquitur autem nunc de illo gaudio, sed de hoc quod in hac vita haberi potest per consolationem Dei. Ideò addit, (*& pace in credendo*) ac si ita diceret, ego Paulus deprecor Deum spei, vt quod olim se facturum ostendit, nunc vobis assatim præstare dignetur, nimirum, vt secluso mœore dissiديوq; repleat vos omni gaudio & concordia in credendo, hoc est, per fidem rectam, quæ sunt tenenda, vt oportet credendo. Vel (*in credendo*) idest, consensu & concordia in intellectu fidei, quæ vna est, sicuti vnus Deus, vnum baptisma. (*Vt abundetis in spe*) fides est parens & fundamentum spei, vigore autem operum quæ per charitatem fides operatur, crescit & augetur eadem spes: attenuatur tamen illa per discor diam in fide. Sapienter ergo Paulus preces fundit ad Deum, vt hæc spes quam de ipso conceperant, in dies magis magisq; crescat, fiducia bonæ puræq; conscientiæ. Idq; (*in virtute Spiritus sancti*) hoc est, non viribus naturalibus, sed super naturalibus & diuinis, nempe, *in virtute Spiritus sancti*, idest, corroborante vos Spiritu sancto per charitatem. Hac enim, virtus Spiritus sancti maximè inotescit, quam ipse effundit in nos abunde. Obseruandû hîc, quàm prudenter beatissimus Paulus, tres has virtutes salutis nostræ copulauerit hoc loco nempe fidem vnde spes nascitur, & charitatem, per quam fides operatur, cuius opera sunt copiosioris beatitudinis meritoria.

15. *Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita vt possitis alterutrum monere.* Summa vrbauitate corrigit verbum proximè dictum, videlicet, *Deus autem spei repleat vos etc.* Vbi subnotasse eos visus est carere illis virtutibus de quibus mentionem fecit. Et ait, quod hæc loquitur, non quod diffi-

Pro. 13.

diffilat de ipsorum virtute, cum persuasum habeat eos summa charitate, summaq; scientia præditos esse, vt etiã citra monitorem possint seipsos inuicem super his rebus admonere. Dicit ergo, (*certus sum autem*), idest, persuasum habeo, ex his scil, quæ de vobis audiui, (*fratres mei*), summû erga eos amorem & benevolentiam designat, (*& ego ipse de vobis*), quibus veltra obijcio crimina. *Quoniam*, pro, quod, & *ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia*: hoc est, apti & idonei ad docendum, & exhortandum. Docere enim & admonere alios, opus est misericordiæ, pro quo duo exiguntur, primum est, charitas in voluntate: nam qui monet nõ ex odio, vel ira, sed ex dilectione monere debet, iuxta illud, Corripiet me iustus in misericordia. Et illud, Vos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spirita lenitatis. Alterum quod exigitur est scientia in intellectu, eo quod quidam habent zelum Dei in corrigendo, sed non secundum scientiam. Quare ad recte corrigendum necesse est habere & amorem charitatis, & scientiam veritatis humanam scil, & diuinam, & veteris & nouæ legis. Quod verò ait (*repleti*) non simpliciter intellegas, cû hoc ad solum Christum pertineat, qui absolute fuit plenus gratia & veritate, repletusq; timore Domini. Neque idem est, (*repleti*), quod consummati, quemadmodum beati sunt in patria. Neque idem quod perfecti summa perfectione viæ: videretur enim palpato & adulatione. Sed idem est, *repleti*, quod sufficienti virtute dilectionis præditi, iustaq; referti scientia & idonea, vt possent seipsos inuicem cõmonere, vnde sequitur, (*ita vt possitis alterutrum monere*), quoniam in multis, inquit Iacobus, offendimus omnes, oportet vt inuicem nos moneamus. Nam iuxta Sapientem, vnicuiq; mandauit Deus de proximo suo.

Pfal.
Gal. 6.

Iac. 3.

Ecc. 17.

Chry.

Obserua, ex Chrysoft. quod tota hæc peroratio, quæ hinc inchoare videtur, respectando procedit ad præcæmium epistolæ, vt finis præcæmio eadem vrbauitate & suauitate conijcet: neque ei

obicterent Romani, quod cum eorum fidem laudauerit in exordio, illius fuerit per totum Epistolæ textum oblitus.

16. *Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tâquam in memoriam vos reducens, propter gratiã qua data est mihi à Deo, vt sim minister IESU CHRISTI in Gentibus.* Assignat tres causas suæ admonitionis & correctionis: quarum prima sumitur ab eorum indigentia, & hæc quidem fuit reducere eos in memoriam oblatorum. Vnde ait (*audacius*), idest, familiaris ac liberius, quasi fretus veltra singulari humanitate (*ex parte*) scil, aliqua, nimirum, respectu peritorum ac prouectiorum in fide, non tamen omnino respectu omnium (*Scripsi vobis*), non velut ignaros docens, vel vt inuitis imperans, sed (*tâquam in memoriam vos reducens*), quasi oblitos eorum quæ sciebatis. Penes quod eximiã Apostoli modestiam, & comitatem obserua. Nam & doctissimi quiq; obliuiofi nihilominus esse possunt, & aliquando, vt vulgò dicitur, bonus dormitat Homerus. Et illis qui sunt circûspectissimi, opus nõnunquam est, vt in memoriam reuocentur alicuius obliuiofi officij, & quid factu sit optimum, vt id quod intellegunt esse faciendum, & iam sua sponte faciunt, amici hortatu cumulati faciant. Humilissimus tamẽ Christi Apostolus, quãuis diuina sapientia sublimis, vas electionis factus, magister Gentium vocatus, tuba Spiritus sancti existens, non veretur dicere *audacius* scripsisse Romanis. Non quod in eo, vllum vel leue constiteatur temeritatis vitium. Nam etsi Apollolorum constimationi in gratia, minime repugnaret venialis culpa, *tamen* inter scribendum fungendumq; Apostolico munere, *neq; leuissimè* labi poterant, quippe qui tunc organa agebant Spiritus sancti. Vel *audacius &c.* idest, nimis audax cuiq; forsitan ex parte videri potero, dũ ego Paulus vobis nõquam visis præsumpserim tam prolis litteris scribere. In eo autem quod ait, (*fratres*) ostendit vnde eius audacia, si aliqua illis visa fuit, exorta est, nimirum ab amore fraterni-

ratis. Sed talis audacia, non vitium, sed virtus potius dicenda est. Sequitur, (*propter gratiam qua data est mihi*) incumbebat Paulo, ex munere Apostolico sibi iniuncto, commonefacere omnes Gentes, quarum erat Magister constitutus. Ideo dicit, (*propter*) idest, iuxta (*gratiam, qua data est mihi*), non ab hominibus, neq; per hominem, sed (*à Deo, ut sum minister Iesu Christi*), idest, ut ministrem Iesu Christo (*in Gentibus*) idest, inter Gentes. Quapropter in hac parte meo fugor officio; mihi, licet indigno, à Deo per eius gratiam delegato, & obsequor voluntati Christi Iesu, cuius negotium, tâquam eius minister, ago.

17. *Sanctificans Evangelium Dei.*) Ecce secunda causa scribendi, à suo ipsius officio & ministerio desumpta. Hæc nimirum fuit, non gratia humana, aut inanis gloria, aut turpe lucrum, sed *sanctificatio Evangelij*, hoc est, ostensio sanctitatis Evangelij. Apostoli enim Christi, & verbo, & opere, & exemplo, sanctum esse demonstrabant Evangelium Dei.

18. *Vt fiat oblatio gentium accepta.*) Hæc est tertia causa scribendi, à sine ipso sumpta, qui & finis etiam est eiusdem gratiæ Apostolatûs, nempe, ut oblatio gentium esset Deo accepta: hoc est, ut gentes omnes quas per suam prædicationem Christo lucrificeret, eiq; velut oblationem offerret, in fide perfecta, & institutione bonæ conuersationis, Deo placentes fierent: quoniam nihil Deo acceptum est, nisi per fidem Evangelij.

19. *ET sanctificata in spiritu sancto.*) Quemadmodum olim Pontifices oblaturi hostiam, providere consequerant ne quidpiam in ea esset aut maculæ aut vitij, vt accepta fieret Deo, sic etiam egregius mundi concionator & magister gentium Paulus pro viribus studebat, vt illustrando Dei Evangelio inter gentes, puram illi victimam offerret. Opinabatur illi sacrificium longe gratissimum futurum, si homines illi offerret dignos ipso, velut hostiam non carnalibus ceremonijs, sed *Spiritu sancto*

purgatam ac sanctam, qui vnicus est autor veræ sanctimoniz.

20. *Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum.*) Quemadmodum Abel ex sua hostia, & Abraham ex sua fide, veram gloriam adepti sunt, ita & Paulus ex sua prædicatione gloriam assecutus est, quam, inquit, quod *habet*, idest, quod optimo iure gloriari potest: non quasi semetipsum iactans apud homines, sed *ad Deum*, sicut Abraham, idest, apud Deum scilicet. gaudens de felici prædicationis suæ successu. Sed hoc totum (*in Christo Iesu*) idest, per Christum Iesum, cuius virtute fructificare potuit, nam sine ipso, nihil possumus

10a. 15.

facere. Sensus igitur est, quod dictam Pauli prædicationem, ex qua ipse gloriam est assecutus, non sibi, aut suæ industriae imputat, sed Christo Iesu, cuius & vices agebat, cuiusq; prædicationis munereungebatur, & in quo ipsemet Christus loquebatur.

Obserua, miram & singularem in Apostolo Christi prudentiam, qua nunc sub omnibus seipsum deiecit, nunc verò sancta cõmendatione seipsum extollit, & omnia propter Christum cuius est fidelis seruus & prudens, constitutus ab ipso super familiam suam. Nimirum, vt per humilitatem, omnes Christo Domino lucrificat: per cõmendationem verò, vt Christi gloria, super omnia efferratur.

21. *Non enim audeo aliquid loqui eorum qua per me non effecit Christus in obedientiam gentium verbo & factis, in virtute signorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.*) Excusat superbiam & arrogantiam quam luidi ex verbis prædictis poterant inscribere Paulo, & inquit, quod non sustinet eius animus aliena gesta commemorare, ne scilicet alienorum factorum laudem videretur sibi vendicare: tantum eam cõmemorat, quæ suo ipsius ministerio effecit Christus Dominus, nimirum (*in obedientiam gentium*) hoc est, vt gentes antehæc impiæ, & Simulachrorum cultui deditæ, iam paterent & obedièrent Evangelio, commota quidem partim (*verbo*) idest, verbis,

bis (*ac factis*) ipsius Pauli. Partim (*in virtute*) idest, vi, & magnitudine (*signorum*) idest, minorum miraculorum, puta, sanationes ægritudinum (*& prodigiorum*) idest, maiorum miraculorum, quæ ex sua magnitudine aliquid magni protendunt, seu ostendunt. Hæc autem per Paulum fuerunt edita ad confirmandam doctrinæ suæ fidem. Edita verò, non sua virtute, aut viribus suis, sed (*in virtute Spiritus sancti*, idest, auctore spiritu Dei, cuius ipse Paulus tantum organum erat. Vel, (*in virtute Spiritus sancti*),) quia omnia miracula ad conuertendos homines non sufficerent, nisi Spiritus sanctus intrus corda audientium ad fidem commoueret. Vnde in actis Apostolorum dicitur, quod loquente Petro verba fidei, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.

Act. 10.

22. *Ita vt ab Hierusalem per circuitum, vsq; ad Illyricum, repleuerim Evangelium Christi.*) Cõmendata functione sua ab autoritate Christi, nunc commendat eandem ab amplitudine effectus, quæ fuit mirè eximia. (*Ita vt ab Hierusalem*), vbi in principio suæ conuersionis prædicauit in Synagogis Iudeorum (*vsq; ad Illyricum*), est autem

Tho. Illyricum, secundum D. Th. idem quod mare Adriaticum. Vel, vt Græca scholia aiunt, est in finibus eius quæ nunc Bulgaria vocatur ex parte opposita Italia, quæ quàm maxima est distantia, ab oriente ad occidentem Septentrionalem. (*Repleuerim Evangelium Christi*), hoc est, vniversas regiones & omnia loca ab Hierusalem vsq; ad Illyricum repleuerim Evangelio Christi, illud in eis prædicando & notificando. Vel melius, iuxta Theophilatum, (*repleuerim*), siue consummauerim, hoc est, nihil eorum quæ ad veritatem spectant Evangelicam omiserim, prædicando ab Hierusalem vsq; ad Illyricum.

Theo.

23. *PER circuitum.*) Hoc dicit ne aliquis intelingat quod solum vadens per rectam viam ad Hierusalem vsq; ad Illyricum prædicauerit Evangelium.

Abijt enim per longas ambages circumquaq; prædicando. Nunc ad Septentrionem, nunc versus Meridiem ambulans. Scribuntur de Paulo maxima itinera & nauigationes. Fuit ille quasi diuinum fulmen, in omnes ferè mundi angulos delapsus, igne Evangelico replens omnia. Vt enim colligitor ex Actis Apostolorum, alijq; probatissimis Historijs, ipse peragranit Arabiam, Siriam, Phœnicem, Samariam, Ciliciam, Lydiam, Pamphiliam, Licaoniam, Ioniam, in qua est Ephesus: Phrigiam, Galatiam, Bithiniam, ac totam penè Asiam minorem: atq; hinc Egæo mari traiecto, peruenit in Macedoniam in qua est Thessalonica: & in Atticam, & Achaïam in qua est Corinthus. Cucurrit meliorem Græciæ partem: nauigauit in Cypum, Rhodum, Comum, Chion, & Cretam. Cui proinde optimè cõpetere videtur illud *Job. 38.*

Job. 38.

Act. 28.

24. *SIC autem prædicauit Evangelium hoc, non vbi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum edificarem.*) Commendat adhuc munus prædicationis suæ ex difficultate operis. Difficile enim est, omnino ignaros ad fidem Christi conuertere, vt ipse fecit. Non enim vulgari more prædicauit tunc Paulus Evangelium Christi, vt nunc prædicatur Christianis: sed illis regionibus prædicauit vbi Christi nomen nondum erat auditum, eamq; laudem ambijt apud Deum, quo latius iaceretur fundamenta Christianæ religionis, & illius ditionis pomæria longius proferrentur. Nec visum est fundamentis ab alijs Apostolis iactis superstruere, nisi Romæ vbi Petrus prædicauerat: & Antiochiæ, vbi alij iam prædicauerat. Sed hoc fuit accidètale & animo eius, et muneri sibi cõmi-

cōmissio, cuius erat prædicare Gētibus tāquam eam Apostolus cōstitutus, inter quas non fuit nominatus Christus per legem veterem, neq; prænūtiatus, neq; præfiguratus, neq; expectatus. Talis fuit semper animus Pauli, à tempore quo cum Barnaba segregatus est in gentes, & hoc præferebat in verbo, *prædicauit*, hoc est, procurauit semper prædicare, dicit enim propositum animi sui iuxta munus sibi cōmissum. Quoniam ut difficilius esset religionis exordia parere, quàm semel parta tueri atq; augere, ita magis indicabat ad Euangelij negotium pertinere. Et hoc est quod dicit, (*sic autem prædicauit*,) id est, curauit prædicare (*Euangelium hoc, non ubi nominatus est Christus*), sed rudissimis omnino hominibus curauit illud prædicare, qui de Christi fide nulla fundamenta ab alio prius acceperant (*ne super alienum fundamentum edificarem*,) hoc est, ut ubiq; & semper legationem meam adimplerem, ad quam pertinebat Gentes conuerti, Christoq; lucrifacere: & ne viderer aliorum gloriam usurpare, prædicans iam conuersis & lucrifacens.

Necessaria quidem fuit hæc Pauli gloria super successu prædicationis suæ, ad confirmandam apud Romanos suam auctoritatem, quam pseudapostoli labefactare moliebantur. Dum autem gloriabatur, Christi gloriam prædicabat, non suam. Atq; hæc quidem ratione meritò gloriabatur, qui laudem officij sui sic Deo tribuebat, ut hominum tamen nulli concederet.

25. *SED sicut scriptum est, Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt de eo, intellegent.* Hoc quod dixit de conversione Gētium, ita iam olim prædictum fuit oraculo sanctissimi Vatis Isaia. Et obserua, quod hic est eclipsis, supplendumq; in hunc modum, *Sed, ijs in locis prædicauit, ubi non erat Christus annuntiatum, sicut, olim id scriptum est, futurum, ijs verbis: quibus nihil fuerat annuntiatum de eo &c.* Et est ad litteram de Gentium vocatione & obedientia vaticinatio: allu-

ditque ad alterum eiusdem Prophetae vaticinium de inobedientia & rebellionem Iudæorum: *vbi ait, dedit eis Deus oculos ut non videant, & aures ut non audiant.* Cum enim his duobus organis sensorijs vtamur ad comparandam rerum cognitionem, nimirum oculis ad inueniendum, auribus autem ad discendum, oclusa quidē sunt ea Iudæis propria ipsorum culpa: apperta verò Ethnicis gratia Iesu Christi: ut illi qui per legem signa viderant, mysteriaq; audierant Christi, venientem postmodum, nec visu deprehenderent, nec auditu. Gentes verò quæ antea de illo nihil viderant, vel audierant, præsentem extemplo ac de repente auscultarent, atq; adorarent: quæ proculdubio res labori magno fuit Paulo, nimirum, Euangeliam inferre in loca, ubi nūquam fuerat audita fidei prædicatio.

26. *Propter quod & impediabar plurimum venire ad vos, & prohibitus sum usq; adhuc.* Excusat se sanctus Apostolus quod Romanos nondū viderit, promittens se eos visitum, & fructum apud eos facturum. Dicit ergo (*propter hoc*,) id est, propter has meas tam longas peregrinationes, studiumq; profectæ fidei Christianæ, (*impediabar plurimum venire ad vos*,) id est, inuisere vos, licet iam pridem cupidissimus. (*Et prohibitus sum usq; adhuc*,) id est, hætenus. Quod potest referri vel ad multitudinē occupationum quas in alijs locis habuerat, quæ eum conantem ad illos sepius proficisci, remoratae sunt. Vel etiā ad diuinam prouidentiam, per quam Apostoli impediabantur ne peruenirēt ad quosdam, & dirigebantur in salutem aliorum, iuxta illud, quod habetur in Actis Apostolorum, Transientes Phrygiam, & Galatia regionem, vetati sumus à Spiritu sancto loqui verbum in Asia. Quadrat etiam illud Iob, vbi ait, Lustrant cuncta per circuitum, quocūq; eos voluntas gubernantis duxerit. Loquitur de nubibus per quas, ut ait D. Tho. prædicatores intelleguntur.

27. *Nunc verò ulterius locum non habens*

bens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos, ex multis iam præcedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero, quod præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruius fuero. Manifestat propositum suum de eorum visitatione dicens, (*nunc verò*,) peragratis scilicet, his regionibus, (*ulterius locum non habens*,) scilicet, vacuum, in quo non iecerim fundamenta Christianæ religionis, (*& ex multis præcedentibus annis*,) id est, ex annis iam quampluribus (*cupiditatem habens veniendi ad vos*,) hoc est, stimolor cupiditate visendi vestri, (*spero*,) quod scilicet, dabitur occasio satisfaciendi desiderio meo, (*cum*) scilicet, (*in Hispaniam proficisci cœpero*,) id est, proficiscar, tūc scilicet, isthac iter faciens, (*præteriens videam vos*,) hoc est, in transitu visam vos, non quidem ex principali instituto, quod erat non prædicare ubi Christus fuisset nominatus, ut proximè iam dixit, & Romæ iam per beatum Petrum erat prædicatum Euangelium, cuius doctrina sufficiens erat satis. Animus verò eius erat in Hispaniam penetrare, quo nondum allatum fuerat Euangelium, ut orbem propemodum tunc cognitum, nimirum ab Arabia & Syria, ad Gades usq; perlustraret, & in hoc, Christo Dominico obsequium præstaret iuxta illud, *Dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usq; ad extremum terræ.* (*Et à vobis deducar illuc*,) hoc est, Vobis deducantibus, eò pergam, quò institueram. Quia tunc Romani dominabantur in toto Occidente, atq; adeò Hispani in eorum erant ditione: & cum Romanis nota essent itinera in Hispaniam, eisq; parerent Galli, & prouinciae omnes intermediae, tutò ab illis sperabat se posse conferri in Hispaniam. Non quod timeret mori si pro Christo esset necessarium, nam hoc pro lucro ille reputabat: sed erat sancta hæc eius prudentia, incolamen se seruare, quo vtilior esse posset Ecclesiae Dei: qua quidem de causa, & Damasci permisit se in sporta demitti per murum, ut manus aduersariorum euaderet.

28. *SI vobis primum ex parte fruius fuero.* Inquit, quod à Romanis nõ proficiscetur in Hispaniam, quin prius apud eos aliquot dies cōmoratus, eorū consuetudine, aliqua saltē ex parte desideria suam expleuerit. Hoc enim significat in hoc loco, *frui*. Nam iuxta August. *frui* non licet, nisi solo Deo, creaturis autem non nisi in Deo, iuxta illud, *Ita ego te frater fruar in Domino.* Quod verò ait (*ex parte*,) vel refertur ad bonos quibus in Dño fruebatur: nam malis frui non poterat, sed potius condolare eorum Sorti, iuxta illud, *Ne cū venero humiliet me Deus apud vos, & luceam multos ex his qui ante peccauerūt.* Vel refertur ad tempus, ut scilicet, aliquo tempore fruar vobis, id est, cōspectu vestro, & vestra consuetudine. Vel refertur ad verbum fruendi, & hoc videtur congruentius: nam est amoris exaggeratio, ac si dixisset, non postū usq; adeò præsentia frui vestra ut pro votis expleam desiderium meum: fruar tamen ex parte, quantum scilicet, itineris ac negotiorum ratio permiserit.

¶ Obserua, quod licet animus beati Pauli fuerit veniendi in Hispaniam ut verè fuit, certius tamen est illuc nunquam peruenisse. Primò, quia cum hæc scribebat, erat, ut ait Orig. in Achaia ubi est Corinthus. Inde venit Hierusalem portans eleemosinas pauperum, quas illis mittebant Macedonia & Achaia, ut inferius patebit. Et hoc fuit secūdū iter quod ille fecit in Hierusalem. Nam primū fuit à Damasco quandò mansit in vrbe quindecim diebus tantum. Hinc, quamplures fecit peregrinationes, quoad usq; Deo permittente, Hierosolymis fuit captus à Iudæis, à quibus appellauit ad Casarem, ac proinde à militibus Romanorum captus, & vincus catena, deuectus est Romam, ut constat ex Actis Aposto. Romæ autem biennio mansit in custodia, permittus tamen sibi cum custodiēte se milite. Vbi suscipiebat, ut ait beatus Lucas, omnes qui ingrediebantur ad ipsum, prædicās regnum Dei. Et in hac catena, quamplures scripsit epistolas, misitq; ad iherosolymas

uerfas Ecclesias. In fine autem biennij cum eadem catena deductus, martyrio coronatus est, simul cum Beato Apostolo Petro. Catena igitur & morte impeditus, non potuit implere propositum perueniendi in Hispaniam. Nam si dicas quod illo biennio permittus fuit ire, contrarium videtur esse certius: nam Lucas qui Apostolorum actus scripsit, non tacuisset utiq; rem adeo memorabilem, sed ipse, & alij quamplures, memorie illam proderent, sicuti de Iacobo factum est. Vnde constat non ea de causa Paulum venisse Romam, qua apud se constituerat, sed victum catena fuisse perlatum. Neminem vero decepit in hac parte, nam vt Corinthijs promiserat, ad eos se iterum, cum tamen non ierit, parat se de hoc in posteriori epistola dicens, non fuisse vsam leuitate, licet non soluisset promissum, eo quod non esset in sua facultate situm, est, & non, sed in diuina voluntate. Ita & in proposito dicendum, quod ipse proposuit ire in Hispaniam, sed Deus aliter disposuit. Et sic etiam soluit hoc Gelasius Papa, & habetur in decretis. Beatus, inquit, Paulus, non ideo, quod abesse, fecerit credendum est, aut sibi exitisse contrarius, quoniam cum ad Hispaniam se promississet ituram, dispositione diuina, maioribus occupatus causis, implere non potuit quod promissit. Quantum enim ipsius voluntatis interfuit, hoc pronuntiauit quod reuera voluisset efficere. Quantum vero ad diuina secreta consilij, quae vt homo non potuit, licet spiritu Dei plenus, agnoscere, superna praetermisit dispositione praerentus. Licet enim propheticum spiritum haberet, tamen prophetis non omnia reuelantur, vt constat ex lib. Regum, ubi constat Heliseus quod Deus celesterat eum mortem filij Simeonitidis, dicens, anima eius in amaritudine est, & Dominus celauit a me, & non indicauit mihi. Quinero & Paulo ipsi, Agabus Propheta praenuntiavit, quemadmodum alligandus esset a Iudaeis Hierosolymis, tradendusq; in manus gentium, quod ipse ignorabat. Nam, vt ait Theologi, in his quae non erant ad salutem neces-

saria, nempe ubi non condebant, nec exponebant scripturam sacram, non opus erat vt omnia futura, Apostolis reuelarentur diuinitus, spiritu prophetico.

29. *Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis.* Assignat rationem quare differbat visitationem promissam, ostendens necessitatem, per quam non sibi licebat eo statim properare ne videretur tempus sine causa protrahere, dicens (*nunc igitur*) id est, in praesentia (*proficiscar in Hierusalem*) quod destinatum est iter, (*ministrare sanctis*) id est, Christianis illic agentibus, vt exhibeam illis beneficium Macedonum & Achaicorum mihi scilicet, commissum.

¶ Circa quod est obseruandum, quod vt docet Aug. & D. Tho. illi qui ex Iudaeis a principio conuertebantur ad fidem, quibus erat cor vnum & anima vna, nihil suum esse dicebant, sed venditis possessionibus suis, ponebant praetium earum ad pedes Apostolorum, quod singulis prout cuique opus erat distribuere: hoc non fiebat nisi in Iudaea tantum, neq; vero ad hoc compellebantur omnes, sed in suo cuiusq; erat arbitrio quod vellet facere, vt colligitur ex Act. quinto cap. ubi Ananiae qui fraudauerat de pratio agri, ait Petrus, nonne manens tibi manebat, & venditorem in tua erat potestate? Quamobrem non omnes Christiani tali laborabant inopia, sed tamen complures, praesertim Sacerdotes & Ecclesiarum ministri, quibus tunc nondum erant decreta decimae, neq; vero hic inopia labor premebat eos semper, sed tunc maxime instante illa fame a Propheta Agabo per spiritum praenuntiata magna futura in vniuerso orbe, quae fuit Claudio imperatore. Cuius rei certiores facti discipuli Christiani, ex diuersis mundi partibus prout quisq; habebat proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Hierusalem sive in Iudaea fratribus, quod & fecerunt, mitterentes ad Seniores per manus Bernabae & Sauli. Ministerium igitur Sanctorum hic dicit Paulus eleemosinam, vt ait S. Tho.

Tho. Tho. quam fidelibus Christi attulit in Hierusalem.

1. C. ult. Gal. 2. Circa quod obserua diligenter, quam dignum sit munus dispensandi eleemosinas, cum non quibusuis, sed praecipuis Ecclesiae praetatis, (quales fuerunt Paulus, & Barnabas) committatur. Neq; ait tantum apparatus, sed ministrare: ibat enim vt ipse illas distribuere pro cuiusq; necessitate.

30. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem.* Exponit quod dixerat de ministerio sanctorum, (*probauerunt*) vel approbaerunt, id est, conenserunt & voluerunt, me procurante ac sollicitante, (*Macedonia, & Achaia*) propinqua sunt regiones, id est, Christiani Macedones, & Achaici, per Paulum conuersi, qui in temporalibus sunt abundantiores, de suis facultatibus (*collationem*) scilicet, communem (*aliquam facere*) alij autem vertunt (*communicationem*, seu *communicationem*) propterea quod diuites communicabant pauperibus bona sua. (*In pauperes sanctos*) non ait in totam urbem, vel in omnes, sed in pauperes sanctos, id est, Christianos qui inter fideles sunt egentes in Hierusalem, ad subleuandam eorum egestatem. Quo quidem exemplo incitatur Romanos ad simile faciendum. Na & naturali lege, quia pauperes erant: & Christiana pietate, quia sancti: eis etiam ipsi tenebantur subuenire. Hoc artificium vtitur frequenter Paulus, dum exemplo & laude aliorum extimulat alios, vt similia, vel maiora, si possibile est, faciant. Talis enim debet esse Antilitis prudentia, in laudandis subditorum officijs.

31. *Placuit enim eis, & debitores sunt eorum.* Assignat causam collectarum eleemosinarum, quarum prima est largientium beneplacitum: vnde dicit, (*placuit enim eis*) ac si diceret, nullus vt faceret coegit, sed ita visum est illis. Eleemosinae enim, inquit alibi Paulus, non ex tristitia, aut ex necessitate, sed liberet & cum iucunditate debent fieri. Hilarem enim datorem diligit Deus.

Secunda vero causa est debitum, vnde dicit, (*& debitores sunt eorum*) ubi notandum, quod eleemosinae ferè conexas habent rationes consilij, & debiti. Debetur enim eleemosina de superfluo, ijs qui in extrema sunt, vel graui necessitate. Extra hos autem casus, opus est consilij. At quoniam neque liquidò semper constat, quando adsit tam grauis necessitas: neq; aequi sumus iudices quid nobis sufficiat, quidq; redundet: neq; sit lege definitum semper, quantum debeas erogare: nemo debet Christianus tam graues expectare necessitates, nec tam rigidè seruare statum suum, nec tam parcus esse in operibus misericordiae, quando illi haec rependuntur, qui pro nobis propriam dispendit vitam.

32. *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis.* Reddit rationem eius quod dixerat, (*& debitores sunt eorum*) nam qui recipiunt spiritualia, debent eos alere qui illa ministrant: proinde cum Hierosolimitani, Christi doctrinam gentibus priores impartirent, par erat, vt hi vicissim de pecunijs suis aliquid illis impartirent, vt rem omnium pretiosissimam, re vilissimam utiq; pensarent. Erant igitur gentiles obligati Iudaeis, acceptae prius ab illis religionis nomine. Ex quo, vt ait, D. Th. sumitur Tho. argumentum, quod debentur sumptus non solum illis qui praedicant, sed etiam qui praedicatorum mittunt. Debitum autem hoc, non est ratione iustitiae commutativae sicut ex emptione & conductione contrahitur, sed illo tamen iure quo temporalia sunt propter spiritualia, seu propter animam corpus. Vnde non ait quod gentiles emerunt, sed quod participes facti sunt spiritualium. Neq; ait quod soluere debent id quod receperunt, quippe quod nullo est praetio altimandum Euangelium: sed quod debent ministrare, videlicet, ministrantibus spiritualia non debita quatenus beneficia sunt Dei. Et quemadmodum hi communicarunt gratis quod ad animae salutem pertinet, ita illi sponte ac volen-

volentes cōmunicare debent quod ad corporis necessitates attinet. *Gratis*, dixi, nam licet prædicatores, dispensatoresq; Sacramentorum, ex officio teneantur disseminare verbū, atq; præstare spiritualium munia, sunt tamen beneficia hæc Dei, nihil debentis hominibus, atq; adeo gratis illis impensa, quæ ideo gratis ad ministranda sunt, & administrantur, licet ministri accipiant sumptus, non ut præcium doctrina, sed ut debitum bonis tristantes, idest, hominis laborantis, ad corporis necessitatem subleuandam. Sunt itaq; Ecclesiastici, iuxta Aug. tanquam milites Christi, plebes autem tanquam stipendiarij prouinciales. Et obserua. in verbo (*carne- liz*.) quod viri Ecclesiastici, non debent esse nimis cupidi, quærentes sibi superflua, sed tantum ea quæ sunt necessaria ad sustentationem vitæ, quæ hîc nomine *carnis*, intelligitur.

33. *Hoc igitur cum consummauero, & assignaero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam.* Repetit pollicitationem circa eorum visitationē præfigens terminum quo ad eos sit venturus, dicens, (*hoc igitur cum consummauero*.) idest, simulatq; perfunctus fuero officio meo, in hac re. scil. asportandi eleemosinas in Hierusalem (*& assigna- uero*.) idest, tradidero (*eis*) scil. quibus est destinatum (*fructum hunc*.) idest, eleemosinam gentium, quæ est fructus conuersionis eorum, in subsidium pauperum recipientium, vel in præmium dantium, accipiendum in cælo, vbi prudentes Christiani & non alibi volunt sibi thesaurizare. Obserua, quod & ob- signatam pecuniam, & per seipsum, non per alium, se, inquit, traditurum, ne vel per alios dolo fraudaretur aliquo, vel ipse cuiquam posset venire in sus- pitionem quasi noui nihil inde arroferit, cum gratis alienum ageret nego- tium. (*Per vos*.) idest, isthæc iter fa- cturus, vel (*per vos*.) scil. adactus (*pro- ficiscar in Hispaniam*.)

34. *Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Euagely Chri-*

sti veniam.) Ingentem fructum suæ vi- sitationis prænuuntiat illis dicens, (*scio autem*.) idest, nihil addubito, ex fiducia scilicet diuinæ gratiæ (*quoniam*.) pro quod, (*veniens ad vos*.) idest, postquam venero ad vos (*in abundantia benedi- ctionis Christi*.) idest, copiosa benedi- ctione Christi, (*veniam*.) idest, ventu- rus sum vobis. Vel sumitur hic, *benedi- ctio*, pro eleemosina spirituali: nam iuxta Chrysostr. mos verus fuit eleemo- sinas omnes, *benedictionem*, appellare, hoc est, benignitatem ac largitatem. Et fortè hîc Paulus ad vtrūq; eleemosi- narum genus refert hoc, temporalium scil. & spiritualium, in quibus promit- tit se venturum ad eos. Vel *benedictio*, sumitur pro diuinis laudibus, pro omni- q; felici successo, tam in his quæ ad Deum pertinent, quam quæ ad proximum. Et tunc est sensus. Ita venturus sum ad vos, & tales vos offensurus (nam spero vos bene paratos in Evan- gelium Christi) ut aduentus meus, ad amplissimam Christi laudem pertineat, simul & vobis pro vestra pietate, stu- dijs alacribus me excipientibus, & me quidem auxilio Dei per omnia vestris votis respondente. Vel forsan hæc Apo- stoli sententia præsigium fuit Spiritus sancti, quod venturus illuc foret in ca- tenis & vinculis, martyrium pro Chri- sto perpassurus, quod pro summa du- cebat benedictione Christi: ex qua post Romanis tã in gentes prouenere gra- tiæ, & sanctitatis culmi.

35. *Obsecro ergo vos fratres per Do- minum Iesum Christum, & charitatem Spiritus sancti.* Perit à Romanis ora- tionis suffragia, quibus & ipse adiuue- tur tanquam eorum Apostolus, qui in eorum commodum & salutem, illam sustinebat prouinciam: & primò indu- cit eos ad orandum ex amore fraterni- tatis dicens (*obsecro ergo vos fratres*.) obsecratio, est obsecratio per sacra, quæ ideo duo sunt maxima ab eo posita: primum est (*per Dominum nostrum Ie- sum Christum*.) idest, per communem Dominum nostrum Iesum Christum, in quo omnes vnum sumus, & cuius lega- tione

gione ipse fungor, negotia gero, cau- samq; ago, pro qua factus homo non dubitauit & ipse mori. Alterum est di- uinus amor, qui est charitas, vnde di- cit (*ex per Charitatē Spiritus sancti*.) idest, per sincerum amorem, quem ex Chri- sti spiritu hausimus, quo vno tenere- mur vinculo, vnūq; essemus in Deo, si- cuti & pater & filius vnum sunt. Non facit autem expressam mentionem pa- tris, quoniam in filio & Spiritu sancto, intelligitur persona patris quorum ipse est origo.

36. *Ut adiuetis me in orationibus pro me ad Deum.* Scil. fuis, hæc Pauli petitio, ut quoniam præsens præsentibus Romanis nondum frui poterat, ecclē pijs eorum votis ac precibus ad Dominum effusus, eum in tantis rerum difficultatibus laborantem, ac pericli- tantem, adiuuarent.

37. *Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa.* Ecce primum quod vole- bat Apostolus per orationem impetra- ri sibi ab amicis fidelibus, nimirum, ut diuina ope liberaretur ab incredulis quos habebat Iudæa, & Euagely Chri- sti rebellibus, ne quid illorum malitia suæ prædicationis fructus impediretur. *Act. 21.* Odiebant Paulum & impugnabant illū increduli Iudæi, quia fiducialiter præ- dicabat cessationem legalium.

38. *Et obsequij mei oblatio, accepta sit, in Hierusalem Sanctis.* Ecce alte- rum pro quo favorem orationis postu- lat, nempe, ut officium suum in reddenda pecunia, quo fouetur erat in Hie- rusalem, nullo interpellante, esset gra- tum & acceptum Deo & sanctis, qui- bus eleemosinas deferbat: quæ dice- bantur, *oblatio*, tam gentium, quam Pauli: gentium quidem, quia illas mit- tebant pauperibus Hierusalem: Pauli verò, quia eius diligentia fuerunt colle- ctæ, eius labore & obsequio allatæ, & traditæ: & tunc putabat Paulus accep- tam fieri talem oblationem, si absq; aduersariorum impedimento, oppor- tunè traderentur pauperibus, qui pro- inde simul cum ipso, gratias Deo age-

rent, pro tanto munere, tanta gentium charitate illis exhibito. Potest autem sic ordinari littera, videlicet, (*ut oblatio ob- sequij mei*.) idest, oblatio mea ista, quam administrare pergo (*sanctis in Hierusalem*.) idest, placita Deo, dum summis ac diuinis laudibus accipitur à pauperibus, pro adeo exi- mia gentium erga illos charitate.

39. *Ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, ut refrigerer vobiscum.* Propter duo optabat Paulus in hoc ne- gotio Hierosolimitano, omnia ex sen- tentia sibi contingere, primò, ut aduen- tus eius ad Romanos esset illi lætus ac iucundus, ita Deo volente, Deinde, ut ipse post tot, tantosq; agones, aliquan- tis per refocillaretur apud ipsos. Et hoc est quod inquit, (*ut veniam ad vos cum gaudio*.) & ita venit, nam licet in com- pedibus & cum catena, ut ipse testatur dicens, propter spem Israel, catena hæc circumdatus sum. Tamen hoc erat illi summum gaudium, cui nulla erat glo- ria nisi in cruce Domini. (*Per voluntatem Dei*.) ad hanc omnia referebat, extra cuius ordinem, nihil optabat, aut animo proponebat. Respondet hoc ver- bo exordij vbi ait, obsecrans si quomo- do tandem aliquando, prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos. (*Ut refrigerer vobiscum*.) idest, cos- pectu vestro, ac vestra consuetudine, ab actu laborum, & anfractu, periculo- rum, & aduersitatum, quæ perpassus sum inter gentes. Et respondet verbo exordij vbi ait, *ad confirmandos vos*, idest, simul consolari in vobis. Refrige- ratas ac refocillatus est Paulus, licet in carcere positus, & catenis circumligatus, videns gentes ad se ingredi iam ad si- dem conuersas, quarum consuetudine fruens, mirum in modum lætabatur. Loquebantur enim omnes de Christo Iesu, qui Paulo erat viuere, & pro eo mori iuerum.

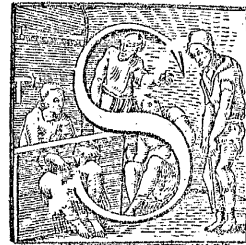
¶ Obserua hîc diligenter, quanti sit va- loris *Oratio Christianorum*, præsertim si in Christi nomine congregantur, cum Paulus vas electionis, tot gratijs, tan- tisq; priuilegijs diuinitus imbutus, &

FF dita-

ditatus, tanta cum obsecratione, à Romanis tunc in fide nouitijs eam exoptulet. Et si militantium Oratio est tanti faciendâ, quanti erit illa triumphantium, qui cum Deo ardentissima sunt charitate coniuncti, & nos etiam ipsos eadem, maximè prosequuntur? Cum igitur in suorum oratione semper glorificetur Deus noster, ab illis petenda est, sed maximè à triumphantibus amicis Dei, quibus ipse Dominus proculdubio representat preces nostras. Contra quod perfidi Lutherani, suis persuâdere contendunt.

40. *DEUS autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.* Finis huius respondet principio & medio Epistolæ. Dixit enim, *Gratia vobis & pax*, quæ est effectus gratiæ: à Deo Patre nostro, qui autor est vtriusq; . Deinde, *DEUS autem patientia, et solatij; det vobis id ipsum sapere*, idest, animorû concordiam: Tertio, *DEUS autem sp̄ci repleat vos omni gaudio*, quod scilicet, ex concordia certum est profecti: Modò verò in calce Epistolæ, *DEUS*, inquit, *pacis, sit cum omnibus vobis*: in quo videtur ostendere, totum Epistolæ argumentum illuc tendere, vt eos in pace confirmet & corroboret, quæ, vt diximus, proprius effectus est gratiæ: & cum ipsa tâquam quadam pretiosa margarita, sit nobis à Christo in testamento relicta, est etiâ irrefragabile testimonium fidei susceptæ, concordia fraternali: Vt igitur vidè cõperat, finiret exhortationem Paulus, precatur vt Deus sinceræ pacis, concordiaq; parens, autor, & tutor, sit cum omnibus illis, idest, apud eos maneat. In quo docet nos, quod vt longè refugit, ac resilit ab elatis, ac discordibus; ita mutuo consensu conciliator; ac retinetur. (*Amen.*) idest, sic fiat, vt ego opto.

ARGUMENTUM
CAPITULI DECIMI
SEXTI.

Alutatio- nibus, & cõmenda- tionibus, magna parte se occupat. Circa finè verò, ab hæreticis, & chif- maticis cauere eos admonet. Denique gratiarum actione Epistolam concludit.

EXPLANATIO.

1. *COMMENDO autem vobis Phœben, sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchreis.* Hæc Phœbis, vel Phœbæ; fuit quardam insignis mulier Corinthia, quæ Romam veniebat, cui dicunt Apostolum dedisse hæc litteras perferendas. Describit autem eam primo quidem ex nomine vocans eam *Phœben*, idest, Lunam. Deinde, ex fidei religione, dicit, (*sororem nostram.*) Mat. 22. omnes enim mulieres fideles, vocantur sorores, sicut & omnes viri fratres. Tertio, ex officio pietatis dicens, *quæ est in ministerio*, idest, quæ modis omnibus inservit (*Ecclesiæ*;) idest, congregationi fidelium, *quæ est Cenchreis*, idest, apud Cenchrentenses: His dicta mulier serviebat ac suppeditabat: sicut & de quibusdam mulieribus dicitur, quod ministrabant Christo de facultatibus suis. (*Cenchree*;) iuxta Gagnecium, opidû est in Troade; similiter & in Italia, sed hoc tamen loco, est portus & statio naualis

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est Cenchreis, etc.

lis Corinthiorum. Commendat igitur his litteris Paulus, hanc fœminam Romanis: nam, iuxta D. Tho. licet esset Deo deuota, nõ tamen erat tanta auctoritatis, vt cõmendatijs litteris non egeret: sicut ipse dicit de seipso, Nũquid egemus, sicut quidam, commendatijs litteris.

2. *VT eam suscipiatis in Domino, dignè sanctis.* Rogat, vt eam excipiant in Domino, idest, propter amorem Dei, (*dignè sanctis*;) idest, pro dignitate sanctorum, & quemadmodum sanctos suscipere & tractare par est. Vel (*dignè sanctis*;) idest, vt decet à sanctis excipi mulierem, optimè de sanctis meritam.

3. *VT assistatis ei, in quocũq; negotio vestri indigerit.* Insuper & hoc rogat, vt assistant, idest, vt adsint ei in quocũque negotio vestri, vel vobis indigerit, idest, vestrum desiderabit officium. Vtrũq; dicitur Latine, indigeo tui, & indigeo te.

4. *Etenim ipsa quoq; assistit multis, & mihi ipsi.* Ostendit meritũ huius fœminæ, quare ei debebatur auxilium. Ac si diceret, par est quidem vt illi adstis quandoquidem illa frequenter adfuit, cum alijs sanctis quàm pluribus, tum mihi etiam ipsi. Ex quo sumi potest argumentum, præcipuè esse auctoritatis fœmina hæc apud Cenchrentenses, tum, quia fauere poterat Christianis, tam in domo, recipiendo illos, quàm extra domum suam iuando illos apud iudices. Tum etiam, quia Epistola hæc tanti p̄deris, illi concredita est, vt ferret eam Romanis.

5. *Salutate Priscam & Aquilam.* Iubet salutare suis verbis *Priscam*, quæ alibi ab eodem vocatur *Priscilla*, & eius maritum *Aquilam* pontici generis, Iudæum tamen professione: prænominauit autem uxorem, fortè, ob maiorem fidei deuotionem. Hi secundum Orig. & Chrysol., fuerunt duo ciues Corinthij, quorum hospitio exceptus est Paulus, dum Athenis veniret Corinthũ. Erat quidem *Aquila*, eiusdem artis cū Paulo, putâ, scænofatoriæ, hoc est, cõ-
Act. 18. suendorum tabernaculorum: qua de

causa dicitur ad illum diuertisse, cum applicaret Corinthum. Habitauit etiâ aliquando Ephesi: ex quo loco salutem plurimam dicunt Corinthijs, in Epistola priori ad eos missa, vbi ait Paulus, Salutant vos in Domino multũ, *Aquila & Priscilla*, cum domestica sua Ecclesiâ, apud quos & ego hospitor.

6. *Adiuutores meos in Christo Iesu.* Non quidem in prædicta arte mechanica, sed, (*in Christo Iesu*;) idest, in fide Christi prædicanda, mihi ob Iudæorũ insidias periclitanti, sunt opitulati, ne scilicet, prædicatio Christi impediretur studio malorum. Erant enim fortè, personæ potentes, non modo facultatibus huius mundi, verum & opere & sermone.

7. *QVI pro anima mea, suas cervicis supposuerunt.* Ad eõ opitulati sunt Paulo periclitanti, vt pro tuenda vita ipsius, ipsi subierunt vitæ discrimen, quod significat, *cervicis ponere*, ceu caput Pauli, suo capite redimere volentes: quod est iudiciũ maximæ charitatis, iuxta illud, Maiorem hac charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Hoc autem factum fuisse videtur Corinthijs, vbi Paulus persecutionem est passus: quoniam hi duo qui tunc relegati à Roma per Claudium, habitabant Corinthijs, apud quos & hospitabatur Paulus, eripuerunt illum à furore populi. Post verò cessante persecutione Claudij, reuersi sunt Romam, vbi erant cum Paulus hanc scripsit Epistolam.

8. *Quibus non solum ego gratias ago, sed & cuncta Ecclesiæ gentium.* Quoniam vita Apostoli, non tam sibi, quàm alijs necessaria erat, idè ob merita horum illustrium Christianorum *Priscillæ & Aquilæ*, non solum beatus Paulus illis gratias agit, verum etiam cum Paulo agunt eandem omnes Ecclesiæ gentium, propterea quod Apostoli seruati beneficium, ad omnes pertinere exstimabant.

9. *Obserua, iuxta Epiphaniũ, quod à Christi passione ferè ducentis annis, sub Adriano Imp. Sixto Pontif. Maxi. 8. à*

100. 17.

Act. 18.

Phil. 1.

In lib. de mensuris & script. interpre.

Petro, fuit alius Aquila, genere etiam Ponticus, secundus interpretis veteris testamenti, qui abnegato, cui crederat, Euangelio, profelytus fuit & circūcisus Iudæus, & Christiani nominis accerrimus hostis, quem ideò Hieronimus, inter Iudaizantes Iudæos connumerat.

Hiero. in prolog.

9. *ET domesticam Ecclesiam eorum.*) Non hos tantum iubet salutare, sed vniuersam etiam eorum familiam, quam hic *Ecclesiam* vocat, ob probatam fortè religionem, & celebrem inter Christianos sanctitatem. Habuerat enim, ut ait Chryso. biennio Paulum hospitiò, à quo fuerat satis edocti & bene instituti. Vnde sumitur argumentum, illos fuisse satis diuites, qui egentes Christianos poterant in domū recipere suā, quam veluti collegium monitis instruerent, sapienterq; gubernarent.

Chry.

10. *Salutate Epenetum dilectum mihi.*) Nomen cuiusdam Græci hic erat, quod Latinè interpretatum, dicitur *laudans*, vel *laudabilis*, qui vtiq; ob laudatissimos mores, fuit suo nomine dignus, & beato Apostolo præcipue charus.

11. *QUI est primitiuus Asiae in Christo Iesu.*) Primus enim in tota Asia fuit ad fidem Christi conuersus, quod erat ei ad magnam dignitatem.

12. *Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis.*) idest, salutem dicite Mariæ meo nomine (*quæ in vobis*) idest, inter vos, & pro Christi nomine (*multum laborauit*) idest, non citra periculum & molestiam, multum officiorum in nos contulit. *Hæc Maria* fortè erat ciuis Romana, vel sicut Phæbe aliunde venisset Romam, ut inferuaret Christo, eratq; forsitan Paulo de facie nota.

13. *Salutate Andronicum, & Iuniam, cognatos & concipiuos meos.*) Saluere etiam iubet hos duos, qui vt sanguinis cognatione, ita & captiuitatis societate, fuerunt Paulo aliquando iuncti. Iunias, nomen videtur esse viri, non mulieris, vt ex subsequentibus constat.

14. *QUI sunt nobiles in Apostolis.*) idest, inter Apostolos insignes: vnde Orig. coniecturam facit Orig. fuisse in numero. 72. Discipulorum, emittentes ornamentis veræ religionis.

15. *QUI & ante me fuerunt in Christo IESU.*) idest, hoc dignitatis titulo meipsum præcedit, quod priores me, Christo sunt initiati. Nam si iure defecerimus honorem, qui priores nati sunt à parentibus: quanto rectius deferretur ijs, qui prius renati sunt in Christo? Facit quidem hoc pro sententia Orig. quod hi duo fuerunt in tempore Christi, inter Discipulos, & adierunt Romam, vt Evangelicò munere fungerentur.

16. *Salutate Ampliatum, dilectum mihi in Domino.*) Hic rara pietatis commendatione, charus erat beato Paulo: nam quanuis ei, sicut alijs, nihil egregium videatur ascribere Paulus, tamen ex hoc ipso quod dilectus erat ei, laudabilis est valde, vt ait Orig. (*in Domino*) idest, in Christo.

17. *Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo IESU.*) idest, socium & adiutorem laborum meorum, in negotijs Euangelij Christi.

18. *ET Stachyn dilectum meum.*) Hic fortè confors erat Urbani, beato Paulo magnopere charus, quod indicium est magnæ sanctitatis, ideò ambos eadem salutatione complexus est.

19. *Salutate Apellen probum in Christo.*) idest, approbatum fortè per aliquas tribulationes, iuxta illud Iob. Probauit me sicut aurum quod per ignem trāsit. Sic iste Apelles multis afflictionibus pro Christo tolerandis, fortè exploratus, spectatusq; & probatus fuit.

Obserua hic cum Chryso, quod Apostolus neminem vocat Dominum, vel quid simile quod tantum ad honoris titulum spectat, sed illa penitus de singulis profert, quæ sunt virtutis. Hæc namq; eximia erat commendatio, maxime ab ore Pauli nescientis hominibus blandiri.

20. Sa-

20. *Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo.*) idest, quotquot ad *Aristoboli* familiam pertinent, salutate eos tãquam religionis tyrones. Hic autem Aristobolus, iuxta Ambr. congregator fidelium fuit, qui fortè tunc, vel mortuus erat, vel abfens, ideò eum non salutat, sed tantum eius donum veluti scholam fidei, & morum.

Amb.

21. *Salutate Herodionem cognatum meum.*) Qui ex hoc ipso dicitur fuisse Iudæus, vt ait S. Th.

Tho.

22. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo.*) idest, domesticos Narcissi, qui iuxta D. Tho. & Ambro. dicitur fuisse presbiter, & peregrinabatur per desertata loca, vt fideles Christi confortaret: vnde, quia tunc eum abfentem nouerat esse Apostolus, non mandat eum saluari, sed familiam eius.

Amb.

Tho.

23. *QUI sunt in Domino.*) idest, qui iam in Christo renati sunt, hos enim tantum saluari mandat, cæteris verò infidelibus qui in domo eius erant, nec aue eis dici volebat, vt mandat beatus Euangelista Iohannes.

2. Ioa. 1.

24. *Salutate Triphanam, & Thyropham, quæ laborant in Domino.*) idest, quæ studio suo, curaq; iuuant rem Euangelicam, ministrantes sanctis, quod Dominus sibi reputat fieri, inquit, quod vni ex iniurijs meis fecistis, mihi fecistis.

Mat. 25

25. *SALUTATE Persidem charissimam meam.*) idest, vnice mihi dilectam, propter singularem eius deuotionem. Vnde sequitur.

26. *QUÆ multum laborauit in Domino.*) idest, quæ multum sudoris impendit iuuando Christi Euangelio: alios quidem exhortando, alijs verò ministrando: & etiam in paupertate, & alijs spiritualibus laboribus quos ipsa subiicit *in Domino*, idest, pro nomine Domini.

27. *Salutate Rufum electum in Domino.*) Non de illa tantum electione elegit generali, quæ sunt omnes electi ante mundi constitutionem, sed

significat virum pietate, ac religione eximium.

28. *ET matrem eius, & meam*) idest, quam mihi cum illo comunem esse duco: Mira sanè Pauli homilitas, & istius fœminæ dignitas, quæ tanti viri mater ab eo ipso vocatur. *salutate*, inquit, *matrem eius*, scil. carne: & *meam*, scil. beneficio. Me enim aliquando maternis visceribus tractauit: ideò ego vt propriam matrem habeo, venerabiliterq; iubeo, vt filius salutari.

29. *Salutate Asyncritum, Philogonem, Hermen, Patrobiam, Hermam, & qui cum eis sunt fratres.*) Hos simul salutatur, quia simul concorditer habitabant, vt ait D. Th. iuxta illud, Qui habitare facit vnus moris in domo *Hermam*, polle- riori loco ab Hermas, quem putat Orig. fuisse autorem illius libelli qui inscribitur, Pastor. *Hermen*, verò prior loco, ab Hermes dicitur, quod est Mercurius.

30. *Salutate Philologum & Iuliam, Neveum & Sororem eius, & olimpiadem, & omnes, qui cum eis sunt, sanctos.*) idest, qui in illorum viuunt contubernio, per fidem Christi sanctificatos, hos absq; titulo etiam iubet salutari, quia sola sanctitate, digni erant salutatione. *Iulia*, dicitur fuisse vxor, *Philologi*. Pro *Olympide*, scribunt aliqui, *Olympam*, ab *Olympas*.

31. *Salutate inimicem in osculo sancto.*) Pro omnium pace & concordia, adiecit hoc verbum, ne scil. qui in hac epistola non sunt nominati, inuiderent nominatis: & qui nominati sunt, alios despicerent. Ideò iubet vt se inuicem salutent, *in osculo sancto*, idest, Christianis digno, quod & castum sit, & simulatione careat, sed veræ concordie non mendax sit argumentum. Est enim & *osculum libidinosum*, de quo in Proverb. dicitur, *Aprehensum de osculo* tur iuuenem. Et est *osculum dolosum*, de quo ibidem meliora sunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oscula inimici. Et est, *osculum sanctum*, vt in hoc loco, quod est veræ concordie signum, sed

1. f. 3 Nam

Nam, *osculantes & osculum*, repræsentant sanctissimam Trinitatem, in qua est vera unitas, summaq; concordia. *Tho.* Hinc, vt aiunt D.Th. & Orig. mos in *Orig.* Ecclesia inoleuit vt fideles inter missarum solemniam, inuicem dent oscula pacis: quod quidem olim ore proprio fiebat, nunc verò non nisi instrumento aliquo materiali, vel ligneo, vel argenteo, aut quouis alio simili, dempto ordine D. Bernardi, in quo adhuc iuxta antiquum morem, accedentes fratres ad Eucharistiam, deosculantur se mutuò, osculo oris sui.

32. *Salutant vos omnes Ecclesia Christi.* Salutatur eos ex parte, *omnium Ecclesiarum Christi*, id est, nomine & fide Christi congregatarum, dicens, *salutant vos &c.* Id est, ego Paulus in earum nomine vos saluto, tanquam earum Apostolus. Sed forsitan de omnibus Ecclesijs à se perlustratis hoc affirmat, mentionem habentibus Romanorum, precantibusq; Apostolum vt ad eos scribens, illis omnium nomine salutem diceret. Et sic erit sensus, *salutant vos omnes Ecclesia Christi*, quarum ego noui animam erga vos propensissimum.

33. *ROGO autem vos fratres.* Suauitate verborum exhortatur illos, non enim ait, præcipio tanquam Dominus vel magister, sed rogo vos fratres, ego frater vester, æqualis vobiscum.

34. *VT obseruetis.* *Tho.* *Observare*, in hoc loco, iuxta D.Th. nihil aliud est, quam diligenter considerare: & potest fieri tribus de causis vel ad nocendum alicui, vel ad immitandum bonum, vel ad cauendum malum, quod hic precando admonet Paulus. Erant enim quidam ad fidem conuersi, qui prædicabant legalia esse obseruanda, ex quo sectæ & dissensiones sequebantur in Ecclesia, dum quidam eorum erroribus adhererent, alij verò in vera fide perseverarent. Sequebantur insuper offensa & scandala, dum quidam alios iudicabant, alij verò alios spernebant. Hoc est ergo quod rogat obseruandum

dicens, (*vt obseruetis*.) id est, summa est diligentia, & appetis oculis consideretis, (*eos qui dissensiones & offendicula faciunt*.) id est, serunt inter vos, (*præter doctrinam quam accepistis*.) id est, conantes vos in aliud genus doctrinæ inducere, præter id quod iam accepistis à veris Christi Apostolis, ac studentes Iudaismum cum Christianismo miscere.

35. *ET declinate ab illis.* Non ait, patienter ferre tolerateq; illos, neque docete aut informate, sed, *declinate ab illis*. Quasi dicat, agnoscite illos, vt agnitio vitetis, quandiu enim apparentia vlla est & probabilitas, quod hæreticus, schismaticus, vel seditiosus, ceteriq; in bonum publicum pestilentes homines, ignorantia laborant, salutare est & charitatis officium, illos blandè ferre, veritatq; admonere, quoniam ignorantia medicabile est vitium. At verò vbi primò constat proterua iam, studioq; & animositate harere suis sectis, statim declinandi sunt, iuxta illud, *Hæreticum hominem post primam & secundam correptionem deuota. Et, sub. 2.Th.3.* *trahatis vos ab omni fratre inordinatè ambulante*. Declinandi ergo sunt, vel certè extirpandi, de medioq; tollendi, ne quorum salus membrorum deplorata est, eorum contagio reliquum inficiat corpus.

36. *Huiusmodi enim Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri.* Assignat rationem quare vitandi sunt huiusmodi seductores, quoniam, (*Christo Domino non seruiunt*), non enim sincerè docent quod rectum est, nec purè agunt Christi negotium, (*sed suo ventri*), suisq; cupiditatibus seruiunt. Corporalia omnia, ac temporalia inteligit nomine ventris, quo significatur corporea hæc vita temporalis. Prædicabant illi, non quidem propter gloriam Christi, sed propter quæstum, vt suum ventrem implerent. Qua etiam ratione Philippensibus ait ventrem esse pro Deo. Et *Phil.3.* *de Cretensibus ad Titum iactauit illud Tit.1.* *Epimenidis, Cretenses malæ bestię, ventres pigri*. Et ipse etiam Saluator aduersus huiusmodi, sic loquitur, qui *Luc.20.* *amant*

amant salutationes in foro, & primas cathedras, & primos accubitus, qui & deorant domos viduarum.

37. *ET per dulces sermones & benedictiones, seducunt corda innocentium.* Ars seductorum, hæc est, nimirum, blandis sermonibus, & suauibus, magis quàm salutaribus dictis, seducere animos simplicium, quibus facillè imponunt simulatam pietatis prætextu. *Per dulces sermones*, loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. *Et per benedictiones*, quibus scilicet benedicunt, & adulantur illis qui eos sequuntur, quasi lupi rapaces sub ovina pelle, *seducunt populum*, iuxta illud, *Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt*. Et tales benedictiones execrabiles sunt coram Deo. Vnde ait per Prophetam, maledicam benedictionibus vestris.

38. *Vestra enim obedientia, in omni loco diuulgata est.* Hæc est secunda ratio prædictæ admonitionis, quæ sumitur ex conditione Romanorum facillè se exhibentium ad sequendum bonum & malum. Cõmendat itaq; eos primò de facilitate ad bonum dicens, (*vestra enim obedientia*), qua scilicet, tam promptè & sinceriter vos subditis fidei, & Euangelio, (*in omni loco*), id est, passim, & vbique locorum fama volante dispergitur ad vestri cõmendationem. In quo innuit, Romanis magis cauendum esse, ne illorum bono nomini, impostores illi maculam inferant. Nam propter dominium quod Romani tunc obtinebant super alias nationes, quod ab illis fiebat, de facillè diuulgabatur ad alios. Vnde, quod in prohemio dixit de fide, dicit hic de obedientia.

39. *GAUDEO igitur in vobis.* Què admodum in prohemio pro fide Romanorum annuntiata in vniuerso mundo gratias agit, ita hic de obedientia eorundè vbique diuulgata gaudet in illis, tam promptè obtemperantibus Euangelio. Primus enim ad pietatem gradus est, obtemperare.

40. *SED volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.* Reddit illos cautos contra malum: nam quauis simplicitas laudanda est, sed tamen quoniàm suspitionem nescit, sæpe obnoxia est impostoræ: idè etiam atque etiam circumspectum cui obtemperatur. Et hoc est quod dicit (*sed volo vos sapientes*), id est, oculatos (*esse in bono*), id est, ad ea sectanda quæ bona sunt, & vitanda quæ pietatis sinceritatem vitiunt. (*Et simplices in malo*), ne scilicet per aliquam simplicitatem declinetis ad malum, vt talis sit vobis simplicitas, quod nemini nocentis, aut ne quem circumueniatis. Idè enim iubet nos Dominus, prudentes esse sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Quo enim prudentia, vbi cum simplicitate columbina coniungitur, præciosior est: eo est perniciosior, si adiungitur, malignitati serpentis. Vnde malignus spiritus, quo nos in terram prosterneret, callidi serpentis induit formam. Paraclytus autem Spiritus sanctus, qui nos prostratos leuauit, restituens in gratiam, sub effigie apparuit simplicis columbæ: dimissa ergo malignitate serpentis, astutia eius cum simplicitate columbina benè componitur, ad perfectionem Christianorum: nam oppoert eos cautos ac prudentes esse in bono. Simpliciter verò ac rudes ad malum, quasi nescientes malè agere. Cuius contrarium de alijs per Prophetam dicitur, *Sapientes sunt vt faciant mala, benè autem face- Hier.4.* *re nesciunt*.

41. *DEUS autem pacis, conuertat Sathanam sub pedibus vestris velociter.* Promittit Romanis auxilium Dei contra huiusmodi deceptores quos appellat *Sathan*. Non enim demonem tantum, sed omnem aduersarium significat vox Hebræa *Sathan*. Vnde Christus Dominus Petro, *Vade, inquit, retro me Sathanas*. Aduersabantur Euangelio Christi, prædicti deceptores, per quos Sathanas, id est, diabolus conabatur salutem mortaliū impedire, dum alij persecutionibus impetebant, alij falso religionis prætextu, à Christo alienabant, & ad Mosen pelliciebant. Aduersus

versus hos promittit Paulus fauorem
caeli: nam licet verbum (*conterat*) sit
Theop. optantis, est etiam, iuxta Theophilatū,
& praedicatoris futurum: & sic per mo-
dum prophetiae vim habet & indicati-
vi futuri. Quo verbo confortat eos Pau-
lus, & inducit ad perseverandum, quasi
eorū sanctis conatibus deesse non pos-
sit Deus, quo propugnatore, nihil est
formidandum. Inquit ergo (*Deus autē
pacis*), scilicet, actor, qui dissensiones odit,
quas isti faciūt, is scilicet, ut potentior (*cō-
terat*) pro conteret, cōminuetq; (*Saba-
niam*) oppugnatorem (*sub pedibus ves-
trīs*) victum & prostratū subijciēt scilicet,
sua virtute, id est, (*velociter*), scilicet, in-
aduentu meo. Bene quidem poterat hoc
absque iactantia proferere diuinus Ap-
ostolus, propter virtutem sibi, ceteris-
que; Apostolis à Christo domino col-
latam, calcandi scilicet, super serpentes, &
scorpiones, & omnem virtutem inimi-
ci. Sic etiam praedictum fuerat olim
per Prophetā dicentem, Calcabitis im-
pios, cum fuerint sicut cinis sub plan-
ta pedum vestrorum. Quo autem ap-
pertius omnia referat in gloriam Dei,
non dicit, conteram, nec conteretis, sed
Deus conteret.
42. *GRATIA Domini nostri IESU
CHRISTI vobiscum.*) Orat pro
Romanis, qua oratione penetrat cœ-
los sanctissimus Paulus. Est enim tam
breuis, quān deo, quin etiam & ne-
cessaria in omni opere Christiano.
Quidquid enim ad nostram salutem
pertinet, per gratiam id Christi media-
toris nostri perficitur. Ait igitur (*gra-
tia*) id est, fauor (*Domini nostri IESU
Christi vobiscum*), vel, vobis in dativo,
scilicet, ad sit, vel aspiret, quæ sufficit ad
vos tuendos, iuxta illud Domini Sal-
uatoris ad Paulum, Sufficit tibi gratia
mea.
43. *Salutat vos Timotheus adiutor meus.*)
Salutat Romanos quorundam nomi-
ne, qui in negotio Evangelico erant ei
socij: & primo loco constituit Timo-
teum consortem laborum Pauli, ut ait
Amb. Ambros. & inclylum eius discipulum.
Fuit Thimoteus, Derb. us natione, pa-
tre Gentili natus, matre verò Iudæa,

qua ratione fuit à Paulo circūcisus ad
sedandum Iudæorum tumultum. (*Sal-
utat, inquit, vos*) ò Romani (*Thimo-
teus*) Derbensis, (*adiutor meus*) id est,
in Evangelij praedicationi munere colle-
ga meus.

44. *ET Lucius, & Iasson, & Sosipater,
cognati mei.*) Hi erant Iudæi, & ideò
vocat eos cognatos. Vel forsitan cogna-
tio hæc, ex baptismo contracta est. Nam
licet, ut ipse ait, non fuerit missus bap-
tizare, sed Evangelizare, baptizabat tam-
en nonnullos. Lucius hic, iuxta suspi-
cionem Orig. fuit beatus Lucas Evan-
gelista, de quo ad Colossenses, salutat,
inquit, vos Lucas Medicus charissimus.
Col. 1.
Iasson autem dicitur fuisse Cyprius ge-
nere, antiquus discipulus, qui Thessa-
lonicæ sese pro Paulo & Sylla, obiecit
populari furori. Sosipater, fuit Pyri fi-
lius Beroësis, ut cōstat ex Actis Apost.
Act. 17.
Act. 20.

45. *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi
Epistolam hanc in Domino.*) Tertius, non
ordinis nomen sed viri, ut ait Ambr.
Amb. nam sicut apud Romanos, praenomina
erant & nomina, Quintus, & Sextus, ita
& hic amanuensis Pauli, appellatur *Ter-
tius*. Vrebatur enim Paulus inscriben-
dis Epistolis, aliquando manu propria,
aliquando aliena, qua hanc scripsit Epi-
stolam. Fuit autem antiquus mos ama-
nuensium, ut aiunt quidam, de facultate
patroni, proprio nomine salutem dice-
re. Iuxta hunc igitur morem inquit,
(*saluto vos ego Tertius*), nomine, (*quæ
Epistolam*) hanc, dictare Paulo, (*scripsi*)
characteribus (*in Domino*), id est, in no-
mine Domini. Studio enim pietatis
hic Tertius, scriptoris operam comoda-
uit beato Paulo, hanc Epistolam dic-
tanti.

46. *Salutat vos Caius hospes meus.*)
Hic fuit vnus inter paucos, quibus Pau-
lus administravit baptismū, apud quē
tunc diuersabatur Corinthi, vbi Epi-
stola hæc scripta fuit.

47. *ET vniuersa Ecclesia.*) Refertur
ad hospes, scilicet, meus, & vniuersa Ecce-
siae hospes. Quia non solum beato Pau-
lo, verum etiam vniuersæ congregationi creden-

credentium, Caius iste benignum præ-
bebat hospitium cum erat opus. Atq;
adeò dignus est habitus, ut beatus E-
uangelista Ioan. ad eum scriberet ter-
tiam canonicam, quæ ferè tota versā-
tur circa commendationem & laudem
charitatis, ac pietatis huius illustrissi-
mi Christiani.

48. *Salutat vos Erastus, Arcarius ciui-
tatis.*) Publico arario præfectus, dicitur
Arcarius, qui scilicet, custodiebat arcā
communem, id est, communes redditus
ciuitatis. Vel, quod idem est, significat
dispensatorem, & quæstorem, qui vni-
uersam domus curam habet: & quā-
uis taceat cuius ciuitatis, videtur fuisse
Arcarius siue quæstor Corinthij. Hic
igitur Erastus Corinthiorū vrbis quæ-
stor ararius, salutat Romanos. Facit
autem mentionem dignitatis istius, ut
doceat quod Ecclesia Christi ab initio
semper habuerit secum personas illus-
tres, ex quibus non nihil accipit splen-
doris. Qua etiam ratione in Actibus
Apostolorum sit mentio de Cornelio
Centurione. Et in ea quam scripsit ad
Philippenses, de Christianis qui de do-
mo Cæsaris erant.

49. *ET Quartus frater.*) Hic fuit
alius fidelis cui nomen erat *Quartus*,
& est penultimus huius Epistolæ salu-
tantium Romanis. *Ultimus est ipsemet
Paulus*, cuius salutatio est quæ subse-
quitur.

50. *GRATIA Domini nostri IESU
CHRISTI, cum omnibus vobis, Amen.*)
Pulchra ac dulcis salutatio, (*gratia Do-
mini nostri IESU Christi*), quæ mater
omnium honorum est, (*cum omnibus
vobis*), scilicet, sit, vel omnibus vobis sem-
per addit, (*Amen*), id est, fiat, est enim
verbum optantis, ac si ita diceret, vo-
ta mea circa salutem vestram, rata, si-
ma; faxit Deus.

51. *EI autem qui potens est vobis con-
firmare iuxta Evangelium meum, & præ-
dicationem IESU Christi.*) Concludit
Epistolam cum gratiarum actione, ut
vide fundamentum iecerat, inde etiam
fastigiū illi imponat. In exordio enim
dixit, primum quidem gratias ago Deo

meo, hic verò ait (*ei autem*), scilicet, Deo
vni in Trinitate (*qui potens est*), citra
nostram operam, per gratiam suam,
(*vobis confirmare*), id est, stabilire, in isto
scilicet, vitæ instituto quod accepistis (*iux-
ta Evangelium meum*), id est, mihi comil-
sum, (*& prædicationem IESU Christi*),
id est, de Iesu Christo. Appositio est &
declaratio prioris, quasi diceret Euan-
gelium meum, quo scilicet, prædico Iesum
Christum.

52. *Secundum reuelationem mysterij.*)
Id est, secreti redemptionis Filij DEI
incarnati, & reuelati Paulo & Aposto-
lis, & per ipsos vniuerso mundo. Vnde
cum dixisset, *secundum Evangelium meū,
& prædicationem Iesu Christi*, statim ad-
dit, *secundum reuelationem mysterij*, quo-
niam arcanum hoc nisi per reuelatio-
nem sciri non potuit, & sic cognitum
est ab Apostolis, iuxta illud, Nobis au-
tem reuelauit Deus per Spiritum suū. 1. C. 2.

53. *Temporibus æternis taciti.*) id est,
quāmpluribus retrò seculis celati. Æ-
ternitas enim pro nimia duratione etiā
sumitur, iuxta illud Psalm. Illuminans *Pfal.*
tu mirabiliter à montibus æternis. Sed
qui non esset eclatam arcanum hoc cū
adhuc erat in pectore patris, per Isaiā *Isai. 24.*
Prophetam dicentis, secretum meum
mihi, secretum meum mihi. At verò,
paucis amicis subindicatum est, tam
ex gentilitate, quā ex Iudaismo, Pa-
triarchis & Prophetis & alijs, sed nō ita
appertè & manifestè sicut nunc tempo-
re gratiæ: nam vnigenitus qui est in *Ioa. 2.*
sinu Patris, ipse enarrauit.

54. *QVOD nunc patet factum est per
scripturas Prophetarum.*) id est, per ora-
cula priscorum Prophetarum, prolatis,
& appertum est, Evangelio coruscante.
Nam luce Evangelij, patenter intelec-
tæ sunt scripturæ veteris testamenti,
de omnibus quæ ad opus redemptio-
nis pertinent, Christo & eius Aposto-
lis declarantibus. Ordinatione & iussu
Dei ita factum est, qui, ut ait D. Tho. *Tho.*
æterno proposito, ea quæ vult, tempo-
raliter facit. Ideò dicit.

55. *Secundum preceptum aeterni Dei.*) Idest, Patris mittentis filium, constitutum ab eo Regem super Sion montem sanctum eius, predicantem preceptum eius, & filij eius IESU Christi Domini nostri, qui sicut misit eum Pater, misit ipse Apostolos & Discipulos, quibus predicandi munus, & effertendi secreti negotium delegavit, dicens, Ite in mundum uniuersum, & predicatue Euangelium omni creature.

56. *AD obedientiam fidei.*) Duo sunt ad salutem necessaria, nempe, *fides & obedientia.* Et ad hæc duo tendebat omnis Apostolica predicatio. Docete, inquit, omnes gentes baptizantes eos, *ecce predicatio.* Qui crediderit, *ecce fides.* Et baptizatus fuerit, *ecce obedientia.* Saluus erit, *ecce salus.* Quam sine altero non sufficit ad salutem: nihil prodest fides sine obedientia, & e conuerso. Non enim sat est credere nisi baptizatus fueris: nec baptizari, nisi credas.

57. *IN cunctis gentibus cogniti.*) Idest, prouulgati iam apud omnes gentes. Refertur ad mysterium, siue arcanum religionis Euangelicæ, per quam & abrogatus est omnis dæmonum cultus, ac Mosaicæ legis ceremoniæ cessauerunt. Ante cuius prouulgationem neminem obligabat, ita ut non credendo, quis peccaret peccato infidelitatis. Nam si non venissem, inquit Dominus, & locutus es, per me, scilicet & per meos, non fuisset, peccatum non haberent, scilicet infidelitatis. Iam verò post tam sufficientem prouulgationem, à Christo & eius Apostolis factam, & ab Ecclesia fit quotidie, nemo excusatur à non credendo, & obediendo.

58. *SOLI sapienti Deo.*) Verba Pauli ferè in omnibus suis Epistolis, quasi quædam catena se habent, ita ut sequens verbum anexam sit precedenti, sicut in hoc loco. Cum enim de obedientia fidei mentionem fecit, statim subiungit cui obediendum, nempe, *soli sapienti Deo.* Hoc est, Deo, qui solus est

verè sapiens per essentiam, unusquisque sese debet submittere. Penes quod notatur error credentium insipientibus, & non Deo, qui solus est verè sapiens: mendacibus, & non Deo, qui solus est verax, imò ipsa veritas. Iniquis, & non Deo, qui solus est bonus & odit iniquitatem. Propterea merito ipse conqueritur de hoc, apud Ioannem iniquis, si veritatem dico, quare non creditis mihi?

59. *PER IESUM CHRISTUM.*) Subaudi gratias agimus vel agite, *ei scilicet.* supra posito, nempe, *Deo aeterno & sapienti, per Iesum Christum,* dilectum suum, per quem omnia accipit & dat, & nisi per ipsum nihil vult dare nec accipere. Christus igitur est via petendi & accipiendi, dandi & postulandi tam à Deo, quam ab hominibus, quibus per Iesum Christum, nihil negare debent homines, sicut & pater ipse nihil negat petentibus per ipsum, teste ipso qui ait, amen dico vobis, quid quid petieritis patrem in nomine meo dabit vobis.

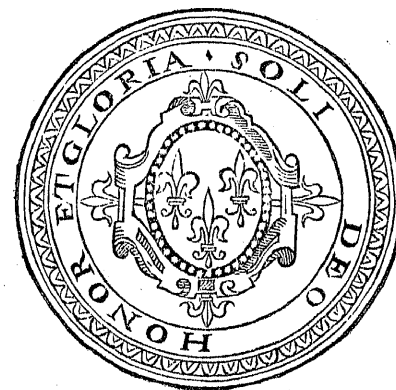
60. *CVI honor & gloria.*) Idest, Christo Domino est, *honor & gloria,* cui post suam à mortuis resurrectionem, data est omnis potestas in celo & in terra. Merito enim suæ eximie humilitatis & obedientiæ datum est illi nomen super omne nomen, ut in nomine IESU omne genu flectatur caelestium, terrestrium, & infernorum. Potest etiam, iuxta D. Th. sic ordinari littera, *ei, scilicet.* *soli sapienti DEO, sit gloria per Iesum Christum,* qui Deum glorificauit: illaque est vera gloria grata & accepta, quæ est per Iesum Christum, ut dictum est. *Cui, scilicet, Christo, est, honor & gloria,* tanquam Deo & Redemptori.

61. *IN secula seculorum, Amen.*) Est Christus Dominus rex, non quidem temporalis, aut mortalis, quales sunt omnes reges terræ, sed rex omnium seculorum, idest, æternus & immortalis, & ideo gloria eius, gloria est æterna. Cui & ego licet indignissimus, cum

dignissimo Paulo, Summas gratias ago, qui me ad optatum finem huius Epistolæ peruenire cõcessit. Precorq; ipsum ecelestem regem, ut hic meus tenuis labor sit semper pro sua gloria, & pro uti-

litate Ecclesiæ suæ. Cuius iudicio quæ in his Commentarijs scripta sunt, libenter relinquimus examinanda, & emendanda.

¶ FINIS.

¶ VLTSSIPONÆ,
EX OFFICINA ANTONII RIBERO
CATHOLICÆ MAIESTATIS TYPOGRAPHI,

1583.

¶ EXPENSIS DOCTORIS. F. GVNDI
SALVI DE LA CERDA, HVIUS OPERIS
AUTORIS.

INDEX COMMENTARIORUM
F. G. V. N. D. I. S. A. L. V. I. D. E. L. A. C. E. R. D. A.
I. N. E. P. I. S. T. O. L. A. M. D. P. A. V. L. I. A. D. R. O. M. A. N. O. S.

A.

A Apostolorum Pauli, exclusi non erant
Indei, praesertim qui inter gentes habitabant. pagina. 9. numero. 19.

Abram cognovit per fidem mysterium
passionis Christi, quae est causa iustitiae et
salutis nostrae. pag. 93. nu. 54.

Abram fidei pulchritudo et puritas. pag.
92. nu. 52.

Abram dignitas. p. 84. n. 29.

Abram filiorum differentia. p. 90. n. 48.

Abram legitimi filij, qui dicantur. p. 84.
nu. 30.

Abstinentio leges sanctissime. p. 307. n. 4.

Acceptio personarum. p. 45. n. 31.

Adam fuit Christi forma multis modis.
p. 16. n. 24.

Ada peccatum fuit inobedientia. p. 110.
n. 37.

Adoptio filij, quid significet. p. 172. n. 40.

Aduentus Christi. p. 6. nu. 14.

Aegyptiorum dementia circa idololatriam.
pag. 25. nu. 59.

Affectus et affectio in quo differant. p. 32.
nu. 96.

Affectio esse non potest ubi defuerit charitas
Dei, et fides Iesu Christi. p. ibid.

A gratiarum actione inchoanda sunt bona
opera. p. 11. n. 25.

Amans erga Deum amatum, qualiter se
debeat habere. p. 280. nu. 32. 33.

Amantium mos est, ut amorem suum silentio
tegere nequeant. p. 204. n. 124.

Amicus Dei, omnia cedunt in bonum. pag.
192. nu. 80.

Amor, quid sit. p. 192. nu. 80.

Amor, inter cunctos animi affectus, gaudet
hyperbolis. p. 204. n. 124.

Amor patris, et filij Dei erga homines natus.
p. 173. n. 4.

Amoris divini tenacitudo. p. 174. n. 45.

Antithema, quid sit. pag. 207. nu. 6.

Anima, quare dicatur homo interior. pag.
147. nu. 64.

Animus generosus Isaie Propheta, commendatur
a Paulo. pag. 239. nu. 25.

Animi puritas, in quo consistit. pag. 269.
nu. 10.

Angeli peccantes, non fuerunt capaces beatitudinis,
et patientiae Dei. p. 37. n. 5.

Apostolorum tria munia. p. 3. n. 4.

Apostolis Christi, cum divinis organis est
auctoritas Dei, quibus proinde si Angelus
de caelo aliud euangelizaret, firmissime
debetur fides. pag. 4. n. 8.

Apostolus nominatur a Paulo etiam Christus
Dominus. pag. 8. n. 17.

Apostoli, post sacratissimam Virginem, primo
gratie et charitatis gradu, donati fuerunt
divinitus. p. 185. n. 66.

Appetitus noster, est veluti coruus. p. 240.
n. 26.

Appetitu qui ducitur, suam cecitatem et
perniciem non intuetur. ibid.

Appetitu sequens, non potest sequi Christum.
ibid.

Atributa divina essentia. p. 21. n. 51.

Autoritas vetustatis, est dogmatibus examinanda,
fidelissimae omnium corticula, in
his praesertim quae ad Christianam religionem
pertinent. p. 32. n. 52.

Avaritia, quid sit. p. 30. n. 79.

B.

Baptismatis fontis mira pulchritudo.
p. 119. n. 16.

Baptismus Christi, est baptismus omnium
peccatorum. pag. 261. n. 33.

Baptismus, imago est mortis, et sepulturae
Christi. p. 115. nu. 7. et 8.

Baptismus, quare non possit iterari. p. 120.
nu. 24.

Baptismus Ioannis, quare dicebatur baptismus
penitentiae. p. 261. nu. 33.

Barbarus, quid significet. p. 15. n. 38.

Bellum triplex, ab antiquo serpente causatum.
pag. 234. n. 18.

Bellum publicum inter Christianos, prorsus
est refutandum, et propellendum. p. 287.
nu. 49.

Benedictio Christiani, qualis debeat esse.
p. 283. nu. 41.

Benefactis certare debent Christiani. pag.
286. nu. 48.

Benevolentia in Repub. maximè necessaria, Deoq; gratissima, debet esse simplicissima. p. 277. n. 25.
Benevolentia erga inimicos. p. 286. nu. 47.
Bona caelestia, uniuersa bona cõprehendit. p. 235. nu. 18.
Bona prouidere coram hominibus dupliciter contingit. p. 286. nu. 48.
Boni publici cura præ omnibus habenda. p. 338. n. 71.
Bonitas Dei est tanta, ut non permitteret malum, nisi præferret aliquid boni inde venturum. p. 61. n. 20.
Bonum triplex. p. 279. n. 29.
Blasphemia detestabilis Lutheranorum. p. 26. n. 61.
Brauium, quid sit. p. 301. n. 35.

C.

Caris contradictio aduersus spiritum. p. 146. n. 55.
Caro peccati, Hebraismus est, pro caro peccatrix. p. 159. n. 13.
Cause obtemperandi magistratibus, quæ sint. p. 292. 293. 294. nu. 4.
Charitas, idem est quod amicitia Dei, ob idq; indiuidua comes gratiæ. p. 97. n. 11.
Charitas, est prima nostra salutis causa, & initium habet in Deo. ibid.
Charitas quomodo dicatur diffundi in cordibus nostris. ibid.
Charitas Dei ardentissima erga homines. p. 98. n. 12.
Charitas Dei. p. 99. n. 13.
Charitatis humana culmen in quo esse potest. ibid.
Charitas Dei stupenda. p. 178. n. 97.
Charitatis uirtus & potestatis. p. 202. n. 106. usque ad fines c. 8. n. 205.
Charitas Christi sola, fuit causa passionis martyrum. p. 202. n. 114.
Charitas imitatur diuinæ potentie, cui nemo potest resistere. p. 205. n. 128.
Charitas ipsa diligenda. p. 279. nu. 30.
Charitas exhibenda etiam inimicis. pag. 282. n. 40.
Charitatis Christiana proprietates. pag. 317. nu. 29.
Charitatis ordo in elemosinarum largitione. p. 281. n. 38.
Christus dominus est unigenitus, & primogenitus à patre, & à matre. p. 196. n. 87.

Christus dominus non est adoptiuus, vel adoptatus, sed potius adoptator. p. 172. n. 40
Christus dñs, & Spiritus sanctus, postulant pro nobis, sed differenter. p. 200. n. 104.
Christus propter homines se subiecit morti cum esset dñs uita & mortis. p. 120. n. 21.
Christi sancta societas quid faciat in nobis. p. 166. n. 27.
Christus dñs, uocatur lapis & petra per metaphoram. p. 223. n. 56.
Christiani nomen, præclarum & illustrius est cunctis nominibus. p. 10. n. 21.
Christianus homo, cū filius Dei nominetur, & sit, tenetur præ omnibus gloriam tantæ patris semper in omnibus querere. p. 6. n. 11.
Christianorum dignitas, diuitiæ, & gloria. p. 178. nu. 45.
Christianorum felicitas. p. 132. n. 10.
Christiani signes, & desideria exhortantur. p. 154. n. 3.
Christianorum certamen, quale debeat esse. p. 280. nu. 31.
Ciborum discretio. p. 305. n. 34.
Circuncisio olim quid. p. 54. 55. 56.
Circuncisio cordis, puritatem mentis significat. p. 55. nu. 76.
Circuncisio præputij, data est in signum fœderis inter Deum & homines. ibid.
Circuncisio, nota eras iudæismi. p. 56. n. 3.
Circuncisio, signum fuit magnæ rei. p. 83. n. 26. 27.
Circuncisio quibus causis fuerit instituta. p. 84. 85. n. 30.
Clamor filiorum Dei, quātus sit. p. 174. n. 42.
Clementia Dei erga omnem hominem quātūnis malū, & peccatorem. p. 27. n. 61.
Cogitationes hominum que nunc sunt occultæ, accusabunt, aut descendunt eos in die iudicij Dei. p. 48. n. 44.
Concionatores aliqui, sola forma scientiæ et ueritatis contenti, uerbis non exemplo uolunt docere alios. p. 52. n. 61.
Concionatoribus nõ licet iam ab Apostolorū tẽpore, nouas expectere reuelationes. p. 233.
Concordia. p. 284. n. 42. (n. 17).
Concordiæ summa consumatio. ibid.
Concordia fraternæ, est irrefragabile testimonium fidei suscepta. p. 338. n. 40.
Concordiæ impedimenta. 285. n. 44. 46.
Concupiscentia. p. 135. n. 24.
Confessio mortis Christi esset uana, nisi crederemus eum resurrexisse. p. 229. n. 8.

Confessio triplex ad salutem necessaria. pag. 229. n. 9.
Conscientia erronea ligat. p. 316. nu. 28.
Conscientia, quid sit. p. 48. n. 42.
Consuetudo fuit Iudeis, nominibus nonnūquam appellari illarum gentium quibus seruebant. pag. 1. n. 1.
Consuetudo scripturæ notabilis. p. 62. n. 25.
Consilia & præcepta Christi, sunt pacis uia. pag. 64. n. 37.
Contentio, quid sit. p. 31. n. 83. & p. 43. nu. 21.
Contentio, & emulatio. p. 303. n. 41.
Conuenientia, & differentia, inter nouum & uetus testamentum. p. 77. n. 82.
Corporis mystici similitudo, ad corpus animantis facta, in tribus posita est. p. 274. nu. 20.
Cor impenitens & induratum. pag. 38. n. 6. & 7.
Cor, sit impenitens dupliciter. ibidem.
Credere Deo, in Deum, & Deum, quid significet. p. 79. n. 6.
Cupido per legem compressa, magis recrudescit. p. 111. n. 37.
Culpa Christianorū granitas. p. 100. nu. 16.

D.

Defendere, quid significet. pag. 287. nu. 12.
Defendere se unusquisque, quando sit licitum. ibid.
Dei effectus non sunt cum Deo similis nature & substantiæ, sed dissimilis. pag. 20. nu. 48.
Dei uirtus, cognoscitur in creaturis per uia effectiæ. p. 21. nu. 50.
Dei unitas, cognoscitur ex mirabili huius mundi compositione. ibid.
Dei sempiternitas, cognoscitur ex eius immobilitate. ibid.
Dei pietas & misericordia erga uniuersum mortalium genus. p. 23. n. 54.
Delictum Adæ, fuit inobediencia. p. 110. nu. 36.
Delictorum uenia, dicitur iustitia. pag. 81. n. 14.
Delictum Iudeorum. p. 248. n. 12.
Dæmones, in numero hostium sunt habendi. p. 300. n. 30.
Deo quid tribuatur per uiam excellentiæ. p. 22. n. 51.

Deo quid tribuatur per uiam negationis. p. 20. nu. 49.
Deo, quo pacto nos exhibere debemus. p. 128. n. 29. 30. 31.
Detraктор quid significet. p. 31. n. 87.
Detractores, inuisum hominum genus. p. 64. nu. 34.
Deus, dicitur pater hominum duplici iure. p. 174. n. 45.
Deus, non tam speculatione nuda, quàm conuersationis suauitate cognoscitur. pag. 270. n. 15.
Deus quasi inuitus uindicat, qui in uitam non in mortem, à principio constituit homines. p. 38.
Deus infundit nobis habitum intellectus, quo inclinamur ad assensum fidei. p. 4. n. 8.
Deus contulit Ecclesiæ suæ auctoritatem infalibilem proponendi quæ credenda sunt. p. 4. n. 8.
Deus perfectè animam nostram inhabitat per fidem formatā charitate. p. 18. n. 44.
Deus innotescit nobis per creaturas non secundum naturam & substantiam suam, sed secundum potentiam qua est rerum effector. p. 20. nu. 48. c. 1.
Deus operatur extra se inquam unus. ibid.
Deus non dicitur diuinus. p. 21. n. 13.
Dies ira, quæ dicatur. p. 39. nu. 9.
Differentia notabilis inter tempus antiqua & nouæ legis. p. 154. n. 2. c. 8.
Dilectio Dei est æterna. p. 214. n. 24.
Dilectio, electio, prædestinatio, differunt ratione. ibid.
Dilectionis mutua debitum, nusquam perfoluitur. p. 298. nu. 25.
Dilectio proximi. ibid.
Diliges proximum tuum sicut teipsum, exponitur. p. 300. n. 31.
Dilectio inimicorum, quando sit in præcepto. p. 283. n. 40.
Discretionis uirtus. p. 269. n. 9.
Discrimen inter peccata carnalia & spiritalia. p. 28. nu. 67.
Discrimen inter fidem, & humanas disciplinas. p. 9. n. 18.
Discrimen inter animam & corpus. p. 121. nu. 28.
Disidium inter Chrysostrum, & Augustin. p. 238. n. 22.
Diuinitas quid sit, & in quo differat à deitate. p. 21. n. 51.

Divinum, quid sit. p. 21. n. 51.
 Doctrina sacra scriptura. p. 324. n. 6.
 Dolor. p. 106. n. 5.
 Dolus, quid sit. p. 31. n. 84.
 Dominica die non ieiunatur. p. 310. n. 13.
 Dubius intellectus, non quiescit. p. 51. n. 52.
 Duellum. p. 289. n. 3.
 Duo sunt ad assensum fidei necessaria. p. 4. n. 8.

E.

Ebricitas. p. 303. n. 39.
 Ecclesia munus. p. 5. n. 8.
 Ecclesie Dei lamentabilis deuastatio. pag. 233. nu. 7.
 Elauo, est filia superbie, & quid sit. p. 31. n. 91.
 Electi, sunt partes nobilissima vniuersi. p. 193. n. 80.
 Eleemosinas dispensandi munus dignissimū. p. 335. n. 29.
 Eleemosinae ferè connexas habent rationes consilij & d. b. p. 335. n. 31.
 Fluquentia sanctorum. p. 11. n. 25.
 Error tam antiquorum quam modernorum hereticorum, circa cultum imaginum. p. 25. n. 19.
 Error quorundam circa concupiscentie motum. p. 115. n. 3.
 Error Lutherianorum circa idem. ibid.
 Error circa certitudinem gratis. pag. 175. vsq. 178. nu. 44.
 Errores Manu huius, Pelagij, & qui vulgò ascribuntur Origeni. p. 217. n. 23.
 Euangelium est idem quod bonum sanctorum nuntium. p. 2. nu. 4.
 Euangelij Dei nominatio, magnam secum affert maiestatem. p. 3. n. 4.
 Euangelij autem itas commendatur à Paulo quinque modis. p. 3. 4. 5. nu. 5. 6. 7. 8. 9.
 Euangelium Dei, sumi potest tripliciter. p. 5. n. 9.
 Euangelium, dicitur lex spiritus vita. pag. 156. nu. 4.
 Excellentia diuina sapientia. p. 264. n. 37.
 Excusatio in peccatis, damnabilis. p. 122. n. 32. 33.
 Exordium salutis nostrae à dilectione Dei sumitur. p. 10. n. 23.
 Examine David, ait Paulus, quod factus est homo filius Dei, ut in hoc spem daret venia peccatoribus. p. 6. nu. 12.

F.

Factores legis qui dicantur. p. 48. n. 35.
 Fides est Christiana religionis fundamentum, & huius epistole argumentum. p. 2. nu. 29.
 Fides est radix salutis, iustitiae, & vitæ nostrae. p. 17. nu. 44.
 Fides, importat assensum quendam cum certitudine, ad id quod non videtur, ex voluntate. p. 18. nu. 44.
 Fides, in quo differat à dubitatione, opinione, & scientia. ibid.
 Fidei habitus qui sine charitate erat informis, est idem numero cum sit virtus adueniente charitate. ibid.
 Fidei substantia non mutatur per aduentum vel recessum charitatis. ibid.
 Fides Christiana, non damnat naturalem nostrum appetitum glorie, & honoris, aliorumque bonorum, sed ostendit unde sint expectanda. p. 41. nu. 17.
 Fides sine implicita, sine explicita, semper fuit radix, & fundamentum iustitiae Dei. p. 46. nu. 35.
 Fides, pro fidelitate & constantia aliquando sumitur. p. 58. nu. 11.
 Fides Marci reguli, inde illustrior fuit, quod hostibus seruata est. p. 60. n. 16.
 Fides, necessaria ad placandum Deum. p. 72. nu. 62.
 Fides dicitur lex, propter vim quam habet directiuam. p. 71. n. 74.
 Fides & veritas. p. 79. n. 7 & 8.
 Fides interna, est primum quo iustificamur ex impijs. p. 229. n. 9.
 Fidei motus Christi, propitiabatur olim Deus, sicut & nunc propitiatur nobis. p. 73. nu. 64.
 Fidei prima diuulgatio non oportuit per sapientes mundi fieri. p. 233. n. 17.
 Filij spirituales, quomodo generantur. p. 170. nu. 38.
 Filius Dei, est materia iocundissima et mirabilis euangelij Dei, cui instrabilem confert dignitatem & amplissimam auctoritatem. p. 5. n. 9.
 Finis hominis qui sit. p. 127. nu. 56.
 Felicitas qua tantum est apud homines, inanis est proijs, & falsi. p. 78. n. 3.
 Fornicatio proprie sumpta, significat concubitum cum meretricibus. p. 30. n. 78.
 Fructus, quid sit. p. 127. n. 56.

G.

Gaudendi, & gratulandi, laudandi, verus modus. p. 124. n. 38.
 Gentiles si fecissent quod in se est, Deus illis non deesset. p. 19. nu. 45.
 Gentiles cognouerunt Deum dupliciter. pag. 22. n. 54.
 Gentiles fuerunt inexcusabiles, ibid.
 Gentium stultitia, & cecitas. p. 24. n. 58. 59.
 Gladius. p. 295. nu. 16.
 Gloria, quid sit. p. 42. nu. 18.
 Gloria Christianorum. p. 95. n. 5. 6.
 Gloria futura commendatur à Paulo, ut praesentes pressuras facilius toleremus. p. 181. n. 49. vsque ad n. 69.
 Gloria Dei magna. p. 70. n. 52. c. 3.
 Gloria diuinitatis Christi, non impediunt infirmitatem carnis, nec infirmitas carnis diminuit maiestatem Dei. p. 6. n. 14.
 Gloria inanis. p. 252. n. 17.
 Gradus dignitatis quadruplex in hominibus. p. 47. n. 39.
 Gratia Christi, summa iustitia. p. 108. n. 28.
 Gratia mirabilis est nostra iustitia. p. 71. nu. 54.
 Gratia operans, & cooperans. p. 8. n. 9. & 10.
 Gratia facultas & ingenium. p. 118. n. 15.
 Gratiarum actio, & beneficiorum postulatio, per Jesum Christum tanquam per mediatorem, debet fieri, & optari. p. 12. nu. 27.
 Gula. p. 303. n. 38.

H.

Hereticus, & Enoch praedicatione circa finem mundi, conuertendus est ad fidem populus Iudaeorum. p. 257. n. 29.
 Haereticos bonorum Dei erunt cum Christo, omnes qui in hoc mundo fuerint socij passionum eius. p. 180. n. 47. 48.
 Haereticas filiorum Dei, qualis sit. p. 179. nu. 46.
 Haereticas filiorum Dei, quomodo contingit. ibid.
 Haeretici, unde adorantur bellum de iustificatione contra catholicos. p. 16. n. 42.
 Homicidium, praecipuum nocuum propeximorum, & est duplex. p. 3. n. 82.
 Hominis duplex pars per nouitatem reformanda. p. 270. n. 12.
 Hominis interioris, & exterioris discriminem. p. 147. n. 64.
 Hominis interioris, & exterioris diuersa voluptas. ibid. n. 65.

Hominis peccatoris infelicitas, & verè lamentabilis calamitas, à peccato proficiscitur. p. 152. n. 67.
 Homo sine fide Christi agens, miser est & miserabilis. p. 28. n. 68. c. 1.
 Homo potest Deo dici inimicus dupliciter. p. 101. n. 17.
 Homo, quare dicatur seruus iustitiae, aut peccati. p. 128. n. 56.
 Homo ex operibus suis non potest sibi arrogare ullam laudis portionem. p. 265. n. ult.
 Honestatis pulchritudo, in quo consistit. p. 304. n. 45.
 Honor, quid sit. p. 42. n. 19.
 Honor est premium virtutis, ibidem.
 Honorat princeps suos ciues premiando, & principem honorant ciues reuerendo. ibid.
 Honor sanctorum qualis sit, ibid.
 Honor futurae vitae, in quo differat ab honore praesentis vitae. ibid.
 Honor legitimus qui dicitur. ibid.
 Hospitalitas. p. 282. n. 39.
 Hostia corporis nostri, ad hoc ut sit Deo gratia, quas conditiones debeat habere. p. 268. n. 6. 7. 8. 9.
 Humilius Christi. p. 326. n. 9. c. 15.

I.

Iactantia gōrium cohibetur. p. 259. n. 32.
 Idololatria est sacrilegium. p. 53. nu. 64.
 Idololatriæ occasio, unde & in quibus initium sumpsit. p. 24. nu. 49.
 Idololatriæ quo tempore caput in Italia. p. 25. nu. 50.
 Idololatriæ poena iustissima. p. 26. n. 60. 61.
 Immortalitas & gloria virorum spiritualium. p. 369. nu. 36.
 Incarnationis mysterium fuit opus Spiritus sancti. p. 5. n. 10.
 Inclinatione hominis mala utitur Deus tum ad alios bonos fines, tum etiam ad manifestandum iustitiam & potentiam suam. p. 216. nu. 30.
 Incompositi qui dicantur. p. 32. n. 95.
 Induere Christum, quid sit. p. 304. n. 42.
 Insidelium actio. p. 322. n. 40.
 Insidelium poena. p. 44. nu. 26.
 Infidelitas est radix omnis mali. p. 19. n. 45.
 Infidelitatis status, quare Apostolus faciat frequenter mentionem. p. 101. n. 17.
 Infirmitas in fide, aut in virtute, quomodo suscipiendus. p. 305. n. 2.

Ingens dignitas humane nature, postquam filius Dei factus est homo. p. 6. n. 10.
 Ingratitudinis triplex gradus. p. 36. n. 4.
 Ingratitudo. p. 312. n. 16.
 Inquisitio, generale nomen est ad omne malum. p. 30. n. 76.
 Inobedientia, prima scintilla inferni qua in hunc mundum intravit. p. 111. n. 30.
 Inobedientia auditorum Evangelij. p. 236. n. 19.
 Inspiciens, qui dicatur. p. 32. n. 94.
 Instio spiritualis. p. 213. n. 18. (60.)
 Institia causa multiplex. p. 52. n. 57. 58. 59.
 Inutile quid dicatur. p. 63. n. 28.
 Invidia quid sit, & unde dicatur, & cuius mali sit causa. p. 30. n. 81.
 Invidia diaboli de morte Christi. p. 99. n. 15.
 Invenio novorum, suspitione non caret. p. 32. n. 92.
 Ira Dei, est omne malum. p. 18. n. 45.
 Israelita, nomen insigne. p. 208. n. 8.
 Iudei sunt scriptarii Christianorum. p. 4. n. 8.
 Iudeis fuit triplex honorificentie nomen. p. 51. n. 50.
 Iudei nomen, fuit olim celebre inter gentes. ibidem.
 Iudaorum error. p. 68. n. 48.
 Iudeorum delictum. p. 218. n. 12.
 Iudeorum casus non est irreparabilis. p. 249. n. 14.
 Iudei, cur dicantur naturales rami. p. 254. n. 20.
 Iudeorum error circa legem veterem. p. 136. n. 1.
 Iudeis ad fidem conversis durum erat audire mortem suam. p. 132. n. 9.
 Iudei nesciebant iustitiam quia ignorabant Christum. p. 227. n. 4.
 Iudeorum crudelitas. p. 243. n. 5.
 Iudeorum miseria. p. 246. n. 11.
 Indicare pro condemnare. p. 308. n. 7.
 Iudicium iniuriam, & temerarium est maxime cavendum. p. 31. n. 1.
 Iudicium temerarium, dupliciter committitur. ibidem.
 Iudicium Dei iustum & verum. p. 35. n. 2.
 Iudicium Dei, nemo potest effugere. p. 35. n. 3.
 Iudicium in iuramento, sumitur pro discretionem & prudentiam. p. 13. n. 31.
 Iudicium temerarium, maxime vitandum. p. 308. n. 7. 8. 9. 10.

Iuramento non est utendum itaque quodam bono & per se appropinquabile. p. 12. n. 31.
 Iuramentum habens suos comites est honestum religionis officium ad Dei cultum pertinens. p. 13. n. 31.
 Iuramentum ut sit licitum, debet habere tres comites, nempe, iudicium, veritatem, & iustitiam. ibidem.
 Iurandi duplex modus. ibidem.
 Iuramentum Pauli est omnibus suis circumstantiis constitutum & decoratum. ibidem.
 Iustitia quandoque sumitur pro toto virtutis genere, quod universum probitate comprehendit. p. 17. n. 43.
 Iustitia Dei, in quo differat à iustitia hominum. ibidem.
 Iustitia Dei est rostratus. ibidem.
 Iustitia Dei latuit mundum ante adventum Christi, & ideo procul absuit mundus à salute. ibidem.
 Iustitia Dei reuelatur in Evangelio, & qualis sit. ibidem.
 Iustitia Dei in die iudicij, clarior cunctis astris apparbit. p. 59. n. 15.
 Iustitia Dei, est iustificatio tripliciter manifestata est. p. 67. n. 45.
 Iustificatio ratio declaratur. p. 68. 69. 70.
 Iustificatio peccatoris, cedit in gloriam Dei. p. 70. n. 51.
 Iustitia Christi, fuit quedam mirabilis obedientia. p. 110. n. 36.
 Iustitie fidei, & legis, comparatio. p. 228. n. 56.
 Iusti conditionum una est, ut sciens operentur. p. 226. n. 2.

L.

LEX, quid sit. p. 47. n. 37.
 Lex multifariam sumitur. p. 65. n. 3.
 Lex unde dicatur, & quid sit. p. 6. n. 42.
 Lex priscorum theatrum quodam sunt. p. 67. n. 47.
 Lex est norma, & vis operum, & quidquid talis vim habet, potest per metaphoram dici lex. p. 75. n. 74.
 Lex mentis, dicitur vis mentis ad optima tendens. ibidem.
 Lex membrorum, est carnis illicebra & cupiditas. ibidem.
 Lex fidei viva, est lex qua habet charitatem. ibidem.
 Lex tam naturalis, quam scripta, est index

& linea voluntatis Dei. p. 88. n. 37.
 Lex non donat peccata, sed damnat. pag. 88. n. 38.
 Lex studiosis hominibus non fuit occasio mali, sed plurimum potius causa boni: peruersis vero occasio fuit augendi maiora peccata. p. 112. n. 37.
 Lex Moysi, quare dicebatur lex mortis. p. 132. n. 19.
 Lex Moysi spiritualis, sed Evangelium lex spiritus dicitur. p. 141. n. 46.
 Lex quid sit. p. 148. n. 66.
 Lex omnium prima, est lex eterna, & quid sit. ibidem.
 Lex naturalis quid sit. ibidem.
 Lex humana, & divina. ibidem. p. 150.
 Lex fomitis quid sit. ibidem.
 Lex humana permissiva malorum. ibidem.
 Lex iniqua. ibidem.
 Lex mentis contraria legi membrorum. ibidem.
 Legis munus est ostendere animum & voluntatem legislatoris. p. 52. n. 54.
 Legis virtus que sit. p. 68. n. 42.
 Legislatoris intentio. p. 88. n. 36.
 Legis munus per se, est quid sit rectum, quidque pravum ostendere. p. 135. n. 23.
 Legis Dei bonitas & aguitas. p. 140. n. 45.
 Legis naturalis primum & secundum preceptum, & qua deducuntur ex illis. p. 148. n. 66.
 Legislatoris intentio. p. 156. n. 4.
 Libertas vera que dicatur. p. 126. n. 53. 54.
 Libertas Christiana. p. 157. n. 6.
 Libido effrenata, modum servare non novit. p. 29. n. 72.
 Legnum Paradisi plantatum in anima nostrum, est gratia spiritus sancti, fructus autem eius sunt charitas gaudium, pax. p. 10. n. 23.

M.

Mahometani sunt frigidissimi. pag. 32. n. 97.
 Malignitas opponitur benignitati, & quid significet. p. 31. n. 85.
 Malis tolerandis roboratur tolerantia virtus. p. 56. n. 17.
 Malitia est quedam peruersitas qua quis sciens & prudens, data opera, male agit. p. 30. n. 77.
 Malum quorundam in societate existentium, non abolet bonum aliorum. p. 58. n. 11.

Malorum & bonorum duo sunt fontes. p. 110. n. 35.
 Marcionista, & Manichaei heretici diffamabant legem itaque malam. p. 139. n. 40.
 Martyrem non facit poena, sed causa. pag. 202. n. 114.
 Matrimonij leges. p. 130. 131. n. 3. 4. 5. 6. 7.
 Mendacium quid sit. p. 27. n. 6.
 Mendacium dicitur idolum. ibidem.
 Mentiri. p. 206. n. 1.
 Mira sapientia Pauli. p. 4. n. 8.
 Misericordia exhibenda est omnibus miseris. p. 98. n. 32.
 Misericordie splendor, est hilaritas mentis & vultus alacritas. p. 278. n. 27.
 Misericordia Dei quantum in se sit infinita, confert tamen illam nobis Deus, sicut & plerumque alia, in numero, pondere, & mensura. p. 39. n. 9.
 Misericordia & iustitia, in morte filij Dei pro nobis crucifixi, inveniuntur integra. p. 73. n. 65.
 Mistio, quid significet. p. 159. n. 12.
 Mysteria duo notanda in Abraham, & Sara. p. 91. n. 50.
 Mors, est effectus peccati. p. 105. n. 21.
 Mors corporalis, poena hominibus consentanea. p. 107. n. 26.
 Mors secunda, dicitur poena inferni. p. 109. n. 33.
 Mors in homine dominatur, non solum dum moritur, sed etiam dum vivit in hoc mundo. p. 119. n. 21.
 Mors, stipendium peccati. p. 128.
 Mors Christi fuit causa meritoria, efficiens, & exemplaris nostrae iustificationis. p. 93. n. 55.
 Mori peccato, vel peccatum mori alicui, quid significet. p. 115. n. 3.
 Morti fructificare, quid sit. p. 133. n. 17.
 Mortificando carnem vivit spiritus, & cetero verso. p. 168. n. 35.
 Modus qui servandus est in reprehensione. p. 34. n. 1.
 Mundi cultorum consuetudo. p. 271. n. 14.
 Mundus nunquam omnino carnis filij Dei. p. 171. n. 39.

N.

Negitia, quid sit. p. 30. n. 80.
 Nihil dignius creatori, quam sue creatura.

tura curare salutem. p. 16. n. 41.
 Nobilitas quid sit in Repub. p. 289. n. 53.
 Non est dignus beneficia consequi, qui pro
 acceptis gratias non agit. p. 11. n. 25.
 Non sive faciendū mala, ut veniant bona,
 quomodo intelligatur. p. 62. n. 21.
 Nobilitas inter omnes nationes, Iudeorum
 cura, circa custodiam suā legis. p. 4. n. 8.
 Nox quae aditum Christi praecessu. p. 300.
 n. 34.

O.

Obedientia habet locum circa fidem.
 p. 9. n. 16.
 Obedientia, & inobedientia. p. 110. n. 36.
 Obedientia sicut debet esse libera, non co-
 acta. p. 124. n. 39.
 Obedientia, initium est & caput totius dis-
 cipline quae in moribus instituendis posita
 est. p. 291. n. 1.
 Officia hominū quibus causis corrupta sunt.
 p. 278. n. 28.
 Omnibus quibuscunque nationibus debetur
 Evangelica praedicatione. p. 15. n. 38.
 Opera peccatorum, quare dicitur tenebra-
 rum opera. p. 302. n. 36.
 Orandi modus. p. 188. n. 74. usque ad nu.
 80. exclusivae.
 Oratio. p. 281. n. 37.
 Oratio Christianorum, quantum valeat.
 p. 337. n. 39.
 Oratione cor sumanda sunt omnia. p. 328.
 n. 14.
 Orationis suffragiū, in omnibus necessariū.
 p. 25. n. 7.
 Ordo quo quis vocatur in salutem. p. 231.
 usque ad p. 224.
 Ordo conversus Iudeorum, ac gentium.
 p. 257. n. 8.
 Originale peccatum delebatur in circumci-
 sione. p. 86. n. 31.
 Originalis peccati multa notanda. p. 101.
 usque ad 104. n. 19.
 Originalis culpa, tantum proiecti sumus à
 fide Domini, nunquam amplius cum vi-
 sumus, quae dicitur pena damni, gravis &
 acerbissima. p. 108. n. 30.

P.

Paco initio Christiana unusquisque suo
 iure continetur, alicuius ne violat. p.
 10. n. 23.

Pacem amittendi vitanda est occasio in om-
 nibus seu dicitur, seu factis. p. 12. n. 28.
 Pacis via est gratia, quae est radix merito-
 rum prima. p. 10. n. 23.
 Paganorum caecitas. p. 16. n. 41.
 Passio Christi, quomodo operatur in baptis-
 mo. p. 261. n. 33.
 Passio ignominia, quae dicitur. p. 28. n. 67.
 Pater aeternus in magnam spem venturi si-
 lii misit mundum, ut gereret; afficit cupi-
 ditate videndi, quem in non venientem
 alacritate, & obsequio exciperet. p. 5. n. 9.
 Patientia pro perseverantia in bono opere.
 p. 41. n. 15.
 Paulus Apostolus fuit binomius. p. n. 1.
 Paulus componit litem inter Iudeos et Gen-
 tiles. p. 326. n. 9.
 Paulus nunquam venit in Hispaniam. p. 333.
 n. 28.
 Paulus petit orationis suffragia. p. 335.
 n. 35.
 Pauli charitas admirabilis. p. 207. n. 7.
 Pauli urbanitas. p. 328. n. 15.
 Pauli prudentia. p. 330. n. 20.
 Pauli maxima invidiosa & laboriosa in predi-
 cando evangelio. p. 33. n. 23, 24.
 Pauli caritas. p. 336. n. 34.
 Pax est habitus sedatis animi atque a cupi-
 ditatibus, ac desiderio, um fluctibus pac-
 cati. p. 10. n. 23.
 Pax est optimus gratiae fructus. ibid.
 Pax beatorum est illa celestis quae exspe-
 rat omnem finem. p. 11. n. 23.
 Pax & concordia ut constat inter Christia-
 nos, quaedam dissimulanda sunt, quaedam
 ferenda, quaedam benignius interpretanda.
 p. 305. n. 2.
 Pax est ordo tranquillitas, vel ordinata tri-
 quillitas. p. 44. n. 27.
 Pax Christiana duplex. p. 235. n. 18.
 Pax constare non potest, si situm quisque
 dolorem pergat ulcisci. p. 287. n. 50.
 Pax inquam pretiosa margarita, est nobis
 à Christo in testamento relicta. p. 358.
 n. 40.
 Pax, maxime sectanda. p. 309. n. 34.
 Peccatum quomodo sit causa alterius pec-
 cati. p. 262. n. 61.
 Peccatum cum sit voluntarium, quomodo
 posset esse in penam alterius peccati. ibid.
 Peccatum nefandum, quod est gravissimum
 inter peccata carnalia, committendum esse in
 dolo-

idololatria, quasi peculiarem eius violationē.
 p. 29. n. 73.
 Peccati nefandi gravitas. ibid.
 Peccatum nefandum ubi viguit. ibid.
 Peccatum, quid sit. p. 60. n. 293.
 Peccatum originale dicitur iniquitas. pag.
 82. n. 18.
 Peccata condonata, quomodo dicantur tegi
 in die illa universalis iudicii. p. 82. n. 19.
 Peccatum quid sit. p. 135. n. 23.
 Peccati deformitas, & seductio. pag. 120.
 n. 26.
 Peccatum, pro concupiscentia. p. 137. n. 27.
 Peccati & hominis status ante legem. pag.
 137. n. 31, 32, 33.
 Peccati & hominis status post legem. pag.
 138. n. 34, 35, 36, 37, 38, 39.
 Peccati ingens pondus. p. 152. n. 67.
 Peccatum damnari de peccato, quid signifi-
 cet. p. 160. n. 14.
 Pedes recti, qui dicuntur. p. 235. n. 18.
 Pedibus nudis cur Apostoli iubentur ire
 ad predicandum. p. 236. n. 18.
 Pharaon, exemplum reprobatorum. p. 215.
 n. 29.
 Phariseus quid significet. p. 3. n. 4.
 Phrasis graeca videtur genitivo pro ablativo,
 quo caret. p. 7. n. 16.
 Phrasis Hebraica notanda. p. 43. n. 21.
 Phrasis haec, credere in Deum, quid signifi-
 cet. p. 80. n. 11.
 Philosophi, quo pacto Deum cognoverunt.
 p. 21. n. 51.
 Peiorare, est sacrilegium. p. 13. n. 31.
 Pelagianorum haeresis. p. 145.
 Perfectio duplex. p. 144. n. 57.
 Perfecti debent sustinere imbecillitatem
 inferiorum, & placere proximis. p. 323.
 n. 1, 2, 3, 4.
 Perficere, pro perseverare usque in finem.
 p. 145. n. 59.
 Peruersi in Deum, omnia peruerterunt ido-
 lolatram. p. 29. n. 71.
 Potentia Dei maxima, in triplici operum
 genere ostenditur. p. 218. n. 37.
 Praesentia, secunda tabula post naufragiū.
 p. 120. n. 24.
 Penitere in Deo quid sit. p. 260. n. 33.
 Praedestinatio quid sit. p. 219. n. 41.
 Praedestinatio quid importet. p. 214. n. 24.
 Praedestinationis scopus & finis supremus.
 p. 195. n. 85, 86.

Praedestinatio, & praesentia, causa sunt
 aeterna, vocatio, iustificatio, & magnifi-
 catio, temporales effectus praedestinatio-
 nis. p. 196. n. 88.
 Praedestinationis mysterium declaratur in
 parvulorum Iacob & Esau, exemplo. pag.
 213. n. 23.
 Praedestinatio & praesentia, in quo conue-
 niunt, & differunt. p. 194. n. 84.
 Praedestinatio Christi, in quo differat à no-
 stra praedestinatione. p. 6. n. 14.
 Praedestinatio quomodo potest attribui perso-
 nae Christi. p. 6. n. 14.
 Praedestinatus est Christus dominus quate-
 nus homo, ut caput nostrum esset, nos vero
 Christiani ut essemus eius membra. pag.
 7. n. 14.
 Praedestinatus est homo Christus Iesus, ad
 ea patranda quae ad nostram spectant sa-
 lutem. p. 7. n. 15.
 Praefecti Ecclesiae quomodo debeant suos cor-
 ripere subditos. p. 11. n. 24.
 Praelatorum munus. p. 14. n. 32.
 Prelum inter spiritum & carnem. p. 152. n. 67.
 Premium fidei magnum. p. 87. n. 32.
 Principum solertia atque prudentia esse de-
 bet, aptos, idoneosque explorare, quibus ma-
 gistratus fidant. p. 9. n. 17.
 Privilegia Iudaismi. p. 57. c. 3.
 Probatio quae solum est ex causa materiali,
 non est sufficiens. p. 74. n. 55.
 Prophetia quid sit. p. 275. n. 21.
 Prophetia in quo consistit proprie. ibid.
 Prophetia potest etiam accipi pro scientia
 Theologiae. ibid.
 Prophetia duplex generis. p. 58. n. 14.
 Prophetarum mos. p. 242. n. 5.
 Propheta & Apostolus, in quo differant.
 p. 75. n. 21.
 Propitiatorum veteris testamenti. p. 72. n. 61.
 Proverbium, festina lente, exponitur. pag.
 102. n. 20.
 Proximus quis sit. p. 299. n. 30.
 Proximi dicuntur etiam Angeli. ibid.
 Proximus nunquam contemendus. p. 312. n. 21.
 Proximi non sunt laudandi, nisi in his quae
 ad virtutem pertinent, & tunc quidem
 non homines ipsi, sed precipue bonorum
 omnium largitor laudandus est. p. 11. n. 25.
 Prudentia unde dicatur, & quid sit. pag.
 102. n. 20.
 Prudentia munera. ibid.

INDEX.

Prudentia spiritus, & carnis. *ibid.*
 Prudentia carnis, & prudentia spiritus, effectus. p. 163. 164.
 Prudentia simplicitatis columbina adiuncta, praeiosior est, serpentis vero malignitati, perniciosior. p. 343. nu. 10.
 Prudentissime consultum à Deo mortalium generi fuit, ut evangelica predicatio, miraculorum signis confirmaretur, licet inermis astatus Spiritus sancti efficax esset. p. 9. n. 18.
 Pudor cum defuerit mulieribus, omnia erūt impudica. p. 29. n. 69.
 Pugna carnis contra spiritū. p. 144. n. 57.
 Pusillanimitas cauenda. p. 272. nu. 18.

Q.

Quaritur à Paulo de iustitia predestinationis, & reprobationis. p. 214. n. 25
 Quæstio in persona impij. p. 216. nu. 31.
 Qui nequit tolerare moram Dei, caret fortitudine & constantia. p. 225. nu. 57.
 Qui credit in Christum, non confundetur. p. 224. n. 57.

R.

Rebecca sterilis. pag. 212. n. 22.
 Rectum Dei iudicium contra peccatū. p. 160. nu. 15.
 Redemptio quid sit. p. 71. n. 56.
 Redemptio Christi, fuit plena et perfecta satisfactio. p. 71. n. 56. 57. 58.
 Regia potestas. p. 292. n. 4.
 Reges terra debent esse pacis maximi amatores, nam vices gerunt Christi, qui princeps pacis dicitur. p. 287. n. 49.
 Regibus & Principibus suis, debent ciues reddere timorem, & honorē. p. 297. n. 23.
 Regum ac Principum munus & officium. p. 294. n. 12.
 Reges & Principes tripliciter peccare possunt accipiendo tributa. p. 297. n. 21.
 Regnare peccatum, quid sit. p. 113. n. 37.
 Regni celorum ianuam, cur voluerit Dominus tot seculis esse clausam. pag. 73. n. 67. 68. 69. 70.
 Regni peccati initium & consummatio. p. 121. nu. 28.
 Regnum Dei, non est esca & potus. p. 318. nu. 32.
 Regnum duplex, mortis scilicet. & vite. pag. 105. n. 31. 32. 33.
 Religiosi iuxta Cic. à relegendo dicti sunt. p. 3. n. 4.

Reprobatio, quid sit. pag. 219. nu. 41.
 Reprobatio, quid importet. p. 214. nu. 24.
 Reprobis sensus, quid. p. 30. nu. 74.
 Resurrectio animæ. p. 116. nu. 16. & 11.
 Resurrectio, terminus mortis. p. 312. n. 20.
 Romani commendantur à Paulo, quia fidē susceperant. p. 12. n. 29.
 Romani vocabantur diuionem suam, vniuersum orbem, quo latissime patere significarent. p. 12. n. 30.

S.

Salutationes Pauli notande. c. 16.
 Salutis nostræ causa triplex. p. 72. n. 59.
 Sacramenta nouæ legis sunt instrumenta passionis Christi. p. 156. n. 4.
 Sacramenta Ecclesie, sunt vna instrumenta. p. 158. n. 6.
 Sacramentum visibile quid significet. p. 267. nu. 4.
 Sacrilegium est sacrorum violatio, & contumaciatio. p. 53. n. 64.
 Sanctificatio Spiritus sancti quando incipit copiosius. p. 7. n. 16.
 Sancti dicebantur omnes Christiani tempore primitiue Ecclesie. p. 10. n. 22.
 Sanctum, quid significet. p. 10. n. 16.
 Sancti sunt Dei opus magnificentissimum. p. 197. nu. 90.
 Sancti in resumptis corporibus gloriosis, genua flectent gaudentes coram Deo. p. 314. nu. 24.
 Scandalum. p. 136. n. 26.
 Scandali proximorum prohibitio. p. 314. nu. 27.
 Scandalum quid sit, & quotuplex. *ibid.*
 Scriptura sacra cum sit à Spiritu sancto custodita & conseruata, nihil in ea falsi inueniri potest. p. 5. n. 8.
 Scripture sacre intellectus, ex actibus sanctorum sumitur. p. 12. n. 31.
 Scripturarum usus. p. 76. n. 79.
 Seculum, quid sit, & quotuplex. p. 270. n. 11.
 Sententia gratissima, & verissima Pauli, pro veris Christi seruis. p. 154. n. 1.
 Sententia Aug. qua dicit, Euangelio non credentem, &c. exponitur. p. 4. nu. 8.
 Serui Iesu Christi sumus omnes Christiani multis de causis. p. 1. n. 2.
 Seruus dicitur Iesu Christi, est ingens dignitas. p. 2. n. 2.
 Seruus peccati. 141. nu. 47. & sequē. 12.

INDEX.

Seruitas iustitie Dei. p. 73. n. 64.
 Sicut corpus vivit per animam vita naturali, ita anima vivit per Deum vita gratie. p. 18. n. 44.
 Sollicitudo magistratum. p. 277. n. 26.
 Spes, quid sit. p. 186. n. 71.
 Spes absque bonitate, non verè dicitur spes, sed presumptio. p. 97. n. 9.
 Spes Christiana non potest fallere. *ibi.* n. 10.
 Spei Christiane fortitudo. p. 101. nu. 17.
 Spes mercedis licet ratione dilationis astringat animam, tamen ratione certitudinis, gaudium parit. p. 280. n. 85.
 Spiritus sanctus ab Apostolorum tempore, absq; corporis antiquorum instrumentis custodit integrā fidem scripturarum, per auctoritatem Ecclesie. p. 4. n. 8.
 Spiritus sanctus infundit nobis habitū intellectus, quo inclinamur ad assequium fidei. *ibi.*
 Spiritus sanctus quomodo adiuuat imbecillitatem nostram. p. 188. n. 73.
 Spirituales ministrantibus debentur sumptus. p. 335. n. 32.
 Studia humana declarant, qualis unusquisq; homo sit. p. 162. n. 19.
 Superbire quid sit. p. 31. n. 90.
 Supplicia & flagella quomodo possint esse satisfactoria patienti. p. 295. n. 17.
 Supremum spiritus sanctificantis opus, erit generalis & ultima mortuorum resurrectionis, in qua manifestabitur clarior Christi virtus sanctificandi, in quam predestinatus est. p. 7. n. 16.
 Susurro quid significet. p. 31. nu. 86.

T.

Terre viuentium gloria. p. 169. nu. 37.
 Thesaurus verus Christianorum. p. 97. nu. 8.
 Thesaurus malorum que sibi congregat impius. p. 43. n. 23.
 Thesaurizare iram, quid sit. p. 38. n. 8.
 Thesaurizandi modus triplex. *ibid.*
 Testamentum. p. 259. n. 51.
 Timor, quotuplex sit. p. 170. n. 39.
 Timore Dei carere, est principium malorum omnium. p. 64. n. 28.
 Transgressio legis cuius mali sit occasio videtur. p. 53. n. 65. 66. 67.
 Tres patres in lege celebratissimi. p. 211. n. 1.
 Trium in lege madorum genera. pag. 209. nu. 13.

Trium sunt ad meriti perfectionem necessaria, scilicet, perseverantia, bonitas operis, & reuerentia intentionis. p. 41. n. 16.
 Tribulatio iustorum in hac vita, quomodo distinguatur à tribulatione iniquorum. p. 44. n. 23.
 Tribunal. p. 313. nu. 21.
 Tributum. 296.
 Tristitia sancta. p. 266. n. 4.
 Tristitia mundana. *ibid.*
 Tristitiam Stoici ab animo sapientis propelebant. *ibid.*

V.

Vanum, quid dicatur. p. 23. n. 55.
 Vanitas gentium. p. 24. n. 57.
 Vanitatis effectus stultitia est. p. 24. n. 58.
 Verbum Domini apud Math. Ego dico vobis, nolite iurare omnino, quo pacto sit intelligendum. p. 12. n. 31.
 Veritas catholica circa iustificationem, quam sit. p. 16. n. 42.
 Veritas ex se tendit in eum à quo procedit. p. 19. n. 45.
 Veritatem Dei in iniustitia detinere, quid sit. *ibid.*
 Veritas & bonitas vniuscuiusq; rei, unde sit estimanda. p. 56. n. 77.
 Veritatis causa et regula, est intellectus Dei. p. 18. n. 13.
 Videre filium Dei carne nostra indutum, videtur omnium maximum miraculorū. p. 5. n. 9.
 Vincere benefactis, pulcherrimum est: sed malefactis certare, turpissimum. p. 290. n. 55.
 Vindicta. p. 288. nu. 52.
 Virtutes quare dicantur arma lucis. pag. 302. nu. 36.
 Virtutes & opera pietatis sunt signa quibus dignosci potest, an Spiritus sanctus sit alii cuius humani pectoris habitator. p. 165. n. 25.
 Virtus nulla est tam insignis, quam impij vitio non tribuant. p. 224. n. 56.
 Virtutum opera, non tam quod merita nostra sint, quam quod dona Dei, laudibus sunt offerenda in presenti vita: Deus enim est, qui quatenus sunt merita, laudabit, gemunerabitq; in futura vita. p. 11. nu. 25.
 Virtus Dei est tanta, ut malum omnino impedit, nisi aliquod bonum ex malo eliceret possit. p. c. i. n. 20.

INDEX.

Vita aeterna, cur dicatur gratia. pag. 128. nu. 58.
 Vitia & peccata secum adferre videntur supplicium. p. 127. n. 53.
 Vinere ex fide quid sit. p. 18. n. 18.
 Visionibus quae in lege fiebant, quid praestigabatur. p. 2. n. 2.
 Vultus fuit dominus Iesus, quatenus homo, oleo inuisibili gratiae Spiritus sancti, praecipue participibus suis. ibid.
 Vngebantur olim in lege, Reges, Sacerdotes, & Prophetae. ibid.
 Vnusquisque in suo sensu abundet, exponitur. p. 310. nu. 13.
 Vocatio, quid significet. p. 197. n. 89.
 Vocatio duplex. p. 197. n. 86.
 Vocatio & iustificatio, sunt simul tempore. 197. n. 89.
 Vocatio, est amoris effectus, vocationis vero opus, sanctitas. p. 10. n. 22.
 Vocati, in veteri testamento, dicebantur qui ad munus aliquod obeundum assumebantur à Deo. p. 2. n. 3.
 Vocatio Pauli ad Apostolatam fuit mira-

bilis, & à vocationibus aliorum Apostolorum modus diversus quo vocatus est. ibid.
 Voluntatem Dei solam facere optabat Paulus. p. 14. n. 33.
 Voluntas, in sacris litteris, quare significatur nomine cordis. p. 48. n. 41.
 Voluntas signi, quae dicatur. p. 271. n. 15.
 Voluntas Dei, cibis Christianorum. p. 240. nu. 25.
 Vox illa tremebunda extremi iudicij Dei, ite maledicti, & c. maiori erit improprio, hominibus impenitentibus qui poenitere noluerunt, quam Angelis qui non poterunt. p. 38. n. 7.
 Urbanitas Apostolica. p. 225. n. 1.
 X.
 Xenodochia extruebantur in primordiis Ecclesiae, aduenis & peregrinis consolandis. p. 282. n. 39.
 Z.
 Zelus Heliae Prophetae. p. 242. nu. 5.

FINIS INDICIS.

